

ภูมิปัญญาล้ำนำในการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" ที่เกี่ยวกับพิชิตภัยในปัจจุบัน



บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)  
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)  
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต  
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย  
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
ปีการศึกษา 2557  
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

LANNA WISDOM IN THE ADAPTATION OF SCRIPTURES AND  
"SEUB, SONG, THON" RITUALS CONCERNING DISASTER IN PRESENT  
DAY SOCIETY

Mr. Cherdchart Hirunro



A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements  
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai  
Department of Thai  
Faculty of Arts  
Chulalongkorn University  
Academic Year 2014  
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ภูมิปัญญาล้านนาในการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม "สืบ  
สง่ ถอน" ที่เกี่ยวกับพิบัติภัยในปัจจุบัน  
โดย นายเชิดชาติ หิรัญโร  
สาขาวิชา ภาษาไทย  
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ศาสตราจารย์ สุกัญญา สุกฉายา

---

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง  
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาคุษภูิปบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ  
(ศาสตราจารย์ ดร. ศีราพร ณ ถลาง)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก  
(ศาสตราจารย์ สุกัญญา สุกฉายา)

.....กรรมการ  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศีรพร ภักดีผาสุข)

.....กรรมการ  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย  
(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์)

เจตชาติ หิรัญโร : ภูมิปัญญาล้านนาในการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" ที่เกี่ยวกับพิบัติภัย ในปัจจุบัน (LANNA WISDOM IN THE ADAPTATION OF SCRIPTURES AND "SEUB, SONG, THON" RITUALS CONCERNING DISASTER IN PRESENT DAY SOCIETY) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์  
หลัก: ศ. สุกัญญา สุฉายา, 336 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" โดยมุ่งศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาพิบัติภัยในคัมภีร์ของล้านนา และวิเคราะห์ภูมิปัญญาในการประยุกต์พิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" เพื่อใช้แก้ไขและเยียวยาปัญหาอันเกิดจากพิบัติภัยในสังคมปัจจุบัน ข้อมูลที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์ประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์พิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" เฉพาะที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนาซึ่งได้มีการปริวรรตและจัดพิมพ์เผยแพร่แล้ว และศึกษาจากการประกอบพิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" แบบประยุกต์ที่ปฏิบัติกันในเขตจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ น่าน ตาก และอุตรดิตถ์ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2553-2556

ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ที่ใช้ในพิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" แบบประยุกต์ในปัจจุบันยังคงสืบทอดการใช้คัมภีร์ตามแบบแผนประเพณีโบราณของล้านนา ทั้งการสวดและลำดับขั้นตอนการสวด ยกเว้นธัมม์ที่ใช้เทศน์ประกอบหลังพิธีสืบชะตาที่มีการประยุกต์

ด้านการประกอบพิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" แบบประยุกต์ในปัจจุบัน พบว่ามีปรับเปลี่ยนในหลายส่วน ได้แก่ การปรับเปลี่ยนองค์ประกอบของพิธีกรรม ลำดับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เครื่องประกอบพิธีกรรม และการผสมผสานพิธีกรรมอื่นเข้ามาในพิธีกรรมทั้งสาม ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะของการประยุกต์ในพิธีกรรมออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่ การเพิ่มเติม การลดทอน การปรับเปลี่ยน การผสมผสาน และการสร้างใหม่

การประยุกต์พิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" เป็นผลสืบเนื่องจากบริบทแวดล้อมของปัญหาพิบัติภัย วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีกรรม ผู้จัดพิธีกรรม และผู้ร่วมพิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ทำให้เกิดการตีความและสร้างสัญลักษณ์ใหม่ในพิธีกรรม ทั้งที่เป็นวัตถุประสงค์สัญลักษณ์ พฤติกรรมสัญลักษณ์ พื้นที่สัญลักษณ์ และเวลาสัญลักษณ์

การประยุกต์พิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" ในปัจจุบันแสดงให้เห็นลักษณะสำคัญของวิถีคิดในการแก้ไขปัญหาพิบัติภัยที่เป็นภูมิปัญญาเฉพาะตัวของชาวล้านนา ประกอบด้วย วิถีคิดที่ยึดโยงระบบต่างๆ ในสังคมเอาไว้ด้วยกัน วิถีคิดที่เน้นสำนึกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่หลากหลาย รวมทั้งวิถีคิดในการปรับประยุกต์พิธีกรรม "สืบ ส่ง ถอน" ให้เป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านและพิธีกรรมตามระบบปฏิทินของชุมชน โดยมีพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมประสาน การที่ชุมชนและผู้จัดพิธีกรรมมีอิสระในการเลือกใช้รูปแบบวิธีการประยุกต์ที่เหมาะสมกับปัญหาแต่ละแบบ ทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งกับระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมและสอดคล้องกับกระบวนทัศน์ของชาวล้านนา แบบแผนวิถีคิดดังกล่าวยังสะท้อนโลกทัศน์ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และระบบศีลธรรมอย่างเป็นองค์รวม

ภาควิชา ภาษาไทย

ลายมือชื่อนิสิต .....

สาขาวิชา ภาษาไทย

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

ปีการศึกษา 2557

# # 5280505322 : MAJOR THAI

KEYWORDS: LANNA WISDOM / LANNA MANUSCRIPTURES / DISASTER / SEUBCHATA RITUAL / SONG RITUAL / THON RITUAL

CHERDCHART HIRUNRO: LANNA WISDOM IN THE ADAPTATION OF SCRIPTURES AND "SEUB, SONG, THON" RITUALS CONCERNING DISASTER IN PRESENT DAY SOCIETY. ADVISOR: PROF. SUKANYA SUJACHAYA, 336 pp.

This dissertation aims at studying "Sueb, Song, Thon" rituals by investigating whose concerning with disaster in Lanna scriptures and analyzing the wisdom in applying "Sueb Song Thon" rituals in order to alleviate disasters related to disaster in present day society. The data collection consisted of 2 parts which are the scripture of "Sueb Song Thon" ritual by selecting the scripture written in Lanna characters. There were 20 scriptures which had been published. An analysis of 10 applied "Sueb Song Thon" rituals which were practiced in Chiang Mai, Chiang Rai, Lamphun, Lampang, Mae Hong Son, Phayao, Phrae, Nan, Tak, and Uttradit provinces during 2010-2013.

The results were found that the scripture of applied "Sueb Song Thon" rituals had been persisted traditionally. The scriptures of three rituals were religious literature and religious texts which represented the sacredness of the rituals. The study also suggested that the script, chanting, and magical spell in these three rituals. Only the adjustment of the dhamma preaching after the "Sueb Song Thon" was found in order to correspond to the present circumstances.

As for "Sueb Song Thon" ritual in the present day society, it was found that there were a lot of applications such as the components of the ritual, the stages of the ritual, the offerings, or an integration of other rituals into these three rituals. The application can be divided into 5 forms such as addition, deletion, adjustment, combination, and initiation. The application of rituals have been influenced by the disasters in each context. The objectives of having the ritual, the organizers and all participants were different from the past and caused the misinterpretation and bringing new symbol initiation in the ritual in terms of symbolic object, symbolic behavior, symbolic space, and symbolic period.

The application of "Sueb Song Thon" ritual in the present day society illustrates the significant conceptualization of disaster solutions which were primarily based on the specific local wisdom among Lanna citizens. These are the conceptualization of connecting all social systems by relying on Buddhism as the centre, along with the realization of multi-ethnicity. The community and the organizers are liberally allowed to select appropriate application in solving the problems and balance with the original tradition and norms. As well as the cognition on "Sueb Song Thon" ritual application was to transform it to the regular community calendar which is rather flexible. The most important component is the scripture itself which embraces the holiness of the ritual as before.

Department: Thai  
Field of Study: Thai  
Academic Year: 2014

Student's Signature .....

Advisor's Signature .....

## กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาเป็นอย่างสูงจากศาสตราจารย์สุภัญญา สุจฉายา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้วางกรอบแนวคิด ให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ความรู้อันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย ตลอดจนตรวจแก้ไขปัญหาและข้อบกพร่องในจุดต่างๆ ในวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ได้กรุณาศิษย์เสมอมา

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ คือ ศาสตราจารย์ ดร.ศิราพร ณ ถลาง ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ภักดีผาสุขและผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชกุล กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ตลอดจนตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์จนสมบูรณ์ทุกประการ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ด้านภาษาไทยและคติชนวิทยา คือ ศาสตราจารย์สุภัญญา สุจฉายา ศาสตราจารย์ ดร.ศิราพร ณ ถลาง ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศิริพร ภักดีผาสุข ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารูวร อาจารย์ ดร.อนันต์ เหล่าเลิศวรกุลตลอดจนคณาจารย์ในภาควิชาภาษาไทยทุกท่านที่ได้ให้ความรู้ และเจ้าหน้าที่ช่วยเหลือผู้วิจัยตลอดระยะเวลาในการศึกษา

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณโครงการวิวัฒน์ไทยศึกษา และรองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา ที่ได้สนับสนุนทุนเผยแพร่ผลงานวิจัย และขอขอบพระคุณโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และศาสตราจารย์ ดร.ศิราพร ณ ถลาง ที่ได้สนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัยในชุดโครงการคติชนสร้างสรรค์

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงที่ได้ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำและให้กำลังใจเสมอมา โดยเฉพาะอาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทยทุกท่านที่ได้ปฏิบัติภารกิจแทนผู้วิจัยมาตลอดระยะเวลาในการลาศึกษาต่อ ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.วิลาวัลย์ จำปาแก้ว และคุณจารุณี แดมสำราญ ผู้ที่ได้ให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขบทความวิชาการและงานวิจัยที่เป็นภาษาอังกฤษให้แก่ผู้วิจัยจนสำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณเพื่อนทุกท่านทั้งในระดับปริญญาตรี ระดับปริญญาโท และระดับปริญญาเอกที่ได้ช่วยเหลือและให้กำลังใจผู้วิจัยมาโดยตลอด

เหนือสิ่งอื่นใด ขอกราบขอบพระคุณบุพการี ขอคุณญาติพี่น้องทุกท่าน โดยเฉพาะมารดาที่ดูแลผู้วิจัยทั้งในยามปกติและยามเจ็บไข้เสมอมา

## สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ .....	ด
บทที่ 1 บทนำ .....	1
1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย .....	11
1.3 สมมติฐานการวิจัย .....	11
1.4 ขอบเขตและระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย.....	11
1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	12
1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย .....	13
1.7 นิยามศัพท์ .....	13
1.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	14
บทที่ 2 คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในวัฒนธรรมล้านนา .....	21
2.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับพิบัติภัยในคัมภีร์ล้านนา .....	21
2.1.1 พิบัติภัยในตำนานและพงศาวดารของล้านนา .....	21
2.1.2 พิบัติภัยกับคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาล้านนา .....	24
2.1.3 พิบัติภัยกับหลักจารีตในสังคมล้านนา.....	27
2.1.3.1 คัมภีร์พิษณุคามแม่นางธรณี.....	29
2.1.3.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับชัตในคัมภีร์พิษณุคามแม่นางธรณี.....	36

2.1.4 การแก้ไขและการเยียวยาพิบัติภัยด้วยพิธีกรรมในวัฒนธรรมล้านนาโบราณ .....	39
2.2 คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในวัฒนธรรมล้านนาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน .....	41
2.2.1 คัมภีร์ในวัฒนธรรมล้านนา .....	41
2.2.1.1 ความหมายและลักษณะเฉพาะของคัมภีร์ในวัฒนธรรมล้านนา.....	41
2.2.1.2 ประเภทของคัมภีร์ล้านนา .....	43
2.2.1.3 คัมภีร์ว่าด้วยพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในฐานะวรรณกรรมตำรา .....	45
2.2.2 คัมภีร์และพิธีกรรมสืบชะตา.....	47
2.2.2.1 พิธีกรรมสืบชะตา .....	47
2.2.2.2 คำอธิบายเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีสืบชะตา.....	49
2.2.2.3 ประเภทของการสืบชะตา.....	50
2.2.2.3.1 พิธีสืบชะตาคน.....	51
2.2.2.3.2 พิธีสืบชะตาบ้าน .....	53
2.2.2.3.3 พิธีสืบชะตาเมือง.....	55
2.2.2.3.4 พิธีสืบชะตาข้าว (สืบชะตาเข้า).....	57
2.2.2.4 คัมภีร์พิธีสืบชะตา.....	58
2.2.2.4.1 องค์ประกอบของคัมภีร์พิธีสืบชะตา .....	58
2.2.2.4.2 คาถาและมนต์พิธีที่สำคัญในพิธีสืบชะตา.....	60
2.2.2.4.3 พระปริตต์ในพิธีสืบชะตา .....	63
2.2.2.4.4 ธรรมเนียมใช้เทศน์และสวดในพิธีสืบชะตา.....	72
2.2.3 คัมภีร์และพิธีกรรมส่ง .....	84
2.2.3.1 พิธีส่งแบบต่างๆ ของล้านนา.....	86
2.2.3.1.1 การส่งเทวดาและสิ่งเหนือธรรมชาติ.....	86
2.2.3.1.2 การส่งเคราะห์ อัปมงคล เสนียดจัญไรต่างๆ.....	87



2.2.3.1.3 การส่งผี .....	91
2.2.3.2 คัมภีร์พิธีส่ง .....	92
2.2.4 คัมภีร์และพิธีกรรมถอน .....	93
2.2.4.1 พิธีถอนแบบต่างๆ ของล้านนา.....	95
2.2.4.1.1 ถอนอัมภมคฺล เสนียดจัญไร อุบาทว์และความวิบัติต่างๆ .....	95
2.2.4.1.2 ถอนวิญญานและการตายผิดปกติต่างๆ .....	98
2.2.4.2 คัมภีร์พิธีถอน .....	99
2.3 การดำรงอยู่ การสืบทอด และการผลิตซ้ำพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาปัจจุบัน	100
2.4 พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในฐานะพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ (พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน)....	103
2.4.1 แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ หรือ พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน .....	103
2.4.2 พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในฐานะพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน.....	106
บทที่ 3 การประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่เกี่ยวกับพิบัติภัยในสังคม ล้านนาปัจจุบัน .....	113
3.1 พิธี “สืบชะตา” ที่มีการประยุกต์.....	114
3.1.1 พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย .....	116
3.1.1.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม .....	116
3.1.1.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม .....	117
3.1.1.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม .....	119
3.1.1.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม .....	123
3.1.1.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	126
3.1.2 พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่.....	129
3.1.2.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม .....	129
3.1.2.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม .....	130

3.1.2.3	สถานที่ประกอบพิธีกรรม .....	131
3.1.2.4	เครื่องประกอบพิธีกรรม .....	133
3.1.2.5	ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	134
3.1.3	พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย.....	135
3.1.3.1	บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม .....	136
3.1.3.2	ผู้ร่วมพิธีกรรม .....	137
3.1.3.3	สถานที่ประกอบพิธีกรรม .....	138
3.1.3.4	เครื่องประกอบพิธีกรรม .....	140
3.1.3.5	ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	141
3.1.4	พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่ .....	143
3.1.4.1	บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม .....	143
3.1.4.2	ผู้ร่วมพิธีกรรม .....	144
3.1.4.3	สถานที่ประกอบพิธีกรรม .....	145
3.1.4.4	เครื่องประกอบพิธีกรรม .....	146
3.1.4.5	ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	146
3.1.5	พิธีสืบชะตาออยหลวงอินทนนท์.....	147
3.1.5.1	บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม .....	147
3.1.5.3	สถานที่ประกอบพิธีกรรม .....	150
3.1.5.4	เครื่องประกอบพิธีกรรม .....	151
3.1.5.5	ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	152
3.2	พิธี “ส่ง” ที่มีการประยุกต์ .....	153
3.2.1	พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ .....	153
3.2.1.1	บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม.....	154

3.2.1.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม .....	155
3.2.1.3 สถานที่ประกอบพิธี .....	155
3.2.1.4 เครื่องประกอบพิธี .....	156
3.2.1.5 ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม.....	157
3.3 พิธี “ถอน” ที่มีการประยุกต์ .....	159
3.3.1 พิธีถอนชีวิตคู่เก่าช่วงหลวงเวียงแก้ว จังหวัดเชียงใหม่.....	159
3.3.1.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม .....	160
3.3.1.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม .....	162
3.3.1.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม .....	163
3.3.1.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม .....	166
3.3.1.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	170
3.4 พิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่มีการประยุกต์ในลักษณะพิเศษ.....	175
3.4.1 พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน .....	175
3.4.1.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม .....	176
3.4.1.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม .....	176
3.4.1.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม .....	177
3.4.1.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม .....	180
3.4.1.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	181
3.4.2 พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่.....	182
3.4.2.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม .....	183
3.4.2.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม .....	184
3.4.2.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม .....	186
3.4.2.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม .....	187

3.4.2.5	ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	188
3.4.3	พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง .....	192
3.4.3.1	บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม .....	192
3.4.3.2	ผู้ร่วมพิธีกรรม .....	193
3.4.3.3	สถานที่ประกอบพิธี .....	194
3.4.3.4	เครื่องประกอบพิธี.....	194
3.4.3.5	ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	195
3.5	รูปแบบและลักษณะวิธีการประยุกต์การประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” .....	196
3.5.1	รูปแบบวิธีการประยุกต์พิธีกรรม .....	197
3.5.1.1	รูปแบบการประยุกต์พิธีสืบชะตา .....	197
3.5.1.1.1	พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย.....	197
3.5.1.1.2	พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่ .....	200
3.5.1.1.3	พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย.....	201
3.5.1.1.4	พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่ .....	203
3.5.1.1.5	พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ .....	205
3.5.1.2	รูปแบบวิธีการประยุกต์พิธีส่ง.....	206
3.5.1.2.1	พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ .....	206
3.5.1.3	รูปแบบวิธีการประยุกต์พิธีถอน.....	207
3.5.1.3.1	พิธีสูตรถอนขีดคุกเก่าเวียงเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่.....	207
3.5.1.4	รูปแบบวิธีการประยุกต์พิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่มีลักษณะพิเศษ .....	210
3.5.1.4.1	พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน .....	210
3.5.1.4.2	พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี จังหวัดเชียงใหม่ ....	211
3.5.1.4.3	พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง .....	213

3.5.2 ลักษณะวิธีการประยุกต์พิธีกรรม.....	215
3.5.2.1 ประเภทของลักษณะวิธีการประยุกต์.....	217
3.5.2.1.1 วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี.....	217
3.5.1.2.2 ผู้ร่วมพิธี.....	217
3.5.1.2.3 สถานที่ประกอบพิธี.....	218
3.5.1.2.4 เครื่องประกอบพิธี.....	218
3.5.1.2.5 การประกอบพิธี.....	219
3.5.1.2.6 วันเวลาในการประกอบพิธี.....	220
3.5.1.2.7 คัมภีร์ที่ใช้ในพิธี.....	220
3.5.2.2 ความหลากหลายของรูปแบบวิธีประยุกต์กับพลวัตของพิธีกรรม.....	221
บทที่ 4 วิธีคิดของชาวล้านนากับภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหาพิบัติภัย ด้วยพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”.....	224
4.1 พิธีกรรมและวิธีคิด.....	224
4.1.1 ระบบวิธีคิดของมนุษย์ในพิธีกรรม.....	224
4.1.2 พิธีกรรม : ความหมายและการสื่อสารเกี่ยวกับระบบ “วิธีคิด” ของมนุษย์.....	227
4.1.3 การประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”: ภาพสะท้อนวิธีคิดของชาวล้านนา.....	228
4.2 ระบบวิธีคิดของชาวล้านนา.....	249
4.2.1 วิธีคิดในการยึดโยงระบบแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรม.....	249
4.2.2 วิธีคิดในการใช้พุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อม.....	253
4.2.3 วิธีคิดในการเน้นสำนึกความหลากหลายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์.....	254
4.3 วิธีคิดในฐานะภูมิปัญญาของชาวล้านนา.....	255
4.3.1 องค์ประกอบของวิธีคิดแบบล้านนา.....	255
4.3.2 ลักษณะสำคัญของวิธีคิดในฐานะภูมิปัญญาล้านนา.....	256

บทที่ 5 สรุปและอภิปรายผล .....	262
5.1 สรุปผลการวิจัย .....	262
5.1.1 พิธีกรรมและคัมภีร์ “สี่บ ส่ง ถอน” .....	263
5.1.2 การประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สี่บ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาปัจจุบัน .....	266
5.1.3 วิธีคิดของชาวล้านนากับภูมิปัญญาในการแก้ไขพิบัติภัยด้วยพิธี “สี่บ ส่ง ถอน” .....	268
5.2 อภิปรายผลการวิจัย .....	270
5.2.1 พิธีกรรม “สี่บ ส่ง ถอน” .....	270
5.2.2 พลวัตของพิธี “สี่บ ส่ง ถอน” กับการประยุกต์พิธีกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาพิบัติภัย.....	273
5.3 ข้อค้นพบที่น่าสนใจจากงานวิจัย .....	278
5.3.1 การปรับเปลี่ยนองค์ประกอบในพิธีกรรม “สี่บ ส่ง ถอน” ให้เข้ากับกระแส วัฒนธรรมประชานิยมในสังคมปัจจุบัน .....	278
5.3.2 พิธีกรรม “สี่บ ส่ง ถอน” กับการผลิตซ้ำพิธีกรรมข้ามท้องถิ่น.....	280
5.4 ข้อเสนอแนะ .....	281
รายการอ้างอิง .....	282
ภาคผนวก.....	292
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์ .....	336

## สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 การแบ่งกลุ่มผู้พึงธรรมสี่ชะตา .....	53
ตารางที่ 2 การดำรงอยู่และการสืบทอดพิธีกรรม “สี่บ สอง ถอน” .....	102
ตารางที่ 3 การประยุกต์ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย .....	197
ตารางที่ 4 การประยุกต์ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่ .....	200
ตารางที่ 5 การประยุกต์ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย .....	201
ตารางที่ 6 การประยุกต์ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่.....	203
ตารางที่ 7 การประยุกต์ในพิธีสี่ชะตาโดยหลวงอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ .....	205
ตารางที่ 8 รูปแบบการประยุกต์ในพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่.....	206
ตารางที่ 9 รูปแบบการประยุกต์ในพิธีสูตรถอนขี้ตาคูกเก่าเวียงเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ .....	208
ตารางที่ 10 รูปแบบการประยุกต์ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน .....	210
ตารางที่ 11 รูปแบบการประยุกต์ในพิธีสี่ชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี จังหวัด เชียงใหม่.....	212
ตารางที่ 12 รูปแบบการประยุกต์ในพิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง .....	213
ตารางที่ 13 ลักษณะวิธีการประยุกต์พิธีกรรม “สี่บ สอง ถอน” .....	216
ตารางที่ 14 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย.....	233
ตารางที่ 15 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่ .....	234
ตารางที่ 16 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย .....	234
ตารางที่ 17 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่.....	235
ตารางที่ 18 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสี่ชะตาโดยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ .....	237
ตารางที่ 19 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงราย .....	238
ตารางที่ 20 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสูตรถอนขี้ตาคูกเก่า จังหวัดเชียงใหม่ .....	239
ตารางที่ 21 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	240

ตารางที่ 22 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี จังหวัด เชียงใหม่.....	241
ตารางที่ 23 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง .....	241
ตารางที่ 24 การปรับเปลี่ยนระบบวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” .....	242
ตารางที่ 25 การปรับเปลี่ยนระบบพฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” .....	243
ตารางที่ 26 การปรับเปลี่ยนระบบพื้นที่สัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบที่ 1.....	245
ตารางที่ 27 การปรับเปลี่ยนระบบพื้นที่สัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบที่ 2.....	245
ตารางที่ 28 การปรับเปลี่ยนระบบเวลาสัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” .....	246





## สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่ 1 การบวชต้นยางนาบนถนนสายเชียงใหม่ – ลำพูน .....	115
ภาพประกอบที่ 2 โขงชะตากลางแม่น้ำจัน ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	116
ภาพประกอบที่ 3 ผู้ร่วมพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	118
ภาพประกอบที่ 4 ผู้ร่วมพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	119
ภาพประกอบที่ 5 พื้นที่ประกอบพิธีบูชาและบวงสรวงพระอุปคุตในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน.....	120
ภาพประกอบที่ 6 แทนท้าวทั้งสี่ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	120
ภาพประกอบที่ 7 การวัดวงโค้งหมี่บูชา หอพระอุปคุต และแทนท้าวทั้งสี่ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ จัน.....	121
ภาพประกอบที่ 8 พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาแบบไทยวนในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	122
ภาพประกอบที่ 9 พื้นที่ประกอบพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	122
ภาพประกอบที่ 10 พื้นที่ประกอบพิธีกรรมสืบชะตาแบบชนเผ่าในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	123
ภาพประกอบที่ 11 เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาแบบไทยวน ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	124
ภาพประกอบที่ 12 เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาแบบชนเผ่า ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	125
ภาพประกอบที่ 13 เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาแบบชนเผ่า ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	125
ภาพประกอบที่ 14 พิธีบวงสรวงพระอุปคุตและขึ้นท้าวทั้งสี่ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	127
ภาพประกอบที่ 15 การเทศน์ธัมมเรื่อง “ธรรมะ-ชาติ” ก่อนการสูตรสืบชะตาในพิธีสืบชะตา แม่น้ำจัน.....	127
ภาพประกอบที่ 16 พิธีอัญเชิญเทวดา อ่านบูชาน้ำ และอ่านโองการสาปแช่งผู้ทำลายป่า.....	128
ภาพประกอบที่ 17 พิธีพ่อนบูชาน้ำในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	128
ภาพประกอบที่ 18 พิธีสูตรสืบชะตาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน .....	129
ภาพประกอบที่ 19 พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่ .....	130
ภาพประกอบที่ 20 ชาวบ้านที่มาร่วมงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำกกและสงกรานต์ปีใหม่เมือง .....	131
ภาพประกอบที่ 21 พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำกก.....	132

ภาพประกอบที่ 22	เทียนชัยในพิธีสืบชะตาแม่น้ำกกถูกย้ายไว้ที่กลางน้ำ .....	132
ภาพประกอบที่ 23	เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำกก .....	133
ภาพประกอบที่ 24	พิธีสูตรสืบชะตาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำกก.....	135
ภาพประกอบที่ 25	รดน้ำดำหัวพระภิกษุสงฆ์ในงานสงกรานต์ภายหลังจากพิธีสืบชะตา .....	135
ภาพประกอบที่ 26	พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย.....	136
ภาพประกอบที่ 27	ปรากฏการณ์แม่น้ำโขงแห้งขอดในปี พ.ศ. 2553.....	137
ภาพประกอบที่ 28	พิธีเปิดงานสืบชะตาแม่น้ำโขง .....	137
ภาพประกอบที่ 29	ตัวแทนชาวลาวจากเมืองห้วยทรายในพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง .....	138
ภาพประกอบที่ 30	พื้นที่ประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขง.....	139
ภาพประกอบที่ 31	พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง.....	140
ภาพประกอบที่ 32	พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขง.....	142
ภาพประกอบที่ 33	พิธีสูตรสืบชะตาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง.....	142
ภาพประกอบที่ 34	การแสดงแฟชั่นโชว์ในงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง.....	142
ภาพประกอบที่ 35	งานเสวนาวิชาการและนิทรรศการเกี่ยวกับแม่น้ำโขง .....	143
ภาพประกอบที่ 36	พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่ .....	144
ภาพประกอบที่ 37	ผู้ร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม.....	145
ภาพประกอบที่ 38	พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม.....	145
ภาพประกอบที่ 39	เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม.....	146
ภาพประกอบที่ 40	พิธีสูตรสืบชะตาและพิธีบวงสรวงในพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม .....	147
ภาพประกอบที่ 41	พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ .....	149
ภาพประกอบที่ 42	ผู้ร่วมพิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์.....	150
ภาพประกอบที่ 43	พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์.....	150
ภาพประกอบที่ 44	เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาในพิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ .....	151
ภาพประกอบที่ 45	พิธีสูตรสืบชะตาในพิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ .....	152

ภาพประกอบที่ 46 พิธีบวงสรวงกู่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ .....	153
ภาพประกอบที่ 47 พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ .....	154
ภาพประกอบที่ 48 เหตุการณ์พิบัติภัยน้ำท่วมเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2554 .....	155
ภาพประกอบที่ 49 พื้นที่ประกอบพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง .....	156
ภาพประกอบที่ 50 เครื่องประกอบพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง .....	157
ภาพประกอบที่ 51 พิธีเจริญพระพุทธมนต์และตักบาตรในพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง.....	158
ภาพประกอบที่ 52 พิธีขอขมาแม่น้ำปิง .....	158
ภาพประกอบที่ 53 พิธีลอยสวดวงขอขมาแม่น้ำปิง.....	159
ภาพประกอบที่ 54 ทំณฑสถานหญิงจังหวัดเชียงใหม่ (เดิม).....	160
ภาพประกอบที่ 55 สภาพเรือนจำเก่ากลางเวียงเชียงใหม่ .....	161
ภาพประกอบที่ 56 ผู้จัดพิธี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดและเจ้านายฝ่ายเหนือ .....	162
ภาพประกอบที่ 57 ผู้ร่วมพิธีสูตรถอนชัตคูกเก่า.....	163
ภาพประกอบที่ 58 พื้นที่ประกอบพิธีนอกคูก เป็นพื้นที่จัดพิธีเปิดงาน .....	164
ภาพประกอบที่ 59 พื้นที่ประกอบพิธีสูตรถอนชัต.....	165
ภาพประกอบที่ 60 พื้นที่ประกอบพิธีสูตรถอนแผ่นดิน .....	165
ภาพประกอบที่ 61 พื้นที่ประกอบพิธีส่งชัตส่งอุบาทว์ในพิธีสูตรถอนชัตคูกเก่า .....	166
ภาพประกอบที่ 62 พื้นที่ประกอบพิธีเข้ารกขุมล 9 วัน 9 คืนในพิธีสูตรถอนชัตคูกเก่า.....	166
ภาพประกอบที่ 63 เครื่องบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเรือนจำและแทนท้าวทังสี่.....	167
ภาพประกอบที่ 64 ชุ่มปราสาทประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิใจกลางคูก .....	167
ภาพประกอบที่ 65 เครื่องบูชาในพิธีสูตรถอนชัต .....	168
ภาพประกอบที่ 66 ชันตั้งถอนชัต .....	169
ภาพประกอบที่ 67 สะตวงสำหรับพิธีสูตรถอนชัตคูกเก่า เชียงใหม่ .....	169
ภาพประกอบที่ 68 พิธีหุบทำลายป้ายเรือนจำ.....	171
ภาพประกอบที่ 69 พิธีเปิดประตูคูกและแห่พระพุทธรูปเข้าประดิษฐานภายในเรือนจำ .....	171

ภาพประกอบที่ 70 การปล่อยโคมควันขับไล่อัปมงคลภายหลังพิธีเปิดประตูคุก .....	172
ภาพประกอบที่ 71 คณะพระภิกษุสงฆ์ทำพิธีสูตรถอน .....	172
ภาพประกอบที่ 72 พระสงฆ์ประกอบพิธีสูตรถอนแผ่นดินที่ใจกลางคุกและมุมทั้ง 4 ของคุก.....	173
ภาพประกอบที่ 73 สะตวงที่ผ่านการประกอบพิธีถอนอุกกลากออกนอกคุกไปจำเริญน้ำที่แม่น้ำปิง .	174
ภาพประกอบที่ 74 พิธีส่งขี้ตังสู่อุบาทว์.....	174
ภาพประกอบที่ 75 พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน .....	175
ภาพประกอบที่ 76 ผู้ร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน .....	177
ภาพประกอบที่ 77 สถานที่จัดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินที่บ้านสบเมย .....	178
ภาพประกอบที่ 78 ป้ายที่ใช้เขียนข้อความคัดค้านโครงการสร้างเขื่อนสาละวิน .....	178
ภาพประกอบที่ 79 การจัดนิทรรศการล้อมรอบพื้นที่จัดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน .....	179
ภาพประกอบที่ 80 แหและอวนที่ชาวบ้านใช้ตกแต่งสถานที่จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน .....	179
ภาพประกอบที่ 81 หอที่ใช้ประกอบพิธีเลี้ยงผีน้ำในพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน.....	180
ภาพประกอบที่ 82 เครื่องประกอบพิธีเลี้ยงผีน้ำในพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน .....	180
ภาพประกอบที่ 83 กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรมในพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน .....	181
ภาพประกอบที่ 84 พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินตามแบบชนเผ่าปกากะญอ .....	182
ภาพประกอบที่ 85 พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินตามแบบชนเผ่าปกากะญอโดยผู้นำของชุมชน ....	182
ภาพประกอบที่ 86 พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ สวดมนต์ข้ามปี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่.....	184
ภาพประกอบที่ 87 ผู้ร่วมพิธีสืบชะตา ในงานสืบชะตา ส่งเคราะห์ สวดมนต์ข้ามปี .....	185
ภาพประกอบที่ 88 ผู้ร่วมพิธีส่งเคราะห์ ในงานสืบชะตา ส่งเคราะห์ สวดมนต์ข้ามปี.....	185
ภาพประกอบที่ 89 ผู้ร่วมพิธีเขียนชื่อตนเองลงในแผ่นบูชาชะตาปีเกิด.....	186
ภาพประกอบที่ 90 พื้นที่ภายในวิหารหลวงวัดพระสิงห์ใช้จัดพิธีสืบชะตา .....	186
ภาพประกอบที่ 91 พื้นที่ด้านนอกวิหารหลวงวัดพระสิงห์ ใช้เตรียมเครื่องส่งเคราะห์ .....	187
ภาพประกอบที่ 92 โขงชะตาและเครื่องสืบชะตาในงานพิธีสืบชะตากลางวิหารหลวง วัดพระสิงห์ .	188
ภาพประกอบที่ 93 ควักที่ใช้ในพิธีส่งเคราะห์.....	189

ภาพประกอบที่ 94 ควักที่ใช้ในพิธีส่งเคราะห์.....	189
ภาพประกอบที่ 95 การเตรียมควักสำหรับให้ผู้ร่วมพิธีได้บูชา .....	190
ภาพประกอบที่ 96 แผ่นคาถาสำหรับใช้สวดส่งเคราะห์ด้วยตนเองสำหรับผู้บูชา.....	190
ภาพประกอบที่ 97 ตุ๊กนักษัตรปีเกิดสำหรับบูชาในพิธีสืบชะตา.....	191
ภาพประกอบที่ 98 การบูชาแผ่นชะตาปีเกิด ในพิธีสืบชะตา.....	191
ภาพประกอบที่ 99 พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง .....	192
ภาพประกอบที่ 100 ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีแห่ช้างเผือก .....	194
ภาพประกอบที่ 101 ขบวนแห่ช้างเผือกในพิธีแห่ช้างเผือก .....	195
ภาพประกอบที่ 102 ฟ้อนดาบฟ้อนเจิงบูชาเจ้าพ่อขุนตาน .....	196
ภาพประกอบที่ 103 พิธีส่งช้างเผือกถวายเจ้าพ่อขุนตาน .....	196
ภาพประกอบที่ 104 การสร้างความหมายใหม่ในพิธีกรรมบวชป่า.....	229
ภาพประกอบที่ 105 กระแสความนิยมในการสืบชะตาหลวงและสวดมนต์ข้ามปีในวัดทั่ว ภาคเหนือ .....	279
ภาพประกอบที่ 106 การเตรียมพื้นที่มหรสพรื่นเริงซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับพิธี “สืบ ส่ง ถอน” .....	280
ภาพประกอบที่ 107 พิธีสืบพระชะตาหลวงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ .....	281

## บทที่ 1

### บทนำ

#### 1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ภาคเหนือของประเทศไทยหรืออาณาบริเวณที่เรียกว่า “ล้านนา” เป็นพื้นที่ซึ่งมีความเสี่ยงต่อการเกิดพิบัติภัยทางธรรมชาติที่มีความรุนแรง ในแต่ละปีบริเวณพื้นที่ภาคเหนือจะประสบพิบัติภัยทางธรรมชาติหลายแบบ ไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วม ภัยแล้ง ภัยหนาว แผ่นดินไหว ดินโคลนถล่ม ไฟไหม้ป่า และการเปลี่ยนแปลงเส้นทางเดินของแม่น้ำลำธาร ดังปรากฏในข้อมูลการบันทึกสถิติแผ่นดินไหวของสำนักเฝ้าระวังแผ่นดินไหว กรมอุตุนิยมวิทยา (สำนักเฝ้าระวังแผ่นดินไหว กรมอุตุนิยมวิทยา, 2553: ออนไลน์) พบว่านับตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ยุคพงศาวดารจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2553 ประเทศไทยเกิดแผ่นดินไหวมากกว่า 200 ครั้ง โดยมีศูนย์กลางของการเกิดแผ่นดินไหวอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนบนในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ และตาก จำนวนมากถึง 50 ครั้ง ในจำนวน 50 ครั้งดังกล่าวมีแผ่นดินไหวขนาดปานกลางถึงขนาดใหญ่ตามมาตราเมอร์แคลลี (MM) ที่เกินระดับ VI ซึ่งสร้างความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนมากถึง 20 ครั้ง

เหตุอุทกภัยที่เกิดขึ้นในรอบสิบปีที่ผ่านมา (2545-2554) ตามสถิติการบันทึกของคลังข้อมูลสภาพน้ำ สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน), 2552: ออนไลน์) พบว่าเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือตอนบนเกิดอุทกภัยขนาดใหญ่มากถึง 16 ครั้ง โดยจัดเป็นอุทกภัยในระดับวิกฤตร้ายแรงที่มีผู้เสียชีวิตจำนวนมากและมีความเสียหายทรัพย์สิน จำนวนถึง 6 ครั้งในรอบสิบปีดังกล่าว

นอกจากพิบัติภัยที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และพิบัติภัยที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมแล้ว พบัติภัยในปัจจุบันยังเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ด้วย เช่น การตัดไม้ทำลายป่าซึ่งก่อให้เกิดธรณีพิบัติดินโคลนถล่ม การแผ้วถางและเผาป่าซึ่งทำให้เกิดพิบัติภัยหมอกควันพิษที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชน ยิ่งไปกว่านั้นความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่รวดเร็วและทวีความซับซ้อนมากขึ้น ก็ได้กลายเป็นพิบัติภัยอีกประเภทที่มีผลกระทบต่อชีวิตของชาวล้านนาด้วยเช่นกัน ดังเช่นการประท้วงและการแก้ไขความขัดแย้งที่ใช้ความรุนแรงในชุมชนต่างๆ สืบเนื่องจากโครงการพัฒนาของทางภาครัฐและภาคเอกชนที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านและความมั่นคงของชุมชน การประท้วงทางการเมืองซึ่งมีการประกอบพิธีกรรมที่ผิดจารีตประเพณีอันดั้งเดิมซึ่งก่อให้เกิดความไม่สบายใจและความวิตกกังวลแก่ชาวบ้าน ลักษณะของปัญหาที่มีระดับความซับซ้อนและความรุนแรงมากขึ้นของพิบัติภัยที่

เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต จึงนำไปสู่ปรากฏการณ์สำคัญในสังคมล้านนาปัจจุบัน นั่นคือการหวนกลับไปรื้อฟื้นประเพณีและพิธีกรรมตามแบบแผนโบราณดั้งเดิมกลับมาปฏิบัติอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากความแพร่หลายอย่างกว้างขวางในการประกอบพิธีกรรมเพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยต่างๆ ทั้งในเขตเมืองและพื้นที่ชนบทในหลากหลายบริบทและหลากหลายมิติ

กรณีศึกษาตัวอย่างที่น่าสนใจกรณีแรกได้แก่ เหตุการณ์พิบัติภัยน้ำท่วมและดินโคลนถล่มครั้งใหญ่ในสามอำเภอของจังหวัดแม่ฮ่องสอน คือ อำเภอปาย อำเภอปางมะผ้า และอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอนในปี พ.ศ. 2548 พื้นที่ในเขตอำเภอปายได้รับผลกระทบจากพิบัติภัยดังกล่าวหนักที่สุด มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก พื้นที่การเกษตร แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ โรงแรมและรีสอร์ทหลายแห่งประสบความเสียหายอย่างรุนแรง ภายหลังเหตุการณ์ดังกล่าวชาวบ้านและหน่วยงานภาครัฐในอำเภอปายได้ประกอบพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำปาย ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาของข่าวดังต่อไปนี้

### “สืบชะตาแม่น้ำปาย พลิกฟื้นการอนุรักษ์ต้นน้ำปายหลังวิกฤติน้ำท่วม”

(21 กุมภาพันธ์ 2550)

“ในวันจันทร์ที่ 19 กุมภาพันธ์ 2550 ที่ผ่านมา เครือข่ายองค์กรชุมชนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอำเภอปายได้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำปายตอนบนขึ้น ณ ริมแม่น้ำปาย บ้านตาลเจ็ดต้น หมู่ 3 ต.เวียงเหนือ อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน โดยมีเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรลุ่มน้ำปาย เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรลุ่มน้ำยม เครือข่ายเสริมความเข้มแข็งชุมชนอำเภอปาย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด เจ้าของธุรกิจการท่องเที่ยวอำเภอปาย และประชาชนที่สนใจเข้าร่วมจัดงานครั้งนี้กว่า 300 คน”

นายศักดิ์ชัย เลิศมงคล ที่ปรึกษาเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำปาย เปิดเผยว่า “สืบเนื่องจากอุทกภัยในปี 2548 ที่ผ่านมาทำให้ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของชุมชน ในเขตอำเภอปาย ปางมะผ้า และอำเภอเมือง ได้รับความเสียหายเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือ จนเกิดโครงการฟื้นฟูชุมชนหลังสถานการณ์น้ำท่วม ที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก พอช. โดยได้ทำโครงการต่างๆ เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ความเสียหายและวิถีชีวิตท้องถิ่น โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น และมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนควบคู่ไปด้วย”

“การสืบชะตาแม่น้ำปายในครั้งนี้ชุมชนได้ฟื้นฟูวัฒนธรรมวิถีดั้งเดิมมาใช้กับการจัดการทรัพยากร ซึ่งสามารถดึงการมีส่วนร่วมได้จากหลายหลากภาคี และผู้ที่ใช้ประโยชน์แม่น้ำปายร่วมกัน ทั้งคนต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ รวมทั้งในภาคธุรกิจ ให้เข้ามาร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำปาย และเราคาดหวังว่าจะมีแผนในการร่วมกันฟื้นฟูทรัพยากรแม่น้ำปายอย่างยั่งยืน” (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2554: ออนไลน์)

กรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำปายนั้น เป็นการประกอบพิธีขึ้นภายหลังการเกิดพิบัติภัยน้ำท่วมและดินโคลนถล่ม ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นผลพวงมาจากการกระทำ “ซัด” ต่อแม่น้ำปาย ไม่ว่าจะเป็นการถมที่ดินก่อสร้างโรงแรม รีสอร์ท เกสต์เฮาส์ต่างๆ การขุดทางน้ำใหม่เพื่อให้น้ำไหลเข้าสู่ที่ดินของตนเองของบรรดาเจ้าของธุรกิจและผู้ประกอบการต่างๆ สภาพของความเสียหายจากพิบัติภัยการล้มตายของผู้คน และการเปลี่ยนทางเดินของแม่น้ำเป็นภาวะวิกฤตสำหรับชาวบ้านทั้งชุมชนชาวบ้านและหน่วยงานของรัฐจึงเลือกใช้วิธีการประกอบพิธีกรรม โดยประยุกต์เอาพิธีสืบชะตามาใช้ฟื้นฟูชุมชนจากสภาวะวิกฤตดังกล่าว

กรณีศึกษาตัวอย่างที่น่าสนใจกรณีที่ 2 คือ พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2553 ซึ่งแม่น้ำโขงแห้งขอดลงมากเป็นประวัติการณ์อย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน กลายเป็นวิกฤตการณ์ที่ทำให้เกิดความวิตกกังวลทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ รัฐบาลในขณะนั้นได้จัดพิธีสืบชะตาตามแบบประเพณีโบราณของล้านนาเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตจากพิบัติภัยดังกล่าว นับเป็นครั้งแรกที่มีการประกอบพิธีสืบชะตาร่วมกันระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว จัดเป็นพิธีกรรมร่วมกันในระดับรัฐซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน ดังรายละเอียดในข่าวต่อไปนี้

**“กรม. ยกสืบชะตาแม่น้ำโขงเป็นนโยบายระดับชาติ”**

**คมชัดลึก :** กรม.เห็นชอบโครงการสืบชะตาแม่น้ำโขงเป็นนโยบายระดับชาติ ตามที่ วธ.เสนอ ร่วมมือทางวัฒนธรรมระดับชาติระหว่าง ประเทศไทยและสปป.ลาว

“เมื่อวันที่ 19 ม.ค.นายธีระ สลักเพชร รมว.วัฒนธรรม (วธ.) กล่าวภายหลังการประชุมคณะรัฐมนตรี (ครม.) ว่า ที่ประชุม กรม. มีมติเห็นชอบหลักการส่งเสริมโครงการสืบชะตาแม่น้ำโขง เป็นนโยบายระดับชาติ ตามที่ วธ.เสนอ ซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือทางวัฒนธรรม ระดับชาติ ระหว่าง ประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) รวมทั้งเป็นการอนุรักษ์ สืบสานคุณค่า



**ประเพณี ความเชื่อของท้องถิ่น และใช้มิติทางวัฒนธรรมนำไปสู่การกระชับ  
ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างสองประเทศให้มีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น**

โดยได้มอบหมายให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมการดำเนินงาน ได้แก่ กระทรวงการต่างประเทศ (กต.) กระทรวงมหาดไทย(มท.) กระทรวงคมนาคม (คค.) กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม(ทส.) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และกรมประชาสัมพันธ์ โดยร่วมมือกับ สปป.ลาว ด้วย" ("กรม. ยกสี่ชะตาแม่น้ำโขงเป็นนโยบายระดับชาติ," 2554: ออนไลน์)

ข้างดังกล่าวทั้งสองข้างต้น เป็นตัวอย่างของการนำเอาพิธีกรรมแบบจารีตประเพณี โบราณของล้านนามาประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาในลักษณะการบรรเทาเยียวยาวิกฤตโดยเฉพาะทางจิตใจ ของชาวบ้านเพื่อให้คลายกังวลจากปัญหาพิบัติภัย วิธีการดังกล่าวได้รับความนิยมนอย่างมากและปฏิบัติ กันอย่างแพร่หลายในเขตภาคเหนือ

นอกจากการประยุกต์ใช้พิธีกรรมในการเยียวยาจิตใจของสมาชิกชุมชนหลังพิบัติภัยแล้ว ยังมี ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แตกต่างกันในวัตถุประสงค์ของการประกอบ พิธีกรรมคือ การนำเอาพิธีกรรมตามแบบประเพณีโบราณมาใช้เป็นเครื่องมือในการรณรงค์ป้องกันและ แก้ไขปัญหาของชุมชน และการใช้พิธีกรรมโบราณเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับสื่อสารกับคนภายนอก ชุมชนเพื่อต่อต้านคัดค้านโครงการพัฒนาต่างๆ ทั้งโครงการของภาครัฐและเอกชนที่อาจจะก่อให้เกิด ผลกระทบร้ายแรงในอนาคตต่อวิถีชีวิตและความมั่นคงของชุมชนในอนาคต ซึ่งอาจจัดได้ว่าเป็นพิบัติ ภัยในอีกรูปแบบหนึ่งในความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเป็นตัวเร่งที่ผลักดันให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว

กรณีประเพณีการบวชต้นไม้และสี่ชะตาต้นยางนา ที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพิธีกรรมที่ เกิดขึ้นใหม่สืบเนื่องจากการเติบโตและการขยายตัวของตัวเมืองเชียงใหม่ในช่วงตั้งแต่หลังปี 2539 เมื่อ จังหวัดเชียงใหม่ได้เป็นเจ้าภาพในการจัดการแข่งขันกีฬาซีเกมส์ ได้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวและธุรกิจบริการต่างๆ มีการตัดถนนใหม่และขยายถนนสายต่างๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อรองรับการงานดังกล่าว ถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน (ทางหลวงหมายเลข 106) เป็นเส้นทางหลัก สายหนึ่งที่กรมทางหลวงต้องการขยายถนน โดยมีแผนขยายเป็นถนน 4 ช่องทางจราจร ซึ่งทำให้ จำเป็นต้องตัดต้นยางนาลง โครงการขยายถนนดังกล่าวได้ก่อให้เกิดกระแสคัดค้านขึ้นอย่างมาก ทั้ง จากประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่น นักศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันอื่น ๆ ทำให้เกิดการตื่นตัว และรวมตัวที่จะอนุรักษ์ต้นยางนาไว้ กระแสการคัดค้านต่อต้านนี้จึงทำให้การขยาย ถนนเชียงใหม่-ลำพูนต้องเลิกล้มไป ต้นยางนาทุกต้นได้รับการจดทะเบียนอนุรักษ์เอาไว้ และถนน เชียงใหม่-ลำพูนได้ถูกถือเป็นถนนสายอนุรักษ์ ในปี พ.ศ. 2542

อย่างไรก็ตามการขยายของชุมชนและธุรกิจต่างๆ ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้ต้นยางขาดการดูแลเอาใจใส่ ถูกตัดโค่นและทำให้ยืนต้นตายเป็นจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2550 และ 2554 ได้เกิดกระแสของการต่อต้านการขยายถนนอีกครั้งหนึ่ง (จากประกาศผังเมืองใหม่และโครงการขยายถนนเจริญราษฎร์ จากย่านวัดเกตต์ไปถึงถนนเชียงใหม่-ลำพูน) ประเพณีการสืบชะตาและบวชต้นยางจึงถูกรื้อฟื้นเพื่อนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ในการรณรงค์การอนุรักษ์ถนนสายนี้อีกครั้งหนึ่ง ดังเช่นข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีดังกล่าวในเว็บไซต์ของกระทรวงวัฒนธรรมที่ระบุเอาไว้ว่า

### ประเพณีการสืบชะตาบวชต้นยางนา

“ต้นยางนา ถือเป็นเอกลักษณ์คู่ถนนสายนี้ตลอดมาร่วมร้อยกว่าปีแล้ว ปัจจุบันอำเภอสารภีมีการขยายตัวของชุมชนเข้าสู่การเป็นชุมชนเมืองมากยิ่งขึ้น ประกอบกับการขาดการวางแผนการป้องกันระยะยาวอย่างจริงจังทำให้มีการก่อสร้างอาคารร้านค้าและที่พักอาศัยใกล้ชิดติดแนวถนนและการใช้ที่สาธารณะข้างถนนโดยขาดการอนุรักษ์ต้นไม้มองเฉพาะด้านความปลอดภัยและผลประโยชน์ของบุคคลและกลุ่มคนทำให้จำนวนต้นไม้ลดจำนวนลงอย่างมาก คณะสงฆ์ ส่วนราชการ สภาวัฒนธรรมอำเภอสารภี เทศบาลตำบลยางเนิ้ง เทศบาลตำบลหนองผึ้ง เทศบาลตำบลสารภี และประชาชนทั่วไป จึงได้ร่วมกันจัดพิธีบวชต้นยาง ขึ้น ทุกวันที่ 1 มกราคมของทุกปี เพื่อเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งต้นไม้เก่าแก่ที่คงคุณค่า ในด้านธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และด้านจิตใจของคนผูกพันกับต้นยางนา โดยจัดให้มีพิธีสืบชะตา และบวชต้นยางนา ตลอดเส้นทางสายเชียงใหม่-ลำพูน จากเขตแดนอำเภอสารภี ถึงแดนเมือง จังหวัดลำพูน” (ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2557: ออนไลน์)

การนำพิธีกรรมตามแบบแผนประเพณีโบราณมาประยุกต์ใช้ในการต่อต้านโครงการพัฒนาต่างๆ ของภาครัฐโดยชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ นับเป็นอีกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในภาคเหนือ กรณีการต่อต้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นของชาวบ้านในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เป็นอีกกรณีศึกษาหนึ่งที่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้นำเอาพิธีสืบชะตามาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการคัดค้านโครงการดังกล่าว ดังเช่นในข่าวเกี่ยวกับพิธีสืบชะตาป่าสักทองที่ระบุถึงวัตถุประสงค์สำคัญของการประกอบพิธีเอาไว้ว่า

## พิธีสืบชะตาป่าสักทอง ปกป้อง รักษา ป่าสักทอง หยุดเขื่อนแก่งเสือเต้น หยุดเขื่อนยมบน หยุดเขื่อนยมล่าง

“เช้าวันนี้ (1 ธันวาคม 2555) เมื่อเวลา 09.00 น. ชาวบ้าน ต.สะเอียบ อ.สอง จ.แพร่ นับพันคน ได้ร่วมแรงร่วมใจกันจัดพิธี สืบชะตาป่าสักทอง เพื่อปกป้องรักษา ป่าสักทองกว่า 24,000 ไร่ ซึ่งที่ผ่านมากว่า 20 ปี ชาวบ้านก็ได้ร่วมกันจัดพิธีบวงช้ป่าสืบชะตาแม่น้ำมาอย่างต่อเนื่อง

จากสถานการณ์น้ำท่วมในปี 2554 ที่ผ่านมา ทำให้รัฐบาลได้มีการผลักดันเขื่อนแก่งเสือเต้น ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยเหตุผลเพื่อป้องกันปัญหาน้ำท่วมและบรรเทาอุทกภัย ในเขตลุ่มน้ำยม ขณะที่ชาวบ้าน ต.สะเอียบ อ.สอง จ.แพร่ กว่า 1,000 ครอบครัว ประมาณ 5,000 คน จาก 4 หมู่บ้าน จะต้องอพยพโยกย้ายออกจากพื้นที่ที่จะเป็นอ่างเก็บน้ำของเขื่อนแก่งเสือเต้น

โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น เป็นโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ที่จะตั้งขวางกั้นลำน้ำยม ในเขต อ.สอง จ.แพร่ สูง 72 เมตร กักเก็บน้ำได้ 1,175 ล้าน ลบม. อ่างเก็บน้ำเขื่อนแก่งเสือเต้นกินพื้นที่ 41,750 ไร่ ใจกลางอุทยานแห่งชาติแม่ยม จ.แพร่ ไปจนถึง อ.เชียงม่วน จ.พะเยา ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสักทองธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์กว่า 24,000 ไร่ ส่วนที่เหลือเป็นพื้นที่ป่าเบญจพรรณและที่ทำกินของชาวบ้าน ต.สะเอียบ 4 หมู่บ้าน และที่ทำกินของ ชาวบ้าน อ.เชียงม่วน อีก 11 หมู่บ้าน

**การสืบชะตาป่าสักทองในครั้งนี้ก็เป็นกิจกรรมรณรงค์พิทักษ์ป่าสักทอง โดย กลุ่มราษฎรรักษาป่า และ คณะกรรมการคัดค้านเขื่อน 4 หมู่บ้าน รวมทั้งราษฎร ต.สะเอียบ ได้ร่วมกันจัดพิธีกรรมนี้ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อยืนยันเจตนารมณ์ในการปกป้องรักษาป่าสักทองผืนนี้ไว้ให้ลูกหลาน และคนไทยทั้งชาติ”**(สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2557: ออนไลน์)

นอกจากนี้พิบัติภัยทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ ในลักษณะการประพฤติดิจจาริตบ้านเมือง รวมทั้งการกระทำที่ละเมิดข้อห้ามต่างๆ ของชุมชน ก็ได้มีการนำเอาพิธีกรรมแบบแผนประเพณีโบราณ มาใช้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการกระทำดังกล่าวด้วยเช่นกัน กรณีของชาวเกี่ยวกับการกระทำผิดจาริต “ชิตบ้านชิตเมือง” จากการสร้างน้ำพุปิดทางเข้าออกเมืองที่ประตูข้างเผือกของเทศบาลนครเชียงใหม่ ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์และเกิดความวิตกกังวลในหมู่ประชาชนชาวเชียงใหม่ เนื่องจากการละเมิดชิตนั้นอาจจะก่อให้เกิดเภทภัยร้ายแรงขึ้นกับบ้านเมือง อีกทั้งยังละเมิด

กฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถานของชาติอีกด้วย จนกระทั่งต้องมีการรื้อน้ำพุ ประกอบพิธีขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และทำพิธีถอนซีต ดังข้อความว่า

### เชียงใหม่ขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนรื้อ 'น้ำพุข้างเผือก'

“เทศบาลนครเชียงใหม่ ทำพิธีขอขมาและบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บริเวณประตูข้างเผือกเพื่อเปิดเมืองเชียงใหม่ ก่อนที่จะทำการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างบริเวณดังกล่าว ซึ่งได้แก่น้ำพุข้างเผือก ตามคำสั่งของกรมศิลปากร เนื่องจากการก่อสร้างน้ำพุได้ทับแนวเขตกำแพงเมือง ซึ่งเป็นเขตโบราณสถาน ทั้งนี้ เทศบาลนครเชียงใหม่ ได้ก่อสร้างน้ำพุข้างเผือกมาตั้งแต่ปี 2544 ซึ่งงบประมาณกว่า 4,500,000 บาทและมีปัญหาขัดแย้งกับกรมศิลปากรมานาน ก่อนที่จะมีข้อสรุปจากทาง จ.เชียงใหม่ ผู้ตรวจการแผ่นดินแห่งรัฐสภา และกรมศิลปากร ให้เทศบาลรื้อถอนน้ำพุเพื่อคืนพื้นที่ทั้งหมด ส่วนเงินค่าใช้จ่ายในการดำเนินการไปแล้ว อยู่ระหว่างการพิจารณาของกรมบัญชีกลาง ว่าใครจะเป็นผู้รับผิดชอบ

ขณะที่ นายสุกิจ ภูทาสิน อาจารย์ที่ได้รับมอบหมายให้ทำพิธีขอขมาลาโทษต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณแห่งพระมหากษัตริย์และเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทุกพระองค์กล่าวว่า ประตูข้างเผือกเป็นประตูชัย ประตูเดชเมืองเชียงใหม่ เมื่อน้ำพุตั้งขวางอยู่ยอมทำให้บ้านเมืองอึดอัดไม่มีความสุข และมีเหตุเพศภัยต่าง ๆ การรื้อถอนน้ำพุออกไปจะทำให้เกิดความสงบสุขร่มเย็น และเกิดความเจริญรุ่งเรืองต่อไปในอนาคต” (“เชียงใหม่ขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนรื้อ “น้ำพุข้างเผือก”, 2554: ออนไลน์)

ไม่เพียงแต่การกระทำที่ละเมิดซีตบ้านซีตเมืองเท่านั้น เมื่อเกิดพิบัติภัยที่เป็นอุบัติเหตุ มีการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินครั้งใหญ่ ชาวล้านก็จะประกอบพิธีกรรมเพื่อทำให้เกิดสวัสดิมงคล เช่นกรณีของการสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2534 ชาวเชียงใหม่ก็ได้ทำพิธีสะเดาะเคราะห์-สืบชะตาเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากมีเหตุการณ์ร้ายหลายอย่างเกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน (1) ต้นโพธิ์ที่ประตูสวนดอกถูกพายุฝนพัดโค่นลงแบบถอนรากถอนโคน (2) ชาวเชียงใหม่และลำพูนจำนวน 15 ท่าน ซึ่งในจำนวนนี้มีเจ้านายฝ่ายเหนือและบุคคลสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่รวมอยู่ด้วย ประสบอุบัติเหตุเครื่องบินบริษัทเลาด้าแอร์ตกเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม ผู้โดยสารและพนักงานบนเครื่องบิน 223 คน เสียชีวิตทั้งหมด และ (3) อีก 5 วันต่อมา พระธรรมดิลก (ขันดี ขนดีโก) เจ้าอาวาสวัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่และมีสมณศักดิ์สูงสุดในภาคเหนือ ก็

มรณภาพ (ด้วยโรคชรา) (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542s: 4723) คล้ายคลึงกับกรณีการเกิดอุบัติเหตุครั้งใหญ่ที่ทำให้ชาวบ้านในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่เสียชีวิตพร้อมกันจำนวนมาก ดังข่าวที่ว่า

“ ชาวสารภีสืบทอดประเพณีแบบล้านนา-สู่ข้าวเอาขวัญเหยื่อทวารบุญตก  
แหวดับ 22 ศพ ”

“ เชียงใหม่ - เทศบาลตำบลชมพูจัดพิธีสืบทอดประเพณีแบบโบราณล้านนา  
แห่ สู่ข้าวเอาขวัญ สืบต่อดวงชะตาฯ เรียกขวัญกำลังใจให้ผู้บาดเจ็บ  
และญาติพี่น้องเหยื่ออุบัติเหตุรถบัสทวารบุญตกแหวดับ 22 ศพ ก่อนขึ้น  
ข้าวเอาขวัญผู้เสียชีวิตกลับบ้านเกิดบ้ายนี้

วันนี้ (8 พ.ย.) นายชนะ แผงพิบูลย์ รองผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่  
ได้เป็นประธานฝ่ายฆราวาส ปฏิบัติราชการแทนผู้ว่าราชการจังหวัด  
เชียงใหม่ จุดเทียนบูชา และนำถวายเครื่องสักการะตามแบบล้านนา ในพิธี  
สืบทอดประเพณีแบบพิธีโบราณล้านนาแห่ขึ้น สู่ข้าวเอาขวัญ สืบต่อดวงชะตา  
ปากันไปฮับเอาป้อแม่ ปักบ้าน เพื่อสืบทอดประเพณีเรียกขวัญกำลังใจให้  
ผู้บาดเจ็บ และญาติพี่น้องของผู้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุรถบัสตกแหวดับ จนมี  
ชาวบ้านในพื้นที่เสียชีวิตมากถึง 22 ศพ ที่เทศบาลตำบลชมพู อ.สารภี จ.  
เชียงใหม่ จัดขึ้น...” (“ชาวสารภีสืบทอดประเพณีแบบล้านนา-สู่ข้าวเอาขวัญ  
เหยื่อทวารบุญตกแหวดับ 22 ศพ,” 2556: ออนไลน์)

### จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุบัติเหตุครั้งใหญ่ในภาคเหนือที่เกิดขึ้นตามข่าวข้างต้น นับเป็นเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้เกิด  
คำถามเกี่ยวกับความสำคัญของพิธีกรรมกับวิถีชีวิตของคนไทยว่า เพราะเหตุใดพิธีกรรมที่ดูเหมือนเป็น  
เรื่องไสยศาสตร์ ขัดแย้งกับความทันสมัยและความเจริญก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีใน  
สังคมสมัยใหม่ กลับยังมีบทบาทและความสำคัญต่อชีวิตของคนในท้องถิ่นชนบทอยู่อย่างมาก  
โดยเฉพาะเมื่อเกิดเหตุเภทภัยร้ายแรงกับบุคคลหรือชุมชน พิธีกรรมต่างๆ จะถูกนำมาใช้แก้ไขปัญหา  
อยู่เสมอและนับวันยังมีความเข้มข้นมากขึ้นเรื่อยๆ

ในขณะที่เดียวกันก็พบว่ามีการปฏิรูปการบางอย่างที่น่าสนใจเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมดังกล่าว  
กล่าวคือ การที่พิธีกรรมตามแบบจารีตโบราณล้านนาในลักษณะเดียวกันกับในข่าวข้างต้น ได้ถูก  
ปรับเปลี่ยนให้เป็นวิถีปฏิบัติแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม กลายเป็นการผลิตซ้ำพิธีกรรมเพื่อรองรับ  
บริบทและการใช้ประโยชน์ในรูปแบบใหม่ ตัวอย่างเช่น ในงานสงฆ์ทำปีเก่า พ.ศ. 2555 และต้อนรับปี  
ใหม่ พ.ศ. 2556 มีการจัดงาน “สงฆ์ทำปีเก่า ต้อนรับปีใหม่วิถีพุทธ” ที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร  
จังหวัดเชียงใหม่ ดังรายงานข่าวว่า

“ เชียงใหม่นักท่องเที่ยวแน่นรถติดยาว-ชาวบ้านแห่สืบชะตาส่งท้ายปี”  
 “ ศูนย์ข่าวเชียงใหม่ - รถเมืองเชียงใหม่ติดยาวหลายที่ทั้งในเมือง-  
 อำเภอรอบนอก หลังนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าต่อเนื่องตั้งแต่เมื่อวาน  
 ส่วนอาเขตยังมีรถทยอยเข้าออกต่อเนื่องทั้งเดินทางมาเชียงใหม่-ไป  
 จุดหมายอื่นต่อ ด้านประชาชนร่วมทำบุญสืบชะตาตามวัดเพื่อความเป็น  
 สิริมงคล...

...ส่วนบรรยากาศภายในตัวเมืองเชียงใหม่ นอกจากจะมีนักท่องเที่ยว  
 มาเที่ยวตามสถานที่ต่างๆ แล้ว ที่วัดหลายแห่งยังได้มีการทำพิธีสืบทำบุญ  
 ชะตาขึ้น เช่น ที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร และวัดสวนดอก (พระอาราม  
 หลวง) โดยพิธีจัดขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ และทำบุญในช่วงส่งท้าย  
 ปีเก่าต้อนรับปีใหม่ ซึ่งได้รับความสนใจจากประชาชนเข้าร่วมพิธีเป็น  
 จำนวนมาก รวมทั้งยังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวร่วมทำบุญ และ  
 ดิตรงสืบชะตาด้วยเช่นกัน” (“เชียงใหม่นักท่องเที่ยวแน่นรถติดยาว-  
 ชาวบ้านแห่สืบชะตาส่งท้ายปี,” 2556: ออนไลน์)

พิธีกรรมดังกล่าวมีลักษณะที่น่าสนใจหลายประการด้วยกัน คือ พิธีสืบชะตาหลวงและ  
 สะเดาะเคราะห์ (ส่งเคราะห์) ในงาน “ส่งท้ายปีเก่า ต้อนรับปีใหม่วิถีพุทธ” นั้นมีลักษณะของการผลิต  
 ข้ำพิธีกรรมในบริบทใหม่ และมีลักษณะของการทับซ้อนกันระหว่างพิธีกรรมที่ถูกผลิตข้ำหลายพิธีใน  
 คราวเดียวกัน อีกทั้งยังถูกนำมาใช้ในเวลา (Time) และเทศะ (Space) ใหม่ที่ต่างไปจากเดิม แม้แต่ผู้  
 ร่วมพิธีกรรมก็ไม่ใช่ว่าเฉพาะสำหรับคนในท้องถิ่นเหมือนก่อน หากแต่มี “คนนอก” คือ นักท่องเที่ยวจาก  
 ต่างถิ่นจำนวนมากเข้าร่วมพิธีกรรมด้วย ทำให้พิธีกรรมซึ่งเคยเป็นเรื่องเฉพาะของท้องถิ่นกลายเป็น  
 ส่วนหนึ่งของกิจกรรมในการท่องเที่ยวตามเทศกาล (Festival Tourism) และได้รับความนิยม  
 แพร่หลายมากในจังหวัดต่างๆ ทางภาคเหนือตอนบน

การประกอบพิธีกรรมตามข่าวข้างต้นทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่า คัมภีร์และพิธีกรรม คือกลไก  
 หลักที่รองรับความต้องการของชาวล้านนาในการป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตที่เกิดขึ้นจากพิบัติภัย  
 จึงได้มีการสร้างสรรค์คัมภีร์จำนวนมากในวัฒนธรรมล้านนา เพื่อเป็นคู่มือสำคัญในการประกอบ  
 พิธีกรรมสำหรับปัจเจกบุคคล ชุมชน และบ้านเมือง เมื่อใดก็ตามที่เกิดพิบัติภัยหรือเกิดภาวะวิกฤต  
 พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” จะถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหายู่อเสมอ

ปรากฏการณ์การประกอบพิธีสืบชะตา พิธีส่ง และพิธีถอน ที่ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่  
 ชาวล้านนาใช้แก้ไขความเดือดร้อนจากพิบัติภัยต่างๆ และใช้ต่อต้านกระแสความเปลี่ยนแปลงจาก  
 ภายนอกที่จะเข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านและความมั่นคงของชุมชน โดยอาศัยความเชื่อ

ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์และพิธีกรรมตามแบบแผนประเพณีโบราณ มาประยุกต์ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกับบริบทของปัญหาใหม่ เพื่อสร้างความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจให้กับชาวบ้านและสร้างความร่วมมือร่วมใจในการแก้ไขปัญหาให้กับชุมชน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมเพื่อผลิตซ้ำในบริบทใหม่ทั้งกาลและเทศะนั้นสอดคล้องกับข้อสังเกตของอานันท์ กาญจนพันธ์ุ เกี่ยวกับพิธีกรรมในสังคมล้านนาปัจจุบันที่ว่า

“สังคมล้านนาสามารถผลิตซ้ำหลักการเหล่านี้มาได้จนถึงปัจจุบันโดยเฉพาะในระดับชุมชน ในขณะที่เสื่อมสลายไปบางส่วนในระดับรัฐ เพราะอุดมการณ์เหล่านั้นเป็นทั้งระบบศีลธรรมและภูมิปัญญาของสังคมเกษตรกรรม ที่เน้นให้เกิดความเคารพต่อความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เครือญาติ และชุมชน ทำให้มีพลังค้ำจุนองค์กรพื้นฐานของสังคมสององค์กร คือ ชุมชนและเครือญาติ แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ธรรมชาติกำลังถูกรุกรานและสังคมเกษตรกำลังล่มสลาย จึงมีประเด็นคำถามที่น่าสนใจติดตามศึกษาว่า อุดมการณ์ดั้งเดิมจะมีบทบาทอย่างไรต่อไป” (อานันท์ กาญจนพันธ์ุ, 2543: 62)

โดยสรุปแล้วความน่าสนใจของปรากฏการณ์การประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในสังคมล้านนาปัจจุบันมีอยู่สองประเด็นหลักคือ ประการแรก ในความเป็นจริงนั้นพิธีกรรมทั้งสามคือ พิธีสืบชะตา พิธีส่ง และพิธีถอนนั้นจัดเป็นพิธีกรรมที่มีบริบทเฉพาะ ทั้งกาลและเทศะ ในคัมภีร์และตำราพิธีกรรมมีการกำหนดรูปแบบและการประกอบพิธีเอาไว้เฉพาะเรื่องเฉพาะสิ่งอย่างชัดเจน ในขณะที่พิธีกรรมในปัจจุบันนั้นมีบริบทปัญหาที่แตกต่างไปจากสิ่งที่กำหนดเอาไว้ในคัมภีร์โบราณ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาและวิเคราะห์ว่าชาวล้านนามี “วิธีคิด” ในการสืบทอดองค์ความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์และพิธีกรรมโบราณดังกล่าวอย่างไร และนำมาประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาในบริบทปัญหาของสถานการณ์ปัจจุบันอย่างไร ลักษณะการประยุกต์ที่เกิดขึ้นจะยังคงสัมพันธ์กับคติความเชื่อที่เป็นอุดมการณ์ดั้งเดิมในสังคมล้านนาอยู่หรือไม่

ประการที่สอง คัมภีร์เกี่ยวกับพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” มีลักษณะรูปแบบโครงสร้างและกลวิธีการประกอบสร้างความหมายในเชิงสัญลักษณ์แอบแฝงอยู่ รูปแบบและกลวิธีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึง “วิธีคิด” ของคนล้านนาเกี่ยวกับการจัดการพิธีกรรมต่างๆ อย่างไรก็ตาม ในขณะที่เดียวกันเมื่อผ่านการประยุกต์ปรับเปลี่ยนตามการตีความใหม่ของชาวบ้านแล้ว พิธีกรรมที่ผลิตซ้ำในสังคมสมัยใหม่ จะยังคงรูปแบบและกลวิธีตามแบบคัมภีร์และพิธีกรรมแบบโบราณหรือไม่ ด้วยเหตุผลของความน่าสนใจและความแพร่หลายของปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัย เรื่อง ภูมิปัญญาล้านนาในการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่เกี่ยวกับภัยพิบัติในปัจจุบัน

## 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่เกี่ยวกับพิบัติภัยในสังคมล้านนาปัจจุบัน
2. วิเคราะห์องค์ความรู้และภูมิปัญญาของชาวล้านนาเกี่ยวกับพิบัติภัยที่ปรากฏในคัมภีร์ล้านนา
3. วิเคราะห์วิธีการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมเพื่อเยียวยาปัญหาอันเกิดจากพิบัติภัยในสังคมล้านนาปัจจุบัน

## 1.3 สมมติฐานการวิจัย

1. คัมภีร์และพิธี “สืบ ส่ง ถอน” สะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และศีลธรรมอย่างเป็นองค์รวม นับเป็นภูมิปัญญาของชาวล้านนาในการใช้พิธีกรรมเพื่อแก้ไขพิบัติภัย
2. ชาวล้านนาในปัจจุบันประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ด้วยการตีความคัมภีร์ใหม่และสร้างสัญลักษณ์ใหม่ในพิธีกรรมให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมล้านนาสมัยใหม่

## 1.4 ขอบเขตและระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

### 1.4.1 ขอบเขตข้อมูลที่ศึกษา

1.4.1.1 คัมภีร์ ศึกษาคัมภีร์ล้านนาเฉพาะของกลุ่มชาวไทยวนที่ใช้อักษรธรรมล้านนาในการจารซึ่งได้ปริวรรตและตีพิมพ์เผยแพร่เรียบร้อยแล้ว ประมาณ 20 คัมภีร์ โดยเลือกจาก

1.4.1.1.1 คัมภีร์และตำราที่เกี่ยวข้องกับภัยธรรมชาติและ การแก้ไข ปัญหาพิบัติภัยของล้านนา

1.4.1.1.2 คัมภีร์และตำราพิธีกรรม ได้แก่ กลุ่มตำราพิธีกรรมสืบ ส่ง ถอน

1.4.1.1.3 คัมภีร์ทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ได้แก่ ธรรม์ คาถา คำโอกาส และมนต์พิธีที่ใช้สวดในพิธีทั้งสาม

1.4.1.2 พิธีกรรม ศึกษาพิธีสืบชะตา พิธีส่ง และพิธีถอน เฉพาะพิธีที่มีการประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยต่างๆ ในสังคมล้านนาปัจจุบัน เช่น การสืบชะตาแม่น้ำ การสืบชะตาป่า การสืบชะตาสีงก่อสร้างต่างๆ การถอนอุบาทว์จากการประกอบพิธีกรรมเพื่อผลทางการเมืองของคนบางกลุ่ม การถอนขีดจากการสร้างสิ่งก่อสร้างขวางทางหรือการรูกกล้าพื้นที่สาธารณประโยชน์ รวมทั้งพิธีกรรมที่ใช้ต่อต้านโครงการพัฒนาต่างๆ ทั้งที่เป็นของโครงการรัฐและโครงการของเอกชน ประมาณ 10 พิธีกรรม



**1.4.2 ขอบเขตพื้นที่การวิจัยและพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม** งานวิจัยนี้เก็บข้อมูลภาคสนามครอบคลุมพื้นที่ 10 จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา จังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมทั้งบางส่วนของจังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดตาก ที่มีประชากรพูดภาษาไทยวน (คำเมือง)

**1.4.3 ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนาม** งานวิจัยนี้ศึกษาและเก็บข้อมูลภาคสนามจากการประกอบพิธีกรรมในระหว่าง ปี 2553 – 2556 เป็นระยะเวลารวม 3 ปี

## 1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

### 1.5.1 ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารและข้อมูลขั้นต้นและขั้นรอง

1.5.1.1 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารขั้นต้นประเภทคัมภีร์และตำราพิธีกรรมของล้านนา รวมทั้งคัมภีร์ธัมม์ คาทา และมนต์พิธีพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพิธีสืบ ส่ง และถอน โดยศึกษาจากเอกสารขั้นต้นที่ได้มีการปริวรรตและตีพิมพ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

1.5.1.2 ศึกษาและรวบรวมเอกสารขั้นรอง รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด

**1.5.2 ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์** ศึกษาเนื้อหาคัมภีร์และตำราพิธีกรรมที่รวบรวมได้ทั้งหมด และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ห่องค์ความรู้ต่างๆ โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

**1.5.3 ขั้นตอนที่ 3 การสำรวจข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น** สำรวจรวบรวมและศึกษาข้อมูลภาคสนามในพื้นที่วิจัยเบื้องต้น แล้วนำข้อมูลดังกล่าวมาออกแบบเครื่องมือและวางแผนสำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมทั้งการติดต่อประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยเพื่อเก็บข้อมูลพิธีกรรมของชุมชน

**1.5.4 ขั้นตอนที่ 4 การศึกษาและเก็บข้อมูลภาคสนาม** ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่วิจัย โดยเลือกศึกษาพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยวิธีวิทยาแบบการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อรวบรวมรายละเอียด องค์ประกอบและบริบทแวดล้อมต่างๆ ของพิธีกรรมโดยละเอียดทั้งลำดับขั้นตอน เวลา สถานที่ เครื่องประกอบพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีกรรม รวมทั้งบรรยากาศของพิธีกรรม บันทึกข้อมูลด้วยแบบเก็บข้อมูลภาคสนาม การบันทึกภาพถ่ายและวิดีโอ การทำแผนผังพิธีกรรม รวมทั้งสาเหตุ ความเป็นมาและบริบทแวดล้อมเฉพาะของปัญหาในแต่ละกรณีศึกษา

**1.5.5 ขั้นตอนที่ 5 การสัมภาษณ์** สัมภาษณ์ข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ ผู้ประกอบพิธีกรรม (อาจารย์หรือหม้ออาจารย์) พระสงฆ์ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรม อาจารย์และนักวิชาการด้านวัฒนธรรมผู้เชี่ยวชาญด้านความเชื่อ

และพิธีกรรมล้านนา รวมทั้งการพูดคุยกับผู้ร่วมพิธีกรรม โดยมุ่งเน้นการรวบรวมองค์ความรู้และการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ของล้านนา

**1.5.6 ขั้นตอนที่ 6 การสังเคราะห์งานวิจัยและการนำเสนอผลการศึกษา** โดยนำข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมด ตั้งแต่การศึกษาวิเคราะห์เอกสารชั้นต้นและชั้นรอง ข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์มาสังเคราะห์ผลการวิจัย และนำเสนอผลการศึกษา

## 1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

1. เข้าใจวิถีคิดและภูมิปัญญาของชาวล้านนาเกี่ยวกับการแก้ไขพิบัติภัยของสังคม
2. เข้าใจวิธีการปรับใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบทของสังคมปัจจุบัน

## 1.7 นิยามศัพท์

**1.7.1 ภูมิปัญญา** หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อที่ท้องถิ่นได้สั่งสมและสืบทอดต่อกันมา อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถ โดยใช้วิธีการ เครื่องมือ วิถีชีวิต เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตให้มีความสุข มีลักษณะเป็นปฏิบัติการวัฒนธรรม (cultural practice) อันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่

**1.7.2 สืบ** หมายถึง พิธีสืบชะตาซึ่งเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อต่ออายุของคน หมู่บ้าน เมือง หรือบ้านเมืองให้ยืนยาวออกไป

**1.7.3 ส่ง** หมายถึง การประกอบพิธีกรรมเพื่อบวงสรวง สักการบูชา หรือขอขมา เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติและภูติผีปีศาจต่างๆ

**1.7.4 ถอน** หมายถึง การประกอบพิธีกรรมเพื่อถอนความผูกพันออกจากสถานที่ต่างๆ การถอนความเป็นอปมงคลที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งให้หมดไปเสีย

**1.7.5 พิบัติภัย** หมายถึง ภัยอันก่อให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินคนในล้านนา ทั้งที่เกิดจากธรรมชาติและเกิดจากการกระทำของมนุษย์ รวมทั้งปัญหาที่ก่อให้เกิดภาวะวิกฤตในชุมชน หรือมีผลกระทบต่อจิตใจและวิถีชีวิตของชาวล้านนาทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม

## 1.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ สามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มสำคัญ อันได้แก่

1.8.1 งานวิจัยเกี่ยวกับพิธี “สืบ ส่ง ถอน”

1.8.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในวัฒนธรรมล้านนา

**1.8.1 งานวิจัยเกี่ยวกับพิธี “สืบ ส่ง ถอน”** มีจำนวนทั้งหมด 3 เรื่อง ได้แก่ งานวิจัยเรื่อง “สืบชาติตา : การศึกษาเชิงวิจารณ์” ของ นิตยา จันทโภาสกร (2526) งานศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นวิทยานิพนธ์ระดับโท ในหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร นับเป็นงานวิจัยเล่มแรกที่ปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สืบชะตาโดยตรง ซึ่งนิตยา จันทโภาสกร ได้ศึกษาพิธีสืบชะตาโดยเลือกใช้คัมภีร์สืบชะตาซึ่งไม่ปรากฏยุคสมัย จำนวนสองฉบับและใช้วิธีการพิสูจน์ด้านอักษรวิทยามาใช้วิเคราะห์เอกสารโบราณดังกล่าว นอกจากนี้ นิตยายังได้ทำการศึกษาเกี่ยวประเพณีการสืบชะตา โดยนำเอาประเพณีในปัจจุบันมาเปรียบเทียบกับเนื้อหาในคัมภีร์สืบชะตาเท่าที่มีอยู่ทั้งที่เป็นคัมภีร์อักษรธรรมล้านนาและอักษรไทยปัจจุบัน พบว่าเอกสารทั้งสองฉบับมีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเนื้อหาของประเพณีการสืบชะตา ตั้งแต่จุดมุ่งหมาย ประเภท การดำเนินงาน สถานที่ บุคคลที่เกี่ยวข้อง อุปกรณ์ที่ใช้ รวมทั้งขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมสืบชะตาอย่างละเอียด

งานวิจัยเรื่องที่ 2 คือ “บทบาทของสื่อพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-ยวน อำเภอสายผึ้ง จังหวัดสระบุรี” ของ ภัททิรา วิริยะสกุลธรรม (2551) เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ในหลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตรพัฒนาการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย งานวิจัยนี้ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมในฐานะสื่อพื้นบ้าน โดยมุ่งเน้นการศึกษากระบวนการสื่อสารของกลุ่มรักษ์ป่าสักที่ใช้กิจกรรมต่างๆ และสื่อพิธีกรรมในการสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการแก้ไขปัญหาแม่น้ำเสียในแม่น้ำป่าสักของชุมชนชาวไทยยวน ในอำเภอสายผึ้ง จังหวัดสระบุรี รวมทั้งบทบาทของสื่อพิธีกรรมที่มีต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสื่อพิธีกรรมนั้นพบว่า มีการใช้ “พิธีสืบชะตาแม่น้ำ” เป็นสื่อสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยพิธีสืบชะตาแม่น้ำป่าสักทำให้เกิดการเสริมสร้างและการสืบทอดอัตลักษณ์ความเป็นไทยยวนทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับชุมชน อีกทั้งทำให้เกิดความเป็นเอกภาพในชุมชน เกิดความร่วมมือกันระหว่างชุมชนใกล้เคียงกันในการแก้ไขปัญหา

งานวิจัยเรื่องที่สามได้แก่ “บทบาทพิธีสืบชะตาต่อวิถีชีวิตคนเชียงราย” ของ ยงรัตน์ มีสัตย์ (2553) เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง โดยยงรัตน์ มีสัตย์ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพิธีสืบชะตาที่มีต่อวิถี

ชีวิตของชาวเชียงราย ทั้งคนเชียงรายที่เป็นกลุ่มคนดั้งเดิม และคนเชียงรายที่เป็นคนต่างถิ่นอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในจังหวัดเชียงราย ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นเรื่องขององค์ความรู้ในการสืบชะตา และบทบาทของพิธีกรรมสืบชะตาในชีวิตประจำวันของคนเชียงราย ผลการศึกษาพบว่าคนเชียงรายทั่วไปทั้งสองกลุ่มนั้นมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีสืบชะตาเป็นอย่างดี ทั้งในแง่ของสาระสำคัญในการประกอบพิธีกรรม และองค์ประกอบของพิธีกรรม ซึ่งเน้นหนักเรื่องของความถูกต้องครบถ้วนของรูปแบบของเครื่องประกอบพิธีซึ่งมีความเกี่ยวพันอย่างสูงกับความขลังหรือความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม การที่พิธีกรรมดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันนั้นจึงขึ้นอยู่กับความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมด้วย ในขณะที่เดียวกันพิธีสืบชะตา ยังสามารถนำมาปรับใช้กับการสร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ฟื้นคืนจากการถูกทำลายด้วย

**1.8.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในวัฒนธรรมล้านนา** เป็นงานที่ศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรมในสมัยโบราณและในสังคมปัจจุบันของล้านนา โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรมในฐานะภูมิปัญญาที่สำคัญอันเป็นรากฐานของระบบวัฒนธรรม ระเบียบและความสัมพันธ์ทางสังคมของแต่ละชุมชน ภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นพลังขับเคลื่อนหรือพลวัตที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชนล้านนา นอกจากนี้ยังมีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กับพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ทั้งในเชิงความคิด ปรัชญา จริยศาสตร์ รวมทั้งการประยุกต์พิธีกรรมในกรณีต่างๆ อันสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาล้านนาซึ่งมีลักษณะเป็นความรู้แบบองค์รวมที่ผูกพันกับความศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับระบบจิตวิญญาณ อำนาจเหนือธรรมชาติ และความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ โดยมีพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงองค์ความรู้กับความเชื่อดั้งเดิมเข้าด้วยกัน มีจำนวน 9 เรื่อง ได้แก่

สุวรรณ แลสันกลาง (2541) ใน “การศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่องชีวิตในล้านนา” งานศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยสุวรรณ แลสันกลาง ได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องชีวิตว่ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและความเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวล้านนาอย่างไรบ้าง และอะไรเป็นเหตุหลักที่ทำให้ชาวล้านนามีโลกทัศน์และชีวทัศน์ที่มีลักษณะเฉพาะแบบตน ซึ่งนำไปสู่การสร้างระบบจารีตปฏิบัติเกี่ยวกับข้อห้าม หรือ ขีด โดยอาศัยการศึกษาข้อมูลจากตัวคัมภีร์ เอกสารโบราณ ตำราพิธีกรรม และเอกสารวิชาการต่างๆ จากการศึกษาในเชิงปรัชญานั้น สุวรรณพบว่า ขีด คือ ข้อห้ามในการกระทำอันจะก่อให้เกิดเสียด ภัย และอัปมงคล และพบว่า เรื่องขีด คือ การยอมรับต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่มีต่อมนุษย์ ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมคนในสังคม หรือเป็นบรรทัดฐานสังคมนั่นเอง และขีดนั้นมีความรุนแรงแตกต่างกันไป ทั้งต่อผู้ประพฤติ ต่อชุมชน และต่อ

บ้านเมือง ชีตจึงมีลักษณะเป็นความจริงสูงสุดที่เป็นภาวะเหนือธรรมชาติในเชิงอภิปรัชญาแบบจิตนิยม (Immaterialism)

งานศึกษาของสุวรัฐ แลสันกลางนี้มีความเกี่ยวข้องกับงานศึกษาของผู้วิจัยในด้านของการวิเคราะห์เกี่ยวกับโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของชาวล้านนาผ่านระบบชิต กล่าวคือ การศึกษาเรื่องชิตนี้ทำให้พบว่า โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของชาวล้านนานั้นผูกพันอยู่กับเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยนำระบบคิดดังกล่าวมาเป็นหลักเกณฑ์ในการสร้างหลักจริยศาสตร์ โดยมีลักษณะที่สัมพันธ์และกลมกลืนกับพุทธปรัชญา แล้วหลอมรวมกันกลายเป็นระบบโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของชาวล้านนา ซึ่งความเชื่อเรื่องชิตนี้มีความสัมพันธ์กับการประกอบพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเมื่อมีการละเมิดชิต หรือเกิดอุปัทพ์และเภทภัยร้ายแรงอันสืบจากการละเมิดดังกล่าว พิธี “สืบ ส่ง ถอน” จะเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาเสมอ

มณฑนา กิตติวารากุล (2547) ใน “แนวคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ในพิธีบูชาอินทขิล จังหวัดเชียงใหม่” งานศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ในหลักสูตรศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมณฑนา กิตติวารากุล ได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิดเชิงอภิปรัชญาที่มีอยู่ในพิธีบูชาอินทขิล จังหวัดเชียงใหม่ และวิเคราะห์เกี่ยวกับคุณค่าเชิงปรัชญาที่สัมพันธ์กับพิธีกรรมดังกล่าว โดยเลือกศึกษารวบรวมข้อมูลจากตำรา เอกสารวิชาการ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมล้านนาและพิธีบูชาอินทขิลจังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งการสัมภาษณ์นักวิชาการท้องถิ่นมาประกอบการศึกษาวิจัย ผลการศึกษาพบว่าพิธีบูชาอินทขิลมีความสัมพันธ์กับตำนานการสร้างเมืองเชียงใหม่ โดยมณฑนา กิตติวารากุลได้อธิบายว่า แนวคิดเรื่องอินทขิลนั้น มีความสัมพันธ์กับทฤษฎีจักรวาลวิทยาและตำรามหาทักษา เนื่องจากจุดที่ตั้งของอินทขิลเป็นศูนย์กลางของเมือง มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ กุมภภัณฑ์ ฤๅษี และวิญญูณบรรพบุรุษ ที่คุ้มครองรักษาเมืองเชียงใหม่ ก่อให้เกิดประเพณีพิธีกรรมที่สะท้อนความคิดของคนเชียงใหม่ในเชิงจักรวาลวิทยา เทววิทยา และวิญญูณนิยมที่ผสมผสานกันเป็นหนึ่งเดียว

ในเชิงจริยศาสตร์นั้นพบว่า ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ มีอำนาจบันดาลคุณโทษได้ ทำให้เกิดกรอบจารีตประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับการบูชาอินทขิลเกิดขึ้น ถือเป็นจารีตที่ชาวเมืองทุกคนต้องปฏิบัติ เมื่อถึงกำหนดเทศกาลงานประเพณีทุกคนต้องทำการรักษาศีลและมาประกอบพิธีบูชา หากละเลยอาจถือให้เป็นเหตุที่ทำให้บ้านเมืองวิฤตหรือล่มสลายได้ มณฑนา กิตติวารากุล ได้ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีการบูชาอินทขิลของชาวเชียงใหม่ เป็นพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ โดยมีเสาอินทขิลเป็นสำคัญของการค้าจุนชุมชนและบ้านเมือง งานศึกษาชิ้นนี้จึงมีความเกี่ยวข้องกับงานศึกษาของผู้วิจัยในแง่ของการตีความพิธีกรรมในเชิงระบบสัญลักษณ์ และแนวคิดเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องศาสนาและปรัชญา ซึ่งสามารถนำมาใช้ประยุกต์ในส่วนของการวิเคราะห์คัมภีร์และพิธีกรรมได้

सनั ธรรมธิ (2549) ใน “การศึกษาระบบวันตามความเชื่อในปักขทินล้านนา” งานศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยสนั ธรรมธิ ได้ศึกษาเกี่ยวกับปักขทิน หรือ ปฏิทินจันทรคติของล้านนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะแบ่งประเภทของระบบวันและวิเคราะห์เนื้อหาของระบบวัน โดยทำการศึกษาจากเอกสารโบราณประเภทพิสชาติที่เป็นตำราพรหมชาติ และพิสสารวมทั้งใบลานที่เป็นตำราโหราศาสตร์ โดยสนั ธรรมธิ พบว่า กลุ่มตำราพรหมชาตินั้นจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับการพยากรณ์ชีวิตหรือโชคชะตาราศีของผู้เกิดในวัน เดือน ปีต่าง ๆ หรือ ปี 12 นักษัตร ซึ่งจำแนกย่อยออกเป็น 3 กลุ่ม คือ การระบุนามประจำวันเกิด ความเป็นมาในอดีตชาติ และการทำนายลักษณะอุปนิสัยและอนาคต ส่วนกลุ่มตำราโหราศาสตร์ มีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องระบบวันตามความเชื่อของชาวล้านนา

พรพิไล เลิศวิชา สุพชัย เมธิ และนนธชัย นามเทพ (2552) ใน “เชียงใหม่-ลำพูน เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม พลวัตและพัฒนาการ” งานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการความเป็นมาของระบบเขตเศรษฐกิจซึ่งมีความสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆ ในเขตแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตอนล่าง ซึ่งโยงใยอยู่ภายใต้ระบบนิเวศวิทยาอันประกอบไปด้วย ระบบโหล่ง กอ บวก หลุม ชุม ตอ และระบบพันนา ระบบทั้งหมดมีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาขึ้นสู่ระดับของการเป็นเมืองระดับนครรัฐและระดับอาณาจักรในเวลาต่อมา การศึกษาของพรพิไล เลิศวิชาและคณะ ใช้พื้นที่ชุมชนเมืองฮอด เมืองดอยเต่า เมืองบ้านโฮ้ง เมืองอมก๋อย เมืองดั้น เมืองจอมทอง และเมืองลีเป็นกรณีศึกษาหลัก จากการศึกษาพบว่าแต่ละ “โหล่งเมือง” มีระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่เป็นระบบเฉพาะของตนเอง โดยที่แต่ละโหล่งเมืองจะมีระบบเหมือนฝ้ายเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจการเกษตรของตน รวมทั้งความสัมพันธ์ในระดับชุมชนในระบบตลาดเครือข่าย อันนำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน

งานศึกษานี้เป็นการศึกษาระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของชุมชนสำคัญๆ ในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของชุมชนกับความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งสร้างขึ้นมาจากระบบพื้นฐานเรื่องตำนานศักดิ์สิทธิ์ คือ ตำนานพระเจ้าสิบโลก ที่ผูกพันกับประวัติของการสร้างบ้านแปลงเมืองของชุมชนต่างๆ ในเขตดังกล่าว และเกี่ยวข้องกับการวางระบบโครงสร้างของ “บ้าน” และ “เมือง” ที่ใช้เป็นรากฐานในการสร้างระบบการจัดการทางพื้นที่เศรษฐกิจการเกษตร โดยชุมชนแต่ละชุมชนผูกพันกันอยู่ด้วยระบบโครงสร้างทางจิตวิญญาณ หรือระบบผีของแต่ละชุมชน

งานของพรพิไล เลิศวิชา และคณะยังได้ใช้กรณีศึกษาของพิธีกรรมในแต่ละชุมชนมาชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติ ระบบนิเวศ และพิธีกรรม อันได้แก่ พิธีเลี้ยงผีเมื่อฮอด พิธีเลี้ยงของชาวยางเมืองดอยเต่า ระบบความเชื่อเรื่องนาตั้งข้าวของชุมชนดอยเต่า พิธีเลี้ยงผีลัวะของชุมชน

บ้านโฮ้ง พิธีกรรมเลี้ยงผีควบเมืองของชุมชนนอมก๋อย พิธีเลี้ยงผีเมือง (พญาช้างเผือก) และความเชื่อเรื่องผีโสมงหลวงของเมืองต๋น พิธีเลี้ยงผีเมืองและผีทลาบในเมืองจอมทอง และพิธีเลี้ยงเมืองของชาวเมืองลี รวมทั้งพิธีกรรมการเลี้ยงผีเหมืองฝายของแต่ละชุมชน

พรพิไล เลิศวิชา สุพชัย เมธิน และนนธชัย นามเทพ (2552) ใน “เหมืองฝาย จัดการน้ำจัดการคน บนพื้นฐานภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม” งานศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับระบบการจัดการน้ำเพื่อนำน้ำจากแม่น้ำลำธารเข้าสู่ระบบไร่นาของชาวไร่ชาวนาในเขตแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนที่เรียกกันว่าระบบเหมืองฝาย ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นระบบเหมืองฝายที่ใหญ่และซับซ้อนที่สุดของล้านนาชาวบ้านได้พัฒนาระบบการจัดการน้ำนี้จากระดับประสบการณ์ไปสู่การจัดการที่เป็นระบบลายลักษณ์อักษร ซึ่งบรรจุอยู่ในกฎหมายมั่งรายศาสตร์ ระบบเหมืองฝายนี้สะท้อนวิถีคิดสำคัญของคนล้านนาที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) ระบบการผลิตของคนล้านนาเป็นระบบแห่งความร่วมมือกันในชุมชนและระหว่างชุมชนที่ใช้เหมืองฝายร่วมกัน 2) สังคมล้านนาให้ความสำคัญกับระบบการผลิตที่เน้นการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกันในทุกชุมชนที่ใช้น้ำร่วมกัน 3) ระบบการผลิตของคนล้านนาอยู่บนฐานของการผสมผสานระหว่างมิติทางกายภาพกับมิติทางจิตวิญญาณ หรือระบบความเชื่อ

รังสรรค์ จันต๊ะ (2552) ใน “บ้าน โหล่ง และเมือง เขตความสัมพันธ์บนฐานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตอนบน” งานศึกษาของรังสรรค์ จันต๊ะนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการประกอบขึ้นของเขตความสัมพันธ์บนพื้นฐานเศรษฐกิจวัฒนธรรมของชุมชนแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตอนบน โดยแบ่งเขตของการศึกษาตามลักษณะทางภูมิศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในระบบการผลิตทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันประกอบด้วย ชุมชนในแอ่งที่ราบทุ่งพันแอกพันฝื่อ (อำเภอแม่แตงและอำเภอสันทราย) ชุมชนในแอ่งที่ราบเชียงดาว ชุมชนในแอ่งที่ราบเมืองพร้าว ชุมชนในเขตแอ่งที่ราบเวียงแหง และชุมชนในแอ่งที่ราบเมืองฝาง ไชยปราการและแม่ฮาด จากการศึกษาพบว่าชุมชนชาวนาในเขตพื้นที่ดังกล่าวทั้ง 5 แอ่งที่ราบ ได้ร่วมกันสร้างประวัติศาสตร์ของตนเอง ผ่านการอธิบายเรื่องพื้นที่ ภายใต้ระบบความคิดเรื่องอำนาจที่แสดงออกผ่านพิธีกรรมต่างๆที่เป็นอุดมการณ์ทั้งของพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผี ส่วนอำนาจในเชิงสังคมนั้นแสดงออกผ่านเรื่องของการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ ในการกระบวนการผลิต จนกลายเป็นระบบการเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกันของชุมชน และเป็นระบบที่ร้อยเรียงชุมชนแต่ละชุมชนให้ผูกพันเข้าด้วยกัน

งานศึกษานี้ยังชี้ให้เห็นถึงการแปลความหมายพิธีกรรมในฐานะเครื่องมือสำคัญในการสร้างรากฐานความเป็นตัวตน (identity) ของแต่ละชุมชน ตัวตนของชุมชนนั้นแสดงออกผ่านรูปแบบของจิตสำนึกเกี่ยวกับระบบอำนาจเหนือธรรมชาติ ภายใต้ระบบการผลิตและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของคนทั้งชุมชนและระหว่างชุมชนด้วยกันเอง โดยเฉพาะความเชื่อ

เกี่ยวกับตำนานในการสร้างบ้านแปลงเมืองของแต่ละชุมชน ความเชื่อเรื่องระบบผีปู่ย่า ความเชื่อเรื่องหอเสื่อบ้าน เสาโง้งบ้านในฐานะพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ อันนำไปสู่การขยายเป็นระบบเสื่อเมือง และเสาหลักเมือง ที่โยงใยเครือข่ายของความเป็นกลุ่มพวกเดียวกันของคนที่มี “ผีเสื่อเมืองเดียวกัน” ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนรูปแบบความสัมพันธ์ในการผลิต ความเชื่อ พิธีกรรม กับความสัมพันธ์ในการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำ ป่า อากาศ ร่วมกันมาของชาวชุมชนในเขตพื้นที่แอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตอนบน

ยุพิน เข็มมุกต์ (2554) ใน “ความเชื่อ พิธีกรรม สายใยในวิถีล้านนา” งานศึกษาเรื่องนี้เป็นงานรวบรวมแนวคิดและกรณีศึกษาที่น่าสนใจเกี่ยวกับพิธีกรรมของล้านนา ซึ่งยุพิน เข็มมุกต์ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของระบบพิธีกรรมในฐานะเครื่องมือสื่อสารทางสังคมของมนุษย์ เพราะพิธีกรรมเป็นวิธีการสื่อสารที่มีเป้าหมายชัดเจนในตัวเอง พิธีกรรมเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้ในการสัมผัสกับประสบการณ์เชิงจิตวิญญาณ อำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ นอกจากนี้พิธีกรรมยังมีเป้าหมายในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจ ด้วยการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ทั้งในระดับครอบครัว ระดับชุมชนและระดับเมือง พิธีกรรมจึงมีความหมายและนัยยะสำคัญต่อจิตใจของมนุษย์ โดยนัยสำคัญนี้สะท้อนผ่านออกมาในรูปของสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรม เช่น สีของอาหารในพิธีกรรม ของที่ใช้ประกอบพิธีกรรม สัตว์ในพิธีกรรม เป็นต้น

พิมพ์นภัส จินดาวงศ์ (2554) ใน การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน งานศึกษาวิจัยนี้เป็นวิทยานิพนธ์ระดับอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาเกี่ยวกับการดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มพิธีได้แก่ พิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และพิธีเลี้ยงปู่แสะย่าแสะ ส่วนผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ั้นประกอบด้วยผีอารักษ์ 3 กลุ่ม คือ ผีอารักษ์ที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิม ผีอารักษ์ในยุคสร้างเมืองเชียงใหม่ และผีอารักษ์ในยุคหลังสร้างเมืองเชียงใหม่ โดยค้นพบว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่มีลักษณะสำคัญ 2 ประการคือ กลุ่มพิธีกรรมที่มีการผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างเข้มข้น ได้แก่ พิธีบูชาอินทขิลและพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ส่วนอีกกลุ่มได้แก่พิธีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ ที่มีลักษณะเป็นพิธีกรรมที่เป็นแบบความเชื่อดั้งเดิม

ในส่วนของพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ั้นเป็นพิธีที่กระทำกันมาตั้งแต่สร้างเมืองบนพื้นฐานความเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิต เหมือนกับร่างกายของมนุษย์ และมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแลปกป้องรักษาเมือง จึงต้องทำการเช่นสรวงบูชาเป็นประจำ มิฉะนั้นจะเกิดหายนะแก่บ้านเมืองได้ พิธีนี้ในปัจจุบันประกอบพิธีใน 10 จุดสำคัญภายในบริเวณกำแพงเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ ช่วงกลางเวียง ประตูเมืองทั้ง 5 ประตู และแจ่งเมือง 4 แจ่ง โดยมีการปรับรูปแบบในรูปแบบของพิธีกรรมจากโบราณโดยให้ความสำคัญกับพื้นที่ใจกลางเวียงมากที่สุด และมีการให้หัวหน้าส่วนราชการต่างๆ มา



เป็นประธานในพิธีทอดแหขุนนางตามแบบตำราโบราณเดิม ส่วนสัญลักษณ์สำคัญในพิธีกรรมนั้นพบว่า แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสัญลักษณ์แทนเมืองและองค์ประกอบของเมือง กลุ่มสัญลักษณ์ที่แทนถึงความอุดมสมบูรณ์ และกลุ่มสัญลักษณ์ที่แทนชีวิต สำหรับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมนั้นยังคง มีลักษณะสืบทอดแบบแผนดั้งเดิมอยู่ โดยสรุปแล้วลักษณะของการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเกี่ยวกับ อารักษ์เมืองเชียงใหม่มีความเปลี่ยนแปลงในด้านของการเพิ่มเติมรายละเอียดบางอย่างเข้าไปในพิธี เพื่อสนับสนุนนโยบายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นเชียงใหม่

ชិเกฮารุ ทานาเบ (2555) ใน **ชนพื้นเมืองกับความเชื่อเรื่องเสอิอินทิลแห่งเชียงใหม่** บทความนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับพิธีบูชาเสอิอินทิลเมืองเชียงใหม่ ในฐานะประเพณีปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับการเมืองของรัฐสยามและล้านนา โดยพิธีกรรมบูชาเสอิอินทิลนั้นมีบทบาทสำคัญ ในฐานะเครื่องมือหลักที่ใช้ดำรงรักษาอำนาจและสร้างความชอบธรรมให้กับระบบกษัตริย์ของล้านนา โดยชาวลัวะมีสถานะที่มีความสำคัญพิเศษเหนือกว่าชนพื้นเมืองอื่น ในฐานะชนพื้นเมืองดั้งเดิมในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นกระบวนการผนวกชนพื้นเมืองเข้ากับการก่อตั้งรัฐของชาวไทยในระยะแรก ผ่านการประกอบพิธีกรรม ซึ่งสอดคล้องกับตำนานและปรัมปราของล้านนาโบราณหลายเรื่อง เช่น ตำนานสุวรรณคำแดง จามเทวีวงศ์ ขุนหลวงวิลังคะ เป็นต้น โดยที่ราชวงศ์เชียงใหม่ใช้พุทธศาสนาเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนอำนาจของตนเอง ผ่านการสร้างภาพแทนชาวลัวะให้มีความป่าเถื่อนและดุร้าย ดังจะเห็นได้จากตำนานและพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ แล้วปรับเปลี่ยนให้เป็นผู้เจริญแล้วผ่านอุดมคติตามแบบพุทธศาสนา เสอิอินทิลจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่เป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมก่อนจะพัฒนาเข้าสู่วัฒนธรรมพุทธศาสนาอย่างเต็มรูปแบบ (เสอิอินทิลจึงมีฐานะสำคัญในการเป็นหลักบ้านหลักเมือง หรือใจเมือง ก่อนจะเปลี่ยนมาเป็นพระธาตุในเวลาต่อมา)

ทานาเบได้ชี้ประเด็นสำคัญที่ว่า พิธีกรรมบูชาเสอิอินทิลได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนามากขึ้นเรื่อยๆ โดยมีลักษณะเป็นพิธีกรรมของราชสำนักเชียงใหม่ เพื่อตอกย้ำอุดมการณ์และความชอบธรรมของระบบกษัตริย์ และพัฒนาการเป็นพิธีกรรมพุทธสมบูรณ์แบบ โดยเฉพาะภายหลังจากการผนวกล้านนาเข้ากับรัฐสยาม ทำให้พิธีกรรมเช่นสรวงสังเวจและบูชาผีแบบดั้งเดิมได้ถูกลดบทบาทและกีดกันออกจากพิธีบูชาเสอิอินทิล โดยถูกครอบครองโดยคณะสงฆ์แบบใหม่และหน่วยงานของรัฐ (เทศบาล) อย่างไรก็ตามปัจจุบันก็มีกระแสของการโต้กลับของท้องถิ่นด้วยการรื้อฟื้นพิธีกรรมตามแบบวิถีปฏิบัติดั้งเดิม เช่น การทรงเจ้าและการเลี้ยงผี ซึ่งไม่เป็นไปตามแบบวิถีทางพุทธศาสนา โดยเลือกปฏิบัติการในระยะเวลาเดียวกัน กระบวนการที่ขัดแย้งกันนี้เองก่อให้เกิดวิถีปฏิบัติของพิธีกรรมที่หลากหลายมากขึ้น ซึ่งสะท้อนภาวะของการเปลี่ยนไปสู่สังคมเมืองของเชียงใหม่ในปัจจุบัน นอกจากนี้พิธีบูชาเสอิอินทิลยังได้ถูกพัฒนาให้เป็นพิธีที่มีการเฉลิมฉลองที่ยิ่งใหญ่ตระการตา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวตามเทศกาลต่างๆ อันมีนัยสำคัญที่แสดงถึงแรงจูงใจที่เปลี่ยนไปในการจัดพิธีกรรมในกรอบบริบทของการพัฒนาเชิงทุนนิยมด้วย

## บทที่ 2

### คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในวัฒนธรรมล้านนา

#### 2.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมในคัมภีร์ล้านนา

##### 2.1.1 พิธีกรรมในตำนานและพงศาวดารของล้านนา

ในเอกสารตำนานและพงศาวดารของล้านนาโบราณ ได้ระบุถึงการเกิดขึ้นของพิธีกรรมหลากหลายรูปแบบด้วยกัน ปรากฏว่าหลายครั้งที่พิธีกรรมทางธรรมชาตินั้นเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะวิกฤตถึงขั้นบ้านเมืองล่มสลาย เช่น ในสมัยแคว้นโยนก มีการระบุถึงความล่มสลายของเมืองสุวรรณโคฒค้ำ ใน **ตำนานสุวรรณโคฒค้ำ** จาก **ประชุมพงศาวดารภาคที่ 72** (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 72 ตำนานเมืองสุวรรณโคฒค้ำ, 2504: 103) ซึ่งกล่าวถึงเมืองโบราณขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่บนเกาะกลางแม่น้ำโขงชื่อว่าเมือง “สุวรรณโคฒค้ำ” และใน **ตำนานสิงหนวัติ** ก็ได้ระบุเอาไว้ว่าเมืองสุวรรณโคฒค้ำนั้น “เกิดจากการขยายอำนาจของกรอม (ขอม) ต่อมาเมืองสุวรรณโคฒค้ำหลายลงในลำน้ำโขง” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61, 2516: 61)

จากการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีทั้งของจิตร ภูมิศักดิ์ และของสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล ได้เห็นตรงกันว่าในเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ฝั่งตรงข้ามกับเมืองเชียงแสนปัจจุบัน มีสภาพเป็นที่ดอนมูลขนาดใหญ่พอที่จะตั้งเป็นเมืองได้ และพื้นดินส่วนใหญ่ในประเทศลาวปัจจุบัน ซึ่งถัดจากดอนมูลไปทางทิศตะวันตก พบว่าเป็นร่องรอยแม่น้ำโขงเดิม และพบร่องรอยของเมืองอย่างชัดเจน ดังนั้นเมื่อแม่น้ำโขงถัดไปทางทิศตะวันออก เมืองสุวรรณโคฒค้ำจึงหลายลงน้ำไป (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2551: 45)

ใน **ตำนานเชียงแสน** ได้กล่าวถึงราชวงศ์สิงหนวัติที่ปกครองพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำแม่ค้ำ และลุ่มน้ำแม่สาย ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สร้างเวียงโยนก (เวียงหนอง) เวียงพงค้ำ เวียงไชยนารายณ์ ราชวงศ์สิงหนวัตินี้มีกษัตริย์สืบต่อกันมา 45 พระองค์ ตำนานได้อธิบายการสิ้นสุดของเวียงโยนกว่าเวียงโยนกล่มเป็นหนองน้ำ เพราะเหตุแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ เมื่อตรวจสอบตำแหน่งพื้นที่ของเวียงหนองแล้วก็น่าจะมีความเป็นไปได้เนื่องจากตั้งอยู่ในแนวรอยเลื่อนแม่จัน ซึ่งเป็นรอยเลื่อนขนาดใหญ่ที่พาดผ่านบริเวณกลางตำแหน่งเวียงหนองพอดี

ในกรณีนี้สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล (2551: 49) ได้อธิบายตำนานเวียงหนองได้อย่างน่าสนใจคือ ชาวล้านนาได้ใช้ลักษณะปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหรือพิธีกรรม ในการอธิบายเหตุทางสังคมในลักษณะของระบบสัญลักษณ์ กล่าวคือ การที่ตำนานเชียงแสนใช้สัญลักษณ์ว่าเมืองล่มนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงการ

สิ้นสุดของราชวงศ์เดิมด้วย เพราะเมื่อเมืองล่มสลายลงไปแล้ว กลุ่มลาวจกหรือลาวจังกราชก็เข้ามามีอำนาจแทน ซึ่งเป็นพัฒนาการอีกช่วงหนึ่งที่สืบสายต่อมาเป็นราชวงศ์มังราย

เอกสารล้านนาในสมัยประวัติศาสตร์ ก็ได้มีการระบุเกี่ยวกับพิบัติภัยทางธรรมชาติต่างๆ เอาไว้ด้วยเช่นกัน เช่นใน **ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่** (หน่วยวิจัยคัมภีร์โบราณภาคเหนือ, 2524: 37 - 38) ได้ระบุเอาไว้ว่า “หากปีใดหนองบัวไม่มีน้ำ บ้านเมืองเป็นทุกข์ หากน้ำห้วยแก้วไม่ไหลเข้าสู่คูเมือง และยามกลางคืนไม่ได้ยินเสียงน้ำตกห้วยแก้วตกด้วยเสียงอันดังแล้ว บ้านเมืองจะเป็นทุกข์” ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชาวล้านนาโบราณให้ความสำคัญกับน้ำเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากขาดน้ำแล้วก็ถือว่าบ้านเมืองชะตาขาด ภัยแล้งหรือฝนแล้งจึงเป็นสิ่งที่ชาวล้านนารับรู้และเข้าใจกันมาอย่างช้านาน ก่อให้เกิดเป็นระบบภูมิปัญญาเกี่ยวกับเหมืองฝาย ซึ่งเป็นการปรับตัวให้เข้ากับระบบนิเวศวัฒนธรรมในพื้นที่สูง

ในทางตรงข้ามกัน น้ำท่วมก็เป็นเหตุภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในล้านนา ดังจะเห็นได้จากใน **ตำนานสิบห้าราชวงศ์** ได้มีการบันทึกเอาไว้ว่า ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว ได้เกิดน้ำท่วมใหญ่ในเมืองเชียงใหม่ ตามตำนานระบุว่า “ปีกาบสัน ศักราชได้ 886 ตัว น้ำหลายน้ำท่วมเชียงเรียก\* คนมาเข้ากาดยังช่วงศรีภูมิ คนดิคน้ำตายมากนักแล” (สมหมาย เปรมจิตต์, 2540b: 95) (\*เชียงเรียก หมายถึง ประตูท่าแพชั้นใน หรือประตูท่าแพในปัจจุบัน ในอดีตเรียกว่าประตูเชียงเรียก ส่วนประตูเมืองชั้นนอกของกำแพงดิน เรียกกันว่าประตูท่าแพ)

ในกรณีการล่มสลายของเวียงกุมกาม ที่ประทับของพญามังรายสมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ นั้นก็เกิดขึ้นจากภัยพิบัติทางน้ำท่วมครั้งใหญ่เช่นกัน จากการศึกษาของสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุลพบว่า เวียงกุมกามเป็นเมืองราชธานีได้ไม่นาน ก็เคลื่อนย้ายมาที่เชียงใหม่ สาเหตุที่ย้ายมาสร้างราชธานีที่เชียงใหม่เพราะเชียงใหม่มีที่ตั้งเหมาะสมกว่าเวียงกุมกาม หลังจากสร้างเวียงเชียงใหม่แล้วเวียงกุมกามก็ไม่ได้สิ้นสุดสลายลง คงมีสภาพเป็นชุมชนสืบต่อมา และมีฐานะเป็นเวียงบริวารของเชียงใหม่ โดยทำหน้าที่เป็นที่ประทับของเจ้านายและป้องกันศึกสงคราม เวียงกุมกามสลายลงเพราะน้ำท่วมครั้งใหญ่ในสมัยพม่าปกครอง (ประมาณ พ.ศ. 2200) (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2551: 41)

พิบัติภัยน้ำท่วมยังเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ถูกนำมาใช้อธิบายเกี่ยวกับการล่มสลายของอาณาจักรล้านนาในยุคราชวงศ์มังราย ใน **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** (คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538: 86) ระบุเอาไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2067 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ที่เชียงใหม่มีคนตายจำนวนมาก สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล (2551: 172) ได้อธิบายเอาไว้ว่าการสูญเสียกำลังพลจำนวนมากทั้งจากสงครามและจากภัยพิบัติในครั้งรัชสมัยพญาแก้ว (พระเมืองแก้ว) กระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของบ้านเมือง และเป็นสาเหตุของความอ่อนแอและความล่มสลายของอาณาจักรล้านนาในสมัยราชวงศ์มังรายในรัชสมัยถัดมา

พิบัติภัยอีกประการที่ปรากฏอยู่ในตำนานและพงศาวดารหลายๆสำนวนของล้านนา ก็คือ แผ่นดินไหว ศิราพร ณ ถลาง (2548: 166) ได้กล่าวว่า “ตำนานปรัมปราของทางภาคเหนือ ตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงกษัตริย์เมืองโยนกนาคนครและราชภูริที่กิน เนื้อปลาตะเพียนเผือก แล้วทำให้เมืองโยนกนาคนครล่ม ตำนานเชียงแสนก็เล่าคล้ายๆ กัน แต่รายละเอียดต่างกัน บอกว่าชาวเมืองกินปลาไหลเผือก” ซึ่งสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อและการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติแผ่นดินไหวทำให้เมืองล่มสลายยุบกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ในทัศนะของชาวล้านนาอันเกี่ยวเนื่องกับการกินสัตว์เผือก

ใน พงศาวดารโยนก (พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค), 2504) การล่มสลายของเวียงหนองล่องเอาไว้ว่า

“ลุมหาคักราช 467 ปีเถาะ พระพุทธศาสนากาลล่วงได้ 1003 พรรษา พระองค์มหาไชยชนะราชเสวยราชย์ได้ 1 ปี อยู่มาวันหนึ่งเป็นวันเสาร์ เดือนเจ็ด แรมเจ็ดค่ำ มีราษฎรพวกหนึ่งไปหาปลาในแม่น้ำกุกะนที ได้ปลาไหลเผือกตัวหนึ่งใหญ่เท่าลำตาลยาว 7 วา ก็พากันทุบตีให้ตาย แล้วผูกเชือกชักลากมาตามลำห้วยซึ่งภายหลังมีนามว่าห้วย แม่ลาก แล้วนำมาถวายพระเจ้านครโยนกมหาไชย ๆ ดำรัสสั่งให้แลเนื้อแจกกันกินทั่วทั้งเมือง

ครั้นล่วงเวลารাত্রีกาลค่ำวันนั้น ในปฐมยามแผ่นดินสะท้านดังสนั่นครั้น ครั้นขึ้นครึ่งหนึ่ง ครึ่งล่วงเข้ามัจฉิมยามก็ดังกึกก้องเป็นคำรบสามเมืองโยนกนครก็ทรุดล่มจมลง กลายเป็นหนองน้ำใหญ่ พระเจ้าแผ่นดินและชัตติยวงศาเสนาอำมาตย์ ราษฎรบรรดาที่อยู่ในครั้นนั้น ถึงกาลกิริยาไปตามมฤตกรรม ยังเหลือแต่เรือนหญิงม่ายหลังหนึ่งค้างอยู่ขอบหนอง”

ส่วนใน ตำนานเวียงปรีक्षा ก็ปรากฏเหตุการณ์คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ

“เมื่อประมาณปี พ.ศ. 1088 พระเจ้ามหาชัยชนะเสวยราชย์ครองเมืองโยนกไชยบุรี ได้ 1 ปี อยู่มาวันหนึ่ง เป็นวันเสาร์เดือน 7 แรม 7 ค่ำ มีราษฎรพวกหนึ่งไปหาปลาที่กุกะนที ได้ปลาไหลเผือกตัวหนึ่ง ขนาดใหญ่เท่าลำตาล ยาวประมาณ 7 วา ก็พากันทุบตีให้ตาย แล้วนำไปถวายพระเจ้ามหาไชยชนะ พระเจ้ามหาไชยชนะก็โปรดให้แลเนื้อแจกกันกินทั่วเมืองครั้นค่ำลงในยามต้น แผ่นดินดังสนั่นสะท้านสนั่นหวั่นไหวครึ่งหนึ่ง แล้วเจียบหายไป พอตกเข้ามัจฉิมยามก็ดังสนั่นลั่นเลื่อนอีกครั้งหนึ่ง พอล่วงเข้าปัจฉิมยามก็ดังกึกก้องเป็นคำรบสาม แล้วเมืองไชยบุรีก็ทรุดล่มลงกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ บรรดาพระเจ้าแผ่นดิน และชัตติยวงศา ข้าราชการ

บริวารและราษฎรทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในเมืองนั้นก็ถึงแก่การดับขันธไปทั้งหมด คงยังเหลือแต่เรือนหญิงหม้ายหลังหนึ่งที่ชอบหนอง” (อิติเนตดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาแสง, 2547)

เรื่องแผ่นดินไหวในแคว้นโยนกนาคพันธ์นี้ ตำนานได้บันทึกไว้ว่า ในรอบ 75 ปีที่ตั้งเมืองขึ้นมา นี้ ได้มีแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงเกิดขึ้นถึง 4 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 688 เดือนเมษายน ยามรุ่งแจ้ง แผ่นดินไหว ฟ้ำร้องครางมากนักแล ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 691 เดือนมิถุนายน (เดือน 10 ทุศตฤกษ์) ครั้งที่ 3 ปี พ.ศ. 718 เดือนพฤษภาคม และ ครั้งที่ 4 ปี พ.ศ. 763 เดือนพฤษภาคม ทุกๆ ครั้งที่เกิดเหตุการณ์ แผ่นดินไหวนี้ จะมีอาการ “ฟ้ำร้องคองคราง” เกิดขึ้นเสมอ

หากพิจารณาร่วมกับหลักฐานที่กล่าวถึงเหตุการณ์แผ่นดินไหวในล้านนาครั้งสำคัญๆ ที่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ในสมัยพระมหาเทวีเจ้าจิริระประภา เหตุการณ์ครั้งนี้ในพงศาวดารโยนก (พระยาประชาภิกรจักร (แช่ม บุนนาค), 2504: 383) ได้ระบุเอาไว้ว่า “เจดีย์หลวงได้พังทลายลงมาในสมัยของพระนางจิริระประภา ในปี พ.ศ. 2088 เนื่องจากเกิดเหตุแผ่นดินไหว” ตรงกับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ, 2543: 114) ซึ่งได้บันทึกเหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งนั้นเอาไว้ว่า ในวันเดือน 11 แรม 4 ค่ำ (28 กรกฎาคม 2088) “ยามแตรค้ำ แผ่นดินไหวหวั่นร้องครวญครางมากนัก ยอดมหาเจดีย์หลวงและเจดีย์วัดพระสิงห์หักพัง / ตก เจดีย์หลังอื่นหักตกมากนัก”

เหตุการณ์ดังกล่าวตรงกันกับใน ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ที่ระบุใกล้เคียงกันว่า “เดือน 11... แรม 4 ค่ำ แผ่นดินไหวหวั่นร้องครวญครางดังมากนัก ยอดมหาเจดีย์หลวงและเจดีย์วัดพระสิงห์หักพังตก เจดีย์หลังอื่นหักตกมากนัก” (สมหมาย เปรมจิตต์, 2540b: 97) ด้วยสาเหตุที่เจดีย์หลวงเป็นเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในล้านนา จึงไม่สามารถซ่อมแซมให้กลับคงเดิมได้ เนื่องจากเกิดความเสียหายมาก องค์เจดีย์พังทลายลงมากกว่าครึ่งหนึ่ง คงเหลือเฉพาะส่วนฐานและเรือนธาตุ แสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งนี้คงมีความรุนแรงมากพอสมควร ถึงขั้นทำให้สิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ที่สุดในดินแดนล้านนาเสียหายอย่างรุนแรงจนไม่สามารถบูรณะกลับคืนดังเดิมได้

### 2.1.2 พิบัติภัยกับคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาล้านนา

การใช้ความเชื่อและพิธีกรรมแก้ไขปัญหาวิกฤตจากพิบัติภัยต่างๆ ในวัฒนธรรมล้านนานั้น มีมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลแล้ว ความเชื่อเรื่องการประกอบพิธีกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตและภาวะวิกฤตของล้านนานั้นมีลักษณะผูกพันกับแนวคิดเรื่อง คติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนา ซึ่งคติดังกล่าว

ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมล้านนาโบราณหลายเรื่องด้วยกัน ในวรรณกรรมเรื่อง **จกกวาหทีปนี** (พระสิริมังคลาจารย์, 2523) **กัณฑ์ที่ 1 จกกวาหสรูปาทีนิตุเทศ** การแสดงรูปของจักรวาล ได้ระบุเอาไว้ว่า

“แผ่นดินแห่งแสนโกฏจักรวาลอันหนึ่งโดยจักรวาลมากประมาณแสนโกฏ ต่อเนื่องกันและกัน ไม่ต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกันกับแผ่นดินแห่งแสนโกฏ จักรวาลอื่น ถ้าวต่อเนื่องกันเป็นผืนเดียวกันจะไม่ผิงไหว.”

และยังปรากฏความเกี่ยวกับเหตุแห่งภัยต่างๆ ในจักรวาลอีกว่า

“แท้จริง แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะตรัสเหตุ 8 ประการของการไหวแห่ง มหาปฐพีก็ได้ตรัสการไหวแห่งแผ่นดินของจักรวาลที่เนื่องกันเป็นผืนเดียวทั้งสิ้นไว้ใน ปรินิพพานสูตรอย่างนี้ว่า “ดูก่อนอานนท์ มหาปฐพีนี้ตั้งอยู่บนน้ำ, น้ำตั้งอยู่บน, ลม ตั้งอยู่บนอากาศ; เป็นสมัยอยู่แลที่ลมใหญ่จะพัด, เมื่อลมใหญ่พัด ก็ยังน้ำให้ไหว ครั้น เมื่อน้ำไหว แผ่นดินก็ไหว.”

ใน **อรรถกถาแห่งมหาปรินิพพานสูตร**นั้นก็กล่าวว่

“คำว่าที่ลมใหญ่จะพัด นั้นอธิบายว่าที่ลมชื่ออุกเขปกวาตจะพัดขึ้น, เมื่อลมพวกนั้น พัด จะเข้าไปตัดลมที่รองรับน้ำอันหนา 960,000 โยชน์. ลำดับนั้น อากาศจะตก, เมื่ออากาศตก แผ่นดินก็จะตก, ลมจะกลับผูกน้ำยึดไว้ภายในตุจธมกรกด้วยกำลังของตน; ลำกับนั้นน้ำจะพลุ่งขึ้นไป เมื่อน้ำพลุ่งขึ้นไป แผ่นดินก็จะพลุ่งขึ้นไป, น้ำไหวแล้ว แผ่นดินก็ไหว ด้วยประการฉะนี้. และการไวนี้ยังมีอยู่แม้ตราบเท่าทุกวันนี้เทียว ” (พระสิริมังคลาจารย์, 2523: 3)

ใน **อรุณวตีสสูตร** (มาลา คำจันทร์, 2548) ก็ได้กล่าวถึงเหตุแห่งพิบัติภัยเอาไว้หลายประการ เช่นกันความว่า

**เหตุที่ทำให้ฝนตก**

“ประการหนึ่งชื่ออันว่าเมฆหากตกลงก็เข็ยรย้อมตกลงด้วยเหตุ 8 ประการ นาคานุภาเวนะ ด้วยอานุภาพแห่งนาคทั้งหลาย เป็นต้นว่าเมื่อนาคออกเล่นน้ำ อันหนึ่งตกลงด้วยอานุภาพแห่งครุฑทั้งหลาย อันหนึ่งตกลงด้วยอานุภาพแห่งเทวบุตรและเทวดาทั้งหลาย อันหนึ่งตกลงด้วยอานุภาพแห่งสักกิริยาแห่งสัพปุริสะทั้ง

หลายตนมีบุญสมภาร อันหนึ่งตกลงด้วยหากฤดูร้อนที่นั่น อันหนึ่งลงด้วยมารหาก  
ที่อดก ด้วยฤทธิ์อานุภาพแห่งชีนาสพอรหันตาเจ้าทั้งหลาย อันหนึ่งตกลงด้วย  
อานุภาพอันกระทำให้อิทธิพลแก่โลกคือว่าเมื่อมางกับด้วยน้ำนั้นแล”

#### เหตุแปรปรวนแห่งลม

“ส่วนอันว่าลมอันใดเกิดมีในฤดูหนาวฤดูร้อนก็ควรแก่กาลอันเป็นอุตุ  
สมุฏฐาน เป็นปรกติอันเกิดเมื่อสมัยแห่งตนแล ด้วยมีแท้ ลมอันใดเกิดมีในฤดูอันใด  
ยิ่งกว่าปรกติในฤดู ควรพริสสะพริงกลัวใหญ่นัก ลมอันนั้นก็เป็นด้วยอานุภาพแห่ง  
เทวดาตนชื่อว่าวาทวลาหเทวดาตนนั้นที่ชื่อเกิดมีแล”

#### เหตุแห่งฝนแล้ง

“ปัญจันตรายาวุสสาสะ ประการหนึ่ง อันว่าอันตรายอันห้ามฝนบ่ที่อดกก็มี  
5 ประการแล อันหนึ่งว่า เตโชธาตุเกิดมีในอากาศกายบนเป็นอันกล้าแข็งนัก แม้  
ฝนเมฆอันใหญ่หากเกิดมีก็กำจัดกลับหายเสีย ก็เหตุเตโชธาตุนั้นแล อันหนึ่งว่าโยธาตุ  
มีในอากาศกล้าคะนองนัก กำจัดฝนเมฆอันใหญ่ที่หายเสียก็มีแล อันหนึ่งพรหม  
อสุรตนชื่ออสุรินทะรับเอาน้ำฝนในอากาศด้วยฝ่ามือของตนไปถอกเสียสมุทร ลาง  
คาบเทวดาตนชื่อว่าวาทกอยู่ด้วยประมาท บ่กระทำกิจที่ฝนตกแล อันหนึ่งท้าวพญา  
เสนอำมาตย์ทั้งหลายผู้เป็นประธานแก่คนทั้งหลายบ่ประกอบชอบธรรมฝนลวดบ่  
ตกก็มีแล อันตรายทั้งหลายอันบ่ที่ฝนตกก็มี 5 ประการดังนี้แล”

#### เหตุแห่งทุพพิภพภัย

“ยथा ปันนะ ราชาโน อธัมมิกโหนติ ด้วยมีแท้ ในกาลเมื่อใด ท้าวพญาบ่  
ประกอบชอบบราจธรรมแลมีเมื่อใดดังนั้น แม้ว่าจะอุปราช เสนธิปัตติ อำมาตย์  
พรหมณะ คหบดี และชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายบ่ประกอบชอบธรรม ...เทวดาก็มี  
ใจชื่นชมยินดีเพื่อจักเล่น ในเมื่อหัวใจเทวดาชื่นชมยินดีปีติดังนั้น ฟ้าฝนก็บ่ตก  
ด้วยดี ลางคาบก็ตก ลางคาบก็บ่ตก แม้ว่าจะตกดังนั้น ลางแห่งก็บ่ตก พ้อยจักตกที่  
เป็นอุปการะแก่ข้าวกล้าแห่งคนทั้งหลายในกาลเมื่อปลูกเมื่อหว่าน ในกาลเมื่อต้นข้าว  
เป็นยอดปล้องเป็นลำ ในกาลเมื่อข้าวเป็นดอกเป็นน้ำนมดังนั้นก็มิ แม้ฝนตกก็ชื่อ  
คลาดคลาจากอุปการะอันเป็นคุณแก่ข้าวกล้าแห่งคนทั้งหลาย ข้าวกล้าแห่งคนทั้ง  
หลายก็แก่สุกบ่เสมอ หาโอชารสได้ ...แม้อายุแห่งคนทั้งหลายก็สั้นไปแล”

จะเห็นได้ว่าลักษณะการอธิบายเกี่ยวกับเหตุและที่มาของพิบัติภัยในวรรณกรรมล้านนาเรื่องต่างๆ มีลักษณะที่ผูกพันกับคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาอย่างมาก จักรวาลวิทยาคือความรู้ที่ว่าด้วยโลกสัจฐาน หรือโลกธาตุ มีลักษณะเป็นการอธิบายความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงกันระหว่างสรรพสิ่งต่างๆ พุทธศาสนาได้รับเอาแนวคิดเรื่องนี้อันเป็นคติของอินเดียแต่โบราณมาใช้ประกอบในการอธิบายธรรมต่างๆ ให้เป็นที่เข้าใจได้ง่าย หลักจักรวาลวิทยานั้นมีความสัมพันธ์กับกรรม อันเป็นที่มาแห่งการเกิดขึ้นของสรรพสิ่งต่างๆ ซึ่งตั้งอยู่และดับ วนเวียนไปในวัฏสงสารไม่มีที่สิ้นสุด ภัยพิบัติจึงมีฐานะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามหลักไตรภูมิและไตรลักษณ์ ซึ่งเมื่อล้านนาได้รับพุทธศาสนาเข้ามา ก็ได้รับคติตั้งนี้ให้สอดคล้องกับหลักจารีตและแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรม จนกระทั่งกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้นพิบัติภัยจึงเป็นผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการกระทำ “กรรม” ต่างๆ ของมนุษย์ในระบบโลกทัศน์ของชาวล้านนา

### 2.1.3 พิบัติภัยกับหลักจารีตในสังคมล้านนา

ในสังคมล้านนามีสิ่งที่เรียกกันว่า “ชืด” ซึ่งหมายถึง การกระทำหรือเหตุการณ์ที่เป็นเสนียดจัญไร อัปมงคล ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้หลายทางด้วยกัน อาจเกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง อาจเกิดจากสัตว์ หรือเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ผิดไปจากสภาวะปกติ ในตำนานเชียงใหม่ ฉบับวัดชัยศรีภูมิได้บันทึกเอาไว้ว่า

“ไปเลี้ยงพลีกัม ปูจาแกมเลี้ยงตั้งเทวดา อาฮักข์เจนบ้าน เจนเมือง แลเสาอินตะขิล แลกุมภณท์ 6 ตน แลปูแสะย่าแสะดอยเหนือ ดอยใต้ก็ได้เลี้ยงหันแล”(สุวรรฐ แลสันกลาง, 2541: 3)

ข้อความดังกล่าว มีความหมายว่า “การไม่ประกอบบูชาสังเวทเทวดา ผู้ที่รักษาบ้านรักษาเมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ อันได้แก่ เสอาอินทขิล รูปปั้นกุมภณท์ทั้ง 6 ตน ผีปูแสะที่อยู่ดอยเหนือ คือดอยเชียงดาว และดอยใต้คือ ดอยคำ จะเป็นชืด ทำให้บ้านเมืองเสื่อมลง” ซึ่งตรงกับการอธิบายเหตุของพิบัติภัยทุกภิกขภัย และบ้านเมืองเป็นจลาจลกลียุคยากเข็ญเป็นกลียุคในสมัยพญาเมกุณีนัน เกิดจากการไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีโบราณของบ้านเมือง กล่าวคือ “มีผู้กล่าวว่าเวลาที่เชียงใหม่ต้องประสบภาวะทุกข์เข็ญก่อนเสียเอกราชแก่พม่าในสมัยกษัตริย์เมกุณีมีสาเหตุหนึ่งมาจากการที่กษัตริย์ห้ามมิให้ชาวบ้านไปทำพิธีบูชาและเลี้ยงผีปูแสะย่าแสะ หรือในสมัยเจ้าแก้วนารัฐ (พ.ศ.2452-2484) เจ้าผู้ครองนครองค์สุดท้ายของเชียงใหม่ ได้มีชาวบ้านส่งบัตรสนเท่ห์กล่าวว่าเจ้าเมืองไม่สนใจในการเลี้ยงผีปูแสะย่าแสะ”(กิติ แก่นจ่าปี, 2525: 122)



ลักษณะดังกล่าวตรงกับความเชื่อของชาวล้านนาเกี่ยวกับเรื่อง “ชิต” ซึ่งเป็นคำในภาษาล้านนาที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ พจนานุกรมภาษาล้านนาภาคเหนือ ได้ให้ความหมายของคำว่าชิต คือ “ชิต (ชิต) หมายถึง เสนียด จัญไร อับมงคล” (ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่และสถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2539: 90) ส่วนในสารานุกรมฉบับวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ ได้ให้ความหมายของคำว่าชิตว่า “ต้องห้าม คือ ห้ามประพฤติปฏิบัติ” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542b: 42) สำหรับที่มาของคำว่าชิตนั้น อุดม รุ่งเรืองศรี (2542b: 42) ได้สันนิษฐานเอาไว้ว่า “คำว่าชิตนี้ น่าจะมาจากคำว่า “กฤษณ์” หรือ “กฤษณ์” ดังที่พบว่ามีการเรียกพระนารายณ์ว่า “พระชิตสีม้อ” (ส่วนที่เป็นคำว่า ชิต ในปัจจุบันนี้ เนื่องจากลักษณะระบบการออกเสียงควบกล้ำของภาษาไทยนาล้านนา ซึ่งพยัญชนะควบกล้ำจะต้องมีการผลัดเสียงเป็นเสียงอักษรถัดไปในฐานพยัญชนะแต่ละวรรค เช่น พยัญชนะควบกล้ำ กร ก็จะมีผลัดเสียงเป็น ข (ก ข ค ฆ ง) เช่น คำว่า กราบ อ่านว่า ขาบ หรือ ในกรณีพยัญชนะควบกล้ำ พร ก็จะมีผลัดเสียงเป็น ผ (ป ผ พ ภ ม) เช่น พราบ อ่านว่า ผาบ เป็นต้น ดังนั้นคำว่า กฤษณ์ หรือ กฤษณ์ จึงกลายเป็นคำว่า ชิต

สำหรับคำว่าชิต ในคติความเชื่อของชาวล้านนานั้น นักปราชญ์ด้านล้านนาคติศึกษาหลายท่านได้แสดงความคิดเห็นและอธิบายในแนวทางต่างๆ กัน อันได้แก่

มณี พยอมยงค์ (2539: 2) ได้อธิบายว่าชิต หมายถึง “ไม่ดี, ไม่งาม, เสนียด, จัญไร ความพินาศ, ฉิบหาย, วอดวาย, ความทุกข์โศก, ความอับยศ และความหายนะนานานัปการ”

สงวน โชติสุขรัตน์ (มปป.: 1) ได้ให้ความหมายว่า ชิต หมายถึง “สิ่งที่ไม่ดีไม่งาม หรือ เสนียด จัญไร ไม่เป็นที่นิยมกัน”

ชยันต์ วรรณระภูติ (อ้างถึงใน คมเนตร เศรษฐพัฒน์นิช และคณะ, 2539: หน้าคำนำ) ได้ให้ความหมายว่า ชิต หมายถึง “การกระทำ หรือ เหตุการณ์ที่เป็นเสียด จัญไร อับมงคล ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในหลายทางด้วยกัน ทั้งที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง เกิดจากสัตว์ หรือเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ผิดจากสภาวะปกติ”

ศรีเลา เกษพรหม (2539: 1) ได้ให้ความหมายของคำว่าชิตว่า การกระทำของมนุษย์ หรือ สัตว์ที่วิปริต ทำในสิ่งที่แปลกที่คนอื่นไม่ทำกัน” และยังหมายรวมถึง “ธรรมชาติที่ไม่ควรจะมี หรือไม่ควรจะเกิดขึ้น ที่เรียกว่าผิดธรรมชาติ”

นอกจากนี้คำว่าชิต ในวัฒนธรรมล้านนายังมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “อุบาทว์” ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นจึงถือว่าเป็นผิดแปลกจากธรรมดา (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512a: 368) และ อุบาทว์ในความเชื่อถือของชาวล้านนานั้นจัดเป็นความเชื่อพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาโดยเรียนรู้ถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หรือเหตุการณ์บางอย่างในชีวิตประจำวันในลักษณะของกลาง

สังหรณ์บอกเหตุที่จะเกิดขึ้นทั้งดีและร้ายแก่ตนเอง หรือชุมชนตลอดถึงบ้านเมืองโดยวิธีสังเกตว่าหากปรากฏมีเหตุอาเพศอย่างใดอย่างหนึ่งที่ผิดแปลกกว่าธรรมดา มาแสดงให้ผู้คนได้รู้ได้เห็น ก็เชื่อกันว่าจักมีภัยอันตรายหรือความพินาศิบหายเกิดขึ้น (สงวน โชติสุขรัตน์, มปป.: 22)

### 2.1.3.1 คัมภีร์พิษณูถาแม้นางธรรณี

“ซิด” มีลักษณะเป็นองค์รวมความรู้ในรูปแบบทั้งมุขปาฐะและลายลักษณ์ของคนล้านนา ซึ่งได้มีการบอกเล่าจดจำกันต่อๆ กันมาเกี่ยวกับซิดและได้มีการจดจารบันทึกไว้ในเอกสารโบราณประเภทใบลาน พับสา คัมภีร์ ซึ่งเก็บรักษาไว้ในวัดตามชุมชนต่างๆ เอกสารโบราณของล้านนาในกลุ่มหนังสือพับสาที่เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับซิดนั้นมีอยู่ด้วยกันหลากหลายฉบับ ตัวอย่างเช่น เอกสารคัมภีร์ในกลุ่มที่ชื่อว่า “พิษณูถาแม้นางธรรณี” หรือ “พิษณูถาแม้นางธรรณี” คัมภีร์กลุ่มนี้จัดเป็นตัวอย่างสำคัญของความเชื่อเรื่องซิดในสังคมล้านนา ซึ่งความเกี่ยวพันกับพิบัติภัยต่างๆ อันเกิดจากการละเมียดระเบียบและแบบแผนจารีตทางสังคม

सनั ธรรมธิ นักวิชาการด้านล้านนาคติศึกษาได้กล่าวถึงคัมภีร์กลุ่มนี้ว่า “ในการสร้างบ้านแปงเรือน และข้อปฏิบัติบางประการของชาวล้านนา มีคัมภีร์หนึ่งที่กล่าวถึงเรื่องดังกล่าวได้แก่คัมภีร์ที่ชื่อ “พิษณูถาแม้นางธรรณี” ความในคัมภีร์นี้กล่าวถึงพระพิสนุ (พระวิษณุกรรม) ในฐานะเทพผู้สร้างได้ไต่ถามนางธรรณีผู้รักษาแผ่นดิน ถึงสาเหตุที่คนทั้งหลายประสบสิ่งดีเลวแตกต่างกันนั้นเป็นด้วยเหตุใด ซึ่งนางธรรณีได้กล่าวว่า เป็นเพราะทำเลที่ตั้งบ้านเรือน ทิศทางและความสูงต่ำมีลักษณะดีเลวอย่างไร ต้นไม้ที่ปลูกในบ้าน ไกลบ้าน และต้นไม้ที่จะนำมาสร้างบ้านเป็นไม้ชนิดใด มีลักษณะอย่างไร รวมการกระทำต่างๆ ที่ไม่เหมาะสมที่เรียกว่า “ซิด” เช่น การฝืนจารีตเดิม การถมหนองน้ำ บ่อน้ำ ทำลายไม้ศรีเมือง เป็นต้น คัมภีร์นี้ถือเอานางธรรณีเป็นผู้รู้จารีตนิยมในการสร้างบ้านเป็นหลัก” (सनั ธรรมธิ, 2550: 110 - 111)

ในเนื้อความของคัมภีร์นั้น เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงเหตุที่มาของคัมภีร์นี้เอาไว้ ดังความในส่วนต้นของคัมภีร์ที่ว่า

“พระยาพิษณุกรรม พรารถนาจะให้เป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลาย จึงถามปัญหาแก่นางธรรณีว่า ดูรานางธรรณี ผู้รักษาแผ่นดินทั้งมวล ไฉนคนทั้งหลายจึงมีความสุข ความทุกข์ไม่เสมอกัน บางพกร่ำรวยเป็นสุข มีข้าวของเงินทองสมบัติมากมาย บางพกรักทุกข์ยากเข็ญใจ บางพกรมีข้าวของร่ำรวยแล้วกลับวินาศิบหายไป บางพกรมีข้าวของเพียงเล็กน้อย ไม่มั่นคงเที่ยงแท้ บางพกรก็หาข้าวของไม่ได้เลย หากความสุขไม่ได้ ด้วยเหตุดังฤา

นางธรรณี จึงกล่าวว่า ดูรา พระยาพิชณุกรม ความประสงค์ของท่านมี  
 อย่างไร จึงมาถามข้าพเจ้า  
 พระยาพิชณุกรมจึงกล่าว ดูรา นางธรรณี ข้าฯ พรารถนาจะให้  
 ประโยชน์แก่คนทั้งหลายจึงจักถามนาง  
 นางธรรณี กล่าวว่า ...ที่เขายูไม่เสมอกันแล”

จะเห็นได้ว่าการบอกกล่าวถึงที่มาของคัมภีร์ด้วยการกล่าวอ้างถึงการถามตอบ  
 ปัญหาอันระหว่างพระยาพิชณุกรม ผู้เป็นเทพแห่งสวรรค์ กับแม่นางธรรณี ผู้เป็นเทพธิดารักษา  
 แผ่นดิน มณี พยอมยงค์ (2533: 11) ได้อธิบายถึงลักษณะการกล่าวอ้างนี้ว่า “การอ้างพระยาพิช  
 นุกรม ซึ่งเป็นเทพเจ้าสถาปนิกขององค์อมรินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ให้เป็นผู้ถามเรื่องราวกับนาง  
 ธรรณีผู้เป็นเทพธิดารักษาแผ่นดิน เกี่ยวกับการสร้างบ้านและทิศทางที่อยู่อาศัยว่าควรไม่ควร ตลอดถึง  
 สิ่งไม่ควรทำ เพราะจะเป็นเสียดภัยพิบัติต่างๆ นั้น เพราะต้องการให้มีความขลัง มีความศักดิ์สิทธิ์  
 เพื่อคนจะได้ปฏิบัติตาม และมีความเชื่อถือมากยิ่งขึ้น”

เมื่อพิจารณาจากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์ เรื่อง พิชณณามแม่นางธรรณี  
 แล้ว พบว่า สามารถจัดแบ่งประเภทขององค์ความรู้เกี่ยวกับพิบัติภัยซึ่งมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อ  
 เรื่องชีวิต ระเบียบและแบบแผน จาริตประเพณีและพิธีกรรมของสังคมล้านนาโบราณ ได้ดังนี้คือ

**ชีวิตเกี่ยวกับแหล่งน้ำของเมืองและชุมชน ที่ปรากฏในคัมภีร์ฯ มีดังนี้**

“บ้านใดมีหนองน้ำ สระน้ำ จอมปลวกทางทิศตะวันออกดีนัก...  
 ทางทิศเหนือก็ดีพอๆกัน”

“บ้านใด เมืองใด เวียงใด มีสระ ตระพัง ปลัก ตรงกลางทุกด้านทุก  
 ทาง ผู้คนที่อยู่รอบๆ นั้นได้ชื่อว่าเป็นมงคล เป็นทิศทางดวงแก้วยิ่ง ดีกว่าที่  
 อื่นๆ”

ชีวิตเกี่ยวกับแหล่งน้ำสาธารณะของเมืองและชุมชนนั้น เนื่องจากสังคมล้านนาเป็น  
 สังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นสำคัญ แหล่งน้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญของเมืองและชุมชนมาแต่  
 โบราณ แหล่งน้ำถือเป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญที่สุด และมีความสำคัญในแง่ของการ  
 เป็นแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการห้ามทำลาย  
 แหล่งน้ำสาธารณะของเมือง รวมทั้งการห้ามตั้งบ้านเมืองและชุมชนขวางทางน้ำหรือถมทับแหล่งน้ำ  
 โดยเด็ดขาด ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งเมื่อเกิดภัยแล้งขาดแคลนน้ำ แต่ในทางกลับกันหากเกิดภาวะที่  
 ธรรมชาติแปรปรวน มีฝนตกมากจนเกินไป แหล่งน้ำเหล่านี้จะเป็นพื้นที่รองรับน้ำก่อนที่จะเอ่อเข้า

ทววมเมืองหรือชุมชน นับเป็นระบบการป้องกันพิบัติภัยทั้งภัยแล้งและน้ำทววม อันเป็นภูมิปัญญามาแต่โบราณ

ชีวิตเกี่ยวกับภูมิประเทศที่ตั้งของเมืองและลักษณะการตั้งบ้านเรือนชุมชน ที่ปรากฏในคัมภีร์ฯ มีดังนี้

“แผ่นดินที่เป็นฐานเทิก (บ้าน) ฐานเรือนที่เป็นหลุ่มก็ดี แผ่นดินที่ตั้งเมืองก็ดี เมืองใด เวียงใด บ้านใด เรือนใด หลัง (ลาดเท) ไปทางหนบพพะ (ทิศบูรพา) คือ ตะวันออก เป็นสิ่งดี มั่งมีข้าวของ หลังไปทางหนอาคเนย์ (ตะวันออกเฉียงใต้) ยากไร้ข้าวของ ไม่สัมฤทธิ์ ไม่มั่นคงเที่ยงแท้ ฝิหลังไปทางหนทักษณะ (ทิศใต้) ชอบที่จะผิตพ้องหมองใจมากนั้กแล หลังไปทางหนหรรดิ (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) มักเสี่ยหาย ข้าวของไม่มั่นคงเที่ยงแท้แล หลังไปทางหนปัจฉิม (ทิศตะวันตก) และพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) มักเจ็บป่วย มีพยาธิเบียดเบียน อายุไม่ยืนนาน สิ้นนั้ก ชอบจะเป็นภัยต่างๆ แล หลังไปทางหนอตุตระ (ทิศเหนือ) จะได้อยู่ดี มีลาภสัมฤทธิ์ผลมากนั้ก หลังไปทางหนอิสาน มักเจ็บป่วยเป็นพยาธิ เลี้ยงสัตว์บ่แพร่หลาย”

ในคติความเชื่อของชาวล้านนา นั้น มักนิยมให้ความสำคัญกับเรื่องทิศเป็นหลัก โดยเฉพาะทิศตะวันออกนั้นถือว่าเป็นทิศมงคล เมืองส่วนใหญ่ในล้านนาจึงมักตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำลาคดเอียงไปทางทิศตะวันออก และมีภูเขายู่ทางทิศตะวันตกเสมอ ดังเช่นที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน น่าน เป็นต้น

“บ้านใด ราบเตียนประดุจหน้ากลองชัย ทุกส่วนไม่ต่ำ ไม่สูง สม่่าเสมอกันทุกที่ ทุกทางนั้น ได้ชื่อว่าศรีนคร อาศัยอยู่ดี”

“บ้านใด เป็นเนินนูนสูงสวดตรงกลาง คนอยู่ยากไร้นั้กแล ... หากมีเนินสูงทิศใต้ ทิศเหนือ ตะวันออกและพายัพ ให้ทำการบูชาด้วยข้าวดอกคอกไม้ กล้าย ไว้ให้เป็นศรี อย่าได้อนาทร”

ข้อห้ามที่ไม่ให้มีเขตที่สูง จอมปลวกใหญ่ เนินดินสูงกลางเมืองกลางเวียงนั้น ในวัฒนธรรมล้านนา ตรงกับคำว่า รานพนม ซึ่งหมายความว่า ห้ามมิให้ทำลาย ชูตรี้อ จอมปลวก เนินดินภูเขา แล้วสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยทับ เนื่องจากเนินดิน จอมปลวก และภูเขา หรือตอยนั้นเป็นพื้นที่

ศักดิ์สิทธิ์ในระบบความคิดของชาวล้านนา การห้ามตั้งเวียงโดยมีเนินดิน หรือ ดอยอยู่กลางเวียงนั้น ก็เพื่อการป้องกันมิให้เกิดการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการขยายที่กินหรือที่อยู่อาศัยนั่นเอง ในขณะที่เวียงต้นเนินดินหรือดอยก็จะเป็นที่พำนักอาศัยหลบภัยยามน้ำท่วมหรือมีภัยศึกสงคราม ดังนั้นในวัฒนธรรมล้านนาจึงนิยมตั้งบ้านเรือน ชุมชนและเวียงบนที่ราบเรียบเสมอกัน โดยมีเนินดินหรือดอยอันเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชนและเมืองอยู่รอบนอกเสมอ ดังเช่นคำกล่าวในคัมภีร์นี้ที่ว่า การมีดอยหรือเนินดินอยู่นอกเมืองนั้นเป็นสิริมงคล และต้องกระทำพิธีกรรมบูชาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้มิได้ขาดเพื่อความมั่นคงอุดมสมบูรณ์

นอกจากนี้ยังมีชีวิตที่ไว้วางด้วยลักษณะที่ดีของชุมชน คือ

“บ้านใด เป็นรูปสะภา (ลำภา) ดี เป็นรูปพระจันออกใหม่ ดี รูปจามมอน (จามร) รูปพระจันทร์เพ็ง ดี เป็น ๔ แจ่ง มักผิดกัน บ้านใดลวดตรงกลาง ย่อมเป็นภัยยะ บ้านใดเรือนเป็นถ่องแหวไป ดังเรือน กาดนั้นอยู่บ่ดี มักเป็นพยาธิ หาสุชะบ่ได้แล”

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนหรือชุมชนที่ดีตามความเชื่อของชาวล้านนานั้น ชุมชนใดบ้านใดเป็นรูปตั้งเรือลำภา พระจันทร์เสี้ยว พระจันทร์เต็มดวงนั้นเป็นลักษณะที่ดี แต่ถ้าหากชุมชนใดเป็นรูปสี่เหลี่ยม หรือ แคบตรงกลาง หรือเป็นแฉวยาวเรียงกัน ถือว่าเป็นลักษณะที่ไม่ดี การตั้งถิ่นฐานของชาวล้านนาแต่เดิมนิยมตั้งอยู่บริเวณที่มีแหล่งน้ำล้อมรอบ ที่ทางน้ำเดิม หรือ ขุดคลองคูเมืองให้ล้อมรอบเมืองในรูปลักษณะวงกลม วงรี หรือรูปพระจันทร์ เพื่อประโยชน์ในการใช้แหล่งน้ำร่วมกัน และป้องกันภัยศึกสงคราม ส่วนลักษณะการสร้างเมืองเป็นสี่เหลี่ยมเรขาคณิตนั้น เป็นอิทธิพลวัฒนธรรมการสร้างเมืองแบบสุโขทัยที่เข้ามาทีหลัง

**ชีวิตเกี่ยวกับต้นไม้และไม้มงคล** ปรากฏในคัมภีร์ฯ ดังนี้

“ไม้ใหญ่ ก็สั้นเดียว อันหนึ่ง ไม้ผักอีลุ้ม แลไม้จำโรง ไม้เตื่อเกี้ยง  
อย่าปลูกไว้ใกล้เรือน กันรากมันดันพื้นเรือนเมื่อใด ฉิบหายทั้งเรือนแล”

“ไม้แก้ว ไม้จำปา ไม้ตาเสือ อย่าปลูก ใกล้เรือน กันไม้ใหญ่มาเปียก  
เรือน ฮอมข้าวของบ่ขึ้น เป็นภัยยะต่างๆ อันหนึ่ง”

“ไม้จิว ไม้ตอง อย่าปลูกไว้ใกล้เรือน ไม้ใหญ่มา พ่อเจ้าเรือน แม่  
เจ้าเรือน จักตาย ก็บ่อันภัยยะจักเกิดมีจะแลอันหนึ่ง”

“อย่าปลูกกล้วยง้าเรือน บ่ดี จักเป็นทุกข์ เป็นโทษ เป็นคำจะแล”

ลักษณะข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับการปลูกไม้ใหญ่ในเรือนศรี ก็เพื่อป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นบ้านเรือนในภายหลัง เป็นการสังเกตสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและนำปรับเป็นข้อห้ามตามคติความเชื่อของชาวล้านนา เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า ซีดเหล่านี้เป็นการป้องกันภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตัวบ้านเรือนและผู้อยู่อาศัยนั่นเอง เช่น ไม้ใหญ่บางชนิดมีรากที่ชอนไชทำลายรากฐานอาคารบ้านเรือนได้ ไม้ใหญ่บางชนิดที่ก่อให้เกิดความไม่สะอาดเรียบบริ้ว เป็นบ่อเกิดความโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ เป็นป้องกันการเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์และแมลงมีพิษ หรือสัตว์และแมลงที่จะมารบกวนเบียดเบียนมนุษย์และทำลายอาหารที่สะสมไว้ เป็นการป้องกันอัคคีภัยที่จะเกิดขึ้นกับตัวบ้านเรือน ไม้ขนาดใหญ่หรือไม้บางชนิดที่เป็นไม้เนื้ออ่อน หากถูกลมฝนลมพายุอาจหักโค่นลงมาทับบ้านเรือนได้ ไม้บางชนิดส่งกลิ่นรบกวนในบางฤดูกาล และไม้บางชนิดก็มีพิษร้ายแรง หากปลูกไว้ในบ้านอาจเป็นอันตรายต่อเด็กและสัตว์เลี้ยงได้เช่นกัน

นอกจากนี้ยังมี **ซิดบ้านซิดเมืองใหญ่ ๗** ประการ ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ มีดังนี้คือ

“อันว่า ซิด ๗ ประการนี้ ผู้ใด ถูกต้อง ไม่ดี บางพวก ก็แพภัยตนเอง บางพวกก็แพภัยทั้งบ้าน บางพวกแพภัยทั้งเมือง ถึงกับพินาศ ฉิบหายทั้งบ้านทั้งเมืองก็มี ไม่ใช่อยู่เปล่าๆ ก็พินาศฉิบหายไปเฉยๆ

ดูรา พระยา พิษณุกรรม ที่นี้ เราจักขอกกล่าวโลกาวินาศใหญ่ให้แจ้งก่อนแล คือว่า

- ๑) การถมสมุทร
- ๒) ขุดกระแสด
- ๓) แหม่รู่ทวาร
- ๔) รานศรี
- ๕) ตีอก
- ๖) ปกกระโดง ค้างตุง
- ๗) เก่าถมใหม่

๗ ประการนี้ ซิดแพ่บ้าน แพ่เมืองแล ผู้ใดบรู้อแลได้กระทำ บ้านนั้นฉิบหาย ทำเมืองใด เมืองนั้นฉิบหาย ผู้ใดกระทำช่องใด ช่องนั้น ทำวันนี้เป็นวันพรุ่ง ทำเดือนนี้ฉิบหายเดือนหน้านั้น ไม่มีแล จำด้วยซิดนี้ มันหากลาดเทถดถอยไปด้วยปี ด้วยเดือน และพินาศฉิบหายภายหลัง

ดูรา พระยาพิษณุกรรม อันว่า ถมสมุทร นั้นได้แก่ การถมบ่อน้ำเก่า ซึ่งท่านทำไว้นั้น สระโบกขรณีใครไม่ได้สร้าง ได้ทำไว้ มีมาโดย

ธรรมชาติ หากถมเสียก็ดี ขุดร่อง ขุดเหมือง เสียหื้อแห้งแล้วทำเป็นไร่ เป็น  
นา สร้างบ้าน สร้างเรือน สร้างเวียง อันนี้ชื่อว่าถมสมุทรแล

ขุดกระแสนั้นคือว่า ขุดน้ำลัดเสียจากแควนั้นแล

แห่มรุทวารนั้นคือ หนทางหลวง มีมาแต่ธรรมดาดั้งเดิมแล้ว พ้อย  
มาปิดเสีย แล้วทำทางใหม่ ประตูบ้านประตูเวียง ประตูโรง ประตูวัดวา  
อารามเหล่านี้ ชื่อว่า แห่มรุทวารแล

รานครินั้น ได้แก่ การตัดฟัน โคนไม้เลื้อยบ้านเลื้อยเมือง ต้นไม้ดง  
อารักษ์ ไม้ที่คนหยุดพักอาศัยร่มเงา ไม้ห่มตลาด ต้นไม้เมือง ต้นไม้ที่เป็น  
ศรีเมือง ไม้ศรีแท้ ฟุ้งนี้ชื่อว่า รานศรี

ม้างตือกนั้นคือว่า ม้างทั้ง ม้างค้อน และคิม ทั้ง ๓ ประการปดีแล

ดั่งค้อน ทั้ง คิม นั้น หากชำรุดไปแล้ว ควรสร้างแปลงทั้ง ค้อน คิม  
อย่างเก่าอีกแล อย่าทำเผิงใหม่อีก ไม้ดี

รานคาไม้เสียหมดแล้ว เอาตุงขึ้นแขวน ชื่อว่า ปกกระโดง ค้างตุง  
ปดีแล

เก่าถมใหม่ นั้นคือว่า ควักรั้วบ้าน รั้วคุ่ม และเวียง ทำประตูใหม่  
ปิดประตูเก่า ทำทางใหม่ ปิดทางเก่า ฟุ้งนี้ชื่อว่า เก่าถมใหม่ ปดีแล”

สิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้คือ **ขีตหลวง** ซึ่งสามารถวิเคราะห์ความหมายและ  
วัตถุประสงค์เกี่ยวข้องกับการป้องกันพิบัติภัยคือ

**ถมสมุทร** หมายถึง การถมบ่อน้ำที่เป็นแหล่งน้ำเอาไว้ใช้ดื่มกินหรือใช้อาบใช้บริโภค  
ในครัวเรือนและชุมชน รวมทั้งการถมสระน้ำ หนองน้ำ ตระพัง คูน้ำ หรือขุดเหมืองฝายให้น้ำไหลออก  
จากแหล่งน้ำสาธารณะจนแห้งขอด เอาที่ที่ดินนั้นมาทำเป็นไร่นาหรือสร้างบ้านเรือน สร้างเมืองนั้นถือ  
เป็นขีตใหญ่ เนื่องจากการกระทำที่มีผลกระทบต่อชุมชนและบ้านเมืองอย่างมาก เพราะเป็นการ  
ทำลายแหล่งน้ำสาธารณะของเมือง อันเป็นการทำลายระบบนิเวศวิทยาของชุมชนโดยรวม โบราณจึง  
กล่าวห้ามไว้ว่าการกระทำดังกล่าวถือเป็นอุปสรรค หรือ ขีต การล่งละเมียดดังกล่าวนอกจากจะทำให้  
เกิดความลำบากเดือนร้อนในชุมชนแล้ว ผู้ที่ล่งละเมียดอาจมีโทษได้รับอันตรายที่ไม่คาดฝันถึงขั้น  
เสียชีวิต หรือทรัพย์สินสมบัติเสื่อมหายไประหว่างไม่น่าเป็นไปได้ (มณี พยอมยงค์, 2533: 10)

**ขุดกระแสนั้น** หมายถึง การขุดลอก หรือ การย้ายทางเดินของน้ำให้ไหลไปอีกทางซึ่ง  
ไม่ใช่ทางน้ำปกติที่เคยไหลอยู่ ถือเป็นขีตใหญ่ข้อที่สอง ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนและการ  
เกษตรกรรมอย่างมาก เนื่องจากสมัยโบราณการเกษตรจำเป็นต้องอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นสำคัญ  
การเปลี่ยนแปลงทางเดินของสายน้ำ ย่อมส่งผลกระทบต่อชีวิตของคนทั้งชุมชนหรืออาจส่งผลกระทบต่อ

ชุมชนทั้งหมดที่อาศัยสายน้ำเดียวกันนั้น นอกจากนี้ชาวล้านน่ายังมีความเชื่อที่ว่า การขุดกระแสนั้นจะทำให้หมู่บ้านร้าง ผู้คนล้มตาย เพราะความขิดที่ย้ายกระแสน้ำ ไม่เป็นที่สใจของพระยานาคผู้ให้น้ำด้วย ความเชื่อในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นความเชื่อที่ชาวบ้านเกรงกลัวที่สุด เพราะเป็นความวิบัติที่มองไม่เห็น (มณี พยอมยงค์, 2533: 10)

**แห่มรุทวาร** คือ การปิดประตูชุมชน ปิดประตูเมือง ปิดประตูวัด ปิดถนนหนทางที่เคยใช้กันมาแต่เดิม สร้างประตูใหม่ หรือทำทางเดินใหม่แต่ทำไม่ได้ไม่ดี ไม่สะดวกแก่การสัญจรเหมือนดังเก่า โบราณจึงถือว่าเป็นขิดใหญ่ประการที่สาม เพราะเป็นการทำให้เกิดความสะดกแก่ชุมชน ก่อความเดือนร้อนแก่ผู้คนที่เดินทางสัญจรผ่านไปผ่านมา อาจทำให้เกิดความบาดหมางกันในชุมชนได้

**รานศรี** หมายถึงการตัดโค่น ฟันทิ้งซึ่งไม้มิ่งเมือง ไม้มงคลประจำเมือง ไม้ศรี (ต้นโพ) ไม้เสื่อบ้านเสื่อเมือง ไม้ใหญ่ที่มีเทวดาอยู่ ไม้ในเขตป่าศักดิ์สิทธิ์ ไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงาแก่ผู้คน ต้นไม้ใหญ่เหล่านี้เปรียบเสมือนตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติที่ชาวล้านนาเคารพนับถือกันมาอย่างช้านาน ส่วนไม้ศรี หรือ ต้นโพ ก็คือ สัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นไม้ศรีเมืองเชียงใหม่ ในแง่นี้เวศวิทยาแล้วข้อห้ามนี้ก็คือการรักษาสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศของชุมชนและเมือง

**ต็อก** หรือ **ม่วงต็อก** คือ การทำลายทั้งตีเหล็ก การทำลายค้อนตีเหล็ก และคีม อันเป็นอุปกรณ์เครื่องมือในการตีเหล็กและการผลิตเครื่องมือในชีวิตประจำวันและเครื่องมือทางการเกษตรต่างๆ อุปกรณ์เหล่านี้คนโบราณถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการปกป้องบ้านเมืองยามศึกสงคราม ต้องใช้ในการผลิตอาวุธ รวมทั้งใช้ผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ดังนั้นการทำลายทั้ง ฆ้อน คีม จึงถือเป็นขิดใหญ่หลวงสำหรับคนโบราณเพราะเท่ากับเป็นการทำลายบ้านเมือง ชุมชน วิธีการเกษตรและศาสตร์ความรู้เทคนิควิทยาเกี่ยวกับโลหะทางอ้อมนั่นเอง

**ปกกระโดง ค้างตุง** หมายถึง การตัดเอากิ่งไม้และง่ามไม้มาขึ้นตุง (ธง) ประดับประดาหรือนำมาแขวนไว้ตามสถานที่ต่างๆ รวมทั้งการรื้อรานกิ่งไม้ ต้นไม้ข้างทางข้างถนนเพื่อเอาเสาค้างตุงขึ้นประดับ โดยไม้มิ่งงานบุญงานปอย งานฉลองสมโภชใดๆ ทำแค่เพื่อความสวยงาม หรือ ไม่มีวัตถุประสงค์อื่นๆ นั้น โบราณถือว่าเป็นขิดใหญ่ เนื่องจากการทำค้างตุง หรือ ที่แขวนตุงนั้นต้องตัดกิ่งไม้ หางง่ามไม้มาใช้ทำค้างตุงจำนวนมากในแต่ละครั้ง เท่ากับเป็นการรบกวนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวดาอารักษ์ที่อยู่ต้นไม้มิ่ง โดยเฉพาะบรรดาไม้ใหญ่ที่เป็นไม้เสื่อบ้านเสื่อเมืองต่างๆ และเป็นการทำลายสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ และระบบนิเวศโดยไม่มีเหตุอันสมควร

**เก่าถมใหม่** หมายถึง การถมที่ดินที่เคยเป็นที่อยู่เก่า ซากสิ่งปลูกสร้างเก่า ขุดดินหรือ ถมรั้วบ้าน รั้ววัง กำแพงเมือง ปิดหรือถมทำลายประตูเมือง หรือแม้กระทั่งการถมดินในเขตบ้านของตนเองให้สูงกว่าเขตบ้านของคนอื่น โบราณถือว่าเป็นขิดใหญ่หลวงประการที่เจ็ด ข้อห้ามนี้มีไว้ป้องกันการถม บุกรุกทำลายเขตพื้นที่สาธารณะของชุมชนและเมือง ซึ่งอาจทำให้เกิดพิบัติภัยน้ำท่วม อีกทั้งป้องกันการบุกรุกที่ส่วนตัวของเพื่อนบ้านใกล้เคียงและที่ดินของผู้อื่น รวมทั้งการที่ห้ามถมที่ดิน



ของตนสูงกว่าที่ดินบ้านของคนอื่นก็เพื่อป้องกันปัญหาการทะเลาะเบาะแว้ง ความไม่พอใจ และความบาดหมางที่จะเกิดขึ้นในชุมชน

### 2.1.3.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับขีตในคัมภีร์พิษณุคามแมนางธรรณี

ในวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวล้านนา นั้น เมื่อเกิดสิ่งทีเรียกว่าอัปมงคล เป็นเสนียดจัญไร หรือขีต เกิดขึ้นกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน หรือบ้านเมือง ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ดีงาม เลวร้าย และผิดปกติธรรมดา เป็นสิ่งที่เบียดเบียนในมิตินิคมคติของชาวล้านนาที่เรียกกันว่า “ตกขีต” ก็ย่อมต้องมีทางออกสำหรับสิ่งเหล่านี้ โบราณได้กำหนดช่องทางสำหรับการแก้ไขความเป็นอัปมงคลต่างๆ ดังกล่าว ด้วยพิธีกรรมที่เรียกว่าการส่งขีต

ในคัมภีร์พิษณุคามแมนางธรรณีนี้ได้มีการระบุเกี่ยวกับการส่งขีต ที่เกิดจากการตกขีตเอาไว้อย่างชัดเจนโดยเฉพาะในกรณีของขีตที่เกิดขึ้นจากกลุ่มเจ้านายท้าวพระยาเมือง ดังจะเห็นได้จากเนื้อความที่ว่า

“อันขีตใหญ่ ๗ ประการนั้น หากตัวพระยาเจ้าเมืองได้ปลงอาชญา  
 ท้อกระทำก็ดี ตนได้กระทำก็ดี จักสังคหะ บ่ได้แล แม้นว่า เสนาอำมาตย์  
 นักปราชญ์ ครูบา อาจารย์จักสังคหะก็บ่ได้แล เหตุว่าตนเองบ่ได้เป็นใหญ่กว่า  
 รัฐประชาชน เหตุตัวเองบ่ได้สร้างน้ำ บ่ได้สร้างดิน ควรที่พระยาหลักหนี่ให้  
 พันเขตเมือง แล้วพร้อมกันยกเอาหน่อท้าวราชบุตร ตนเป็นอุปราชขึ้นเป็น  
 พระยา แล้วทำสังคหะ จึงจะพ้นแล ให้ทำถึง ๗ วันแล้วให้ไปอยู่เชิญพระยา  
 องค์เก่ามา แล้วค้อยเวนคืนบ้านเมือง ราชสมบัติ จึงจักหายขีตแล หากพระ  
 ยา บรู๋ บ่ได้อำนาจบ่นท้อกระทำนั้นก็ดี หากบ้านนอกคอกนิคมก็ดี เท่าควรตน  
 พระยาไปสังคหะ อย่าหื้อผู้อื่นต่างกัน บ้านนอกคอกเมืองดีไกลนั้น ควรพระ  
 ยาหื้อหน่อท้าวราชบุตรตน จักแทนราชสมบัติภายหลังไปต่างพระยา ก็ชอบ  
 ควรแล ท้อกระทำตามลักษณะเตอะ”

จากเนื้อความในข้างต้นที่ปรากฏในคัมภีร์นั้น จะเห็นได้ชัดเจนว่า การลวงละเมิดข้อห้าม หรือขีต โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มเจ้านายผู้ปกครอง ชนชั้นสูงนั้นถือเป็นเรื่องต้องห้ามร้ายแรงเป็นอย่างมาก ไม่สามารถที่จะทำสังคหะ (การแก้ไข หรือ การส่งขีต) ได้เอง จะต้องออกจากเขตบ้านเมือง 7 วันแล้วยกเอาเจ้าอุปราชขึ้นเป็นเจ้าเมืองเสียชั่วคราว แล้วให้เจ้าอุปราชนั้นทำการสังคหะแทน จนครบ วัน จึงจะสามารถกลับเข้าบ้านเมือง เวนคืนราชสมบัติได้ดังเดิม ถึงแม้ว่าหากเกิดขีตขึ้นในเขต

บ้านเมืองโดยที่เจ้านายไม่รู้เรื่อง หรือ ไม่ได้เป็นผู้กระทำ ในฐานะของการเป็นเจ้าบ้านเจ้าเมืองก็ต้องให้ เจ้าอุปราชไปประกอบพิธีกรรมสังคหะแทน จะละเว้นเสียไม่ได้

ลักษณะการกำหนดขีดเอาไว้เช่นนี้ก็เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เจ้านาย ชนชั้น ปกครองขุนนางข้าราชการกระทำการใดที่มีลักษณะฝ่าฝืน หรือ ล่วงละเมิดข้อห้ามเหล่านี้ โดยกำหนด กำหนดบทลงโทษและการแก้ไขที่รุนแรงกว่าคนธรรมดาสามัญทั่วไป เป็นหนึ่งในหลักจารีตในการ ปกครองบ้านเมืองที่เจ้านายขุนนางจะต้องรู้และระมัดระวังตัวเสมอมิให้ทำการใดผิด “ขีด” ใดๆ โดยง่ายหรือพลการ เนื่องจากจะส่งผลร้ายแรงต่อชุมชนและบ้านเมืองมากกว่าคนธรรมดาสามัญ กระทำผิดขีด

การประกอบพิธีกรรมในการส่งขีตนั้น จะต้องทำตามโบราณที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งในคัมภีร์พิษณุ ฎามแม่นางธรรณีได้กำหนดเอาไว้ดังนี้ คือ

“ลักษณะเอาเทียนเงิน ๖ เทียนคำพอ ๔ ดอกไม้คำพอ ๔ เงินปัน คำร้อย เบี้ยปัน ๓หมากหมื่น ผ้าขาวห้า ผ้าแดงวา ข้าวเปลือกตาง ข้าวสาร แคนกลิตร ประทีป ๔ ดวง พรวัว ๔ ลูก กล้วย ๔ หวี เสื่อ ๔ ผืน น้ำตั้น ๔ หน่วย หน่อกล้วย ๔ หน่อ อ้อย ๔ หน่อ ลูกไม้ ๔ สิ่ง ดอกไม้ ๔ จี๋ น้ำ ๔ บอ ก แกงลัม แกงหวาน ๔ ข้าว ๔ ก้อน ใส่สะตวงหยวกหัน อันนี้ลักษณะ หน่อคำ หื้อมีเทียนเงิน เทียนคำ ๔ หากตามนิคมบ้านหมื่นเมืองแสน เทียน เล่มบาท ๔ ตามลักษณะเก่าเดอะ ลักษณะเก่าเงินปัน คำร้อย ถ้วนหนึ่ง เงิน ๓ ร้อยถ้วนหนึ่ง เงินร้อย ยามจักกระทำนั้น ใส่ราชทัณฑ์กรรมผู้กระทำนั้น ก่อน ทัณฑ์กรรมนั้นอย่ามัด อย่าตี เขาได้ขุดหื้อถม เขาได้ถมหื้อขุด เขาได้ กระทำช่องใด หื้อกระทำช่องนั้น จึงควร หากได้ฟัน หื้อปลูกใหม่แทนดั่งเก่า”

เครื่องประกอบพิธีกรรม จะต้องทำสะตวงกาบกล้วย เป็นรูปกระบะสี่เหลี่ยม แล้วใส่ เครื่องบัตร์พลีต่างๆ อันประกอบไปด้วย เทียนเงิน เทียนทอง ดอกไม้ทอง เบี้ยเงิน ผ้าขาวห้า ผ้าแดงวา (ปัจจุบันใช้ช่อตุงขาว ช่อตุงแดง) ข้าวเปลือกข้าวสาร มะพรวัว กล้วย อ้อย ผลไม้ แกงลัม แกงหวาน และข้าวสุก แล้วนำไปให้ครูบา อาจารย์ ผู้มีวิขามว่ากล่าวคาถาเสกสะตวง แล้วให้คนที่อยู่ต่างเรือนกัน นำสะตวงไปส่งนอกเขตบ้าน ซึ่งคนส่งสะตวงต้องบริการรถคาถาไปด้วย คาถาเสกสะตวง และคาถาส่ง สะตวง รายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พิษณุ ฎามแม่นางธรรณี มีเนื้อหาดังนี้คือ

“ชั้นตั้งหื้อเขาหาผู้ผิดเดอะ หื้อดาเครื่อง ๔ แล้ว หื้อเอาคาถาบทนี้ สะลุปน้ำตั้น ๔ หน่วยนั้น ๗ ทิวา “โอม ธรรณีนัง ปฐวี ราชัง ลีทธิกัมมัง วิรุริ

ยานัง ขิปปัง เทหิ” บทนี้โลก ๗ ครั้ง แล้วหุดตกแผ่นดิน ยามเมื่อหุดนั้น ว่า  
บทนี้ “ยัง ยัง อิจฉามิ ตัง ตัง สมินขันตุ สทา” トラบเสียงน้ำตัน ๔ ต้นแล้ว  
ว่า “ข้าแต่ธรณีเจ้า ขอหื้อหายยังอุปัทวะ กังวล อันตราย ความสวัสดิ์จูงมี  
แก่ดูข้าทั้งหลายเทอะ”

ในตอนท้ายของคาถาบริกรรม ยังมีการอธิบายอีกว่า

“ว่าอันแล้ว ดูราพระยาพิษณุกรรม หากแก้ซิด เสียสิ้นนี้ วุฒิภูอัน  
จะแล เครื่องบูชาสะตวง กล้วย อ้อย หมาย พลุ ลูกไม้ ข้าวตอก ดอกไม้  
แกงส้ม แกงหวาน ถวายบูชา เราตนรักษาแผ่นดินภายลุ่มเทอะ หื้อคว่ำสะ  
ตวง เสียหันเทอะ หากบ่กระทำดังนี้ บ้านเมืองจักเป็นอุณหาร ขว้าเขวีย  
ยก ประกอบไปด้วยภัยยะต่างๆ แล อันนี้ รัสสะแผ่นดิน ก็จมลงไปหาโอชา  
รสได้จะแล พิษพันธุ์ทั้งหลาย ก็บ่อก บ่บาน บ่หวาน ทหารสบได้จะแล”

ในวัฒนธรรมและคติความเชื่อของชาวล้านนา นั้น นางธรณีเป็นเทพนารีที่ชาวล้านนาให้ความ  
เคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง เมื่อจะประกอบพิธีกรรมใดๆ ก็ตาม ถือเป็นการปฏิบัตินิยมที่จะต้องบอก  
กล่าว หรือทำการเช่นสังเวคนางธรณีเสมอ

สนั่น ธรรมธิ ได้อธิบายเอาไว้ว่า ในทางปฏิบัติเชิงพิธีกรรมในการสร้างบ้านเกือบทุกขั้นตอน  
อาทิ การเสี่ยงทายหาพื้นที่ การล้อมรั้ว การขุดหลุมเสา การตัดต้นไม้ การขึ้นท้าวทั้งสี่ (บูชาท้าวจตุ  
โลกบาล) ก็ต้องวางควัก (กระทง) เพื่อพลี หรือ เช่นสรวงนางธรณีเพื่อเป็นการบอกกล่าวและขอความ  
คุ้มครองจากนางธรณีเสมอ (สนั่น ธรรมธิ, 2550: 110-111) หากไม่ทำเช่นนั้นแล้วจะเกิดภัยพิบัติ  
แผ่นดินไม่อุดมสมบูรณ์ ดินหารสบได้ ปลุกพืชไม้ได้ผล ผลผลิตไม่ดี ติดตามมาในภายหลัง

โดยรวมแล้วเมื่อวิเคราะห์ในทฤษฎีเชิงบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) ตามแนวคิดของ  
วิลเลียม บาสคอม จะเห็นได้ว่าคติความเชื่อซิดและพิธีกรรมที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พิษณุคามเม่นาง  
ธรณีนี้มีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมหลายประการด้วยกัน

**ประการที่ 1 บทบาทในการยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม เติมเต็มวัฒนธรรม หรือ ใช้  
อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม** จะเห็นได้ว่าการกล่าวอ้างถึงพระพิษณุกรรม และเม่นาง  
ธรณีในลักษณะของการถามตอบปัญหาหากัน เพื่อสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับความเชื่อเรื่องซิด เป็น  
การอธิบายเกี่ยวกับเหตุและผลของการล่วงละเมิดซิด หรือ ประพฤติผิดจารีตสังคัม และอธิบายที่มา  
ของพิธีกรรมสำคัญของสังคมล้านนา นั่นก็คือ การส่งซิด (ตกซิด หรือ ถอนซิด)นั่นเอง

**ประการที่ 2** บทบาทในการให้การศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการกล่อมเกล่าและขัดเกลาทางสังคม หรือ ทำหน้าที่ในการให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า เห็นได้อย่างชัดเจนว่า เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ กาเคารพและรักษารัฐธรรมนูญในฐานะสิ่งชีวิตเท่าเทียมกัน หรือ สิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับสรรพวิทยาการต่างๆ ในลักษณะของกุศโลบายที่แฝงคติความเชื่อเอาไว้ในองค์ความรู้ต่างๆ อย่างแนบเนียน

**ประการที่ 3** การรักษาระบอบรัฐธรรมนูญของสังคม หรือ รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม วิถีชีวิตและสังคมของชาวล้านนานั้นขึ้นอยู่กับภารกิจพหุวัฒนธรรมชาติและการรักษาความสัมพันธ์ ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในชุมชนเป็นสำคัญ การเป็นชุมชนขนาดเล็กที่มีสายสัมพันธ์กันทางเครือญาติ หรือ สายตระกูลเดียวกัน นั้นจึงจำเป็นต้องสร้างระบบระเบียบของความสัมพันธ์ใน 3 รูปแบบ กล่าวคือ การรักษาระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในครอบครัวและภายในชุมชน (ทั้งชุมชนเดียวกันและชุมชนใกล้เคียงโดยรอบ) การรักษาระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และการรักษาระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนและอำนาจเหนือธรรมชาติ ในรูปแบบของคติความเชื่อและพิธีกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งต้องยึดถือปฏิบัติเป็นจารีตสำคัญในครอบครัวและชุมชนเสมอ

**ประการที่ 4** การเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล เมื่อเกิดสิ่งที่เรียกว่าขีด อันเป็นเสนียด จัญไร เป็นอัปมงคล ลักษณะปรากฏการณ์ที่ผิดธรรมชาติแล้ว พิธีกรรมการแก้ไข ก็คือระบบการบรรเทาเยียวยาความรู้สึกและอารมณ์ของคนนั่นเอง พิธีกรรมจึงเป็นเสมือนทางออกของปัญหาให้กับสังคมประเพณีในสมัยโบราณนั่นเอง

ความสำคัญของพิธีกรรมการส่งขี้ต หรือ การถอนขี้ต จัดว่าเป็นพิธีกรรมสำคัญหรือจารีตที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งในวัฒนธรรมล้านนา มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต และสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้กับชุมชนและคนในสังคม จึงจำเป็นที่จะต้องมีการอธิบายที่มาที่ไปของพิธีกรรมและความเชื่ออย่างเป็นระบบ โดยการกระยุต์เอาความเชื่อดั้งเดิม ไสยศาสตร์ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ความเชื่อดังกล่าวมีผลอย่างมากต่อการควบคุมคนในสังคมให้ปฏิบัติตามหลักจารีต การละเมิดข้อห้ามต่างๆ อาจจะนำพาพิบัติภัยร้ายแรงทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมมาสู่บ้านเมืองและชุมชนได้ อย่างไรก็ตามเมื่อมีการล่วงละเมิดข้อห้ามต่างๆ พิธีกรรมก็จะมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขเยียวยาและบรรเทาปัญหาที่เกิดจากการล่วงละเมิดข้อห้ามอันนำไปสู่พิบัติภัยร้าย

#### 2.1.4 การแก้ไขและการเยียวยาพิบัติภัยด้วยพิธีกรรมในวัฒนธรรมล้านนาโบราณ

พิบัติภัยตามคติจักรวาลวิทยาข้างต้น เมื่อหลอมรวมเข้ากับระบบจารีตโดยเฉพาะเรื่อง “ขี้ต” ในสังคมล้านนา ก่อให้เกิดองค์ความรู้สำคัญที่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์หลักของชาวล้านนา กล่าวคือ

ชาวล้านนามองเรื่องพิบัติภัยธรรมชาติว่าเป็นส่วนหนึ่งในระบบจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุที่ซิดนั้น อยู่ในรูปของอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural Power) เป็นสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ การ ละเมิดซิด หรือข้อห้าม อันผิดหลักจารีตซึ่งได้ระบุไว้ในคัมภีร์ต่างๆ จะทำให้เกิดพิบัติภัยติดตามมา ซึ่ง เมื่อมีการล่วงละเมิด “ซิด” แล้ว จำเป็นต้องมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาพิบัติภัย พิธีกรรม จึงเป็นการแก้ไขในสิ่งที่มนุษย์กระทำผิดต่อธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ

ด้วยปัจจัยพื้นฐานทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อซิด ผนวกเข้ากับพิบัติภัยตามคติจักรวาล วิทยาพุทธศาสนาแบบล้านนา และปัจจัยพื้นฐานทางกายภาพและระบบนิเวศที่ต้องประสบพิบัติภัย ทางธรรมชาติอยู่เป็นประจำ อีกทั้งสภาพภูมิประเทศที่มีพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยและทำเกษตรกรรม อย่างจำกัด ปัจจัยพื้นฐานเหล่านี้จึงก่อให้เกิดการสร้างองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่สำคัญยิ่งนั่นคือ การ จดจำความรู้เกี่ยวกับพิบัติภัยและพิธีกรรมต่างๆ ที่ใช้แก้ไข ปัญหาพิบัติภัยทางธรรมชาติและปัญหา ทางสังคมในรูปของคัมภีร์และตำราพิธีกรรม ดังจะเห็นได้จากในอดีตเมื่อเกิดพิบัติภัยร้ายแรงกับ บ้านเมือง ชาวล้านนาจะประกอบพิธีกรรมเพื่อแก้ไขวิกฤตเสมอ ตาม **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** ได้มี การบันทึกเหตุการณ์ภัยพิบัติน้ำท่วมและโรคระบาดร้ายแรงในเมืองเชียงใหม่ ที่เกิดขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2367-2368 โดยระบุเอาไว้ว่า

“**ร่าก็มาตกเมือง คนเป็นพยาธิ ชีรากลูทองสองกองล้มตายเป็นอันมากใน อาณารัฐทั้งมวลตายมากกว่าหมื่นคนหันแล**” ในครั้งได้มีการแก้ไขโดยการทำบุญ เมือง หรือการแก้ไขดวงชะตาเมือง ดังในพงศาวดารฉบับเดียวกันระบุไว้ว่า “วัน 7 เดือน 8 ขึ้น 14 ค่ำ (18 เมษายน 2368) ฟานก็เข้ามาถึงตีนปราสาทเวียงชั้นนอก ประตุท่าแพ ก็ได้**บูชาอินทรอบาทว์และบูชาเคราะห์เมืองนิมนต์พระสงฆ์ 108 พระองค์ กระทำปริตต มงคลสูตรเกี่ยวเวียง 7 วัน กระทำบุญหื้อทานเป็นอันมาก ณ วัน 1 เดือน 8 เพึง** (19 เมษายน 2368) มีเจ้ามหาอุปราชเป็นเกล้าเจ้าราชวงศ์ เจ้านายลูกหลานบ้านเมืองทั้งมวลพร้อมกันไปต่างฉัตรพระมหาเจดีย์เจ้า /วัดบุผา การอารามหลวงสวนดอกไม้หันแล” (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ, 2543: 209)

วิธีการแก้ไขอุบาทว์ หรือ สิ่งที่เป็นซิดนั้น มณี พยอมยงค์ (2539: 20 - 30)ได้รวบรวม พิธีกรรมเพื่อขจัดปัดเป่าสิ่งที่ไม่ดีอันเป็นเสนียดจัญไรแก่บ้านเมืองจากคัมภีร์ต่างๆ ของล้านนา เช่น คัมภีร์มูละ คัมภีร์เกี่ยวกับเคราะห์อุบาทว์ ประกอบด้วย

- 1) การถอน หมายถึง การนำเอาสิ่งไม่พึงประสงค์ออกจากสถานที่
- 2) การส่ง หมายถึง การนำเครื่องบูชา สังเวศน์ ส่งให้แก่เทวดาภูตผีปีศาจ

- 3) การบูชาสังเวท ทางล้านนานิยมเรียกว่า บูชา เพื่อให้สิ่งที่เคารพนั้นเป็นที่พึง
- 4) การลดเคราะห์ ส่งเคราะห์ ลอยเคราะห์ เป็นการส่งเคราะห์ออกไป
- 5) การสืบอายุ หรือสืบชะตา คือการต่ออายุให้ยืนยาวออกไป
- 6) การอัญเชิญ คือการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มารับเครื่องสังเวทเมื่อเกิดเหตุร้ายไม่ดิงาม
- 7) การลบ คือการทำลายของเดิมหรือสิ่งที่คาดว่าเป็นสิ่งไม่ดีงามชั่วร้าย
- 8) การนั่งทางในและการขุด คือการนำเอาฝิ่งหรือนั่งทางในเพื่อปิดเป่าสิ่งไม่ดีต่างๆ
- 9) การย้าย คือการทำพิธีย้ายพร้อมการเช่นสรวงสังเวท
- 10) การเรียก ทางล้านนาเรียกว่า “เฮียก” คือเรียกสิ่งชั่วร้ายให้ออกมาด้วยวิธีต่างๆ
- 11) การสูตร คือการสวดหรือการสาธยายมนต์ปิดเป่าสิ่งชั่วร้าย สร้างสิริมงคล
- 12) การพา คือการนำสิ่งชั่วร้ายออกไป มักนิยมให้ไหลไปตามสายน้ำมิให้ย้อนกลับมาอีก
- 13) การตัด คือการตัดขาดจากสิ่งชั่วร้าย
- 14) การพลี คือการนำเอาเครื่องสักการะไปทำการพลี คือ เช่นสรวงบูชาพร้อมวงเวียน
- 15) การรีดการม้าง คือการทำลายสิ่งชั่วร้ายให้หนีหายไปจากสถานที่
- 16) การไปแปง คือ การบวงสรวงบูชาครูหรือผีครูให้เกิดความปลอดภัยเมื่อเกิดเหตุไม่ดิงาม
- 17) การไล่และกั๊ก่า คือการขอให้พระสงฆ์หรือหม้ออาจารย์มาทำพิธีขับไล่สิ่งไม่ดีงาม

ในปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อแก้ไขชิตอุบาทว์ หรือพิบัติภัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในทางธรรมชาติและสังคม คงเหลือพิธีหลักๆ อยู่ไม่กี่พิธีกรรม อันได้แก่ การถอน การส่ง การบูชาสังเวท การลด และการสูตร ซึ่งเมื่อพิจารณาจากพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นหลังเกิดพิบัติภัยหรืออยู่ในภาวะวิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมล้านนาปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า พิธี “สืบ ส่ง ถอน” นั้น เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านนิยมปฏิบัติมากที่สุด

## 2.2 คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในวัฒนธรรมล้านนาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

### 2.2.1 คัมภีร์ในวัฒนธรรมล้านนา

#### 2.2.1.1 ความหมายและลักษณะเฉพาะของคัมภีร์ในวัฒนธรรมล้านนา

คำว่า “คัมภีร์” ในภาษาล้านนานั้น หากเขียนตามแบบอักษรวิธีของอักษรธรรมล้านนาแล้ว จะเขียนและอ่านว่า “กัมพิร์” (กัมปี) โดยสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือได้อธิบายเกี่ยวกับคัมภีร์ หรือ กัมพิร์ ในวัฒนธรรมล้านนาเอาไว้ว่า “กัมพิร์ เป็นศัพท์เขียนเทียบแบบโบราณเท่าที่พบในเอกสารโบราณและพับสานั้น มักเขียนเป็น กัมปี หรือ กัมพิ ทั้งนี้พบว่าศัพท์นี้ใช้ตามแบบ

ภาษาขอมที่เลื่อนมาจากคำว่า “คัมภีร์” ตามศัพท์เดิมแล้ว กัมพีร์ แปลว่า ละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง หรือเห็นได้ยาก อันตรงกับพระธรรมหรือความรู้ทั้งหลายซึ่งเป็นสิ่งที่คนธรรมดาทั่วไปไม่อาจเข้าใจได้

ความรู้อันลึกซึ้งทั้งหลายจะบันทึกไว้ในวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น แต่มีความทนทานพอที่จะใช้การกันทั่วไปได้ ซึ่งในล้านนาจะใช้ใบลานและพับสาหรือพับหลั่น คือ กระดาษที่ทำจากเยื่อปอสามาทำเป็นสมุดพับกลับไปกลับมาอย่างสมดุข่อย วัสดุดังกล่าวหาได้ไม่ยากนักและยังมีความทนทานพอที่จะใช้บันทึกความรู้ทั้งหลายเพื่อสื่อสารกันได้เป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อสิ่งที่เป็น “คัมภีร์” บันทึกลงไปในวัสดุดังกล่าวแล้ว ก็ถือว่าวัสดุเหล่านั้นเป็นพาหะของ “คัมภีร์” และเรียกวัสดุที่ใช้บันทึกนั้นว่า คัมภีร์-กัมพีร์ และหากคัมภีร์ดังกล่าวเป็นใบลานอยู่ในวัดนิยมเรียกว่า **ธัมม์**

ดังนั้นใบลานหรือพับสา ที่จารึกอักษรธรรมล้านนาอันสื่อถึงความรู้ความคิดทั้งหลายก็ได้รับการเรียกขานเพื่อความเข้าใจอย่างกว้างๆ ว่า กัมพีร์ และถือว่าเป็นของสูงหรือสิ่งที่พึงเคารพ หากจะต้องจับถือแล้วก็ให้กระทำด้วยความสำนึกดังกล่าว” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542a: 224 - 225)

จากความหมายและนิยามของคำว่า “คัมภีร์” ในข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำว่า “คัมภีร์” ตามแบบวัฒนธรรมล้านนานั้นมีความเกี่ยวข้องกับคำว่า “ธัมม์” เป็นอย่างมาก หรืออาจกล่าวได้ว่า “คัมภีร์” และ “ธัมม์” นั้นคือ สิ่งเดียวกันในระบบวัฒนธรรมล้านนา ซึ่ง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542n: 2968 - 2969) ได้อธิบายเกี่ยวกับคำว่า ธัมม์ เอาไว้ว่า “ธัมม์ใบลาน หรือกัมพีร์ใบลาน (อ่าน “ก่าปีใบลาน”) ซึ่งทั่วไปมักเขียนตามแบบภาคกลางว่า “ธรรม” หมายถึงคัมภีร์หรือหนังสือผูกทำด้วยใบลานขนาดยาวประมาณ 1 ศอก กว้างประมาณ 6 เซนติเมตร พบได้ทั่วไปตามหอธัมม์หรือหอไตรหรือหอพระไตรปิฎกของวัดต่างๆ ในล้านนา ธัมม์ใบลานเป็นเสมือนตำราทางพุทธศาสนาและเป็นแหล่งรวมความรู้สรรพวิชาต่างๆ ที่มีการถ่ายทอดโดยอัครวิธีพื้นเมืองลงในใบลาน ทั้งนี้เนื่องจากวัดเป็นแหล่งความรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นแขนงต่างๆ ในสังคมล้านนาโบราณ โดยเฉพาะการศึกษาในด้านอักษรศาสตร์และภาษาบาลีซึ่งเกี่ยวข้องกับภูมิรู้ทางพุทธศาสนา ความรู้และเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนามักจะถูกจดบันทึก เพื่อเป็นการสืบทอดอายุของพุทธศาสนาให้ยืนยาวคราบ 5000 ปี ตามคติความเชื่อเรื่องความเสื่อมของพุทธศาสนา”

นอกจากนี้คัมภีร์ หรือ ธัมม์ในวัฒนธรรมล้านนายังมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวก็คือ การมีสถานะเป็น “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” และมีความพิเศษในฐานะเครื่องมือในการศึกษาเล่าเรียน การศึกษาของสังคมโบราณของพระสงฆ์ การจารใบลานเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษาที่มีการสืบทอดกันเรื่อยมา ทั้งเป็นการจารด้วยความสนใจ ความชำนาญเฉพาะบุคคล ซึ่งต้องอาศัยทักษะในการเขียนที่ผิดพลาดน้อย ลายมืองาม อ่านง่าย มีอักษรเสม้าเสมอ ได้สัดส่วน และเนื่องด้วยการเขียนหรือการจารธัมม์ถูกเขียนขึ้นโดยพระสงฆ์เป็นส่วนใหญ่ และจากน้อยหรือหนานคือผู้ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว บุคคลเหล่านี้อาจเคยศึกษาด้านไสยศาสตร์คราดาคม ดังนั้นการจารธัมม์หรือตำราลงในใบลานจึงเชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ และถือว่าการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นของสูง ต้องเก็บรักษาไว้

อย่างดี ดังจะพบว่าธัมมิบาลานมักเก็บในหีบธัมมิในหอธัมมิของวัด ซึ่งนิยมสร้างเฉพาะออกมาต่างหากกับตัวอาคารอื่นๆ ของวัด (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542n: 2969)

เรื่องราวที่จารลงในใบลานที่เรียกว่าธัมมนั้น มีทั้งคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและที่มีได้เป็นเรื่องในพุทธศาสนาแต่มีก่อนุโลมเรียกตามรูปแบบว่าธัมมด้วย ประกอบด้วยคัมภีร์พุทธศาสนาที่เป็นภาษาบาลี ชาดก ตำนาน กฎหมาย คำสอน โหราศาสตร์ และเรื่องในลัทธิพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542n: 2969) ดังนั้นคัมภีร์ในวัฒนธรรมล้านนาจึงมีลักษณะที่กว้างขวางและครอบคลุมวรรณกรรมเกือบทุกประเภท และยิ่งพบว่ามีการจารวรรณกรรมหลายเรื่องและหลายประเภทลงบนใบลานหรือพับสาฉบับเดียวกันด้วย

โดยสรุปแล้วคัมภีร์ในวัฒนธรรมล้านนานั้น มีลักษณะเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญา ร่วมกันของส่วนรวม จารโดยพระสงฆ์หรือผู้บวชเรียนแล้ว ซึ่งผ่านการศึกษาทั้งทางธรรมและทางไสยศาสตร์ เอกสารเหล่านี้จึงมีสถานะเป็นคัมภีร์ทั้งหมด และถือเป็นคติของวัฒนธรรมล้านนาในการนับถือคัมภีร์ หรือ ธัมมว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ดังมีคำกล่าวที่ว่า “เรื่องใดที่ “ออกในธัมม” หรือ ปรากฏในรูปของพระไตรปิฎกแล้วแล้ว จะถือว่าเรื่องดังกล่าวเป็นสิ่งที่ถูกต้องทั้งสิ้น

### 2.2.1.2 ประเภทของคัมภีร์ล้านนา

อุดม รุ่งเรืองศรี (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542n: 2970-2971; 2546) ได้แบ่งประเภทของเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานของล้านนาออกเป็นหมวดย่อยต่างๆ ดังนี้

เนื้อหาสำคัญส่วนใหญ่ของธัมมิบาลาน อาจแบ่งเป็นหมวด ได้แก่

- 1) พุทธตำนาน เรื่องพระพุทธเจ้าและการเสด็จโปรดสัตว์ เช่น ตำนานพระเจ้าสิบตน พุทธวงศ์ ตำนานพระเจ้าสิบโลก
- 2) มหาชาติชาดก 160 สำนวน
- 3) ทศชาติชาดก
- 4) ชาดกทั่วไปและชาดกนอกนิบาต เช่น วิริยบัณฑิต ศรีจุฬามณี ศรีบัวทอง
- 5) พระสูตร ส่วนใหญ่เป็นพระสูตรที่มีการตีความโดยพระสงฆ์ล้านนา เช่น ศิริมานนท์ กัมมัญฐานหลวง โควินทสูตรฯ
- 6) พระอภิธรรม เป็นพระอภิธรรมที่ตีความโดยพระสงฆ์ล้านนา เช่น ปรมัตถธัมม สัมโมหวิโนทนี สารัตถทีปนี
- 7) พระวินัย และพระวินัยที่ผ่านการตีความแล้ว เช่น คำสอนคลองสงฆ์ คุรุอุปเทศวินัย คำสอนมุลมุลลาวินัย



8) ธรรมทั่วไป ว่าด้วยธรรมที่เขียนขึ้นภายหลัง เช่น กัมมัฏฐานคอกเหล็ก กัมมัฏฐาน 3  
แหง้า กายนครฯ

9) อานิสงส์ต่างๆ เช่น อานิสงส์ชาดก อานิสงส์ธัมม อานิสงส์ทานรักษาศีล อานิสงส์  
ชนทรายเข้าวัด

10) ประวัติพุทธศาสนา เช่น มุลลาศาสนา

11) จักรวาล/เรื่องของจักรวาล เช่น ไตรภูมิ จักรวาลทีปนี

12) ตำนานปุชนียวัตถุ เช่น ตำนานพระธาตุจอมทอง ตำนานพระบาท ตำนานพระ  
ธาตุนา

13) พระสาวกและประวัติพระเถระ

14) พยากรณ์เหตุการณ์อนาคตเกี่ยวกับพุทธศาสนาและความเชื่อ เช่น ตำนาน  
ขุนธัมมา

15) บทสวดและพิธีกรรมทางศาสนา เช่น คำบูชาข้าว 49 ก้อน คำโอกาสเวหนาน  
ต่างๆ ต่ำไหว้พระธาตุนาเกิด

16) พิธีกรรมสงฆ์ เช่น พิธีอุปสมบท

17) เทพนินาย

18) นิทานพื้นบ้าน

19) กฎหมายโบราณ

20) จริยศาสตร์

21) ประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์เมืองในล้านนา

22) โหราศาสตร์ เช่น การทำนายโชคชะตา และดูฤกษ์ยามต่างๆ

23) โคลงกลอน

24) ตำรายาสมุนไพรต่างๆ

25) ลัทธิพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมทางโลก มีพิธีสืบชะตาและสะเดาะเคราะห์

26) ไสยศาสตร์ เช่น ปี่กรูปร่างร้อย

27) หมวดปถักกะ เรื่องปลีกย่อยที่รวมในคัมภีร์ไบบลานผูกเดียวกัน

จากลักษณะเนื้อหาในคัมภีร์ไบบลาน สามารถแบ่งได้เป็นหมวดหมู่ดังนี้ คือ

- 1) กลุ่มวรรณกรรมพุทธศาสนา ถือเป็นคัมภีร์กลุ่มใหญ่ ซึ่งหมายรวมถึงวรรณกรรมที่  
เป็นพุทธตำนาน นิบาตชาดก ชาดกนอกนิบาต ชาดกท้องถิ่น พระสูตรต่างๆ  
พระไตรปิฎก ธรรมต่างๆ วรรณกรรมอานิสงส์ ประวัติพุทธศาสนา ประวัติพระสาวก  
ประวัติพระเถระ พุทธทำนาย

- 2) กลุ่มตำนานและนิทาน ซึ่งหมายถึง กลุ่มวรรณกรรมตำนานอันได้แก่ ตำนานปุชนีย วัตถุและปุชนียสถาน เทพนิยาย นิทานพื้นบ้าน
- 3) กลุ่มกฎหมายและจริยศาสตร์ อันได้แก่ กฎหมายสำนวนต่างๆ หลักจริยศาสตร์ หลักการปกครอง จารีตคลองธรรม ข้อห้ามและหลักประเพณีต่างๆ ของล้านนา
- 4) กลุ่มประวัติศาสตร์ ซึ่งหมายถึงประวัติศาสตร์ของอาณาจักรและของท้องถิ่น อันได้แก่ ตำนานพื้นเมือง พงศาวดารล้านนาฉบับสำนวนต่างๆ
- 5) กลุ่มตำราพิธีกรรม นับว่าเป็นคัมภีร์กลุ่มใหญ่อีกกลุ่ม ซึ่งหมายรวมตั้งแต่ ตำรายาสมุนไพรและการรักษาโรค ตำราโหราศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์ และตำราพิธีกรรม โดยตำราพิธีกรรมนั้นมีทั้งที่เป็นบทสวดพิธีกรรมทางพุทธศาสนา พิธีกรรมในชีวิตประจำวัน คาถาเบ็ดเตล็ดต่างๆ ทั้งสำหรับพระภิกษุสงฆ์และสำหรับฆราวาส
- 6) กลุ่มวรรณกรรมโคลงกลอน  
คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ในวัฒนธรรมล้านนานั้นมีความคาบเกี่ยวกันระหว่างวรรณกรรมสองประเภท คือ กลุ่มตำราพิธีกรรม ซึ่งเป็นตำราว่าด้วยการประกอบพิธี “สืบ ส่ง ถอน” โดยตรงพร้อมทั้งสูตร (คำสวด) คาถาต่างๆ ส่วนอีกกลุ่มที่คาบเกี่ยวกันนั้น คือ กลุ่มวรรณกรรมพุทธศาสนา อันได้แก่ ธรรมต่างๆ ที่ใช้เทศน์ประกอบในพิธี พระสูตร คาถาและมนต์พิธีในพุทธศาสนา ต่างๆ ซึ่งอาจจะรวมอยู่ด้วยกันหรือแยกออกจากกันต่างหากก็ได้

### 2.2.1.3 คัมภีร์ว่าด้วยพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในฐานะวรรณกรรมตำรา

อุดม รุ่งเรืองศรี (2546: 365) ได้จัดกลุ่มให้ เอกสารคัมภีร์โบราณประเภทลัทธิพิธีกรรม อยู่ในหมวดของ “วรรณกรรมตำรา” อันเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ประเภทของของวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา ซึ่งได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับวรรณกรรมตำราเอาไว้ว่า “จากประสบการณ์ในการดำรงชีวิต การลองผิดลองถูก การทดลองนำความคิดใหม่ๆ จากถิ่นอื่นมาปรับใช้ และการผูกพันอยู่กับความเชื่อและประเพณี ชาวล้านนาก็ได้รวบรวมสิ่งดังกล่าวไว้เป็นความรู้ความคิดที่สามารถนำมาปรับใช้ บางส่วนก็ได้มีการบันทึกและส่งมอบมายังคนรุ่นต่อไปในฐานะตำรา อันอาจเรียกได้ว่าเป็นคู่มือในการดำรงชีวิตได้เช่นกัน ดังพบได้ว่ามี “ตำรา” ดังกล่าวที่บันทึกไว้ซึ่งแยกเป็นกลุ่มได้ดังนี้

1. ตำราพุทธศาสนา
2. ตำราประเพณีและพิธีกรรม
3. ตำราโหราศาสตร์และไสยศาสตร์
4. ตำรายาสมุนไพร

วรรณกรรมตำรากลุ่มประเพณีและพิธีกรรม มีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นประเพณีของสังคมเกษตรที่อิงอยู่กับพุทธศาสนา ทั้งนี้เมื่อรวมแล้ว ประเพณีต่างๆ ของล้านนาจะมีดังนี้

ก. ประเพณีทางศาสนาและความเชื่อ

ข. ประเพณีเนื่องในการดำเนินชีวิต

ค. ประเพณีเชิงพิธีกรรม

ง. โสยศาสตร์และโหราศาสตร์

(อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 366-367)

เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้จะมีประเพณีอยู่มากดังกล่าว แต่กลับไม่พบคัมภีร์ที่เป็นตำราในการประกอบพิธีกรรมเหล่านั้นโดยตรง เท่าที่พบมักจะเป็นตำราคู่มือของอาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งจะให้รายละเอียดในการประกอบพิธีกรรมเหล่านั้นไว้เฉพาะเรื่อง ส่วนประเพณีต่างๆ ที่ปฏิบัติมานั้นแม้จะไม่มีคัมภีร์กำหนดขั้นตอนการกระทำต่างๆ ไว้ชัดเจน แต่อาศัยการกระทำตามแบบอย่างที่เคยปฏิบัติต่อเนื่องกันมา โดยมีอาจารย์วัดหรือพ่อครู ซึ่งมักจะเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว หรือในภาษาคำเมืองเรียกกันทั่วไปว่าเป็น “น้อย” หรือ “หนาน” อาจารย์วัดจะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและผู้ประกอบพิธีฝ่ายฆราวาสตามรายละเอียดตามที่สืบทอดมาซึ่งมักจะใช้ประสบการณ์ส่วนบุคคลควบคู่กับการใช้ตำราพิธีกรรมต่างๆ

ประเด็นดังกล่าวข้างต้น คัมภีร์ต่างๆ ในฐานะวรรณกรรมตำรา จึงเป็นแหล่งข้อมูลหลักที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่มัธยมศึกษาความรู้ ซึ่งถือได้ว่าวรรณกรรมตำราเหล่านี้ คือส่วนสำคัญยิ่งของระบบการศึกษาในสังคมล้านนาโบราณ วรรณกรรมตำราเหล่านี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการเล่าเรียนวิชาทั้งทางโลกและทางธรรม ดังเช่นที่ (สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา, 2545: 47) ได้วิเคราะห์ประเด็นดังกล่าวว่า “คัมภีร์โบราณมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษร หรือเครื่องแสดงออก “ภาวะการรู้หนังสือ” (literacy) ของผู้คนในยุคสมัยที่มีการจารหรือเขียนหนังสือผูกโบราณในแต่ละชุด หนังสือโบราณเป็นเทคโนโลยีการศึกษา หรือสื่อการศึกษาแบบพื้นบ้านของผู้คนในวัฒนธรรมยุคก่อนหน้าเทคโนโลยีการพิมพ์จะแพร่หลาย...หนังสือประเภทต่างๆ ที่จารหรือเขียนบนใบลานก็ดี กระดาษสาก็ดี หรือไม้ไผ่ก็ดี เป็นหนังสือประเภทที่เขียนไว้เพื่ออ่านออกเสียงหรืออ่านให้กันฟัง โดยเฉพาะในบริบทของพิธีกรรมทางศาสนา หนังสือเหล่านี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในยุคที่ภาวะ การรู้หนังสือถูกจำกัดสำหรับคนบางกลุ่ม บางชนชั้นและบางกลุ่มที่มีโอกาสทางการศึกษามากกว่าคนส่วนใหญ่ในสังคม เช่น เจ้านาย ขุนนาง โหราจารย์ นักปราชญ์ พระสงฆ์ ครูบาอาจารย์ ฆราวาสที่มีโอกาสบวชเรียน ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย หนังสือใบลานจึงเป็นร่องรอยของการศึกษาในอดีตก่อนหน้ายุคการศึกษามวลชน”

ลักษณะของวรรณกรรมตำราในวัฒนธรรมล้านนาจึงมีความคาบเกี่ยวกันอยู่ในสองประการ กล่าวคือ ลักษณะประการแรก การเป็นตำราในการประกอบพิธีกรรม หรือเป็นเสมือนคู่มือ

(Manual) การจัดการพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นของพระภิกษุสงฆ์และของฆราวาสที่เป็นหมอธรรมอาจารย์วัดผู้ประกอบพิธี และลักษณะประการที่สอง การเป็นเครื่องมือที่ใช้เล่าเรียนหรือเป็นสื่อในการเล่าเรียนของการศึกษาในสมัยโบราณ สำหรับตำราในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นั้นจะมีลักษณะที่แยกออกจากกัน โดยพบว่าตำราพิธีสืบชะตาจะเป็นตำราหรือคู่มือเฉพาะโดยตรง มักจะจารหรือตีพิมพ์แยกจากพิธีอื่น เนื่องจากในพิธีสืบชะตาดำต้องใช้ธัมม์ คาถา และมนต์พิธีที่มีรายละเอียด ลำดับขั้นตอนและองค์ประกอบจำนวนมาก ส่วนตำราพิธีส่งกับพิธีถอน อาจจะอยู่รวมกัน หรือ อยู่แยกจากกันก็ได้ ในงานวิจัยนี้จึงจัดแบ่งตำราพิธีออกเป็นสามส่วนคือ ตำราพิธีสืบชะตา ตำราพิธีส่ง และตำราพิธีถอน

สำหรับลักษณะของตำราพิธีสืบชะตา ตำราพิธีส่ง และตำราพิธีถอนนั้น สามารถวิเคราะห์ได้จากลำดับขั้นตอนในการสูตรของแต่ละพิธี ซึ่งการสูตรหรือการสวดในภาษาล้านนา หมายถึงการที่พระสงฆ์สาธยาย หรือท่องพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือพุทธคาถาให้ฆราวาสหรือพุทธบริษัทได้สดับฟัง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542r: 7123) แต่ละพิธีจะมีลำดับขั้นตอนการสูตรที่แตกต่างกันไป

## 2.2.2 คัมภีร์และพิธีกรรมสืบชะตา

### 2.2.2.1 พิธีกรรมสืบชะตา

การ “สืบ” ในวัฒนธรรมล้านนามีอยู่เพียงอย่างเดียวคือ *การสืบชะตา* ซึ่งพิธีสืบชะตานี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับพิธีอายุวัฒนมนงคของภาคกลาง พิธีต่ออายุของภาคอีสาน พิธีจำเริญอายุหรือต่ออายุของภาคใต้ หากแต่มีความซับซ้อนและมีรายละเอียดลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีเครื่องประกอบพิธี และบทสูตร หรือการสวดที่มากกว่าภาคอื่นๆ จึงปรากฏว่าในประเทศไทยนั้นมีพิธีสืบชะตาปรากฏอยู่แต่ในภาคเหนือในเขตล้านนาไทยเท่านั้น ในภาคอื่นไม่มี นอกจากจะมีในล้านนาไทยแล้ว ประเพณีสืบชะตายังมีอยู่ในบรรดาชนชาติไทยใหญ่ ไทยยอง และไทยจีน บริเวณรัฐฉานของพม่า และยังปรากฏอยู่ในชนชาติละว้าในตอนเหนือของประเทศไทยด้วย (สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนา, 2529: 109)

สงวน โชติสุขรัตน์ (2512b: 13) ก็ได้อธิบายเกี่ยวกับประเพณีการสืบชะตาในวัฒนธรรมล้านนาเอาไว้ดังนี้ “การสืบชะตาเป็นจารีตประเพณีพื้นเมืองอย่างหนึ่งของชาวไทยยวน (คนเมือง) หรือ คนภาคเหนือ การสืบชะตานี้มีทั้งการสืบชะตาเมือง การสืบชะตาบ้าน (หมู่บ้าน) และสืบชะตาบุคคล วัตถุประสงค์ในการทำพิธีกรรมนี้ก็เพื่อความเป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรืองและความยั่งยืนของบ้านเมืองและบุคคลนั้นๆ นับเป็นพิธีมงคลหนึ่ง และพิธีสืบชะตานี้ แม้ว่าจะมีเค้ามาจากศาสนาพราหมณ์ แต่ผู้ประกอบพิธีนี้ก็เป็นผู้ประกอบพิธีนี้เป็นพระสงฆ์ เข้าตำราที่ว่าพุทธกับไสยต้องอาศัยกัน”

สำหรับชาวล้านนาแล้ว พิธีสืบทอดประเพณีที่เชื่อถือและปฏิบัติสืบกันมาแต่โบราณ เนื่องจากว่าชาวล้านนานั้นถือดวงชะตาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต โดยทั่วไปการทำพิธีสืบทอดประเพณีมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง และเพื่อมีความสุข ขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย นอกจากนั้นยังเป็นการทำพิธีเพื่อบำรุงขวัญ ทำให้เกิดความสามัคคี ส่งผลดีให้แก่ตนเอง การสืบทอดประเพณีจึงมีความหมายว่า เป็นการต่ออายุให้ยืนยาวออกไป เพื่อความเป็นสิริมงคล มีชีวิตอยู่อย่างปราศจากโรคร้ายทั้งหลาย มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

มูลเหตุของการสืบทอดประเพณี นิตยา จันโทภาสกร (2526: 188) กล่าวว่า “ประเพณีสืบทอดกันมาเป็นประเพณีที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งประเพณีหนึ่งเพราะเป็นพิธีกรรมที่ชาวล้านนานิยมทำในโอกาสต่างๆ เพื่อต่อดวงชะตาให้ยืนยาวสืบไปอีก พิธีสืบทอดประเพณีเป็นพิธีใหญ่ที่ต้องอาศัยคนและเครื่องประกอบพิธีมากที่สุดพิธีหนึ่ง ชาวบ้านอาจจัดทำพิธีนี้โดยเฉพาะหรือจัดร่วมกับพิธีอื่นๆ ก็ได้ และอาจจัดขึ้นเพื่อสืบทอดประเพณีให้แก่คนทั้งที่เป็นฆราวาสและภิกษุ หรืออาจสืบทอดประเพณีให้แก่หมู่บ้าน เมือง หรือ ชั่ว และเหมืองฝายก็ได้ แต่จะต้องจัดขึ้นเพื่อสืบทอดประเพณีให้แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงสิ่งเดียว การสืบทอดประเพณีให้แต่ละสิ่งจะมีพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไปบ้าง นอกจากนี้การสืบทอดประเพณียังคงแสดงให้เห็นถึงการรวมตัวของศาสนาพุทธ ฮินดู พราหมณ์ และลัทธิผีสางเทวดาที่สามารถรวมตัวกันได้อย่างสนิทแนบเนียน”

สุรสิงห์สารวม ฉิมพะเนาว์ (2529: 108-109) อธิบายว่า “พิธีกรรมสืบทอดประเพณีเป็นพิธีกรรมที่ชาวล้านนานิยมทำในโอกาสต่างๆ เพื่อต่อดวงชะตาให้ยืนยาวสืบไปอีก พิธีสืบทอดประเพณีเป็นพิธีใหญ่ที่ต้องอาศัยคนและเครื่องประกอบพิธีมากที่สุดพิธีหนึ่ง ชาวบ้านอาจจัดทำพิธีนี้โดยเฉพาะหรือจัดร่วมกับพิธีอื่นๆ ก็ได้ และอาจจัดขึ้นเพื่อสืบทอดประเพณีให้แก่คนทั้งที่เป็นฆราวาสและภิกษุ หรืออาจสืบทอดประเพณีให้แก่หมู่บ้าน เมือง หรือ ชั่ว และเหมืองฝายก็ได้ แต่จะต้องจัดขึ้นเพื่อสืบทอดประเพณีให้แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงสิ่งเดียว การสืบทอดประเพณีให้แต่ละสิ่งจะมีพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไปบ้าง”

โดยรวมแล้วการสืบทอดประเพณี จึงหมายถึง พิธีการต่ออายุของคน หมู่บ้าน เมือง หรือ บ้านเมือง และชั่ว พิธีสืบทอดประเพณีมีความเกี่ยวข้องกับรากฐานความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่หลอมรวมเข้ากับความคิดเรื่องโหราศาสตร์และชาตาแบบพราหมณ์ฮินดู และหลอมรวมเข้ากับคติและพิธีทางพุทธศาสนา กลายเป็นแบบแผนพิธีกรรมซึ่งมีจำเพาะอยู่ในวัฒนธรรมล้านนาเท่านั้น

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่านับตั้งแต่ปี พ.ศ.2550 เป็นต้นมา มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเกี่ยวกับความหมายของคำว่าสืบทอดประเพณี กล่าวคือ ในอดีตพิธีสืบทอดประเพณีจะมีผู้ให้ความหมายว่าเป็นพิธีการต่ออายุของคน หมู่บ้านและเมือง รวมทั้งพืช (ข้าว) เท่านั้น แต่ในกรณีการให้ความหมายใหม่ของพิธีสืบทอดประเพณี มีการเพิ่มเติมความหมายของการสืบทอดประเพณีที่เป็นการต่ออายุเกี่ยวกับอาคารสถานที่ บ้านเรือนที่อยู่อาศัย สิ่งปลูกสร้างแบบสมัยใหม่ แตกต่างไปจากความหมายเดิม

### 2.2.2.2 คำอธิบายเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีสืบทอด

คำอธิบายเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีการสืบทอดมีอยู่หลายสำนวนด้วยกัน ซึ่งมีเนื้อหาที่ใกล้เคียงกัน ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ กล่าวถึงที่มาของคติความเชื่อเรื่องพิธีสืบทอดของชาวล้านนาเอาไว้ว่า

“ความเชื่อเรื่องการสืบทอดนี้มีปรากฏในคัมภีร์ชื่อ อานิสงส์สืบทอดว่า ในสมัยพุทธกาลนั้น พระสารีบุตรได้รับเอาสามเณรอายุ 7 ปี รูปหนึ่ง ชื่อติสสะมาอยู่ในความดูแลของท่านเป็นเวลาหนึ่งปี วันหนึ่งพระสารีบุตรสังเกตเห็นลักษณะของสามเณรว่าจะมีอายุได้อีก 7 วันเท่านั้น ท่านจึงเรียกสามเณรไปพบแล้วแจ้งให้สามเณรทราบและให้สามเณรไปบอกกล่าวแก่ญาติพี่น้องเสีย สามเณรจึงนมัสการลาพระสารีบุตรเพื่อไปสั่งความแก่ญาติมิตร

ระหว่างทางที่สามเณรเดินทางกลับไปในนั้น สามเณรได้พบสระน้ำที่กำลังงวดแห้งและในสระนั้นมีปลาที่กำลังกระเสือกกระสนรอความตายอยู่ จึงใช้บาตรช้อนเอาปลาเหล่านั้นไปปล่อยที่แม่น้ำใหญ่ ต่อมาก็ได้พบอึ่งที่ติดแร้วของนายพราน สามเณรก็ปล่อยอึ่งนั้นให้พ้นจากความตายอีก เมื่อกลับถึงบ้านสามเณรก็เล่าเรื่องตามที่พระสารีบุตรบอกนั้น พร้อมทั้งสั่งญาติมิตรเพื่อเตรียมตัวที่จะตาย ทุกคนที่ทราบเรื่องต่างก็รำไห้สงสารสามเณรและรอเวลาที่สามเณรจะมรณภาพ

ครั้นครบกำหนดตามที่พระสารีบุตรพยากรณ์ไว้นั้น สามเณรก็ยังมีชีวิตอยู่เป็นปกติ และแม้จะเลยเวลาไปถึง 7 วันแล้วสามเณรก็ยังดำรงชีวิตอยู่ สามเณรจึงเดินทางไปหาพระสารีบุตร พร้อมทั้งบอกเหตุการณ์ต่างๆ ที่ตนได้กระทำโดยตลอด พระสารีบุตรจึงสรุปเรื่องจากเหตุทั้งหลายได้ว่า การที่ได้ประกอบกุศลกรรมนั้น สามารถต่ออายุให้ยืนยาวต่อไปได้”

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ชาวล้านนาเห็นถึงอานิสงส์ของการทำพิธีสืบทอด และได้ปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมา (ศรีเลา เกษพรหม, 2542c: 6945)

ลักษณะดังกล่าวจึงอาจอนุมานได้ว่าคำอธิบายความเชื่อเรื่องการสืบทอดหรือการต่ออายุนั้นคงมีรากฐานของคติความเชื่อสืบเนื่องจากพุทธศาสนา หากแต่ตัวพิธีกรรมนั้นสร้างขึ้นเป็นรูปแบบเฉพาะของวัฒนธรรมล้านนา โดยหลอมรวมเอาคติความเชื่อจากพุทธศาสนา เข้ากับโหราศาสตร์แบบพราหมณ์ฮินดูและคติความเชื่อเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติของทางล้านนาเอง การสืบทอดที่ประกอบพิธีกันทั่วไปในรูปแบบปัจจุบันนี้จึงมีความน่าสนใจ “เพราะเนื้อหาและโครงสร้างของพิธีการสืบทอดแสดงให้เห็นการรวมตัวของศาสนาพุทธ ฮินดูหรือพราหมณ์ และลัทธิผีสงเทวดาที่สามารถรวมตัวกันได้อย่างสนิทแนบเนียนและอย่างประณีตประณีต” (สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนา, 2529: 109) ในขณะที่เดียวกันก็ยังมี “อิทธิพลของพระพุทธรูปและลัทธิธรรมนิยมของพม่าที่แผ่เข้ามาในล้านนาในช่วงที่พม่าเข้ายึดครองล้านนาเป็นระยะเวลากว่า 200 ปี โดยมีพื้นฐาน

จากความเชื่อเรื่องโชคลางและโหราศาสตร์แบบพม่า เนื่องจากโหราชาวพม่ามีความชำนาญในการคำนวณและชี้แนะในการประกอบพิธีกรรม เมื่อหมอโหรทำนายว่า จะมีภัยพิบัติเกิดขึ้น เพราะอิทธิพลของดวงดาวบนท้องฟ้า หรือถูกพลังอำนาจของผีกระทำ ต้องทำบุญสะเดาะเคราะห์และสืบชาติ” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542o: 4723)

### 2.2.2.3 ประเภทของการสืบชาติ

พิธีกรรมการสืบชาติในวัฒนธรรมล้านนานั้น โดยทั่วไปแล้วไม่ได้มีการกำหนดอย่างตายตัวว่าแบ่งออกเป็นกี่ประเภทและแต่ละประเภทก็ไม่ได้กำหนดว่าจะต้องมีความแตกต่างกันอย่างไร ในรายละเอียด โดยทั่วไปแล้วมีการแบ่งประเภทของการสืบชาติอยู่ด้วยกันสามแบบ อันได้แก่

“พิธีสืบชาตินี้ แบ่งเป็นสามประเภท คือ

1. พิธีสืบชาติคน
2. พิธีสืบชาติบ้าน
3. พิธีสืบชาติเมือง” (ศรีเลา เกษพรหม, 2542c: 6945)

นอกจากนี้ยังมีพิธีสืบชาติหลวง อีกหนึ่งแบบ โดยการสืบชาติหลวงมีผู้อธิบายว่าการสืบชาติหลวงก็คือ การสืบชาติเมือง จะกระทำต่อเมื่อครบวาระสร้างเมือง งานมงคลของเมือง หรือกรณีเกิดเหตุเภทภัยในเมือง จะต่างกันก็ที่ขนาด หรือจำนวนพระสงฆ์ที่เข้าร่วมพิธีเท่านั้น ในงานศึกษาเกี่ยวกับพิธีสืบชาติของกรณีของนิตยา จันโทภาสกร (2526: 190) ได้การให้คำอธิบายเกี่ยวกับประเภทของการสืบชาติว่ามีการสืบชาติพีชด้วย ดังความว่า “การสืบชาตินั้นไม่ได้ยึดอยู่ที่คนเพียงอย่างเดียว เมื่อคนเข้าไปเกี่ยวข้องกับอะไร สิ่งนั้นก็จะต้องมีการสืบชาติต่อเนื่องกันไปด้วย การสืบชาติเท่าที่ค้นคว้ามาได้แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 4 ประเภท คือ

1. การสืบชาติเมือง
2. การสืบชาติบ้านหรือหมู่บ้าน
3. การสืบชาติบุคคล
4. การสืบชาติพีช

การแบ่งการสืบชาติออกเป็น 4 ประเภทนี้ แบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ๆ เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนและการดำเนินชีวิตของคนเรา”

### 2.2.2.3.1 พิธีสืบชะตาคน

ศรีเลา เกษพรหม (2542c: 6947) ได้อธิบายเรื่องการสืบชะตาคนเอาไว้ว่า “ซาตา คือลักษณะที่บังเกิดสำแดงเหตุดีและชั่ว เช่น ชะตาดี ชะตาร้าย หรือรูปปราศรัยที่มีดาวพระเคราะห์เดินถึงราศีนั้นในเวลาเกิดของคนเรียกว่าชะตาคน” และ “บุคคลใดที่มีเรื่องทำให้เกิดทุกข์ขึ้น ไม่ว่าจะทุกข์ทางกายหรือทุกข์ทางใจ ทุกข์ทางกายที่เกิดขึ้นมีขึ้นทำให้มีการเจ็บป่วยด้วยโรคร้ายต่างๆ หรือมีเรื่องที่ทำให้เสียข้าวของเงินทอง มีแต่เรื่องเลวร้าย เกิดถ้อยเกิดความจนถึงขั้นขึ้นโรงขึ้นศาล ทุกข์ทางใจ มีเรื่องทำให้ขบคิดเป็นกังวล ทำให้จิตใจไม่เบิกบาน มีอาการเหงาหงอยเซื่องซึม เมื่อผู้ใดประสบอย่างนี้เรียกว่าชะตาร้าย หรือ ชะตาขาด จึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อเปลี่ยนร้ายให้กลายเป็นดี การแก้ไขชะตาร้ายชะตาขาดของคนโบราณมีด้วยกันหลายวิธี เช่น การส่งกิ้ว การบูชาเทพเคราะห์ หรือ การทำพิธีสืบชะตา เป็นต้น”

มณี พยอมยงค์ (2547: 87) กล่าวว่า “ประเพณีสืบชะตาคน นับเป็นประเพณีมงคลสำคัญอย่างหนึ่งที่ชาวล้านนาไทยนิยมทำกันในหลายโอกาส เช่น เนื่องในวันเกิด วันได้รับยศศักดิ์ตำแหน่ง วันขึ้นบ้านใหม่ กุฎีใหม่ หรือไปอยู่ที่ใหม่ บางครั้งเกิดเจ็บป่วย หมอเมื่อ(หมอตุ๋น) ทายทักว่าชะตาไม่ดี ชะตาขาดควรจะทำพิธีสะเดาะเคราะห์และสืบชะตาต่ออายุเสีย จะทำให้แคล้วคลาดจากโรคร้ายและอยู่ด้วยความสวัสดิ์ต่อไป”

นิตยา จันโทภาสกร (2526: 235) ได้อธิบายเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีกรรมการสืบชะตาคนเอาไว้ว่า “ในการจัดให้มีการสืบชะตาบุคคลนั้นก็เพื่อที่จะให้ผู้อยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากโรคพาธและเสนียดจัญไรต่างๆ เช่น มักมีการเจ็บป่วยไม่สบายกาย ไม่สบายใจก็ดี มีเหตุการณ์เภทภัยใดๆ ซึ่งไม่เคยเกิดมีก็มีขึ้น อันไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ แม้ในชีวิตก็ดี ได้ผ่านพ้นภัยพิบัติต่างๆ มาแล้วก็ดี หรือกระทำมงคลกรรมใดๆ มีการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เรือนใหม่ กุฎีใหม่ก็ดี หรือทำบุญอายุครบรอบปีก็ดี มักนิยมจัดให้มีพิธีทำบุญสืบชะตาขึ้นเพื่อเป็นหลักยึด รำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย น้อมกายน้อมใจเป็นสรวนและความสวัสดิ์มงคล”

สุรพล ดำริห์กุล (2542: 282) อธิบายเกี่ยวกับพิธีสืบชะตาคนว่า “การสืบชะตาคนนั้นนับเป็นประเพณีมงคลที่สำคัญอย่างหนึ่งของล้านนา ที่นิยมทำกันในหลายโอกาส เช่น ในวันเกิด วันได้รับยศศักดิ์ตำแหน่ง วันขึ้นบ้านใหม่ และวันอื่นๆ ตามแต่จะกำหนด เพื่อสะเดาะเคราะห์ต่ออายุให้แคล้วคลาดแคล้วจากโรคร้าย มักจะทำที่บ้านหรือที่วัด การทำพิธีจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ตามบทสวดสืบชะตาของล้านนา ผู้สืบชะตาจะนั่งอยู่ในซุ้มสืบชะตาที่จัดเตรียมไว้ จุดเทียนชัยและจุดเทียนสืบชะตา หลังจากพระสงฆ์สวดจบแล้วจะผูกข้อมือผู้สืบชะตาด้วยสายสิญจน์และพรมน้ำพระพุทธมนต์ จากนั้นจะถวายภัตตาหารและไทยทาน”



โดยสรุปแล้วลักษณะสำคัญของพิธีสืบชะตาคนมีวัตถุประสงค์หลักอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก เป็นการต่ออายุให้กับคน ซึ่งอาจจะเป็นตนเอง หรือบุคคลในครอบครัว ตลอดจนบุคคลที่ให้การเคารพนับถือ ซึ่งจะทำในโอกาสดังนี้คือ

- 1) ในพิธีมงคลต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับอายุ สถานภาพ ตำแหน่งของบุคคล เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานฉลองอายุ งานฉลองตำแหน่ง งานทำบุญอายุ
- 2) ภายหลังจากการประสบเคราะห์กรรมและอันตรายต่างๆ เช่น การเกิดอุบัติเหตุ การเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างหนัก การพันโทษ การเกิดพิบัติภัยต่างๆ
- 3) เมื่อถูกทำนายทายทักว่ามีเคราะห์ หรือเกิดอุบาสัทพ์ภัยร้ายต่างๆ

พิธีสืบชะตาคนนี้ไม่ได้จำกัดว่าจะต้องสืบชะตาได้เพียงคนเดียว จะมีผู้ที่ได้รับการสืบชะตาก็คนก็ได้ ไม่มีการจำกัดเพศ หรือสถานะแต่อย่างใด แต่ไม่นิยมทำการสืบชะตาให้กับเด็ก ในอดีตนั้นคนธรรมดาสามัญทั่วไปจะนิยมประกอบพิธีสืบชะตากันที่บ้านเรือนของตนเอง ส่วนการประกอบพิธีสืบชะตาให้พระภิกษุสงฆ์จะประกอบกันในวิหารที่วัด แต่ในปัจจุบันนี้พบว่าทั้งคนธรรมดาหรือพระภิกษุจะนิยมประกอบพิธีสืบชะตาคนทีวัดเป็นหลัก แทบไม่ปรากฏการสืบชะตาคนในบ้านเรือนแล้ว ซึ่งอาจเป็นเพราะต้องการความสะดวกในการประกอบพิธี เนื่องจากผู้ประกอบพิธีจะเป็นพระสงฆ์และอาจารย์วัด

นอกจากนี้พิธีสืบชะตาคนยังมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีอื่นๆ ของล้านนา ด้วย สมหมาย เปรมจิตต์ (2540a: 41) ได้อธิบายเกี่ยวกับประเพณีการฟังธรรมสืบชะตาต่ออายุในพิธีตั้งธรรมหลวง หรือ พิธีเทศน์มหาชาติของชาวล้านนาว่า การฟังเทศน์มหาชาตินั้นเพื่อเป็นการสืบชะตาต่ออายุผู้ฟัง เท่าที่ผู้เขียนได้สังเกตดูผู้ที่มาฟังเทศน์ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในวัยสูงอายุ แม้ตามตารางปีเกิดและอายุที่จับคู่กับกัณฑ์เทศน์ (อายุ 14 ปี คู่กับกัณฑ์เทศพร) จะเริ่มตั้งแต่อายุ 14 ปีขึ้นไปจนถึงกัณฑ์สุดท้ายก็ตามและได้สอบถามผู้ฟังจำนวนหนึ่ง ก็ได้คำตอบอย่างเดียวกันว่า ฟังเพื่อเป็นการสืบชะตาต่ออายุ โดยฟังกัณฑ์ที่ตรงกับอายุของตน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การแบ่งกลุ่มผู้ฟังธรรมสี่ขะตา

ลำดับกัณฑ์	ผู้ฟังที่วัดสวนดอกกำหนดโดยปีเกิด		ผู้ฟังที่วัดศรีโสดากำหนดโดยอายุตั้งแต่ 14 ปี จนถึง 91 ปี
	ไทยกลาง	ไทยล้านนา	
1.ทศพร	ชวด	ใจ้	14 – 27 – 40 – 53 – 66 – 79
2.หิมพานต์	ฉลู	เป้า	15 – 28 – 41 – 54 – 67 – 80
3.ทานกัณฑ์	ขาล	ยี่	16 – 29 – 42 – 55 – 68 – 81
4.วนปเวสร์	เถาะ	เหม้า	17 – 30 – 43 – 56 – 69 – 82
5.ชูชก	มะโรง	สี่	18 – 31 – 44 – 57 – 70 – 83
6.จุลพน	มะเส็ง	ไส้	19 – 32 – 45 – 58 – 71 – 84
7.มหาพน	มะเมีย	สะง่า	20 – 33 – 46 – 59 – 72 – 85
8.กุมาร	มะแม	เม็ด	21 – 34 – 47 – 60 – 73 – 86
9.มัทรี	วอก	สัน	22 – 35 – 48 – 61 – 74 – 87
10.สักกบรรพ	ระกา	เล่า	23 – 36 – 49 – 62 – 75 – 88
11.มหาราช	วอก	สัน	24 – 37 – 50 – 63 – 76 – 89
12.ฉกษัตริย์	จอ	เส็ด	25 – 38 – 51 – 64 – 77 – 90
13.นครกัณฑ์	กุน	ไก่	26 – 39 – 52 – 65 – 78 – 91

สมหมาย เปรมจิตต์ ได้อธิบายเพิ่มเติมในประเด็นดังกล่าวด้วยว่า “ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ผู้ฟังเทศน์มหาชาติจำนวนหนึ่ง ที่วัดสวนดอกและวัดศรีโสดา เมื่อ พ.ศ.2533 เกี่ยวกับการจุดประสงค์ในการฟังเทศน์ ได้รับคำตอบแบบรวมๆ ว่าฟังเพื่อต้องการบุญ และรองลงมาเพื่อสี่ขะตาต่ออายุตัวเอง โดยการเข้าไปร่วมนั่งอยู่ภายในบริเวณศักดิ์สิทธิ์ ที่กั้นด้วยราชวัตรฉัตรธงและมีเครื่องสี่ขะตาต่ออายุตั้งอยู่ตรงกลางบริเวณพิธี เช่นเดียวกับเครื่องสี่ขะตาที่จัดขึ้นในพิธีทำบุญวันเกิด หรือแม้ในงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ก็มักจะผนวกเอาพิธีสี่ขะตาต่ออายุเข้าไปด้วย นอกจากนั้นยังมีด้ายสายสิญจน์ซึ่งให้เป็นเสมือนเพดาน แล้วหย่อนด้ายสายสิญจน์อีกเส้นหนึ่งลงมาพันกับศีรษะของผู้ฟัง เช่นเดียวกับการเข้าพิธีสี่ขะตาอายุหรือพิธีสี่ขะตาเมือง” (สมหมาย เปรมจิตต์, 2540a: 42)

#### 2.2.2.3.2 พิธีสี่ขะตาบ้าน

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนืออธิบายความหมายการสี่ขะตาบ้านเอาไว้ว่า “การทำพิธีต่ออายุหมู่บ้าน จะจัดขึ้นเมื่อคนในหมู่บ้านประสบความเดือดร้อน หรือเจ็บไข้ได้ป่วยกันทั่วไปในหมู่บ้าน หรือเกิดการตายติดๆ กันเกินกว่า 3 คนขึ้นไป ซึ่งมักกล่าวกันว่าเกิดขีดตก

บ้าน ชีตตกบ้านตกเรือน หรือเกิดเสียดแก่หมู่บ้าน หรือชาวบ้านอาจจัดพิธีสืบชาติาแก่หมู่บ้านในวัน ปากปี ปากเดือน หรือปากวัน คือในวันหนึ่ง สองหรือสามหลังจากวันเถลิงศก เพื่อเป็นสวัสดิมงคล แก่ประชากรในหมู่บ้านก็ได้ และใช้บริเวณหอเสื่อบ้านหรือหอผีซึ่งดูแลหมู่บ้านนั้นๆ เป็นสถานที่ในการ ประกอบพิธี หากหมู่บ้านใดไม่มีหอเสื่อบ้านก็จะใช้บริเวณโถงบ้านหรือศาลากลางหมู่บ้านเป็นบริเวณ พิธี แล้วโยงสายสิญจน์จากที่ประกอบพิธีไปถึงบ้านเรือนทุกหลังคาเรือน หรือบางครั้งจะโยงจากที่ทำ พิธีไปถึงสี่แจ่งบ้าน คือ มุมทั้งสี่ของหมู่บ้านซึ่งได้จัดทำตะไผ่ไสสานทำทำเป็นร้านวางเครื่องสังเวยไว้ แล้วนั้น (มณี พยอมยงค์, 2542b: 6950)

มณี พยอมยงค์ (2547: 88) อธิบายเกี่ยวกับการสืบชะตาบ้านว่า “บ้านที่อยู่ อาศัยของชาวล้านนาขึ้นเกิดขึ้นจากการตั้งชุมชนมีอายุเท่านี้เท่านี้ เช่น ตั้งมาเมื่อปีมะแม พุทธศักราช 2400 หากนับมาถึงปัจจุบันจะเป็นร้อยปีสิบแปดปี คือ อายุมานานับร้อยปีแล้ว แต่ความ เชื่อของคนส่วนมากคิดว่าบ้านที่ตั้งมาตามฤกษ์ยามวันดีวันเสียนั้น มีเวลาที่ราหูมฤตยูเข้ามาทับ เบียดเบียนทำให้ชะตาขาดลง เป็นเหตุให้ประชาชนที่อยู่อาศัยในบ้านนั้นประสบความเดือดร้อน เจ็บป่วยกันไปทั่วบ้าน ในกรณีที่มีคนตายติดๆ กันในบ้านเกินกว่า 3 คนขึ้นไปในเวลาไล่เลี่ยกันนั้น ชาวบ้านถือว่าอุบาทว์ตกลงสู่บ้านหรือชาวบ้านจะทำเรื่อง “ชีตบ้าน ชีตเรือน” ชาวบ้านจะร่วมกันทำ พิธีขจัดปัดเป่า เรียกว่า สืบชะตาบ้าน อีกประการหนึ่ง เมื่อปีใหม่สงกรานต์ล่วงไประยะวันปากปี ปาก เดือน ปากวัน ได้แก่วันที่ 16,17,18 เมษายน ชาวบ้านจะกำหนดเอาวันใดวันหนึ่งสืบชะตาบ้านเพื่อให้ เกิดความสวัสดิแก่ประชาชนภายในบ้านของตน”

นิตยา จันโทภาสกร (2526: 232) อธิบายเกี่ยวกับพิธีสืบชะตาบ้านว่า “ใน การจัดให้มีการสืบชะตาบ้านหรือหมู่บ้านก็เพื่อที่จะขับไล่สิ่งที่เป็นเสียดจัญไรในหมู่บ้านให้ ปราศนาการไป และเพื่อให้เกิดมงคลแก่หมู่บ้านนั้นๆ”

สุรพล คำรันทกุล (2542: 282-283) ได้อธิบายเกี่ยวกับการสืบชะตาบ้านว่า “การสืบชะตาบ้านในที่นี้หมายถึง การสืบชะตาชุมชนหรือหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลแก่ชุมชน และขจัดปัดเป่าสิ่งอุบาทว์ที่มีอยู่ในชุมชนให้หมดไป เป็นกิจกรรมส่วนรวมที่ชาวบ้านจะร่วมมือกัน โดยมากจะนิยมทำกันเมื่อสงกรานต์ล่วงไปแล้ว ในระยะวันปากปี ปากเดือน และปากวัน คือ วันที่ 16 17 และ 18 เมษายน กำหนดเอาวันใดวันหนึ่งทำพิธีสืบชะตาบ้านเพื่อให้เกิดความสวัสดิแก่ประชาชน ซึ่งมักจะใช้บริเวณที่หอผีเสื่อบ้านหรือศาลากลางหมู่บ้านเป็นสถานที่ประกอบพิธี จะมีการเตรียมราช วัตรฉัตรธง ต้นกล้วย ต้นอ้อย ต้นข่า มาปักโดยรอบและโยงด้วยสายสิญจน์จากจุดพิธีไปยังบ้านเรือน ต่างๆ จนครบทุกหลัง ในพิธีกรรมจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ การสืบชะตาบ้าน ชาวบ้านจะนั่งจับสายสิญจน์หรือนั่งอยู่ในวงล้อมด้วยสายสิญจน์ เมื่อพระสงฆ์สวดเสร็จแล้วจะพรมน้ำ พระพุทธรูป หวานโปรยข้าวสารข้าวเปลือกไปทั่วบริเวณและชาวบ้านจะนำไปโปรยรอบบริเวณบ้าน ของตนด้วย”

สุรสิงห์สารวม ฉิมพะเนาว์ (2529: 136-137) อธิบายเกี่ยวกับพิธีสืบชะตาบ้านว่า “นิยมทำกันในวันปากปีหรือหลังจากนั้นหลังเล็กน้อยเพื่อความเป็นสิริมงคลตลอดปี แต่อาจจะไม่ทำกันทุกปีเพราะเป็นพิธีใหญ่ที่ต้องการความสามัคคีพร้อมเพรียงมาก นอกจากจะทำในช่วงปีใหม่แล้ว ยังทำในโอกาสหลังจากที่คนในหมู่บ้านตายกันมากผิดปกติด้วยโรคระบาดหรือด้วยการฆ่าฟันและอุบัติเหตุ”

ปัจจุบันพิธีสืบชะตาบ้านยังคงปฏิบัติกันอยู่ในหมู่บ้านต่างๆ ในเขตภาคเหนือ อาจจะลดน้อยลงไปบ้างตามสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมสืบชะตาหมู่บ้านซึ่งจัดขึ้นในช่วงปีใหม่เมือง หรือ สงกรานต์นั้นทำให้สมาชิกของชุมชนที่เดินทางไปอยู่อาศัยต่างถิ่นหรือไปประกอบอาชีพในจังหวัดอื่น ได้กลับมาร่วมพิธี ซึ่งเป็นสาเหตุหลักยังคงทำให้พิธีนี้ยังคงสามารถดำรงอยู่ได้ในปัจจุบัน

### 2.2.2.3.3 พิธีสืบชะตาเมือง

การสืบชะตาเมือง ตามความเชื่อของชาวล้านนา เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นเพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง ทั้งนี้เพราะบางครั้งเห็นว่าบ้านเมืองเกิดความเดือดร้อนอันมาจากอิทธิพลของดาวพระเคราะห์มาเบียดเบียน ทำให้บ้านเมืองปั่นป่วนวุ่นวาย เพราะการจลาจล การศึก หรือเกิดโรคภัยแก่ประชาชนในเมือง ดังนั้นผู้ใหญ่ในบ้านเมืองจึงให้จัดทำพิธีสืบชะตาเมือง เพื่อสืบอายุของเมืองให้ดำเนินต่อเนื่องไป พิธีนี้มีการกำหนดอยู่ในสมุดข่อยของล้านนาโบราณหลายฉบับ แต่ละฉบับก็ไม่เหมือนกันทีเดียว จากสมุดข่อยฉบับหนานคัมภีระคัดลอกไว้เมื่อ พ.ศ. 2419 ได้บอกเหตุที่จะต้องทำพิธีสืบชะตาเมืองเอาไว้ว่า

- 1) ข้าเส็กมาคุมเวียงก็ดี
- 2) บ้านเมืองแห้งแล้งก็ดี
- 3) ฝนตกน้ำนองล้าล้นพันประมาณก็ดี
- 4) ร่าเอน (โรคห่า) เกิดแก่สัตว์ทั้งหลาย คนทั้งหลาย
- 5) ทูพภิกขภัยมาบังเกิดก็ดี
- 6) โจรร้ายเสือหมิร้าย คนมักเป็นพยาธิโรคาล้มหายตายง่ายก็ดี
- 7) เจ้านายแลท้าวพญาเสนาอามาตย์บ่หัดบ่แม่นกันก็ดี (แตกความสามัคคี)
- 8) ครูบาอาจารย์สมณพราหมณ์มักผิดปกติเถียงกันก็ดี (ทะเลาะกัน)
- 9) หาญกักรยุคนานาต่าง (สุรสิงห์สารวม ฉิมพะเนาว์, 2529: 140-141)

เหตุของการประกอบพิธีสืบชะตาเมืองข้างต้น เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นอย่าง ผิดปรกติในบ้านเมือง เช่น มีข้าศึก ศัตรู มีโจรเบียดเบียน บ้านเมืองแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตาม ฤดูกาล เกิดทุพภิกขภัยข้าวยากหมากแพง คนและสัตว์ล้มตายจากด้วยโรคภัยไข้เจ็บมากผิดปรกติ ประชาชนไม่สมัครสมานประสานสามัคคีกัน อันเป็นเหตุให้ได้รับความเดือดร้อนด้วยประการต่างๆ จึง จัดให้มีการสืบชะตาบ้านเมือง โดยจัดให้มีเครื่องพลีกรรมบูชาอารักษ์และปูชนียวัตถุสถานต่างๆ ที่เคย เคารพนับถือ

นิตยา จันโทภาสกร (2526: 190) กล่าวถึงประเพณีการสืบชะตาเมืองว่า “กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนก็จะต้องมีการยึดถิ่นที่อยู่อาศัย สร้างบ้านแปลงเมือง รวมกัน อยู่เป็นหมู่ชน เป็นขอบเขต เป็นแคว้น เป็นประเทศ เป็นรัฐ ในการสร้างเมืองก็จะต้องมีดวงชะตาเมือง มีจุดศูนย์กลางของเมือง จะต้องหาฤกษ์ยาม ดังนั้นในสมัยของกษัตริย์หรือเจ้าเมืององค์ไหน เมื่อถึง วาระโอกาสที่บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองได้รับความสุขสมบูรณ์ ประชาชนพลเมืองเป็นสุขก็จะทำพิธีสืบ ชะตาเมืองเพราะในขบวนการของบ้านเมืองนั้นจะต้องมีเทพเจ้าที่ปกปักษ์รักษาคุ้มครอง เช่น พระเสื้อ เมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง การสืบชะตาจึงเป็นพิธีที่ซับซ้อนมากเพราะเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อเช่น สรรวงบูชาดวงชะตาของเมืองและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิต่อ เทพเจ้า ต่อผู้พิทักษ์รักษาบ้านเมืองให้อยู่รอดปลอดภัยมาตราบนานเท่านานนี้”

สุรพล คำรันทกุล (2542: 283) ได้อธิบายเกี่ยวกับการสืบชะตาเมืองเอาไว้ ดังนี้ “การสืบชะตาเมือง เป็นพิธีกรรมเพื่อให้บ้านเมืองประสบความเจริญรุ่งเรือง อุดมสมบูรณ์ไปด้วย พืชพันธุ์ธัญญาหาร ด้วยความเชื่อว่าเทพารักษ์ซึ่งอยู่เบื้องบนจะช่วยอำนวยความสุขให้สมปรารถนา ในสมัยโบราณพระมหากษัตริย์จะเป็นประธานในพิธีการสืบชะตาเมือง” สอดคล้องกับที่มณี พยอม ยงค์ (2547: 91) ได้สรุปเอาไว้ว่า “พิธีสืบชะตาเมืองก็เพื่อต้องการให้บ้านเมืองประสบความ เจริญรุ่งเรืองอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ด้วยความเชื่อเทพารักษ์ซึ่งอยู่เบื้องบนจะช่วย อำนวยความสุขให้สมปรารถนาเมื่อทำพิธีการให้ถูกต้องตามลัทธิผีसांगเทวดา ในการทำพิธีสืบชะตา เมืองนี้ ปรากฏในพืชนั่งสา (สมุดข่อย) จารึกด้วยตัวหนังสือล้านนาไทยหลายฉบับ กล่าวถึงพิธีสืบ ชะตาสมัยพระเมืองแก้วกษัตริย์ล้านนาไทย รัชกาลที่ 13 ในราชวงศ์มังราย ซึ่งครองราชย์สมบัติตั้งแต่ พ.ศ. 2038-2068 ไว้อย่างละเอียด และพระมหากษัตริย์จะทรงเป็นประธานในพระราชพิธีสืบชะตา เมือง เพื่อให้เกิดความสวัสดิมงคลโดยทั่วกัน”

ตัวอย่างในกรณีของเมืองเชียงใหม่ใหม่นั้น มีการทำพิธีสืบชะตาเมืองเป็นประจำ ทุกปี โดยกระทำต่อเนื่องกับการเข้าอินทขิลหรือการบูชาหลักเมืองเชียงใหม่ในช่วงปลายเดือนแปดต่อ กับเดือนเก้า (ประมาณเดือนกรกฎาคม) พิธีสืบชะตาเมืองนี้มีขนาดของพิธีที่ใหญ่โตและมีรายละเอียด ซับซ้อน นอกจากจะมีลักษณะคล้ายการสืบชะตาคนแล้ว ยังมีลักษณะเป็นการเช่น สรรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำเมืองอีกหลายอย่างรวมอยู่ด้วย ในส่วนที่คล้ายกับการสืบชะตาคนหรือการสืบชะตาหมู่บ้าน ซึ่ง

ควรถือเป็นแบบขอพิธีสืบชะตาที่แท้จริงก็มีความละเอียดและสิ่งปลุกย่อยเพิ่มเติมเข้ามาอีกหลายอย่าง (สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนา, 2529: 142)

ความซับซ้อนของพิธีสืบชะตาเมืองเนื่องจากพิธีสืบชะตาเมือง เป็นพิธีใหญ่ เพราะเกี่ยวกับบ้านเมือง มิใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลโดยเฉพาะ สมัยโบราณปรากฏว่า เจ้านาย ท้าว พระยา อาณาประชาราษฎร์ ผู้ใหญ่ผู้น้อย มีความเสี่ยสละ ร่วมกำลังสามัคคีกันจัดทำด้วยความจริงใจ โดยจัดตั้งเจ้าหน้าที่ประจำสถานที่กระทำพิธีนั้นๆ แห่งละหลายท่าน อันมีพิธีกร เป็นหัวหน้า เช่น นิมนต์พระสงฆ์ไปโปรดเมตตาทำพิธีทางศาสนา ที่วังหลวง 1 วังหน้า 1 วังหลัง 1 รวม 3 แห่ง แต่ละแห่งนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 19 รูป กลางเวียงจำนวน 19 รูป ประตู่เวียงทั้ง 5 ประตู่ แจ่ง(มุม)เวียงทั้ง 4 แห่ง แห่งละ 9 รูป เฉพาะประตู่ทั้ง 5 และแจ่งเวียงทั้ง 4 นั้น นิมนต์พระสงฆ์กระทำพระปริตตะ มงคลสวดมนต์ (เจริญพระพุทธมนต์) ตั้งลำและไชยทั้ง 7 ถึง 3 วัน โดยวิธีเดินรอบเวียง ตั้งแต่ประตู่สวนดอกไปถึงแจ่งหัวริน พระสงฆ์แจ่งหัวรินรับช่วงสวดต่อไปถึงประตู่ช้างเผือก พระสงฆ์ประตู่ช้างเผือกรับช่วงสวดต่อไปตามจุดพิธีกรรมเป็นแห่งๆ โดยลำดับถึง 9 แห่ง ในวันถ้วน 2 พระสงฆ์ ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ และหว่านทรายรอบเวียงด้วย ในวันถ้วน 3 จึงทำบุญถวายเครื่องไทยทาน แก่พระสงฆ์ในพิธีจำนวนตามจำนวนประจำสถานที่กระทำศาสนาพิธี ดังกล่าวแล้ว

ปัจจุบันพิธีสืบชะตาเมือง ยังคงได้รับการสืบทอดและปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดในจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ โดยมีพิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ เป็นพิธีที่มีขนาดใหญ่และเป็น ที่รู้จักกันมากที่สุด ส่วนเมืองอื่นๆ ก็มีการสืบชะตาเมืองด้วยในระยะเวลาเดียวกัน เช่น ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน ส่วนในจังหวัดเชียงรายจะมีการสืบชะตาเมืองในช่วงของวันสมโภชเมือง และงานบวงสรวง พญามังรายในงานพิธีเดียวกัน

#### 2.2.2.3.4 พิธีสืบชะตาข้าว (สืบชะตาเข้า)

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนืออธิบายเรื่องพิธีการสืบชะตาเข้า และ รับขวัญเข้า เอาไว้ว่า “การทำพิธีสืบชะตาหรือรับขวัญข้าว ทั้งนี้หากบ้านใดเรือนใดครอบครัวใดถ้าปี ไหนข้าวเปลือกเกิดไม่พอกินครบรอบ 1 ปี ซึ่งผิดจากที่เคยเป็นมา ถือกันว่าชาตาของข้าวเปลือกไม่ดี มี อายุสั้น ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะจัดพิธีสืบชะตาเข้า และทำพิธีรับขวัญเข้า เชื่อว่าเมื่อได้กระทำพิธี ดังกล่าวแล้ว ข้าวเปลือกจะมีพอกินจนครบรอบการเก็บเกี่ยวข้าวอีกปีหนึ่งถัดไป” (ศรีเลา เกษพรหม, 2542b: 6958)

นิตยา จันโทภาสกร (2526: 240) ได้กล่าวถึงเรื่องของการสืบชะตาพืช เอาไว้ว่า “การสืบชะตาพืชไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก ข้อมูลที่ค้นคว้าเกี่ยวกับการสืบชะตาพืช ค้นคว้า ได้จากคัมภีร์สืบชะตา ฉบับไมโครฟิล์ม “คำสืบชะตา” ฉบับวัดหนองสร้อย จังหวัดลำพูน จุดมุ่งหมาย

ในการจัดให้มีการสืบทอดตำแหน่งเพื่อที่จะให้พีชพันธ์ุธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ และเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่เรือกสวนไร่นาของผู้ที่ทำการสืบทอดตำแหน่ง กำหนดเวลา จะจัดให้มีการสืบทอดตำแหน่งเรือกสวนไร่นาแห่งแล้ง ไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนดังที่เคยเป็นมา จึงต้องจัดให้มีการสืบทอดตำแหน่งพีชพันธ์ุเพราะถือว่า “ชะตาขาด” ต้องทำการสืบทอดตำแหน่ง

ปัจจุบันพิธีสืบทอดตำแหน่งไม่ได้มีการปฏิบัติกันแล้ว และไม่เป็นที่รู้จักกัน โดยเฉพาะกับคนรุ่นใหม่ อาจจะเป็นเพราะไม่มีความจำเป็นอีกแล้ว เนื่องจากสามารถหาซื้อข้าวที่จะบริโภคหรือพันธุ์ข้าวที่จะใช้เพาะปลูกทดแทนกันในแต่ละปีได้อย่างสะดวก จึงทำให้พิธีสูญหายไป

#### 2.2.2.4 คัมภีร์พิธีสืบทอดตำแหน่ง

คัมภีร์ในพิธีสืบทอดตำแหน่ง จะอยู่ในรูปของตำราพิธีกรรม ซึ่งในอดีตนิยมจารลงในพับสาเป็นอักษรธรรม โดยมากจะแยกต่างหากจากตำราพิธีกรรมอื่นๆ เนื่องจากพิธีสืบทอดตำแหน่งมีรายละเอียดลำดับขั้นตอนการประกอบพิธี เครื่องประกอบพิธี และคาถาทสวด (สูตร หรือ สุต ในภาษาล้านนา) จำนวนมาก ในปัจจุบันมีการพิมพ์ตำราพิธีสืบทอดตำแหน่งออกมาหลายสำนวน มีความคล้ายคลึงกัน อาจแตกต่างกันบ้างในส่วนของคำโอกาสหรือคำปรารภเหตุของการประกอบพิธีสืบทอดตำแหน่ง และการกำหนดขนาดและจำนวนของเครื่องประกอบพิธี ส่วนลำดับและขั้นตอนในการสูตรและบทสูตรจะเหมือนกันทุกประการ

##### 2.2.2.4.1 องค์ประกอบของคัมภีร์พิธีสืบทอดตำแหน่ง

พิธีสืบทอดตำแหน่งมีการสวดคาถา มนต์พิธี และพระปริตต์จำนวนมาก โดยมีความมุ่งหมายเพื่อต่ออายุดวงชะตา และหรือปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายและเภทภัยต่างๆ ออกจากสิ่งที่ต้องการจะสืบทอดตำแหน่งไม่ว่าจะเป็นคน บ้าน หรือ เมือง อีกทั้งยังเป็นการบำรุงขวัญ สร้างความมั่นคงทางจิตใจและทำให้เกิดความสำเร็จและสุขสวัสดิแก่ผู้ร่วมพิธีกรรม ลักษณะของการสวดในพิธีสืบทอดตำแหน่งนั้นจะแตกต่างไปจากการสวดคาถา มนต์พิธีและพระปริตต์ของท้องถิ่นอื่น กล่าวคือ นิยมสวดติดต่อกันไปเรื่อยๆ จนจบในแต่ละบท โดยจะมีพระสงฆ์ผู้เป็นประธานในการนำสวดแต่ละบท และพระสงฆ์รูปอื่นๆ ก็สวดตามพร้อมกัน อาจพักหายใจบ้างเป็นครั้งคราว เป็นเช่นนี้ไปจนกระทั่งจบพิธี ไม่ได้สวดทำนองสังโยคแบบท้องถิ่นอื่น

อุดม รุ่งเรืองศรี (2542s: 7151-7153) ได้เรียบเรียงและอธิบายเกี่ยวกับขั้นตอนในการสูตรสืบทอดตำแหน่งเอาไว้ว่า เมื่อเตรียมของต่างๆ เข้าที่และพระสงฆ์มาพร้อมแล้ว เจ้าชาตาเข้านั่งในโขงชาตาหรือซุ้มพิธี อาจารย์กล่าวนำไหว้พระ อาราธนาศีล พระให้ศีล จบแล้วอาจารย์

อาราธนาพระปริตร จากนั้น พระรูปที่ 3 ตั้งพักกล่าวชุมนุมเทวดา (สักเค) แล้วพระรูปที่เป็นประธาน นำสวดเจริญพระพุทธรูป มีที่ขึ้นลงดังนี้

ลำดับขั้นตอนในการสวดสืบชะตา

1. ขึ้น นโม พุทธํ ต่อ นโม เม
2. ขึ้นบทขัดตำนาน สำนํ ลง สหสพเพทธิ ญาติภิ
3. ขึ้น ราชโต วา ลง อารกข์ คณหนตุ
4. ขึ้นบทขัดรัตนสูตร ปณธานโต ลง ปริตตนมภณาม เท
5. ขึ้นมงคลสูตร อเสวนา จ พาลานํ ลง ตนเต สํ มงคลมุตมณติ
6. ขึ้นบทขัดรัตนสูตร ยํ กิยจิจิ วุตตํ ลง เย สุปปยุตตา สุวตถิ โหติ ต่อ ชีณํ  
ปุราณํ ลง สงฆ์ นมสสาม สุวตถิ โหตุ
7. ขึ้นกรณิเมตตสูตร เมตตยจ ลง นหิ ชาตุ คพกลเสยยํ ปุณเรตติ
8. ขึ้นขันธปริตตคาถา อปปมาโณ ลง สดตณนํ สมมา สมพุทธานํ ต่อ อิติปี  
โส สวากขาโต สุปฏิปนโน
9. ขึ้นธัคคสูตร เอมพุทธี สรณนํ ลง น เหลสตีติ
10. ขึ้นอาณานาถียสูตร สารท สุเชน ลง มุตโต สพพกเนย จ สพพโรควินิ  
มุตโต ลง आयु วณโณ สุขํ พลํ
11. ขึ้น เทวดาอุโยชนคาถา สมพุทธา ลง รกข์ พนธานิ สพพโส
12. ขึ้น ยนทุนนิมิตตํ ลง สงฆานุภาเวน วินาสเมนตุ
13. ขึ้น พาหุํ สหสสม ลง นโร สปลโย
14. ขึ้น มหาการุณิโก นาโถ ลง ลภนตตเถ ปทกขิณ
15. ขึ้น เต อตถลทธา ลง เต อตถทธา ต่อ สห สพเพทธิ ญาติภิ
16. ขึ้น สกุกตวา ลง วุปลเมนต เต
17. ขึ้น ภวตุ สพพมงคลํ ลง สงฆานุภาเวน สทา โสตถิ ภวนตุ เต
18. ขึ้น นตถิ เม สรณํ อณญํ พุทโธ เม ลง โหตุ เตชยมงคลํ
19. ขึ้น พุทโธ มงคลสมภูโค ลง สงฆมงคล มาคมม สพพโรคา ปมัญจเร
20. ขึ้น หิริโอดปป ลง ชตเวทํ ปติกกม ตัตตขึ้นบท สุขุ พุทธานํ ลง นิพพานํ  
ปรมํ สุขํ

จากนั้นจึงขึ้นบทสืบชะตา

21. นโม ตสส (3 จบ)



22. อินทชาตาคาถา (เทวชาตา) 3 จบ หรือ เท้าอายุเจ้าชาตา
23. อุณฺหิสสวิชยคาถา
24. สูตรสีกักตวา 3 บาท

ในลำดับสุดท้ายของพิธีสืบชะตา จะมีการเทศน์ธัมมอย่างน้อย 1 เรื่อง เช่น ในพิธีสืบชะตาคน นิยมเทศน์ธัมมที่ชื่อว่า สารากริกวิชานสูตร เป็นต้น

#### 2.2.2.4.2 คาถาและมนต์พิธีที่สำคัญในพิธีสืบชะตา

คาถาและมนต์พิธีที่ปรากฏอยู่ในลำดับต่างๆ ของพิธีสืบชะตา ล้วนแต่มีความมุ่งหมายให้เกิดความเป็นสวัสดิมงคล โดยอาศัยพลังแห่งพระพุทฺธคุณ พระธรรมคุณ พระอรหันตคุณ พระสังฆคุณ รวมทั้งความความคุ้มครองรักษาจากทั้งพระพุทฺธเจ้า พระอิตฺตพุทฺธเจ้า พระอรหันต์ และเทวดาทั้งปวง เพื่อให้พ้นจากเภทภัยอันตรายทั้งหลาย คาถาและมนต์พิธีเหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งในการสวดที่ก่อให้เกิดความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พิธีสืบชะตา ผ่านการบริกรรมคาถาซึ่งทำให้พิธีสืบชะตากลายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีทางพุทฺธศาสนาที่สมบูรณ์แบบ คาถาและมนต์พิธีที่สำคัญในพิธีสืบชะตา ได้แก่

ก) มงคลโสตถิกาถา มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการสืบชะตาดังคาถาที่ว่า

ภาตุ สพพมฺงคฺลํ	รฺกฺขนตุ สพพเทวดา
สพพพุทฺธานุภาเวน	สทาโสตถิ ภาวนตุ เต.
ภาตุ สพพมฺงคฺลํ	รฺกฺขนตุ สพพเทวดา
สพพธมฺมานุภาเวน	สทาโสตถิ ภาวนตุ เต.
ภาตุ สพพมฺงคฺลํ	รฺกฺขนตุ สพพเทวดา
สพพสงฆานุภาเวน	สทาโสตถิ ภาวนตุ เต.

มงคลโสตถิกาถา เป็นคาถาสำคัญในการสวดพระปริตต์ ซึ่งเป็นการอัญเชิญคุณแห่งพระรัตนตรัย พระพุทฺธเจ้าทุกพระองค์ (สพพพุทฺธานุภาเวน) พระธรรมทั้งปวง (สพพธมฺมานุภาเวน) พระสงฆ์ทั้งปวง (สพพสงฆานุภาเวน) และขอให้เทวดาทั้งปวง (สพพเทวดา) คุ้มครองรักษาให้เกิดความสวัสดิแก่ผู้ฟังธรรม

**ข) ปริตตานุภาวคาถา** มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพิธีสวดคาถาที่ว่า

นกุชตตยกุชฏานัน      ปาปคคหนิวารณา  
 ปริตตสสุภาเวน      หนตวา เตส อูปททเว.

จากปริตตานุภาวคาถาข้างต้น เป็นคาถาที่อยู่ลำดับท้ายสุดของการสวดพระปริตต์ เป็นบทสวดที่ต้องการกล่าวถึงความมุ่งหมายสำคัญและวัตถุประสงค์หลักในการสวดพระปริตต์ ซึ่งต้องสวดสามครั้ง โดยมีความหมายว่า พระปริตต์นั้นเป็นเครื่องห้าม (นิวารณ) เสียซึ่งปาดเคราะห์ (ปาปคคห) อันเกิดด้วยอำนาจของดาวนักษัตร (นกุชตต) อำนาจของยักษ์ (ยกุช) และอำนาจของภูตผี (ภูตา) ด้วยอำนาจแห่งพระปริตต์ (ปริตตสสุภาเวน) ของขจัดเสียซึ่งอุปัทวะ (อูปททเว) ทั้งหลายของดาวนักษัตร ยักษ์ และภูตผีด้วย

**ค) อุณทิสสวิชยคาถา** มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพิธีสวดคาถาที่ว่า

อดถิ อุณทิสส วิชโย      ธมโม โลกเ อนุตโตโร  
 สพพสตุตทิตตถาย      ตํ ตวั คณหาติ เทวเต  
 ปรีวชเช ราชทณเฑ      อมนุสเสหิ ปาวเก  
 พยคเม นาเค วิเส ภูเต      อกาลมรณน วา  
 สพพสุมมา มรณา มุตโต      ฐเปตวา กาลมาริตํ  
 ตสเสว อานุภาเวน      โหตุ เทโว สุชี สทา  
 สุทุธลีสลีล สมหาทย      ธมมํ สุจริตํ จเร  
 ลิกุชิตํ จินติตํ ปุชํ      ธารณํ วาจันํ ครุํ  
 ปเรสํ เทสนํ สุตวา      ตสส อายุ ปวฑฒตีติ

อุณทิสสวิชยคาถานี้ เป็นคาถาที่แต่งขึ้นซึ่งมีเนื้อความสอดคล้องกับอัมมอุณทิสสวิชย แต่ใช้ในวาระต่างกัน กล่าวคือ อุณทิสสวิชยคาถา เป็นบทสวดที่ใช้สวดในพิธีสืบชาติตา ในขณะที่อัมมอุณทิสสวิชยนั้นใช้เทศน์หลังประกอบพิธีเสร็จ คาถาอุณทิสสวิชยนี้มีเนื้อความที่กล่าวถึงอานุกาพแห่งการแสดงและการฟังอุณทิสสวิชยคาถา ซึ่งจะช่วยให้พ้นหรือปลอดภัย (ปรีวชเช) จากราชอาณาจักร (ราชทณเฑ) พ้นจากภัยของมนุษย์ (อมนุสเสหิ) พ้นจากอัครภัย พ้นภัยจากเสือ (พยคเม) ช้าง (นาเค) งูพิษ (วิเส) และภูตผี (ภูเต) หรือพ้นจากความตายในกาลไม่ควร (อกาลมรณน) พ้นจากความตายทั้งปวง (สพพสุมมา มรณา มุตโต) ยกเว้นเมื่อถึงแก่กาลมรณะจริง (ฐเปตวา กาลมาริตํ)

ในส่วนท้ายของอุณหิสสริชยาคาถานี้ ยังกล่าวให้เทวดามีความสุขทุกเมื่อ (โหตุ เทโว สุซี สทา) และเตือนให้เทวดาพึงสมาทานศีลอันบริสุทธิ์ (สุทธิศีล สมาทาย) ประพฤติด้วยความสุจริต (ธมฺมํ สุจริตํ จเร)

**ง) อินทษาดาคาถา** มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการสืบทอดตั้งคาถาที่ว่า

อินทษะชตะ เทวะชตะ พรหมะชตะ มะหาพรหมะชตะ อีสีชตะ มะหาอิสีชตะ มุนีชตะ มะหามุนีชตะ ปุริสชตะ มะหาปุริสชตะ จักกะวัตติชตะ มะหาจักกะวัตติชตะ พุทธะชตะ ปัจเจกะพุทธะชตะ ปัจเจกะพุทธะชตะ อระหังชตะชตะ สัพพะลิตฺติ วิชชา ธารณัชตะ สัพพะโลกาธิปัตติญาณังชตะ เอเตนะ สัจจะวัชเชนะตฺยหัง สุวัตฺติ โหนตุ ตฺยหัง สวาหายะฯ

อินทษาดาคาถานี้เป็นคาถาที่ว่าด้วยชะตาของเหล่าเทวดา พระอดีตพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก เพื่อทำให้เกิดความเป็นสวัสดิมงคลแก่ผู้ฟังธรรม ในแง่ของความมั่นคงยืนยาวของดวงชะตา

**จ) เทวดาอุยโยชนคาถา** มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการสืบทอดตั้งคาถาที่ว่า

ทุกขปฺปตฺตา จ นิททุกฺขา ภัยปฺปตฺตา จ นิพฺภยา โลกปฺปตฺตา จ นิสุโลกา โหนตุ สพฺเพปิ ปาณินฺ. เอตดาวตฺตา จ อเมหฺติ สมภตํ ปุณฺณสมฺภตํ สพฺเพ เทวานุโมทฺนตุ สพฺพสมฺปตฺติ ลิตฺติยา. ทานํ ททฺนตุ สทฺธาย ลีลํ รกฺขนตุ สพฺพทา ภาวนาภริตา โหนตุ คจฺฉนตุ เทวตาคตฺตา. สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ปจฺเจกานญจ ยํ พลํ อรหันฺตฺวานญจ เตเชน รกฺขํ พนฺธามิ สพฺพโส.

บทเทวดาอุยโยชนคาถานี้เป็นส่วนหนึ่งของบาลีอภัยปริตต์ ซึ่งอยู่ใน คาถาลำดับที่ 4,5 และ 6 คาถานี้ว่าด้วยการกล่าวส่งเทวดากลับคืนสู่วิมานสวรรค์ ซึ่งสอดรับการสวดบทคาถาขุมนุมเทวดา ในตอนต้นของการสวดพระปริตต์ เพราะเมื่อแรกเริ่มมีพิธีสวดพระปริตต์นั้น ได้กล่าวคำเชื้อเชิญบรรดาทวยเทพทั้งหลายให้มาร่วมในงานมงคลพิธีการ ร่วมฟังสวด และร่วมรับสิ่งเป็นมงคลและสุขสวัสดิ (ธนิต อยุโพธิ์, 2547: 168) เมื่อสมควรแก่เวลา จึงจำเป็นต้องมีการกล่าวเชิญเทวดาให้กลับคืนสู่วิมาน (คจฺฉนตุ เทวตาคตฺตา) และกล่าวเตือนให้เทวดาทั้งหลายอนุโมทนาบุญ เพื่อรับผลบุญเป็นอนุโมทนาภัย แล้วกล่าวฝากในเรื่องบำเพ็ญทานศีลภาวนาไปด้วย (ทานํ ททฺนตุ สทฺธาย

ลีล ฤๅษณฺตุ สพฺพทา ภาวนาภิตฺตา โทหนฺตุ) (ธนิต อยุโพรี, 2547: 168) และในคาถาส่วนสุดท้ายเป็นการผูกมนต์คุ้มครองรักษา ดังความที่ว่า ขอผูกมนต์คุ้มครองรักษา โดยประการทั้งปวง (รกข์ พนฺธามิ สพฺพโส) ด้วยเดชแห่งพระกำลังของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย (สพฺเพ พุทฺธา พลฺปฺตฺตา) ด้วยเดชแห่งพระกำลังของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย (ปจฺเจกานญฺจ ยํ พลํ) และด้วยเดชแห่งกำลังของพระอรหันต์ทั้งหลาย (อรหนฺตานุญฺจ เตเชน)

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าเทวดาอุยโยชนคาถานี้มีการขอให้พุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ และสังฆานุภาพ ช่วยคุ้มครองรักษาและขจัดปัดเป่าทุกข์ให้แก่ผู้ฟังพระปริตต์ ไม่เพียงแต่มนุษย์หากรวมสัตว์ทั้งหลายด้วย ดังความที่ว่าขอให้สัตว์ทั้งหลายที่มีทุกข์ จงหายทุกข์ (ทฺฤขปฺตฺตา จ นิทฺทฺทฺขฯ) ที่มีภัย จงปราศจากภัย (ภยปฺตฺตา จ นิพฺภยฯ) ที่มีโรค จงหายโรค (โรกปฺตฺตา จ นิโรกฯ) และขอให้เทวดาทั้งหลายอนุโมทนาบุญสมบัติที่ผู้ฟังพระปริตต์ได้ร่วมสร้างบุญกันเพื่อให้เกิดความสำเร็จแก่บุญสมบัตินั้น (เอตฺตาวตฺตา จ อเมหฺมิ สมภตํ ปุญฺญสมบตํ สพฺเพ เทวานุโมทฺหนฺตุ สพฺพสมปตฺตฺติสิทฺธิยา)

#### 2.2.2.4.3 พระปริตต์ในพิธีสืบชะตา

เดิมทีนั้นในพิธีสืบชะตาโบราณของล้านนานั้น มีการระบุถึงพระปริตต์สำคัญที่ใช้กันในพิธีสะเดาะเคราะห์เมืองและสืบชะตาเมือง ดังปรากฏในตำนานเชียงใหม่ปางเดิม ซึ่งระบุว่ามีการเชิญธัมมนครฐาน หรือ นครฐฐานจากวัดชัยพระเกียรติ และวัดโชติการาม (วัดเจดีย์หลวง) มาเทศน์กลางเมือง เช่นในสมัยพระเมืองแก้ว (พ.ศ.2038-2068) ธัมมนครฐานนั้นประกอบด้วยพระปริตต์หลายบท คือ **นครฐานปริตต์** **อาธารณปริตต์** และ**เมตตปริตต์** รวมทั้งบางส่วนของบท **รัตนปริตต์** **กรณียเมตปริตต์** **มงคลปริตต์** และ**อุตมังปริตต์** ซึ่งเป็นลักษณะการรวมพระปริตต์หลายๆ สุตฺรเข้าไว้ด้วยกัน แล้วรวมเรียกว่านครฐานปริตต์

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาของกลุ่มตำราพิธีกรรมสืบชะตาที่สืบทอดและใช้กันอยู่ในปัจจุบัน พบว่าพระปริตต์ที่ใช้กันในพิธีสืบชะตา ได้เปลี่ยนไปนิยมพระปริตต์แบบเจ็ดตำนานตามแบบภาคกลาง เหตุที่ต้องมีการสวดพระปริตต์ในพิธีการสืบชะตาก็เนื่องจากความศักดิ์สิทธิ์และความหมายที่แฝงอยู่ในตัวบทของพระปริตต์นั่นเอง ซึ่งธนิต อยุโพรี (2547: 88) ได้อธิบายเอาไว้ว่า

“คำว่า “ปริตต์” ก็มาจาก “ปริ” อุปสรรคกับ “ตา” หรือ “ตรา” ธาตุ แปลว่า คุ้มครอง, ป้องกัน, รักษา ผสมกันเป็นรูปศัพท์บาลีว่า “ปริตต์” หรือ “ปริตฺตา” แปลว่า การคุ้มครองรักษา หรือ ความคุ้มครองรักษา หรือ เครื่องคุ้มครองป้องกัน พระ

ปริตต์จึงมีส่วนสำคัญต่อความเชื่อในการปกป้องคุ้มครองรักษาให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงที่จะมาเบียดเบียน”

คำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของพระปริตต์ในข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในการสวดพระปริตต์ในพิธีสืบชะตา การสวดพระปริตต์จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะขาดไม่ได้ ซึ่งสามารถที่จะวิเคราะห์ความหมายในตัวบทของพระปริตต์ได้ดังนี้คือ

### ก) บทอาารธนาและบทชัตต่านานพระปริตต์

นอกจากตัวบทพระปริตต์ที่เป็นส่วนหนึ่งซึ่งนำมาจากพระสูตรต่างๆ ในพระไตรปิฎกแล้ว ยังมีองค์ประกอบย่อยอีกประการหนึ่งซึ่งรู้จักกันโดยทั่วไปเรียกว่า “บทชัตต่านาน” หรือการสวดชัตต่านาน หรือบางครั้งเรียกกันอย่างย่อว่า “สวดชัต” คำว่าต่านานนั้นมาจากคำว่า “ต่าน” แปลว่า การป้องกัน, การต้านทาน ซึ่งโบราณแผลงเป็นคำศัพท์ว่า “ต่านาน” หรือ “ต่านาน” และให้คำแปลว่า เครื่องห้าม, เครื่องป้องกัน, เครื่องต้านทาน, ที่พึ่ง, ที่อาศัย ความหมายของคำว่า “ต่านาน” หรือที่ใช้กันในปัจจุบันว่า “ต่านาน” จึงสอดคล้องและสอดคล้องกับความหมายของคำว่า “ปริตต์”

ด้วยเหตุที่พระปริตต์มีลักษณะเป็นการสวดหรือบริกรรมพรำบ่นภาวนาพระพุทธรูป ด้วยมุ่งหมายเพื่อให้พระปริตต์เกิดประสิทธิภาพ มีอำนาจ มีเดช มีอานุภาพ ป้องกันอุปัทวันตรายภัยพิบัติ ให้ปราศจากโรคพาธ และคุ้มครองรักษาให้เกิดสุขสวัสดิมีชัยมงคล การที่พระสงฆ์หมู่ใหญ่มาร่วมกันสวดมากท่าน ก็เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ มีเดช มีอานุภาพยิ่งใหญ่อีกว้างขวางยิ่งขึ้น (ธนิต อยุธยา, 2547: 90) พระปริตต์จึงถูกนำมาใช้สวดในพิธีสืบชะตาด้วย ดังจะเห็นได้จากคำอาราธนาพระปริตต์ที่ว่า

วิปัติปฏิพาหาย	สพพสมปตติลิติยา
สพพทุกขวินาสาย	ปริตต์ พุทธ มงคล.
วิปัติปฏิพาหาย	สพพสมปตติลิติยา
สพพภยวินาสาย	ปริตต์ พุทธ มงคล.
วิปัติปฏิพาหาย	สพพสมปตติลิติยา
สพพโรควินาสาย	ปริตต์ พุทธ มงคล.

คำอาราธนาพระปริตต์นั้นแสดงให้เห็นว่าการสวดพระปริตต์นั้นมุ่งหมายที่จะใช้การสวดอันเป็นมงคลยิ่งเพื่อป้องกันซึ่งความวิบัติ (วิปัติปฏิพาหาย) เพื่อขจัดเสียซึ่งความทุกข์

ทั้งปวง (สัพพทุกขวินาสาย) ขจัดเสียซึ่งภัยทั้งปวง (สัพพภยวินาสาย) และเพื่อขจัดเสียซึ่งโรคทั้งปวง (สัพพโรควินาสาย) ซึ่งเชื่อกันว่าอานุภาพของพระปริตต์นั้นมีมากมายหลายด้าน ทั้งด้านของการบำบัด การขจัดปัดเป่า การป้องกัน ค้ำครองและรักษา ซึ่งสรุปได้ว่า พระปริตต์มีอานุภาพบำบัด ทุกข์โศก โรคภัยไข้ป่วยและความร้อนรอนกระวนกระวายใจ ขจัดภัยอันตราย ลางชั่วและฝันร้าย ปัดเป่า เสนียด จัญไร อุบาทว์ บาปเคราะห์ สิ่งอวมงคล ดาวนักษัตรที่เลวร้ายและเสียงนกที่ไม่พึงใจ ป้องกันโจรภัย อัคคีภัย อสรพิษร้าย อมนุษย์ ภูตผี ยักษ์ นาค คนธรรพ์ และเทวดาที่เลวร้าย ค้ำครองรักษา ให้ปราศจากทุกข์โศก ไร้โรคพาธปราศจากอุปัทวันตรายทุกประการ ปลอดภัย ไม่มีเวร เย็นใจ ไม่เดือดร้อน นอนหลับสบาย ไม่ฝันเห็นสิ่งเลวร้าย เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ถ้าเป็นสตรีมีครรภ์ก็ช่วยให้คลอดง่าย ถ้าเป็นสัตว์ที่มีผู้ปองร้ายก็แคล้วคลาดปลอดภัย สุขกายสบายใจ มีอายุยืน เกษมสำราญ สวัสดิ์มีชัยมงคล และเจริญอกงามในพระบวรพุทธศาสนา ตลอดเวลาทุกเมื่อ ทั้งค้ำครอง ป้องกันรักษาตลอดไปถึงมวลหมู่ญาติและพวกพ้อง (ธนิต อยุธยา, 2547: 97)

อำนาจของพระปริตต์ในด้านการขจัดปัดเป่าและค้ำครองรักษายังปรากฏ อยู่ในคำกล่าวนมัสการพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าบทสัมพุทธะ อีกด้วย บทสัมพุทธะเป็นบทกล่าวนมัสการพระพุทธเจ้า 3,584,192 พระองค์ ซึ่งได้นำเอาคติการนับถือตามแนวพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเข้ามาให้ความคุ้มครองรักษาด้วย (ธนิต อยุธยา, 2547: 106) ดังส่วนหนึ่งของคาถาที่ว่า

นมการานุภาเวน                      หนตวา สัพเพ อุปัทเว

อนเภา อนตรายาปี                      วินสสนติ อเสโต.

CHULALONGKORN UNIVERSITY

คาถาดังกล่าวเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้าทั้ง 3,584,192 พระองค์ เพราะด้วยอานุภาพแห่งการทำความนอบน้อม ขอจงขจัดเสียซึ่งอุปัทวะทั้งหลายทั้งปวง ถึงแม้อันตรายเป็นอันมากก็จงพินาศไปโดยสิ้นเชิง

ส่วนในบทชัตต่านานหลังบทแรกที่ต่อจากบทชุมนุมเทวดานั้นก็ปรากฏคำสวดที่มุ่งคุ้มครองป้องกันภัยจากภัยร้ายต่างๆ ดังคาถาที่ว่า

ราชโต วา โจรโต วา มนุสฺสโต วา อมนุสฺสโต วา

อคฺคิโต วา อุทฺกโต วา ปิสาจโต วา ขาณุกโต วา

กณฺฐุกโต วา นกฺขตโต วา ชนปทโรคโต วา อสทรมมโต วา อสนุทฺธิภูมฺมโต วา

มทิสยฺกขรฺกขสาทฺธิ นานาภยโต วา นานาโรคโต วา นานาอุปัทวโต วา

อารกฺขํ คณฺหนตฺ.

จะเห็นได้ว่าคาถาในบทชัตต์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความมุ่งหมายในการที่จะให้อาณาภพของการสวดพระปริตต์และการเชิญเทวดามาร่วมฟังสวดได้คุ้มครองป้องกันรักษาผู้สวดหรือผู้ร่วมพิธีจากภัยร้ายทั้งปวงรอบตัวไม่ว่าจะเป็นภัยจากพระราชา หรือจากโจร หรือจากมนุษย์ หรือจากอมนุษย์ หรือจากไฟ หรือจากน้ำ หรือจากปีศาจ หรือจากหลักตอ หรือจากขวากหนาม หรือจากนักษัตร์ หรือจากโรคในชนบท หรือจากอสังขกรรม หรือจากสิ่งที่ไม่มองเห็น หรือจากอสังขัตบุรุษ จากนานาภัยที่เกิดจากช้างดุ ม้าดุ เนื้อดุ วัวดุ สุนัขดุ งู แมงป่อง งูปีแก้ว เสือเหลือง หมี เสือดาว หมูควาย ยักษ์ รากษส หรือจากโรคต่างๆ หรือจากอุปัทวะต่างๆ ทั้งหมด

### ข) มงคลสูตรและบทชัตต์ตำนานมงคลสูตร

มงคลสูตรในพระปริตต์นั้นมีความสำคัญต่อพิธีสืบชะตาในแง่ของการเป็นพระสูตรที่ได้สวดฟังแล้วนำพาไปสู่ความพ้นทุกข์ เนื่องด้วยเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าได้แสดงต่อเทวดาเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสมงคลสูตรจบแล้ว เทวดาทั้งหลายในแสนโกฏิจักรวาลได้บรรลुพระอรหันต์จำนวนมาก ส่วนที่บรรลุโสดาบัน สกทาคามี และอนาคามีนั้น นับไม่ถ้วน (ธนิต อยุธยา, 2547: 111) มงคลสูตรจึงเป็นเครื่องบำบัดบาปเคราะห์ทั้งปวงได้ ใครก็ตามที่ได้ฟังมงคลสูตรนี้แล้วย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังบทชัตต์ที่ว่า

ยถจ ทวาทส วสุธานี	จินตยีสุ สเทวกา,
จิรสลั จินตยนตปิ	เนว ชานีสุ มงคล,
จกกวาสลลเสสุ	ทสสุ เยน ตตตก,
กาลั โกลาหลั ชาต	ยาว พรหมนิเวสนา
ย โลกนาโถ เทเสลิ	สพพปาปวินาสน,
ย สุตวา สพพทุกเขหิ	มัจจนตาสงขิยา นรา,
เอวมาทิกุณูเปต	มงคลนตมภณาม เท

### ค) รตนะปริตต์

รตนะปริตต์มีความสำคัญต่อพิธีสืบชะตาในแง่ของการขจัดปัดเป่าภัยที่เป็นทุกข์ภัย และโรคภัยไข้ โดยเฉพาะโรคระบาด อีกทั้งยังป้องกันภัยจากอมนุษย์ ด้วยคุณอันประเสริฐแห่งรตนะ 3 ประการ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ และทำให้เกิดสวัสดิมงคลเมื่อได้ฟังพระสูตรนี้ ดังความที่ว่า

โกฏิสถลหเสสุ	จกกวาเพสุ เทวดา,
ยสุสานมปฏิบัติคณหนติ	ยญจ เวสาลียมบุเร
โรคามนุสสุทพภิกข	สมภูตุนตวิธมภย,
ชิปมนตรธาเปลิ	ปริตตนตมภณาม เท

ซึ่งมีความหมายว่า เทวดาทั้งหลายในแสนตกฏิจักรวาลยอมรับอาณัติของ พระปริตรตโต และพระปริตรตโตระงับภัยทั้ง 3 ประการ อันเกิดจากโรค จากอมนุษย์ และจากข้าวยาก หมากแพง ในนครเวลาสี่ได้อย่างรวดเร็ว เราทั้งหลายจงตั้งจิตประกอบด้วยความกรุณาเข้าไว้ แล้วสวด พระปริตรตโน้นกัน (ธนิต อยุธยา, 2547: 120)

#### ง) ธรรมเนียมตตะปริตรต์

ธรรมเนียมตตะปริตรต์ เป็นพระปริตรต์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีสืบชะตาในแง่ของการ นำเอาพระธรรมคุณมาเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายจากอมนุษย์และภูตผีปีศาจทั้งหลาย ดัง คาคาที่ว่า

ยสุสานภูวโต ยกษา	เนว ทสเสนติ ภิสัน
ยมหิ เจวานุญญชนโต	รตตินทิวมตุนทิตโต
สุขุ สุปติ สุตโต จ	ปาปี ภิญจิ น ปสสติ,
เอวมาทิกุญเปต	ปริตตนตมภณาม เทฯ

#### จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความในคาคาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงอำนาจของธรรมเนียมตตะปริตรต์ ที่ทำให้พวกยักษ์ (คือ เทวดา) ทั้งหลายไม่แสดงอารมณ์อันน่าสะพรึงกลัวและเพราะเหตุบุคคลไม่เกียจคร้าน เจริญพระปริตรต์ใดเนื่องๆ ทั้งกลางวันและกลางคืน ย่อมหลับเป็นสุข ทั้งหลับแล้วก็ไม่ฝันเห็นอารมณ์ ชั่วร้ายใดๆ (ธนิต อยุธยา, 2547: 127)

#### จ) ชั้นระปริตรต์ และฉัททันตตะปริตรต์

ชั้นระปริตรต์เป็นพระปริตรต์ที่มีอำนาจเกี่ยวข้องกับพิธีสืบชะตาในแง่ของการ ป้องกันภัยจากงูและบรรดาสัตว์เลื้อยคลานในตระกูลพญา งู ด้วยการเจริญเมตตาแก่บรรดา งูในตระกูลพญา งูและบรรดาสัตว์เลื้อยคลายต่างๆ ซึ่งมีลักษณะเป็นคาถาป้องกันภัย ดังความในคาคาที่ว่า

สพพาสีวิสาสิน ทิ	พพมนตาคท วิย
ยมนาเสติ วิส ไหมร์	เสสยจาปี ปริสสุย



อาณาจักรเขตมเหสี สัพพตถ  
สัพพโลปี นิวาเรติ

สัพพทา สัพพาปาณินิ  
ปริตตนตมภณาม เท.

ซึ่งมีความหมายว่า พระปริตตีได้จัดพิชร้ายของสัตว์ชาติอสรพิษทุกชนิดได้  
ได้ดุจทิพมนต์และทิพโอสถ อีกทั้งป้องกันอันตรายนอกนั้นของสัตว์ทั้งปวงได้ แม้โดยประการทั้งปวง  
ในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ ในเขตอำนาจของพระปริตตีได้ เราทั้งหลายจงสวดพระปริตตีนั้น กันเถิด  
(ธนิต อนุโปธิ, 2547: 130) สำหรับอานุภาพฉันทันตะปริตตีนั้น คล้ายคลึงกับอานุภาพของชั้นระ  
ปริตตีกล่าวคือ เป็นคาถาที่ป้องกันภัยจากสัตว์ร้ายในป่าทั้งมวล ดังความในคาถาที่ว่า

วธิสเสสนนติ ปรามสนโต

กาสามมทุกทชิ ธช อีสินี

ทุกเขน ญฐฐสสุทปาที สญญา

อรททช โส สพพิ อวชฌรูป.

สละเลน วิทโธ พยถิตปี สนโต

กาสามวตถมทมิ มน น ทุสสยิ

สเจ อิมิ นาควเรน สจจิ

มา ม เวเน พาลมิกา อคณจุ

ความในฉันทันตะปริตตีนี้มาจากฉันทันตชาดก ซึ่งเป็นชาดกลำดับที่ 22 ใน  
ชุดปัญญาสชาดก จำนวน 50 เรื่อง ซึ่งพระเถระในเมืองเชียงใหม่แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ.2000-2200  
ซึ่งมีเนื้อหาดังนี้คือ “ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เขตวันมหาวิหาร ได้ปรารภถึงนางภิกษุณีรูป  
หนึ่งซึ่งเคยเป็นบาทบริจาริกาของพระพุทธเจ้าในครั้งเป็นพญาข้างฉันทันต์ และได้ตรัสเล่าถึงอดีตชาติ  
ในครั้งนั้นว่ามีมเหสีชื่อมหาสุภัททาและจุลสุภัททา นางข้างจุลสุภัททามีความน้อยใจว่าพญาข้าง  
คอยเอาใจนางมหาสุภัททามากกว่าตน เช่น ให้ออกบวชหรือให้เดินในเส้นทางที่สะดวกสบาย เป็นต้น  
นางจึงตั้งใจว่าหากนางตายจากชาติอันเป็นข้างแล้ว ก็ขอให้เกิดเป็นธิดาของพญามหาสุภัททาและได้เป็น  
มเหสีของพญาพาราณสี แล้วจะให้นายพรานยิงพญาข้างด้วยธนูอาบยาพิษ และเอางาทั้งคู่นี้ไปให้แก่ตน  
จากนั้นนางก็ได้อดอาหารจนสิ้นชีวิต

นางข้างจุลสุภัททาได้เกิดใหม่และเป็นมเหสีของพญาพาราณสีตามคำ  
อธิษฐาน นางได้แกล้งป่วยเพื่อขอให้พญาพาราณสีใช้คนไปนำเอางาของพญาข้างฉันทันต์มาให้  
มิฉะนั้นนางจะถึงแก่ชีวิต ในที่สุดนางก็เลือกได้พรานป่าผู้หนึ่งชื่อโสณุตตระให้ไปดำเนินการตามความ  
ประสงค์ดังกล่าว นายพรานโสณุตตระเดินทางฝ่าความยากลำบากต่างๆเป็นเวลาถึง 7 ปี 7 เดือน 7  
วัน จึงไปถึงที่อยู่ของพญาข้างและสังเกตพฤติกรรมของพญาข้างจนแน่ใจ แล้วจึงได้ขุดหลุมซ่อนตัว  
และยิงพญาข้างด้วยธนูอาบยาพิษ พญาข้างได้รับบาดเจ็บสาหัสแต่ก็จับตัวพรานโสณุตตระได้ ครั้งเห็น  
ว่านายพรานนั้นนุ่งห่มด้วยผ้าข้อมผาดซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระอรหันต์ก็อดใจไว้ ไม่ฆ่าพรานนั้น และ  
เมื่อทราบจากคำบอกเล่าของนายพรานว่านางจุลสุภัททาใช้ให้มาฆ่าตนเพื่อเอางาดังกล่าว พญาข้างก็

อดทนต่อความเจ็บปวดและช่วยชักเลี้ยงเพื่อตัดขาของตนจนสำเร็จจากนั้นจึงบอกเส้นทางกลับไปสู่เมืองพาราณสีให้แก่พรานป่าแล้วจึงสิ้นใจ ฝ่ายช่าง 8 พันเชือกที่เป็นบริวารและนางมหาสุภัททาที่พญาช่างแกล้งให้ใช้ไปค้นหาศัตรูในทิศทางอื่นกลับมาเห็นพญาช่างสิ้นชีวิตแล้ว จึงได้อารธนาพระปัจเจกพุทธเจ้า 500 มาสวดบำเพ็ญกุศลแล้วเผาศพพญาช่างแล้วจึงกลับไปอยู่ที่อยู่แห่งตน

นายพรานโสณุตตระนางาทั้งคู่อของพญาช่างฉันทันต์เดินทางจากป่าหิมพานต์ไปถึงเมืองพาราณสีโดยใช้เวลาเพียง 7 วัน เมื่อไปถึงแล้วจึงได้นำช่างดังกล่าวขึ้นถวายนางจุลลสุภัททา เมื่อนางจุลลสุภัททาได้รับเองาทั้งสองของพญาช่างฉันทันต์พาดไว้เหนือตักของตนแล้วเฟ่งดูนาง นางเกิดความสะเทือนใจเป็นอันมาก จึงถึงแก่ออกแตกตาย

ในตอนท้ายเรื่องมีการประชุมชาตกว่านางภิกษุณีผู้นั้นได้แก่นางจุลลสุภัททาในอดีต พญาช่างฉันทันต์ คือพระพุทธรองค์ และพรานโสณุตตระนั้นได้แก่เทวทัตต์ ส่วนนางภิกษุณีที่กล่าวถึงในตอนต้นเรื่องนั้นได้ตั้งใจเจริญวิปัสสนากรรมฐานอย่างต่อเนื่องจนได้บรรลุอรหัตผลในชาตินั้น” (อุคัม รุ่งเรืองศรี และกรรมิการ์ พันชนะ, 2542a: 1742)

#### ฉ) โมระปริตต์

โโมระปริตต์ หรือพระปริตต์ของนกยงนี้มีความเกี่ยวข้องกับพิธีสืบชะตาด้วย อานุภาพของพระปริตต์ที่เป็นคาถาดูจเครื่องป้องกันภัย ทำให้เกิดความสุขสวัสดิ์ อานุภาพของโโมระปริตต์นี้ยังช่วยให้ปลอดภัย คัมภีร์รักษาทั้งในยามกลางวันและในยามค่ำคืน ดังความในคาถาที่ว่า

อุเทตยญจกขุมา เอกกราชา  
 หริสฺสวณฺโณ ปฐฺวิปภาโส  
 ตํ ตํ นมฺสฺสามิ หริสฺสวณฺณํ ปฐฺวิปภาสํ  
 ตยชชฺ คฺตุตา วิหเรมุ ทิวสํ.

เย พฺราหฺมณา เวทคฺ สุพฺพธฺมเม  
 เต เม นโม เต จ มํ ปาลยฺนตุ  
 นมตฺถ พุทฺธานํ นมตฺถ โปธิยา  
 นโม วิมุตตานํ นโม วิมุตติยา  
 อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา โมโร จรติ เอลนา.

อเปตยญจกขุมา เอกกราชา  
 หริสฺสวณฺโณ ปฐฺวิปภาโส

ตํ นมสสามิ หรือสวณณํ ปฐวิบุภาสํ

เย พราหมณา เวทคุ สพพธมเม

เต เม นโม เต จ มํ ปาลยนตุ

นมตถุ พุทธานํ นมตถุ โพธิยา

นโม วิมุตตานํ นโม วิมุตตยา

อิมํ โส ปริตตํ กตวา โมโร วาสมกปยตี.

### ข) วัฏฏกะปริตต์

วัฏฏกะปริตต์ หรือที่มักนิยมเรียกกันว่า “ศาลานกคุ่ม” นั้น เป็นพระปริตต์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีสืบชะตาในแง่ของการเป็นพระปริตต์ที่มุ่งคุ้มครองป้องกันภัยจากไฟและอันตรายอื่นๆ ดังคาถาที่มีความว่า

ปุเรนตมโพธิสมภาเร

ยสฺส เตเชน ทาวคฺคิ

เถรสฺส สาริปุตฺตสฺส

กปฺปฐฺฐายิมหาเตชํ

นิพพตฺตํ วัฏฏชาตีย์

มหาสตฺตํ วิวชฺชยิ

โลกนาถเณน ภาสิตํ

ปริตฺตณตฺตมภณฺนามเอ เท.

ซึ่งมีความหมายว่า ด้วยเดชแห่งพระปริตต์ใด ไฟไหม้ป่าวันที่ไว้ ให้พระมหาโพธิสัตว์ในกำเนิดนกคุ่ม ผู้กำลังบำเพ็ญบารมีเป็นเครื่องเสริมสร้างพระโพธิญาณ เราทั้งหลายจงสวดพระปริตต์ซึ่งมีเดชมากมาย ตั้งอยู่ตลอดกับปีซึ่งพระโลกนาถเจ้าตรัสไว้แก่พระสารีบุตรเถระนั้นกันเถิด (ธนิต อยุธยา, 2547: 142) ความดังกล่าวสอดคล้องกับวัฏฏกชาตัก ซึ่งเป็นชาตักลำดับที่ 32 ในชุดปัญญาสชาตัก จำนวน 50 เรื่อง ซึ่งพระเถระในเมืองเชียงใหม่แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ.2000-2200 มีความดังนี้คือ

“ในครั้งหนึ่งที่พระพุทธเจ้าดำเนินไปรับภัตตาหารบิณฑบาตในเมืองมคธนั้น ระหว่างทางเกิดไฟป่าลุกขึ้นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง แต่เมื่อไฟป่าไหม้มาถึงระยะห่างจากพระพุทธเจ้า 16 คืบ เป็นปริมณฑล 32 คืบก็ดับไปเอง ภิกษุทั้งหลายต่างก็สนทนากันว่าไฟไม่อาจไหม้พระองค์ได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เกิดจากกำลังแห่งสัจจาธิษฐานที่เคยเป็นมาแล้วเมื่อก่อน และได้ตรัสเล่าถึงเหตุการณ์ที่สามารถดับไฟในอดีตกาลมาแล้วว่า

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกคุ่ม ในขณะที่นกคุ่มโพธิสัตว์ยังเป็นลูกนกอยู่นั้นได้เกิดไฟไหม้ป่า นกทั้งหลายรวมทั้งพ่อแม่ของนกโพธิสัตว์ด้วยต่างก็พากันแตกตื่นบินหนีไป

นกลุ่มโพธิสัตว์เห็นว่าไฟกำลังจะไหม้ต้นเช่นนั้น จึงอธิษฐานถึงพระพุทธคุณและศีลเพื่อให้ไฟป่านั้นหลักไป ซึ่งไฟที่หลักไปคือมิได้ไหม้ในบริเวณที่ลูกนกลุ่มโพธิสัตว์อยู่ โดยเว้นระยะห่าง 16 คืบ

ในประชุมชาดกทำเรื่องระบุว่าพ่อแม่ของนกลุ่มโพธิสัตว์ในครั้งนั้น คือ พระพุทธบิดาและพระพุทธมารดา ส่วนนกลุ่มโพธิสัตว์ครั้งนั้น คือ พระพุทธเจ้า” (อุดม รุ่งเรืองศรี และกรรณิการ์ พันชนะ, 2542b: 6146-6147)

### ข) ธัชคະปริตต์

ธัชคະปริตต์ หรือที่นิยมเรียกว่า ธัชคสุตตรนั้น มีความเกี่ยวกันในฐานะที่เป็นพระปริตต์ที่มีอำนาจด้านการทำให้รอดพ้นจากทุกข์ที่เกิดจากภัย ไม่ว่าจะเป็นภัยจากยักษ์ จากโจร และเป็นเครื่องดับทุกข์ แม้จะพลาดพลั้งตกจากที่สูงก็จะรอดพ้นได้หลักที่พึ่งพิง ไม่เป็นอันตรายดังความในคาถาที่ว่า

ยสุสานุสสรณนาปี	อนตลิกเขปี ปาณิน
ปติภูมธมธิดจฉนติ	ภูมีย วิย สพพทา
สพพททวชาลมหา	ยภขโจราทิสภวา
คณนา น จ มุตตาน	ปริตตนตมภณาม เทฯ

ซึ่งมีความหมายว่า สัตว์ทั้งหลายยอมได้ที่พึ่งทุกเวลาแม้ในอากาศ เช่นเดียวกับได้ที่พึ่ง ณ พื้นดิน อีกทั้งสัตว์ทั้งหลายที่รอดพ้นจากข่ายแห่งอุปัทวะทั้งมวล อันเกิดแต่ยักษ์และโจรเป็นต้น จนนับไม่ถ้วน เพราะระลึกถึงพระปริตต์ได้โดยแท้ เราทั้งหลายจงสวดพระปริตต์นั้น กันเถิด (ธนิต อยุธยา, 2547: 145) รวมทั้งในส่วนท้ายของคาถาที่ว่า

เอว พุทธิ สรณตาน	ธมม สงฆมจ ภิกขโว
ภย วา ฉมภิตตต วา	โลมทโส น เหลสตีติ.

ซึ่งมีความหมายว่า เมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์อยู่อย่างนี้ ความกลัวก็ตี ความครั่นคร้ามก็ตี ความสยดสยองก็ตี จักไม่มีแล (ธนิต อยุธยา, 2547: 148)

### ฅ) อาฏานาฎิยะปริตต์

อาฏานาฎิยะสูตร มีอยู่ในคัมภีร์ทีฆนิกาย แล้วนำมาทำเป็นพระปริตต์เรียกว่า อาฏานาฎิยะปริตต์ ซึ่งมีความหมายในการป้องกันคุ้มครองพุทธบริษัททั้ง 4 มิให้ถูกเบียดเบียนจาก

อมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ดูร้าย ผู้ทำแต่กรรมหยาบช้าทุกเมื่อ มิได้เลื่อมใสในคำสั่งสอนของพระโลกนาถเจ้า ( (จันต อยู่นิวอี้, 2547: 152) ดังความในคาถาที่ว่า

อปฺปสนเนติ นาถสฺส	สาสเน สาธุสมฺมเต
อมฺนุสเสหิ จณฺเฑหิ	สทา กิพฺพลการิกิ
ปริสฺสานญจตสฺสนน	มทิสาย จ คฺตฺติยา
ยฺนฺเทเสสิ มหาวีโร	ปริตฺตฺนตฺมภณาม เห.

#### 2.2.2.4.4 ธัมม์ที่ใช้เทศน์และสวดในพิธีสืบชะตา

ธัมม์ที่ใช้ในการเทศน์และสวดพิธีสืบชะตานั้น จากการศึกษาค้นคว้าพบว่ามี ประเพณีการเทศน์ธัมม์หลังจากการประกอบพิธีอยู่หลายธัมม์ ซึ่งจะปรากฏอยู่ร่วมกับพิธีสืบชะตา เท่านั้น ส่วนพิธีสงฆ์และพิธีอื่นไม่ปรากฏว่ามีการเทศน์ธัมม์หลังประกอบพิธีแต่อย่างใด ธัมม์ที่ใช้เทศน์ และสวดในพิธีสืบชะตาแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

- 1) ธัมม์ที่เป็นพระปริตต์แบบล้านนาโบราณใช้บูชาในพิธีแบบสืบชะตา เมืองแบบโบราณ ได้แก่ *ธัมม์นครฐาน*
- 2) ธัมม์ที่ใช้ ได้แก่ *ธัมม์โลกาวุฑฒิ ธัมม์ไชยสังคหะ ธัมม์พุทธสังคหะโลก ธัมม์สารากริกวิชานสูตร ธัมม์อุณหิสวิชัย และ ธัมม์อรินทุม*
- 3) ธัมม์ที่เป็นคาถาใช้สวดโดยเฉพาะ ได้แก่ *ธัมม์มหามังคลสันติง หรือ อุปปาดสันติคาถา*

#### ก) ธัมม์นครฐาน

**นครฐาน** เป็นชื่อคัมภีร์โบราณอักษรธรรมล้านนาประกอบด้วย **นครฐานปริตต์ อาธารณปริตต์ และเมตตปริตต์ มงคลปริตต์** และ กับ **อุตตมปริตต์** ทั้งหมดแล้วรวมเข้าเป็น 5 ปริตต์ นอกจากนี้ยังมีบางส่วนของบทสวดขัตถกรณียเมตตสูตร ปรากฏรวมด้วยดังความที่ *ยสารนุภาวโต ยกฺขา เทวา เนว ทสฺเสนฺติ ภิสฺนํ* (ด้วยอนุภาพแห่งพระปริตต์ใด ยักษ์และเทวดาก็ไม่แสดงสิ่งที่น่ากลัวให้เห็น) และมีบทสุดท้ายของกรณียเมตตสูตรคือ *น ทิ ชาตฺตคฺภเสยฺยํ ปุณเรตฺติ* (จักไม่แน่นอนอยู่ในครุฑมารดาอีกต่อไป) ต่อจากนั้นกล่าว **ปตฺติทานคาถา ยา เทวดา สนฺติ วิหารวา สินิ** (เทวดาเหล่าใดที่ปกติแล้วประจำอยู่ในวิหารก็มีอยู่)

### นครฐานปริตต์

นครฐานปริตต์ก็เป็นส่วนหนึ่งในคัมภีร์นครฐานตามที่กล่าวมาแล้ว เป็นคัมภีร์ที่ใช้สำหรับเทศนาตอนท้ายผูกคัมภีร์นี้ท่านบันทึกไว้ว่า “กล่าวยังธัมมเทศนาสังคหนครฐานบ้านเมืองทั้งมวล คีสมเรจสระเตจแล้วเท่านั้นก่อนแล” จึงเห็นได้ว่าคัมภีร์สำหรับใช้เทศน์ หลังจากทีพระสงฆ์สวดมนต์หรือสุดต์มนต์อื่นๆ เช่น มหาสมยสูตร เป็นต้น ดังที่ปรากฏในตำนานเมืองเชียงใหม่ปางเดิม ตอนว่าด้วยการนิมนต์พระสงฆ์ และคัมภีร์โบลานจากวัดสำคัญมาร่วมในพิธีกรรมและสืบชะตาบ้านเมืองว่า “... ในธัมม้นั้นหื้อเอาธัมมสารากริกวิขานสุดต์ 3 ผูก มังคลสันตัง 3 ผูก นครฐานผูก 1 อุณหสสวิไชยผูก 1 ปารมีผูก 1 ในธัมม 9 ผูกนี้หื้อได้เอาไพเทศนาฟังที่มณฑปกลางเวียงหันทั้ง 9 ผูกเทือะ ....” จึงเห็นได้ว่า ปริตต์บทนี้เป็นพระธรรมเทศนาาร่วมกันกับปริตต์อื่น ดังอ้างมาแล้ว

ปริตต์บทนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและสถานที่แต่ง ทั้งหมดล้วนเป็นภาษาบาลีและเป็นที่ยอมรับร่วมกันในอาณาจักรล้านนาโบราณ ลักษณะทั่วไปแต่งโดยใช้ทำนองพระสูตร คือเริ่มต้นด้วย เอวมเม สุต ส่วนท้ายสุดกล่าวว่า นครฐาน ปริตต์ “นครฐานปริตต์” และอ้างเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าประทับที่ภูฏาคารศาลาป่ามหาวัน เมืองเวสาลี คล้ายกับเรื่องในธรรมบทที่เกศโรคห่าขึ้นในเมืองเวสาลี พวกเจ้าลิจฉวีกราบทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่นั่นเพื่อให้โรคห่าระงับ และพุทธองค์ได้ประทาน **รัตนสูตร** ให้พระอานนท์สวดประพรมน้ำมนต์รอบเมืองด้วยบาตรของพระองค์เอง ที่สุดโรคนั้นก็สงบระงับไป

สาระสำคัญของนครฐานปริตต์ คือ ปรรากเหตุที่พระพุทธเจ้าประทับที่ภูฏาคารศาลาและตรัสถึงความสำคัญของนครฐานปริตต์ว่า สามารถป้องกันอันตรายไม่ว่าจากสัตว์มนุษย์ อมนุษย์ เทวดา และพรหมทั้งหมด เป็นบทที่แสดงถึงคุณของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้ว บทปริตต์ยังได้กล่าวถึงพระมหาสาวก 80 รูป มีพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นต้น และเหล่าพระพุทธเจ้าในอนาคต 10 พระองค์ มีพระเมตไตรย เป็นต้น และข้างนาพาศิริ องค์ที่จะมาตรัสเป็นพระสมังคลพุทธเจ้าเป็นที่สุด รวมถึงการกล่าวรวมถึงพระโพธิสัตว์ที่กำลังบำเพ็ญพุทธการกรรม เพื่อเป็นพระพุทธเจ้าอีก 500 องค์ ทุกท่านทุกองค์ที่กล่าวมาแล้ว มีมหิทธานุภาพ เตชริทธิรุ่งเรืองด้วยศีล ขอให้คุ้มครองรักษาอย่างที่ต่างๆ มี ป่าไม้ ถนนหนทาง บ้านเรือนและนคร ขอให้สิ่งต่างเหล่านั้นอยู่ในข่ายแห่งพระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์ที่ปกคลุมหกแสนโยชน์ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสปริตต์นี้ พระอานนท์แสดงธรรมชื่นชมพระพุทธคำรัสเป็นอันมาก

### อาธารณปริตต์

อาธารณปริตต์นี้เป็นส่วนหนึ่งของธัมมนครฐานซึ่งใช้แสดงธรรมเทศนาในงานพิธีสืบชะตาส่งเคราะห์บ้านเมือง จัดเป็นปริตต์ที่ไม่นับเข้าในปริตต์อื่นๆ ที่รับรู้กันทั่วไปในฝ่ายบาลี โดยเฉพาะในปริตต์ที่เรียกกันว่า “เจ็ดตำนาน” หรือ “สิบสองตำนาน” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย

ภาคเหนือ ได้ระบุเอาไว้ว่า อาหารมปริตต์นั้น ไม่อาจสืบค้นผู้แต่งและสถานที่แต่งได้ แต่สังเกตดูท่วงทีการใช้ภาษา และความทั่วไปจะเน้นพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนโกฏิ (สมพุทฺธโกฏิ) จึงสันนิษฐานน่าจะเป็นกลุ่มความคิดเดียวกันกับ สมพุทฺธเวคคาถา ลักษณะการแต่งปริตต์โดยทั่วไปแล้วดำเนินตามแนวพระสูตรขุททกนิกาย (บำเพ็ญ ะวิน, 2542c: 7873)

### เมตตปริตต์

เมตตปริตต์นี้เป็นส่วนหนึ่งของนครฐานปริตต์ที่ใช้ในพิธีสวดสืบชาติาส่งเคราะห์เมือง แต่มีลักษณะที่ต่างไปจากนครฐานปริตต์ และอาหารมปริตต์ กล่าวคือ มีลักษณะเป็นปาฐะคือบทสวดโดยตรง ไม่ได้แต่งโดยใช้ท่วงทำนองของพระสูตรอย่างนครฐานปริตต์และอาหารมปริตต์ ทั้งนี้ไม่ปรากฏผู้แต่งและสถานที่แต่ง เท่าที่สังเกตเห็นว่าน่าจะแต่งในอาณาจักรล้านนาเอง เพราะสำรวจดูรายชื่อปริตต์ทั้งในเจ็ดตำนานและสิบสองตำนานหรือแม้ใน Dictionary of Pali Proper Names ของ Malalasekera ก็ไม่ปรากฏชื่อปริตต์นี้ จะมีก็เป็น เมตตานิสสุตตปาฐะ หรือ เมตตานิสสคาถาปาฐะ เป็นต้น (บำเพ็ญ ะวิน, 2542b: 5229)

เนื้อความของเมตตปริตต์ ซึ่งเรียบเรียงจากคัมภีร์นครฐาน ฉบับวัดทุ่งยู พ.ศ.2493 มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับกรณีเมตตสูตร หรือ กรณีปริตต์ เนื่องจากเป็นบทที่ว่าด้วยการแผ่เมตตาให้กับสรรพสัตว์ทั้งปวง ทั้งที่เป็นสัตว์ไม่มีเท้า (อปาทา) สัตว์สองเท้า (ทวิปาทา) สัตว์หลายเท้า (พหุปาทา) แผ่เมตตาให้กับบิดามารดา (มาตูปิตโร) ญาติพี่น้อง (ภาคิเนยยาญาติพันธูคคสา) สหาย (สหายกา) กษัตริย์ (ราชโน) และมนุษย์ทั้งชายและหญิง (มนุสฺสาจ รตติพพญจ อิตถิวา บุริสา วา) โดยทั่วไป รวมถึงการแผ่เมตตาไปยังเทวดานับตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานนรดี พรนิมิตตสวรรค์ขึ้นไปจนถึงพรหมทุกชั้น ตลอดจนสัตว์ในขุมนรกทั้งหมด โดยเน้นว่าไม่ให้มีเวรต่อกัน (อเวรา) ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน (อพยาปชมา) ไม่มีความชุนข้องหมองใจซึ่งกันและกัน (อนีมา) ไม่ให้มีทุกข์ (นิททุกขา) ให้มีความสุขในชีวิตของตน (สุขี อุตตานํ ปริทรนตุ) ด้วยอำนาจแห่งคุณพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ (พุทฺธธมฺสงฺฆคุณเตเชน) ขอให้สิ่งไม่ดีไม่งามทั้งหลายดับไป หลีกหนีไป

ปัจจุบันนี้ไม่พบว่ามีการสวดเมตตปริตต์แบบล้านนาแล้ว พบแต่การสวดกรณีเมตตะปริตต์ตามแบบการสวดเจ็ดตำนาน (จุลราชปริตต์) และการสวดสิบสองตำนาน (มหाराชปริตต์) เท่านั้น

### อุตตมปริตต์

อุตตมปริตต์เป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์นครฐานปริตต์ จัดเป็นปริตต์สุดท้ายของคัมภีร์ฉบับนี้ โดยมีเนื้อความว่า

ยลจ มนต์ ยลโจสธํ พุทธยจ วิชชติ พุทธมนเต (น) สโมนตถิ ตสฺมา  
 ทิพพมนตา สมตํ สกาทินํ นตถิ ตสฺมา ทิพพมนตา สมตํ สกาทินํ ปภาเวณ รกข์ พนธามิ สพฺพโส อิทํ วิ  
 สุตฺถํ สนตํ เนสํ วิชชติ มเห (สิ) โน เสฏฺฐพุทฺธคุณากิณฺณํ ตสฺมา พรหมมนตฺตานิ สมมตํ. เย สทฺทหนตํ  
 พุทฺธเมตตํ สทา สตฺตา สุขาวหา มุญฺจนติ อุปฺปทฺทวา โรคา โลกํ รกฺขนตุ. วจฺจนติ พุทฺธาทิจฺจติยา  
 จายยจ สจฺจํ พุทฺธาทิกํ อุตฺตริ สริตํ โลกเ ทิพพมนตฺตนิ สมตํ.

เย จ พุทฺธา อตีตา จ

เย จ พุทฺธา อนาคตา

ปจฺจุปฺนนาปี เย จ พุทฺธา

อหํ วนฺทามิ สพฺพทา.

เย จ ธมฺมา อตีตา จ

เย จ ธมฺมา อนาคตา

ปจฺจุปฺนนาปี เย จ ธมฺมา

อหํ วนฺทามิ สพฺพทา.

เย จ สงฺฆา อตีตา จ

เย จ สงฺฆา อนาคตา

ปจฺจุปฺนนาปี เย จ สงฺฆา

อหํ วนฺทามิ สพฺพทา.

เย วิกปฺปนฺติ ; รูปี กตฺวา คนฺธามาลาทิหิ ปุเชตฺวา โอคฺคเทเห นิสีทิตฺวา

ปฺลชเรติ ยทา โส ภูณฺชติ วุฑฺฒิปฺญญา ภวิสฺสติ โรคนฺตฺรายายํ วินฺสฺสติ ; เสยฺยถิทํ นโม พุทฺธาย ต  
 ยาทิสวสฺสติ อญฺญาพนฺทึชยาเย สุวาหุมา อม สพฺพธมฺมา อม พุทฺธธมฺมสิทฺธิ สงฺฆธมฺมสิทฺธิ ปจฺเจกพุทฺธ  
 ธมฺมสิทฺธิ ฉกามาวจร โลกธมฺมสิทฺธิ สีนฺรूपพฺพตฺราชาธมฺมสิทฺธิ ทิเน ทิเน เจตฺมณฺุสฺสรธมฺมวุฑฺฒิปฺญญา  
 เอทฺธิ เอทฺธิ สพฺพสิปฺปสุวาหยา. อิมสฺส รตฺนตฺยานุภาเวณ อิมสฺส ชยฺมงฺคฺลปฺริตฺตสฺสานุภาเวณ สพฺพอุปฺ  
 ทฺวา ตา สพฺพโสกา สพฺพภยา สพฺพทฺกฺขา สพฺพอนฺตฺรายา วินฺสฺสนฺติ. สุกฺกิขํ สุกฺเขขํ สुरूปํ สุกฺปิยํ โสภาย  
 ถิริปฺริวารํ อธิธิสิทฺธิ สປฺตฺตทารา ทาสทาสี หตฺถิอฺสฺสโคณฺมทิสาทิ ภวนฺติ สพฺพทาติ. อุตฺตมํ ปฺริตฺตํ

## ข) ธรรมโลกุตติ

โลกุตติ เป็นธรรมหนึ่งในห้าธรรมสำคัญที่ใช้เทศน์ประกอบในพิธีสืบชะตา  
 บ้าน ซึ่งปัจจุบันแทบจะไม่ได้มีการเทศน์อีกแล้ว แต่ยังคงมีการสืบทอดคัมภีร์ดังกล่าวในรูปแบบลาย  
 ลักษณ์ คือ การพิมพ์บนธรรมที่เรียกกันว่า “ลานเทียม” และนิยมถวายวัดในโอกาสต่างๆ ที่คนล้านนา  
 เรียกประเพณีนี้ว่า “ทานธรรม” ดังมีความเชื่อว่าหากฟังธรรมนี้แล้วจะพ้นภัยอันตรายจากปัจจุบันตราบ  
 เท้าถึงนิพพาน ทั้งยังมีความเชื่อว่าหังแล้วจะได้รับการอานิสงส์เป็นสัมฤทธิ์ผลแห่งทรัพย์เงินทองข้าว  
 ของข้าทาสบริวาร ความมั่งมี และเหนืออื่นใดของความสุอันประเสริฐในโลกหน้า ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสัสถุ พุทฺโธ เสฏฺฐุ ตฺโลกัสฺมิง สัพฺพะสัสตฺตา ทิตฺตัง สังสอาระพฺนธนัง  
 สิโน อะหัง วันฺตามิ สัพฺพะตา พุทฺโธ

อันว่าพระพุทฺธเจ้า เสฏฺฐุ ตฺนผาเสริฐฺ ตฺโลกัสฺกวาโลกตฺตํสาม กะติ ก็กระ  
 ต้าทิตฺตัง ทือเป้นมะโยจะนะ สัพฺพะสัสตฺต่านัง แก่สัสตฺตะโลกตฺตํมวล สังสอาระพฺนธนะนัง สิโน อันติดอยู่ใ



โลกสงสาร มักรู้ว่าเป็นดั่งเจ้าอภัยภูมิกวักวักได้ เถาะนิพพาน เต่ามีแต่ลัทธิพญานาคเจ้า หากได้ม้างเสียยัง  
 เจือกเหล็กอันมัดไว้นั้นแลฯ อะหัง อันว่าข้า วันตามิกี้ไหว พุทัง ยังพระพุทเจ้า ลีระสา ด้วยหัวแห่ง  
 ข้า ลัทธิพะตา ในกำละตุกเมื่อแล เยะจะนา อันว่าคนดั่งหลายฝูงใดก็ดี แม่นว่าสมณะพราหมณ์ตัน  
 ไตตันหนึ่งก็ดี แลได้เอาพระพุทเจ้าเป็นที่จั้งตีเป็งด้วยบทว่า พุทโธเสฏฐโฐ สุมะโณ คะหันโธ ส่วนอันว่า  
 คะหัลลัทธิและนักบวชดั่งหลายฝูงนั้น ก็จักได้ป็นจากทุกข์ไต่ชดั่งหลายในปัจจุบันหันต่อหน้าคันท่า  
 และอนาคตะพายหน้าจะแลฯ รัมโม มหาโฆระตะนะวา ตีโลเก สังสารันโต ปิตตะระยิสระตะวะ รัมโม  
 อันว่าพระลัทธิธรรมเจ้าอันได้แปดหมื่นสี่พันชั้น สวากขโต อันว่าพระพุทเจ้าเตลนาไว้แล้วดีนัก มะหา  
 เมโฆระตะนะวา หากเป็นแก้วดวงมาเสริฐยังนักอันนำเอาขังสัดตะโลกทั้งมวลที่อปีน แลเถิงฝั่งสมุทสาคร  
 ล้ำหน้าก็อเวียงแก้วเนรพานอันบรู้อ่าตายนั้นแลฯ โย ปุคคะละ ผู้ใดมีใจโลศรัทธาแลเอาพระลัทธิธรรม  
 เจ้าด้วยบทว่า มะหาเมโฆระตะโน ตีโลเก สังสารันโตปีวาละยัง ลัทธิพะลัดตะนะวา อปัปะมัตตัง ปันนะ  
 มามี รัมมัง อะหัง อันว่าข้าวันตามิลีระสา ลัทธิพะตาตั้งนี้ไปใจ็ๆ ก็จักป็นจากกัวงลอนตราย ตั้งแต่  
 ปัจจุบันนะอันนี้ และอนาคตะพายหน้ากราบต่อเต้าเถิงนิพพานเจ้าแต่ดีหลีบ่อย่างจะแลฯฯ สังโฆวิสุท  
 โธ วรระทักขิเนโย สันติหะริโย ลัทธิพะมะละปะหิโน กุณเฑหิ สมิตธิปัตโต อนาสะโว ตั้ง ปันนะมามีสังฆัง  
 สังโฆ อปัปะมัตตัง ปันนะมามี รัมมัง อะหัง อันว่าข้าวันตามิ ลีระสา ลัทธิพะตา ตั้งนี้ไปใจ็ๆ ก็จากป็นจาก  
 กัวงลอนตรายตั้งแต่ปัจจุบันะอันนี้ และอนาคตะพายหน้ากราบต่อเต้าเถิงนิพพานเจ้าแต่ดีหลีบ่อย่างจะ  
 แลฯฯ สังโฆวิสุทโธวรระทักขิเนโย สันติหะริโย ลัทธิพะมะละ ปะหิโน กุณเฑหิ สมิตธิปัตโต อนาสะโว  
 ตั้ง ปันนะมามีสังฆัง สังโฆ อันว่าพระสังฆเจ้าอันบวรวิสุทธิ ฆะกะอด้วยศีลสมาธิปัญญา เป็นสาวกะแห่ง  
 พระพุทเจ้าแลฯ อะหัง อันว่าข้าวันตามิ ก็ไหวสังฆัง ยังพระสังฆะเจ้าอันหาที่สุดบ่ได้ ลีระสา ด้วยหัว  
 แห่งข้า โยจะพุทธิญญะ รัมมังญะ สังฆัญจะ สระระณังคะโต อะหัง อันว่าข้าก็ถือเอาขังกุณพระพุทเจ้า  
 พระลัทธิธรรมเจ้า พระสังฆะเจ้า ว่าเป็นตีเป็งแก้ข้าแต่แลฯฯ อิมัง โลกัง อันว่าโลกอันนี้มีมุญจิสามี จุงจัก  
 ปล่อยป็นยังลัทธิพะตุกข์ดั่งมวลเตื่อะ เยะนะรา อันว่าคนดั่งหลายฝูงใดแลได้ฟังธรรมก่าสอนแห่ง  
 พระพุทเจ้าอันจื่อว่า โลกุกุฑมิตวงมาเสริฐนี้ ก็หากจักสมฤทธิเป็นด้วยดี ข้าวของเจีระคำ แก้วแหวนร  
 แลสนลี้ จงม้ามิ่งข้าคนในถึ่มากนักจะแล เตจะนาอันว่าคนดั่งหลายฝูงนั้นก็จักฆะกะอด้วยอริยะ ณะดั่ง  
 เจ็ดประการ ก็อว่าลัทธิธานัง สีละธนัง หิริธนัง โอตตปปะธนัง สุตะธนัง จัจจธนัง ปัญญาธนัง เอเต  
 ธนัง อันว่าข้าวของฝูงนี้และมีแก่ปุคคะละผู้ใด ก็หากจักจำเริญแก่ปุคคะละผู้นั้นจะแลฯ โย ปุคคะโล อัน  
 ว่าปุคคะละผู้ใดได้ฟังธรรมอันมีจื่อว่า โลกุกุฑมิตวงมาเสริฐนี้ ก็บ่ห่อนจักมีอายุอันหมื่นสี่พันกว่าจะจาติจะ  
 แล โฝปุคคะโล อันว่าปุคคะละผู้ใดมีใจโลศรัทธา ได้มาแต่้มาเขียนก็ดี ได้หื้อผู้อื่นแต่้มาเขียน ได้ปุจา  
 เอามาต่านก็ตีตั้งอัน แม่นว่าได้ไปเกิดจันฟ้าพายบน ก็จักยิ่งกว่าเตวบุตรเตวดาตั้งหลายแต่้แลฯ เตียน  
 ย่อมฆะกะอไปด้วยสรี่สัมปัตตียิ่งกว่าเตวบุตรเตวดา พระยาอินทร์พระยาพรหมก็มีแล โย นะโร อันว่า  
 คนดั่งหลายฝูงใดและถือเอาธรรมโลกุกุฑมิตวงมาเสริฐนี้เป็นตีเป็งด้วยบทว่า พุทโธ เสฏฐโฐ ตโลกัสมีง  
 ดั่งนี้ตุกคำเจ้า เอาเป็นกัมมัญฐาน คนผู้คนก็จักบ่ได้ป็นข้าต่านลักภาวะจาติ จักได้ป็นเจ้าแก่ต่านตุกภาวะ

ชาติ วรรณะด้วยมีแต่และก็จักพะกอบไปด้วยลัทธิพัฒนาซึ่งสิทกประการจักหือต่อต้านจนเงินยดินีแก่เรานั้น จา สัตถา อันว่าลัทธิพัฒนาพระพุทเจ้า อาหะก็กล่าวยังคาถาอันนี้ว่า ยะทิทัง สุขัง โลเก ปัจจกขะโม ภาวิสสะติ สะกะเตนะ กุสะเล นามะยัง สะวัมหาเส ดังนี้แล ภิกขะเว ตูราภิกขุตั้งหลาย ยะทิทัง มักว่า ยังอิทัง ปุคคะโล อันว่าบุคคลผู้ใดมากกว่าใคร่ถึงสุขในโลกนี้โลกหน้า จึงจักขอด้วยบพว่า ปัจจกขังก็ ปลงลงยังตนและใจแห่งข้าเพื่อหือเข้าสู่นิพพานอันจักป็นจากภัยยะในวิญญูะสงสารนั้นแลฯ ปณทิตไธ อันว่านักผาดเจ้าตั้งหลายอันมีพระพุทเจ้าเป็นแก้วเป็นผะธานเมื่อสร้างสมปานวันนั้น ก็ปละเสียยังโลก วุฑฒิสุตระอันนี้ลักภาวะชาติแล พระพุทเจ้าจึงกล่าวคาถาว่า ปัญจะวัสสะสตัยตุตัง ลักกะก่ายัง อุป คะมิติ อันนี้หือปุจาและสังวาสวาธียายเมตตำภาวนา เพื่อหือได้หับดับเสียยังหนตางอบายภูมิตั้งสี่ มี นารถเป็นต้นแลฯ โยนะโร อันว่าคนผู้ใดมีใจใสศรัทธาในกุนแก้วสมประการ ได้เรียนเอาคาถาธรรมอัน นี้ด้วยปากด้วยใจแล้วจนกันตั้งใจฟังธรรมโลกวุฑฒิตวงผาเสริฐนี้ตั้งแต่ต้นถึงปลาย ก็จักหากมีอายุ หนึ่งยืนยาวเป็นดังเตวบุตรเตวดาพระยาอินทร์พระยาพรหมตั้งหลายฝูงนั้นแลฯ ตุมเห ภาวันตำ อัน ว่าสูต่านตั้งหลายกันกว่าหอมหยับเข้าของเงินคำสัมปัตติบั้งขึ้น และมักว่าปือยฉิบหายเป็นอนตราย ต่างๆ จุงจักจนกันตั้งโสตำสาธาตพังธรรม โลกวุฑฒิตวงผาเสริฐอันนี้ด้วยใจอันอ่อนน้อมนบคบยำ ก็ จักได้ป็นจากภัยยะก้งวอลอนตรายโรคาพยาธิตั้งมวล แม่นว่าจักริอมเข้าของเงินคำสัมปัตติก็จักมั่งมูล ตุ่นเต้าได้อยู่ดีมีสุขก่าจัวร์สาสนาไปใจๆ ตั้งแต่ปัจจุบันจะชาตินี้ถราบต่อเต้ามหาเนรพานจะแล อันว่า ธรรมโลกวุฑฒิตวงผาเสริฐนี้อันนักผาดเจ้าตั้งหลายหากเอาออกมาแต่ในพระอภิธัมมาปิฎกอะวุฒิม่า ก็เปือโผดยังคนตั้งหลายอันมักบังเกิดด้วยภัยยะอนตรายตั้งหลายตั้งหลายในโลกนี้แลฯ โลกวุฑฒิสุตตั้ง นิฎฐิตังชียา สังวรระณะนาจำด้วยโลกะวุฑฒิตวงผาเสริฐ อันว่าพระพุทเจ้าหากได้เตสนาหือแก่พระยาปะ เสนะทิมกั สะละราชา ก็บังคมสมเร็จเสด็จแล้วเต้านี้ก่อนแลฯ” (ทวิ เชื้อนแก้ว, มปป.)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

### ค) ธัมมีไชยสังคหะ

จัดเป็นหนึ่งในห้าธัมมีที่ใช้เทศน์ประกอบพิธีสืบชะตาบ้าน อาจเรียกตาม แบบพื้นบ้านล้านนาว่า “**ไชยสังคหะ**” คัมภีร์อักษรธรรมล้านนาฉบับนี้อาจเรียกว่า**ไชยสังคหะสูตร** หรือจะเรียกตามทีปรากฏตอนท้ายคัมภีร์ว่า **ไชยสังคหะชาดก** ดังความว่า **ไชยยรัตน** นิฎฐิติ สังวัณณ นายัง**ไชยสังคหะชาดก** ก็ได้ ความตอนเริ่มต้นเป็นไปตามรูปแบบของชาดก คือ เริ่มด้วยคาถาภาษา บาลีบอกสถานที่พระพุทองค์ประทับและเหตุปรารภพร้อมทั้งบ่งคาถาบทแรกความว่า **ตทา กุขาลาอิ** **ติ อิม สัตถา** **เชตวัน** **วิหรนโต** **อตตโน** **อาสภิกถิ** **กเถสิท** **สตุวาโห** **นายโก** **ภควาติ** (พระศาสดาเมื่อ ประทับที่เชตวันมหาวิหาร ตรัสด้วยวาจาที่องอาจว่า ในเวลานั้นมีชายอันเลวร้าย ดังนี้เป็นต้น พระพุทเจ้าเป็นผู้นำหมู่ เป็นพระผู้นำสัตว์โลก) ส่วนความต่อไปก็กล่าวถึงการนำอดีตนิทานมาเล่า เพราะปรารภการที่พระสงฆ์สนทนากันถึงเรื่องพระพุทองค์ประธานการช่วยเหลือเทวดาและมนุษย์ โดยที่ไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย เรื่องในอดีตที่ทรงนำมาเล่ามีดังนี้

“ในอดีตกาล มีหมู่บ้านขนาดใหญ่อยู่แห่งหนึ่งแขวงเมืองปาฏลีบุตร ในหมู่บ้านนั้นมีตระกูลเศรษฐีอาศัยอยู่ถึง 1,000 ตระกูล เศรษฐีผู้เป็นหัวหน้าของตระกูลทุกคนมีชื่อว่า มโหฆเศรษฐี ซึ่งมีลูกสาว 3 คน คือ นางเชยยสรีอุตตรา นางลิมมา นางหล้า ส่วนลูกชายชื่อ เชยยสังครหุมาร

ลูกสาวของมโหฆเศรษฐีต่างก็ได้ไปอภิเษกสมรสกับเจ้าชายเมืองต่างๆ และต่างได้รับการสถาปนาให้เป็นอัครมเหสี ส่วนน้องชายคนเล็กอยู่บ้านกับพ่อ พออายุ 16 ปีก็ได้เป็นหมอยา หรือ หมอรักษาโรคจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในหมู่บ้านนั้นและละแวกที่ใกล้เคียง เมื่อเกิดโรคภัยกับคนในหมู่บ้านนั้น เขาก็จะไปเยี่ยมยารักษาเสมอ หมู่บ้านนั้นจึงเป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านต่างมีพลานามัยแข็งแรง

วันหนึ่งเชยยสังครหุมารเดินทางไปยังหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เผอิญพบหญิงสาวคนหนึ่งมีรูปโฉมงามนักแต่มีโรคประจำตัวคือ เป็นคนตาบอดใส ถึงจะเป็นอย่างนั้นก็ตาม เขาก็เกิดความรักทันทีที่ได้พบหญิงสาวคนนั้น พร้อมกับอาสารักษาตาให้โดยการปรุงยาจากบดแก่นจันทร์แดง บดผสมกับต้นหนาดหนามและก่อนจะรักษาก็ให้พ่อและแม่ของผู้หญิงคนนั้นแต่งพานเครื่องบูชา ที่ประกอบด้วยเทียนแท่งละบาท เงิน 300 ชั่ง ข้าวตอกและดอกไม้ ข้าวสาร ผ้าขาว ผ้าแดง พร้อมกับสร้างรูปสัตว์มีขาง ม้า วัว ควาย หมู นก เลื้อย หมี กวางและพาน เต่า นก ปู หอย เหนี่ยว เป็นต้น และให้ทำราชวัตรล้อมด้วยไฟรวก ฝ่ายขาวฝ่ายดำ เกลว 7 ชั้น ก่อกองไฟใหญ่ 7 กอง แล้วทำพิธีปิดรังควานด้วยทิพพมนต์หลวงบทที่ 1 ว่า

โอ ทิพพสห์ ดับคู่เทียบกล่าววระวาดลูกเบนเปลียวไฟสรักัญไชยคูเถียนนี้  
 ปราบแต่เมืองฝิมาชู่ตัวบรู๊ ผิเช่นท้าวปราบกินมารร้อยเอ็ดภษา คุศิปราบได้ตั้งฟ้าเหนือหน้าแผ่นดิน  
 เค้าลันคุศิเป็นหนาม เค้าคางคุศิเป็นน้ำแม่ใหญ่ คุจักไฟถ้วมหัวผิตายเอยียบนนั้นคุเบนตาบเถียนกล่าว ใต้  
 รมฟ้าคุบักลว्हยัง โอม สวาหุม ปุถุษา สวาหะฯ ดังนี้ เป็นต้น เมื่อทำพิธีแล้วจึงเสกเป่ายาลงไป ทันใด  
 นั้นตาของนางตนนั้นก็หายเป็นปกติและเขาก็ได้นางเป็นภรรยา และได้ใช้ชีวิตร่วมกันนานถึง 7 ปี

นอกจากนั้นแล้วเขายังได้ถวายเป็นการบูชาพระญาปาฏลีบุตรจนหายประชวร และด้วยคุณความดีอันนั้น จึงได้เป็นพระราชาเสวยเมืองแห่งนั้น มีพระนามว่า อัมมมสังครหุมาร ซึ่งได้เป็นผู้สอนมนต์รักษาโรคให้แก่พระราชาทั้งหลาย จนทำให้ชาวเมืองมีพลานามัยสมบูรณ์ถ้วนทั่วทุกคน

พระญาปาฏลีบุตรคือพระโมคคัลลานะ มหาเศรษฐีผู้เป็นพ่อของสังครหุคือ พระเจ้าสุทโธทนะ นางภริยาเศรษฐีคือพระนางสิริมหามายา อมาตย์ผู้ไปเอาสังครหุมารไปถวายเป็นการบูชาพระญาปาฏลีบุตรคือพระอานนท์ อมาตย์ผู้ไปเอาสังครหุมารมาเข้าพิธีมูรธาภิเษกเสวยราชย์คือพระลิมพลี ส่วนสังครหุมารคือพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นที่พึ่งแก่โลกทั้ง 3” (บำเพ็ญ ะวิน, 2542a: 2010-2012)

### ง) ธัมมพุทธสังคหะโลก

ธัมมหรือคัมภีร์ชื่อ **พุทธสังคหะโลก** หรือพระพุทธเจ้าสงเคราะห์โลก จัดเป็นคัมภีร์ขนาดสั้นเรื่องหนึ่งที่นิยมให้พระเทศนาเพื่อลดเคราะห์หรือความเลวร้ายที่เกิดขึ้นกับเจ้าชตา มีใจความโดยสรุปว่า

“ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในสวนเวฬุวัน พระองค์สงสารสัตว์โลกที่ยังมีทุกข์เวทนา จึงมีพระกรุณาจะให้สัตว์โลกพ้นเวรกรรม เมื่อเกิดโรคระบาดในเมืองเวสาลี ฝีปีศาจมาก่อนฆ่าคนและสัตว์ตายเป็นจำนวนมาก พระองค์มีความปรานี จึงเสด็จจากสวนเวฬุวันพร้อมกับพระภิกษุทั้งหลายเข้ามาสู่เขตเมืองเวสาลี เป็นเหตุให้ฝนตกลงมาไม่ขาด น้ำฝนไหลนองพัดเอาซากศพไหลลงสู่แม่น้ำคงคา พระพุทธเจ้าได้มีพระเมตตาเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธสังคหะโลก และให้พระอานนท์เอาบาตรและน้ำมนต์ เรียนพระพุทธรูปมนต์ เสกเป่าน้ำในบาตร จากนั้นก็สาธตน้ำมนต์ไปทั่วเมือง ฝูงปีศาจก็ถอยหนีไปด้วยพุทธรูปมนต์สังคหะโลก ระวังซึ่งภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง และที่อยู่อาศัยทั้งหลาย ระวังซึ่งโรคภัยไข้เจ็บที่จะเกิดขึ้น ระวังซึ่งความกังวลทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นกับตนและบ้าน ระวังซึ่งความชั่วร้าย เศร้าโศกทั้งหลาย ระวังอันตรายทั้งหลายที่จะเกิดกับโลก ดับซึ่งอิทธิพลของราหูและดาวฤกษ์ทั้ง 27 ระวังซึ่งเหตุจะทำให้โทษอันเกิดจากผู้หญิงและผู้ชาย อันจะนำไปสู่เคราะห์ร้ายทั้งหลาย ระวังซึ่งฤทธิ์ที่จะเป็นโจรกระทำความผิดให้ถูกโทษราชทัณฑ์กรรม ระวังฝีปีศาจร้ายทั้งหลาย ระวังภัยอันตรายอันเกิดจากยักษ์ทั้งหลาย ระวังเสียซึ่งภัยจากเสือ หมี หมาจิ้งจอก และคนซึ่งพูดจาหยาบค้าย ระวังภัยอันตรายจากโจรที่มาข่มเหงยังครอบครัว ระวังซึ่งโจรและมารร้ายที่เป็นเหตุให้จิตใจฟุ้งซ่านกระทำบาป ระวังซึ่งบลงโทษที่มาจากเสนาอำมาตย์ที่จะทำให้พินาศ ระวังซึ่งคนผู้ร้ายที่มาเบียดเบียน ทำชั่วของฟังเสียหาย ระวังซึ่งค้อน ก้อนดิน โขเหล็ก ซึ่งเป็นเครื่องคุมขังทั้งหลาย ระวังซึ่งโทษ ความอุปาทว ภัยทั้งหลาย ระวังซึ่งความโมโห ความโกรธ ความโลภ ซึ่งเป็นโทษทั้งหลาย ระวังซึ่งค้นหาและความโลกจะเอาของผู้อื่น ระวังซึ่งอาวุธที่จะฆ่าและทำลายคนและสัตว์ ระวังซึ่งธนู หน้าไม้ ปืนใหญ่ ระเบิด ที่จะมาเผาผลาญโลก คือ กองไฟ 6 ประการ

1. ฟุ้งทะลุแผ่นดินออกมาทำลายสัตว์ทั้งหลายในโลก
2. แยกจัดแผ่นดินออกมาทำลายสัตว์ทั้งหลายในโลก
3. แยกจัดแผ่นดินออกมา
4. แยกจัดไม้ออกมา
5. เกิดลมแล้วกลับกลายเป็นไฟ
6. เกิดจากพระอาทิตย์มาทำลายสัตว์น้อยใหญ่ทั้งหลายในโลก

นอกจากนี้ระวังซึ่งดาบและมีด อันเป็นอาวุธทั้งหลาย ระวังซึ่งภัยจากสัตว์เดรัจฉานอันหยาบช้ำ คือ เสือ หมี ช้าง ม้า วัว ควาย หมู หมา งู และสัตว์อันมีพิษร้ายทั้งหลาย ระวัง

ซึ่งนาคซึ่งจะมาทำร้ายเป็นภัยทั้งหลาย ระวังซึ่งภัยต่างๆ คือ ภัยจากโช้เหล็ก หอก ดาบ ฝี่ปีศาจ และ บ่วงบาศ 5 ประการ เมื่อมหาอาณันท์เถระเจ้าเรียนแล้วก็จำได้ดี จึงได้นำน้ำใสมาใส่บาตร แล้วเสก คาถาตามที่ได้เรียนมาเป็นเครื่องพระพุทธรูปบดเป่า ลงในบาตรแล้วสาธิตไปทั่วเมือง ฝี่ปีศาจทั้งหลาย และอสุรกายก็หลบหนีไป เมื่อนั้นคนและสัตว์ทั้งหลายก็พ้นจากโรครภัยเมื่อพระพุทธรูปมาโปรดให้พ้น จากโทษกรรม พ้นจากโทษอุบาทว์ทั้งหลาย

อันว่าพุทฺธสังคะโลกนั้น มีความวิเศษสามารถปกป้องเหตุร้าย อันมาทำ ร้ายคนและสัตว์ให้ลำบากเป็นโรคอุกอาจ หอก ดาบ และของมีคม หรือถูกใส่ความ มีเคราะห์ร้าย ถูกทัณทกรรม ถูกจองจำอยู่ในเรือนจำ หรือถูกคนอื่นหลอกหลวง หรือเมาเหมือนคนบ้า ประสบเคราะห์ ร้ายไม่มีสมบัติ หามาก็ยิ่งล่มจมหรือมีคนอาฆาต มีเรื่องวิวาท มีสัตว์ป่าวิ่งเข้ามาในบ้าน เช่น กวาง เก้ง เห็นเหตุการณ์ที่ผิดปกติ มีแรง กาบบินมาเกาะบนหลังคา หรือว่าบ้านเรือนถูกไฟไหม้ หรือสัตว์เล็กใหญ่ ตาย ถึงฤดูปลูกข้าวก็ถูกรบกวนด้วยแมลง ตัวบุงทั้งหลายมากินต้นข้าว หรือว่าผีเข้าสิงสู่ที่อยู่ของคน จงรวมกันตั้งมั่นศรัทธาด้วยใจที่เป็นธรรมะ ตกแต่งของหลายสิ่งมาเป็นของบูชา คือ ธง 15 ชุด ประทีป 15 ดวง ดอกไม้ 15 ดอก เทียน 15 เล่ม กระบอกราย 15 กระบอก ข้าวเปลือก 15 กระบอก ข้าวสาร 15 กระบอก ข้าวเปลือกหนึ่งหมื่น ข้าวสารหนึ่งพัน ผ้าขาวหนึ่งวา หน่อกล้วย หน่อกล้วยอ่อน สลือ หมอน คนโท เมื่อตกแต่งพร้อมแล้ว จึงอาราธนาพระภิกษุที่มีศีลมาเทศนาพุทฺธสังคะโลก อัน พระพุทฺธเจ้าเทศนาโปรดคนและสัตว์ทั้งหลาย ตั้งใจฟังให้ชัดเพื่อที่จะพ้นเวรกรรมมีความสุขไม่ขาด อย่ำประมาทในธรรม” (เขมิกา อัครวิธาน, 2542: 4730-4731)

### จ) ธัมมสาราริกวิชขานสูตร

ธัมมสาราริกวิชขานสูตร บางครั้งพบว่าเรียกกันตามแบบท้องถิ่นว่า **สราริกวิชา** หรือบางที่อาจนิยมเรียกกันอย่างย่อว่า **“ธัมมสารา”** เป็นธัมมที่นิยมสวดในพิธีสืบชะตา ภายหลังจากประกอบพิธีเสร็จแล้ว โดยมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการพ้นทุกข์เวทนาจากโรครภัยไข้เจ็บ ที่มาเบียดเบียน ดังความว่า

“นะโม ตัสสัตถุๆ อิตัง สุตัง ตีพพะมันตัง ภาคะวา วิหาระติ คิขมะกุกฺกัณฺฐัง ปัพพะตัง อตถิรัฏฐัง ราชะเคหะ อะโหสิ สาธโว ตูราลัปปุริสะตังหลาย ยังมีสมยะกาละคาบหนึ่ง ภาคะ วา อันว่าพระพุทฺธเจ้าแห่งเรา ก็สถิตอยู่สำราญดีเหนือดอยคิขมะกุกฺกัณฺฐ อันมีดีใกล้เวียงราชะหะนครดี นั้นๆ ในกาละคาบหนึ่งมหาอาณันตะเถระเจ้าต้นมีอายุ ก็ได้ทะรงพยาโรคาอันหนักนักก็มีและๆเมื่อ นั้นพระพุทฺธเจ้าก็เสด็จไปสู่สำนักมหาอาณันตะเถระเจ้า แล้วก็นั่งอยู่เหนืออาสนา อันมหาอาณันตะเถระ เจ้าหากปุ้ไว้ดีแล้วพระพุทฺธเจ้าก็กล่าววว่า ตูราอาณันตะ, ตวัง อันว่าต่าน อาพาธิโก อันว่าพยาโรคาตัง หลายฝูงนั้นก็หยุดหย่อนผ่อนมายแควนแก้ต่านจะรือ, อะภิกะมันติ รู้ว่าพยาโรคาอันเป็นตุกขเวทนา

มากนักนั้นยังบ่หยุดหย่อนผ่อนมาแควนแก่ท่านจื้อ, อภิกกะโหมสานัง รู้ว่าพยาธโรคาแห่งท่านนั้นหาก บ่หยุดผ่อนมาเลียแก่ท่านอันจะรื้อ, พระพุทธเจ้ากล่าวแก่นั่นตะเถระเจ้าสำนึนี้แล้วฯ อะณะในกำละ นั้นมหาอาณันตะเถระเจ้าต้นมีอายุ ก็ยอมมือไหว้พระพุทธเจ้าก็กล่าววว่า ภัันเต ภาคะวา ข้าแต่ พระพุทธเจ้าอาพาธา อันว่าพยาธโรคาอันเดือดเนื้อร้อนใจ เป็นตุกขเวทนามากนักก็บ่ถอยมาแควน แก่ผู้ข้าแล, โส อาพาโธ อันว่าพยาธโรคาอันนั้นก็บ่หยุดหย่อนผ่อนลงแก่ข้าพระพุทธเจ้าสักหน้อยหนึ่ง และฯ มหาอาณันตะเถระเจ้าไหว้พระพุทธเจ้าสำนึนี้หั้นแลฯ อิมังสราการวิจาสุตตัง พระพุทธเจ้าก็กล่าว แก่มหาอาณันตะ ว่าดูราอาณันตะ ตวัง อันว่าท่านจูงสนาจำจื้อไว้ยังสราการวิจาสุตตรอันนี้ ทือเป็นกุน แก่ท่านเตอะ ในเมื่อท่านแลจำไว้ทือหมั้นกุงดั่งอัน ก็จักเป็นประโยชน์จะนะมากแลฯ กันว่าท่านสังวาส สวาธียายังสราการวิจาสุตตรอันนี้จะแลฯ จากพยาธโรคาและภัยยะอันสะดุ้งตกใจกลัว บ่หนิงหัวบอง สยองเกล้าเส้นขนลุกนั้นจะแล ท่านก็จักมีเตอะฤทธิมาบแป้สัดตุตังมวล ด้วยอาณุภาวะสราการวิจาสุตตร อันนี้จะแลฯ จะตุนัง ประสิทานัง ภิกขุณัง ภิกขุณีนัง อุปาสะกะนัง อุปาลีกันัง อดตะภายะ สุขายะ หิตา ยะ อาณันตะ สัมมาสัมพุทธโธ สราการวิจาสุตตัง เทลิตัง ดูราอาณันตะ อันว่าสราการวิจาสุตตร ดวงนี้ อัน พระพุทธเจ้าตั้งหลาย หากเตสนามาจตุตงพระองค์ยังเป็นกับด้วยประโยชน์จะนะอันประเสริฐ ล้ำเลิศยิ่ง นักเปื้อเป็นสุขะปะโยจะตั้งหลายสี่จำพวก ก็อภิกขุ ภิกขุณี อุปาสะกะ อุปาลีกา ในภาวะนี้และภาวะ ปายหน้าถราบต่อเต้า เถิงนิพพานเจ้า อันปู้เจ้าปู้ตายนั้นแลฯ” (ญานสมปนโน, มปป.)

### ฉ) ธรรมอุณฺหิสวิชัย

ธรรมอุณฺหิสวิชัยนี้ มีลักษณะเนื้อความที่ใกล้เคียงกับคาถาอุณฺหิสวิชัย จึงไม่เป็นที่นิยมสวดกันมากนัก เนื่องจากในพิธีการมีการสวดคาถาอุณฺหิสวิชัยอยู่แล้ว ในภาคกลางและภาค อีสานก็มีคัมภีร์นี้อยู่เหมือนกันแต่นิยมเรียกว่า “อุณฺหิสวิชัย” คัมภีร์ชื่ออุณฺหิสวิชัยนี้ได้สรุปเรื่องจาก ต้นฉบับที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนา เมื่อ จ.ศ.1222 (พ.ศ.2403) ซึ่งพบที่ถ้ำผาแดง ริมแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีความว่า

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อยู่เหนือหิน บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ อันเป็นอาสนะของพระอินทร์ซึ่งอยู่ใต้ต้นไม้ทองกลาง เพื่อแสดงอภิธรรม 7 คัมภีร์ โปรดพระพุทธมารดาคือ สิริมหามายาเทวบุตร ซึ่งเป็นประธานกว่าเทพดาทั้งหลาย ใน กาลครั้งหนึ่งยังมีเทวบุตรตนหนึ่งชื่อว่า “สุปติภูฏิตาเทวบุตร” ได้ไปเกิดในสวรรค์ด้วยบุญสมภารแห่ง ตนมีฤทธิ์อาณุภาพมากนัก และมีหมู่เทพดาทั้งหลายเป็นบริวารอันมาก ก็อยู่เสวยทิพย์สมบัติในวิมาน ทองแห่งคน ในกาลเมื่อสุปติภูฏิตาเทวบุตรจักสิ้นอายุนั้น ยังมีเทวบุตรตนหนึ่งชื่อว่า “อากาสัจจาริณี” ได้รู้ว่าสุปติภูฏิตาเทวบุตรจะสิ้นอายุ จึงเข้าไปบอกว่าท่านจะได้ไปเกิดในอเวจีรกเสวยทุกข์เวทนาได้ พันปี อากาสัจจาริณีกล่าวได้เท่านั้นก็กลับหายไปจากที่นั้น

ส่วนสุปติภูฏิตาเทวบุตรได้ทราบแล้วก็มิใจหวั่นไหว ก้มหัวลงต่ำแล้วคิดอยู่ในใจว่า อุบาทว์กัณฑ์เกิดขึ้นแก่กูนี้ จักมีอันใดมาเป็นทีพึ่งได้ ในขณะที่นั้นบุพนิมิตก็เกิดขึ้น คือผ้าถุงก็หม่น เสร้าหมอง ดอกไม้ทิพย์ก็เหี่ยวแห้ง เหนือโคลไหลออกมาแต่รักแร้ อาสนะทิพย์ก็ร้อนและแข็งกระด้าง ผิวพรรณก็เสร้าหมอง เมื่อนั้นเทวบุตรตนนั้นก็ลงมาจากวิมานของตนแล้วเข้าไปสู่สำนักแห่งพระอินทร์ แล้วขอให้พระอินทร์เป็นที่พึ่งของตน เพื่อจะได้ให้ตนอยู่บนสวรรค์ต่อไป พระอินทร์ก็ตอบปฏิเสธว่า พระองค์ไม่ใช่เป็นผู้ประเสริฐที่จะอาจห้ามความตายได้ เว้นไว้แต่พระพุทธเจ้าเท่านั้นเป็นผู้ประเสริฐในโลกนี้ ที่อาจห้ามภัยพิบัติต่างๆ ได้ ว่าแล้วก็นำเทวบุตรไปสู่สำนักพระพุทธเจ้า แล้วกราบอภิวาทด้วยความเคารพ แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงปราบทุกประการ แล้วก็กราบบังคมทูลถามถึงผลกรรมที่เทวบุตรตนนี้ทำไว้ เพราะเหตุใดจึงได้ไปเกิดในนรก เป็นแร้ง เป็นรุ้ง เต่า หมู หมา คนหูหนวก และคนตาบอด พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงผลกรรมของเทวบุตรว่า ในครั้งที่เกิดเป็นคนนั้น ได้เป็นนายพราน หาเลี้ยงชีพด้วยการฆ่าสัตว์ตลอดชีวิต จึงต้องไปเกิดในนรก เป็นแร้งเป็นเหยี่ยว ได้เอาไขนกพรากจากรังแม่จึงได้เกิดเป็นเต่า ได้เอาข้าวเปลือกและแกลบปนกับข้าวสารให้แก่ผู้อื่นจึงได้เกิดเป็นหมู ได้ตีเตียนพระภิกษุสงฆ์ที่มีศีลและประมาทในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ครูบาอาจารย์จึงได้เกิดเป็นหมา ได้ฟุดกวนธรรมในขณะที่คนทั้งหลายฟังธรรมอยู่จึงเกิดเป็นคนตาบอด เมื่อพระอินทร์ทราบถึงผลกรรมแล้วจึงทูลถามว่า ธรรมอันใดจักเป็นที่พึ่งแก่สุปติภูฏิตาเทวบุตร และธรรมอันใดจักให้สุปติภูฏิตาเทวบุตรตั้งมั่นอยู่ในสวรรค์ ขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโปรดเทศนาธรรมนั้น

เมื่อนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมชื่ออุณหิสสวิชัย ด้วยเริ่มต้นพระคาถาว่า อัตถิ อุณหิสสวิชัยโย ธรรมโมโลเก อนุตตโร สัพพสัจจต หิตถายตัง ตวัง คัมภาทิ เทเวเต ฯลฯ ความว่า ดูกร เทวดา อันว่าธรรมอันหนึ่งมีชื่อว่าอุณหิสสวิชัยนั้นมีธรรมอันนั้นเป็นอุดมโลกนี้แล ท่านจงเอาธรรมอันนั้นเพื่อจักให้เป็นหิตประโยชน์แก่คนและเทวดาทั้งหลาย บุคคลผู้ใดได้ฟังธรรมชื่อว่าอุณหิสสวิชัยนี้ ย่อมเว้นจากสินไหมท้าวพระญา จากผีปีศาจร้ายอันจักกิน จากไฟที่จักไหม้ จากน้ำอันจะพัดให้ไหล จากเสือโคร่งที่จักกิน จากนาคและงูพิษที่จักกัดให้ตายในปีนั้น เว้นไว้แต่จะถึงกาลอันจะตายเท่านั้น อันเทวบุตรตนนี้จึงมีอายุยืนยาว อยู่สุขทุกเมื่อ ด้วยอำนาจแห่งธรรมอันชื่ออุณหิสสวิชัยนี้ อนึ่ง บุคคลใดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งด้วยความเคารพ ซึ่งเป็นยาอันอุดมด้วยอำนาจแห่งพระรัตนตรัย อันว่าความทุกข์ ความโศก และโรครภัยทั้งปวงย่อมจะหลีกเว้นไปสิ้น เมื่อพระอินทร์และสุปติภูฏิตาเทวบุตรได้ฟังพระธรรมเทศนาจบแล้ว ก็มีความโสมนัสยินดีเป็นอย่างยิ่ง ส่วนสุปติภูฏิตาเทวบุตรที่ว่าจักสิ้นชีวิตนั้น ก็ตั้งอยู่อีกนาน จะมีอายุยืนอยู่ในระหว่างศาสนาของพระพุทธโคดมนี้ต่อกับพระศรีอาริยมตไตรยได้พันปีทิพย์” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542t: 7977-7978)

ด้วยอำนาจแห่งธรรมอุณหิสสวิชัยนี้ จึงมีผู้นิยมเอาไปเทศน์ในงานบุญสืบชะตา พระสงฆ์ท่านก็เอาพระคาถาแห่งธรรมอุณหิสสวิชัยนี้มาสวด เพื่อให้บุคคลผู้ทำบุญนั้นได้มีอายุ

ยื่นอยู่ต่อไปอีก ให้เหมือนกับสุปติภูมิฐิตาเทวบุตรได้รับมานั้น พบว่ามีการใช้คาถาชื่ออุณหิสสวิชัยนี้สวดในพิธีสืบชะตาต่างๆ อีกด้วย

ข) **ธัมมอริณทุม** หรือ อริณทุมมราชชาตก เป็นชาตกล่าดับที่ 41 ในชุดปัญญาสชาตก หรือชาตกจำนวน 50 เรื่อง ซึ่งพระเถระชาวเชียงใหม่เรียบเรียงขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2000-2200 ต้นฉบับที่นำมาศึกษาจากวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ จารเมื่อประมาณ พ.ศ.2379 มีใจความโดยสรุปว่า

“ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เขตวันวารามานั้น พระภิกษุได้ปรารภกันว่า พระพุทธองค์ไม่เคยอิมในการให้ทานและการให้อริยมรรคผลธรรม ซึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้ว ก็ตรัสว่าพระองค์เคยกระทำเช่นนั้นมาก่อนในอดีตชาติและตรัสเล่าว่า

ในสมัยที่พระเจ้าอริณทุมมราชครองเมืองสุจิรมหานครนั้น ทรงมีพระมเหสีชื่อนางสุวัฒน์คัพภาราชเทวี พระองค์โปรดฯ ให้สร้างศาลาทาน 6 แห่งและบริจาคทานทุกวัน วันหนึ่งอริณทุมมราช ราพึงว่าปรารถนาจะบริจาคเลือดเนื้อและชีวิตของพระองค์ให้เป็นทาน ซึ่งเมื่อพระอินทร์ทราบเหตุจึงแปลงเป็นพราหมณ์เฒ่าไปขอทรัพย์แล้วฝากไว้ว่าจะไปรับคืนทีหลัง ต่อมาพระอินทร์ก็แปลงเป็นพราหมณ์หนุ่มไปขอราชสมบัติ ซึ่งอริณทุมมราชก็มอบให้ตามคำขอแล้วพามเหสีนั่งรถออกจากเมือง พระอินทร์ก็แปลงกายเป็นพราหมณ์อื่นไปขอม้าและรถไปอีก และหลังจากนั้นพระอินทร์ก็แปลงเป็นพราหมณ์เฒ่ามาขอรับเอาทรัพย์ที่ฝากไว้ ซึ่งเมื่ออริณทุมมราชและนางเทวีไร้ราชบัลลังก์แล้วก็ไร้ทรัพย์ไปด้วย ทั้งสองพระองค์จึงขายตัวเป็นทาสเพื่อมอบเงินคืนแก่พราหมณ์ตามที่ได้รับฝากไว้ โดยนางเทวีได้ขายตัวเป็นทาสของพราหมณ์ผู้หนึ่ง และอริณทุมมราชได้ขายตัวเป็นทาสของนายประตู่ผู้ดูแลเมือง

ต่อมานางสุวัฒน์คัพภาราชเทวี ซึ่งขายตัวเป็นทาสแก่พราหมณ์นั้น ได้คลอดลูก แต่ลูกนั้นก็เสียชีวิตหลังคลอดและนางก็ถูกขับออกจากเรือน นางเสียใจจึงอุ้มศพลูกฝ่าสายฝนระหกระเหินไปจนถึงประตูเมือง ซึ่งอริณทุมมราชโพธสัตว์ได้ขายเป็นทาสดูแลอยู่เพื่อขออนุญาตออกไปนอกเมือง เมื่ออริณทุมมราชรู้เรื่องแล้วก็ปิดประตูเมืองพานางและศพของบุตรไปสู่ป่าช้า และอริณทุมมราชได้อ้างเอาบุญบารมีที่พระองค์เคยได้ปฏิบัติมาเพื่อขอให้บุตรฟื้นชีวิต ซึ่งบุตรนั้นก็ฟื้นคืนขึ้นมาได้

ฝ่ายพระอินทร์ก็ได้เสด็จมาสู่ป่าช้าและเอาทรัพย์ คือ ทองคำหนึ่งพันชั่งมาคืน ซึ่งสองกษัตริย์ก็เอาทรัพย์นั้นไปไถ่ตัวจากพราหมณ์และนายประตู่ จากนั้นพระอินทร์ก็ได้มอบราชสมบัติคืนเช่นกัน



พระอนุชร์ คือ พระอนุชร์ทเถร นางสุวณณคพการาชเทวีได้แก่นางยโสธรา พิมพา ราชบุตรได้แก่พระราหุล และพระเจ้าอรินทุมมราช คือ พระพุทธองค์” (อุดม รุ่งเรืองศรี และ กรรณิการ์ พันชนะ, 2542c: 7808-1809)

**ข) ธรรมมามังคลสันติง (อุปาสตสันติปกรณ)** ธรรมมามังคลสันติง หรือ อุปาสตสันติปกรณ นิยมเรียกกันโดยย่อว่าอุปาสตสันติ เป็นบทสวดเพื่อสงบเคราะห์กรรม สวดเพื่อ ระวังภัยร้ายเภทภัย และสิ่งที่จะเข้ามากระทบ คัมภีร์อุปาสตสันตินี้เป็นวรรณกรรมภาษาบาลีที่แต่ง ขึ้นโดย พระมามังคละสีลวิงทะ พระเถระชาวเชียงใหม่ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1985 – 2030) แห่งราชวงศ์มังราย

ลักษณะของมังคลสันติงนั้นเป็นคาถาภาษาบาลีล้วน มีจำนวน 271 คาถา เนื้อหาเป็นการสรรเสริญ ด้วยการเอ่ยนามอดีตพระพุทธเจ้า พระอสีติมหาสาวก พระเอตทัคคะมหา สาวิกาสำคัญ พร้อมทั้งคุณพิเศษของท่านเหล่านั้น กล่าวถึงพรหมภูมิ เทวภูมิ และสรรพสิ่งที่มี อานุภาพมากในจักรวาล ขอให้มาคุ้มครองรักษา สร้างสวัสดิมงคล เป็นต้น

ในลำนานานิยมสวดธรรมมามังคลสันติง หรือ อุปาสตสันติคาถา เมื่อเกิด เภทภัยต่างๆ เมื่อเกิดเหตุร้ายจากภัยธรรมชาติต่างๆ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ไฟไหม้ชุมชน หรือเกิด สิ่งที่เป็นเคราะห์ เป็นกลางร้ายอันเป็นอันตรายแก่บ้านเมือง เป็นต้นว่า สุริยุปราคา จันทรุปราคา อาเพศ อุบาทว์ทั้งหลาย โดยมีความเชื่อว่าการสวดธรรมมามังคลสันติง หรือ คาถาอุปาสตสันตินี้ จะช่วยให้รอดพ้นจากความวิบัติทั้งปวง รอดพ้นภัยจากยาพิษ ศาสตร์วรุช ศักดิ์สงคราม และภัยจาก มนุษย์ อมนุษย์ และสัตว์ร้ายต่างๆ ไม่มาแผ้วพาน ปราศจากโรคพยาธิ พ้นจากทุกข์และเจริญด้วยสิริ มงคลทั้งอายุ วรรณะ สุขะ พละ ด้วยเหตุนี้บางครั้งในพิธีสืบชะตาที่จัดขึ้นภายหลังเกิดอุบาทว์หรือ พิบัติภัยในชุมชนหรือบ้านเมือง จึงนิยมที่จะสวดธรรมมามังคลสันติ หรือคาถาอุปาสตสันติด้วยเสมอ ปัจจุบันพบว่ามีการนำอุปาสตสันติปกรณมาสวดในพิธีทางท้องถิ่นด้วย

### 2.2.3 คัมภีร์และพิธีกรรมสง

พิธีสงในวัฒนธรรมล้านนามีอยู่จำนวนมาก เป็นพิธีกรรมที่ยังพบเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบันทั่ว ภาคเหนือ เช่น การสงเคราะห์ การสงชน การสงอุบาทว์ จัดว่าเป็นกลุ่มพิธีกรรมที่มีประเพณีพิธีจำนวนมากที่สุดในบรรดาพิธีกรรมของล้านนาทั้งหมด การที่พิธีสงมีความหลากหลาย แต่ในขณะเดียวกันก็มีความคล้ายคลึงกันมาก รวมทั้งไม่ตอบสนองต่อความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน ทำให้พิธีสง จำนวนหนึ่งเริ่มเลือนหายไปจากสังคมล้านนา บางพิธีถูกละเลยรวมกันจนกระทั่งแยกแทบไม่ออกว่า เป็นพิธีใดกันแน่

การส่งหรือพิธีกรรมในการสังเวยตามแบบล้านนา จะประกอบพิธีเมื่อมีเหตุการณ์ไม่ดีเกิดขึ้น เช่น ความเจ็บป่วยที่รักษาไม่หาย ประสบเหตุ เช่น ไฟไหม้บ้าน หรือมีเคราะห์ร้ายต่างๆ บ่อยครั้ง ซึ่งเชื่อกันว่าอาจมีสาเหตุเนื่องจากถูกผีหรืออำนาจอื่นกระทำ การแก้ไขอย่างหนึ่งคือ การส่งหรือการสังเวยแก่เทพหรือผีนั้นๆ โดยตรงเพื่อจะได้พ้นจากสภาพที่เลวร้ายนั้นๆ ได้”

พิธีกรรมการส่ง จะมีเครื่องประกอบพิธีกรรมและคำสังเวยแตกต่างกันไปแล้วแต่ชนิดของพิธีการส่ง บำรุง บารมี (2542a: 6511) ได้อธิบายเอาไว้ว่า “เมื่อพิเคราะห์จากพิธีกรรมในการส่งแบบต่างๆ แล้ว พบว่าเครื่องใช้ในการส่งอาจจำแนกเป็นกลุ่มได้ดังนี้

1. เครื่องแสดงความยกย่อง ประกอบด้วย ข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน
2. เครื่องประกอบยศ ได้แก่ ช่อ (ธงสามเหลี่ยมขนาดเล็ก) ทุง (ธงตะขาบ) ทั้งนี้อาจมียาวเท่าตัวเจ้าชาตา) ผ้าขาว ผ้าแดง ห่อเงิน ห่อทอง
3. อาหารและเครื่องขบเคี้ยว ประกอบด้วย แกงส้ม แกงหวาน ข้าว ขนม มะพร้าว กล้วย อ้อย หมาก พลุ บุหรี่
4. เครื่องสังเวยตามวัตถุประสงค์ เช่น ดินหรือแบ่งที่ปั้นเป็นรูปสัตว์ต่างๆ
5. เครื่องทานประกอบ เช่น สัตว์สำหรับปล่อยเพื่อสะเดาะเคราะห์ หน่อกล้วย หน่ออ้อย ไม้ค้ำต้นโพธิ์ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมี เครื่องค้ำบครูของอาจารย์ผู้ประกอบพิธี ประกอบด้วย ดอกไม้ รูปเทียน หมาก พลุ เมียง บุหรี่ และเงินตามอัตรา ทั้งนี้การจัดอุปกรณ์ในพิธีอาจจัดวางบนจานสังกะสี ใส่พานใส่ครวัก คือกระทง ใส่สะทวง คือกระเบียบตรพลิทำด้วยกาบกล้วยหรือวางบนตะแกรงไม้ไผ่สานก็ได้

ขั้นตอนในการส่งนั้น จะต้องเริ่มจากปรารภเหตุที่จะต้องทำพิธีนั้นเสียก่อน เช่น บุคคลอาจประสบเหตุ ไฟไหม้บ้าน มีเคราะห์ร้ายต่างๆ บ่อยครั้ง หรือเกิดอุบัติเหตุขึ้นในบ้าน เป็นต้น เมื่อเห็นเหตุผิดสังเกตดังกล่าวแล้ว เจ้าชาตาจะไปปรึกษากับอาจารย์ผู้ประกอบพิธีซึ่งอาจารย์ก็จะพิเคราะห์ดูเหตุแล้วจึงแนะนำให้ทำพิธีที่สอดคล้องกัน”

ลักษณะสำคัญของการส่งจึงอยู่ที่การทำพิธีเพื่อสักการะบูชา ด้วยการสวดและกล่าวโองการหรือคำโอกาสมีทั้งที่ส่งแก่เทวดา สิ่งเหนือธรรมชาติ ภูติผีปีศาจ และผีบรรพบุรุษตามคติความเชื่อของชาวล้านนา องค์ประกอบสำคัญของพิธีส่งนอกเหนือจากคาถา โองการ และคำโอกาสแล้ว จำเป็นที่จะต้องมีเครื่องบวงสรวงสังเวยตามแต่ประเภทของการส่งซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป การส่งในวัฒนธรรมล้านนານี้ จึงตรงกับความหมายของคำว่า “เช่นสรวงสังเวย” ซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ระดับของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากเป็นการส่งเทวดาหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ก็น่าจะตรงกับคำว่า “บวงสรวง” “พิธีกรรม” และการ “บูชา” ส่วนการส่งให้กับผีต่างๆ น่าจะตรงกับคำว่า เช่น” หรือ “ไหว้” ดังความหมายที่ สุกัญญา สุจฉายา (2553: 121) ได้อธิบายว่า “หากเป็นการให้ผีคนตาย ผีเจ้าที่ใช้ เช่น พลี” และ “ให้ระดับเทวดา ใช้คำว่า บวง สรวง บวงสรวง บำบวง สังเวย บูชา บูชายัญ” อย่างไรก็ตาม

ตามในวัฒนธรรมล้านนาไม่ได้มีการแบ่งระดับของคำที่ใช้เหมือนในภาคกลางแต่อย่างใด คงใช้คำว่า “ส่ง” ร่วมกันระหว่างเทวดาและผี นอกจากนี้ในวัฒนธรรมล้านนายังมีการพิธีบูชาที่เป็นการสักการะ โดยตรงต่างหาก เรียกกันว่า “พิธีบูชา” (บุญ)

### 2.2.3.1 พิธีส่งแบบต่างๆ ของล้านนา

พิธีส่งในวัฒนธรรมล้านนามีอยู่เป็นจำนวนมาก อาจแยกได้ดังนี้คือ

#### 2.2.3.1.1 การส่งเทวดาและสิ่งเหนือธรรมชาติ

- ก) **ส่งแกน** พิธีส่งแกนนี้ จะจัดทำให้แก่บุคคลที่ชีวิตความเป็นอยู่ไม่ราบรื่น เกิดความสูญเสียอย่างหนัก หรือค้าขายขาดทุนบ่อยๆ เป็นต้น
- ข) **ส่งเทวดา** เป็นพิธีส่งเทวดาประจำทิศ เชื่อกันว่าบุคคลใดก็ตามที่มีธุระไปที่ไหนๆ มาแล้วได้รับความเจ็บไข้ได้ป่วยมาในวันนั้นหรือว่าเจ็บปวดป่วย ไข้อย่างกะทันหัน มักจะเรียกกันว่า ไป ถูกเทวดาทักบ้าง ตามทิศต่างๆ ที่ไปมานั้น (บำรุง บารมี, 2542d: 6516)
- ค) **ส่งเทวดา 9 คน** ตรงกับพิธีบูชาเทวดานพเคราะห์ของภาคกลาง พิธีส่งเทวดา 9 คน หรือ บูชาส่งเทวดาเก้าตนนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นพิธีส่งเวรเทวดา 9 องค์ หรือ 9 หมู่ ซึ่งประกอบด้วย พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหู และพระเกตุ ในกรณีที่บุคคลเป็นโรคหรือไข้ต่างๆ นานา ไม่มีสร่างหรือเกิดโรคร้ายต่อเนื่องกันไปทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีตัวชนตัวเคราะห์หรือตัวเสวยอายุมาประสบหรือทับทองโหราชาตาอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้คนป่วย เรือจริงดังกล่าว โบราณจารย์จึงกำหนดให้ทำพิธีส่งเวรเทวดา 9 คน นี้ เพื่อให้หมดเคราะห์กรรม เทวดาทั้ง 9 ดังกล่าวนี้นี้หมายถึงดาวพระเคราะห์ทั้ง 9 ซึ่งเข้าเสวยสภาพในลัคนาของเจ้าชะตาแต่ละคนดังจะสามารถบันดาลให้เกิดเป็นไปต่างๆ ตามอิทธิพลของดาวพระเคราะห์นั้นๆ (บำรุง บารมี, 2542m: 6542)
- ง) **ส่งนพเคราะห์ทั้ง 9** พิธีส่งนพเคราะห์ทั้ง 9 นี้ได้จัดให้มีตารางสำหรับดูว่าแต่ละพระเคราะห์อยู่ทิศไหน มีรูปที่จะปั้นก็ตัว รูปอะไรบ้าง เพื่อให้สะดวกต่อการตรวจหาอายุปัจจุบันว่าจะตกที่พระเคราะห์อะไร อายุในปีนั้นเสวยพระเคราะห์อะไร

จ) **ส่งพระภูณาค** พิธีส่งพระภูณาค (คำว่า “พระภูณาค” เป็นการเขียนตามอักษรวิธีของล้านนา) หรือพิธีขอที่ดินจากพระภูณาคนี้เป็นขั้นตอนหนึ่งในการปลูกเรือนของชาวล้านนา กล่าวคือ เมื่อเจ้าของเรือนใหม่ได้เตรียมไม้เครื่องเรือนต่างๆ พร้อมแล้ว ก็จะชุดหลุมเพื่อจะลงเสาเรือน ซึ่งก่อนที่จะชุดหลุมนั้น เจ้าของเรือนจะต้องทำพิธี ส่งพระภูณาคหรือขอที่ดินจากพระภูณาคเสียก่อนทั้งนี้เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของบุคคลในเรือนนั้นๆ (บำรุง บารมี, 2542: 6555)

#### 2.2.3.1.2 การส่งเคราะห์ อัปมงคล เสนียดจัญไรต่างๆ

ก) **ส่งกิว** ตามความหมายในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย กิวมีความหมายว่า “ชะตา ชีวิต โชค วาสนา หรือ ดวง ในปัจจุบัน ดังที่มักพูดเป็นคำพังเพยว่า “กิวพู กิวตอยผ่อหัน กิวคนไผ่ผ่อหัน” (รอยคอดของภูเขานั้นเห็นได้ แต่โชควาสนาของคนนั้นไม่มีใครมองเห็นได้) เมื่อในขณะบ้านเมืองเกิดมีอุบัติเหตุ หรือโรคร้าย เช่น โรคระบาดต่างๆ หรือในกรณีที่บุคคลค้าขายขาดทุนหรือมีวิถีชีวิตลุ่มๆ ดอนๆ โดยหาสาเหตุไม่พบ การส่งกิวนี้จะช่วยให้ภาวะที่เลวร้ายดังกล่าวนั้นหมดไปได้ (บำรุง บารมี, 2542b: 6512)

ข) **ส่งซี้ช่วย** ตามความหมายในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ นั้น การส่งซี้ช่วย หมายถึง “การส่งซี้ช่วย หรือ ส่งซี้ช่วยชุดขุมเสา เป็นพิธีส่งอย่างหนึ่งอันเนื่องในพิธีกรรมการปลูกบ้านใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสนียดจัญไรอันอาจเกิดมีในที่ดิน ซึ่งปลูกบ้านใหม่นั้นให้หมดไปและเป็นการเตรียมตัวรับโชคกลาง (บำรุง บารมี, 2542c: 6514)

ค) **ส่งซิด** เป็นพิธีกรรมเดียวกันกับการถอนซิด (ดูรายละเอียดใน ถอนซิด)

ง) **ส่งเคราะห์** บุคคลที่ถูกใส่ความ ประสบอุบัติเหตุ เป็นไข้ ค้าขายขาดทุน ทำงานมักผิดพลาดหรือเกิดความเสียหายบ่อยๆ ถือว่าบุคคลผู้นั้นมีเคราะห์มากระทบ การส่งเคราะห์ จะทำให้เคราะห์ทั้งหลายตกไปได้ (บำรุง บารมี, 2542e: 6519)

จ) **ส่งเคราะห์เข้าจี** พิธีส่งเคราะห์เข้าจี (เข้าจี้) จะทำเมื่อบุคคลป่วยไข้ไม่รู้หาย รักษามาหลายหม้อแล้วแต่ก็ไม่หายขาด เมื่ออาจารย์เห็นลักษณะดังกล่าวก็มักให้ทำพิธีส่งเคราะห์เข้าจีเสีย (บำรุง บารมี, 2542g: 6521)

- ฉ) **ส่งเคราะห์ 3 ชั้น หรือ ส่งอัฐเคราะห์** พิธีนี้เกิดขึ้นเพราะความคิดที่จะตรวจสอบว่าในช่วงอายุของตนในแต่ละปีนั้น มีพยากรณ์ว่าดีหรือร้ายอย่างไร เพื่อจะได้หาทางปิดเป่าความเลวร้ายนั้นเสีย ขณะเดียวกันก็จะเป็นการต้อนรับสิ่งดีที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตของตน โบราณจารย์จึงได้คิดค้นระบบ “ตัวชน” หรือสิ่งที่จะมากระทบต่อชีวิตขึ้น โดยแต่ละปีเมื่อมีอายุมากขึ้นหรือมีการเปลี่ยนตัวเฟิงวนไปตามลำดับนั้น ชีวิตก็จะได้พบเหตุการณ์ต่างๆ (บำรุง บารมี, 2542f: 6522-6523)
- ช) **ส่งเคราะห์นรา** การส่งเคราะห์นรานี้ คือ การกระทำที่ต่อเนื่องจากการตรวจดูตัวเลขเสวยอายุซึ่งจะครอบงำอายุของคนในแต่ละปี ตัวเสวยอายุนั้นจะส่งผลกระทบต่อง่ายของอายุทั้งในแง่ร้ายและแง่ดีตามคำพยากรณ์ (บำรุง บารมี, 2542h: 6526)
- ช) **ส่งเคราะห์ปีใหม่** บุคคลได้รู้สึกตัวว่าความเป็นอยู่ในปีที่ผ่านมาไม่ราบรื่น ไม่สบายอกไม่สบายใจ มักมีเคราะห์ต่างๆ นานา ล้มลุกคลุกคลานเจ็บไข้ได้ป่วยบ่อยๆ หรือรู้ว่าเป็นปี โชคไม่ดี หรือเห็นว่าแม้จะทำพิธีอื่นๆมาแล้วก็ยังไม่สบายใจ ก็ให้ส่งเคราะห์ปีเสีย โดยให้จัดพิธีส่งเคราะห์นี้ในระหว่างเทศกาลสงกรานต์ ในวันที่เรียกว่าวันปากปี คือ หลังวันเถลิงศกหนึ่งวัน (บำรุง บารมี, 2542i: 6529)
- ฉ) **ส่งเคราะห์เรือน** พิธีส่งเคราะห์เรือนนี้ ถือกันว่าเป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเมื่อเห็นว่ามีผู้ป่วยหนักจนอาจถึงแก่ชีวิต เมื่อทำพิธีนี้แล้วจะทำให้ผู้ป่วยนั้นพ้นจากความป่วยไข้หรืออุปัทวันตรายทั้งปวงและช่วยให้เกิดสิริมงคลแก่สมาชิกในเรือนหรือในครอบครัว (บำรุง บารมี, 2542j: 6531)
- ญ) **ส่งเครื่องปีเครื่องเดือน** พิธีส่งเครื่องปีเครื่องเดือนนี้ อาจเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า “ส่งปีเกิดกับไม้และรูปสัตว์” เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นเมื่อเห็นว่าแม้จะทำพิธีส่งหลายพิธีหรือบูชาหลายวิธีแล้วก็ตาม อาการเจ็บไข้เรื้อรังกนั้นยังไม่หาย โบราณจารย์จึงให้จัดทำพิธีส่งเครื่องปีเครื่องเดือนนี้อีกครั้งหนึ่ง ในบรรดาอุปกรณ์ในพิธีนั้นนอกจากจะมีเครื่องบูชาต่างๆ ตามปกติแล้ว ก็ยังจะมีไม้รูปสัตว์และอมนุษย์ที่เชื่อว่าอาจมาทำร้ายแก่ผู้มีเคราะห์นั้นๆ (บำรุง บารมี, 2542k: 6533)
- ฉ) **ส่งชน** การส่งชนนี้สืบเนื่องมาจากการบูชาอัฐเคราะห์ หรือส่งอัฐเคราะห์ ซึ่งเมื่อเสร็จการบูชาอัฐเคราะห์แล้ว มีการส่งชนอีกครั้งหนึ่ง

เรียกว่า “พิธีส่งเคราะห์สามชั้น” การส่งจะส่งเคราะห์อะไร พระเคราะห์ตัวไหน ราชีอะไร พระเคราะห์ที่มาชนอยู่ชั้นในของราชีนั้นๆ เรียกว่า “ชนหน้า” พระเคราะห์ที่มาชนอยู่ชั้นนอก เรียกว่า “พระเคราะห์ชนหลัง” เมื่อเปิดดูตารางพระเคราะห์แล้วพบว่าพระเคราะห์นั้นๆ ตกราศีใด ในทิศไหน และเสวยชั้นใด ที่มาชนข้างหน้าหรือชนข้างหลังคืออะไร แล้วก็ให้จัดเครื่องบูชาลงในกระบะบัตรพลี สำหรับตัวชนหน้า 1 กระบะ และตัวชนหลังอีก 1 กระบะ และยังต้องจัดขันตั้งหรือเครื่องค้ำบักรูของอาจารย์ผู้ประกอบพิธีอีกชุดหนึ่งตามธรรมเนียม (บำรุง บารมี, 2542: 6535)(บำรุง บารมี, 2542l: 6534-6535)

- ข) **ส่งพระสระแก้ว หรือ สระพระเคราะห์** การส่งพระสระแก้ว หรือ การสระพระเคราะห์ คือ พิธีการอย่างหนึ่งที่กระทำขึ้นเพื่อให้ผู้ที่เดือดร้อนเป็นทุกข์ หรือมีเคราะห์ได้พ้นจากเคราะห์ร้ายที่เกาะกุมสมอยู่ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542p: 6555)
- ช) **ส่งไฟไหม้** การส่งไฟไหม้ หรือบูชาส่งไฟไหม้ เป็นพิธีกรรมที่ชาวล้านนาจะทำขึ้นเมื่อเกิดไฟไหม้วัด บ้าน ยุ้งข้าวหรือกองข้าวในนา เป็นต้น เมื่อจัดพิธีนี้แล้วจึงจะสามารถปลูกสร้างอาคารในบริเวณที่ไฟไหม้นั้นได้ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542q: 6557)
- ฌ) **ส่งราหู** ตามตำราโหราศาสตร์นั้น ราหูเป็นพระเคราะห์องค์หนึ่งในพระเคราะห์ นับเป็นพระเคราะห์องค์ที่ 8 ท่านจัดว่าเป็นดาวบาปเคราะห์ เป็นดาวตัวร้ายดาวอันตรายประจำคณะ ทางคติโหราถือว่าถ้าพระเคราะห์นี้เสวยอายุบุคคลใดก็จะทำให้บุคคลผู้นั้นมีชีวิตอยู่อย่างไม่ราบรื่น มักมีเหตุเภทภัยต่างๆ นานา (บำรุง บารมี, 2542p: 6561) จึงต้องมีการส่งราหู หรือสังเวรราหูเพื่อลดเคราะห์
- ญ) **ส่งโลกาวุฒิ** การส่งโลกาวุฒิ หรือ โลกวุฒิ เป็นพิธีส่งหรือการสังเวทเพื่อให้พ้นจากการกระทำที่เป็นโลกาฆณี หรือ การกระทำที่เกิดความเสื่อมแก่โลก ซึ่งจากข้อกำหนดไว้ในคัมภีร์ชื่อโลกสมมติราช พบว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับตำแหน่งที่ปลูกเรือนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งหากผู้ปลูกเรือนกระทำเข้าลักษณะดังกล่าวนั้นย่อมจะเป็นที่ติฉินของผู้อื่น ดังนั้นการส่งโลกาวุฒิ จึงเป็นวิธีที่จะแก้ไขความผิดดังกล่าวนี้ได้ (ศรีเลา เกษพรหม, 2542a: 6563)

- ฎ) **ส่งสูญ หรือ ส่งศูนย์** การส่งสูญ หรือ ส่งศูนย์ เป็นผลต่อเนื่องมาจากการดูโชคและเคราะห์ (บำรุง บารมี, 2542r: 6566)
- ฏ) **ส่งหาบ** พิธีส่งหาบนี้ทำขึ้นเมื่อเด็กที่มีอายุ 1 ปีถึง 10 ปี เป็นพยาธิ คือเจ็บไข้ได้ป่วยเนืองๆ เช่น อาจเป็นเด็กพุทโธโรกัณปอด เป็นตานขโมย เป็นโรคผิวหนัง มีผื่นคันไม่รู้จักหาย ร่างกายไม่แข็งแรงหรือช้ำแยะ ผู้เฒ่าผู้แก่หมอยา หรืออาจารย์ผู้ประกอบพิธีอาจแนะนำให้ ส่งหาบ ในการส่งหาบนั้นจะใช้ กวยตั้นข้าง (อ่านว่า “ก้วยตั้นข้าง”) (ตะกร้าสานให้ตาห่างๆ มีลักษณะคล้ายเท้าข้าง เมื่อจะใช้ต้องเอาใบตองกรุด้านในเสียก่อน) ขนาดกว้างประมาณ 7 นิ้ว สูงประมาณ 9 นิ้ว จำนวนสามหาบ หรือสามคู่ เพื่อทำพิธีส่งในตอนเย็นวันละหนึ่งหาบ รวมสามวัน แต่ละหาบบรรจุเครื่อง 4 คือ เครื่องสังเวद्यต่างๆ อันประกอบด้วย ดอกไม้ รูปเทียน กล้วย อ้อย มะพร้าว ข้าวต้ม ขนม และอาหารตามกำหนด โดยเฉพาะต้องมีเงิน 3 บาทห่อด้วยผ้าขาว มีดินจากจอมปลวก หรือขี้ผึ้ง หรือแป้งปั้นเป็นรูปสัตว์เลี้ยงอย่างละ 1 ตัว และให้มีรูปปั้นชายหญิง 1 คู่ อยู่ในหาบนั้น (บำรุง บารมี, 2542s: 6567)
- ฐ) **ส่งอุบาทว์ 8 ประการ หรือ อภิไทโทธิบาทว์** มีลักษณะเดียวกันกับความเชื่อเรื่องอภิไทโทธิบาทว์ของภาคกลาง
- ฑ) **ส่งฮ่า ส่งบั้ง ส่งเพี้ยยง ส่งแมลงเพลิง ส่งแมลงบั้ง ส่งนก ส่งหนู** คนโบราณล้านนาในสมัยก่อน ถ้ามีสัตว์ต่างๆ แมลงต่างๆ เป็นต้นว่า นก หนู บั้ง หรือเพี้ยยง ลงกินพืชพรรณธัญญาหารในไร่นาข้าวกล้าหรือในไร่นาสวน ท่านว่าเป็นอุบาทว์ชนิดหนึ่งหรือบางแห่งก็ว่า ฮ่า (หรือห่าลง) ก็มักจะกระทำพิธีส่งหรือบูชาเพื่อให้พ้นจากความเลวร้ายนั้นๆ ถ้าเหตุการณ์เกิดขึ้นที่ใดก็ให้ทำพิธีส่งในที่เกิดเหตุ นั้น ก่อนที่จะจัดพิธีส่งบั้งเพี้ยยงนี้ ท่านให้ขึ้นท้าวทังสี่ที่นั่นเสียก่อน 1 วัน ในวันที่ 2 ถึงจะทำพิธีส่งบั้ง เพี้ยยง หรือจะทำในวันนั้นก็ได้อหากสะดวก ควรทำคนละเวลา คือ ในตอนเช้าก็ควรทำพิธีขึ้นท้าวทังสี่ ในตอนเย็นก็ทำพิธีส่งบั้งส่งเพี้ยยงก็ได้ (บำรุง บารมี, 2542t: 6572)

### 2.2.3.1.3 การส่งผี

- ก) **ส่งข้าวให้ผี** ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องส่งข้าวให้ผีนี้ สืบเนื่องมาจากการเจ็บไข้ได้ป่วย แล้วมีผู้ทำนายทายทักว่าถูกผีทำร้ายเอา ผู้ถูกผีทักก็จะทำสะทวงโดยใช้กาบกล้วยมาหักเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ใช้ไม้เสียบด้านล่างแล้วใช้ใบตองปูรองพื้น นำข้าว กับข้าว เกลือ วางไว้ตามมุมทั้งสี่ของสะทวง บางทีก็ใช้ดินเหนียวปั้นเป็นรูปคนใส่ลงไปในสะทวงด้วย แล้วนำสะทวงวางที่ปลายเท้าของผู้ป่วย นำมิดวนไปวนมาที่ผู้ป่วยแล้วกล่าวคำเกี่ยวกับการส่งข้าวให้ผี ทำนองว่าอย่ามาทำร้ายจะส่งข้าวไปให้ แล้วนำสะทวงดังกล่าวไปวางไว้ตามทางแยก หรือตามทิศที่ผู้ทำนายแนะนำไว้ (บำรุง บารมี, 2542: 6515-6516)
- ข) **ส่งไข่ ส่งผี หรือ ส่งเทวดา** พิธีส่งไข่นี้ บางแห่งบางท้องถิ่นก็จะเรียกว่าส่งผีบ้าง แล้วแต่ผู้ประกอบพิธีแต่ละแห่งจะเรียกชื่อเอาเอง อย่างไรก็ตาม พิธีนี้ก็มิมีที่มายู่ที่บุคคลใดก็ตามมีธุระไปที่ไหนๆ มาแล้วได้รับความเจ็บไข้ได้ป่วยมาในวันนั้นหรือว่าเจ็บปวดป่วยไข้อย่างกะทันหัน มักจะเรียกกันว่า ไปถูกผีทักบ้าง ตามทิศต่างๆ ที่ไปมานั้น (บำรุง บารมี, 2542d: 6516)
- ค) **ส่งผีสองนาง** ผีสองนาง หมายถึงผีหรือนางเทวดาซึ่งกล่าวกันว่าเป็นนางเทวดาคู่ที่สวยมาก และสถิตอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ที่แตกกิ่งออกติดกันเป็นคู่แฝดขึ้นมา หรือต้นไม้มีกิ่งเท่ากันสูงจากพื้นดินสองกิ่งเรียกว่าไม้สองนาง โบราณถือว่าเป็นที่อยู่ของผีสองนางหรือนางไม้ ผีสองนางนี้ชอบทำร้ายชายหนุ่มในวันฉกรรจ์ หากมีผู้ไปถูกผีสองนางทำร้ายซึ่งนับว่านางต้องการตัวชายหนุ่มผู้นั้นไปเป็นสามี ก็ จำเป็นที่จะต้องส่งหรือทำพิธีสังเวกผีสองนางเสียเพื่อให้พ้นจากภาวะผิภุมนั้น ส่วนมากนิยมไปเลี้ยงถึงที่อยู่ ถ้ารู้ว่าไปถูกผีสองนางที่ไหนมาหรือผีสองนางนั้นอยู่ที่ไหน ซึ่งก็รู้ได้ง่ายจากการสังเกตต้นไม้ดังกล่าว เมื่อผู้ใดไปต้องหรือถูกผีสองทักทอ บุคคลผู้นั้นจะต้องไปเลี้ยงด้วย (บำรุง บารมี, 2542ก: 6553)
- ง) **ส่งแม่เกิด ส่งวานเกิด หรือส่งพ่อเกิดแม่เกิด** การส่งแม่เกิดหรือบางแห่งเรียกว่าส่งเกิดนี้ เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อสังเวกแม่ชื่อ เมื่อเห็นว่าทารกหรือเด็กป่วยไข้กระเสาะกระแสะ ร้องไห้กวนโยเยบ่อย เชื่อกันว่าแม่เกิด หรือ แม่ชื่อซึ่งเป็นวิญญาณนั้นจะมารับเอาเด็กไปอยู่ด้วย



ดังนั้นการทำพิธีส่งแม่เกิดหรือส่งเวรแก่แม่ชื่อนี้ จึงเป็นการกระทำเพื่อให้แม่ชื้อพอใจ และยุติการกระทำที่จะนำตัวเด็กไปอยู่ด้วยเสีย (บำรุง บารมี, 2542o: 6599) สำหรับพิธีส่งวานเกิด มีลักษณะที่ใกล้เคียงกันหากต่างกันว่าผู้กระทำต่อเด็ก กล่าวคือ พิธีส่งวานเกิด เป็นพิธีที่ทำขึ้นเมื่อเห็นว่าเด็ก หรือทารกป่วยกระเสาะกระแสะ มีแนวโน้มว่า “วาน” หรือ ญาติในปรภพจะมารับตัวเด็กนั้นให้กลับคืนไปอยู่ในสภาพวิญญูณเหมือนเดิม พิธีส่งวานเกิดนี้เป็นพิธีที่ทำต่อจากการส่งเกิดหรือส่งแม่เกิด คือส่งแม่ชื้อในวันแรก และวันต่อมาจะมีการส่งวานเกิด ดังจะเห็นได้จาก คำโอกาสหรือโองการส่งเวรในพิธีนี้ ซึ่งผู้ที่เชิญมารับเครื่องสังเวคนั้นได้ถูกระบุว่าเป็น “เสี้ยว” “ยี่เสี้ยว” และ “เสี้ยวสหายทั้งสอง” ซึ่งแปลว่าผู้มารับเครื่องสังเวคนั้นเป็นเกลอกับบิดามารดาของเด็ก และในบางตอนก็เรียกเป็น “พ่อเกิดแม่เกิด” และ “พ่อยี่แม่ยี่” ด้วยเช่นกัน ดังนั้นเมื่อทารกนั้นเติบโตขึ้นก็เกรงไปว่าบิดามารดาซึ่งอยู่ในสภาพของวิญญูณจะมารับตัวเด็กทารกนั้นไป จึงต้องมีเครื่องสังเวคต่างๆ เพื่อเอาใจ พร้อมกับอ้างว่าเด็กนั้นได้ระคนกับสิ่งที่น่าขยะแหยง เช่น กินเซียดแห้ง กินทาก กินตับของอิก้าหรือดวงตาของอึ่งอ่าง เป็นต้น มาแล้ว เพื่อให้บิดามารดาในภาควิญญูณนั้นเกิดรังเกียจแล้วคลายความรักและผูกพันในเด็กนั้นไป (บำรุง บารมี, 2542q: 6563) มหาวิทยาลัย

- จ) **ส่งหีบส่งหาม** เป็นพิธีกรรมของพรานป่าเพื่อเลี้ยงผีป่าที่ดูแลรักษาสัตว์ป่า ซึ่งพรานเรียกผีป่านี้ว่า “พระยาแก้วพรานป่าจ่าเนื้อ” พิธีส่งหีบส่งหามนี้บางแห่งก็เรียกว่า “ส่งหีบส่งคอน” พิธีส่งหีบส่งหามหรือส่งหีบส่งคอนจะทำก่อนที่พรานจะฆ่าหื้อเนื้อสัตว์แบ่งปันส่วนแบ่งกัน (จำลอง คำบุญชู, 2542: 6568)

### 2.2.3.2 คัมภีร์พิธีส่ง

คัมภีร์พิธีส่งในวัฒนธรรมล้านนานั้นมีอยู่เป็นจำนวนมากอยู่ในรูปแบบตำราพิธีกรรมเช่นเดียวกันกับพิธีสืบชะตา หากแต่ขั้นตอนการประกอบพิธีส่งนั้นไม่ละเอียดซับซ้อนเท่ากับพิธีสืบชะตา ทำให้ความยาวตำราพิธีส่งในแต่ละพิธีจึงมีขนาดสั้น มักปรากฏว่าจารหรือตีพิมพ์ตำราพิธีส่งร่วมกับพิธีอื่นๆ เสมอ

ตำราพิธีส่งในอดีตจะอยู่ในรูปของพับสาและนิยมจารเป็นอักษรธรรม โดยอาจอยู่ร่วมหรืออยู่แยกจากตำราพิธีกรรมอื่นๆ ได้ แต่พิธีส่งบางอย่างนิยมจารหรือพิมพ์ร่วมกับตำราพิธีสืบชะตา เช่น พิธีส่งเคราะห์ เนื่องจากชาวล้านนานิยมประกอบพิธีส่งเคราะห์ก่อนการสืบชะตา ส่วนพิธีส่งอื่นๆ มักอยู่ในรูปของตำราพิธีกรรม โดยมากจะตำราพิธีส่งจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แตกต่างกันบ้างในส่วนของคำโอกาสและความละเอียดในการกำหนดเครื่องประกอบพิธี แต่ลักษณะโครงสร้างจะเหมือนกันกล่าวคือ ประกอบด้วยคำโอกาสที่เป็นการปรารภเหตุของการประกอบพิธีส่ง ตามด้วยคาถาของแต่ละพิธี ซึ่งจะมีขนาดสั้นๆ ไม่ซับซ้อนและยาวเหมือนพิธีสืบชะตา

ส่วนลำดับของการสวด (สูตร หรือ สุต) ในพิธีส่งแต่ละประเภทรุ่นนั้นจะแตกต่างกันไป บางครั้งอาจขึ้นด้วยคาถาก่อนตามด้วยคำโอกาส หรือ อาจขึ้นด้วยคำโอกาสดีก่อนแล้วลงท้ายด้วยคาถา บางพิธีอาจมีคำโอกาสเป็นหลักและมีคาถาสั้นๆ ปิดหัวปิดท้าย หรือบางครั้งในบางตำราอาจมีเฉพาะคาถา บางกรณีก็เป็นคำสั่งเว่ย บางครั้งเป็นโองการสั่งเว่ย ไม่มีรูปแบบและโครงสร้างที่ตายตัวแน่นอนแบบพิธีสืบชะตา โดยอาจแบ่งเป็นประเภทใหญ่ได้ดังนี้คือ

**กลุ่มที่มีทั้งคาถาและคำโอกาสสั่งเว่ย** ได้แก่ พิธีส่งเคราะห์ พิธีส่งเคราะห์เข้าจี๋ พิธีส่งเคราะห์ปีใหม่ พิธีส่งเคราะห์นรา พิธีส่งชน พิธีส่งแกน พิธีส่งเทวดาแก้ตน พิธีส่งนพเคราะห์ทั้งเก้า พิธีส่งราหู พิธีส่งวานเกิด พิธีส่งสุญ พิธีส่งอุบาทว์ (อภิไทโภวิบาทว์) พิธีส่งฮ่า ส่งบั้ง สั้งเพลิง ส่งแมลงส่งนกหนู

**กลุ่มที่มีเฉพาะคาถา** ได้แก่ พิธีส่งโลกาวุฒิ ส่งไฟไหม้ (บางตำรา)

**กลุ่มที่มีเฉพาะคำโอกาสสั่งเว่ยหรือโองการสั่ง** ได้แก่ ส่งผีส่งไซ้ (ส่งเทวดา) พิธีส่งกั้ว พิธีส่งเครื่องปีเครื่องเดือน พิธีส่งบั้งส่งเพรียง พิธีส่งผีสองนาง พิธีส่งพญานาค พิธีส่งพระสระแก้ว พิธีส่งไฟไหม้ พิธีส่งพ่อเกิดแม่เกิด พิธีส่งหาบ

อย่างไรก็ตามทุกพิธีจะต้องเริ่มต้นการสวดด้วยการขึ้นบทนมัสการพระรัตนตรัย 3 จบ เสมอทุกพิธี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามีการปรับเปลี่ยนให้พิธีส่งที่มีลักษณะเป็นพิธีทางไสยศาสตร์ให้กลายเป็นพิธีทางพุทธศาสนาไปแล้วในปัจจุบัน

#### 2.2.4 คัมภีร์และพิธีกรรมถอน

พิธีกรรมถอน แม้ว่าจะมีอยู่จำนวนไม่มากนักในวัฒนธรรมล้านนา แต่เป็นพิธีที่มีความสำคัญ ยังคงมีการปฏิบัติและได้รับการสืบทอดอย่างเคร่งครัดในปัจจุบัน การถอนแม้ว่าจะเกี่ยวข้องกับความตาย การสูญเสียชีวิต การเจ็บไข้ได้ป่วยและเภทภัยต่างๆ โดยเฉพาะการตายผิดปกติทั้งหลายที่เรียกกันว่าตายโหงตายนพรายเป็นส่วนใหญ่ แต่ลักษณะของพิธีถอนจัดว่าเป็นพิธีมงคล มุ่งกระทำเพื่อถอนความอัปมงคลออกจากบุคคลและสถานที่ที่สำคัญ

มณี พยอมยงค์ (2539: 21) อธิบายเกี่ยวกับการถอนเอาไว้ว่า “การถอน คือการนำเอาสิ่งไม่พึงประสงค์ออกจากบริเวณที่อยู่อาศัยหรือที่ทำงานเพราะสิ่งนั้นจะเป็นโทษในความเป็นอยู่และอาชีพการงาน การถอนมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ

1. ถอนวัตถุ
2. ถอนสิ่งที่เป็นนามธรรม

ถอนวัตถุ คือ สิ่งที่พบเห็นกันด้วยตา เช่น การถอนสีมา เรียกว่า สีมาวิปवास การถอนวัตถุอย่างอื่นที่คาดว่าจะตกค้างอยู่ในบริเวณที่พระสงฆ์ผูกสีมาลงไปใหม่เรียกว่าตัจฉิรวาวิปवास ต่อมาประชาชนผู้นับถือพุทธศาสนาจึงนำเอาวิธีการนี้มาใช้สำหรับสิ่งปลูกสร้าง เช่น อาคารบ้านเรือน ที่ทำการ

สิ่งที่เป็นนามธรรม คือ เมื่อไปทำสิ่งปลูกสร้างหรือที่อยู่อาศัยซึ่งเราซื้อจากคนอื่นเมื่ออยู่ไปนานๆ เกิดไม่สบาย ป่วยไข้ ขึ้นกับคนในเรือน ถูกหมอลำทำนายทายทักว่า บ้านนี้มีสิ่งนั้นสิ่งนี้อยู่ภายในควรจะถอนจึงจะอยู่สุขสบาย ความกลัว ความวิตกกังวลต่อชีวิตจึงทำพิธีกรรมถอนสิ่งที่มองไม่เห็นอะไร เรียกแต่ว่าถอนชิตชา หรือถอนชิตขวง”

พิธีการถอนจึงเป็นพิธีกรรมแบบล้านนาซึ่งจะทำขึ้นเมื่อมีเหตุที่ต้องการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแก่สถานที่ สถาปัตยกรรมหรือแม้กระทั่งวิญญาณของผู้ตาย กล่าวกันว่าเมื่อได้มีการปลูกสร้างอาคารสถานที่แล้วนั้น อาคารสถานที่ดังกล่าวนั้นมีได้มีเพียงแต่วัตถุที่วางอยู่กับดินเท่านั้น แต่ยังมี ความผูกพันของคนที่มีต่อสิ่งนั้นๆ ตลอดจนความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นเพราะการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในที่นั้นอีกมาก ดังนั้นเมื่อประสงค์ที่จะรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างหรือสิ่งที่ผูกพันอยู่กับที่นั้นๆ ไปที่อื่นแล้ว ก็ ต้องจะต้องมีพิธีกรรมเพื่อถอนความผูกพันนั้นให้หมดไป โดยมีวิธีการ เครื่องประกอบพิธีและคำกล่าว ในการสังเวทต่างๆ ไว้ด้วย (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542c: 2613)

การถอนหรือสูตรถอนต่างๆ เป็นประเพณีเดิมของล้านนาที่สืบทอดกันมาช้านานแล้ว การถอน หรือสูตรถอน คือ การสวดมนต์เพื่อถอนความเป็นอัปมงคลที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งให้หมดไปเสีย ดังมีการถอนหรือสูตรถอนหลายประเภท เช่น

1. ถอนศพ
2. ถอนขึ้นเรือนใหม่
3. ถอนสีมา
4. ถอนชิต และ
5. ถอนไฟไหม้ เป็นต้น

ในตำราการถอนอัมภมคลนั้นต้องใช้พระตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปถึงจะเรียกว่าสงฆ์ หรือพิธีสังฆะ ซึ่งแปลว่าหมู่ และสงฆ์ที่ทำพิธีถอนนี้ต้องอยู่ในหัตถบาส หมายความว่า พระทุกรูปต้องเอื้อมมือถึงกันได้ ขณะนั่งหรือยืน บางครั้งบางอย่างต้องมีการนิมนต์พระพุทธรูปเป็นประธานด้วย เรียกว่าเป็น 5 พร้อมทั้งพระพุทธรูป ซึ่งการถอนโดยพระสงฆ์มี 3 อย่างคือ ถอนสิ่งปลูกสร้าง ถอนคนตาย และถอนโรคภัยต่างๆ (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2542c: 2614)

นอกจากการสวด หรือสูตร (สูตร) ต่างๆ ที่เป็นพิธีสงฆ์อันเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตชาวบ้านแล้ว ยังมีพิธีสูตรถอนอันเป็นพิธีสงฆ์เกี่ยวเนื่องด้วยกิจของสงฆ์ยังมีอีกมากที่เรียกว่า สังฆกรรม เป็นต้นว่า การถอนสีมา การถอนตจีวรวิปวาส ถอนอุปโลกนกรรม ภัตตเทศกรรม โอสรณา เป็นต้น (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2542c: 2615)

โดยรวมแล้วพิธีถอนน่าจะมีความหมายตรงกับคำว่า ล้าง หรือ ถอน เช่น พิธีล้างอาถรรพ์ ถอนวิญญูณ ถอนเสนียดจัญไรแบบภาคกลาง โดยมีการสวดเพื่อถอนความอัมภมคลโดยที่แต่ละพิธีจะมีสูตรถอนต่างกันไป แต่ทุกพิธีจะต้องมีเครื่องเช่นไห้ ฦ บริเวณจุดที่ต้องการจะทำพิธีถอนเสมอ ตรงกับที่สุกัญญา สุจฉายา (2553: 127) ได้อธิบายเอาไว้ว่า “ในภาษาไทยล้านนา มีคำว่า “เส้น” ที่แปลว่า บูชา อย่างเส้นผี เรียก กะทง กะบะทำด้วยกาบกล้วยใส่เครื่องเช่นหรือเครื่องบัตพรลิวา สะทวง” นั่นเอง

#### 2.2.4.1 พิธีถอนแบบต่างๆ ของล้านนา

อาจแบ่งประเภทพิธีถอนในวัฒนธรรมล้านนาได้ดังนี้

##### 2.2.4.1.1 ถอนอัมภมคล เสนียดจัญไร อุบาทว์และความวิบัติต่างๆ

ก) **ถอนชิต** โดยรวมแล้ว “ชิต” หมายถึง สิ่งต้องห้าม ดังนั้นบุคคลที่กระทำในสิ่งอันไม่สมควรซึ่งเป็นการละเมิดต่อบุคคล ต่อสิ่งสาธารณประโยชน์ หรือสิ่งที่ควรยอมรับนับถือนั้น ย่อมจะนำความอัมภมคลไปสู่ผู้กระทำ ทำให้ผู้กระทำได้รับความเดือดร้อนเป็นทุกข์หรือเกิดโรคภัยโดยประการต่างๆ ซึ่งเรียกว่า “ต้องชิต” นั้น หากสอบสวนดูแล้วพบว่าความทุกข์ความเดือดร้อนดังกล่าวเกิดจากการละเมิดจารีต หรือทำให้เกิดผลร้ายต่อสิ่งสาธารณประโยชน์แล้ว วิธีที่จะช่วยลดความทุกข์ดังกล่าวได้ ก็คือ จัดให้มีการส่งชิต หรือ ถอนชิตนั้นเสีย

ชิตสามารถแยกออกได้ 3 ระดับ ซึ่งจะมีวิธีการส่งชิต หรือ ถอนชิตให้เหมาะสมกับชิตประเภทนั้นๆ คือ

**ชิตตกับคน** คือ ชิตที่ให้ผลต่อคนซึ่งอาจถือว่าเป็นชิตระดับต่ำ ในที่นี้หมายถึงการที่ผู้กระทำให้เกิดความชิตหรืออ้อมงคนนั้นไปละเมิดในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันมีผลกระทบต่อผู้กระทำโดยตรง

**ชิตตกับบ้าน** คือชิตที่ให้ผลต่อคนในเรือนหรือในหมู่บ้านซึ่งอาจถือว่าเป็น ชิตระดับกลาง หมายถึงการที่บุคคลกระทำผิดต่อจารีตสังคัม ผิดครรลองประเพณี หรือขัดต่อการสาธารณประโยชน์ ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระเบียบสังคัม

**ชิตตกับเมือง** คือชิตที่ให้ผลต่อประชากรในเมืองทั้งหมด ซึ่งอาจถือว่าเป็น ชิตระดับหนัก ชิตนี้หมายถึงการกระทำที่บุคคลทำแล้วก่อให้เกิดผลเสียแก่ระเบียบสังคัม หรือเสียหายต่อการสาธารณประโยชน์โดยเฉพาะที่ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างกว้างขวาง ในการส่งชิตหรือถอนชิตนั้นจะเลือกปฏิบัติให้เหมาะสมดังนี้

**ชิตระดับต่ำ** อาจแก้ไขได้โดยให้พระหรืออาจารย์ผู้ประกอบพิธีทำน้มนต์และรดให้เป็นเวลา 3-7 วัน

**ชิตระดับกลาง** จะต้องแก้ไขด้วยการเชิญอาจารย์มาประกอบพิธีส่งสะทวง หรือการส่งโดยใช้กระบะบัตรพลีและมีการอาบน้ำมนต์ด้วย

**ชิตระดับหนัก** จะต้องนิมนต์พระภิกษุมาทำพิธี ซึ่งมักจะใช้การถอนมหาพุบหลวงและถอนอักขระสีหมู่

- ข) **ถอนที่ดิน บ้านเรือน** เป็นการถอนสิ่งอ้อมงคลออกจากที่ดิน หรือบ้านเรือน หรือหากจะรื้อสิ่งปลูกสร้างที่สร้างมานานแล้วในที่ดินนั้นๆ จะต้องทำพิธีถอนที่ดิน หรือถอนบ้านเรือนจึงจะเข้าไปปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในที่ดินดังกล่าวได้ หรือเคลื่อนย้ายไปปลูกสร้างยังที่ใหม่ได้
- ค) **ถอนพยาธิ** หมายถึง การถอนเภทภัยอันเกิดแต่การเจ็บไข้ได้ป่วย ใช้สำหรับหญิงชายที่ป่วยหนัก เจ็บไข้เรื้อรัง หรือได้ไปกระทำในสิ่งที่ไม่สมควร เช่น ไปขุดรื้อถอนวัดร้าง ขุดย้ายทางน้ำหรือหนทาง ได้ถมหนองน้ำห้วยหนองหรือทางส่งน้ำ ได้ตัดไม้ใหญ่ที่สำคัญโดยรู้หรือไม่รู้ก็ตาม หากทำพิธีถอนตามนี้แล้วก็จะพ้นเสนียดดังกล่าวไปได้ พิธีนี้ให้เชิญอาจารย์มาทำพิธีและนิมนต์พระสงฆ์มาสวดรวม 4 รูป (อุคม รุ่งเรืองศรี, 2542g: 2624)

- ง) **ถอนพระสระแก้ว** การทำพิธีถอนพระสระแก้วนี้ จะทำเมื่อบุคคลต้องชิตและเสื่อม โดยเฉพาะเมื่อได้ปลุกบ้านหรือได้กระทำกิจกรรมบางประการที่ทำให้เกิดอัปมงคล (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542h: 2625)
- จ) **ถอนไฟไหม้** โบราณจารย์กล่าวว่าเมื่อไฟไหม้บ้านเรือนที่อาศัย เสื้อผ้าเครื่องใช้นั้น เป็นภัยเป็นอุบาทว์ ควรทำพิธีสงฆ์ให้พ้นเคราะห์จึงจะควร (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542i: 2627)
- ฉ) **ถอนมหาหุ้บหลวง และถอนอักขระ 4 หมู่** เป็นการถอนเสนียดที่ต้องทำทั้ง 2 ตำรานี้พร้อมกันในครั้งเดียว คือ ถอนมหาหุ้บ (อ่าน “มหาหุ้บ”) เสียก่อน เสร็จแล้วถอนอักขระ 4 หมู่ ตามหลัง การถอนดังกล่าวนี้ใช้เพื่อแก้ไขในยามเกิดเจ็บไข้หรือภัยพิบัติต่างๆ ซึ่งเกิดจาก “ชิตระดับหนัก” หรือ “ชิตใหญ่ชิตหลวง” หรือเกิดจากอุบาทว์-อาถรรพ์-อาเพศ ถูกคุณไสยต่างๆ อันเป็นเสนียดจัญไร เป็นเรื้อรัง เป็นต้น โดยเฉพาะชิตใหญ่ชิตหลวงนั้น ไม่มีตำราใดๆ ที่ทำให้ชิตนั้นตกไปได้ ท่านกล่าวว่าถ้าจะให้ชิตใหญ่ตกไปได้ หายจากชิตพ้นจากชิตนี้ได้ ต้องใช้พิธีถอนด้วยมหาหุ้บหลวงและอักขระ 4 หมู่ ถึงจะแก้ได้ อนึ่ง พิธีดังกล่าวนี้ ตำรากล่าวว่าเป็นตำราใหญ่หลวง ซึ่งไพร่พลน้อยคนธรรมดาไม่อาจกระทำได้ นอกจากท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ เศรษฐีคฤหบดี พระสงฆ์องค์เจ้า เท่านั้นที่จะทำได้ และตำรานี้เป็นกิจของสงฆ์ คฤหัสถ์ทำไม่ได้ นอกจากนั้นพระสงฆ์ที่จะมาทำพิธีต้องเป็นพระที่มีพรรษา 5 พรรษาขึ้นไป ที่เรียกว่าชั้นมัชฌิมา ต้องมีศีลาจารวัตรอันดีเป็นสุปฏิปันโนจึงจะเป็นองค์ประกอบพิธีนี้ได้ หากไม่เป็นเช่นนั้น ตำราท่านว่าพระรูปนั้นองค์นั้นจะแพภัยตนเอง นอกจากนั้นพิธีนี้ก็จะแก้ชิตไม่ตกอีกด้วย และคาถาหรือคำสวดนั้นก็ต้องสวดให้ถูกทั้งอักขระพยัญชนะ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542j: 2627)
- ช) **ถอนสัพพะ** หมายถึงการทำพิธีถอนได้ในหลายกรณี นับตั้งแต่การถอนความอัปมงคลในที่ดินเพื่อที่จะสร้างบ้าน หรือสร้างกุฏิวิหาร เป็นต้น (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542k: 2630)
- ซ) **ถอนสัพพะชิต** สัพพะชิตในที่นี้หมายถึงความอัปมงคลต่างๆ ซึ่งจะนำเภทภัยมาให้ หากไม่ทำพิธีสงฆ์ภายในสามวัน เรียกว่าชิต ถึงจะส่งด้วยการส่งอุบาทว์ก็แก้ไม่ตก จะต้องส่งชิตเท่านั้น จึงจะได้ หากส่งแล้วให้ทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่แล้วบอกกล่าวแก่เทวดาและเจ้าที่เสีย แล้วไปหา

อาจารย์ผู้สามารถ ห้ามกระทำโดยมั่งง่าย ให้นิมนต์พระสงฆ์ 4 รูปมา สวดจึงจะได้ (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2542l: 2631)

- ณ) **ถอนหอโรงกุฏิวิหาร** หากจะรื้อสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในวัด เช่น หอ กุฏิ วิหาร ที่สร้างไว้นานแล้วนั้น ต้องทำพิธีถอนหอโรง กุฏิวิหารเสียก่อน จึงจะปลูกสร้างหรือย้ายสิ่งก่อสร้างนั้นได้ (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2542m: 2632)

#### 2.2.4.1.2 ถอนวิญญานและการตายผิดปกติต่างๆ

- ก) **ถอนคนตาย** ในกรณีที่เกิดการตายขึ้น โบราณถือว่าวิญญานของผู้ตาย จะสิงสถิตอยู่ในที่เกิดเหตุ นั้น ดังนั้นเพื่อให้วิญญานถอนออกจาก สถานที่ดังกล่าวไปสู่ภพภูมิที่เหมาะสมนั้น จำเป็นต้องมีการถอนคนตาย เมื่อมีการตายโหงเกิดขึ้นนอกบ้าน นอกสถานที่ เป็นต้นว่า ตามป่าเขา ลำเนาไพร ห้วยหนอง คลองบึง แม่น้ำ ถนนหนทาง ศพนั้นยังไม่ เคลื่อนย้ายก็ดี เคลื่อนย้ายก็ดี เคลื่อนย้ายไปแล้วก็ดี โบราณถือว่า วิญญานหรือจิตยังสิงสถิตอยู่ที่นั้น ยังไปไหนไม่ได้ถ้าไม่มีการถอนด้วย พระสงฆ์ การที่จะเคลื่อนย้ายศพจะต้องมีการถอนด้วยพระสงฆ์ เสียก่อน หรือแม้แต่เคลื่อนย้ายจากที่ไปแล้วก็ตาม โบราณว่าวิญญาน ยังอยู่ที่เดิม ฉะนั้นจะต้องนิมนต์พระสงฆ์ไปถอดถอนเสีย ถึงจะไปเกิด ในสัมปรายภพหรือจะไปรับส่วนบุญส่วนกุศลที่ญาติทำบุญอุทิศไปให้ได้ (บำรุง บารมี, 2542: 2619-2622)(อุตม รุ่งเรืองศรี, 2542u: 2619-2622)
- ข) **ถอนคนตายในที่ปัสสาวะ** เป็นถอนวิญญานของคนตายที่เกิดขึ้นจาก การตายด้วยอาการหรือสถานที่อันไม่สมควร เป็นต้นว่า คนตายในวัด พระตายในเรือน คนตกล้ำตาย คนถูกฆ่าตาย ควายขวิด เสือขบตามป่า ตามดอยหรือตามหนองบึงและถนนหนทาง (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2542d: 2622)
- ค) **ถอนตัดพราย** การตัดพราย คือ พิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเมื่อเห็นว่าบุคคลมี อาการผิดปกติ เช่น สตรีมีครรภ์มานานแล้วและเกิดไม่สบาย เที้ยวแห้ง ผอมเหลือง มักหลับมักนอน มักกินอาหารจุกจิกโดยเฉพาะอาหาร ประเภทสดคาว หากมีครรภ์ก็มักจะแท้ง หรือเกิดก่อนกำหนด หรือมี

ลูกเป็นลูกกรอก ซึ่งโบราณถือว่าพรายติด สืบเนื่องกันมา ชายใดที่มีอาการผอมเหลืองซูบซีด ใอ มักหลับมักนอนในกลางวัน กินอาหารจุกจิก ท่านว่าเป็นพรายจากสกุล ในกรณีดังกล่าวท่านให้มนต์พระ 4 รูปมาถอนเสีย (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2542e: 2623)

- ง) **ถอนตายโหงตายพราย** เป็นพิธีกรรมการถอนวิญญาณของบุคคลที่ตายผิดปกติวิสัยเรียกว่า ตายโหงตายพราย เช่น ตายเพราะถูกอาวุธ แขนงคอตาย รถคว่ำ ตกน้ำ ไฟฟ้าดูด ช้างฆ่า ม้าตีต งูตอด คลอดลูกตาย เป็นต้น ทั้งหมดนี้ถือว่าอัปมงคล เรียกว่า “ภัทพ์กับปัมหาวิบาก” (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2542f: 2623)

พิธีกรรมการถอนในปัจจุบันนี้บางส่วนได้คลายความเชื่อและแทบจะไม่ได้ปฏิบัติกันแล้ว โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับอาการเจ็บไข้ได้ป่วย แต่พิธีถอนจำพวกถอนคนตายที่ไม่สมควร ตายโหงตายพราย และการถอนที่เกี่ยวข้องกับชีวิต การถอนที่ดิน บ้านเรือน อาคารสิ่งปลูกสร้าง ชาวล้านนา ยังคงปฏิบัติกันอยู่โดยทั่วไป

#### 2.2.4.2 คัมภีร์พิธีถอน

พิธีถอนในวัฒนธรรมล้านนานั้น แม้ว่าจะมีจำนวนไม่มากและไม่หลากหลายเท่าพิธีสงฆ์ และไม่ซับซ้อนเหมือนพิธีสืบชะตา หากแต่พิธีถอนนั้นมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไปในแต่ละพิธี จึงมักนิยมจารหรือจัดพิมพ์แยกต่างหากจากพิธีกรรมอื่นๆ เป็นตำราพิธีถอนโดยเฉพาะ โดยมากแล้วจะมีลักษณะคู่มือในการประกอบพิธีถอนประเภทต่างๆ รวมทั้งบทสวดที่ใช้ในแต่ละพิธี เช่น สูตรถอนคนตาย สูตรถอนคนตายโหง สูตรถอนโรงถอนกุฏิถอนวิหาร สูตรถอนสัพพะชีวิต สูตรถอนที่ดิน บ้านเรือน สูตรถอนไฟไหม้ เป็นต้น

ลักษณะองค์ประกอบของตำราพิธีถอน มีรูปแบบเดียวกับตำราพิธีสงฆ์ กล่าวคือประกอบด้วยส่วนที่เป็นคำโอกาสที่ใช้ปรารภเหตุของการประกอบพิธีถอน และส่วนที่เป็นคาถาที่ใช้สำหรับสวด โดยมีความยาวและรายละเอียดปลีกย่อยของพิธีถอนแต่ละอย่างแตกต่างกันไป เนื่องจากการถอนแต่ละแบบจะมีวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีเฉพาะของแต่ละพิธี โดยเฉพาะคาถานั้นถือเป็นหัวใจของพิธีถอนเลยทีเดียว

สิ่งที่แตกต่างไปจากพิธีสืบชะตาและพิธีสงฆ์ก็คือ เมื่อจบพิธีถอนเรียบร้อยแล้วในบางพิธีกรรมอาจมีการให้พร (คำให้พร) โดยพระสงฆ์หรืออาจารย์ที่ประกอบพิธีด้วย ซึ่งคำให้พรจะประกอบด้วยคาถาสั้นๆ กล่าวนำตามด้วยคำให้พร อย่างไรก็ตามทุกพิธีจะต้องมีการเริ่มต้นด้วยการขึ้น



บทนมัสการพระรัตนตรัย 3 จบเสมอเหมือนกันหมดทุกพิธี คล้ายคลึงกับโครงสร้างของตำราพิธีสงฆ์ ซึ่งทำให้พิธีถือนที่จัดว่าเป็นพิธีไสยศาสตร์ กลายเป็นพิธีทางพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์เช่นในปัจจุบัน

### 2.3 การดำรงอยู่ การสืบทอด และการผลิตซ้ำพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาปัจจุบัน

จากลักษณะของพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่มีการสืบทอดพิธีกรรมและยังมีการปฏิบัติกันอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมล้านนาปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะใช้แนวคิดเกี่ยวกับ “การสืบทอดวัฒนธรรม” (cultural transmission) และ “การผลิตซ้ำวัฒนธรรม” (cultural reproduction) มาใช้ในการวิเคราะห์พิธี “สืบ ส่ง ถอน” ซึ่งมีลักษณะทั้งที่คงไว้ในรูปแบบเดิมและมีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดต่างๆ ของพิธีกรรม นักวิชาการด้านวัฒนธรรมศึกษาอย่าง เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ อธิบายว่า ในสังคมนั้นมีสิ่งที่เรียกว่า ปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (cultural practice) ซึ่งวิลเลียมส์ได้จัดแบ่งประเภทของปฏิบัติการทางวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท อันได้แก่

1. วัฒนธรรมหลัก (dominant) เป็นวัฒนธรรมที่มีอำนาจเหนือกว่าวัฒนธรรมอื่นในสังคม
  2. วัฒนธรรมที่ตกค้างมาจากอดีต (residual)
  3. วัฒนธรรมที่ก่อตัวขึ้นใหม่ (emergent) โดยเป็นผลรวมระหว่างวัฒนธรรม 2 ประเภทแรก
- ทุกวัฒนธรรมมีกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำ (production and reproduction) เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ได้เสมอ (William, 1963)

วัชรภรณ์ ดิษฐปาน (2556: 224) ได้กล่าวถึง การสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมเอาไว้ว่า การสืบทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) และผลิตซ้ำวัฒนธรรม (cultural reproduction) เป็นส่วนหนึ่งของพลวัตทางวัฒนธรรม เมื่อวัฒนธรรมบางอย่างมีการสืบทอดส่งต่อภายในกลุ่มสังคมหนึ่งๆ จากรุ่นสู่รุ่นทำให้วัฒนธรรมนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือมีบทบาทในกลุ่มสังคม หรือวัฒนธรรมบางอย่างที่เคยมีอยู่ในอดีตถูกรื้อฟื้นเลือกสรรขึ้นมาผลิตซ้ำหรือนำมาปฏิบัติใหม่โดยอาจปรับเปลี่ยนรูปแบบบ้างเพื่อให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในปัจจุบัน หรืออาจมีการริเริ่มวิถีปฏิบัติใหม่โดยนำสิ่งที่มีอยู่แล้วในวัฒนธรรมหลักมาตีความใหม่ ทำให้เกิดการผลิตซ้ำวัฒนธรรมบางอย่างในพื้นที่ใหม่ที่ไม่เคยมีวิถีปฏิบัติเช่นนั้นมาก่อน

วิลเลียมส์ กล่าวว่า คนในสังคมมีระบบคุณค่าบางอย่างร่วมกัน สังคมพัฒนาไปได้ด้วยการเลือกปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง ประเพณีบางอย่างถูกปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตและความต้องการของคนในปัจจุบัน การสืบทอดประเพณีจึงไม่ใช่การนำของเก่ามาทั้งหมด แต่ต้องผ่านกระบวนการปรับแต่ง ดัดแปลง และตีความใหม่ วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมจึงถูกนำมาปรับแต่ง ลดทอนลักษณะบางประการ เช่น การตีความใหม่เพื่อใช้สำหรับการอธิบายในบริบทใหม่ และสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่โดยไม่ขัดแย้งกับองค์ประกอบที่มีอยู่เดิมในวัฒนธรรมหลัก (Williams, 1963)

สอดคล้องกับที่วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน ได้อธิบายแนวคิดดังกล่าวว่า ความหมายหรือวิธีการปฏิบัติบางอย่างที่ได้รับการสืบทอด หรือถูกหยิบยกขึ้นมาให้ความสำคัญ คือ สิ่งที่ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ผ่านกระบวนการเลือกสรรของสังคม ซึ่งจะได้รับการยอมรับให้เป็น “วัฒนธรรม” ของสังคม ความหมายหรือวิถีปฏิบัติที่สังคมให้คุณค่านั้นเป็นสิ่งที่สังคมเลือกสรรที่จะให้ดำรงอยู่ต่อไป โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนลักษณะบางอย่าง เช่น การตีความใหม่ การลดทอนลักษณะบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับองค์ประกอบอื่นๆ ในวัฒนธรรมหลัก (วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน, 2556: 225)

แนวคิดที่น่าสนใจอีกประการของ**เรย์มอนด์ วิลเลียมส์** ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่และการสืบทอด รวมทั้งการผลิตซ้ำวัฒนธรรม คือ แนวคิดเรื่อง **การเลือกสรรประเพณี (Selective Tradition)** หรือ **ประเพณีการเลือกสรร (tradition of selection)** โดยวิลเลียมส์ (William, 1963) ได้อธิบายว่า ผู้คนในสังคมจะมีกระบวนการเลือกสรร การจัดระบบระเบียบ การจัดลำดับความสำคัญของวัฒนธรรมทั้งหลายในสังคมเอาไว้ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง ถูกสร้างขึ้นใหม่ตลอดเวลา ระบบการเลือกสรรประเพณี จะคอยทำหน้าที่คัดสรรวัฒนธรรมประเพณีบางอย่าง ซึ่งจะถูกผลิตซ้ำ (reproduction) สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ในสังคม อย่างไรก็ตามวิลเลียมส์ได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจบางประการเกี่ยวกับการเลือกสรรประเพณีว่า การเลือกสรรประเพณีนั้นมักมีผลประโยชน์บางประการแอบแฝงอยู่ด้วยเสมอ

จากแนวคิดดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นั้นมีทั้งพิธีที่ได้รับการสืบทอด และสามารถดำรงบทบาทและหน้าที่สำคัญ และผลิตซ้ำพิธีกรรมอยู่ในสังคมสมัยใหม่ได้ แต่ในขณะเดียวกันก็มีหลายพิธีที่หมดบทบาทหน้าที่ในสังคมหรือกำลังเสื่อมความนิยมลง เนื่องจากไม่ได้รับการสืบทอด และไม่มีการผลิตซ้ำพิธีกรรม ซึ่งอาจจะแบ่งได้เป็นสามกลุ่ม คือ

**1.กลุ่มพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่มีการดำรงอยู่และสืบทอดในรูปแบบ - บริบทเดิม** หมายถึง พิธีสืบ พิธีส่ง และพิธีถอนที่มีการสืบทอด และผลิตซ้ำเพื่อใช้ในบริบทแบบดั้งเดิม โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ ขั้นตอน องค์ประกอบในพิธี ผู้ประกอบพิธี และผู้ร่วมพิธี

**2.กลุ่มพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่มีการดำรงอยู่และสืบทอดในรูปแบบ - บริบทใหม่** หมายถึง พิธีสืบ พิธีส่ง และพิธีถอนที่มีมีการเปลี่ยนแปลงบางประการและ/หรือเปลี่ยนใหม่ โดยปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์รูปแบบ ขั้นตอน องค์ประกอบในพิธี รวมทั้งผู้ประกอบพิธี และผู้ร่วมพิธี

**3.กลุ่มพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่เสื่อมความนิยมหรือหมดหน้าที่ (function) แล้วในสังคมสมัยใหม่** หมายถึง พิธีที่ขาดการสืบทอด หรือไม่มีการผลิตซ้ำ หรือแทบจะไม่มีประกอบพิธีแล้วในปัจจุบัน. ลักษณะดังกล่าว อาจสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2 การดำรงอยู่และการสืบทอดพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”

	พิธีสืบชะตา	พิธีส่ง	พิธีถอน
กลุ่มพิธีที่มีการดำรงอยู่และ การสืบทอดในรูปแบบ บริบทเดิม	สืบชะตาบุคคล สืบชะตาบ้าน สืบชะตาเมือง	ส่งกิว / ส่งชน / ส่งแกน ส่งเคราะห์ปีใหม่ / ส่งไฟไหม้ ส่งราหู / ส่งพระญานาค ส่งพระสระแก้ว	ถอนคนตาย ถอนตายโหง ถอนไฟไหม้ ถอนมหาทูปหลวง
กลุ่มพิธีที่มีการสืบทอดและ ผลิตซ้ำในรูปแบบ - บริบท ใหม่	สืบชะตาบุคคล สืบชะตาบ้าน สืบชะตาเมือง	ส่งซัด พิธีส่งเคราะห์ ส่งนพเคราะห์	ถอนซัด / ถอนสัพพะซัด ถอนที่ดิน-บ้านเรือน ถอนโรง-กุฏิ-วิหาร
กลุ่มพิธีที่เสื่อมความนิยม หรือหมดหน้าที่ (function) ในสังคมสมัยใหม่	สืบชะตาพืช (ข้าว)	ส่งข้าว / ส่งข้าวให้ผี ส่งไข่-ส่งเทวดา-ส่งผี ส่งพ่อเกิดแม่เกิด ส่งอภิไทโกวินาทวี ส่งบัง-เปลี้ย-นก-หนู-แมลง ส่งโลกาวุฒิ / ส่งสุญ ส่งทาบส่งทาม ส่งเครื่องปีเครื่องเรือน ส่งผีสองนาง	ถอนพยาธิ ถอนพระสระแก้ว

จากตารางข้างต้น อาจวิเคราะห์ตามแนวความคิดของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ได้ว่า วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมนั้น เกิดขึ้นจากการนำเอาวัฒนธรรมเก่าหรือวัฒนธรรมที่ตกค้างมาจากอดีตมาผลิตซ้ำ (Reproduction) กระบวนการดังกล่าวประกอบด้วยการรักษาของดั้งเดิมเอาไว้บางส่วน และมีการดัดแปลงเพิ่มเติมบางอย่างที่เป็นสิ่งใหม่เข้าไปในวัฒนธรรมประเพณีนั้นๆ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีแต่ละอย่าง เนื่องจากวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลาทุกวัน **วัฒนธรรมที่ได้รับการผลิตซ้ำเท่านั้นจึงจะสามารถสืบทอดและดำรงอยู่ได้ในสังคม** จากแนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงประเด็นของการที่พิธีกรรมทั้งสามกลุ่ม ไม่ว่าจะ เป็นพิธีสืบ พิธีส่ง หรือ พิธีถอนในแบบต่างๆ แม้ว่าจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันในรายละเอียด แต่มีเพียง บางพิธีที่ได้รับการเลือกสรร ผลิตซ้ำ และสืบทอดดำรงอยู่ได้ ในขณะที่บางพิธีกลับเสื่อมความนิยมลง และบางพิธีก็หมดบทบาทหน้าที่ไปจากสังคม เนื่องจากไม่ได้รับการเลือกสรรและผลิตซ้ำ

สอดคล้องกับที่กาญจนา แก้วเทพ (2545: 214-236) ได้อธิบายเช่นเดียวกันว่า **วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ถูกผลิตบริโภค และผลิตซ้ำโดยคนในสังคมกลุ่มต่างๆ การผลิตซ้ำวัฒนธรรมจะทำให้ วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่ไม่สูญสลายไปจากสังคมนั้น สิ่งที่ถูกนำมาผลิตซ้ำคือสิ่งที่ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ต่อไปผ่านประเพณีการเลือกสรร (tradition of selection) ของคนในสังคม** การที่กลุ่มพิธี “สืบ ส่ง ถอน” มีแค่เพียงส่วนเดียวของพิธีกรรมทั้งหมดที่ได้รับสืบทอดและผลิตซ้ำ ทั้งในรูปแบบ-บริบท ดั้งเดิม และในรูปแบบ-บริบทใหม่ เนื่องจากพิธีกรรมในส่วนดังกล่าวมียังมิบทบาทหน้าที่และมีความ

เกี่ยวข้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ของคนล้านนาในวิถีสังคมสมัยใหม่เช่นในอดีต ไม่ว่าจะเป็นพิธีสืบชะตาที่ทำกันในแต่ละรอบปี หรือทำกันใหม่โอกาสที่มีการเปลี่ยนผ่านของชีวิตในวาระต่างๆ พิธีส่งและพิธีถอนที่ยังเกี่ยวข้องกับวงจรชีวิตทั้งเกิด แก่ เจ็บ ตาย รวมทั้งพิธีที่จัดขึ้นภายหลังจากการเกิด พิบัติภัยต่างๆ กลุ่มพิธีเหล่านี้ยังถือว่ามีความสำคัญต่อชีวิตของคนล้านนาอยู่ จึงถูกเลือกสรร สืบทอด และผลิตซ้ำวัฒนธรรม โดยไม่สูญหายหรือหมดบทบาทหน้าที่ไปจากสังคมในปัจจุบัน

ในทางตรงกันข้ามกลุ่มพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่สื่อความนิยมและ/หรือหมดบทบาทหน้าที่ไปจากสังคมสมัยใหม่นั้น เมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นได้ว่าพิธีส่งและพิธีถอนต่างๆ ในกลุ่มนี้เป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องผีสงเทวดา สิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวในระดับปัจเจกชนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งได้ลดบทบาทต่อวิถีคิดและความเชื่อของคนล้านนาลงไปอย่างมากในปัจจุบัน ทั้งจากอิทธิพลของกระแสพุทธศาสนาแบบส่วนกลางและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ส่วนพิธีสืบชะตาชาวนั้นปัจจุบัน ถูกหลอมรวมไปกับพิธีกรรมข้าวแบบอื่นๆ ทำให้พิธีกรรมในกลุ่มนี้จึงไม่ถูกเลือกสรร สืบทอดและผลิตซ้ำวัฒนธรรม พิธี “สืบ ส่ง ถอน” ในกลุ่มหลังนี้จึงหมดสื่อความนิยมลงและบางพิธีได้หมดบทบาทหน้าที่ไปจากสังคม คงเหลือไว้แต่เพียงการสืบทอดในลักษณะลายลักษณ์อักษร คือ อยู่ในตำราพิธีกรรมเท่านั้น บางพิธีนั้นแทบจะไม่เป็นที่รู้จักกันแล้ว

## 2.4 พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในฐานะพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ (พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน)

ตามปกติแล้วพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” มีลักษณะที่มีความหลากหลายในตัวเอง ไม่อาจที่จะจัดให้พิธีทั้งสามนั้นอยู่ในประเภทใดได้ บางพิธีมีลักษณะเป็นพิธีกรรมเพื่อการเยียวยารักษา (healing rite) เช่นในกรณีของพิธีส่งหาบ ส่งไข่ ส่งผี ส่งเคราะห์เข้าจี ถอนพยาธิ บางพิธีก็มีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมตามระบบปฏิทิน (calendrical rite) เช่น พิธีส่งเคราะห์บ้าน ส่งเคราะห์ปีใหม่ สืบชะตาเมือง ในขณะที่บางพิธีก็อาจจัดให้เป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ (fertility rite) ได้ เช่น พิธีสืบชะตาบ้านชะตาเมือง พิธีส่งพระภูณาค พิธีส่งบั้งส่งเพลิงส่งนกหนู แต่ลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่พิธี “สืบ ส่ง ถอน” มีร่วมกันคือ วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งเน้นหนักในเรื่องของการเริ่มต้นใหม่หรือการตัดขาดในภาวะใดภาวะหนึ่งเป็นสำคัญ จึงอาจกล่าวได้ว่าพิธี “สืบ ส่ง ถอน” มีลักษณะเป็นพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ หรือพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (rite of passage)

### 2.4.1 แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ หรือ พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน

อาร์โนลด์ วาน เจนเนป ได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมเปลี่ยน หรือพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อผ่านเอาไว้ในงานเขียนของเขาเรื่อง The Rites of Passage ว่า

“In such societies every change in a person’s life involves actions and reaction between sacred and profane – actions and reactions between regulated and guarded so that societies as a whole will suffer no discomfort or injury” (Gennep, 1960: 3)

ประโยคดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของเขาเกี่ยวกับพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านอย่างชัดเจนว่า พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน เป็นเรื่องของการกระทำ (actions) และการตอบสนอง (reactions) ของการเปลี่ยนแปลงในชีวิตบุคคลซึ่งอยู่ระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ในเชิงศาสนาและเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา หรือเรื่องทางโลกย์ ซึ่งเขายังระบุเอาไว้ด้วยอีกว่า

“For every one of these events there are ceremonies whose essential purpose is to enable the individual to pass from one defined” (Gennep, 1960: 3)

ซึ่งอาจแปลความโดยรวมได้ว่า สำหรับคนทุกคนแล้ว พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านคือประเพณีซึ่งมีความจำเป็นที่ทำให้คนสามารถผ่านพ้นการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะใดสภาวะหนึ่งไปสู่สภาวะหนึ่งได้ นั่นเอง

ศิราพร ฐิตะฐาน (2533: 30) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต เอาไว้ว่า “ทุกสังคมมีพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงาน การตาย วาน เจนเนป (Van Gennep) นักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันมองพิธีกรรมเหล่านี้ว่าเป็นกลไกทางสังคมที่ใช้ออกการเปลี่ยนสถานภาพของคนในสังคม เนื่องจากในการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้จะมีญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมาร่วมในพิธี ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านจึงเปรียบเสมือนพยานที่รับรู้การเปลี่ยนสถานภาพของคนในสังคม จะพบว่าในสังคมจำนวนมาก ในช่วงของการเปลี่ยนจากวัยเด็กไปสู่วัยรุ่นหนุ่มสาว เด็กชายหญิงจะต้องเข้าสู่พิธีกรรม (initiation rites) เมื่อผ่านพิธีกรรมนี้แล้วสังคมจึงจะรับรู้ว่าเป็นผู้ใหญ่เต็มตัว...ในช่วงอื่นๆ ที่สำคัญๆ ของชีวิต เช่น การแต่งงาน ก็จะต้องมีการประกอบพิธีกรรม ซึ่งอาจจะมองได้ว่า ในสมัยก่อนไม่ได้มีหนังสือพิมพ์ ไม่มีทะเบียนสมรส พิธีกรรมทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์การเปลี่ยนสถานภาพของคนในสังคม โดยเหตุที่พิธีกรรมเป็นเรื่องของหมู่คณะ มีการรวมกลุ่มทางสังคม มีญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน คนคุ้นเคยมาร่วมพิธี จึงเท่ากับว่าสังคมรับรู้ว่ามีหนุ่มสาวคู่หนึ่งกำลังเปลี่ยนสถานภาพจากคนโสดไปสู่สถานภาพของคนแต่งงานหรือคนที่จะตั้งครอบครัวใหม่ด้วยกัน การประกอบพิธีหมั้น พิธีแต่งงาน จึงเป็นการประกาศให้สังคมทราบถึงการเปลี่ยนสถานภาพอันนี้ ในช่วงสุดท้ายของชีวิต เมื่อมีคนตายในครอบครัว ในทุกสังคมก็จะมี การจัดพิธีศพให้กับผู้ตาย ในสังคมไทยจะมีการสวดศพ 3 วัน หรือ 7 วัน เป็นการประกาศ

ให้สังคมได้รับทราบว่าได้มีการพลัดพรากเกิดขึ้นในครอบครัวนั้นๆ บางครอบครัวก็จะเก็บศพไว้ร้อยวันหรือหนึ่งปีหรือมากกว่านั้นแล้วจึงเผา พิธีศพเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่บอกการเปลี่ยนสถานภาพของผู้ตายว่าได้จากโลกนี้ไปสู่ภพใหม่โดยสิ้นเชิง”

คำว่าพิธีเปลี่ยนสถานะในความหมายของวาน เจนเนป หมายถึงพิธีที่สร้างขึ้นในขณะที่คนใดคนหนึ่งกำลังจะเปลี่ยนสถานะในชีวิต และเปลี่ยนจากโลกหนึ่ง (อาจหมายถึงโลกจริงๆ หรือสังคมก็นับเป็นอีกโลกหนึ่ง) ไปอีกโลกหนึ่ง วาน เจนเนป กล่าวว่าพิธีเปลี่ยนสถานะจะประกอบขึ้นจาก 3 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นขั้นตอนที่ลาจากของเดิม (separation) ขั้นตอนที่สองเป็นขั้นตอนที่ไปอยู่ตรงจุดที่จะเข้าไปในของใหม่ (boundary) ขั้นตอนที่สามเป็นขั้นตอนที่กลับมารวมกันได้อีกครั้ง (reaggregation) หรือบางแห่งก็เรียก 3 ขั้นตอนนี้ว่า preliminal, liminal และ postliminal ซึ่งหมายความว่าบุคคล (คนเดียวหรือหลายคน) ที่จะเข้าทำพิธีเปลี่ยนสถานะจะต้องถูกตัดขาดจากสถานภาพดั้งเดิมของตน แล้วต้องปรับเปลี่ยนตนเองในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ แล้วในที่สุดกลับเข้าร่วมกับสังคมอีกครั้งในสถานะทางสังคมที่ได้รับใหม่ คำว่า liminal มาจากภาษาละติน แปลว่า ธรณีประตู ดังนั้นจึงหมายความว่าสถานะที่อยู่ระหว่างสถานะอีกสองอย่าง (สุริยา รัตนกุล, 2547: 218-219)

สถานะที่อยู่ระหว่างสถานะอีกสองอย่างนี้ วาน เจนเนป ได้อธิบายถึงลักษณะสำคัญของพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อเอาไว้ว่า

“The rite of passing between the part of an object that has been halves, or between two branches, or under something, is one of which must, in a certain number of cases, be interpreted as a direct rite of passage by means of which a person leaves one world behind him and enters a new one.” (Gennep, 1960: 19)

ซึ่งหมายถึง สถานะกึ่งกลางที่อยู่ระหว่างสองสถานะ (betwixt and between) ไม่เป็นทั้งนี้และนั่นหรือไม่เป็นทั้งก่อนหรือหลัง ถูกกำหนดและจัดลำดับโดยกฎระเบียบ ขนบธรรมเนียม ข้อตกลงทางสังคมและประเพณีในสังคมนั้นเอง

ยศ สันตสมบัติ (2543: 195-198) ได้อธิบายเกี่ยวกับพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ โดยเรียกว่า “พิธีกรรมวิกฤต” โดยมองว่า “พิธีกรรมประจำปี (calendrical ritual) เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นด้วยความรู้สึกศรัทธาเลื่อมใส เป็นการเฉลิมฉลองเพื่อรำลึกวันสำคัญๆ ทางศาสนา ในขณะที่พิธีกรรมตามวัฏจักรชีวิต (cyclical ritual) เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อให้คนและชุมชนปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของชีวิต ทั้งพิธีกรรมประจำปีและพิธีกรรมตามวัฏจักรชีวิตจะมีลักษณะเป็นพิธีกรรมที่แสดงอารมณ์ความรู้สึก (expressive) ร่วมกันของชุมชนหรือคนหมู่มาก ในขณะที่พิธีกรรมวิกฤต (crisis ritual)

เป็นพิธีกรรมที่มีจุดมุ่งหมายชัดเจน (instrumental) หรือต้องการบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่าง เช่น ต้องการแก้ไขภัยพิบัติ ความทุกข์ยาก หรือเพื่อช่วยให้รอดพ้นจากสภาวะวิกฤตในชีวิต เป็นต้น

สาเหตุของวิกฤตการณ์ในชีวิตอาจเกิดจากเงื่อนไขตามธรรมชาติ เช่น โรคภัยไข้เจ็บบางประเภท อุบัติเหตุ สภาวะฝนแล้ง โจรผู้ร้ายปล้นชิงทรัพย์สิน เป็นต้น วิกฤตการณ์เหล่านี้อาจแก้ไขได้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ขุดคูส่งน้ำเพื่อปัญหาความแห้งแล้ง จัดเวรยามระวังขโมยโจร ไปปรึกษาแพทย์เพื่อบำบัดอาการเจ็บไข้ เป็นต้น แต่วิกฤตการณ์บางอย่างไม่อาจแก้ไขได้ด้วยเหตุผล หรือวิธีการตามปกติ เช่น เจ็บไข้เป็นเวลานานรักษาไม่หาย ไปรักษาที่โรงพยาบาลมาแล้วก็ไม่หาย เป็นต้น ในกรณีเช่นนี้ คำอธิบายสาเหตุของปัญหาวิกฤตในชีวิตอาจมีลักษณะผิดแผกไปจากเหตุผลปกติธรรมดาอยู่บ้าง เช่น คนคนนี้อาจถูกผีร้ายกลั่นแกล้งเล่นงาน เป็นต้น หรือบางครั้งคำอธิบายปัญหาวิกฤตอาจมาจากอิทธิพลของโชคชะตา และอิทธิพลของดวงดาว...โดยนัยดังกล่าว วิกฤตการณ์บางอย่างในชีวิต เช่น โรคภัยไข้เจ็บเรื้อรัง ภัยธรรมชาติ อุบัติเหตุหรือเคราะห์ร้ายบางชนิด ไม่อาจแก้ไขได้ด้วยวิธีการปกติ แต่จำเป็นต้องพึ่งความช่วยเหลือจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ หรือมาตรการอื่นๆ ซึ่งมีอย่างน้อย 4 รูปแบบ คือ โหราศาสตร์ หรือการทำนายทายทักโชคชะตา การเซ่นไหว้ผีให้หยุดกลั่นแกล้งรังควาน การใช้เวทมนตร์คาถาหรือวัตถุมงคลอื่นๆ และการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

ตามความเชื่อของคนไทย เคราะห์ร้าย โรคภัยไข้เจ็บ และสภาวะวิกฤตต่างๆ ที่เกิดจาก “กรรม” เป็นสิ่งที่ไม่อาจแก้ไขได้ด้วยการเซ่นไหว้ผีหรือด้วยเทคนิควิธีอื่นๆ แต่จำเป็นต้องใช้การประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาและการทำบุญทำทานเป็นสำคัญ ในการแก้ไขปัญหาวิกฤตในชีวิต คนไทยนิยมทำบุญ ด้วยการสร้างก่องมูหรือพระเจดีย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพุทธศาสนา การจัดงานปอยเพื่อถวายพระพุทธรูปและเครื่องใช้ต่างๆ เข้าวัด การทำทานโดยไล่ชีวิตสัตว์ที่กำลังจะถูกฆ่า การอธิษฐานกับพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ การสวดมนต์ รักษาศีล และทำสมาธิ ไปจนถึงการปวารณาตัวว่าจะบวชหากรอดพ้นวิกฤตการณ์ หรือโรคร้ายที่กำลังรุมเร้าชีวิตของตน

#### 2.4.2 พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในฐานะพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน

หากเราจะวิเคราะห์ตามแนวคิดของอาร์โนลด์ วาน เจนเนปแล้ว จะพบว่าพิธีกรรมการ “สืบ ส่ง ถอน” ในวัฒนธรรมล้านนานั้นมีลักษณะของความเป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน แม้ว่าจะไม่ชัดเจนเหมือนพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านในลำดับขั้นตอนของชีวิตที่สำคัญๆ เช่น การเกิด การบวช การแต่งงาน หรือ การตายก็ตาม และมีความคาบเกี่ยวกับพิธีกรรมอีกสามกลุ่มคือ พิธีกรรมตามระบบปฏิทิน พิธีกรรมเพื่อการเยียวยารักษา และพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดแล้วจะพบว่ากลุ่มพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นั้นมีลักษณะของพิธีกรรมการเปลี่ยนผ่านครบถ้วนทุกประการกล่าวคือ

1) **พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน เป็นเรื่องของการกระทำ (actions) และการตอบสนอง (reactions) ของการเปลี่ยนแปลงในชีวิตบุคคล** เมื่อเราพิจารณาเกี่ยวกับพิธีกรรมการสืบชะตาคน การสืบชะตาบ้าน การสืบชะตาเมือง พิธีกรรมการส่ง และพิธีกรรมการถอนแล้วจะพบว่า พิธีกรรมดังกล่าวมีลักษณะที่เป็นเรื่องของการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทางศาสนาที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของคนทั้งปัจเจกบุคคลและในสังคมโดยรวม การสืบชะตาเป็นการทำพิธีเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ ในชีวิตและอยู่ในสภาวะวิกฤตของชีวิต เช่น เจ็บป่วยอย่างหนัก หรือเมื่อเกิดภาวะวิกฤตในชุมชนหรือในบ้านเมือง ซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและในเมือง จาก การที่เคยกินอยู่ดีมีความสุข ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์เปลี่ยนแปลงเป็นภาวะขาดสนของชีวิต หรือเมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้นในบ้านในเมือง หรือแม้แต่การเกิดพิบัติภัยทางธรรมชาติต่างๆ ที่ทำให้เกิด ความสูญเสียในทรัพย์สินและชีวิต ดังนั้นเราจึงสามารถสรุปได้ว่าพิธีกรรมสืบชะตา การส่ง และการ ถอนจึงเป็นพิธีกรรมที่เป็นเรื่องของการกระทำ (actions) และการตอบสนอง (reactions) ของการ เปลี่ยนแปลงในชีวิตบุคคลอย่างชัดเจน

2) **พิธีกรรมการเปลี่ยนผ่านนี้อยู่ระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ในเชิงศาสนาและเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา** หากพิจารณารายละเอียดของการประกอบพิธีกรรมการสืบชะตา การส่งและการ ถอนในวัฒนธรรมล้านนาแล้ว จะพบว่ากลุ่มพิธีกรรมดังกล่าวเป็นเรื่องของการที่มนุษย์จะต้องประสบ กับความไม่แน่นอนของชีวิต ความไม่มั่นคงในการดำเนินชีวิต ความไม่แน่ใจต่อสภาวะใหม่ที่กำลัง จะต้องก้าวข้ามผ่านเข้าไป รวมทั้งความกังวลต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้นในชีวิต และความสูญเสียต่างๆ ซึ่งเป็นภาวะที่เป็นมูลเหตุทำให้มนุษย์ต้องประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ กลุ่มพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นั้นมีลักษณะเป็นพิธีทางไสยศาสตร์ แต่ในรายละเอียดขั้นตอนของการประกอบพิธีมีการนำเอาคาถา และมนต์พิธีในพุทธศาสนามาใช้จำนวนมาก สะท้อนให้เห็นว่าความศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งที่เรียกกันว่า “พุทธคุณ” นั้นเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยขจัดปัดเป่าเภทภัย เคาระห์หามยามร้ายต่างๆ ให้ออกไปจาก ชีวิต ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นี้อยู่ระหว่างภาวะของความ ศักดิ์สิทธิ์ในเชิงศาสนากับเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างชัดเจน

3) **พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านคือประเพณีซึ่งมีความจำเป็นที่ทำให้คนสามารถผ่านพ้นการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะใดสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่งได้** เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของ การประกอบพิธีกรรมแล้วเราจะพบว่าพิธีกรรมการสืบชะตา การส่งและการถอนนั้นเป็นทางออกให้กับ มนุษย์ ลดความอึดอัดและบรรเทาความตึงเครียดของจิตใจจากสภาวะความทุกข์ทรมานต่างๆ อันเกิด จากความเจ็บป่วย ความสูญเสีย และความเศร้าโศกภายหลังจากการเกิดภัยพิบัติหรือหายนะภัยกับ บ้านและเมือง ลดความหวาดกลัวและคลายความวิตกกังวล เมื่อถูกทำนายทายทักว่าชะตาขาดหรือ ประสบเหตุไม่ดีไม่งาม หรือเกิดอุบัติเหตุร้ายแรง ช่วยลดความกังวลในการเปลี่ยนผ่านของชีวิตจาก สภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง ลดความกังวลจากความหวาดกลัวความตาย อีกทั้งยังสร้างความ



เชื่อมั่นให้กับการดำเนินชีวิตภายหลังประสบเหตุเภทภัยต่างๆ เพราะเชื่อว่าเมื่อทำการ “สืบ ส่ง ถอน” แล้ว เหตุร้ายต่างๆ จะไม่หวนกลับมาบังเกิดอีกจนกว่าดวงชะตาจะตกจะขาด หรือประสบเคราะห์ใดๆ ในกาลข้างหน้าอีกครั้ง ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าพิธีกรรมการสืบชะตา การส่ง และการถอนเป็นพิธีกรรมซึ่งมีความจำเป็นที่ช่วยคนสามารถผ่านพ้นการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะใดสภาวะหนึ่งไปสู่สภาวะหนึ่งได้ โดยอาศัยความเชื่อทางไสยศาสตร์และอำนาจของพุทธคุณมาเป็นตัวสร้างความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิต

**4) พิธีที่สร้างขึ้นในขณะที่คนใดคนหนึ่งกำลังจะเปลี่ยนสถานะในชีวิต และเปลี่ยนจากโลกหนึ่งไปสู่อีกโลกหนึ่ง** เมื่อพิจารณาจากตัวพิธีกรรมการสืบชะตา การส่ง และการถอนแล้ว จะพบว่าเป็นพิธีที่จัดขึ้นเมื่อคนกำลังจะเปลี่ยนภาวะที่ตนเองดำรงไปสู่อีกภาวะหนึ่ง จึงอาจกล่าวได้ว่าพิธีทั้งสามนั้นเป็นพิธีที่สร้างขึ้นในขณะที่คนใดคนหนึ่งกำลังจะเปลี่ยนสถานะในชีวิต และเปลี่ยนจากโลกหนึ่งรวมทั้งการเปลี่ยนภาวะของคนในชุมชน การเปลี่ยนภาวะของชุมชนและบ้านเมืองโดยรวมด้วย

**5) พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านเป็นพิธีกรรมที่ถูกกำหนดและจัดลำดับโดยกฎระเบียบ ขนบประเพณี และบรรทัดฐานในสังคม** เราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พิธีกรรมในการสืบชะตา การส่ง และการถอนนั้น ล้วนแต่ถูกกำหนดและจัดระเบียบจากสังคมทั้งสิ้น เป็นสิ่งที่ชาวล้านนาคือถือเป็นขนบจารีตอันฝังรากลึกในสังคมและชุมชน เช่นในกรณีของการสืบชะตาบ้าน การสืบชะตาเมืองนั้น ถือเป็นประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญที่จะละเว้นไม่ปฏิบัติไม่ได้ เพราะเป็นการผิดจารีต ซึ่งอาจก่อให้เกิดสิ่งไม่ดีไม่งามตามมาได้ ส่วนพิธีส่งและพิธีถอนมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสิ่งที่เรียกว่า “ขีด” ในสังคมล้านนา ซึ่งมีสถานะเป็นข้อห้ามในระบบบรรทัดฐานทางสังคมที่สำคัญยิ่ง หากล่วงละเมิดแล้วจะต้องประกอบพิธีส่งและถอนเพื่อไม่ให้เกิดความวุ่นวายหรืออันตรายต่อบุคคล ครอบครัว ชุมชนและบ้านเมือง

จากสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งปัญหาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศที่มีความรุนแรงมากขึ้นในปัจจุบัน ทำให้ลักษณะและบริบทของปัญหาพิบัติภัยต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิง ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจซึ่งเกิดขึ้นในระยะ 10 – 20 ปีที่ผ่านมาคือ ชาวล้านนาได้นำเอาพิธีสืบชะตา พิธีส่งมา และพิธีถอน มาประยุกต์ปรับเปลี่ยนเพื่อให้สำหรับแก้ไขและต่อสู้กับวิกฤตการณ์ต่างๆ ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมอย่างแพร่หลาย

ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจในประเด็นข้างต้น มองให้ได้อย่างชัดเจนจากการเกิดขึ้นของการประกอบพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” เพื่อใช้แก้ปัญหาในจังหวัดต่างๆ ทางภาคเหนือ ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมาได้มีการจัดพิธีสืบชะตาเป็นจำนวนมากที่ไม่ใช่การสืบชะตาตามแบบจารีตประเพณีโบราณของล้านนา เช่น

**จังหวัดเชียงใหม่** มีการจัดพิธีขอขมาและสืบชะตาแม่น้ำปิง (หลังน้ำท่วมเมืองเชียงใหม่ครั้งใหญ่) พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก พิธีสืบชะตาโดยหลวงอินทนนท์ พิธีสืบชะตาเขื่อนแม่กวงอุดมธารา พิธีสืบชะตาเขื่อนแม่จันทน์สมบูรณ์ชล การสืบชะตาและบวชต้นไม้บนถนนสายต่างๆ พิธีถอนขี้ตดคุกเก่า

**จังหวัดเชียงราย** มีการจัดพิธีอัญเชิญขวัญและสืบชะตาทะเลสาบเชียงแสน พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงและพิธีบวชวังสงวนคอนผีหลง พิธีสืบชะตาภูเขาใน อ.เวียงชัย พิธีสืบชะตาต้นน้ำในเขต อ.เวียงป่าเป้า

**จังหวัดพะเยา** มีการจัดพิธีสืบชะตากว๊านพะเยา และพิธีสืบชะตาแม่น้ำอิง แม่น้ำบาง รวมทั้งการสืบชะตาแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ

**จังหวัดลำพูน** มีการจัดพิธีสืบชะตาเขื่อนของชลประทานจังหวัดลำพูน การสืบชะตาป่าชุมชนที่ตำบลศรีบัวบาน การสืบชะตาป่าและต้นน้ำของชุมชนต้นน้ำลี้

**จังหวัดลำปาง** มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำวัง (หลังน้ำท่วมเมืองลำปางครั้งใหญ่)

**จังหวัดแพร่** มีการจัดพิธีสืบชะตาและบวชป่าสักทองของชาวบ้านตำบลสะเอียบ

**จังหวัดน่าน** มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำน่าน

**จังหวัดแม่ฮ่องสอน** มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน เป็นต้น

ปรากฏการณ์ของการนำเอาพิธีสืบชะตา พิธีส่ง และพิธีถอนมาใช้กับการแก้ไขปัญหาพิบัติภัยทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมดังกล่าวของชาวล้านนาเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาวิเคราะห์เป็นอย่างยิ่งกล่าวคือ พิธีกรรมการสืบชะตานั้นตามรูปแบบประเพณีตามแบบโบราณของล้านนาจะสืบกับสิ่งที่มีชีวิต คือ คน พืช และสิ่งที่มีชีวิตเหมือนคน คือ บ้านและเมือง เท่านั้น ไม่ปรากฏการสืบชะตากับสิ่งอื่นๆ ทั้งสัตว์ สิ่งของ สิ่งก่อสร้างอื่นๆ หรือธรรมชาติโดยทั่วไป แต่ในยุคปัจจุบันกลับพบว่ามีคนนำเอาพิธีสืบชะตามาใช้สืบกับสิ่งต่างๆ มากมาย อีกทั้งยังปรากฏร่วมกับพิธีโบราณอื่นๆ ที่เป็นทั้งแบบจารีตดั้งเดิมและแบบประยุกต์ใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพิธีสืบชะตานั้นมีพลวัต ได้รับการสืบทอดและประยุกต์ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทของปัญหาต่างๆ ในสังคมปัจจุบันอย่างกว้างขวาง

สำหรับพิธีส่งและพิธีถอนนั้น แม้ว่าจะไม่เกิดปรากฏการณ์ของการปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์พิธีกรรมอย่างเด่นชัดเท่ากับพิธีสืบชะตา แต่จากการศึกษาก็พบว่าการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่นำเอาพิธีส่งและพิธีถอนมาใช้ร่วมกับพิธีอื่นๆ โดยมีวัตถุประสงค์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม บางครั้งอาจมีการใช้พิธีส่งและพิธีถอนสำหรับกรณีปัญหาสมัยใหม่ ซึ่งไม่เคยมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์หรือตำราแบบโบราณ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพิธีส่งและพิธีถอนเองก็มีพลวัตที่น่าสนใจเช่นเดียวกัน

### บทที่ 3

## การประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สี่บ ส่ง ถอน” ที่เกี่ยวกับพิบัติภัยในสังคมล้านนาปัจจุบัน

สภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่พัฒนาอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน รวมทั้งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อรูปแบบการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในสังคมล้านนาปัจจุบัน จากการศึกษาข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมของล้านนาจำนวนมากเปรียบเทียบกับการศึกษาข้อมูลภาคสนามในระยะเวลาปัจจุบัน พบว่าพิธีสี่บชะตา พิธีส่ง และพิธีถอน มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากการประกอบพิธีกรรมในอดีต ทั้งในแง่ของวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี รายละเอียดต่างๆ ในพิธี เช่น ลำดับขั้นตอน เครื่องประกอบพิธีกรรม แม้แต่ผู้จัดพิธีและผู้ร่วมพิธีก็มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จาก

**พิธีสี่บชะตา** พบว่ามีการปรับเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการจะสี่บชะตา จากเดิมที่เคยมีเพียงแค่การสี่บชะตาคน สี่บชะตาบ้าน สี่บชะตาเมือง และสี่บชะตาข้าว เพิ่มเป็นการสี่บชะตาสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ เช่น แม่น้ำลำธาร ภูเขา ป่า ต้นไม้ใหญ่ และยังพบว่าการสี่บชะตาสิ่งก่อสร้างด้วย เช่น การสี่บชะตาเขื่อน การสี่บชะตาเหมืองฝาย

**พิธีส่ง** แม้ว่าในปัจจุบันพิธีส่งจำนวนมากแทบจะหายไปจากสังคมล้านนาแล้ว แต่ก็ยังคงมีพิธีส่งบางอย่างที่ได้รับการสืบทอดและประกอบพิธีกรรมอยู่ จากการศึกษาพบว่าการปรับประยุกต์พิธีส่งไปใช้ร่วมกับพิธีอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกัน และมีการปรับเปลี่ยนเรื่องกาลเทศะในการประกอบพิธีส่งไปจากเดิม เพื่อรองรับวัตถุประสงค์ใหม่ๆ เช่น การส่งเคราะห์ในช่วงปีใหม่แบบสากล จากเดิมที่เคยนิยมประกอบพิธีกันในช่วงสงกรานต์

**พิธีถอน** แม้ว่าจะยังปฏิบัติกันอยู่ตามแบบแผนประเพณีโบราณ คล้ายคลึงกับพิธีสี่บชะตา แต่การประกอบพิธีถอนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปในส่วน of สิ่งที่ต้องการจะถอนเช่นเดียวกัน กล่าวคือ พิธีถอนตามแบบแผนประเพณีโบราณนั้นเป็นการถอนขีดขวง เสนียดจัญไร สิ่งอัปมงคล และความเจ็บไข้ ออกจากคนและสถานที่ซึ่งเป็นบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย วัด ศาสนสถาน หรือถอนวิญญาณคนที่ตาย ผิดปกติออกจากพื้นที่ต่างๆ ในปัจจุบันพบว่าการปรับเปลี่ยนพิธีถอนไปใช้กับสถานที่ใหม่ๆ ซึ่งไม่ปรากฏในตำราพิธีกรรม รวมทั้งมีการประกอบพิธีอื่นๆ ร่วมกับพิธีถอนด้วย

การศึกษาในส่วนนี้จึงมุ่งที่จะวิเคราะห์ว่าการประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่เกี่ยวกับ พิบัติภัยในปัจจุบันมีรูปแบบและลักษณะร่วมกันอย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็มุ่งวิเคราะห์ว่าการประยุกต์ ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมทั้งสามสะท้อนให้เห็นถึงการตีความและปรับเปลี่ยนสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเพื่อ รองรับบริบทของปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเช่นไรบ้าง ทั้งในส่วนของตัวคัมภีร์และการประกอบ พิธีกรรม

### 3.1 พิธี “สืบชะตา” ที่มีการประยุกต์

พิธีสืบชะตาจัดว่าเป็นพิธีที่มีการประยุกต์และปรับเปลี่ยนเพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยทั้งทาง ธรรมชาติและทางสังคมวัฒนธรรมมากที่สุดในกลุ่มพิธี “สืบ ส่ง ถอน” พัฒนาการของการประยุกต์ คัมภีร์และพิธีกรรมสืบชะตาเพื่อใช้แก้ปัญหาพิบัติภัยในสังคมล้านนา เกิดขึ้นในราวปี พ.ศ. 2533 โดย เริ่มต้นจากปรับประยุกต์พิธีสืบชะตาคน เพื่อนำมาใช้สืบชะตาแม่น้ำ ผู้ริเริ่มการประยุกต์พิธีสืบชะตา คนมาใช้กับแม่น้ำคือ พระครูมานัสทิพิทักษ์ แห่งวัดโพธาราม เจ้าคณะอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ท่านได้ริเริ่มจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำแม่ใจ ที่บริเวณตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โดยมี วัตถุประสงค์หลักเพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำแม่ใจให้คงอยู่ ไม่ถูกรบกวนทำลาย และต้องการให้ประชาชน ชาวอำเภอแม่ใจร่วมมือกันดูแลรักษาแม่น้ำแม่ใจให้ใสสะอาด ไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงแม่น้ำ (บานจิตร สายรอดคำ และถนัด ไบชา, 2549)

ในเวลาต่อมาพระครูพิทักษ์นันทคุณ ประธานมูลนิธิฮักเมืองน่าน ได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้งาน อนุรักษ์ป่าและแม่น้ำจากพระครูมานัสทิพิทักษ์ จึงได้นำพิธีกรรมการสืบชะตาแม่น้ำไปประยุกต์ใช้ในการ อนุรักษ์แม่น้ำน่าน ด้วยการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำน่าน ในปี พ.ศ. 2536 พร้อมทั้งได้ เพิ่มเติมกิจกรรมหลายอย่างเข้าไปในพิธีสืบชะตา เช่น การถวายผ้าป่าพันธุ์ปลา งานกันเขตอภัยทาน งานอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ รวมทั้งออกข้อบังคับหลายอย่างเพิ่มเติม เช่น การห้ามจับสัตว์น้ำด้วย เครื่องมือที่อันตราย การห้ามจับสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์ วัตถุประสงค์สำคัญในการประกอบพิธีสืบ ชะตาแม่น้ำน่าน คือ การปลุกจิตสำนึกของประชาชนให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำลำธาร เพื่อหา แนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูระบบนิเวศลำน้ำที่เสียไปให้ฟื้นคืนสู่สภาพสมดุล และเพื่อหารายได้จัดตั้ง กองทุนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (บานจิตร สายรอดคำ และถนัด ไบชา, 2549)

นอกจากนี้พัฒนาการของการใช้พิธีกรรมสืบชะตาที่นำมาใช้แก้ปัญหาต่างๆ นั้นยังเห็นได้จาก ปรากฏการณ์ของการนำเอาพิธีบวชต้นไม้และพิธีบวชป่ามาใช้แก้ไขปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า การให้ สัมปทานป่าไม้ทับที่ทำกินของชาวบ้าน และการต่อต้านโครงการก่อสร้างต่างๆ ของภาครัฐ โดย กระแสนี้เริ่มต้นจากจังหวัดพะเยาราวปี 2535 แล้วจึงแพร่หลายไปยังจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ เช่น การบวชป่าต้นน้ำน่าน จังหวัดน่าน การบวชป่าสักทองและต่อต้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น

จังหวัดแพร่ การบวชป่าลุ่มน้ำแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นพิธีสืบชะตาและการบวชป่าบวชต้นไม้ ก็เริ่มแพร่หลายเข้าสู่สังคมเมืองใหญ่ เช่น การสืบชะตาและการบวชต้นยางสองฟากถนนเชียงใหม่-ลำพูน เพื่อต่อต้านการขยายถนนและตัดโค่นต้นยาง การทำบุญสืบชะตาหลวงและอนุรักษ์ต้นยางใน วาระฉลอง 700 ปีเมืองเชียงใหม่และในวาระฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี รวมทั้งการบวชต้นจามจุรีและต้นพะยอม ในเขตตัวเมืองเชียงใหม่ในช่วงที่มีการก่อสร้างเพื่อขยายถนนสุเทพ ซึ่งยังผลให้ ต้นจามจุรีและต้นพะยอมบางส่วนยังคงหลงเหลืออยู่ในบริเวณดังกล่าวจนกระทั่งทุกวันนี้



ภาพประกอบที่ 1 การบวชต้นยางนาบนถนนสายเชียงใหม่ – ลำพูน

ปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นคือกระแสนำเอาพิธีสืบชะตามาใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยทั้งทางธรรมชาติ ทางสังคม และทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน ด้วยการรณรงค์และรื้อฟื้นพิธีกรรมมาใช้ เป็นสื่อเพื่อสื่อสารเกี่ยวกับปัญหาที่ชาวบ้านกำลังเผชิญหน้าอยู่ โดยเฉพาะในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ได้มีการขยายขอบเขตของสิ่งที่ต้องการจะสืบชะตาออกไปมากขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่การสืบชะตาขุนน้ำ (ต้นน้ำลำธาร) การสืบชะตาดอย การสืบชะตาป่าชุมชน การสืบชะตาแหล่งน้ำและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ การสืบชะตาต้นไม้ใหญ่ในเขตเมือง การสืบชะตาโบราณสถาน ไปจนถึงกระทั่งการสืบชะตาเขื่อน นับเป็นความเปลี่ยนแปลงและความสั่นไหวของพิธีสืบชะตาในสมัยปัจจุบัน ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งวัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรมและลำดับขั้นตอนในการจัดพิธีกรรมอย่างชัดเจน

ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ศึกษาวิเคราะห์และคัดเลือกข้อมูลพิธีสืบชะตาแบบประยุกต์ ในระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553-2556 มาเป็นกรณีศึกษาจำนวน 5 พิธี ประกอบด้วย

- 1) พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย
- 2) พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่
- 3) พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย
- 4) พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่
- 5) พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่

### 3.1.1 พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย

พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จัดขึ้นบริเวณริมน้ำแม่จัน ที่บ้านอาหลู่ ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เป็นพิธีสืบชะตาที่ประยุกต์เพื่อใช้สืบชะตาแม่น้ำแม่จัน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญของพื้นที่อำเภอแม่จันและอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย



ภาพประกอบที่ 2 โขงชะตากลางแม่น้ำจัน ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน

#### 3.1.1.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม

ก) **ความเป็นมาของพิธี** พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จัดขึ้นเป็นระยะเวลา 19 ปีแล้ว โดยเริ่มจัดขึ้นตั้งแต่มีการก่อตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึงเมื่อปี พ.ศ. 2533 (ศิวพร ตุ่นแก้ว, 2555: สัมภาษณ์) ในช่วงเวลาเดียวกันกับการเกิดกระแสการประยุกต์พิธีสืบชะตามาใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภาคเหนือ ปี พ.ศ. 2555 เป็นปีแรกที่มีการจัดพิธีสืบชะตา

ตามแบบแผนประเพณีโบราณอย่างเต็มรูปแบบ และได้มีการจัดพิธีสืบชะตาให้เป็นส่วนหนึ่งของงาน “กิจกรรมคนแม่จัน ผูกพันดิน น้ำ ป่า” โดยมีการผนวกเอากิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นส่วนหนึ่งของงานพิธีสืบชะตาด้วย พิธีนี้ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดงานจากสำนักงานจังหวัดเชียงราย และมีหน่วยงานในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย สำนักงานประมงจังหวัดเชียงราย ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มพัฒนาสตรีอำเภอแม่จัน ชมรมธนาคารในอำเภอแม่จัน สภาวัฒนธรรมและชมรมผู้สูงอายุอำเภอแม่จัน ร่วมกันจัดงานพิธีดังกล่าว (ศิวพร ตุ่นแก้ว, 2555: สัมภาษณ์)

**ข) วัตถุประสงค์ในการจัดพิธี** พิธีสืบชะตาแม่น้ำจันจัดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนชาวแม่จันในการอนุรักษ์แม่น้ำ สืบเนื่องจากบริเวณต้นน้ำแม่จันบนดอยแม่สะลองนั้นเป็นแหล่งเพาะปลูกทั้งข้าว พืชไร่ พืชสวนจำนวนมาก ทำให้เกิดการปนเปื้อนสารเคมีทางการเกษตรในแหล่งน้ำ อีกทั้งมีปัญหาการทิ้งน้ำเสียของชุมชนลงสู่แม่น้ำ ก่อให้เกิดผลกระทบร้ายแรงด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนทั้งบนต้นน้ำและปลายน้ำ ในขณะเดียวกันมีการบุกรุกแผ้วถางป่าต้นน้ำเพื่อขยายพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้เกิดปัญหาความแห้งแล้งเสื่อมโทรมของแม่น้ำโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งและน้ำท่วมในช่วงฤดูฝน ปัญหาดังกล่าวทำให้ประชาชนชาวอำเภอแม่จันตระหนักถึงความรุนแรงพิบัติภัยที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำสายสำคัญที่จำเป็นต้องใช้ในการหล่อเลี้ยงชีวิตและทำการเกษตร จึงได้รวมตัวกันเพื่อจัดกิจกรรมอนุรักษ์แม่น้ำจันบนพื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน โดยได้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำตามแบบประเพณีของชาวไทยวน และตามแบบประเพณีของชาวไทยภูเขา 6 เผ่าที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ต้นน้ำดอยแม่สะลอง อันได้แก่ อาข่า ม้ง เมี่ยน ลีซู ลาหู่ และลัวะ

### 3.1.1.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม

**ก) ผู้จัดพิธี** ผู้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำจันประกอบไปด้วยทั้งส่วนราชการ ภาคประชาชนและภาคธุรกิจเอกชน องค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการจัดพิธีสืบชะตา ร่วมกับภาคประชาชนและภาคธุรกิจเอกชนต่างๆ ในอำเภอแม่จัน อันได้แก่ สภาวัฒนธรรมอำเภอแม่จัน ชมรมผู้สูงอายุอำเภอแม่จัน ชมรมธนาคารอำเภอแม่จัน ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านอำเภอแม่จัน และกลุ่มพัฒนาสตรีในอำเภอแม่จัน

งบประมาณหลักในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานจังหวัดเชียงราย ส่วนราชการอื่นๆที่ร่วมจัดพิธีและรับผิดชอบการจัดพิธีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานประมงจังหวัดเชียงราย รับผิดชอบพิธีปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย รับผิดชอบพิธีบวชป่า

**ข) ผู้ร่วมพิธี** สำหรับผู้ร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน แยกออกเป็นสามกลุ่ม คือ **กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่** ชาวบ้านที่เป็นชาวไทยวนในที่ราบ ในเขตลุ่มน้ำแม่จันจากชุมชนต่างๆ ในตำบลแม่จันและป่าตึง รวมทั้งชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียง ชาวบ้านในเขตตำบลแม่คำ ตำบลแม่ไร่ ซึ่งประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำในเวลาใกล้เคียงกัน ชาวบ้านทั้ง 4 ตำบลนี้จะร่วมกันประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำสำคัญสามสายร่วมกัน คือ น้ำแม่จัน น้ำแม่คำ และน้ำแม่ไร่ ถือเป็นประเพณีปฏิบัติที่ทำร่วมกัน และอีกส่วนคือชาวบ้านที่เป็นชนเผ่าบนดอยแม่สะลอง

**กลุ่มชาวบ้านนอกพื้นที่** เป็นตัวแทนของคนในอำเภอต่างๆ ในจังหวัดเชียงราย เข้ามาร่วมพิธีสืบชะตาและรับกล้าต้นไม้จากพิธีสืบชะตาไปปลูกป่าในพื้นที่ของตน

**กลุ่มข้าราชการและคนนอกพื้นที่** เป็นกลุ่มข้าราชการที่มาร่วมงานพิธีในฐานะตัวแทนของหน่วยราชการต่างๆ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานในพิธี มีสมาชิกสภาผู้แทนและข้าราชการส่วนท้องถิ่นจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ในจังหวัดเชียงรายเข้าร่วมงานด้วย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนักท่องเที่ยวและนักข่าวที่ได้รับเชิญจากคณะผู้จัดงาน



ภาพประกอบที่ 3 ผู้ร่วมพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำจัน  
ผู้ร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำจันที่เป็นชาวไทยวนที่อาศัยในเขตพื้นที่ราบ





ภาพประกอบที่ 4 ผู้ร่วมพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำจัน  
ผู้ร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำจันที่เป็นชนเผ่าอาศัยอยู่บนดอยแม่สะลอง ต้นน้ำแม่จัน

### 3.1.1.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม

พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จัดขึ้นที่บริเวณลานอเนกประสงค์ บ้านอาหลู่ ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย พื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตต้นน้ำของน้ำแม่จันซึ่งอยู่บนดอยแม่สะลอง พื้นที่ของการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำจันแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย

- 1) พื้นที่สำหรับประกอบพิธีบูชาพระอุปคุตและพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่
- 2) พื้นที่สำหรับประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำแบบไทยวน
- 3) พื้นที่สำหรับประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำแบบชนเผ่า และ
- 4) พื้นที่สำหรับกิจกรรมอื่นๆ เช่น ส่วนประกอบพิธีบวชป่า ส่วนประกอบพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ เวทีกลางแจ้ง ลานการแสดง นิทรรศการ

#### ก) พื้นที่สำหรับประกอบพิธีบูชาพระอุปคุตและพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่

พื้นที่สำหรับประกอบพิธีบูชาพระอุปคุตและพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ในงานสืบชะตาแม่น้ำจัน อยู่ร่วมในบริเวณเดียวกัน โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนย่อยคือ หอพระอุปคุต แทนท้าวทั้งสี่ โดยหอพระอุปคุตนั้นเป็นหอชั่วคราว สร้างจากไม้ไผ่สานอย่างง่าย หลังคารูปโค้งคลุมด้วยจีวรพระ ภายในหอประดิษฐานรูปพระอุปคุตปางจกบาตรและพานวางหินทิ้งขึ้นมาจากแม่น้ำจันใช้แทนองค์พระอุปคุต เครื่องบริขารต่างๆ คือ หมอน อาสนะ ดาลปัตร ผ้าสบงจีวร บาตร และน้ำตัน (คนโทน้ำ) อย่าง

ละซุด มีบันไดพาดจากหอพระลงสู่พื้นดิน มีลักษณะใกล้เคียงเหมือนกับหอพระอุทิศที่สร้างกันในงานปอยหลวงทั่วไปตามธรรมเนียมของล้านนา



ภาพประกอบที่ 5 พื้นที่ประกอบพิธีบูชาและบวงสรวงพระอุทิศในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน

พื้นที่ประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ ประกอบด้วยแท่นบูชาท้าวโลกบาลทั้งสี่ สร้างด้วยหางไม้ มีที่วางเสตวงห้าแท่นตามแบบล้านนา และโต๊ะที่ใช้วางเครื่องประกอบพิธีบวงสรวงท้าวทั้งสี่ พื้นที่ทั้งสองนี้ถูกกันแยกออกจากกันด้วยโต๊ะบูชาประดิษฐานพระพุทธรูป และล้อมด้วยรั้วราชวัตร ซึ่งมีการประดับตุ๊กตง่อน้อย หน่อกล้วย อ้อยและข้าว



ภาพประกอบที่ 6 แท่นท้าวทั้งสี่ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน

สิ่งที่น่าสังเกตคือ บริเวณที่ประกอบพิธีบูชาพระอุปคุต หอพระอุปคุต พิธี ขึ้นท้าวทั้งสี่ แทนท้าวทั้งสี่ และโต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูป อยู่รวมกันในพื้นที่เดียวกัน คือ ภายในเขตรั้ว ราชวัตรเดียวกัน ซึ่งไม่มีธรรมเนียมเช่นนี้มาก่อน โดยจัดวางให้พระพุทธรูปและโต๊ะหมู่บูชาเป็น ประธานหลักในพื้นที่พิธี แทนท้าวทั้งสี่อยู่ด้านขวาของโต๊ะหมู่บูชา ส่วนหอพระอุปคุตอยู่ทางด้านซ้าย ของโต๊ะหมู่บูชา ส่วนพิธีบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่แยกไปจัดต่างหากที่บริเวณศาลพระภูมิด้านหน้างานพิธี



ภาพประกอบที่ 7 การวัดวางโต๊ะหมู่บูชา หอพระอุปคุต และแทนท้าวทั้งสี่ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน การจัดวางพระพุทธรูปเป็นประธานตรงกลาง ด้านขวาเป็นหอพระอุปคุต ด้านซ้ายเป็นแทนท้าวทั้งสี่

#### ข) พื้นที่สำหรับประกอบพิธีสืบชะตาแบบไทยวน

พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาแบบไทยวนเป็นพื้นที่หลักของงานพิธี แบ่ง ออกเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตา และพื้นที่ประกอบพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งอยู่แยกออก จากกัน พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาอยู่กลางลานอเนกประสงค์ มีการสร้างปะรำพิธีชั่วคราวด้วยไม้ไผ่ และมุงหญ้าคา แบบที่เรียกว่า *ผวม* ในภาษาไทยวน ภายในปะรำพิธีแบ่งออกเป็นส่วนพิธีกรรมสงฆ์ มี โต๊ะหมู่บูชาเป็นประธาน และตั้งอาสนะสงฆ์ยกพื้นสูงสำหรับพระสงฆ์สวดสืบชะตา อีกส่วนเป็นโอง ชะตาและเครื่องประกอบพิธีสืบชะตา พื้นที่ที่นั่งประกอบพิธีสำหรับพระเถระผู้ใหญ่และประธานฝ่าย ฆราวาส ธรรมเนียมสำหรับเทศน์ในพิธีสืบชะตา และพื้นที่ที่นั่งสำหรับประชาชนที่เข้าร่วมพิธี ปะรำ หรือ *ผวม* ที่ใช้ประกอบพิธีสืบชะตามีการตกแต่งล้อมรอบด้วยรั้วราชวัตรประดับด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย และต้นข่าตามธรรมเนียมของล้านนา นอกจากนี้ยังมีการสร้างโองชะตากลางลำน้ำแม่จัน อีกหนึ่งโอง โดยมีการโยงสายสัญญาณจากปะรำพิธีสืบไปยังโองชะตากลางน้ำด้วย ซึ่งตามแบบแผนโบราณนั้นพิธีสืบ ชะตาจะมีโองชะตาแค่เพียงหนึ่งโองเท่านั้น



ภาพประกอบที่ 8 พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาแบบไทยวนในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน

ส่วนพื้นที่ที่ประกอบพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ อยู่ด้านหลังปะรำพิธีแยกออกมาต่างหาก ไม่อยู่ร่วมกับพื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตา โดยสร้างสะพานไม้ไผ่ หรือ *ซัวแตะ* พาดผ่านเหนือลำน้ำแม่จัน มีทิวไม้ไผ่สำหรับวางเครื่องประกอบพิธีบูชาน้ำอยู่บนตลิ่งริมน้ำติดกับซัวแตะ ประดับตกแต่งหิ้งบูชาด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย ต้นข่า และดุงช่อน้อย ใช้ประกอบพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ แห่น้ำศักดิ์สิทธิ์ และทำพิธีสาปแช่งผู้ทำลายป่าและน้ำ รวมทั้งมีการฟ้อนบูชาน้ำบนสะพานไม้ไผ่



ภาพประกอบที่ 9 พื้นที่ประกอบพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน

### ค) พื้นที่ประกอบพิธีสืบทอดวัฒนธรรมน้ำแบบชนเผ่า

พื้นที่สำหรับการประกอบพิธีสืบทอดวัฒนธรรมน้ำแบบชนเผ่า นั้น จัดแยกออกมาต่างหากจากพื้นที่สืบทอดวัฒนธรรมน้ำแบบไทยวน โดยสร้างเพิงไม้ไผ่ชั่วคราว จำนวน 6 หลัง ริมตลิ่งแม่น้ำแม่จันฝั่งละ 3 หลัง ใช้ประกอบพิธีสำหรับชนเผ่า 6 เผ่า ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำแม่จันบนดอยแม่สะลองได้แก่ ชนเผ่าอาข่า ม้ง เมี่ยน ลีซู ลาหู่ และลัวะ โดยแต่ละชนเผ่าจะมีการประกอบพิธีตามแบบประเพณีของแต่ละเผ่า



ภาพประกอบที่ 10 พื้นที่ประกอบพิธีกรรมสืบทอดวัฒนธรรมน้ำแบบชนเผ่าในพิธีสืบทอดวัฒนธรรมน้ำแม่จัน

#### 3.1.1.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม

ในพิธีสืบทอดวัฒนธรรมน้ำแม่จันประกอบด้วย 2 ส่วน คือ พิธีสืบทอดวัฒนธรรมน้ำแบบไทยวน และพิธีสืบทอดวัฒนธรรมน้ำแบบวัฒนธรรมชาวไทภูเขา เครื่องประกอบพิธีกรรมจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน ดังรายละเอียดคือ

##### ก) เครื่องประกอบพิธีสืบทอดวัฒนธรรมน้ำแบบไทยวน

ใช้เครื่องประกอบพิธีสืบทอดวัฒนธรรมน้ำแบบการสืบทอดวัฒนธรรมน้ำบ้านชะตาเมือง อันได้แก่

**กลุ่มที่ 1** คือ กลุ่มเครื่องสืบทอดวัฒนธรรมน้ำที่เป็นตัวแทนสิริมงคลของเจ้าชะตา คือ โขงชะตา (ไม้ค้ำชะตา) ไม้งาม 108 เกินเงินเกินคำ (เกริน หรือ บันไดเงินบันไดทอง) นอกจากนี้ยังมีโขงชะตาของแม่น้ำ ที่วางอยู่กลางลำน้ำแม่จันด้วย

**กลุ่มที่ 2** กลุ่มเครื่องสืบทอดวัฒนธรรมน้ำที่มีความหมายถึง ธาตุทั้ง 4 อันแทนชีวิต คือ กระจบกรทราย กระจบกรน้ำ ตุงชัย เทียนชัย (มีไส้พันจากด้าย 108 เส้น)

**กลุ่มที่ 3** กลุ่มเครื่องสี่ชะตาที่มีความหมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ลวดเงิน ลวดคำ (ฮาว หรือ รวบบันโตเงินบันโตทอง) ชันข้าว หมาก เมียง ใบพลู บุหรี่ขี้เถ้า ชันข้าว หม้อน้ำ เครื่องนอน ข้าวเปลือก ข้าวสาร ต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าว ฟักทอง ฟักเขียว ซึ่งมีนัยเกี่ยวกับความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของชะตาให้มีกินมีใช้ บริบูรณ์มั่งคั่ง

นอกจากนี้ยังมีเครื่องประกอบพิธีอื่นๆ ตามธรรมเนียมล้านนา เช่น สลุงน้ำขมิ้น ส้มป่อย ชันดอก ชันตั้ง เป็นต้น



ภาพประกอบที่ 11 เครื่องประกอบพิธีสี่ชะตาแบบไทยวน ในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำจัน

### ข) เครื่องประกอบพิธีสี่ชะตาแบบชนเผ่า

เครื่องประกอบพิธีสำหรับชนเผ่า นั้น มีความคล้ายคลึงกับการประกอบพิธีไหว้ผีน้ำ ผีขุนน้ำ ผีห้วยของชาวไทยภูเขาและชาวไทยวน กล่าวคือ ตัวแทนของ 6 ชนเผ่า อันได้แก่ เผ่าอาข่า ม้ง เมี่ยน ลีซู ลาหู่และลัวะ จะนำเครื่องเช่นไหว้มาทำพิธีบูชาในประรำพิธีของตน จากการเก็บข้อมูลพบว่า เครื่องประกอบพิธีส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย ประเภทเนื้อสัตว์ เช่น หัวหมูต้ม ไก่ต้ม เนื้อหมูต้ม บางชนเผ่า เช่น เมี่ยน ใช้หมูทั้งตัว ประเภทอาหาร เช่น แกงต่างๆ ตามแบบชนเผ่า มีน้ำเปล่า น้ำหวาน (น้ำอัดลม) เหล้าขาว เหล้าแดง ของหวาน ผลไม้ต่างๆ



ภาพประกอบที่ 12 เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาแบบชนเผ่า ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน  
ในภาพเป็นเครื่องสืบชะตาของชนเผ่าลัวะ



ภาพประกอบที่ 13 เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาแบบชนเผ่า ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน  
ในภาพเป็นเครื่องสืบชะตาของชนเผ่าม้ง

### 3.1.1.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ในปี พ.ศ. 2555 จัดพิธีขึ้นระหว่างวันที่ 3-4 เมษายน 2555 เป็นการจัดพิธีครั้งที่ 19 โดยพิธีแบ่งออกเป็น 2 ช่วงได้แก่ วันที่ 3 เมษายน 2555 มีการประกอบพิธีอัญเชิญพระอุปคุตขึ้นจากลำน้ำแม่จัน เพื่อปกปักรักษางานพิธี ส่วนวันที่ 4 เมษายน 2555 มีการประกอบพิธีต่างๆ ดังนี้

- พิธีบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่และขึ้นท้าวทั้งสี่
- พิธีบวงสรวงพระอุปคุต
- พิธีสืบชะตาแม่น้ำแบบไทยวน และพิธีสืบชะตาแม่น้ำแบบชนเผ่า
- พิธีอัญเชิญแม่น้ำจัน บูชาน้ำ และสาปแช่งผู้ทำลายป่า
- พิธีบวชป่า และปล่อยพันธุ์ปลา

ก่อนประกอบพิธีสืบชะตาหนึ่งวัน ในวันที่ 3 เมษายน มีการประกอบพิธีอัญเชิญพระอุปคุตจากสะดือทะเลขึ้นมาปกปักรักษางานพิธีสืบชะตา โดยปฏิบัติตามธรรมเนียมโบราณของล้านนา คืออาราธนาและกล่าวคำโอกาสเชิญพระอุปคุต แล้ววงก้นหินในลำน้ำแม่จันขึ้นมาโดยสมมติว่าเป็นพระอุปคุต แล้วอัญเชิญไปไว้ในหอพระอุปคุต เพื่อประกอบพิธีในวันรุ่งขึ้น จากนั้นในเวลากลางคืนจนถึงเช้าวันใหม่ มีการเทศน์และปฏิบัติธรรมที่พื้นที่จัดงานทั้งคืนโดยมีผู้อาวุโสจากชมรมผู้สูงอายุอำเภอแม่จันจากหลายชุมชนเข้าร่วมฟังเทศน์และปฏิบัติธรรมในคืนดังกล่าว

ในวันประกอบพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ จะมีพิธีกรรมตามลำดับดังนี้

- 1) การบูชาพระภูมิเจ้าที่ก่อนเป็นอันดับแรกในเวลาเช้าตรู่
- 2) หลังจากประกอบพิธีบูชาพระภูมิเจ้าที่แล้ว จึงเริ่มพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ และตามด้วยพิธีบวงสรวงพระอุปคุตที่ได้อัญเชิญมาไว้ในหอพระอุปคุตแล้วตั้งแต่เย็นวันที่ 3 เมษายน โดยอาจารย์วัดจากวัดเซตวัน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นผู้ประกอบพิธีที่บริเวณพื้นที่หอพระอุปคุตและแท่นท้าวทั้งสี่ ตั้งอยู่ด้านข้างประรำพิธีสืบชะตา
- 3) พิธีเปิดงานสืบชะตาแม่น้ำจัน ตีกลองสะบัดชัย โดยมีการโปรยข้าวตอกดอกไม้จากเฮลิคอปเตอร์ลงสู่พิธีโดยพระอาจารย์ ว.วชิรเมธี
- 4) พิธีเทศน์ (ใช้คำว่าปาฐกถาธรรมแทน) เรื่อง ธรรมะ-ชาติ
- 5) ประกอบพิธีบูชาน้ำ โดยเริ่มจากผู้ว่าราชการจังหวัด อ่านบทสวดชุมนุมเทวดา (สัคเคหลวง) ตามด้วยการอ่านบทสวดลาถัญชูลา (คำบูชาน้ำ) โดยประธานกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัดเชียงราย และการอ่านปฏิทินการใช้น้ำ เพื่อเปิดฤดูกาลใช้น้ำ พร้อมกับการอ่านคำสาปแช่งผู้ทำลายป่าทำลายน้ำ โคนนายอำเภอแม่จัน และมีการกล่าวเปิดงานโดยประธานในพิธี (นายยงยุทธ ตียะไพรัช)



- 6) ประกอบพิธีบูชาน้ำโดยการแห่บายศรีเสลี่ยงชัยไปยังริมแม่น้ำจัน เพื่อทำการบูชาน้ำ โดยอาจารย์ผู้ประกอบพิธีอ่านคาถาปลาช่อน จากนั้นมีการพ่อนบูชาน้ำ และทำพิธีส่งสะตวงลอยสู่แม่น้ำ แล้วอ่านโองการเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นจึงนำศักดิ์สิทธิ์เข้าสู่ประรำพิธีเพื่อสืบชะตา
- 7) เริ่มพิธีการสืบชะตา โดยสูตรสืบชะตาตามลำดับแบบแผนโบราณ และ
- 8) เสร็จพิธีสืบชะตาในราวเที่ยงวัน จากนั้นจึงมีพิธีบวชป่าและปล่อยพันธุ์ปลา
- 9) จากนั้นจึงประกอบพิธีอาราธนาพระอุปคุตกลับคืนลงสู่แม่น้ำ เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีกรรมทั้งหมด



ภาพประกอบที่ 14 พิธีบวงสรวงพระอุปคุตและขึ้นท้าวทั้งสี่ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน



ภาพประกอบที่ 15 การเทศน์ธัมม์เรื่อง “ธรรมะ-ชาติ” ก่อนการสูตรสืบชะตาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน



ภาพประกอบที่ 16 พิธีอัญเชิญเทวดา อ่าวนบุชาน้ำ และอ่าวนโองการสาปแข่งผู้ทำลายป่า  
การประกอบพิธีกลางสะพานชั่วคราวที่พาดข้ามแม่น้ำจัน ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน



ภาพประกอบที่ 17 พิธีพ่อนบุชาน้ำในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน



ภาพประกอบที่ 18 พิธีสูตรสี่ชะตาในพิธีสี่ชะตาแม่น้ำจัน

### 3.1.2 พิธีสี่ชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่

พิธีสี่ชะตาแม่น้ำกก จัดขึ้นบ้านท่าตอน ตำบลท่าตอน อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพิธีสี่ชะตาที่ประยุกต์ใช้สี่ชะตาแม่น้ำกก โดยจัดร่วมกับประเพณีสงกรานต์ปีใหม่ของชาวบ้าน ตำบลท่าตอน

#### 3.1.2.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม

ก) **ความเป็นมาของพิธี** พิธีสี่ชะตาแม่น้ำกก จัดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 นับตั้งแต่มีการก่อตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลท่าตอน โดยจัดร่วมกับประเพณีสงกรานต์ปีใหม่ของชาวบ้าน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลท่าตอนเป็นเจ้าของภาพหลักในการจัดพิธี โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนการจัดงานจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่

ข) **วัตถุประสงค์ในการจัดพิธี** พิธีสี่ชะตาแม่น้ำกกที่ตำบลท่าตอนมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของล้านนา และมีวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชาวบ้านและผู้ร่วมพิธีในโอกาสปีใหม่ (สงกรานต์) โดยเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ และยังเป็น การขอขมาต่อแม่น้ำที่ได้กินได้ใช้มาตั้งตลอดทั้งปี ชาวบ้านนิยมเรียกกันง่ายๆ ว่า “ทำบุญสี่ชะตาน้ำกก” พิธีสี่ชะตาแม่น้ำกกถือเป็นส่วนหนึ่งของงานสงกรานต์ปีใหม่ของชาวบ้านท่าตอน จัดขึ้นเป็นลำดับแรกของงานสงกรานต์ประจำปีในวันที่ 13 เมษายน ส่วนในวันที่ 15 เมษายน จะทำพิธีสี่ชะตาหลวงที่วัดท่าตอน ส่วนวันที่ 16 เมษายน ซึ่งเป็นวันปากปี จะประกอบพิธีส่งเคราะห์บ้าน ณ โรงเรียนท่าตอน พิธีสี่ชะตาแม่น้ำกกที่ตำบลท่าตอนจึงมีลักษณะเป็นส่วนหนึ่งของการจัดประเพณีสงกรานต์ของชาวบ้าน



ภาพประกอบที่ 19 พิธีสืบชะตาแม่น้ำกอก จังหวัดเชียงใหม่  
การจัดประเพณีสงกรานต์ปีใหม่เมืองร่วมกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำกอก

### 3.1.2.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม

ก) **ผู้จัดพิธี** ผู้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำกอก คือ องค์การบริหารส่วนตำบลท่าตอน โดยมีโรงเรียนและหน่วยงานท้องถิ่นต่างๆ เข้าร่วมเป็นเจ้าภาพในการจัดพิธีร่วมกัน ลักษณะงานพิธีจึงมีความเป็นท้องถิ่นสูง กล่าวคือ เป็นงานที่จัดเฉพาะในท้องถิ่นสำหรับชาวบ้านโดยข้าราชการท้องถิ่นและสมาชิกของชุมชนร่วมกันประกอบพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลของชุมชน ประธานในพิธี ได้แก่ นายองค์การบริหารส่วนตำบลท่าตอน ส่วนประธานในฝ่ายพิธีสงฆ์ คือ พระราชปริยัติเมธี รองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เจ้าอาวาสวัดท่าตอน

ข) **ผู้ร่วมพิธี** ผู้ร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำกอกแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ และชาวบ้านใกล้เคียง ชาวบ้านในพื้นที่ คือ ชาวบ้านในเขตตำบลท่าตอน อำเภอแม่เมาะที่อาศัยในเขตบ้านท่าตอนทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่เป็นชาวไทยใหญ่ในละแวกใกล้เคียงเข้าร่วมงานพิธีด้วย ในพิธีจึงมีทั้งชาวไทยวนและชาวไทยใหญ่ร่วมงานเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีชาวไทยใหญ่ที่เป็นชาวพม่าที่อยู่บริเวณชายแดนมาเข้าร่วมพิธีด้วย ผู้ร่วมพิธีส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ สำหรับผู้ร่วมพิธีที่เป็นวัยทำงานจะเป็นข้าราชการและลูกจ้างขององค์การส่วนท้องถิ่นผู้จัดงาน รวมทั้งครูและนักเรียนที่มีช่่วยงานพิธี และสื่อมวลชนท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่



ภาพประกอบที่ 20 ชาวบ้านที่มาร่วมงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำกกและสงกรานต์ปีใหม่เมือง  
ผู้ร่วมพิธีมีชาวบ้านทั้งชาวไทยวนและไทใหญ่มาร่วมพิธีสืบชะตาจำนวนมาก

### 3.1.2.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม

พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จัดขึ้นที่บริเวณหาดทรายริมฝั่งแม่น้ำกก เชียงสะพานข้ามแม่น้ำกก ที่ตำบลท่าตอน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่ดังกล่าวเป็นบริเวณที่จัดงานพิธีประจำปีต่างๆ ของชาวตำบลท่าตอน เช่น งานสงกรานต์ งานออกพรรษา พื้นที่ของการจัดงานพิธีสืบชะตาใช้พื้นที่ร่วมกับงานสงกรานต์ปีใหม่เมือง โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน ได้แก่พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาบนฝั่ง กับพื้นที่สืบชะตาในแม่น้ำ

ก) พื้นที่สำหรับประกอบพิธีสืบชะตาบนฝั่งแม่น้ำ เป็นพื้นที่หลักในการจัดงาน โดยตั้งปะรำพิธีสืบชะตาบนหาดทรายริมฝั่งแม่น้ำกก โดยใช้เต็นท์ผ้าใบเนกประสงค์แทนการสร้างผาม หรือ ปะรำพิธีแบบเดิม แต่ยังคงธรรมเนียมการกันเขตพื้นที่พิธีด้วยการล้อมรั้วราชวัตรที่ประดับด้วยหนอกกล้วย อ้อยและข้าวแบบล้านนาโบราณ ภายในปะรำพิธีแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนประกอบพิธี อันมีโต๊ะหมู่บูชาเป็นประธานหลัก มีอาสนะยกพื้นสำหรับพระสงฆ์สูตรสืบชะตาจำนวน 9 รูป ด้านข้างเป็นโต๊ะสำหรับถวายปัจจัยและอาหารสำหรับถวายพระ มีชั้นสำหรับใส่กรวยดอกไม้บูชาพระ และมีถังสำหรับใส่น้ำขมิ้นส้มป่อยที่ชาวบ้านนำมาร่วมในพิธี และตั้งโฆงชะตาไว้หน้าโต๊ะหมู่บูชา อีกส่วนเป็นพื้นที่นั่งสำหรับชาวบ้านที่มาร่วมพิธี



ภาพประกอบที่ 21 พื้นที่ประกอบพิธีสืบทอดแม่น้ำกก

ข) พื้นที่สำหรับพิธีสืบทอดแม่น้ำ มีการโยงสายสัญญาณจากปะรำพิธีลงสู่กลางแม่น้ำ โดยใช้ไม้ซาง หรือไม้รวกปักเทียนชัยอยู่บนยอดไม้เป็นหลักสำคัญ เมื่อเริ่มต้นประกอบพิธี จะมีการจุดเทียนชัยที่อยู่กลางแม่น้ำด้วย นอกจากนี้ยังโยงสายสัญญาณไปยังท่าเรือริมฝั่งแม่น้ำ สำหรับชาวเรือที่มึนนำเอาเรือโดยสารมาเข้าร่วมพิธีสืบทอด



ภาพประกอบที่ 22 เทียนชัยในพิธีสืบทอดแม่น้ำกกถูกย้ายไว้ที่กลางน้ำ

### 3.1.2.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม

เครื่องประกอบพิธีกรรมสืบชะตาในงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำกกนี้ เป็นเครื่องพิธีที่ใช้รูปแบบเดียวกันกับเครื่องสืบชะตาบ้านชะตาเมือง อันได้แก่

**กลุ่มที่ 1** คือ กลุ่มเครื่องสืบชะตาที่เป็นตัวแทนสิริมงคลของเจ้าชะตา คือ โขงชะตา (ไม้ค้ำชะตา) ไม้ง่าม 108 เกินเงินเกินคำ (เกริน หรือ บันไดเงินบันไดทอง) นอกจากนี้ยังมีการโยงสายสิญจน์ไปยังไม้ซางที่ปักเทียนชัยกลางแม่น้ำกกและท่าเรือเพิ่มเติมด้วย

**กลุ่มที่ 2** กลุ่มเครื่องสืบชะตาที่มีความหมายถึงธาตุทั้ง 4 อันแทนชีวิต คือ กระบอกราย กระบอกร้า ตุงชัย เทียนชัย (มีไส้พันจากด้าย 108 เส้น)

**กลุ่มที่ 3** กลุ่มเครื่องสืบชะตาที่มีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ลวดเงิน ลวดคำ (ฮาว หรือ ราวบันไดเงินบันไดทอง) ชันข้าว หมาก เมียง ใบพลู บุหรี่ขี้เอย ชันข้าว หม้อน้ำ เครื่องนอน ข้าวเปลือก ข้าวสาร ต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าว ฟักทอง ฟักเขียว ซึ่งมีนัยเกี่ยวกับความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของชะตาให้มีกินมีใช้ บริบูรณ์มั่งคั่งตามคติล้านนา



ภาพประกอบที่ 23 เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำกก

นอกจากนี้ยังมีเครื่องประกอบพิธีอื่นๆ ตามธรรมเนียมล้านนา เช่น สลุงน้ำขมิ้น ส้มป่อย ชันดอก ชันตั้ง เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำกกนี้ จัดขึ้นโดยชุมชนชาวบ้านท่าตอนซึ่งมีประชากรทั้งที่เป็นชาวไทยวนและชาวไทยใหญ่ ลักษณะของเครื่องประกอบพิธีกรรม จึงมีลักษณะความเป็นท้องถิ่นเฉพาะตัว คือ มีรูปแบบของวัฒนธรรมไทยวนและไทยใหญ่ผสมผสานกันเช่น

ธรรมเนียมการถวายข้าวพระแบบชาวไทใหญ่ก่อนเริ่มพิธี จึงต้องจัดพื้นที่สำหรับพิธีดังกล่าวด้วยซึ่งไม่ปรากฏในธรรมเนียมปฏิบัติในพิธีสืบชะตาแบบชาวไทวนทั่วไ

### 3.1.2.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ในปี พ.ศ. 2555 จัดพิธีขึ้นในวันที่ 13 เมษายน 2555 ตรงกับวันสงกรานต์ โดยจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีสงกรานต์ปีใหม่เมืองของตำบลท่าตอน โดยพิธีจะเริ่มขึ้นตั้งแต่เช้าตรู่ของวันสงกรานต์ มีพิธีกรรมตามลำดับดังนี้

- 1) ในเวลาเช้าตรู่ ก่อน 08.00 น. ชาวบ้านจะเริ่มทยอยเข้ามาร่วมพิธี โดยในขั้นแรกจะนำเอาสวยดอก (กรวยดอกไม้ธูปเทียน) พร้อมกับข้าว อาหาร ขนม น้ำดื่ม และปัจจัย มาร่วมในพิธี สวยดอกจะนำไปไว้ที่ขันแก้วหน้าโต๊ะหมู่บูชาเพื่อบูชาแก้วทั้งสาม หรือพระรัตนตรัยตามธรรมเนียมล้านนา จากนั้นจากเอาน้ำส้มป่อยที่เตรียมมาจากบ้านใส่ลงในถังสำหรับประกอบพิธีเสกน้ำมนต์ แล้วนำเอาอาหารและปัจจัยถวายพระไปวางรวมกันด้านข้างโขงชะตา
- 2) เริ่มพิธีสืบชะตา โดยการสูตรสืบชะตาตามลำดับ ในระหว่างที่เริ่มจุดเทียนชัยเหนือโขงชะตา จะจุดเทียนชัยบนไม้ซางที่ปักอยู่กลางแม่น้ำในพื้นที่สืบชะตาแม่น้ำด้วยพร้อมกัน
- 3) ประกอบพิธีถวายปัจจัยไทยทาน อุทิศส่วนกุศล
- 4) ประธานพิธีฝ่ายสงฆ์เทศน์ เรื่อง สังขาร ถวายภัตตาหารเพลแล้วจึงเสร็จสิ้นพิธีสืบชะตาในราวเที่ยงวัน
- 5) ชาวบ้านนำเอาน้ำส้มป่อย สวยดอก ข้าวตอกดอกไม้ อาหารบางส่วนกลับบ้านตามธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยน้ำส้มป่อยนี้จะนำไปใช้ต่อในพิธีต่างๆ ในวันที่ 14-15-16 เมษายนต่อไป
- 6) จากนั้นชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีสืบชะตาหลวงที่วัดท่าตอนในวันที่ 15 เมษายน และพิธีสังเคราะห์บ้าน ในวันที่ 16 เมษายนตามลำดับ





ภาพประกอบที่ 24 พิธีสูตรสืบชะตาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำกก



ภาพประกอบที่ 25 รตน้ำดำหัวพระภิกษุสงฆ์ในงานสงกรานต์ภายหลังจากพิธีสืบชะตา

### 3.1.3 พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย

พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จัดขึ้นที่บริเวณริมแม่น้ำโขง ตำบลโนนเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นพิธีสืบชะตาที่ประยุกต์ใช้สืบชะตาแม่น้ำโขง ภายหลังจากเกิดวิกฤตการณ์น้ำในแม่น้ำโขงแห้งขอดลงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ในปี พ.ศ.2553 จึงได้มีการจัดพิธีสืบชะตาร่วมกันกับแขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกัน



ภาพประกอบที่ 26 พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย

### 3.1.3.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม

ก) **ความเป็นมาของพิธี** ในปี พ.ศ. 2533 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติครั้งใหญ่ในแม่น้ำโขง โดยเกิดปรากฏการณ์น้ำในแม่น้ำโขงแห้งขอดลงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน จากการสำรวจของคณะกรรมการธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission / MRC) พบว่าระดับน้ำลดลงต่ำสุดในรอบ 50 ปี ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านริมแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาต่างๆ ในจังหวัดเชียงรายและพะเยา รวมทั้งชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และในประเทศลาว เหตุการณ์ดังกล่าวจึงได้มีการนำเอาพิธีสืบชะตามาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาพิบัติภัย ซึ่งเป็นการจัดพิธีร่วมกันระหว่างไทยและลาว ที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ข) **วัตถุประสงค์ในการจัดพิธี** จากปรากฏการณ์ที่ปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงลดลงมาก เป็นประวัติการณ์อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ทำให้เกิดความวิตกกังวลในหมู่ประชาชนในเขตอำเภอ เชียงแสน เชียงของ และเวียงแก่น ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำโขง กระทรวงวัฒนธรรมจึงได้ริเริ่มดำเนินการ “โครงการสืบชะตาแม่น้ำโขง” ขึ้นในต้นปี พ.ศ.2553 เพื่อเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศของแม่น้ำโขงโดยใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเครื่องมือสำคัญในการดังกล่าว โครงการสืบชะตาแม่น้ำโขงนี้ได้รับการยกระดับให้เป็นนโยบายระดับชาติและสร้างความร่วมมือด้านวัฒนธรรมระหว่างไทยกับลาวร่วมมือกันแก้ไขวิกฤตดังกล่าว โดยใช้การสืบชะตาแม่น้ำโขงที่จังหวัดเชียงรายเป็นต้นแบบ และมีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงในอีก 7 จังหวัดต่อไป คือ จังหวัดเลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี ลักษณะของการจัดงานจึงมุ่งหวังให้พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงเป็นเสมือนเวทีเรียนรู้แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของสองประเทศ และเชิญชวนให้ประชาชนของทั้งสองประเทศ เข้าร่วมกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ธรรมเนียมและสืบสานประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่น



ภาพประกอบที่ 27 ปรากฏการณ์แม่น้ำโขงแห้งขอดในปี พ.ศ. 2553

### 3.1.3.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม

ก) **ผู้จัดพิธี** ผู้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงประกอบไปด้วยส่วนราชการต่างๆ ในอำเภอเชียงของ โดยมีสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย และกระทรวงวัฒนธรรมเป็นเจ้าภาพหลักและเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณในการจัดพิธี โดยมีภาคส่วนประชาชนต่างๆ และองค์กรเอกชนเข้าร่วมจัดงานด้วย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนักวิชาการภายนอกพื้นที่ เช่น สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยเข้าร่วมงานในฐานะผู้จัดงานวิชาการ เช่น นิทรรศการ งานเสวนาวิชาการ



ภาพประกอบที่ 28 พิธีเปิดงานสืบชะตาแม่น้ำโขง

นายธีระ สลักเพชร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ประธานในพิธีสืบชะตาแม่น้ำกล่าวเปิดงาน

ข) **ผู้ร่วมพิธี** สำหรับผู้ร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงนั้น เนื่องจากการจัดงานพิธีโดยส่วนราชการงานพิธีจึงมีลักษณะของความหลากหลายของผู้ร่วมพิธีมาก กล่าวคือ มีทั้งผู้ร่วมพิธีที่เป็นคนท้องถิ่นเชียงของ ผู้ร่วมพิธีในอำเภอใกล้เคียง ผู้ร่วมพิธีที่เป็นข้าราชการส่วนกลางและของจังหวัด ผู้ร่วมพิธีที่เป็นคนนอกพื้นที่ ทั้งนี้อาจแบ่งผู้ร่วมพิธีได้เป็นสามกลุ่มคือ

**กลุ่มชาวบ้านและข้าราชการในพื้นที่** เป็นกลุ่มชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ซึ่งได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์แม่น้ำโขงแห่ง อันได้แก่ ชาวบ้านในเขตอำเภอเชียงของ อำเภอเชียงแสน และอำเภอเวียงแก่น ชาวบ้านในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงของ กลุ่มเอ็นจีโอในพื้นที่ รวมทั้งข้าราชการส่วนท้องถิ่นที่เข้าร่วมงานพิธีในฐานะตัวแทนของหน่วยงานต่างๆ

**กลุ่มชาวบ้านและข้าราชการนอกพื้นที่** เป็นกลุ่มชาวบ้านในอำเภอใกล้เคียง รวมทั้งข้าราชการในจังหวัดที่มีร่วมงาน เนื่องจากเป็นงานพิธีที่จัดขึ้นระดับประเทศและมีหน่วยราชการส่วนกลางเป็นเจ้าภาพหลัก คือกระทรวงวัฒนธรรม

**กลุ่มชาวลาว** เนื่องจากการจัดงานร่วมกันระหว่างรัฐบาลสองประเทศ จึงมีตัวแทนและชาวบ้านจากเมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้วของลาวเข้าร่วมงานด้วย



ภาพประกอบที่ 29 ตัวแทนชาวลาวจากเมืองห้วยทรายในพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง

### 3.1.3.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม

พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จัดขึ้นที่บริเวณชายฝั่งแม่น้ำโขง ตรงจุดที่เรียกกันว่าผาล่าน ในเขตตัวอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย บริเวณพื้นที่ผาล่านนั้นมีความสำคัญต่อชาวเชียงของและเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่อยู่ใน “ตำนานปู่ละหึ่ง” อันเป็นที่มาของภูมินามในพื้นที่เขตอำเภอเชียงของ ตามตำนานนั้นปู่ละหึ่งเป็นผู้ที่มีรูปร่างใหญ่โต ชาวบ้านเรียกปู่ละหึ่งอีกชื่อหนึ่งว่า “อ้ายค้ำฟ้า” แปลว่าผู้ที่มีร่างกายใหญ่โตจนตัวค้ำฟ้าได้ ปู่ละหึ่งเป็นบรรพบุรุษของคนลุ่มน้ำโขง ภูตอยต่างๆ ในบริเวณริม

ฝั่งแม่น้ำโขงนั้นเกิดจากการที่ปุละหิ้งไผ่แปรพื้นดินทำให้เกิดเป็นก้อนดินขนาดใหญ่ขึ้นมากกลายเป็นภู  
ดอย ส่วนรอยเท้าของปุละหิ้งที่เดินขึ้นล่องไปมา กลายเป็นทางน้ำหรือแม่น้ำโขงในปัจจุบันนั่นเอง

ตำนานปุละหิ้ง หรือ อ้ายคำฟ้า ยังกล่าวถึงบ้านเมืองและภูมิประเทศในแถบลุ่ม  
แม่น้ำโขงในจังหวัดเชียงรายเอาไว้ว่า มีอยู่วันหนึ่งปุละหิ้งใช้ไม้คาน (ภาษาท้องถิ่นออกเสียงว่า “ไม้  
กาน”) หาบถ่านใส่กัวยหรือตะกร้า เดินทางขึ้นไปทางตอนเหนือของเมืองเชียงของเมื่อเดินไปถึงผากัน  
ตุ่ง ไม้คานที่ใช้หาบถ่านมาเกิดหักลง ส่วนหนึ่งของไม้คานที่หักและจุดที่ไม้คานหักเรียกว่า  
“บ้านเมืองกาน” (ต่อมาเรียกเป็นบ้านเมืองกาญจน์) และถ่านที่ตกอยู่ใกล้เมืองกาน เรียกว่า “ผากัน  
หลวง” และมีบางส่วนมาตกอยู่ที่ผากัน ริมท่าน้ำวัดหลวงในเมืองเชียงของปัจจุบัน ซึ่งบริเวณหน้าวัด  
หลวงนี้ยังคงถูกเรียกกันว่า “ผากัน” การเลือกใช้สถานที่จัดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงจึงสอดคล้อง  
และมีความสัมพันธ์กับตำนานท้องถิ่นและการเกิดแม่น้ำโขงในการรับรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของ  
ชาวบ้านริมแม่น้ำโขงตั้งแต่เชียงแสนจนถึงเชียงของ

สำหรับพื้นที่ในการจัดงานพิธีแบ่งออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ประกอบด้วย

- 1) พื้นที่สำหรับประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขง
- 2) พื้นที่สำหรับประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง
- 3) พื้นที่สำหรับกิจกรรมอื่นๆ เช่น เวทีการแสดง ส่วนนิทรรศการและงานเสวนา

วิชาการ รวมทั้งพื้นที่สำหรับการจัดการแสดงในงาน

ก) พื้นที่สำหรับประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขง เป็นพื้นที่สำหรับ  
ประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ และพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขง อยู่บริเวณริมแม่น้ำโขงโดยพื้นที่ที่ใช้  
ประกอบพิธีทั้งหมดอยู่ในเขตรั้วราชวัตรเดียวกัน ประดับด้วยกล้วย อ้อยและข้าตามธรรมเนียมล้านนา



ภาพประกอบที่ 30 พื้นที่ประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขง

ข) **พื้นที่สำหรับประกอบพิธีสืบชะตา** เป็นพื้นที่หลักของการจัดงานพิธี โดยแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นปะรำพิธีซึ่งเป็นเต็นท์ชั่วคราวภายในประกอบด้วยโต๊ะหมู่บูชา แทนอาสนะยกพื้นสูงสำหรับพระสงฆ์นั่งสูตรสืบชะตา และพื้นที่นั่งสำหรับผู้ร่วมพิธี แต่โขงชะตาที่ใช้ในพิธีสำหรับการสืบชะตาแม่น้ำโขงนั้นอยู่แยกต่างหากออกมานอกปะรำพิธี โดยจัดให้โขงชะตาอยู่ในรั้วราชวัตรต่างหากบนหาดทรายริมแม่น้ำโขง ใกล้กับพื้นที่พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แล้วโยงสายสัญญาณจากยอดโขงชะตาเข้าสู่พื้นที่ปะรำพิธี



ภาพประกอบที่ 31 พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง

#### 3.1.3.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม

ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงนี้ประกอบด้วยพิธีสองส่วน คือ พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขงกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง โดยเครื่องประกอบพิธีกรรมของแต่ละพิธีมีรายละเอียดคือ

ก) **เครื่องประกอบพิธีกรรมบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขง** แบ่งเป็นสองส่วน คือ เครื่องบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพดาผู้รักษาแม่น้ำโขง ประกอบด้วยบายศรีขนาดใหญ่จำนวน 2 บายศรี ผลไม้ ขนมหวาน ขนมต้มแดงต้มขาว น้ำหวาน บุหรี่ หมาก พลุ อีกส่วนหนึ่งเป็นเครื่องเซ่นที่มีบายศรีขนาดเล็ก เนื้อสัตว์อันได้แก่ หัวหมู ไก่ต้ม ปลา ไข่ต้ม น้ำหวาน ขนมหวาน ซึ่งใช้บูชาผี ทั้งสองส่วนนี้จะจัดแยกกันต่างหากไม่รวมกัน แต่อยู่ในเขตรั้วราชวัตรเดียวกัน

ข) **เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำ** ใช้เครื่องประกอบพิธีตามแบบการสืบชะตาบ้านชะตาเมือง อันได้แก่

**กลุ่มที่ 1** คือ กลุ่มเครื่องสี่ชะตาที่เป็นตัวแทนสิริมงคลของเจ้าชะตา คือ โขงชะตา (ไม้ค้ำชะตา) ไม้ง่าม 108 เกินเงินเกินคำ (เกริน หรือ บันไดเงินบันไดทอง) มีโขงชะตาเพียงหนึ่งโขง แต่พบว่าโขงชะตาไม่ได้จัดวางในปะรำพิธีหน้าโต๊ะหมู่บูชาตามแบบธรรมเนียมโบราณ แต่จัดวางอยู่ริมแม่น้ำโขงนอกปะรำพิธี ล้อมด้วยรั้วราชวัตร แล้วใช้สายสัญญาณโยงจากยอดโขงชะตาเข้าสู่ปะรำพิธีแทน

**กลุ่มที่ 2** กลุ่มเครื่องสี่ชะตาที่มีความหมายถึงธาตุทั้ง 4 อันแทนชีวิต คือ กระบอกราย กระบอกร้า ตุ้งซัย เทียนซัย (มีไส้พันจากด้าย 108 เส้น) วางอยู่รอบโขงชะตาตามแบบดั้งเดิม

**กลุ่มที่ 3** กลุ่มเครื่องสี่ชะตาที่มีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ลวดเงิน ลวดคำ (ฮาว หรือ ราวบันไดเงินบันไดทอง) ชันข้าว หมาก เมียง ใบพลู บุหรี่ขี้โย ชันข้าว หม้อน้ำ เครื่องนอน ข้าวเปลือก ข้าวสาร ต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าว พักทอง พักเขียว ซึ่งมีนัยเกี่ยวกับความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของชะตาให้มีกินมีใช้ บริบูรณ์มั่งคั่งตามคติล้านนา นอกจากนี้ยังวางเสตวงที่ใช้ในพิธีลอยเสตวงอยู่ร่วมกับโขงชะตาด้วย

### 3.1.3.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

พิธีสี่ชะตาแม่น้ำโขงจัดขึ้น ในวันที่ 9 พฤษภาคม ปี พ.ศ. 2553 เป็นการจัดพิธีเป็นครั้งแรก โดยแบ่งพิธีออกเป็นสามพิธีย่อย คือ พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีลอยเสตวง และพิธีสี่ชะตาแม่น้ำ ในวันที่ประกอบพิธีกรรม มีพิธีกรรมตามลำดับดังนี้

- 1) เริ่มต้นด้วยพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นอันดับแรกโดยมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี เริ่มพิธีในเวลา 09.00 น. มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมเป็นประธานในพิธี พร้อมด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย ข้าราชการในจังหวัดและตัวแทนของลาวจากแขวงบ่อแก้วเข้าร่วมพิธี
- 2) ทำพิธีลอยเสตวง สักขีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขง โดยนำเสตวงที่บรรจุเครื่องเช่นไหว้ตามธรรมเนียมล้านนาอันประกอบด้วยข้าว อาหาร เมียง หมากพลู หมากส้มหมากหวานต่างๆ ไปจำเริญน้ำลงในแม่น้ำโขง ณ บริเวณหน้าสถานที่ประกอบพิธีบวงสรวงและสี่ชะตา
- 3) ประกอบพิธีสี่ชะตา สูตรสี่ชะตาตามธรรมเนียมตามลำดับ
- 4) ทำพิธีทำบุญตักบาตร และปล่อยพันธุ์ปลาลงสู่แม่น้ำ
- 5) ในส่วนท้ายสุดของพิธี เป็นการแสดงธรรมโอวาท เรื่อง “แม่โขงมหานทีแห่งชีวิต” โดยพระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี

นอกจากนี้ยังมีการแสดงศิลปวัฒนธรรมของชนเผ่าต่างๆ ของทั้งสองประเทศ การจัดงานกาตหมั่วคว้อฮอม การจัดนิทรรศการวิชาการเกี่ยวกับแม่น้ำโขง ร่วมในงานพิธีด้วย



ภาพประกอบที่ 32 พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขง



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบที่ 33 พิธีสูตรสืบชะตาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง



ภาพประกอบที่ 34 การแสดงแฟชั่นโชว์ในงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง





ภาพประกอบที่ 35 งานเสวนาวิชาการและนิทรรศการเกี่ยวกับแม่น้ำโขง

### 3.1.4 พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่

พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จัดขึ้นในบริเวณอุทยานแห่งชาติแม่ยม ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เป็นพิธีสืบชะตาที่ประยุกต์ใช้สืบชะตาแม่น้ำยม โดยจัดร่วมกับพิธีบวชป่าสักทองภายในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ยม

#### 3.1.4.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม

ก) **ความเป็นมาของพิธี** พิธีสืบชะตาแม่น้ำยมเป็นพิธีที่จัดขึ้นโดยชาวบ้านตำบลสะเอียบ ในเขตอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตตอนบนของกลุ่มน้ำยมในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยานแห่งชาติ โดยเริ่มต้นจากกิจกรรมของการจัดตั้งกลุ่มราษฎรรักษาป่า ในราวปี พ.ศ. 2532 เพื่อรณรงค์การอนุรักษ์ป่าไม้ต้นน้ำในรูปของการระดมทุนเข้าสู่กองทุนหมู่บ้าน ต่อมาจึงได้รับการสนับสนุนงบประมาณบางส่วนจากองค์การบริหารส่วนตำบล ต่อมาจึงได้ขยายขอบเขตของกิจกรรมไปสู่การอนุรักษ์พันธุ์ปลา เนื่องจากในราวปี พ.ศ. 2537-2538 ได้เกิดวิกฤตการณ์กับแม่น้ำยมอย่างรุนแรง ชาวบ้านประสบกับภัยแล้งและน้ำท่วมอย่างรุนแรง ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็สังเกตเห็นว่าจับปลาได้น้อยลง พันธุ์ปลาที่เคยหลากหลายได้สูญพันธุ์เหลือเพียงไม่กี่สิบชนิด จากที่เคยมีมากกว่า 100 ชนิด จึงทำให้ชาวบ้านในตำบลสะเอียบได้นำพิธีการสืบชะตามาใช้เพื่อทำให้เกิดสิริมงคลแก่แม่น้ำ และเป็นหนึ่งในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและพันธุ์ปลาในแม่น้ำยม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา

ข) **วัตถุประสงค์ในการจัดพิธี** ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จนถึงปัจจุบัน เกิดอุทกภัยหลายครั้งทั้งในเขตกลุ่มน้ำยมตอนบนในจังหวัดแพร่ และกลุ่มน้ำยมตอนล่างในเขตจังหวัดสุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร นครสวรรค์ ทำให้มีการรื้อฟื้นแนวคิดที่จะก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ยม ตำบลสะเอียบ จังหวัดแพร่เพื่อป้องกันน้ำท่วม ซึ่งจะทำให้พื้นที่ในบริเวณที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำ

กินของชาวบ้านตำบลสะเอียบจะถูกน้ำท่วมภายหลังการสร้างเขื่อนและชาวบ้านจะต้องถูกย้ายออกจากพื้นที่ดั้งเดิมของตน ทำให้เกิดกระแสการต่อต้านโครงการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นในพื้นที่ตำบลสะเอียบ พิธีสืบทอดแม่ย่ามและพิธีบวชป่าสักทองจึงกลายเป็นกิจกรรมสำคัญที่เป็นสัญลักษณ์และเป็นศูนย์กลางในการรวมพลังของชาวบ้านในพื้นที่ในการอนุรักษ์ป่าสักทองและแม่ย่าม และกิจกรรมการต่อต้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นในเวลาเดียวกัน



ภาพประกอบที่ 36 พิธีสืบทอดแม่ย่าม จังหวัดแพร่

#### 3.1.4.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม

ก) **ผู้จัดพิธี** ผู้จัดพิธีสืบทอดแม่ย่ามประกอบด้วยคณะกรรมการหมู่บ้านที่เป็นตัวแทนจากชุมชนทั้งหมดในตำบลสะเอียบ โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนหมู่บ้าน และมีหน่วยงานราชการต่างๆ เข้ามาร่วมสนับสนุน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล กรมป่าไม้ หน่วยงานด้านการปกครองและทหาร และองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ

ข) **ผู้ร่วมพิธี** ประกอบด้วย กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ กลุ่มข้าราชการท้องถิ่นทั้งด้านการปกครอง กรมป่าไม้ กรมอุทยาน กรมประมงเข้าร่วมพิธี นอกจากนี้กรณีการต่อต้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นของชาวบ้านทำให้พิธีได้รับความสนใจจากคนภายนอก เช่น กลุ่มสื่อมวลชน กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและน้ำเข้าร่วมในพิธีด้วย



ภาพประกอบที่ 37 ผู้ร่วมพิธีสืบทอดแม่ย่าม

### 3.1.4.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม

พิธีสืบทอดแม่ย่าม จัดขึ้นในบริเวณริมฝั่งแม่ย่ามที่เรียกว่า “ผาอิง” โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน ประกอบด้วย พิธีสืบทอดแม่ย่ามและพิธีบวชป่า โดยบริเวณสถานที่ประกอบพิธีสืบทอดนั้นเป็นลานโล่งกว้าง ไม่มีการสร้างปะรำพิธี หรือ ผามเหมือนพิธีสืบทอดอื่นๆ มีเวทียกพื้นสูงอยู่หน้าสุดของลานพิธีสำหรับพระสงฆ์สวดมนต์สืบทอด ด้านหน้าเวทีจัดวางโต๊ะหมู่บูชาด้านขวามือ ส่วนทางซ้ายของเวทีจัดวางโต๊ะเครื่องราชสักการะและพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ร่วมพิธีจะนั่งรอบบริเวณสถานที่ประกอบพิธี ซึ่งจัดวางโขนชะตาด้านหน้าสุดติดกับเวที พื้นที่ด้านนอก มีการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศของแม่ย่ามและป่าสักทองในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ยม ส่วนพื้นที่สำหรับประกอบพิธีบวชป่าสักทองจะอยู่เลยเข้าไปในเขตป่าด้านใน



ภาพประกอบที่ 38 พื้นที่ประกอบพิธีสืบทอดแม่ย่าม

การจัดพื้นที่ประกอบพิธีสืบทอดและนิทรรศการการอนุรักษ์ระบบนิเวศของแม่ย่ามร่วมกัน

### 3.1.4.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม

จากการศึกษาพบว่าพิธีสืบทอดแม่ย่ามนั้นใช้เครื่องสืบทอดเพียงไม่กี่อย่าง ประกอบด้วย โขงชะตาที่ทำจากไม้ซางประดับช่อ (จ้อ หรือ ธงขนาดเล็ก) สีขาว ไม้ง่าม 108 หน่อข่า แล้วโยงสายสิญจน์กับโต๊ะหมู่บูชาเท่านั้น บริเวณโขงชะตาจัดวางผ้าล้อมผาดแบบเดียวกับจิวรพระสงฆ์ที่ใช้ในพิธีบวชป่าแทนเครื่องสืบทอดอื่นๆ และไม่มีการโยงสายสิญจน์ไปสู่ลานพิธีสำหรับผู้ร่วมพิธีตามแบบการสืบทอดทั่วไป สิ่งที่น่าสนใจคือ การตั้งพระบรมฉายาลักษณ์และธงชาติร่วมกับโต๊ะหมู่บูชาซึ่งไม่เคยปรากฏในพิธีสืบทอดตามแบบแผนธรรมเนียมล้านนาทั่วไป



ภาพประกอบที่ 39 เครื่องประกอบพิธีสืบทอดแม่ย่ามน  
ในพิธีไม่ปรากฏเครื่องสืบทอดแต่ใช้ผ้าสิจรพระจัดวางภายในโขงชะตาแทน

### 3.1.4.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

พิธีสืบทอดแม่ย่ามนและบวชป่าสักทอง จะจัดขึ้นทุกปี ปีละหนึ่งครั้ง ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม โดยในปี พ.ศ. 2554 จัดขึ้นในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ มีขั้นตอนลำดับการประกอบพิธีต่างๆ ดังนี้

- 1) ในเวลาเช้าตรู่ ชาวบ้านที่เป็นตัวแทนจากหมู่บ้านต่างๆ ในพื้นที่ จะมาช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ โดยจัดเตรียมโขงชะตา และผ้าที่ใช้ในพิธีบวชป่า
- 2) ประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญแม่ย่า
- 3) เริ่มพิธีสืบทอด พระสงฆ์สวดสืบทอดตามธรรมเนียมแบบล้านนา
- 4) ประกอบพิธีบวชป่า โดยนำผ้าล้อมผาดสิจร ไปผูกกับต้นไม้ใหญ่ต่างๆ ในป่า โดยเฉพาะต้นสักทองที่มีขนาดใหญ่ มีพระสงฆ์สวดเช่นเดียวกันกับพิธีบวชพระ



ภาพประกอบที่ 40 พิธีสูตรสืบชะตาและพิธีบวชป่าสักทองในพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม

### 3.1.5 พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์

พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ ณ ยอดดอยอินทนนท์ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการประยุกต์พิธีสืบชะตาบ้านและชะตาคณมาใช้กับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โดยพิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์จัดเป็นหนึ่งในพิธีสำคัญของชาวบ้านในเขตอำเภอจอมทองซึ่งใช้น้ำร่วมกันในเขตลำน้ำแม่กลางซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำปิง และมีต้นน้ำอยู่บนดอยอินทนนท์

#### 3.1.5.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม

ก) **ความเป็นมาของพิธี** พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ เป็นพิธีที่ประยุกต์ขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นกุศโลบายสำคัญในการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ผืนป่าต้นน้ำและทรัพยากรน้ำ สืบเนื่องมาจากปัญหาการบุกรุกทำลายป่าบนดอยอินทนนท์อันเป็นแหล่งต้นน้ำของลำน้ำแม่กลาง ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาที่สำคัญที่สุดอีกหนึ่งสายของแม่น้ำปิง ประกอบกับปัญหาจากการเกิดไฟไหม้ป่า และการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชเพื่อการเพาะปลูกบนที่สูง ทำให้ในช่วงฤดูแล้งชาวบ้านในเขตอำเภอจอมทองที่ใช้น้ำจากลำน้ำแม่กลางทำการเกษตรในเขตที่ราบต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ

ระบบการใช้น้ำในเขตอำเภอจอมทองนั้นใช้น้ำจากที่ผืนจากลำน้ำแม่กลางเป็นหลัก เรียกกันว่า ระบบฝายเหมืองหลวง ครอบคลุมพื้นที่ในเขต 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านหลวง ตำบลวังเปา และตำบลสบเตี๊ยะ รวมทั้งสิ้น 20 หมู่บ้าน ในอดีตเป็นฝายไม้แบบโบราณ มีลำเหมืองหลวงจอมทองเป็นลำเหมืองหลัก และฝายน้ำไปสู่อำเภอต่างๆ ชาวบ้านเชื่อกันว่าระบบเหมืองหลวงจอมทองนี้น้ำจะมีอายุมากกว่า 1,000 ปี เนื่องจากลำเหมืองนั้นขุดผ่านกลางวัดพระธาตุศรีจอมทอง ซึ่งโดยปกติแล้วชุมชนจะไม่ขุดลำเหมืองผ่านวัด แสดงให้เห็นว่าลำเหมืองนั้นมีมาก่อนหน้าที่จะสร้างวัดพระธาตุศรีจอมทอง

ฝายเหมืองหลวงจอมทองนี้มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบ ซึ่งปรับมาจากระบบการจัดการเหมืองฝายแบบโบราณโดยมีคณะกรรมการเหมืองฝายในรูปแบบกรรมการบริหาร มีหัวหน้าเหมืองหลวง ที่มีตำแหน่งเป็น “แก่เหมือง” และมีหัวหน้าเหมืองซอยเป็น “ผู้ช่วยแก่เหมือง” มีคณะกรรมการ เลขาณูการ เทรัญญิกแบบสมัยใหม่ช่วยกันบริหารเหมืองฝายและจัดสรรน้ำให้แก่ชุมชนต่างๆ ในระบบเหมืองหลวง โดยที่แก่เหมืองและกรรมการจะได้รับผลผลิตทางการเกษตรเล็กๆ น้อยๆ จากชาวบ้านเป็นค่าตอบแทนในการบริหารจัดการน้ำแก่ชุมชน

ในอดีตระบบฝายเหมืองหลวงจอมทองมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับฝายและเหมืองตามแบบธรรมเนียมโบราณของทางล้านนา ปัจจุบันชาวบ้านในเขตสามตำบลยังคงสืบทอดและปฏิบัติพิธีกรรมดังกล่าวอยู่อย่างเคร่งครัด แม้ว่าสภาพของฝายและเหมืองบางส่วนจะกลายเป็นฝายและเหมืองคอนกรีตสมัยใหม่ไปแล้วก็ตาม พิธีกรรมของระบบฝายเหมืองหลวงจอมทอง ประกอบด้วย พิธีเลี้ยงฝาย และพิธีเลี้ยงฝิขุนน้ำ

พิธีเลี้ยงฝายจะจัดขึ้นในช่วงเดือน 9 เหนือ หรือประมาณเดือนมิถุนายนของทุกปี โดยชาวบ้านที่เป็นลูกเหมืองจะช่วยกันเรียโรเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธี ซึ่งจะมีการจัดเครื่องเช่นไหว้ต่างๆ อันได้แก่ หัวหมู ไก่ต้ม เหล้า อาหารคาวหวาน มะพร้าว กล้วย อ้อย หมาก เมี่ยง พลุ บุหรี่ขี้เอย รูปเทียน ดอกไม้นามมาแต่งเป็นเครื่องบัตร์พลีจำนวน 3 ชุด ใช้สำหรับวางไว้ที่หัวฝายสองข้าง ข้างละ 1 ชุด และจัดวางไว้บนศาลสำหรับเลี้ยงฝิอีก 1 ชุด แล้วจึงกล่าวคำเชิญเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และฝิที่ดูแลรักษาเหมืองฝายมารับเครื่องสักการะดังกล่าว ส่วนพิธีเลี้ยงฝิขุนน้ำนั้น จะจัดขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 9 เหนือ หรือประมาณเดือนมิถุนายนเช่นเดียวกัน ชาวบ้านเรียกฝิขุนน้ำของน้ำแม่กลางกันว่า “เจ้าพ่ออินทนนท์” หลังจากเสร็จพิธีดังกล่าวแล้วชาวบ้านที่เป็นลูกเหมืองจะช่วยกันล่องเหมือง หรือ ขุดลอกเหมืองต่อไป

**ข) วัตถุประสงค์ในการจัดพิธี** พิธีสืบชะตาออยหลวงอินทนนท์นั้นเป็นพิธีที่ประยุกต์ขึ้นมาใหม่เพื่อจัดร่วมกับพิธีเลี้ยงฝายและพิธีเลี้ยงฝิขุนน้ำ ชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีสืบชะตาบนยอดดอยอินทนนท์ในช่วงเดือน 6 ของทุกปี (ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ หรือมีนาคม) โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำและทรัพยากรน้ำให้แก่ประชาชนทั้งที่เป็นคนในพื้นที่ราบและคนบนที่สูง และสร้างสิริมงคลแก่ชุมชนในเขตที่ใช้น้ำจากน้ำแม่กลางด้วยกัน โดยชาวบ้านเชื่อว่าการสืบชะตานี้จะทำให้ดอยอินทนนท์มีอายุที่ยืนยาว เป็นแหล่งน้ำอันอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ชาวบ้านสามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ไม่เกิดปัญหาความแห้งแล้งเช่นในอดีต

นอกจากนี้พิธีสืบชะตาออยหลวงอินทนนท์ ยังมีวัตถุประสงค์สำคัญอีกประการ คือ การระดมทุนจากชาวบ้าน และนักท่องเที่ยว เพื่อสมทบกองทุนอนุรักษ์และแผ้วถางฝิป่าต้นน้ำดอยอินทนนท์ โดยคณะกรรมการผู้จัดพิธีจะนำเอาเงินบริจาคที่ได้รับในการจัดพิธีแต่ละครั้งมาจัดสรร

ให้กับชาวบ้านที่อยู่บนพื้นที่ต้นน้ำในการดำเนินงานอนุรักษ์และแผ้วถางป้องกันไฟฟ้า และเป็นทุนสำหรับการจัดพิธีในครั้งต่อไป



ภาพประกอบที่ 41 พิธีสืบชะตาโดยหลวงอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่

### 3.1.5.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม

ก) **ผู้จัดพิธี** ผู้จัดพิธีสืบชะตาโดยหลวงอินทนนท์คือ กลุ่มชาวบ้านที่ใช้น้ำจากลำน้ำแม่กลางอันเป็นแหล่งน้ำหลักของระบบฝายเหมืองหลวงจอมทองร่วมกันสามตำบล คือ ชาวบ้านตำบลบ้านหลวง ชาวบ้านตำบลช่วงเปา และชาวบ้านในตำบลสบเตี๊ยะ รวมทั้งประชาชนที่อยู่อาศัยบนดอยอินทนนท์ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่าต่างๆ โดยมีชาวบ้านที่เป็นตัวแทนของชุมชนมาร่วมกันจัดพิธีสืบชะตา

ข) **ผู้ร่วมพิธี** สำหรับผู้ร่วมพิธีสืบชะตาโดยหลวงอินทนนท์ ประกอบด้วยสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่หนึ่ง คือกลุ่มชาวบ้านที่เป็นคนในพื้นที่ราบและชาวเขาดอยอินทนนท์ เป็นตัวแทนจากชุมชนต่างๆ ที่ใช้น้ำในระบบเหมืองฝายลำเหมืองหลวงจอมทอง และชาวบ้านในเขตพื้นที่อำเภอจอมทอง

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มตัวแทนจากหน่วยงานราชการในพื้นที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ตัวแทนของบริษัทห้างร้านต่างๆ ในตัวอำเภอจอมทอง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มข้าราชการที่ทำงานในพื้นที่ เนื่องจากงานพิธีสืบชะตานี้จัดขึ้นในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จึงมีเจ้าหน้าที่และข้าราชการของกรมอุทยาน สัตว์ป่าและพรรณพืช และข้าราชการทหารอากาศที่ทำงานอยู่บนดอยอินทนนท์เข้าร่วมพิธีด้วย

กลุ่มที่สาม คือ คนที่อยู่นอกพื้นที่ เนื่องจากดอยอินทนนท์เป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ จึงมีผู้ร่วมพิธีบางส่วนที่เป็นนักท่องเที่ยวเข้ามาร่วมพิธีสืบชะตา



ภาพประกอบที่ 42 ผู้ร่วมพิธีสืบชะตาตอยหลวงอินทนนท์

### 3.1.5.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม

พิธีสืบชะตาตอยหลวงอินทนนท์จัดขึ้นที่บริเวณภู่ หรือสถูปบรรจุพระอัฐิของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 7 ซึ่งเป็นจุดสูงสุดของตอย พื้นที่สำหรับประกอบพิธีนั้นเป็นลานโล่งกว้างหน้าสถูปพระเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นแนวชั้นบันได เนื่องจากมีขนาดพื้นที่ในการจัดงานค่อนข้างจำกัดและอยู่ในเขตอุทยาน จึงไม่มีการสร้างปะรำพิธีหรือผามเหมือนพิธีอื่น แต่ใช้การล้อมสายสิญจน์ ปักสัปทนเงินทองและประดับต้นกล้วยอ้อยส้มของพิธีเป็นสัญลักษณ์พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ แทนการล้อมรั้วราชวัตร พื้นที่ด้านบนสุดของลานใช้เป็นพื้นที่ตั้งโต๊ะหมู่บูชาและที่นั่งสำหรับพระสงฆ์ ทำพิธีสูตรสืบชะตา ลานชั้นรองลงมาเป็นที่ตั้งของโขงชะตาและเครื่องสืบชะตาตามแบบธรรมเนียมล้านนา และลานชั้นล่างสุดเป็นที่นั่งสำหรับผู้ร่วมพิธี ส่วนพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่จัดแยกไปอยู่ด้านข้างของลาน พิธีนอกพื้นที่จัดพิธีสืบชะตา



ภาพประกอบที่ 43 พื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาตอยหลวงอินทนนท์



### 3.1.5.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม

ในพิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ประกอบด้วยพิธีสองส่วน คือ พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ กับ พิธีสืบชะตา โดยเครื่องประกอบพิธีแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ

ก) **เครื่องประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่** ประกอบด้วยแทนท้าวทั้งสี่ สะตวงกาบกล้วย ใส่เครื่องบัตร์พลี สำหรับสักการะท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่องค์ พระอินทร์ และพระแม่ธรณี ในสะตวง บรรจุ ดอกไม้ ธูปเทียน บุหรี่ หมาก เมียง พลุ กล้วย อ้อย ข้าว อาการคาวหวาน ประดับด้วยฉัตรและ ตุลงยันต์ เพื่อขอความช่วยเหลือคุ้มครองพิธีจากท้าวจตุโลกบาล

ข) **เครื่องประกอบพิธีสืบชะตา** ใช้เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาตามแบบธรรมเนียม การสืบชะตาบ้านชะตาเมือง อันได้แก่

**กลุ่มที่ 1** คือ กลุ่มเครื่องสืบชะตาที่เป็นตัวแทนสิริมงคลของเจ้าชะตา คือ โขงชะตา (ไม้ค้ำชะตา) ไม้ง่าม 108 เกินเงินเกินคำ (เกริน หรือ บันไดเงินบันไดทอง) มีโขงชะตาเพียงหนึ่งโขง จัดวางในกลางลานพิธีหน้าโต๊ะหมู่บูชาตามแบบธรรมเนียมโบราณ

**กลุ่มที่ 2** กลุ่มเครื่องสืบชะตาที่มีความหมายถึงธาตุทั้ง 4 อันแทนชีวิต คือ ถาดใส่ ทราย คนโทน้ำ ตุลงชัย เทียน 108 ด้ายค่าคิงผูกติดกับยอดโขงชะตา จัดวางอยู่รอบโขงชะตาตามแบบ ดั้งเดิม

**กลุ่มที่ 3** กลุ่มเครื่องสืบชะตาที่มีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ลวดเงิน ลวดคำ (ฮาว หรือ ราวบันไดเงินบันไดทอง) ชันข้าว หมาก เมียง ใบพลู บุหรี่ขี้โย เครื่องนอน ข้าวเปลือก ข้าวสาร กล้วย 1 เครือ มะพร้าว 1 ทะลาย ต้นอ้อย ซึ่งมีนัยเกี่ยวกับความเป็นสิริมงคลแก่ เจ้าของชะตาให้มีกินมีใช้ บริบูรณ์มั่งคั่งตามคติล้านนา

นอกจากนี้ยังมีการบวงสรวงกู่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เครื่องไหว้ประกอบไปด้วย อาหารคาวหวาน ผลไม้ ดอกไม้ธูปเทียนแยกต่างหากอีกส่วนหนึ่ง



ภาพประกอบที่ 44 เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาในพิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์

### 3.1.5.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ จัดขึ้นในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคมของทุกปี ในเช้าของวันงานพิธีจะมีชาวบ้านมาช่วยกันจัดเตรียมสถานที่และเครื่องประกอบพิธี โดยลำดับขั้นตอนของพิธีประกอบด้วย

- 1) พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ บูชาท้าวจตุโลกบาล พระอินทร์ พระแม่ธรณี ในเวลาเช้าก่อนการเริ่มพิธีสืบชะตา
- 2) จัดเครื่องบวงสรวงกู่พระเจ้าอินทวิชยานนท์
- 3) เริ่มพิธีสืบชะตา โดยการบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล พระสงฆ์จึงเจริญพระพุทธมนต์และสูตรสืบชะตาตามลำดับแบบแผนโบราณ
- 4) เมื่อจบการสูตรสืบชะตาแล้ว มีการเทศนาธัมม์ โดยใช้ธัมม์ปลาช่อน เพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำพอเพียงสำหรับการเกษตรตลอดทั้งปี
- 5) เมื่อเทศนาธัมม์ปลาช่อนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ถวายภัตตาหารเพล ถวายไทยทาน และอุทิศส่วนกุศลแก่เทพยดาอารักษ์ตามลำดับ
- 6) เมื่อจบพิธีสงฆ์ทั้งหมดจะมีการนำเอาไม้ค้ำชะตาจากโขงชะตาไปค้ำต้นไม้ใหญ่ในป่าบนยอดดอยต่อไป



ภาพประกอบที่ 45 พิธีสูตรสืบชะตาในพิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์



ภาพประกอบที่ 46 พิธีบวงสรวงกู่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่

### 3.2 พิธี “ส่ง” ที่มีการประยุกต์

พิธีส่งในสังคมล้านนาปัจจุบัน แม้ว่าจะสูญหายหรือปฏิบัติกันน้อยลงมากเมื่อเทียบกับพิธีสืบชะตาและพิธีถอน แต่ยังคงพบพิธีส่งที่เป็นพิธีหลักๆ ได้พอสมควร ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูล ศึกษา วิเคราะห์ และได้คัดเลือกข้อมูลพิธีส่งแบบประยุกต์ในระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553-2556 มาเป็นกรณีศึกษาจำนวน 1 พิธี คือ พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่

#### 3.2.1 พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่

พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง เป็นพิธีที่จัดขึ้นหลังจากเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2554 ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีการจัดพิธีในรูปแบบนี้ พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิงนี้แม้จะไม่ได้เรียกว่าพิธีส่ง หากแต่รูปแบบและองค์ประกอบหลายประการของพิธีกรรม คือ การสังเวช ซึ่งก็เป็นลักษณะที่ตรงกับพิธีส่งในวัฒนธรรมล้านนา



ภาพประกอบที่ 47 พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่

### 3.2.1.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม

ก) **ความเป็นมาของพิธี** ในปี พ.ศ. 2554 ได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในเขตลุ่มแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดน้ำท่วมในเขตตัวเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งอำเภอใกล้เคียงอย่างหนัก ส่งผลให้เกิดความเสียหายรุนแรงทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินจำนวนมาก ซึ่งชาวเชียงใหม่เชื่อว่าเหตุดังกล่าวเป็นผลจากการกระทำ “ชิต” ต่อแม่น้ำปิง ไม่ว่าจะเป็นการทิ้งน้ำเสียลงแม่น้ำ การตัดไม้ทำลายป่า ตลอดจนการการบุกรุกพื้นที่สาธารณะริมแม่น้ำ ทำให้แม่น้ำแคบและตื้นเขิน

ข) **วัตถุประสงค์ในการจัดพิธี** ม.ล.ปนัดดา ดิศกุล ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ในขณะนั้นได้ริเริ่มให้มีการจัดพิธีกรรมเพื่อเป็นการบรรเทาเยียวยาผลกระทบทางด้านจิตใจของชาวเชียงใหม่ โดยจัดพิธีบูชาและพิธีขอขมาแม่น้ำปิง เพื่อเป็นการขอขมาลาโทษต่อแม่น้ำที่ทำให้เกิดความตื้นเขิน บุกรุกและทำลายสภาพแวดล้อมของแม่น้ำ อันเป็นเหตุให้เกิดน้ำท่วมใหญ่ และขอให้น้ำไม่ท่วมเมืองเชียงใหม่ซ้ำอีกในระยะอันใกล้

ม.ล.ปนัดดา ดิศกุลได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการจัดงานพิธีว่า “ในการทำพิธีวันนี้ มีพิธีทางศาสนาเพื่อรำลึกถึงบุญคุณพระแม่คงคา และขอขมาท่านในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา กลับกลายเป็นความบกพร่องในประเทศชาติ อยากจะให้เป็นคติสอนใจคนยุคปัจจุบันว่า อย่าตัดไม้ทำลายป่า ขอให้ช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ดีกว่าเมื่อก่อน ดังนั้นพิธีในวันนี้ เพื่อขอขมาพระแม่คงคา และในขณะเดียวกัน เป็นการรณรงค์ร่วมใจที่พวกเราจะช่วยกันรักษาสภาพป่าไม้ สิ่งแวดล้อมแม่น้ำลำธารให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น” (“ชาวเชียงใหม่จัดพิธีล้านนาโบราณขอขมาแม่น้ำปิง,” 2554: ออนไลน์) ซึ่งทำให้เห็นว่าวัตถุประสงค์ของการจัดพิธีนอกจากจะเป็นการใช้พิธีกรรมในการแก้ไขบรรเทาปัญหาผลกระทบด้าน

จิตใจให้กับชาวเชียงใหม่แล้ว ยังมุ่งปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย



ภาพประกอบที่ 48 เหตุการณ์พิบัติภัยน้ำท่วมเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2554

### 3.2.1.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม

ก) **ผู้จัดพิธี** งานพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิงนี้ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ม.ล. ปนัดดา ดิศกุล เป็นผู้ดำริให้จัดพิธีดังกล่าว ผู้จัดพิธีจึงเป็นหน่วยงานด้านการปกครองและหน่วยงานในจังหวัดเชียงใหม่

ข) **ผู้ร่วมพิธี** ส่วนใหญ่แล้วผู้ร่วมพิธีนี้จะเป็นข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ เนื่องจากจัดในเขตจวนผู้ว่าราชการจังหวัด จึงมีประชาชนเข้าร่วมพิธีไม่มากเหมือนกับพิธีอื่นๆ

### 3.2.1.3 สถานที่ประกอบพิธี

งานพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิงนี้ จัดขึ้นที่จวนผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่ริมแม่น้ำปิง เชียงสะพานนารัฐ ในเขตตัวเมืองเชียงใหม่ โดยสถานที่ประกอบพิธีแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ

- 1) ส่วนประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ที่เป็นพื้นที่โล่งไม่ได้สร้างปะรำพิธี ใช้ประกอบพิธีบวงสรวง ขึ้นท้าวทั้งสี่ ขอขมาแม่น้ำ และส่งดวงใจแม่น้ำ
- 2) ส่วนพื้นที่พิธีสงฆ์ บริเวณสนามหน้าจวนผู้ว่าราชการ ซึ่งเป็นสร้างเป็นปะรำพิธีที่ใช้เดินท่อนอกประสงค์ มีโต๊ะหมู่บูชาและอาสนะพระสงฆ์ สำหรับประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์และทำบุญตักบาตร



ภาพประกอบที่ 49 พื้นที่ประกอบพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง  
การจัดงานใช้พื้นที่ลานหน้าจวนผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ เชียงสะพานนวรัฐ

#### 3.2.1.4 เครื่องประกอบพิธี

พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง ประกอบด้วยพิธีสามส่วน คือ พิธีเจริญพระพุทธมนต์ และตักบาตร พิธีบวงสรวงและขึ้นท้าวทั้งสี่ กับพิธีขอขมาและส่งสะตวง ซึ่งจะเสนอเฉพาะพิธีสองส่วนหลัง ได้แก่

ก) เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงและพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่นั้น จัดเครื่องประกอบพิธีกรรมตามแบบธรรมเนียมโบราณล้านนา คือ สะตวงจำนวน 6 สะตวง บรรจุเครื่องสังเวยต่างๆ อันได้แก่ ข้าว 4 คำ ข้าวเหนียว 4 คำ หมาก บุหรี่ เมียง พลุ ดอกไม้ ธูปเทียน จัดวางบนท้าวท้าวทั้งสี่ปักด้วยข้อ (จ้อหรือตุ้งขนาดเล็ก) สีขาวทั้งหมด สำหรับเครื่องบวงสรวงประกอบด้วยอาหารคาวหวานจัดบนโตกเป็นสำรับ ชันน้ำขมิ้นส้มป่อย มีผลไม้ ขนม น้ำ น้ำหวาน จัดวางอยู่ด้านหน้าที่นั่งของผู้ร่วมพิธีกรรม

ข) เครื่องประกอบพิธีขอขมาและส่งสะตวง ใช้เครื่องสังเวยชุดเดียวกันกับที่ใช้ในพิธีบวงสรวงและขึ้นท้าวทั้งสี่ โดยนำน้ำส้มป่อยที่ผ่านการประกอบพิธีแล้วมาเทลงน้ำเพื่อขอขมาแม่น้ำกับนำสะตวงทั้งหมดมาส่งหรือจำเจริญน้ำในแม่น้ำปิงหน้าบริเวณสถานที่ประกอบพิธี



ภาพประกอบที่ 50 เครื่องประกอบพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง  
ในพิธีประกอบด้วยเครื่องบวงสรวง แท่นท้าวทั้งสี่ น้ำขมิ้นล้นป๋อยสำหรับขอขมาแม่น้ำ

### 3.2.1.5 ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม

งานพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิงนี้จัดขึ้นภายหลังจากน้ำท่วมลดลงและสถานการณ์กลับเข้าสู่สภาวะปกติ โดยประกอบพิธีในวันที่ 11 ตุลาคม 2554 แบ่งลำดับในการจัดพิธีออกเป็นสามส่วนคือ

- 1) เริ่มประกอบพิธีในเช้าตรู่ เวลาประมาณ 06.00 น. โดยเริ่มจากพิธีเจริญพระพุทธมนต์และทำบุญตักบาตรเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ (ในขณะนั้น) เป็นประธานในพิธี
- 2) ประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และขึ้นท้าวทั้งสี่ โดยอาจารย์เป็นผู้ประกอบพิธีในบริเวณริมแม่น้ำแ่ง หน้าจวนผู้ว่าราชการ เชียงสะพานนารัฐ
- 3) ประกอบพิธีขอขมาแม่น้ำปิง โดยผู้ว่าราชการจังหวัดนำเอาน้ำส้มป่อยในพิธีมาขอขมาลาโทษแม่น้ำ และนำเอาดอกไม้ธูปเทียนมาขอขมาพร้อมด้วย โดยมีอาจารย์เป็นผู้ประกอบพิธีอ่านโองการ จากนั้นจึงนำสะตวงทั้ง 6 ในพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่มาส่งสะตวงหรือจำเริญน้ำลงในแม่น้ำปิง เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีกรรม



ภาพประกอบที่ 51 พิธีเจริญพระพุทธมนต์และตักบาตรในพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง



ภาพประกอบที่ 52 พิธีขอขมาแม่น้ำปิง

ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ นำน้ำขมิ้นส้มป่อยและเครื่องขมาทำพิธีขอขมาลาโทษแม่น้ำปิง





ภาพประกอบที่ 53 พิธีลอยสะตวงขอขมาแม่น้ำปิง  
ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่นำสะตวงมาจำเริญแม่น้ำปิง

### 3.3 พิธี “ถอน” ที่มีการประยุกต์

พิธีถอนในสังคมล้านนาปัจจุบัน แม้ว่าจะยังคงปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด แต่ยังคงพบว่ามีพิธีถอนที่นำมาประยุกต์ใช้กับการแก้ไขปัญหาไม่มากนัก ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูล ศึกษาวิเคราะห์และได้คัดเลือกข้อมูลพิธีถอนแบบประยุกต์ในระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553-2556 มาเป็นกรณีศึกษาจำนวน 1 พิธี คือ พิธีถอนขี้ตูกูก่่าช่วงหลวงเวียงแก้ว จังหวัดเชียงใหม่

#### 3.3.1 พิธีถอนขี้ตูกูก่่าช่วงหลวงเวียงแก้ว จังหวัดเชียงใหม่

พิธีถอนขี้ตูกูก่่าช่วงหลวงเวียงแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพิธีที่ถอนขี้ตูกูก่่า หรือ เสนียดจัญไร สิ่งอัปมงคลออกจากพื้นที่ ซึ่งชาวเชียงใหม่เรียกกันว่า “ช่วงหลวงเวียงแก้ว” ซึ่งเป็นที่ตั้งเดิมของคุ้มหรือวังของเจ้านายฝ่ายเหนือในอดีต หลังจกที่มีการย้ายทัศนสถานหญิงเชียงใหม่ออกไปนอกเมืองแล้วพื้นที่นี้จึงว่างลง แต่เนื่องจากชาวเชียงใหม่ถือว่าพื้นที่นี้เคยเป็นคุ่มาก่อน มีสิ่งอัปมงคลและมีคนตายเป็นจำนวนมาก จึงได้มีการจัดพิธีถอนขี้ตูกูก่่าออกจากพื้นที่



ภาพประกอบที่ 54 ทณฑสถานหญิงจังหวัดเชียงใหม่ (เดิม)  
สถานที่ประกอบพิธีสูตรถอนชีวิตคุกเก่า มีประชาชนและนักท่องเที่ยวเข้าร่วมพิธีจำนวนมาก

### 3.3.1.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม

ก) **ความเป็นมาของพิธี** พิธีถอนชีวิตคุกเก่าช่วงหลวงเวียงแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพิธีถอนชีวิตที่ประกอบพิธีเพื่อถอนเสนียดอัปมงคลรวมถึงวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตออกจากพื้นที่ซึ่งเป็นทัณฑสถานเก่า ในอดีตพื้นที่นี้เคยเป็นที่ตั้งของคุ้มหลวงของเจ้านายฝ่ายเหนือมาก่อน ก่อนที่จะถูกเปลี่ยนให้เป็นคุกในสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่อยมาจนในปี พ.ศ. 2541 กรมราชทัณฑ์ได้ย้ายเรือนจำกลาง (ชาย) จังหวัดเชียงใหม่ออกไปยังเรือนจำแห่งใหม่ที่อำเภอแม่ริม และเปลี่ยนพื้นที่นี้ให้กลายเป็นทัณฑสถานหญิงแทน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2555 ได้มีย้ายนักโทษชายไปไว้ที่เรือนจำแห่งใหม่ที่อำเภอแม่แตง จึงมีการย้ายนักโทษหญิงไปไว้ที่เรือนจำแม่ริม ทำให้พื้นที่นี้ว่างลง

ในความเป็นจริงมีกระแสเรียกร้องให้เปลี่ยนพื้นที่นี้ให้เป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ที่เหมาะสมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 โดยนายไกรศรี นิมมานเหมินท์เป็นผู้นำในการเรียกร้องให้คืนพื้นที่นี้ให้กลับคืนเป็นพื้นที่สาธารณะ โดยให้จัดทำเป็น “ช่วง” (ลาน) กลางเมือง หรือสร้างสวนสาธารณะ จากนั้นก็มีการเรียกร้องกันเรื่อยมาให้อ้ายคุกออกจากพื้นที่กลางเวียงเชียงใหม่ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2539 ในวาระสมโภช 700 ปีเมืองเชียงใหม่ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2545 กระทรวงมหาดไทยได้อนุมัติในหลักการให้เทศบาลนครเชียงใหม่จัดสร้างเป็นสวนสาธารณะ แต่ก็ไม่สำเร็จ

ในปลายปี พ.ศ. 2555 เมื่อย้ายทัณฑสถานหญิงออกไปยังเรือนจำแม่ริมแล้ว สำนักนายกรัฐมนตรีและสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติจึงมีแผนงานที่จะใช้พื้นที่แห่งนี้ก่อสร้างเป็น “ช่วงหลวงเวียงแก้วพุทธมณฑล” เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เฉลิมฉลองเนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ทรงเจริญพระชันษาครบ 100 ปี และร่วมฉลองในวาระ 2600 ปี พุทธชยันตี จึงมีการรื้อถอนคุกเพื่อปรับพื้นที่รองรับโครงการดังกล่าว



ภาพประกอบที่ 55 สภาพเรือนจำเก่ากลางเวียงเชียงใหม่

**ข) วัตถุประสงค์ในการจัดพิธี** พื้นที่คุกเดิมนี่ชาวเชียงใหม่ถือว่าเป็นขิดใหญ่ขิดหลวง เนื่องจากเป็นเสนาียดัจฉไรหรือสิ่งอัปมงคลของบ้านเมือง อีกทั้งมีการประหารชีวิตนักโทษจำนวนมากในพื้นที่ดังกล่าว รวมทั้งมีนักโทษป่วยแล้วเสียชีวิตอีกจำนวนมาก พื้นที่นี้จึงเป็นพื้นที่ที่ต้อง “ขิด” หรืออาถรรพ์ร้ายแรง หากไม่ดำเนินการถอนความเป็นอัปมงคลแล้ว จะเกิดสิ่งไม่ดงามตามมาในการก่อสร้างสิ่งอื่นทับลงบนพื้นที่ดังกล่าว ดังนั้นจึงได้มีการประกอบพิธี “ถอนขิด” ออกจากพื้นที่คุกเก่า เพื่อเป็นการล้างอัปมงคลทั้งปวง และสร้างสิริมงคลให้กับพื้นที่และบ้านเมือง ทำให้เกิดความสบายใจในหมู่ประชาชนชาวเชียงใหม่

อย่างไรก็ตามการที่คุก หรือเรือนจำเป็นอัปมงคลร้ายแรง จึงทำให้พิธีถอนขิดและสังขิดอุบาทว์อาจไม่เพียงพอต่อการล้างอัปมงคลดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีการประกอบพิธีอื่นๆ เข้ามาเสริม ประกอบด้วย

- 1) พิธีเข้ากรรม หรือ เข้ารุกขมูล จำนวน 9 วัน 9 คืน
- 2) พิธีเปิดประตูคุก แห่พระพุทธรูปเข้าสู่ใจกลางคุก และทูป้ายเรือนจำ
- 3) พิธีสูตรถอนขิด
- 4) พิธีสังขิดและสังอุบาทว์

### 3.3.1.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม

ก) **ผู้จัดพิธี** ผู้จัดพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาภิเษกเจ้าเมืองเชียงใหม่ มีเจ้าภาพหลักในการจัดงานพิธี ประกอบด้วย สำนักงานจังหวัดและสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพระเถระผู้ใหญ่และคณะสงฆ์ทั่วทุกอำเภอในจังหวัดเชียงใหม่ร่วมกันประกอบพิธีทางศาสนา โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานในงานพิธี และมีพระเทพวรสิทธาจารย์ รองเจ้าคณะภาค 7 เจ้าอาวาสวัดพระธาตุคดยอสุเทพวรวิหารเป็นประธานฝ่ายสงฆ์



ภาพประกอบที่ 56 ผู้จัดพิธี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดและเจ้านายฝ่ายเหนือ

ข) **ผู้ร่วมพิธี** ผู้ร่วมพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาภิเษกเจ้าเมืองเชียงใหม่ มีลักษณะที่หลากหลายเนื่องจากเป็นพิธีที่จัดในเขตชุมชนกลางเมือง จึงมีคนเข้าร่วมพิธีจำนวนมาก ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

**กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่** เป็นชาวเชียงใหม่ที่อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่จัดพิธี และรอบๆ ภายในเขตกำแพงเวียงเชียงใหม่ และชาวบ้านที่อยู่ต่างอำเภอ กลุ่มผู้ร่วมพิธีกลุ่มนี้จะอยู่ร่วมพิธีแตกต่างกันไป บางกลุ่มมาร่วมพิธีตั้งแต่ก่อนช่วงทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาภิเษก (ช่วงเช้ารุกขมูล 9 วัน 9 คีน) มาจากอำเภอต่างๆ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ บางกลุ่มมาร่วมพิธีในช่วงถือน้ำพิพัฒน์สัตยาภิเษก บางกลุ่มมาร่วมพิธีในช่วงเปิดงานพิธี

**กลุ่มข้าราชการและเจ้าหน้าที่** เป็นกลุ่มที่มีหน้าที่รับผิดชอบในงานพิธีและเข้าร่วมพิธีกรรมในขั้นตอนต่างๆ กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่เข้าร่วมพิธีกรรมโดยตลอด ตามส่วนงานที่ตนเองรับผิดชอบ

**กลุ่มนักท่องเที่ยวและประชาชนที่สนใจ** ถือว่าเป็นกลุ่มผู้ร่วมพิธีกรรมที่มีจำนวนมากที่สุด แต่เป็นกลุ่มที่ไม่ได้มาเข้าร่วมพิธีกรรมโดยตรง หากแต่มาร่วมงานเพื่อต้องการจะเข้าไปเยี่ยมชมสถานที่ต่างๆ ภายในคุกเก่า ซึ่งยังคงสภาพดั้งเดิมเอาไว้ เนื่องจากคุกหรือเรือนจำเป็นสถานที่ซึ่งคนทั่วไปภายนอกไม่สามารถเข้าไปภายในได้ในเวลาปกติ จึงมีคนจำนวนมากทั้งที่เป็นประชาชนในพื้นที่ นักท่องเที่ยวชาวไทย และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่ทราบข่าวการจัดงานพิธี เดินทางมารอเข้าชมสถานที่ภายหลังจากเสร็จสิ้นการประกอบพิธีกรรม โดยผู้วิจัยพบว่าผู้เข้าร่วมพิธีส่วนนี้จะมาร่วมพิธีเฉพาะในช่วงต้น คือพิธีเปิดงานและพิธีเปิดประตูคุก หลังจากนั้นไม่ได้เข้าร่วมพิธีกรรมอื่นๆ เช่น การเข้ารุกขมูล การสูตรถอนชิต หรือการส่งชิตแต่อย่างใด นอกจากนี้งานพิธีดังกล่าวได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนทั้งในส่วนท้องถิ่นและส่วนกลางมาทำข่าว จึงทำให้มีการรับรู้ข่าวสารและมีคนหลั่งไหลมาเข้าร่วมพิธีดังกล่าวจำนวนมาก ทำให้มีผู้ร่วมพิธีที่หลากหลายแตกต่างจากพิธีอื่นๆ



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบที่ 57 ผู้ร่วมพิธีสูตรถอนชิตคุกเก่า  
ในงานมีทั้งประชาชนในพื้นที่และนักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้าร่วมงาน

### 3.3.1.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม

สถานที่ประกอบพิธีกรรมประกอบด้วยพื้นที่ 2 ส่วนได้แก่ พื้นที่นอกคุก กับพื้นที่ภายในคุก ซึ่งมีการแบ่งแยกพื้นที่ในการจัดพิธีต่างๆ ดังนี้คือ

ก) **พื้นที่นอกคุก** อยู่บริเวณด้านนอกกำแพงเรือนจำตรงประตูคุก เป็นพื้นที่สำหรับจัดพิธีเปิดงาน พิธีเปิดประตูคุก แห่พระเข้ากลางคุกและพิธีทูป้ายเรือนจำ ส่วนใหญ่แล้วเป็นพื้นที่ที่บริษัทเอกชนที่เป็นผู้รับจ้างจัดงาน หรือ organizer เป็นผู้จัดพิธีต่างๆ ซึ่งมีลักษณะเป็นพิธีแบบประยุกต์ ไม่ใช่พิธีตามแบบจารีตหรือธรรมเนียมดั้งเดิมของล้านนา มีการจัดพื้นที่ประกอบด้วยเวทีพื้นที่สำหรับการแสดง และพื้นที่นั่งสำหรับผู้เข้าร่วมงาน



ภาพประกอบที่ 58 พื้นที่ประกอบพิธีนอกคุก เป็นพื้นที่จัดพิธีเปิดงาน  
พิธีเจริญพระพุทธมนต์ พิธีเปิดประตูคุกและแห่พระพุทธรูปเข้าคุก และพิธีทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชูปถัมภ์

ข) **พื้นที่ภายในคุก** เป็นพื้นที่สำหรับจัดงานพิธีใน 2 ส่วนได้แก่ พื้นที่ด้านในคุก ใช้พื้นที่ด้านหน้าสำนักงานของเรือนจำกับพื้นที่บริเวณเรือนนอนด้านในของคุกประกอบพิธีต่างๆ ได้แก่ พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ พิธีสูตรถอนชัตและพิธีส่งขัตส่งอุบาทว์ และพิธีเข้าคุกขมูล โดยพื้นที่ภายในคุกเป็นพื้นที่ที่ใช้จัดพิธีตามแบบธรรมเนียมดั้งเดิมของล้านนาทั้งสิ้น แบ่งออกเป็น

- 1) พื้นที่สำหรับพระสงฆ์
- 2) ระกอบพิธีสูตรถอนชัต สร้างเป็นปะรำที่ใช้เต็นท์ผ้าใบตั้งอยู่ใจกลางคุก ล้อมด้วยรั้วราชวัตรและประดับสีปทน เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิที่แห่จากนอกคุกเข้ามาเป็นประธานของพิธีภายในคุก อยู่บริเวณหน้าปะรำพิธีสงฆ์
- 3) พื้นที่ประกอบพิธีสูตรถอนชัต จำนวน 5 จุด ได้แก่ บริเวณกลางคุกและมุมทั้งสี่ของกำแพงเรือนจำ
- 4) พื้นที่ประกอบพิธีส่งขัตส่งอุบาทว์ อยู่บริเวณกลางคุก หน้าประตูทางออก
- 5) พื้นที่ประกอบพิธีเข้าคุกขมูล 9 วัน 9 คืน ใช้พื้นที่ด้านในสุด คือบริเวณเรือนนอนต่างๆ ภายในคุก



ภาพประกอบที่ 59 พื้นที่ประกอบพิธีสูตรถอนชัต



ภาพประกอบที่ 60 พื้นที่ประกอบพิธีสูตรถอนแผ่นดิน  
พระสงฆ์ประกอบพิธีถอน ณ บริเวณกลางคูกและมุมทั้ง 4 ของกำแพงเรือนจำ



ภาพประกอบที่ 61 พื้นที่ประกอบพิธีสังฆิตสงอุบาทว์ในพิธีสูตรถอนชิตคูกเก่า



ภาพประกอบที่ 62 พื้นที่ประกอบพิธีเข้ารุกขมุล 9 วัน 9 คืนในพิธีสูตรถอนชิตคูกเก่า

#### 3.3.1.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม

เนื่องจากพิธีนี้ประกอบด้วยพิธีสองส่วนได้แก่ พิธีกรรมที่จัดขึ้นด้านนอกคูก กับ พิธีกรรมที่จัดขึ้นด้านในคูก ซึ่งพิธีที่จัดขึ้นด้านนอกคูกนั้นไม่เกี่ยวข้องกับพิธีถอนชิตแต่อย่างใด เป็นพิธีเปิดงานและพิธีอื่นๆ ในที่นี้จึงขออภิปรายเฉพาะเครื่องประกอบพิธีที่เกี่ยวข้องกับพิธีถอนชิตซึ่งอยู่ภายในพื้นที่คูกเก่า ได้แก่



ก) เครื่องประกอบพิธีเกี่ยวกับการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ เป็นการบูชาพระภูมิเจ้าที่ของเรือนจำ ประกอบด้วยเครื่องเช่น ไข่ อาหารคาวหวาน ผลไม้ หมากพลู บายศรี และเสตงที่ใช้บูชาท้าวโลกบาลทั้งสี่ พระอินทร์และแม่ธรณีตามแบบธรรมเนียมล้านนา ทั้งอยู่ในรั้วราชวัตรที่จัดอยู่หน้าศาลพระภูมิบริเวณประตูทางเข้าเรือนจำชั้นใน บริเวณด้านหน้าศาลพระภูมิ มีปราสาทสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งทำพิธีแห่จากนอกคุกเข้าสู่กลางคุก ตั้งอยู่ใจกลางของพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทั้งหมด



ภาพประกอบที่ 63 เครื่องบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเรือนจำและแท่นท้าวทั้งสี่



ภาพประกอบที่ 64 ซุ้มปราสาทประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิใจกลางคุก  
ในงานประกอบพิธีแห่พระพุทธรูปจากนอกเรือนจำเข้าสู่ภายในเรือนจำเป็นประธานหลักของพื้นที่

**ข) เครื่องประกอบพิธีเกี่ยวกับการถอนขี้ด** ประกอบด้วยเครื่องบวงสรวง 108 อย่างตามแบบธรรมเนียมล้านนาที่เรียกว่า “ขันตั้งถอนขี้ด” เครื่องบูชาครูแบบที่เรียกว่า “ขันตั้งบูชาครู” และเครื่องสะตวงสำหรับส่งขี้ดส่งอุบาทว์

ขันตั้งบูชาครูคือ ของที่จัดไว้สำหรับบูชาครูหรือยกครูเมื่อจะประกอบพิธีใดๆ ก็ตาม มักนิยมจัดใส่พาน (ขัน) หรือในภาชนะอื่นๆ เช่น โถก บรรจุด้วยของที่กำหนดไว้ว่าใช้บูชาครูซึ่งก็เป็นเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวันในอดีตนั่นเอง ประกอบด้วยดอกไม้ธูปเทียน ข้าวเปลือกข้าวสาร ผ้าขาวผ้ายแดง หมากพลู บุหรี่ เทียนเล่มม เทียนขี้ผึ้ง เบี้ย หมาก ตามจำนวนที่กำหนด



ภาพประกอบที่ 65 เครื่องบูชาในพิธีสุตรถอนขี้ด

ขันตั้งถอนขี้ด จัดอยู่บนโตกขนาดใหญ่ ประกอบด้วย สวยดอก สวยหมากพลู เบี้ย 1,300 หมาก 1,300 ผ้าขาว ผ้ายแดง เทียนเล่มม เงิน ข้าวเปลือก ข้าวสาร แต่ไม่พบเครื่องใช้จำพวก สาดใหม่ หมอนใหม่ น้ำตัน วิ (พัด) น้ำบวย ปาก (ทัพพี) และไม่พบกล้วยเครือ มะพร้าว และอ้อย ซึ่งบางตำราก็ไม่ได้กำหนดเครื่องประกอบพิธีเหล่านี้เอาไว้ ขันตั้งถอนขี้ดนี้ตั้งอยู่ในปะรำพิธีข้างโต๊ะหมู่บูชา เมื่อประกอบพิธีจึงมีการโยงขันตั้ง (ยิงขัน)

สะตวงที่ใช้ประกอบในพิธีถอนขี้ดและส่งขี้ดนี้ ใช้สะตวงกาบกล้วย หรือแบบที่ภาคกลางเรียกว่ากระบะบัตรพลี บรรจุด้วยเครื่องต่างๆ ได้แก่ สวยดอก หมากส้มหมากหวาน (ใช้ฝักผลไม้ต่างๆ เช่น ส้ม มะม่วง แดงกวา กล้วย) อาหาร ข้าว (ใช้ข้าวแต่น หรือ นางเล็ด กับข้าวควบ หรือ ข้าว

เกี๋ยบ แทนข้าวเหนียวข้าวสุก) ขนมต้มแดงต้มขาว (ใช้ขนมชั้นสีแดงและขนมกล้วยฟูสีขาว) หมาก  
เมี่ยง บุหรี่ซีโย ที่มุมของเสตวงปักธูป เทียน สัปทน (ร่มกระดาษขนาดเล็ก) และช่อ (จ้อหรือธง  
สามเหลี่ยมขนาดเล็ก) ซึ่งเสตวงนี้จะถูกนำไปประกอบพิธีสูตรถอนแผ่นดิน 5 จุด อันได้แก่ ใจกลางคุก  
และสี่มุมของกำแพงคุก และพิธีส่งขี้ตังส่งอุบาทว์



ภาพประกอบที่ 66 ชั้นตั้งถอนขี้ตัง  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ภาพประกอบที่ 67 เสตวงสำหรับพิธีสูตรถอนขี้ตังคุกเก่า เชียงใหม่

### 3.3.1.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

พิธีถือนขัตติยกุเก่ากลางเวียงเชียงใหม่ มีขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) พิธีเข้าปริวาสกรรม (พิธีเข้ากรรม หรือเข้ารุกขมุล) 2) พิธีเจริญพระพุทธมนต์และทูลทำลายกำแพงคุก 3) พิธีสูตรถือนขัตติ 4) พิธีส่งขัตติส่งอุบาทว์

ก) **พิธีเข้าปริวาสกรรม** หรืออาจเรียกว่า **พิธีเข้ากรรม** หรือ **พิธีเข้ารุกขมุล** เป็นพิธีที่ประยุกต์มาจากพิธีเข้าसानกัมม์ หรือ ทูเจ้าเข้าก่า ซึ่งพระสงฆ์จะอยู่ในป่าช้าหรือสุสาน ตามโคนต้นไม้ใหญ่เพื่อถือปฏิบัติดุจดั่งควัตรอย่างเข้มงวด จึงนิยมเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่าเข้ารุกขมุล หรือ อยู่วรุกขมุล ในทางปฏิบัติเมื่อพระภิกษุปรารถนาที่จะจัดพิธีเข้าโสสานกัมม์แก่ทายกทายิกาแล้ว จะมีการแผ้วถางทำความสะอาดป่าช้าแล้วปลูกตุบก่า หรือเพิงสำหรับพิธี เป็นเพิงหมาแหงนห่างกัน 5-10 วา เรียงรายกันมีหลังคาและกันฝาเพียงสามด้านไว้ ด้านหน้าเป็นช่องทางเข้าออก ทั้งหมดใช้ฟางข้าวและไม้ไผ่เป็นวัสดุ จำนวนของกระท่อมฟางดังกล่าวนี้อาจทำให้เกินจำนวนของพระภิกษุที่จะเข้าโสสานกัมม์ไว้บ้าง เพื่อพระจากที่อื่นจะมาเข้าร่วมพิธีด้วย (มณี พยอมยงค์, 2542a: 851) โดยพิธีเข้ารุกขมุลนี้จะทำกิจกรรมตั้งแต่การสวดมนต์ไหว้พระ เทศนาธรรม ปฏิบัติภาวนา บังสุกุล แผ่เมตตาเดินจงกรม โดยกิจกรรมหลักจะอยู่ที่การไหว้พระสวดมนต์ การเทศน์และภาวนา การสวดมนต์นั้นจะนิยมสวดตั้งแต่บทไตรสรณาคมน์ บทเยสันตา มงคลสูตร รัตนสูตรกรณีเมตตสูตร ธัคคสูตร โภขณงค์ มังคลจักรวาล บทกัมมัฏฐาน ส่วนการเทศนาธรรมนั้นจะกระทำกันสองเวลา คือ เวลาเช้าและเวลากลางคืน จะเป็นการเทศน์ตามคัมภีร์ เทศน์ด้วยปฏิภาณ เทศน์ปุจฉาวิสัชนา หรือการเทศน์แบบใช้เสียงและลีลาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ หากเทศน์ตามคัมภีร์แล้ว มักจะใช้คัมภีร์มหาวิบาก มาลัยโปรดโลก ตำนานพระญาณินท์ มูลนิทาน หรือนิพพานสูตร (มณี พยอมยงค์, 2542a: 852)

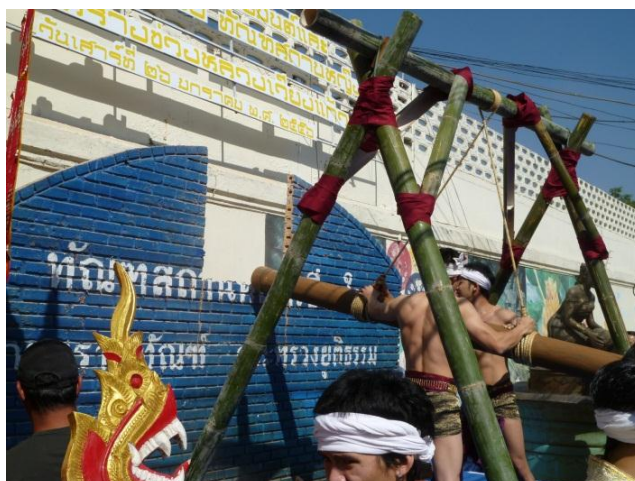
ในพิธีถือนขัตติยกุเก่าเวียงเชียงใหม่ ได้จัดให้มีพิธีเข้ากรรม หรือเข้ารุกขมุลจัดขึ้นจำนวน 9 วัน 9 คืน ตั้งแต่วันที่ 19-25 มกราคม 2556 โดยมีหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับเรือนจำผลิตภัณฑ์กันเป็นเจ้าภาพในแต่ละวัน อาทิ ศาลจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานอัยการจังหวัดเชียงใหม่ เรือนจำจังหวัดเชียงใหม่ ตำรวจภูธรจังหวัดเชียงใหม่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ที่ว่าการอำเภอเมืองเชียงใหม่ สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงาน ธารักษ์ (เจ้าของพื้นที่) เป็นต้น โดยพิธีจะเริ่มตั้งแต่เวลา 06.00 น. ด้วยการทำวัตรเช้า เจริญพระพุทธมนต์และแผ่ส่วนกุศลแก่ผู้วายชนม์ ใน 07.00 น. ทำบุญตักบาตร และมีการแสดงพระธรรมเทศนาในเวลา 09.30 น. และ 20.00 น. ของทุกวัน โดยที่พระสงฆ์ที่มาเข้าร่วมพิธีจะเป็นพระที่เป็นตัวแทนจาก 12 อำเภอและ 2 ตำบลในเขตจังหวัดเชียงใหม่ มาร่วมเข้ากำหนดเวียนกันจนครบทั้ง 9 วัน 9 คืน ในเช้าวันที่ 27 มกราคม

ข) **พิธีเจริญพระพุทธมนต์และทูลทำลายกำแพงคุก** จัดขึ้นในวันที่ 26 มกราคม 2556 โดยมีลำดับพิธีดังต่อไปนี้

12.00 น. เริ่มประกอบพิธีบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่และขึ้นท้าวทังสี่ ที่กลางเรือนจำ

13.00 น. เริ่มพิธีบวงสรวงสังเวद्यดวงวิญญาณผู้ปกป้องรักษาเรือนจำ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลด้วยการทอดผ้าบังสุกุล จำนวน 29 ผืน แล้วจึงเจริญพระพุทธมนต์และแสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง ธัมมกรรมวาจา จบพิธีสงฆ์

14.00 น. ทำพิธีทูปทำลายกำแพงคุก (ใช้การทูปป้ายชื่อเรือนจำแทน) โดยมีประธานในพิธี คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการ และตัวแทนเจ้านายฝ่ายเหนือ เป็นผู้ทูปกำแพง หลังจากทูปกำแพงเสร็จแล้วจึงมีการฟ้อนรำ ทำพิธีเปิดประตูคุกแล้วแห่พระพุทธรูปปางสมาธิ (ตรัสรู้) เข้าสู่ภายในเรือนจำ มีการปล่อยโคมควันที่เป็นสัญลักษณ์ของการไล่สิ่งอัปมงคลในเวลาเดียวกันด้วย



ภาพประกอบที่ 68 พิธีทูปทำลายป้ายเรือนจำ



ภาพประกอบที่ 69 พิธีเปิดประตูคุกและแห่พระพุทธรูปเข้าประดิษฐานภายในเรือนจำ



ภาพประกอบที่ 70 การปล่อยโคมควันขับไล่อัปมงคลภายหลังพิธีเปิดประตูคุก

**ค) พิธีสูตรถอนชิต** หลังจากประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์และทูปก้ำแพงคุกแล้ว จึงเริ่มพิธีสูตรถอนชิต โดยมีจุดที่ประกอบพิธีจำนวน 5 จุด คือ พื้นที่ใจกลางเรือนจำ และมุมทั้ง 4 ของ ก้ำแพงเรือนจำ พิธีดังกล่าวมีพระครูอดุลศีลภิกขิต์ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำเป็นผู้ประกอบพิธีฝ่ายสงฆ์ โดยมี พระสงฆ์ทำพิธีสูตรถอนทั้งสิ้น 20 รูป และมีอาจารย์ศรีเลา เกษพรหม และอาจารย์ดุสิต ชวชาติ เป็น อาจารย์ผู้ประกอบพิธีในฝ่ายฆราวาส



ภาพประกอบที่ 71 คณะพระภิกษุสงฆ์ทำพิธีสูตรถอน

พิธีสูตรถอนชัตเริ่มต้นด้วยการเจริญพระพุทธมนต์ ไตรสรณาคมณฺ์ สุมาแก้วสาม ประการ สมาทานศีล จากนั้นจึงเริ่มโยงสายสิญจน์เข้าสู่เครื่องบวงสรวงพิธี 108 อย่าง แบบที่เรียกว่า โยงชั้น หรือ เยิงชั้น อาจารย์ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำโอกาส ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้เป็นเรื่องการของ ถอนชัตของออกจากพื้นที่คุก จากนั้นจึงเริ่มบทอัญเชิญเทวดา และสูตรถอนตามลำดับ จบด้วยโอกาส เวณทาน การเวณทานและทอดผ้าบังสุกุล 108 เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับในพื้นที่ดังกล่าว

ง) **พิธีถอนแผ่นดินและสังขัต** ในระหว่างที่มีการสูตรถอนชัตนั้น จะนำเอาสังขตวงไป วาง 5 จุด ได้แก่ กลางคุก และมุมทั้ง 4 ของกำแพงคุก มีพระสงฆ์ทำพิธีสูตรถอนทั้ง 5 จุด จุดละ 5 รูป จากนั้นจะนำค้อนมาทุบกำแพงและสิ่งปลูกสร้าง แล้วนำก้อนอิฐก้อนปูนที่กระเทาะออกมาใส่ลงไปในสังขตวง และทำพิธีอวยตน้ำ และสูตรถอนแผ่นดินจนกระทั่งจบพิธี



ภาพประกอบที่ 72 พระสงฆ์ประกอบพิธีสูตรถอนแผ่นดินที่ใจกลางคุกและมุมทั้ง 4 ของคุก

CHULALONGKORN UNIVERSITY

เมื่อประกอบพิธีสูตรถอนเสร็จแล้ว จะมีการเชิญสังขตวงจากพื้นที่ทั้ง 5 จุด โดยลาก ออกจากเรือนจำทางประตูคุกด้านหน้าและมีพระสงฆ์เป็นผู้เดินนำหน้า เมื่อนำสังขตวงทั้งหมดออกมา นอกบริเวณนอกเขตกำแพงคุกแล้ว จึงมีการเป่าสังข์เพื่อขับไล่สิ่งอัปมงคล แล้วนำสังขตวงทั้ง 5 ไปส่ง น้ำหรือจำเริญน้ำที่แม่น้ำปิงภายหลังจากเสร็จสิ้นพิธี สุดท้ายจึงประกอบพิธีสังขัตส่งอุบาทว์ เพื่อล้าง อัปมงคลให้หมดไปจากพื้นที่



ภาพประกอบที่ 73 สะตวงที่ผ่านการประกอบพิธีถอนอุกกลากออกนอกคุงไปจำเริญน้ำที่แม่น้ำปิง



ภาพประกอบที่ 74 พิธีส่งขิดส่งอุบาทว์  
พ่อครูศรีเลา เกษพรหม เป็นผู้ประกอบพิธี



### 3.4 พิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่มีการประยุกต์ในลักษณะพิเศษ

นอกจากพิธีสืบชะตา พิธีส่ง และพิธีถอนที่มีการประยุกต์พิธีกรรมเพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยในกรณีต่างๆ ข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าการประยุกต์พิธีกรรมในลักษณะพิเศษ ซึ่งเป็นรูปแบบที่แตกต่างไปจากพิธีสืบชะตา พิธีส่ง และพิธีถอนทั้งสามกลุ่มและอาจจัดให้เป็นกลุ่มพิธีกรรมที่มีลักษณะพิเศษซึ่งมีความหมายว่าเป็นพิธีที่มีการผสมผสานกันระหว่างพิธีทั้งสาม หรืออาจนำเอาพิธีอื่นๆ ที่ไม่ใช่พิธี “สืบ ส่ง ถอน” มาผสมผสานในพิธีเดียวกัน โดยผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูล ศึกษาวิเคราะห์ และคัดเลือกข้อมูลพิธีแบบพิเศษในระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553-2556 มาเป็นกรณีศึกษา 3 พิธี คือ

- 1) พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 2) พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่
- 3) พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง

#### 3.4.1 พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน เป็นพิธีที่มีความพิเศษในแง่ของการผสมผสานพิธีกรรมในหลากหลายวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอันได้แก่ พิธีกรรมในพุทธศาสนา พิธีกรรมในคริสต์ศาสนา และพิธีกรรมแบบตามชนเผ่าในพื้นที่ คือ ชาวปกากะญอ หรือชาวกะเหรี่ยง ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน



ภาพประกอบที่ 75 พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน  
การเตรียมพื้นที่จัดงานสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน ด้วยป้ายข้อความต่างๆ รวมทั้งเรือและเครื่องมือ  
ประมงตกแต่งพิธี ซึ่งเป็นรูปแบบของการจัดงานที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในพิธีสืบชะตา

### 3.4.1.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม

#### ก) ความเป็นมาของพิธี

พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน จัดขึ้น ณ หมู่บ้านสบเมย ตำบลแม่สามแลบ อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยพิธีนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการเวทีเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำสาละวิน 3 ประเทศ ไทย จีน พม่า ซึ่งจัดขึ้นโดยสมาคมฟื้นฟูและพัฒนาลุ่มน้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน ร่วมมือกับองค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต มีเครือข่ายองค์กรเอกชนด้านการอนุรักษ์จากลุ่มน้ำต่างๆ เข้าร่วมทั้งจากไทยและต่างประเทศ มีนักวิชาการ นักสิทธิมนุษยชน และสื่อมวลชนจากส่วนกลางเข้าร่วมงานนี้ด้วย

ข) **วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี** พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินนี้จัดขึ้นในวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2555 ตรงกับวัน “หยุดเขื่อนโลก” ซึ่งเป็นวันที่นักอนุรักษ์ทั่วโลกจัดกิจกรรมรณรงค์ในการอนุรักษ์แม่น้ำ ปกป้องทรัพยากรน้ำ และปกป้องสิทธิของชุมชนที่พึ่งพาสายน้ำ โดยการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินนั้นเป็นเสมือนการประกาศเจตนารมณ์ในการปกป้องทรัพยากรของชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำสาละวิน อันสืบเนื่องมาจากการที่บริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำสาละวินกำลังมีโครงการก่อสร้างเขื่อนจำนวนมากทั้งพื้นที่ลุ่มแม่น้ำสาละวินตอนบนในเขตมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ซึ่งมีโครงการก่อสร้างเขื่อนมากถึงจำนวน 13 แห่ง และพื้นที่ลุ่มแม่น้ำสาละวินตอนล่างซึ่งเป็นพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างชายแดนไทยและรัฐฉานของสหภาพเมียนมาร์ มีโครงการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าอีก 6 แห่ง มีเขื่อนท่าซางในเขตรัฐฉาน เขื่อนยวาโนเขตรัฐคะชยา เขื่อนฮัตจีในเขตรัฐกะเหรี่ยง เป็นต้น โดยโครงการก่อสร้างเขื่อนฮัตจี (Hutgye) เป็นโครงการที่มีผลกระทบต่อชาวบ้านทั้งทางฝั่งพม่าและทางฝั่งไทย เนื่องจากเมื่อสร้างเขื่อนแล้วพื้นที่สองฝั่งบริเวณบ้านสบเมยไปจนถึงเขตอำเภอแม่สะเรียงจะจมอยู่ใต้น้ำ โครงการนี้เป็นโครงการร่วมทุนกับระหว่างรัฐบาลพม่า กับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และบริษัทไฮโดรของจีน

### 3.4.2.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม

ก) **ผู้จัดพิธี** ประกอบด้วยสองกลุ่มคือกลุ่มผู้นำและชาวบ้านในพื้นที่ที่ได้ระบผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนฮัตจี ตั้งแต่บ้านท่าตาฝั่งอำเภอแม่สะเรียงมาจนถึงบ้านสบเมย อำเภอสบเมย และกลุ่มองค์กรเอกชน (NGO) ในนามสมาคมฟื้นฟูและพัฒนาลุ่มน้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน ร่วมมือกับองค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต

ข) **ผู้ร่วมพิธี** ผู้ร่วมพิธีพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินนี้ประกอบด้วยผู้ร่วมงานพิธีในสองส่วนคือ

**กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่** เป็นกลุ่มชาวบ้านที่อยู่อาศัยในเขตบ้านสบเมยและหมู่บ้านใกล้เคียงต่างๆ

**กลุ่มนักวิชาการ สื่อมวลชนและผู้สังเกตการณ์จากภายนอก** เนื่องจากพิธีดังกล่าวจัดขึ้นพื้นที่ซึ่งมีข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานของรัฐ จึงทำให้มีนักวิชาการจากภายนอกทั้งไทยและต่างประเทศเข้าร่วมพิธีจำนวนมาก อีกทั้งยังมีการเชิญสื่อมวลชนต่างๆ ทั้งหนังสือพิมพ์ วารสาร และโทรทัศน์เข้าร่วมทำข่าวในงานพิธีดังกล่าวด้วย แต่ไม่ปรากฏว่ามีนักท่องเที่ยวดูอย่างใด เนื่องจากเป็นพื้นที่ห่างไกลเข้าถึงได้ยากลำบาก และไม่ใช่อสถานที่ท่องเที่ยวหลักของจังหวัด



ภาพประกอบที่ 76 ผู้ร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน  
ชาวบ้านในพื้นที่ซึ่งมีทั้งชนเผ่าที่นับถือพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิม และคริสตศาสนา

### 3.4.2.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม

พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จัดขึ้นที่บริเวณจุดบรรจบกันระหว่างแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำเมย หมู่บ้านสบเมย ตำบลแม่สามแลบ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยปกติแล้วจะจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินสลับกันทุกปีระหว่างบ้านสบเมย กับบ้านท่าตาดำที่อยู่ด้านเหนือน้ำขึ้นไป พื้นที่ดังกล่าวไม่ได้มีการสร้างประภาพิธีตามแบบการสืบชะตาอื่นๆ แต่ใช้การจัดนิทรรศการวิชาการเกี่ยวกับแม่น้ำสาละวินเป็นแนวเขตบอกพื้นที่จัดพิธีกรรมแทน รอบๆ พื้นที่ประดับด้วยธงสีเหลือง คล้ายสีจักรพรรดิ เขียนคำในภาษาต่างๆ ทั้งไทย พม่า อังกฤษ ที่เป็นข้อความเกี่ยวกับการต่อต้านเขื่อน เช่น “NO DAM”, “LET SALWEEN FREE FLOW”, “ปล่อยให้สาละวินไหลอิสระ” เป็นต้น มีการตกแต่งสถานที่ด้วยเรือและแหวนจับปลาของชาวบ้าน ที่ริมแม่น้ำสร้างหอเลี้ยงฝอย่างง่ายๆ ด้วยไม้ไผ่ ใช้สำหรับประกอบพิธีตามแบบชนเผ่าปกากะญอ ส่วนพิธีอื่นๆ จัดบนหาดทรายริมฝั่งแม่น้ำ



ภาพประกอบที่ 77 สถานที่จัดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินที่บ้านสบเมย



ภาพประกอบที่ 78 ป้ายที่ใช้เขียนข้อความคัดค้านโครงการสร้างเขื่อนสาละวิน



ภาพประกอบที่ 79 การจัดนิทรรศการล้อมรอบพื้นที่จัดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน



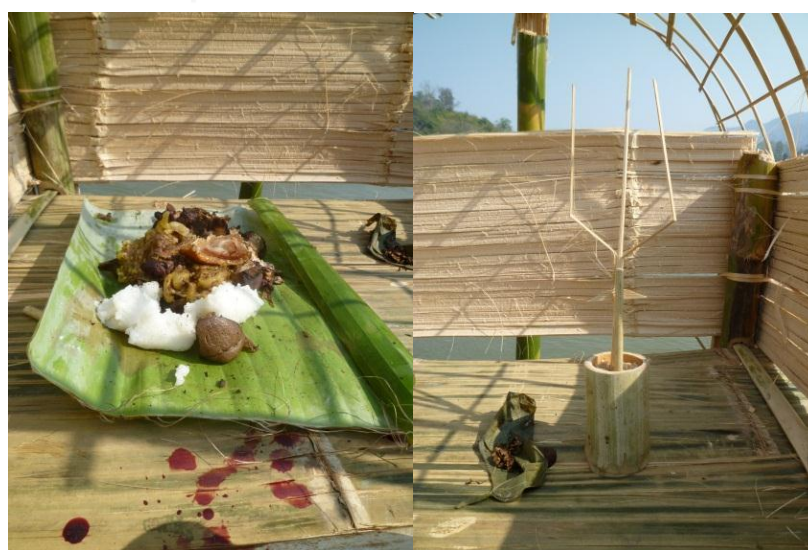
ภาพประกอบที่ 80 แหและอวนที่ชาวบ้านใช้ตกแต่งสถานที่จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน



ภาพประกอบที่ 81 หอที่ใช้ประกอบพิธีเลี้ยงผีน้ำในพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน

#### 3.4.1.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม

พบแต่เพียงพิธีของชนเผ่าปกากะญอเท่านั้น คือ มีการจัดเครื่องเซ่นประกอบด้วยการเชือดไก่ เลือดไก่ทาที่หอเลี้ยงผี เนื้อหมู เครื่องในหมู ข้าว หมากและพลู กับเทียน 1 เล่ม ส่วนพิธีทางศาสนาคริสต์และพุทธไม่ได้จัดเครื่องประกอบพิธีแต่อย่างใด



ภาพประกอบที่ 82 เครื่องประกอบพิธีเลี้ยงผีน้ำในพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน

### 3.4.1.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

รูปแบบของการจัดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินจึงมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการจัดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินข้างต้นกล่าวคือ งานพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในโครงการ “เวทีเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำสาละวิน 3 ประเทศ โดยมีระยะเวลาในการจัดงานตั้งแต่วันที่ 11-14 มีนาคม 2553 โดยแบ่งกิจกรรมเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย

- 1) กิจกรรมเวทีลุ่มน้ำสาละวิน 3 ประเทศ จัดการประชุมในระหว่างวันที่ 11-12 มีนาคม 2553 ที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยกิจกรรมการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสถานการณ์การเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์ของภาคประชาชนจากพื้นที่มณฑลยูนนาน รัฐฉาน รัฐคะยา และรัฐกะเหรี่ยง การประชุมกลุ่มระดมสมองเพื่อวางแผนยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์ การวางแผนการจัดกิจกรรมร่วมกันของภาคประชาชนในลุ่มน้ำสาละวินจาก 3 ประเทศ รวมทั้งกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลกรณีโครงการการลงทุนในพม่าที่เกี่ยวข้องกับไทยและจีน
- 2) กิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนงานอนุรักษ์ของชุมชนและการวิเคราะห์สถานการณ์จาก 3 ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย ลุ่มน้ำสาละวิน ลุ่มน้ำโขง และลุ่มน้ำภาคเหนือ จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดในวันที่ 13 มีนาคม 2553 ซึ่งมีการจัดฉายภาพยนตร์สารคดีเกี่ยวกับผลกระทบและกระบวนการต่อสู้เรื่องเขื่อน รวมทั้งการแสดงดนตรีพื้นเมืองด้วย
- 3) พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จัดพิธีในวันที่ 14 มีนาคม 2553 เริ่มต้นด้วยการประกอบพิธีเลี้ยงผีตามแบบประเพณีของชาวปกากะญอ พิธีมิชซาขอพรพระเจ้าเพื่อรักษาแม่น้ำสาละวินแบบศาสนาคริสต์ และแบบสืบชะตาทำบุญตามแบบศาสนาพุทธ ตามลำดับ



ภาพประกอบที่ 83 กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรมในพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน



ภาพประกอบที่ 84 พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินตามแบบชนเผ่าปกากะญอ



ภาพประกอบที่ 85 พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินตามแบบชนเผ่าปกากะญอโดยผู้นำของชุมชน

### 3.4.2 พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในระยะเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมา จากกระแสของความนิยมในการสวดมนต์ข้ามปี ซึ่งแพร่หลายมากตั้งแต่หลังจากมีการประท้วงและการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงบ่อยครั้งนับตั้งแต่ปี 2549 เป็นต้นมา ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการเฉลิมฉลองวันส่งท้ายปีเก่าต้อนรับจากเดิมที่เคยเป็นชุมนุมนับถอยหลังตามสถานที่สาธารณะต่างๆ ไปเป็นการไปสวดมนต์มนต์ตามวัดแทน



### 3.4.2.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม

#### ก) ความเป็นมาของพิธี

ความเป็นมาของพิธีสวดมนต์ข้ามปีนั้น เริ่มต้นจากการสวดมนต์ข้ามปีหรือสวดมนต์ปีใหม่ที่ได้อริเริ่มต้นจัดขึ้นที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามก่อน จากนั้นจึงค่อยๆ แพร่หลายขึ้น โดยอนุวัดตามประเพณีนิยมการสวดมนต์ขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่เดิมที่เรียกว่า “สงกรานต์” โดยก่อนสิ้นปี พระสงฆ์จะได้รับอาราธนาให้ไปเจริญพระพุทธมนต์บทธนพเคราะห์ที่กรมประชาสัมพันธ์ จากนั้นจะรอเวลาเที่ยงคืนเพื่อเจริญพระพุทธมนต์ “บทชัยมงคลคาถา” ออกอากาศไปทั่วประเทศ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ต่อมา เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ได้นำคณะสงฆ์วัดสระเกศ ประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ข้ามปีขึ้น ณ พระอุโบสถ วัดสระเกศ เพื่อให้สอดคล้องกับพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ที่กรมประชาสัมพันธ์ โดยอนุวัดตามพระราชประเพณีแห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เคยประกอบพิธีในช่วงเทศกาลสงกรานต์ อันเป็นประเพณีปีใหม่ของไทยที่มีมาแต่เดิม การสวดมนต์ข้ามปี จึงถือได้ว่าเริ่มจัดขึ้นที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร และเป็นต้นแบบการสวดมนต์ข้ามปีจนเป็นที่นิยมแพร่หลายในเวลาต่อมา (พระราชวิจิตรธรรมาภรณ์, 2556: ออนไลน์) การแพร่หลายของพิธีสวดมนต์ข้ามปีในต่างจังหวัดนั้นเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2549 โดยสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานครได้เห็นความสำคัญของการสวดมนต์ข้ามปี จึงได้ร่วมกับคณะสงฆ์วัดสระเกศ จัดสวดมนต์ข้ามปีขึ้นอย่างเป็นทางการ แต่เนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทำให้กรุงเทพมหานครขอยกเลิกการจัดงาน แม้กระนั้นคณะสงฆ์วัดสระเกศก็ยังคงดำเนินการจัดพิธีสวดมนต์ข้ามปีตามที่กำหนดไว้ และต่อมาคณะสงฆ์มีความเห็นร่วมกันว่า การสวดมนต์ข้ามปีเป็นที่นิยมของประชาชนอย่างแพร่หลาย และเป็นค่านิยมที่งดงามควรแก่การส่งเสริม เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2553 ที่ประชุมมหาเถรสมาคม ญตำหนักสมเด็จพระสังฆราช วัดสระเกศ จึงได้มีมติให้วัดทุกวัดทั้งในประเทศและต่างประเทศ จัดสวดมนต์ข้ามปี (พระราชวิจิตรธรรมาภรณ์, 2556: ออนไลน์) ภายหลังจึงแพร่หลายไปทั่วประเทศโดยหลังหลังเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 เป็นต้นมา ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการจัดงานรื่นเริงต้อนรับปีใหม่ด้วยการสวดมนต์ในวัดแทน เพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายจากการก่อวินาศกรรมในพื้นที่สาธารณะที่เคยได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วไป



ภาพประกอบที่ 86 พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ สวดมนต์ข้ามปี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

#### ข) วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี

พิธีสืบชะตาดวงนั้นมีคติความเชื่อว่าเป็นการเสริมบารมี สะเดาะเคราะห์ พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ สืบชะตาโรคภัยไข้เจ็บ ส่วนใหญ่จะทำพิธีเมื่อขึ้นบ้านใหม่ เปิดร้านใหม่ วันขึ้นปีใหม่ กรณิเจ็บป่วยไม่สบาย หรือทำในช่วงต่างๆ ตามความต้องการหรือทำปีละ 1 ครั้ง โดยปกติแล้วจะนิยมทำกันในช่วงเทศกาลวันสงกรานต์ซึ่งเป็นวันปีใหม่ไทย ต่อมาจึงเปลี่ยนมาจัดในเทศกาลวันขึ้นปีใหม่สากลแทน ส่วนพิธีส่งเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์นั้นก็เช่นเดียวกันคือ นิยมทำกันเมื่อมีเคราะห์หามยามร้าย และปรับเปลี่ยนมาใช้ประกอบพิธีรวมกับพิธีสืบชะตาในวันขึ้นปีใหม่เพื่อปัดเป่าเคราะห์ภัยต่างๆ

#### 3.4.2.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม

ก) **ผู้จัดพิธี** วัดพระสิงห์วรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้จัดพิธีหลักทั้งหมดในงานสืบชะตา ส่งเคราะห์และสวดมนต์ข้ามปี

ข) **ผู้ร่วมพิธี** ผู้ร่วมพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี วัดพระสิงห์นี้ประกอบด้วยผู้ร่วมงานสองส่วนคือ

**กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่** เป็นกลุ่มชาวบ้านที่อยู่อาศัยในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่และอำเภอต่างๆ โดยมากแล้วจะพบว่าชาวบ้านที่มาร่วมงานจะมาร่วมพิธีสวดมนต์ข้ามปีเป็นหลัก มาร่วมพิธีอื่นๆ คือ ส่งเคราะห์ สืบชะตาบ้างแต่ไม่มากเท่ากับพิธีสวดมนต์ข้ามปี

**กลุ่มนักท่องเที่ยว** เนื่องจากพิธีดังกล่าวจัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์ปีเก่าต้อนรับปีใหม่ ซึ่งเป็นวันหยุดนักขัตฤกษ์ยาวและเป็นช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวหลักของจังหวัดเชียงใหม่ จึงมี

นักท่องเที่ยวจำนวนมากมาเข้าร่วมพิธี โดยพบว่านักท่องเที่ยวมาร่วมพิธีทั้งการสวดมนต์ข้ามปี การส่งเคราะห์และการสืบชะตาเป็นจำนวนมาก แต่จะพบการมาสืบชะตาและส่งเคราะห์มากเป็นพิเศษ เนื่องจากประกอบพิธีในช่วงเวลากลางวัน



ภาพประกอบที่ 87 ผู้ร่วมพิธีสืบชะตา ในงานสืบชะตา ส่งเคราะห์ สวดมนต์ข้ามปี



ภาพประกอบที่ 88 ผู้ร่วมพิธีส่งเคราะห์ ในงานสืบชะตา ส่งเคราะห์ สวดมนต์ข้ามปี



ภาพประกอบที่ 89 ผู้ร่วมพิธีเขียนชื่อตนเองลงในแผ่นบูชาชะตาปีเกิด

### 3.4.2.3 สถานที่ประกอบพิธีกรรม

ก) สถานที่ประกอบพิธีสวดมนต์ข้ามปี ใช้พื้นที่ภายในในวัดทั้งหมด คือ วิหารหลวง และลานวัดสำหรับประกอบพิธี โดยผู้ร่วมพิธีจะนั่งรอบอุโบสถวิหารหลวงเป็นหลัก ส่วนพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์จะอยู่ภายในวิหารหลวง

ข) สถานที่ประกอบพิธีสืบชะตาและส่งเคราะห์ ใช้พื้นที่ภายในวิหารหลวงในเวลากลางวันประกอบพิธี โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนพิธีสืบชะตาบริเวณหน้าพระประธาน กับส่วนทำพิธีส่งเคราะห์ (สะเดาะเคราะห์) อยู่บริเวณด้านนอกทางขึ้นวิหารหลวงและพื้นที่ส่วนโถงประตูวิหารด้านใน (ดังภาพประกอบที่ 91 และ 92)



ภาพประกอบที่ 90 พื้นที่ภายในวิหารหลวงวัดพระสิงห์ใช้จัดพิธีสืบชะตา



ภาพประกอบที่ 91 พื้นที่ด้านนอกริหารหลวงวัดพระสิงห์ ใช้เตรียมเครื่องส่งเคราะห์

#### 3.4.2.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม

พิธีนี้แบ่งออกเป็นสามพิธีย่อย คือ พิธีสวดมนต์ข้ามปี พิธีสืบชะตาหลวง และพิธีส่งเคราะห์ หรือสะเดาะเคราะห์ ซึ่งมีเครื่องประกอบพิธีต่างๆ ดังนี้

ก) เครื่องประกอบพิธีสืบชะตา ใช้เครื่องสืบชะตาแบบธรรมเนียมล้านนาอันได้แก่

**กลุ่มที่ 1** คือ กลุ่มเครื่องสืบชะตาที่เป็นตัวแทนสิริมงคลของเจ้าชะตา คือ โขงชะตา (ไม้ค้ำชะตา) ไม้ง่าม 108 เกินเงินเกินคำ (เกริน หรือ บันไดเงินบันไดทอง) นอกจากนี้ยังมีการโยงสายสิญจน์ไปยังไม้ซางที่ปักเทียนชัยกลางแม่น้ำกและท่าเรือเพิ่มเติมด้วย

**กลุ่มที่ 2** กลุ่มเครื่องสืบชะตาที่มีความหมายถึงธาตุทั้ง 4 อันแทนชีวิต คือ กระจบอกราย กระจบอกรน้ำ ตุ้งชัย เทียนชัย (มีไส้พันจากด้าย 108 เส้น)

**กลุ่มที่ 3** กลุ่มเครื่องสืบชะตาที่มีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ลวดเงินลวดคำ (ฮาว หรือ ราวบันไดเงินบันไดทอง) ชันข้าว หมาก เมียง ใบพลู บุหรี่ขี้โย ชันข้าว หม้อน้ำ เครื่องนอน ข้าวเปลือก ข้าวสาร ต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าว ฟักทอง ฟักเขียว ซึ่งมีนัยเกี่ยวกับความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของชะตาให้มีกินมีใช้ บริบูรณ์มั่งคั่งตามคติล้านนา



ภาพประกอบที่ 92 โขงชะตาและเครื่องสืบชะตาในงานพิธีสืบชะตากลางวิหารหลวง วัดพระสิงห์

ข) **เครื่องประกอบพิธีส่งเคราะห์** เป็นกระถางใบตองขนาดเล็ก แบบที่ทางล้านนา เรียกว่า “ควัก” บรรจุเครื่องส่งหมาก บุหรี่ เมียง ข้างตอก กล้าย อ้อย และดอกดาวเรือง จัดเป็นชุด สำหรับบูชาชุดละ 20 บาท พร้อมคาถาสำหรับสวด และกระดาษสำหรับเขียนชื่อสกุล วันเดือนปีเกิด นอกจากเครื่องสืบชะตาและควักบูชาส่งเคราะห์แล้ว พบว่ามีเครื่องบูชาเพิ่มเติมอีก 2 อย่าง คือ การบูชาตุงนักษัตร (ปีเกิด) เป็นตุงที่มีช่องสำหรับใส่ธนบัตร ฉบับ 20 บาท สำหรับแขวนบูชาในพระวิหารและแผ่นชะตาประจำปีเกิดสำหรับบูชา ซึ่งไม่พบในการสืบชะตาและส่งเคราะห์ทั่วไป

#### 3.4.2.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

งานพิธีสืบชะตาหลวง ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี ที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ จัดพิธีตั้งแต่วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2555 – 3 มกราคม พ.ศ. 2556 โดยพิธีสืบชะตาหลวงและส่งเคราะห์จัดให้มีทุกวัน ส่วนพิธีสวดมนต์ข้ามปี จัดขึ้นในคืนวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2555 ถึงเช้ามีวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2556 ส่วนในวันที่ 29-30 ธันวาคม พ.ศ. 2555 ทางวัดจัดให้มีพิธีสวดนพเคราะห์ในตอนเย็น สำหรับพิธีสืบชะตาหลวงนั้นมีการสวดพระพุทธรุมนต์และสวดสืบชะตาในเวลาเช้าของวันที่ 1-3 มกราคม พ.ศ. 2556 มีการบูชาตุงเงิน ตุงทอง แผ่นชะตาปีเกิด และสะเดาะเคราะห์หรือส่งเคราะห์แบบล้านนาด้วยการบูชาและส่งควัก (กระถางขนาดเล็ก) งานนี้มีทั้งชาว

เชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงรวมทั้งนักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้าร่วมพิธี โดยพิธีสืบชะตาจัดเฉพาะช่วงเช้า ส่วนพิธีส่งเคราะห์ (สะเดาะขนพเคราะห์) ประกอบพิธีได้ทั้งวัน



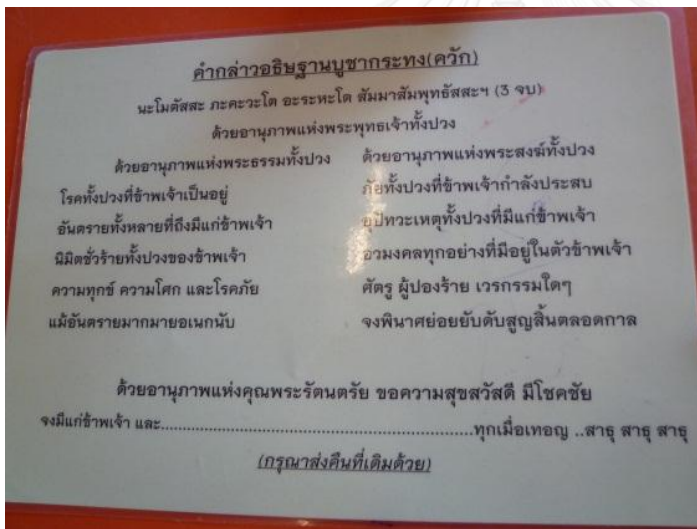
ภาพประกอบที่ 93 ควัักที่ใช้ในพิธีส่งเคราะห์



ภาพประกอบที่ 94 ควัักที่ใช้ในพิธีส่งเคราะห์



ภาพประกอบที่ 95 การเตรียมควกัสำหรับให้ผู้ร่วมพิธีได้บูชา



ภาพประกอบที่ 96 แผ่นคาถาสำหรับใช้สวดส่งเคราะห์ด้วยตนเองสำหรับผู้บูชา





ภาพประกอบที่ 97 ตุงนักช้ตรปีเกิดสำหรับบูชาในพิธีสืบชะตา



ภาพประกอบที่ 98 การบูชาแผ่นชะตาปีเกิด ในพิธีสืบชะตา

### 3.4.3 พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง

พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง จัดเป็นพิธีที่มีเฉพาะในกลุ่มแม่น้ำวัง จังหวัดลำปาง (อำเภอเกาะคาและอำเภอห้างฉัตร) และลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำลี้ ในจังหวัดลำพูน (อำเภอลี้ อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอบ้านโฮ่ง และอำเภอเวียงหนองล่อง) ซึ่งทั้งสองเขตนี้เป็นเขตที่มีปัญหาพิบัติภัยเรื่องภัยแล้งอย่างรุนแรงเป็นประจำ ทำให้ชาวบ้านได้คิดสร้างพิธีกรรมขึ้นเพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าว



ภาพประกอบที่ 99 พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง

#### 3.4.3.1 บริบทแวดล้อมของพิธีกรรม

##### ก) ความเป็นมาของพิธี

พื้นที่เขตลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำลี้ ในจังหวัดลำพูน และลุ่มน้ำวัง ในจังหวัดลำปาง มีพิธีแห่ช้างเผือกซึ่งมีลักษณะเป็นพิธีกรรมเฉพาะของท้องถิ่น มีลักษณะเป็นการประกอบพิธีกรรมร่วมกันของคนที่ใช้น้ำจากแม่น้ำสายเดียวกัน เมื่อใดก็ตามที่เกิดวิกฤตภาวะแห้งแล้ง พืชสวนไร่นาล้มตายไม่ได้ผล ชาวบ้านในเขตสองลุ่มน้ำจะทำพิธีแห่ช้างเผือก โดยเริ่มต้นจากชุมชนที่อยู่ท้ายน้ำ ไหลเรื่อยขึ้นไปจนถึงชุมชนที่อยู่ต้นน้ำ มีการผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพในแต่ละชุมชนในลุ่มน้ำเดียวกันจนกว่าจะครบทั้งหมดและนิยมที่จะจัดร่วมกับพิธีขอฝน ในช่วงเดือน 9 เหนือ (เดือนพฤษภาคม – มิถุนายน) ตัวอย่างเช่น พิธีแห่ช้างเผือกของชุมชนลุ่มน้ำลี้ในจังหวัดลำพูน จะมีการแห่ช้างเผือกในปีที่เกิดภาวะแห้งแล้งจัด ตามคติความเชื่อเรื่องช้างปัจฉัยนาเคนทร์ ซึ่งเป็นช้างเผือกที่อำนาจฟ้าฝนให้แก่บ้านเมืองในเวสสันดรชาดก :ซึ่งปรากฏความเชื่อในลักษณะเดียวกันนี้ในตำราพิธีขอฝนของล้านนาโบราณว่าด้วยการสร้างรูปช้างเผือกขอฝน

พิธีแห่ช้างเผือกจะเริ่มต้นจากชุมชนทำนน้ำที่บ้านดงหลวง อำเภอเวียงหนองล่อง ย้อนขึ้นมาผ่านชุมชนต่างๆ ริมแม่น้ำลี้ ผ่านอำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอลี้ ไปจนถึงต้นน้ำที่บ้านหนองหลัก อำเภอร่องบัวขาว โดยแต่ละหมู่บ้าน ผลัดกันเป็นเจ้าภาพ ใช้เวลาแห่และประกอบพิธีรวม 14-15 วัน ครั้งสุดท้ายที่จัดพิธีนี้คือเมื่อปี พ.ศ. 2548 นอกจากนี้ยังพบว่ามึประเพณีเช่นเดียวกันนี้ในเขตอำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูนด้วย ซึ่งใช้วิธีคิดแบบเดียวกันแต่เปลี่ยนเส้นทาง โดยจะแห่ช้างเผือกจากต้นน้ำลงไปยังที่ราบและนำช้างเผือกไปบูชาพระธาตุหริภุญไชยในเมืองลำพูนแทน ส่วนที่ลำปางพบที่ชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่ตาน ซึ่งจัดพิธีคล้ายคลึงกับพิธีแห่ช้างเผือกของชุมชนลุ่มน้ำลี้

#### ข) วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี

สำหรับพิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง มีลักษณะที่ต่างไปจากพิธีแห่ช้างเผือกแบบดั้งเดิมกล่าวคือ ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นพิธีประจำปี หรือ พิธีตามปฏิทินของชุมชน ซึ่งจะจัดขึ้นในเดือน 9 เหนือเพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีบรรพบุรุษเพื่อขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ไม่เกิดความแห้งแล้ง ในอดีตพิธีนี้จะจัดขึ้นเฉพาะในปีที่เกิดความแห้งแล้งมากเท่านั้น โดยใช้เวลาแห่ช้างเผือกไปตามชุมชนต่างๆ ประมาณ 2-3 วัน แต่ปัจจุบันจัดเป็นประจำทุกปีโดยแห่ช้างเผือกและบวงสรวงเจ้าพ่อขุนตานแล้วเสร็จภายในวันเดียว (อดุลย์ กันธิดา, 2556: สัมภาษณ์)

#### 3.4.3.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม

ก) **ผู้จัดพิธี** พิธีนี้ในอดีตเคยเป็นพิธีที่ปฏิบัติกันในชุมชน โดยชาวบ้านร่วมกันประกอบพิธี ซึ่งจะจัดเฉพาะในปีที่เกิดภัยแล้งจัดเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล หรือ เทศบาลในปัจจุบันเกิดขึ้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดพิธีดังกล่าว โดยเทศบาลตำบลลำปางหลวง จะเป็นผู้จัดพิธีหลักร่วมกับชุมชนต่างๆ ซึ่งจะหมุนเวียนผลัดกันเป็นเจ้าภาพในแต่ละปี

ข) **ผู้ร่วมพิธี** คือ ชาวบ้านที่ใช้น้ำร่วมกันจากลำน้ำแม่ตานตั้งแต่เขตตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคาที่เป็นพญาทำนน้ำ หรือชุมชนปลายน้ำ ก่อนที่น้ำแม่ตานจะไหลรวมกับแม่น้ำวังไปจนถึงชุมชน “ประตูดอย” ในเขตอำเภอห้างฉัตร ซึ่งเป็นชุมชนต้นน้ำแม่ตาน



ภาพประกอบที่ 100 ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีแห่ช้างเผือก

### 3.4.3.3 สถานที่ประกอบพิธี

พิธีแห่ช้างเผือกนี้มีความแตกต่างไปจากพิธีอื่นๆ กล่าวคือ เป็นพิธีที่ไม่ได้จัดในสถานที่เฉพาะเหมือนกับพิธีสืบ ส่ง หรือถอนอื่นๆ แต่เป็นขบวนแห่ที่เคลื่อนที่ไปตามจุดต่างๆ ในชุมชน ตั้งแต่บ้านลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จนถึงเวียงลม อำเภอห้างฉัตร โดยมีจุดแวะพักเพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ ดังต่อไปนี้คือ

- 1) วัดปงยางคก อำเภอเกาะคา ทำพิธีสักการะหนานทิพย์ช้าง เจ้าผู้ครองนครลำปางในอดีต (ไหว้ผี)
- 2) วัดห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร ทำพิธีทำบุญเลี้ยงพระเพล (ไหว้พระ)
- 3) เวียงลม เขิงดอยขุนตาน ทำพิธีสักการะเจ้าพ่อขุนตาน (ไหว้ผี) ถวายช้างเผือกแต่เจ้าพ่อ (ส่งหรือสังเวย) และแสดงธัมมปาสาชอน (ขอฝน)

### 3.4.3.4 เครื่องประกอบพิธี

เครื่องประกอบพิธีหลักในพิธีแห่ช้างเผือกก็คือ ช้างเผือกประดิษฐ์จากโครงไม้ไผ่แล้วเอากระดาษสาสีขาวมาปิดทับเพื่อถวายแด่องค์เจ้าพ่อขุนตาน ส่วนเครื่องประกอบพิธีอื่นๆ ก็จะเป็นเครื่องบูชาตามแบบล้านนาทั่วไปและเครื่องไทยทานที่ใช้ในการทำบุญ

### 3.4.3.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

1) ช่วงเตรียมพิธี พิธีแห่ช้างเผือกนี้จะเริ่มต้นตั้งแต่ช่วงก่อนวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 9 เหนือหรือในราวเดือนมิถุนายนของทุกปี ชาวบ้านในเขตหมู่ 1, 2, 7, 8 และ 11 จะรวมตัวกันก่อนวันดาอยู่ 2-3 วัน ที่ศาลาหมู่บ้าน จัดทำช้างเผือกตกแต่งให้สวยงาม โดยอาศัยเงินบริจาคของปีก่อนๆ ที่ชาวบ้านร่วมกันทำบุญในขบวนแห่ช้างเผือก มาดำเนินการร่วมกับงบประมาณจากทางเทศบาล

2) ในวันพิธี จะเริ่มต้นขบวนแห่ตั้งแต่ชุมชนที่เป็น “พญาท่ายน้ำ” โดยเริ่มต้นขบวนแห่ช้างเผือกที่บ้านลำปางหลวง อำเภอเกาะคา ผ่านชุมชนต่างๆ ตามลำน้ำแม่ตาน ชุมชนต่างๆ จะร่วมพิธีโดยการสักการะช้างเผือกและร่วมทำบุญกับขบวนแห่ ซึ่งนำช้างเผือกไปตั้งไว้บนรถกระบะแล้วแห่แทนไปตามชุมชนต่างๆ ที่ใช้น้ำจากลำน้ำแม่ตานในการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตรร่วมกัน

3) ระหว่างทาง ขบวนจะหยุดพักและประกอบพิธีการสักการะเจ้าพ่อหนานทิพย์ช้าง (หนานดีบจ้าง) เจ้าผู้ครองเขลางค์นครลำปางในอดีต ที่วัดปงยางคก อำเภอเกาะคา

4) จากนั้นจะแห่ช้างเผือกไปจนถึงเขตอำเภอห้างฉัตร หยุดพักและทำบุญเลี้ยงเพลที่วัดห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร

5) เมื่อเสร็จสิ้นพิธีเลี้ยงเพลแล้ว จะแห่ช้างเผือกไปจนถึง “ประตูดอย” ที่เวียงลมเชิงดอยขุนตาน ซึ่งมี “แท่นช้างเผือก” บริเวณนี้ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นเวียงโบราณในอดีตของเจ้าพ่อขุนตาน ซึ่งจะมีการฟ้อนหอก ฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิงเพื่อถวายสักการะองค์เจ้าพ่อขุนตาน

6) จากนั้นจึงมีการสวดมนต์และแสดงธัมมปลาช่อนเพื่อขอฝน แล้วถวายช้างเผือกให้เป็นบริวารแด่เจ้าพ่อขุนตาน จึงเสร็จสิ้นพิธีกรรม



ภาพประกอบที่ 101 ขบวนแห่ช้างเผือกในพิธีแห่ช้างเผือก



ภาพประกอบที่ 102 ฟ้อนดาบฟ้อนเจิงบูชาเจ้าพ่อขุนตาน



ภาพประกอบที่ 103 พิธีส่งช้างเผือกถวายเจ้าพ่อขุนตาน

### 3.5 รูปแบบและลักษณะวิธีการประยุกต์การประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”

ลักษณะการประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่นำมาใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยในจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ สามารถวิเคราะห์ได้ใน 2 ประเด็นหลักคือ

- 1) รูปแบบวิธีการประยุกต์พิธีกรรม
- 2) ลักษณะวิธีการประยุกต์พิธีกรรม ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

### 3.5.1 รูปแบบวิธีการประยุกต์พิธีกรรม

วิธีการประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มพิธี พบว่าพิธีสืบชะตาเป็นพิธีที่มีรูปแบบวิธีการประยุกต์มากที่สุด อาจเป็นไปได้ด้วยเหตุและปัจจัยหลายประการอันได้แก่ ความแพร่หลายของพิธีสืบชะตาในปัจจุบัน รายละเอียดและขั้นตอนของพิธีสืบชะตาที่มีขั้นตอนยาวและละเอียดซับซ้อน รวมทั้งวัตถุประสงค์ของการสืบชะตาที่มีความยืดหยุ่นมากกว่าเนื่องด้วยเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและความอยู่รอดของคน ชุมชน และบ้านเมือง ในขณะที่พิธีส่งและพิธีถอนกลับพบรูปแบบวิธีการปรับประยุกต์ได้น้อยกว่า เนื่องจากเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยรูปแบบวิธีการประยุกต์มีผลการศึกษาดังต่อไปนี้คือ

#### 3.5.1.1 รูปแบบการประยุกต์พิธีสืบชะตา

##### 3.5.1.1.1 พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย

พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงรายมีรูปแบบการประยุกต์ดังนี้

ตารางที่ 3 การประยุกต์ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	รูปแบบการประยุกต์	รูปแบบพิธีดั้งเดิม	ลักษณะการประยุกต์
พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จ.เชียงราย	พิธีสืบชะตา	การประยุกต์เครื่องประกอบพิธีกรรม	โขงชะตา 1 โขงใน ผามพิธี	โขงชะตาสองอัน -ประจำพิธี 1 โขง -กลางแม่น้ำ 1 โขง
		การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบในการประกอบพิธีกรรม (การเปลี่ยนธัมม์และลำดับขั้นตอน)	เทศน์ธัมม์ -หลังสืบชะตา -สารากริกวิชขานสูตร	เทศน์ธัมม์ -ก่อนสืบชะตา -เรื่อง ธรรมะ-ชาติ
		การเพิ่มเติมพิธีกรรม		-พิธีเชิญพระอุปคุต
		การเพิ่มเติมพิธีกรรม		-พิธีบูชาน้ำ -พิธีอัญเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์

		การเปลี่ยนพิธีกรรม	เดิมรวมอยู่ในการสูตรสี่ชะตา แยกออกมาต่างหาก และปรับให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้อ่านบทสวดแทนพระสงฆ์	-พิธีอัญเชิญเทวดา
		การเพิ่มเติมพิธีกรรม		-พิธีอ่านบทชลาลย์บูชา -อ่านบทโองการสาปแช่ง
		การเพิ่มเติมพิธีกรรม		-การพ้อนบูชาน้ำ
		การผสมผสานพิธีกรรม		-การสี่ชะตาแบบชนเผ่า -ประยุกต์จากพิธีไหว้ผีน้ำผีห้วยของแต่ละชนเผ่า
		การเพิ่มเติมพิธีกรรม		-พิธีบวชป่า

จากตารางที่ 3 รูปแบบการประยุกต์พิธีสี่ชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย แบ่งออกเป็นสามรูปแบบ ได้แก่

- ก) **เครื่องประกอบพิธีกรรม** พบว่ามีการปรับประยุกต์เครื่องประกอบพิธีกรรมที่สำคัญที่เป็นวัตถุสัญลักษณ์หลักในพิธีสี่ชะตา อันได้แก่ **โงชะตา** ซึ่งพิธีสี่ชะตาแม่น้ำจันได้เพิ่มโงชะตาขึ้นอีก 1 โง โดยจัดวางโงชะตาไว้สองแห่งคือ ในปะรำพิธีหนึ่งโง และกลางแม่น้ำอีกหนึ่งโง ซึ่งเป็นการสื่อความหมายเกี่ยวกับวัตถุประสงค์หลักของการจัดพิธีคือการอนุรักษ์และกระตุ้นจิตสำนึกให้กับชุมชน ผ่านการสร้างวัตถุสัญลักษณ์ใหม่ที่เป็นตัวแทนการต่อดวงชะตาของแม่น้ำ



- ข) **การประกอบพิธีกรรม** พบว่ามีการปรับประยุกต์การประกอบของพิธีกรรมในส่วนขององค์ประกอบของพิธี อันได้แก่ การเทศน์ธัมม์ ซึ่งพิธีสืบชะตาแม่น้ำจันได้ปรับขั้นตอนในการเทศน์ให้อยู่ในลำดับแรกสุดของพิธี โดยจัดให้เป็นส่วนของการเปิดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน และเปลี่ยนจากธัมม์แบบดั้งเดิมที่เคยนิยมเทศน์ธัมม์เรื่อง สารากริกวิชขานสูตร มาเป็นการเทศน์แบบปฎิภาณ เรื่อง ธรรมะ-ชาติ เพื่อให้เข้ากับวัตถุประสงค์หลักของการจัดพิธีคือ การอนุรักษแม่น้ำ
- ค) **การเพิ่มเติมพิธีกรรม** พบว่ามีการเพิ่มเติมหลายพิธีเข้าไปในพิธีสืบชะตาประกอบด้วย
- **พิธีอัญเชิญและบวงสรวงพระอุปคุต** ซึ่งปกติจะไม่มี การอาราธนาพระอุปคุตในพิธีสืบชะตา แต่ได้เพิ่มเติมพิธีอัญเชิญพระอุปคุตเข้าไป ซึ่งเป็นการตีความใหม่ของผู้จัดพิธี โดยมองว่าพระอุปคุตเป็นพระอรหันต์ที่มีความเกี่ยวข้องกับน้ำ เนื่องจากเหตุที่ท่านบำเพ็ญเพียรอยู่ในสะดือทะเล จึงอัญเชิญขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์สำคัญในการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำ โดยประกอบพิธีอาราธนาพระอุปคุตก่อนวันพิธีสืบชะตาหนึ่งวัน และประกอบพิธีบวงสรวงก่อนการสืบชะตาในเวลาเช้าตรู เมื่อจบพิธีสืบชะตาจึงประกอบพิธีอัญเชิญกลับสู่ที่เดิม
  - **พิธีบูชาน้ำและอัญเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์** และ **การพ่อนบูชาน้ำ** เป็นการเพิ่มเติมพิธีใหม่ ซึ่งจัดในช่วงก่อนการสูตรสืบชะตา ซึ่งเป็นการสร้างวัตถุประสงค์ใหม่ในพิธีกรรมอีกประการ
  - **พิธีอ่านบทชลาถัยบูชา** และ**อ่านโองการสาปแช่งผู้ทำลายน้ำ** เป็นการเพิ่มเติมพิธีกรรมใหม่เข้าไปในพิธีสืบชะตาโดยจัดก่อนการสูตรสืบชะตา
  - **พิธีบวชป่า** เป็นพิธีกรรมประดิษฐ์ที่สร้างขึ้นใหม่ในวัฒนธรรมล้านนา แล้วนำมาเพิ่มเติมเข้าไปในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ โดยรวมวัตถุประสงค์ระหว่างการอนุรักษป่าต้นน้ำกับการอนุรักษแม่น้ำเข้าด้วยกัน
- ง) **การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม** พบว่าในส่วนการสวดบทอัญเชิญเทวดาหรือ บทสัคเคหลวงนั้น ได้เปลี่ยนให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้อ่านบท

สวดอัญเชิญเทวดาแทนพระสงฆ์ ก่อนการสูตรสืบชะตา ซึ่งเดิมเป็นส่วนหนึ่งของการสูตรสืบชะตา

- จ) การผสมผสานพิธีกรรม พบว่ามีการผสมผสานพิธีสืบชะตาแบบชนเผ่าเข้าไปในพิธีสืบชะตา ซึ่งไม่ปรากฏว่ามีพิธีสืบชะตาของชนเผ่าที่เป็นชาวไทยภูเขาทั้ง 6 เผ่า แต่ได้ปรับประยุกต์โดยนำพิธีไหว้ผีน้ำผีห้วย หรือพิธีไหว้ผีขุนน้ำของแต่ละเผ่ามาจัดรวมเป็นส่วนหนึ่งในพิธี ใช้ชื่อว่าพิธีสืบชะตาแบบชนเผ่า

### 3.5.1.1.2 พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่

พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่มีรูปแบบการประยุกต์ดังนี้

ตารางที่ 4 การประยุกต์ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	รูปแบบการประยุกต์	รูปแบบพิธีดั้งเดิม	ลักษณะการประยุกต์
พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จ.เชียงใหม่	พิธีสืบชะตา	เครื่องประกอบพิธีกรรม (การเปลี่ยนแปลง)	-จุดเทียนชัยบนโขงชะตาในผาม	-ย้ายเทียนชัยเหนือโขงชะตาไปกลางน้ำ -จุดเทียนชัยกลางน้ำ
		การเปลี่ยนแปลงการประกอบพิธีกรรม (เปลี่ยนธัมม์)	เทศน์ธัมม์ สารากริกวิชชานสูตร	เทศน์ธัมม์ เรื่อง สังขาร
		การผสมผสานพิธีกรรม	โดยปกติจัดพิธีสืบชะตาหลังจากสงกรานต์	กลายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีสงกรานต์ปีใหม่เมือง

จากตารางที่ 4 รูปแบบการประยุกต์พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

- ก) **เครื่องประกอบพิธีกรรม** พบว่ามีการปรับประยุกต์เครื่องประกอบพิธีกรรมที่สำคัญซึ่งเป็นวัตถุสัญลักษณ์หลักในพิธีสืบชะตาได้แก่ โขงชะตา ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำกกนี้ได้จัดตั้งโขงชะตาพร้อมเครื่องสืบชะตาครบถ้วนทุกประการ และตั้งอยู่ในพามพิธีตามแบบแผนพิธีสืบชะตาโบราณ แต่มีการปรับสัญลักษณ์ย่อยของโขงชะตาคือ ย้ายเทียนชัยที่อยู่ส่วนบนยอดสุดเหนือไม้ค้ำชะตาที่ขัดกันเป็นสามง่าม ไปปักไว้เหนือไม้ซางที่กลางลำน้ำแม่กกแทน แล้วโยงสายสิญจน์ไปยังโขงชะตา เมื่อพระสงฆ์ประกอบพิธีสูตรสืบชะตา จึงมีเจ้าหน้าที่ไปจุดเทียนต่างหากนอกพามพิธี ซึ่งเป็นการสื่อความหมายเกี่ยวกับการต่อดวงชะตาของแม่น้ำ
- ข) **การประกอบพิธีกรรม** พบว่ามีการปรับประยุกต์การประกอบพิธีกรรมในส่วนขององค์ประกอบพิธีคือ การเทศน์ธัมม์ ซึ่งพิธีสืบชะตาแม่น้ำกกได้จัดพิธีเทศน์หลังการสืบชะตาตามธรรมเนียมนิยมเดิม แต่เปลี่ยนจากธัมม์เรื่องสารากริกวิธานสูตรมาเป็นการเทศน์แบบปฏิภาณ เรื่องสังขาร เพื่อให้เข้ากับบริบทใหม่ทางเวลา เนื่องจากจัดพิธีสืบชะตา ร่วมกับพิธีสงกรานต์ปีใหม่เมืองในวันที่ 13 เมษายน หรือวันสังขารล่อง
- ค) **การผสมผสานพิธีกรรม** พบว่ามีการประยุกต์ โดยนำพิธีสืบชะตาแม่น้ำมาจัดร่วมกับพิธีสงกรานต์ปีใหม่เมือง โดยมีการทำบุญและรดน้ำดำหัวพระภิกษุสงฆ์ ข้าราชการผู้ใหญ่และผู้สูงอายุภายหลังจากการสูตรสืบชะตา ทำให้พิธีสืบชะตากลายเป็นส่วนหนึ่งของการจัดพิธีสงกรานต์ปีใหม่เมืองไป

### 3.5.1.1.3 พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย

พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงรายมีรูปแบบการประยุกต์ดังนี้

ตารางที่ 5 การประยุกต์ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	รูปแบบการประยุกต์	รูปแบบพิธีดั้งเดิม	ลักษณะการประยุกต์
พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จ.เชียงราย	พิธีสืบชะตา	การเพิ่มเติมพิธีกรรม	ไม่ปรากฏในพิธีสืบชะตา (ยกเว้นพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่)	-พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขง

				-พิธีส่งดวง
		เครื่องประกอบพิธีกรรม (เปลี่ยนแปลง)	โฆงชะตาอยู่ในผามพิธี	-ย้ายโฆงชะตาไปอยู่นอกผาม บนหาดทรายริมแม่น้ำโฆง
		การประกอบพิธีกรรม (เปลี่ยนธัมม์)	เทศน์ธัมม์ -สารากริกวิชานสูตร	ธรรมโฆวาท -เรื่อง แม่น้ำโฆงมหานทีแห่งชีวิต

จากตารางที่ 5 รูปแบบการประยุกต์พิธีสืบชะตาแม่น้ำโฆง จังหวัดเชียงราย แบ่งออกเป็นสามรูปแบบ ได้แก่

- ก) การเพิ่มเติมพิธีกรรม พบว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำโฆงได้มีการนำเอาพิธีกรรมอื่นมาร่วมในงานพิธีสืบชะตาด้วย แต่ไม่ได้ปรับให้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีสืบชะตาแต่เป็นการจัดร่วมกันโดยแบ่งลำดับพิธีกรรมอย่างชัดเจน เริ่มต้นด้วยพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโฆงซึ่งมีลักษณะของการประกอบพิธีคล้ายกับพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์แบบภาคกลาง จากนั้นตามด้วยพิธีลอยดวงลงแม่น้ำโฆง ซึ่งเป็นพิธีการสังเวย หรือการส่งตามแบบล้านนา แล้วจึงประกอบพิธีสืบชะตาในลำดับสุดท้าย
- ข) เครื่องประกอบพิธีกรรม ในงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำโฆง แม้ว่าจะจัดเครื่องประกอบพิธีตามแบบธรรมเนียมล้านนา แต่มีการปรับเปลี่ยนเกี่ยวกับตำแหน่งของโฆงชะตา โดยจัดวางโฆงชะตาให้อยู่นอกปะรำพิธีบนหาดทรายริมแม่น้ำโฆงใกล้กับพื้นที่บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แล้วกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ใหม่ด้วยการล้อมรั้วราชวัตรและการโยงสายสิญจน์เข้าสู่ปะรำพิธีแทน ซึ่งตามธรรมเนียมปกติแล้วจะต้องจัดวางโฆงชะตาและเครื่องสืบชะตาไว้บริเวณหน้าโต๊ะหมู่บูชาในผามพิธี
- ค) การประกอบพิธีกรรม แม้พิธีสืบชะตาแม่น้ำโฆงจะไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนลำดับพิธีหรือองค์ประกอบหลักของพิธีกรรม แต่ใน

ส่วนท้ายของการประกอบพิธีนั้นไม่ได้เทศน์ธัมมสารากิริกิริขานสูตรตามแบบธรรมเนียมนิยม แต่เป็นการจัดการแสดงธรรมโอวาท เรื่องแม่โขงมหานทีแห่งชีวิต แทนการเทศน์ธัมม ซึ่งปรับประยุกต์ให้เข้ากับวัตถุประสงค์ในการพิธีคือ การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำโขงให้กับชาวบ้านในท้องถิ่น

#### 3.5.1.1.4 พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่

พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่ มีรูปแบบการประยุกต์ดังรายละเอียดคือ

ตารางที่ 6 การประยุกต์ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	รูปแบบการประยุกต์	รูปแบบพิธีดั้งเดิม	ลักษณะการประยุกต์
พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จ.แพร่	พิธีสืบชะตา	เครื่องประกอบพิธีกรรม (ลดทอน+เพิ่มเติม)	-สัญลักษณ์แทนธาตุทั้งสี่ของเจ้าชะตา (ดิน ทราายน้ำ เทียน	-ตัดเครื่องประกอบพิธีที่เป็นสัญลักษณ์แทนธาตุทั้งสี่ของเจ้าชะตา
			-สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ (กล้วย อ้อย มะพร้าวแทนความอุดมสมบูรณ์)	-ตัดเครื่องประกอบพิธีที่เป็นสัญลักษณ์
				-เพิ่มสัญลักษณ์ใหม่แทนด้วยจัดวางผ้าบวชต้นไม้แทนเครื่องสืบชะตา
		การเพิ่มเติมพิธีกรรม		-พิธีบวชป่า
				-พิธีปล่อยปลา

จากตารางที่ 6 รูปแบบการประยุกต์พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่ แบ่งออกเป็นสองรูปแบบ ได้แก่

ก) **การเพิ่มเติมพิธีกรรม** พิธีสืบชะตาแม่น้ำยมเป็นพิธีที่จัดรวมกันกับพิธีพบว่ากรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำยมได้มีการนำเอาพิธีกรรมอื่นมาเพิ่มเติมในพิธีสืบชะตา อันได้แก่ พิธีบวชป่า ซึ่งเป็นพิธีที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในราวปี พ.ศ. 2533 ที่จังหวัดน่าน ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบของพิธีบวชป่าและการบวชต้นไม้ในภาคเหนือในเวลาต่อมา ลักษณะของพิธีกรรมบวชป่าคือการใช้ผ้าย้อมฝาดสีเหลือง หรือเศษผ้าจีวรพระสงฆ์ที่เก่าหรือขาดแล้วมาผูกอบต้นไม้แล้วทำพิธีบวชคล้ายกับการบวชพระ

การปรับประยุกต์ด้วยการเพิ่มเติมพิธีกรรมอื่นในกรณีที่สองคือการประกอบพิธีปล่อยปลาในพิธีสืบชะตา ซึ่งไม่ปรากฏขึ้นตอนนี้ในพิธีสืบชะตาตามแบบธรรมเนียมดั้งเดิมของล้านนา แต่เป็นการประยุกต์พิธีกรรมของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์กับตำนานเกี่ยวกับพิธีสืบชะตาเรื่องสามเณรติสสะ

ข) **เครื่องประกอบพิธีกรรม** ในพิธีสืบชะตาอื่นๆ มักพบการปรับประยุกต์ในลักษณะการเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงเครื่องประกอบพิธี แต่ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำยมกับพบว่าเป็นลักษณะของการลดทอนเครื่องประกอบพิธี โดยเครื่องประกอบพิธีที่เกี่ยวข้องกับธาตุทั้ง 4 อันเป็นตัวแทนของชีวิตมนุษย์ถูกตัดทิ้งไป เหลือเพียงสัญลักษณ์หลักสำคัญที่เป็นตัวแทนของเจ้าชะตา คือ โขงชะตา ส่วนสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์เหลือเพียงหน่อช่าเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าพิธีดังกล่าวมุ่งเน้นเรื่องของการสืบชะตาแม่น้ำเป็นหลัก โดยมุ่งหวังการปลุกจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำมากกว่าการสร้างสิริมงคลให้กับชุมชน

ในกรณีต่อมาเกี่ยวกับเครื่องประกอบพิธีกรรม ยังพบว่ามีการปรับเปลี่ยนโดยนำเอาสัญลักษณ์สำคัญในพิธีกรรมอื่น คือ ผ้าที่จะใช้บวชต้นไม้ในป่ามาร่วมในพิธีสูตรสืบชะตา โดยจัดวางผ้าดังกล่าวในบริเวณโขงชะตาซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์สัญลักษณ์ในลักษณะที่นำสัญลักษณ์หลักของสองพิธีมาหลอมรวมให้เป็นหนึ่งเดียว คือ โขงชะตาที่เป็นสัญลักษณ์ของพิธีสืบชะตากับผ้าสีจีวรที่เป็นสัญลักษณ์ของพิธีบวชป่า

### 3.5.1.1.5 พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่

พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ มีรูปแบบการประยุกต์ตั้ง  
รายละเอียดคือ

ตารางที่ 7 การประยุกต์ในพิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	รูปแบบการ ประยุกต์	รูปแบบพิธีดั้งเดิม	ลักษณะการ ประยุกต์
พิธีสืบชะตา ดอยหลวง อินทนนท์ จ.เชียงใหม่	พิธีสืบชะตา	การปรับเปลี่ยน องค์ประกอบ พิธีกรรม (เปลี่ยนธัมม์)	เทศน์ธัมม์ -สารากริกวิชาน สูตร	เทศน์ธัมม์ -เรื่อง ธัมม์ปลา ช่อน
		เครื่องประกอบ พิธีกรรม (ลดทอน)	พิธีในผาม หรือปะ รำ หรือในอาคาร	พิธีกลางแจ้ง ไม่มี ผาม
		เครื่องประกอบ พิธีกรรม (เปลี่ยนแปลง)	-นำไม้ค้ำชะตาไป ค้ำต้นโพหรือไม้ ใหญ่ในวัด	-นำไม้ค้ำชะตา ไปค้ำไม้ใหญ่ใน ป่าบนยอดดอย

จากตารางที่ 7 รูปแบบการประยุกต์พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์จังหวัด  
เชียงใหม่ แบ่งออกเป็นสองรูปแบบ ได้แก่

- ก) การเปลี่ยนองค์ประกอบของพิธีกรรม พบว่าแม้จะไม่ได้มีการ  
ปรับเปลี่ยนลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี แต่มีการปรับเปลี่ยน  
องค์ประกอบของพิธีในส่วนของการเทศน์ธัมม์หลังการสวดสืบชะตา  
กล่าวคือ ไม่ได้เทศน์ธัมม์สารากริกวิชานสูตรตามแบบที่นิยมกัน แต่  
ปรับเปลี่ยนเป็นการเทศน์ธัมม์ปลาช่อนแทนเพื่อขอฝน
- ข) การลดทอนเครื่องประกอบพิธีกรรม พบว่างานพิธีสืบชะตาดอยหลวง  
อินทนนท์ไม่ได้จัดพิธีในปะรำหรือในอาคาร แต่เป็นการจัดพิธีใน  
กลางแจ้งตามข้อจำกัดของพื้นที่จัดงานที่เป็นอุทยานแห่งชาติ และเป็น  
เขตศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่ตั้งของภูเจ้าหลวง จึงไม่มีการสร้างสิ่งปลูกสร้าง

ใดๆ ที่จะเป็นการรบกวนพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันจัดให้โขงชะตาอยู่กลางลานพิธี เป็นศูนย์กลางของพื้นที่

ค) การเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ลักษณะในพิธีกรรม เมื่อประกอบพิธีสืบชะตาเรียบร้อยแล้วยังมีการประยุกต์โดยการนำเอาไม้ค้ำชะตาไปค้ำต้นไม้ใหญ่ในป่ายอดดอย ซึ่งเป็นการตีความสัญลักษณ์ใหม่ในพิธีกรรม เนื่องจากตามธรรมเนียมโบราณนั้นเมื่อเสร็จพิธีสืบชะตาแล้วชาวบ้านจะนำไม้ค้ำชะตาทั้งสามที่ขัดกันเป็นโขงชะตาไปค้ำต้นไม้โพธิ์หรือต้นไม้ใหญ่ในวัด เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการค้ำจุนพระศาสนา ชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนสัญลักษณ์ดังกล่าวเพื่อสะท้อนวัตถุประสงค์สำคัญของพิธีสืบชะตานี้ว่าเป็นการประกอบพิธีเพื่อปกป้องรักษาป่าต้นน้ำบนยอดดอยอินทนนท์

### 3.5.1.2 รูปแบบวิธีการประยุกต์พิธีสง

#### 3.5.1.2.1 พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่

พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ มีรูปแบบการประยุกต์ดังรายละเอียดคือ

ตารางที่ 8 รูปแบบการประยุกต์ในพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	รูปแบบการประยุกต์	รูปแบบพิธีดั้งเดิม	ลักษณะการประยุกต์
พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จ.เชียงใหม่	พิธีสง	การผสมผสานพิธีกรรม	พิธีขอขมาน้ำแม่ปิงในประเพณียี่เป็ง และการส่งสะตวงในการบูชา	พิธีขอขมาแม่น้ำหลังน้ำท่วม
		การเพิ่มเติมพิธีกรรม	น้ำ	พิธีสงฆ์

จากตารางที่ 8 รูปแบบการประยุกต์พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ การผลิตซ้ำพิธีกรรมในรูปแบบของการผสมผสานพิธีกรรม โดย



- ก) **การผสมผสานพิธีกรรม** ลักษณะและวิธีการประยุกต์พิธีกรรมของงาน พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิงนี้ เป็นรูปแบบของการประยุกต์เอาความ เชื่อดั้งเดิมของชาวเชียงใหม่ที่มีอยู่แล้ว คือ พิธีขอขมาแม่น้ำปิง ซึ่งจะ ทำกันเป็นปกติในช่วงประเพณียี่เป็ง ซึ่งเป็นพิธีบวงสรวงบูชาดวง วิญญาณของปู่เปียง ผู้ที่สละชีวิตเพื่อรักษาเมืองเชียงใหม่ไว้ ตาม ตำนานที่ชาวเชียงใหม่เชื่อว่าปู่เปียงเป็นผู้รักษาบ้านเมืองเอาไว้ด้วยการ แข่งดำน้ำกับข้าศึกที่ยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ โดยหากใครดำน้ำได้ นานกว่าถือว่าเป็นผู้ชนะ เมื่อถึงเวลาแข่ง ทั้งสองฝ่ายดำน้ำลงไปพร้อม กัน จนเวลาผ่านไปฝ่ายข้าศึกทนไม่ไหวขึ้นมาจากน้ำก่อน เป็นอันว่า ฝ่ายเชียงใหม่ชนะ แต่ปู่เปียงไม่ขึ้นมาจากน้ำ เมื่อลงไปดูในน้ำพบว่าปู่ เปียงใช้ผ้าขาวม้าผูกตัวเองไว้กับหลักใต้น้ำ ยอมตายเพื่อรักษาเมือง เจ้าเมืองเชียงใหม่จึงได้สร้างเจดีย์ขาวไว้เป็นอนุสรณ์ จึงมีพิธีบูชาปู่ เปียงที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีโดยเทศบาลนครเชียงใหม่ พร้อมกับ ประกอบพิธีขอขมาแม่น้ำปิง ณ ทำน้ำศรีโขง หน้าที่ทำการเทศบาล ใน ขณะเดียวกันชาวเชียงใหม่ก็มีประเพณีลอยโคมตเพื่อบูชาแม่น้ำอยู่แล้ว ในเทศกาลยี่เป็ง ผู้จัดพิธีจึงได้นำพิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมปรับ โดยจัดร่วมพิธีสงฆ์เพื่อทำบุญเมืองหลังพิบัติภัยและขอขมาแม่น้ำใน เวลาเดียวกัน
- ข) **การเพิ่มเติมพิธีกรรม** มีการเพิ่มเติมพิธีสงฆ์เข้าไปก่อนเริ่มพิธีบวงสรวง และพิธีส่งสะตวงขอขมาแม่น้ำปิง โดยการเจริญพระพุทธมนต์และ ทำบุญตักบาตร

### 3.5.1.3 รูปแบบวิธีการประยุกต์พิธีถือน

#### 3.5.1.3.1 พิธีสูตรถอนชัตคูกเก่าเวียงเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

พิธีสูตรถอนชัตคูกเก่าเวียงเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ มีรูปแบบการประยุกต์

ดังรายละเอียดคือ

ตารางที่ 9 รูปแบบการประยุกต์ในพิธีสูตรถอนชัตคูกเก่าเวียงเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	รูปแบบการประยุกต์ประยุกต์	รูปแบบพิธีดั้งเดิม	ลักษณะการประยุกต์
พิธีสูตรถอนชัตคูกเก่าเวียงเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่	พิธีถอน	การผสมผสานพิธีกรรม	การถอนแต่ละแบบไม่ได้ประกอบพิธีร่วมกัน	ปรับพิธีถอนชัตและถอนที่ดินบ้านเรือนเข้าด้วยกันกลายเป็นพิธีเดียวกัน
		การเพิ่มเติมพิธีกรรม		เพิ่มเติมพิธีเข้าปริวาสกัมม์ หรือเข้ารุกขมูล 9 วัน 9 คืน
		การสร้างพิธีกรรมใหม่		พิธีเจริญพระพุทธมนต์และทูปทำลายกำแพงคุก แห่พระพุทธรูปปางสมาธิเข้าคุก

จากตารางที่ 9 รูปแบบการประยุกต์พิธีสูตรถอนชัตคูกเก่าเวียงเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ การผลิตซ้ำพิธีกรรม ซึ่งมีทั้งรูปแบบของการผสมผสานพิธีกรรม การเพิ่มเติมพิธีกรรม และการสร้างพิธีกรรมใหม่ โดย

- ก) **การผสมผสานพิธีกรรม** พิธีถอนชัตคูกเก่ากลางเวียงเชียงใหม่ เป็นพิธีถอนชัตที่ปฏิบัติตามแบบธรรมเนียมโบราณของล้านนา แต่ใช้วิธีการปรับประยุกต์ด้วยการนำพิธีกรรมหลายพิธีมาประกอบร่วมกัน เนื่องจากชาวเชียงใหม่เชื่อว่าพื้นที่ดังกล่าวต้องอาถรรพ์ มีสิ่งอัปมงคล เสนียดจัญไรร้ายแรง ในขณะเดียวกันการสร้างคุกกลางเวียงถือเป็นชัตใหญ่ชัตหลวงซึ่งจำเป็นต้องใช้พิธีหลายอย่างมาประกอบเพื่อล้างมลทินออกจากพื้นที่ให้หมดสิ้น จากการศึกษาพบว่าพิธีถอนชัตคูกเก่านี้ไม่ปรากฏอยู่ในตำราพิธีถอนชัตแบบโบราณ หากแต่เป็นการปรับเอาพิธีถอนชัตและพิธีถอนที่ดิน หรือพิธีถอนบ้านเรือนมาใช้ในการถอนชัตคูก

ซึ่งเป็นการปรับสัญลักษณ์ใหม่ในพิธีกรรม จากการถอนที่ดินหรือถอนบ้านเรือนที่ใช้การนำเศษดินหรือเศษไม้เศษปูนของบ้านไส่ลงในเสตวงมาเป็นการทูปำแพงคุกและสิ่งปลูกสร้างภายในคุกทั้ง 5 จุด (กลางคุกและมุมทั้ง 4 ด้าน) แล้วนำเศษอิฐเศษปูนของกำแพงคุกไส่ลงในเสตวงแทน จากนั้นจึงประกอบพิธีสังฆิตด้วยนำเอาเสตวงไปส่งในที่น้ำไหลตามแบบการถอนสี่พะซิด

- ข) การเพิ่มเติมพิธีกรรม** พบว่ามีการจัดพิธีเข้ากรรม (เข้าปริวาสกัมม์ หรือ โสสานกัมม์) หรือเข้ารุกขมูล มาร่วมประกอบในการสูตรถอนซิด เนื่องจากตามธรรมเนียมล้านนานั้นพิธีเข้ากำ หรือ เข้ารุกขมูลเป็นพิธีที่มุ่งเน้นการบำเพ็ญศีลภาวนา และอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ โดยนิยมปฏิบัติกันในเขตป่าช้าที่เรียกกันว่า ปฏิบัติโสสานิกังคะ พระสงฆ์ต้องถือปฏิบัติในชุดงควัตรอย่างเข้มงวด เพื่อบรรเทาความห้วงหาอาลัยจากวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ญาติโยมเคยถวายกา ถือเป็นช่วงเวลา “พระสงฆ์กำลังบำเพ็ญพรตอย่างอุกฤษณ์ ชาวบ้านมักจะถือว่าการทำบุญกับพระช่วงนี้ จะมีอานิสงส์แรง” (มณี พยอมยงค์, 2542: 851) ด้วยความเชื่อเรื่องอานิสงส์ดังกล่าว การนำพิธีนี้เข้ามาผสมผสานในการถอนซิดจึงเชื่อว่าจะช่วยล้างสิ่งอัปมงคลและอาถรรพ์ของคุกลงได้ และพื้นที่จะกลับคืนสู่ความบริสุทธิ์อีกครั้ง โดยปกติแล้วพิธีเข้ากำหรือเข้ารุกขมูลนี้นิยมจัดกัน 5-7 วัน แต่ในพิธีถอนซิดคุกเก่านี้ จึงพิธีถึง 9 วัน 9 คืน เพื่อเพิ่มอานิสงส์ในงานดังกล่าวให้มากยิ่งขึ้น
- ค) การสร้างพิธีกรรมใหม่** พบว่าในพิธีถอนซิดคุกเก่าเวียงเชียงใหม่นี้ มีการสร้างพิธีใหม่ขึ้นเพื่อประกอบให้เกิดสิริมงคลในพิธี โดยการเจริญพระพุทธรูปแล้วประกอบพิธีทูปทำลายกำแพงคุก ทำลายป้ายชื่อเรือนจำ และการแห่พระพุทธรูปปางสมาธิเข้าสู่ประตูคุกและกลางคุกเป็นพระพุทธรูปที่ตั้งเป็นองค์ประธานในพิธี โดยความเชื่อที่ว่าพระพุทธรูปปางสมาธิ (ตรัสรู้) นั้นเป็นสัญลักษณ์ของการชนะมารหรือสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง

### 3.5.1.4 รูปแบบวิธีการประยุกต์พิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่มีลักษณะพิเศษ

#### 3.5.1.4.1 พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีรูปแบบการประยุกต์ตั้ง  
รายละเอียดคือ

ตารางที่ 10 รูปแบบการประยุกต์ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	รูปแบบการประยุกต์	รูปแบบพิธีดั้งเดิม	ลักษณะการประยุกต์
พิธีสืบชะตา แม่น้ำ สาละวิน แม่ฮ่องสอน	พิธีสืบชะตา	การผสมผสาน พิธีกรรม		-พิธีไหว้ผืนน้ำผืนห้วย แบบชนเผ่าปกากะ เกอะญอ
				-พิธีขอพรพระเจ้า ในคริสตศาสนา
		การลดทอน พิธีกรรม	-ขึ้นท้าวทั้งสี่ก่อน สืบชะตา -เทศน์หลังสืบ ชะตา	-ไม่มีพิธีขึ้นท้าวทั้ง สี่ -ไม่มีการเทศน์หลัง สืบชะตา -ลดสูตรสืบชะตา
		เครื่องประกอบ พิธีกรรม (ลดทอน)	ต้องมีผามสำหรับ จัดพิธี มีโขงชะตา และเครื่อง ประกอบพิธีสืบ ชะตาบูชา	ไม่มีผาม โต๊ะหมู่ โขงสืบชะตาและ เครื่องประกอบพิธี สืบชะตาอื่นๆ
		เครื่องประกอบ พิธีกรรม (เปลี่ยนแปลง)	ผามพิธีและ รั้วราชวัตร	-จัดนิทรรศการ วิชาการเกี่ยวกับ แม่น้ำสาละวิน -ใช้เรือและแหวน มาตกแต่งสถานที่ -พิธีกลางแจ้งริม แม่น้ำ

จากตารางที่ 10 รูปแบบการประยุกต์พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน แบ่งออกเป็นสองรูปแบบ ได้แก่

- ก) **การผสมผสานพิธีกรรม** มีการนำเอาพิธีสามความเชื่อและสามศาสนาเข้ามาหลอมรวมอยู่ในพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน โดยการทำพิธีตามแบบชาวปกากะญอ หรือแบบกะเหรี่ยงซึ่งเลือกใช้พิธีไหว้ผีน้ำผีห้วย มาทำพิธีสักการะบูชาแม่น้ำสาละวิน โดยมีผู้เฒ่าของชนเผ่าเป็นผู้ประกอบพิธี ส่วนพิธีตามแบบศาสนาคริสต์ เลือกใช้พิธีขอพรจากพระเจ้าให้ช่วยปกป้องรักษาแม่น้ำและชุมชนโดยมีผู้นำศาสนาของหมู่บ้านเดียวกันเป็นผู้ประกอบพิธี จบด้วยพิธีสืบชะตาตามแบบพุทธ โดยนิมนต์พระสงฆ์จากวัดบุญเรอมาประกอบพิธีดังกล่าว
- ข) **การลดทอนพิธีกรรม** พบว่าไม่มีการทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ ไม่มีการเทศน์ธัมม์หลังสืบชะตาและปรับลดบทสวดให้กระชับขึ้น
- ค) **การลดทอนวัตถุประสงค์สัญลักษณ์ในพิธีกรรม** ไม่มีการสร้างผามพิธี ไม่พบว่ามีที่ตั้งโต๊ะหมู่บูชาและไม่มีการตั้งโองชะตาตามแบบแผนพิธีสืบชะตา
- ง) **การเปลี่ยนวัตถุประสงค์สัญลักษณ์ในพิธีกรรม** พบว่ามีการสร้างชุดสัญลักษณ์ใหม่ รวมทั้งการปรับเปลี่ยนสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรม เช่น การจัดนิทรรศการเกี่ยวผลกระทบของการสร้างเขื่อนรอบบริเวณประรำพิธี การใช้เรือ แห และอวนจับปลา ในการตกแต่งแทนราชวัตรฉัตรธงหรือต้นไม้มงคลตามแบบการสืบชะตาทั่วไป การเขียนคำขวัญต่างๆ ในการอนุรักษ์บนผ้าจิวร (สีเหลืองแบบเดียวกับสีจิวรพระ) และใช้ตกแต่งโดยรอบบริเวณที่ประกอบพิธี

#### 3.5.1.4.2 พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี จังหวัดเชียงใหม่

พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์และสวดมนต์ข้ามปี จังหวัดเชียงใหม่ มีรูปแบบการประยุกต์ดังรายละเอียดคือ

ตารางที่ 11 รูปแบบการประยุคดีในพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี จังหวัดเชียงใหม่

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	รูปแบบการประยุคดี	รูปแบบพิธีดั้งเดิม	ลักษณะการประยุคดี
พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ ข้ามปี จ.เชียงใหม่	พิธีสืบชะตา และพิธีส่ง	การผสมผสาน พิธีกรรม	พิธีสวดมนต์ในช่วง สงกรานต์	พิธีสวดมนต์ข้าม ปี 31 ธันวาคม-1 มกราคม
			นิยมจัดหลัง สงกรานต์ / จัด ในช่วงเดือน 9 / หลังพื้ติภัย	พิธีสืบชะตาหลวง ในวันปีใหม่แบบ สากล
			จัดหลังสืบชะตา / หลังสงกรานต์ ไม่เกี่ยวกับการ สวดมนต์	พิธีส่งเคราะห์ (สะเดาะนพ เคราะห์)
		เครื่องประกอบ พิธีกรรม (เพิ่มเติม)		การบูชาตุง นักษัตรประจำปี เกิด การบูชาแผ่นทอง ซาตาปีเกิด

จากตารางที่ 11 รูปแบบการประยุคดีพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์และสวดมนต์ข้ามปี จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งออกเป็นสองรูปแบบ ได้แก่

- ก) **การผสมผสานพิธีกรรม** งานพิธีสืบชะตาหลวง ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี ที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ มีรูปแบบของการประยุคดีพิธีกรรมที่มีความพิเศษกล่าวคือ เป็นการปรับประยุคดีโดยการนำพิธีหลายพิธีมาผสมผสานกัน พบว่าในพิธีนี้มีการทับซ้อนของหลายพิธีในเวลาและสถานที่เดียวกัน ได้แก่ 1) พิธีสืบชะตาหลวง เป็นพิธีที่นิยมทำกันในเวลาเปลี่ยนผ่านสำคัญๆ ของชุมชน หรือนิยมจัดกันในวันวาระหลังจากการเกิดภัยร้ายแรงต่างๆ กับชุมชนบ้านเมือง 2) การส่งเคราะห์สวดส่งนพเคราะห์ ซึ่งไม่ปรากฏว่าเคยจัดร่วมกันมาก่อน

และ 3) พิธีสวดมนต์ข้ามปี เดิมมีการประกอบพิธีนี้อยู่ในวัฒนธรรมล้านนา คือสวดกันในช่วงปีใหม่สงกรานต์ แต่ในพิธีนี้ได้ปรับเปลี่ยนเป็นการสวดมนต์ข้ามปีใหม่ตามแบบภาคกลางและเปลี่ยนมาจัดในช่วงปีใหม่ตามแบบสากลแทน

- ข) **เครื่องประกอบพิธีกรรม** เพิ่มเติมเครื่องประกอบพิธีกรรมอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องการพิธีสืบชะตาและพิธีส่งเคราะห์ ได้แก่ การบูชาตุงปีนักษัตร การเสริมดวงชาตาด้วยการบูชาแผ่นชาตาปีเกิด เพื่อร่วมทำบุญกับวัดในวันขึ้นปีใหม่

### 3.5.1.4.3 พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง

พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง มีรูปแบบการประยุกต์ดังรายละเอียดคือ

ตารางที่ 12 รูปแบบการประยุกต์ในพิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	รูปแบบการประยุกต์	รูปแบบพิธีดั้งเดิม	ลักษณะการประยุกต์
พิธีแห่ช้างเผือก จ.ลำปาง	พิธีส่ง	การสร้างพิธีกรรมใหม่	ทำพิธีขอฝนจาก ป้าชุนเทวบุตร / พระอุปคุต / แสดงธัมม์ปลาช่อน	แห่ช้างเผือกไปตาม ชุมชนตามต่างๆ ความเชื่อเรื่องช้าง ปัจจายนาคใน เวสสันดรชาดกเพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล
		การผสมผสานพิธีกรรม	ไหว้ผีบ้านผีเมือง ผีบรรพบุรุษในเดือน 9 เหนือ-	การทำบุญเลี้ยงพระ ไหว้ผีบรรพบุรุษ -หนานทิพยช้าง -เจ้าพ่อขุนตาน
		การเพิ่มเติมพิธีกรรม		เทศน์ธัมม์ปลาช่อน

		เครื่องประกอบ พิธีกรรม (สร้างใหม่)	การส่ง (เครื่องสังเวีย สะ ตวง เครื่องบัตร์ พลี)	การส่ง (ส่งช้างเผือกเป็น บริวารเจ้าพ่อขุน ตาน)
--	--	--	--	---

จากตารางที่ 12 รูปแบบการประยุกต์พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง แบ่งออกเป็นสามรูปแบบ ได้แก่

ลักษณะและการประยุกต์พิธีกรรมแห่ช้างเผือกนี้เป็นการประยุกต์พิธีกรรมที่มีความพิเศษในแง่ของการผสมผสานพิธีหลายๆ พิธี ซึ่งมีหลากหลายความเชื่อเข้าด้วยกันอันประกอบไปด้วย

- 1) **การสร้างพิธีกรรมใหม่** โดยอาศัยความเชื่อเรื่องช้างปัจจัยนาคน ในพระเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นช้างศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อและการรับรู้ของชาวบ้านว่าสามารถอำนวยให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาลได้ ชาวบ้านจึงได้นำเอาคติความเชื่อดังกล่าวมาประยุกต์สร้างเป็นพิธีกรรมใหม่ โดยใช้ช้างเผือก เป็นวัตถุสัญลักษณ์แทนช้างปัจจัยนาคนในเวสสันดรชาดก แล้วแห่ช้างเผือกไปตามหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากลำน้ำแม่ตานร่วมกันตั้งแต่ชุมชนที่เป็น “พญาทำยนน้ำ” ขึ้นไปจนถึงชุมชนที่เป็น “ประตูคอย” หรือทางขึ้นสู่ต้นน้ำเชิงคอยขุนตาน ซึ่งประเพณีนี้ น่าจะประยุกต์จากพิธีขอฝนตามตำราพิธีกรรมโบราณที่สร้างรูปช้างเผือกขอฝน
- 2) **การผสมผสานพิธีกรรม** มีทั้งการผสมผสานพิธีกรรมในความเชื่อดั้งเดิม คือ การไหว้ผีบรรพบุรุษ โดยการปรับประยุกต์พิธีกรรมดั้งเดิมคือการส่งหรือการสังเวียสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในที่นี้คือ เจ้าพ่อขุนตาน ซึ่งเปรียบเหมือนผีบรรพบุรุษที่มีความศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของชาวบ้าน ซึ่งต้องสักการะตามประเพณีการไหว้ผีบ้านผีเมืองก่อนฤดูการทำนาเป็นประจำทุกปีอยู่แล้วในราวเดือน 9 เหนือ ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็เลือกใช้พิธีกรรมพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานด้วย โดย การทำบุญเลี้ยงพระและร่วมกันฮอมบุญ หรือบริจาคเงิน ซึ่งจะเป็นทุนที่ใช้ประกอบพิธีแห่ช้างเผือกในปีถัดไป
- 3) **การเพิ่มเติมพิธีกรรม** โดยปรกติแล้วพิธีส่งไม่มีการเทศน์ธัมม์ แต่ในพิธีแห่ช้างเผือกนี้ ได้มีเพิ่มเติมการแสดงธัมม์ปลาช่อนเข้ามาในช่วงท้ายของพิธีกรรมเพื่อขอฝนอีกหนึ่งพิธีด้วย



- 4) การสร้างวัตถุสัญลักษณ์ใหม่ โดยปรกติแล้วพิธีสงฆ์จะใช้เครื่องสังเวทในแบบของสะตวงใส่เครื่องบัตร์พลีต่างๆ แต่ในพิธีแห่ช้างเผือกได้ใช้หุ่นช้างเผือกมาเป็นเครื่องสังเวทเพื่อให้เป็นบริวารของเจ้าพ่อแทน โดยชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อขุนตานนั้นโปรดปรานช้างเผือกเป็นอย่างมาก จะบันดาลให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล น้ำท่าข้าวปลาบริบูรณ์

### 3.5.2 ลักษณะวิธีการประยุกต์พิธีกรรม

จากรูปแบบวิธีการประยุกต์พิธีกรรม ชาวล้านนาใช้รูปแบบวิธีการประยุกต์พิธีกรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละพิธี ลักษณะดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างการวิधिประยุกต์พิธีในกรรม ดังรายละเอียดในตารางที่ 13



ตารางที่ 13 ลักษณะวิธีการประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	ลักษณะวิธีการประยุกต์พิธีกรรม									
		วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี	ผู้ร่วมพิธี		สถานที่ประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธี	การประกอบพิธี	วันเวลาในการประกอบพิธี	คัมภีร์ที่ใช้ในพิธี		
			ผู้จัด	ผู้ร่วม					สูตร	เทศน์	
พิธีสืบชะตาแม่น้ำจันทบุรี	พิธีสืบชะตา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
พิธีสืบชะตาแม่น้ำภาคเหนือ	พิธีสืบชะตา	✓	—	✓	✓	✓	✓	✓	—	—	✓
พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง	พิธีสืบชะตา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	—	—	✓
พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม	พิธีสืบชะตา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	—	—	✓
พิธีสืบชะตาโดยอินทนนท์ เชียงใหม่	พิธีสืบชะตา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	—	—	✓
พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง เชียงใหม่	พิธีส่ง	—	✓	—	—	—	✓	✓	—	—	✗
พิธีถอนบิดคูกาเวียงเชียงใหม่	พิธีถอน	—	✓	○	—	✓	✓	○	—	—	✗
พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน แม่ฮ่องสอน	พิธีสืบชะตา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	○	—	✓
พิธีสืบชะตาสังเคราะห์สวดมนต์ข้ามปี เชียงใหม่	พิธีสืบชะตา / ส่ง	—	✓	—	✓	✓	✓	—	—	—	✓
พิธีแห่ช้างเผือกลำปาง	พิธีส่ง	○	✓	✓	○	○	○	○	—	—	✓

✓ หมายถึง มีการประยุกต์ปรับเปลี่ยนไปจากพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ดั้งเดิม — หมายถึง ไม่มีการประยุกต์ปรับเปลี่ยนไปจากพิธี “สืบ ส่ง ถอน” แบบดั้งเดิม ✗ หมายถึง ไม่มีอยู่ในพิธีนั้น ○ หมายถึง สร้างขึ้นมาใหม่

### 3.5.2.1 ประเภทของลักษณะวิธีการประยุกต์

จากตารางที่ 13 พบว่าประเภทของวิธีการประยุกต์พิธีกรรม สามารถแบ่งออกได้เป็น 7 วิธีการ ประกอบด้วย

#### 3.5.2.1.1 วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี

พบว่าพิธีสืบชะตามีการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีในทุกพิธีกรรม ยกเว้นเฉพาะพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์และสวดมนต์ข้ามปีที่ยังคงวัตถุประสงค์สำคัญในการประกอบพิธี คือการเสริมสร้างสิริมงคลแก่เจ้าของดวงชะตาคลายคลึงกับพิธีสืบชะตาแบบจารีตดั้งเดิมของล้านนา ในขณะที่พิธีสืบชะตาอื่นๆ ทั้งหมด ผู้จัดพิธีได้ปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ไปจากพิธีสืบชะตาแบบดั้งเดิม แต่ไม่พบการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรมในส่วนของพิธีส่งกับพิธีถอน อันได้แก่

ก) กลุ่มพิธีสืบชะตาที่ปรับเปลี่ยนการต่อดวงชะตาให้กับคน-บ้านเมืองไปเป็นการต่อดวงชะตาให้กับแม่น้ำ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ป่าต้นน้ำ และสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนในการรักษาสีน้ำใสสะอาด ประกอบด้วยพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง และพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม

ข) พิธีสืบชะตาที่ปรับเปลี่ยนการต่อดวงชะตาให้กับคน-บ้านเมืองไปเป็นการต่อดวงชะตาให้กับแม่น้ำ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการรณรงค์คัดค้านหรือต่อต้านโครงการที่เป็นภัยต่อชุมชน และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ-ป่าไม้-พันธุ์สัตว์ ประกอบด้วย พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม และพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน

ค) พิธีสืบชะตาปรับเปลี่ยนการต่อดวงชะตาให้กับคน-บ้านเมืองไปเป็นการต่อดวงชะตาให้กับภูเขา โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ-ป่าต้นน้ำ ได้แก่ พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ สำหรับพิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปางนั้นจัดว่าเป็นพิธีที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การทำพิธีขอฝนเพื่อแก้ไขปัญหาภัยพิบัติภัยเกี่ยวกับความแห้งแล้งเป็นหลัก

#### 3.5.1.2.2 ผู้ร่วมพิธี

แม้ว่าจะไม่ใช่การประยุกต์พิธีกรรมโดยตรง แต่พบว่าผู้ร่วมพิธีมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลกระทบต่อกรปรับเปลี่ยนพิธีกรรมในปัจจุบันกล่าวคือ ลักษณะผู้จัดพิธีและผู้ร่วมพิธี มีผลต่อการกำหนดวิธีการประยุกต์พิธีกรรม ในส่วนของผู้จัดพิธี พบว่ามีการปรับเปลี่ยนผู้จัดพิธีจากเดิมที่เคยเป็นชุมชนเป็นผู้จัดพิธี กลายเป็นหน่วยงานด้านการปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรต่างๆ เป็นผู้จัดพิธีหลักแทน ซึ่งมีผลกระทบในเชิงของการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ในการจัดพิธีงบประมาณในการดำเนินงาน การจัดลำดับการประกอบพิธี รวมทั้งวันเวลาในการประกอบพิธี

ในขณะที่ผู้ร่วมพิธีก็มีความเปลี่ยนแปลงเช่นกัน จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมใหม่ เพื่อให้เข้ากับผู้ร่วมพิธีที่เป็นคนนอกชุมชน นักท่องเที่ยว และสื่อมวลชนมากขึ้น

### 3.5.1.2.3 สถานที่ประกอบพิธี

พบว่าสถานที่ในการประกอบพิธีมีการปรับเปลี่ยนประยุกต์ตามวัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีที่เปลี่ยนแปลงไป พิธีสืบชะตาจะมีการปรับเปลี่ยนสถานที่ในการประกอบพิธีแทบทุกพิธี แต่พิธีส่งกับพิธีถอนไม่พบการเปลี่ยนแปลงเรื่องสถานที่ ดังรายละเอียดคือ

ก) **กลุ่มพิธีที่มีการปรับเปลี่ยนสถานที่ประกอบพิธี** ได้แก่ พิธีสืบชะตา สถานที่ในการประกอบพิธีสืบชะตาแบบจารีตดั้งเดิมนิยมจัดตามประเภทของการสืบชะตา ถ้าเป็นการสืบชะตาคนมักนิยมจัดพิธีที่วัดหรือบ้าน ส่วนการสืบชะตาบ้านและเมืองนิยมจัดพิธีที่บริเวณใจบ้าน-หลักเมืองและประตูเมือง เมื่อปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ไปจากเดิม จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงสถานที่ให้เข้ากับสิ่งที่ต้องการจะสืบชะตาแบบใหม่ ได้แก่ การสืบชะตาแม่น้ำ เปลี่ยนสถานที่ไปสืบชะตาริมแม่น้ำ ส่วนการสืบชะตาภูเขาเปลี่ยนไปจัดพิธีบนยอดดอยแทน ยกเว้นในกรณีพิธีสืบชะตาหลวง ส่งเคราะห์และสวดมนต์ข้ามปีที่ยังคงรูปแบบการจัดพิธีในวัดเหมือนเดิม

ข) **กลุ่มพิธีที่ไม่มีการปรับเปลี่ยนสถานที่ประกอบพิธี** ได้แก่ พิธีส่งทั้งสองพิธีกล่าวคือ พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิงจัดริมแม่น้ำซึ่งใช้สถานที่ในรูปแบบเดียวกันกับพิธีขอขมาแม่น้ำปิงในวันยี่เป็งคือริมแม่น้ำปิง ส่วน พิธีส่งเคราะห์ของวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร (สะเดาชนพเคราะห์) นั้นมีธรรมเนียมในการจัดพิธีส่งเคราะห์หรือสะเดาหันพเคราะห์ในวัดอยู่แล้ว (นิยมจัดร่วมกับพิธีสืบชะตาหลวงในช่วงหลังสงกรานต์ปีใหม่เมือง)

ค) **กลุ่มที่ใช้สถานที่ใหม่ในการประกอบพิธี** ได้แก่ พิธีสูตรถอนชัตคูกแก้วเชียงใหม่ เนื่องจากตามแบบแผนพิธีถอนแบบจารีตดั้งเดิม ไม่มีพิธีถอนที่เกี่ยวกับคูก จึงได้นำพิธีสูตรถอนแผ่นดิน-บ้านเรือนและพิธีถอนชัตมาผสมผสานร่วมกันแล้วจัดพิธีในสถานที่ใหม่ซึ่งไม่ปรากฏในคัมภีร์พิธีถอนใดๆ โดยใช้พื้นที่ทั้งบริเวณนอกคูกและใจกลางคูกเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม

### 3.5.1.2.4 เครื่องประกอบพิธี

พบว่าเครื่องประกอบพิธีมีการปรับประยุกต์ทุกพิธีกรรม ยกเว้นในกรณีของพิธีขอขมาแม่น้ำปิงที่ยังใช้เครื่องประกอบพิธีตามแบบแผนพิธีส่งแบบจารีตดั้งเดิม สืบเนื่องจากเมื่อมีการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์และสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม จึงต้องมีการประยุกต์เครื่องประกอบพิธีให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์และสถานที่ใหม่ รูปแบบของการประยุกต์เครื่องประกอบพิธีกรรมสามารถแบ่งออกได้ 5 วิธี ดังรายละเอียดคือ

ก) การเพิ่มเติมเครื่องประกอบพิธี พบว่ามีการเพิ่มสัญลักษณ์ในพิธีกรรม เช่น การเพิ่มวัตถุสัญลักษณ์หลักในพิธีในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน ซึ่งใช้โขงชะตาและเครื่องสืบชะตา 2 ชุดในงานเดียวกัน หรือในกรณีของพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์และสวดมนต์ข้ามปี ที่วัดพระสิงห์ ซึ่งมีการเพิ่มเติมการบูชาตุงนักษัตรและแผ่นทองชะตาปีเกิดเข้าไปในพิธีสืบชะตาหลวง

ข) การลดทอนเครื่องประกอบพิธี พบว่ามีการปรับลดทอนเครื่องประกอบพิธีกรรม เช่น การปรับลดเครื่องประกอบพิธีสืบชะตาในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม แล้วเพิ่มผ้าบวชตันสักเข้าไปแทน หรือในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินซึ่งไม่มีโขงชะตาและเครื่องสืบชะตาเลย คงเหลือแต่เพียงการประกอบพิธีเท่านั้น เนื่องจากมีลักษณะของการจัดพิธีสืบชะตา จัดขึ้นเพื่อใช้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของงาน

ค) การผสมผสานเครื่องประกอบพิธี พบว่ามีการผสมผสานเครื่องประกอบพิธีหลายแบบเข้าด้วยกัน ในกรณีของพิธีสืบชะตาสูตรถอนชืดคูกเก่า เชียงใหม่ ซึ่งประกอบพิธีสูตรถอนและส่งหลายอย่างในพิธีทั้งสูตรถอนแผ่น ส่งชืดส่งอุบาทว์ และบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์พร้อมพิธีขึ้นท้าวทังสี่ จึงจำเป็นต้องมีเครื่องประกอบพิธีจำนวนมากภายในงานเดียวกัน

ง) การเปลี่ยนแปลงเครื่องประกอบพิธี พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของเครื่องประกอบพิธีบางประการเพื่อให้เหมาะสมกับพิธีที่ประยุกต์ใหม่ เช่น ในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำจันที่มีการตักน้ำจากแม่น้ำจันเข้ามาเป็นเครื่องสืบชะตา หรือเช่นในกรณีของพิธีสูตรถอนคูกเก่า เชียงใหม่ ก็เปลี่ยนจากการนำเศษดินใส่สวดวงไปเป็นการทูปก้าแพงคูกแล้วนำเศษอิฐเศษปูนใส่สวดวงแทนแล้วจึงนำไปจำเริญน้ำที่แม่น้ำปิง ส่วนในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำกก ก็ใช้วิธีการย้ายเทียนชัยบนยอดโขงชะตาไปไว้ที่กลางลำน้ำกกแทน

จ) การสร้างเครื่องประกอบพิธีใหม่ พบว่ามีการสร้างเครื่องประกอบพิธีใหม่เข้าไปเพิ่มในพิธีกรรม เช่น ในกรณีของพีแห่ช้างเผือกซึ่งเป็นการสร้างวัตถุสัญลักษณ์ใหม่เข้าไปในพิธี โดยใช้หุ่นช้างเผือกเป็นตัวแทนของช้างปัจจัยนาคตามความเชื่อของชาวบ้านที่มาที่มาจากเวสสันดรชาดก และที่เคยมีอยู่ในตำราพิธีขอฝนแบบโบราณของล้านนา

### 3.5.1.2.5 การประกอบพิธี

พบว่าการปรับประยุกต์ขั้นตอนหรือองค์ประกอบบางประการ เพื่อให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ และสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังรายละเอียดคือ

ก) การเพิ่มเติมพิธี พบว่ามีการเพิ่มเติมพิธีที่ใกล้เคียงหรือไม่เกี่ยวข้องเข้าไปพิธีกรรม เช่น ในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน มีการเพิ่มเติมพิธีอาราธนาและบวงสรวงพระอุปคุต

เข้าไปในพิธีสืบชะตา การเพิ่มเติมพิธีบวชป่าสักทองเข้าไปในพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม การเพิ่มเติมพิธีเข้า  
รกขุมล 9 วัน 9 คืน ในพิธีสูตรถอนชืดคุกเก่า เชียงใหม่

**ข) การลดทอนพิธี** พบว่ามีการปรับลดขั้นตอนและองค์ประกอบบาง  
ประการในการประกอบพิธี เช่นในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน ที่ปรับลดพิธีการเทศน์หลังสืบ  
ชะตาออกไป

**ค) การผสมผสานพิธี** พบว่ามีการผสมผสานการประกอบพิธีหลายรูปแบบ  
เข้าด้วยกัน เช่นในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินที่ผสมผสานพิธีในพุทธศาสนา คริสต์ศาสนาและ  
พิธีของชาวปกากะญอเข้าด้วยกัน หรือเช่นในกรณีพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์และสวดมนต์ข้ามปีที่น่าเอา  
พิธีกรรมสามพิธีมาจัดร่วมกันกลายเป็นพิธีเดียว

**ง) การเปลี่ยนแปลงพิธี** พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงลำดับขั้นตอนหรือ  
องค์ประกอบบางประการในการประกอบพิธีกรรม เช่น กรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน ที่ปรับให้การ  
เทศน์ธัมมมาอยู่ลำดับแรกสุดก่อนพิธีสืบชะตา การเปลี่ยนจากการเทศน์ธัมมสารากริกวิชานสูตรตาม  
ความนิยมไปเป็นการเทศน์แบบปฏิภาณแทนอย่างในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำจันและแม่น้ำกก หรือ  
การเปลี่ยนเป็นการเทศน์ธัมมปลาท่อนเพื่อขอฝนแทนในกรณีของพิธีสืบชะตาตอยหลวงอินทนนท์

**จ) การสร้างพิธีใหม่** พบแค่ในสองกรณีคือ พิธีสูตรถอนคุกเก่าเชียงใหม่ ที่  
สร้างพิธีแห่งพระพุทธรูปเข้าคุก และพิธีทูปทำลายกำแพงคุกเพิ่มลงไปในการสูตรถอนคุก กับพิธีแห่ง  
ช้างเผือกที่สร้างพิธีการแห่งช้างเผือกไปตามชุมชนที่ใช้น้ำจากน้ำแม่ตานร่วมกัน

### 3.5.1.2.6 วันเวลาในการประกอบพิธี

พบว่าพิธี “สืบ ส่ง ถอน” แบบประยุกต์มีการปรับเปลี่ยนวันและเวลาใน  
การประกอบพิธีใหม่ เช่นพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่นิยมจัดก่อนช่วงสงกรานต์ (พิธีสืบชะตาทั่วไปปกตินิยม  
จัดหลังสงกรานต์ก่อนเข้าสู่ฤดูทำนาหรือมีวาระเฉพาะเช่นการสืบชะตาเมือง) พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละ  
วินที่เลือกจัดพิธีในวันที่ 14 มีนาคมของทุกปี ซึ่งเป็นวันหยุดเขื่อนโลก หรือพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์  
และสวดมนต์ข้ามปี ซึ่งเคยมีธรรมเนียมเดิมในการจัดพิธีช่วงสงกรานต์หรือหลังสงกรานต์ เปลี่ยนไปจัด  
ในวันปีใหม่แบบสากลแทน

### 3.5.1.2.7 คัมภีร์ที่ใช้ในพิธี

แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือส่วนของคัมภีร์ที่ใช้ในการสวด หรือสูตรในพิธีกรรม  
“สืบ ส่ง ถอน” กับคัมภีร์ที่ใช้ในการเทศน์ประกอบหลังพิธีสืบ

ก) **คัมภีร์ที่ใช้ในการสวด หรือสูตรในพิธีกรรม** พบว่าไม่มีการปรับประยุกต์เลยในทุกพิธี ยกเว้นกรณี 1) พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน ที่ปรับเปลี่ยนให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอ่านบทสวดเศหลวง หรือบทอัญเชิญเทวดา 2) พิธีสูตรถอนคุกเก่า ซึ่งใช้บทสูตรถอนและส่งหลายอย่างร่วมกันในพิธีเดียวกัน 3) พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินที่ปรับลดพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ ทำให้ขั้นตอนในการสูตรหายไป แต่โดยรวมแล้วคัมภีร์ที่ใช้การสวด หรือสูตรในพิธี “สืบ ส่ง ถอน” เป็นส่วนเดียวในพิธี “สืบ ส่ง ถอน” แบบประยุกต์ที่แทบไม่ปรากฏการปรับเปลี่ยนเลย ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจและจะได้วิเคราะห์ต่อไปในประเด็นของ “วิธีคิดกับพิธีกรรมของชาวล้านนา” ในปัจจุบัน

ข) **คัมภีร์ที่ใช้ในการเทศน์ประกอบหลังพิธีสืบ** (ไม่มีอยู่ในพิธีส่งและพิธีถอน) พบว่ามีการปรับเปลี่ยนทั้งหมด โดยปรับประยุกต์เป็น 2 รูปแบบ คือ 1) ปรับประยุกต์จากการเทศน์ธัมม์เรื่อง สารากริกวิชขานสูตร ตามธรรมเนียมนิยมไปเป็นการเทศน์แบบปฏิภาณแทน เช่น การเทศน์เรื่อง “ธรรมะ-ชาติ” ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน หรือการเทศน์เรื่อง “สังขาร” ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำกก 2) ปรับเปลี่ยนจากการเทศน์ธัมม์เป็นการให้ธัมม์โอวาทแทน เช่น กรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงมีการกล่าวธรรมโอวาท เรื่อง แม่น้ำโขง มหานทีแห่งชีวิต 3) เปลี่ยนจากการเทศน์ธัมม์เรื่อง สารากริกวิชขานสูตร ตามธรรมเนียมนิยมไปเป็นการเทศน์ธัมม์ปลาช่อนเพื่อขอฝนแทน เช่น พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ พิธีแห่ช้างเผือก

### 3.5.2.2 ความหลากหลายของรูปแบบวิธีประยุกต์กับพลวัตของพิธีกรรม

จากตารางที่ 13 ลักษณะวิธีการประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” พบว่าวิธีการประยุกต์พิธีกรรมของชาวบ้านมีลักษณะการเลือกปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์ในลักษณะที่หลากหลาย โดยปรากฏวิธีการประยุกต์ในพิธีสืบชะตามากที่สุด ในลำดับรองลงมาคือพิธีถอน และพบว่าพิธีส่งมีการปรับประยุกต์พิธีกรรมค่อนข้างน้อยกว่าเมื่อเทียบกับพิธีสืบกับพิธีถอน

รูปแบบการประยุกต์ในพิธีสืบชะตาพบว่า มีวิธีการประยุกต์ที่หลากหลายที่สุด เนื่องจากขนาดของพิธีมีความละเอียด ซับซ้อน และมีองค์ประกอบขั้นตอนต่างๆ ในการประกอบพิธีมากที่สุด ในขณะที่พิธีส่งกับพิธีถอนมีขั้นตอนและองค์ประกอบที่สั้นและไม่ซับซ้อนเหมือนพิธีสืบชะตา จึงประยุกต์ได้น้อยกว่ามาก

นอกเหนือจากขนาดของพิธี ความละเอียดและซับซ้อนองค์ประกอบในพิธีกรรมแล้ว ลักษณะเฉพาะของพิธีกรรมทั้งสามที่แตกต่างกันก็เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้พิธีสืบชะตาสามารถประยุกต์ใช้ในรูปแบบที่หลากหลายกว่าพิธีส่งและพิธีถอน กล่าวคือ พิธีสืบชะตาเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับคน บ้าน ชุมชนและเมือง บนพื้นฐานของโหราศาสตร์ที่มีทั้งพิธีไสยศาสตร์และพิธีทางพุทธศาสนาอยู่ร่วมกัน จึงเปิดโอกาสให้สามารถปรับเปลี่ยนและประยุกต์ได้ง่ายกว่า ในขณะที่พิธีส่งและพิธีถอน เป็น

พิธีที่เป็นไสยศาสตร์ที่มีความเคร่งครัดในพิธีมากกว่า แม้ว่าบางพิธีอาจจะมีพระสงฆ์ประกอบพิธีบ้าง เช่น พิธีถอน แต่โดยเนื้อหาของพิธีกรรมก็จัดเป็นพิธีไสยศาสตร์ มีความเกี่ยวข้องกับเทวดา ผี วิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์ได้ยากกว่าพิธีสืบชะตา ด้วยขนาดที่ใหญ่กว่า ยืดหยุ่นกว่าและครอบคลุมวัตถุประสงค์ต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาได้มากกว่า พิธีสืบชะตา จึงได้รับความนิยมมากกว่าพิธีสงฆ์ จึงปรากฏการปรับประยุกต์ในพิธีสืบชะตามากที่สุด ส่วนพิธีถอนนั้น มีบริบทเฉพาะที่จำกัด จึงพบได้น้อยกว่าพิธีสืบชะตาเช่นกัน

ประเด็นในข้างต้นชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ก็คือรูปแบบหนึ่งของวัฒนธรรมในสังคมที่จัดเป็น “ปฏิบัติการทางวัฒนธรรม” (cultural practice) พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบประยุกต์ที่ปรากฏในสังคมล้านนาสมัยใหม่มีลักษณะเป็นวัฒนธรรมที่ก่อตัวขึ้นใหม่ อันเป็นผลรวมกันระหว่างวัฒนธรรมหลัก (dominant) กับวัฒนธรรมที่ตกค้างมาจากอดีต (residual) เราอาจมองเห็นวัฒนธรรมที่ตกค้างมาจากอดีตได้ผ่านพิธีกรรมโบราณตามธรรมเนียมแบบล้านนา ไม่ว่าจะ เป็นพิธีสืบชะตา พิธีสงฆ์ และพิธีถอน ที่ยังคงรูปแบบดั้งเดิมเอาไว้อย่างเหนียวแน่นในแทบทุกส่วนของพิธีกรรม ไม่ว่าจะ เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม ลำดับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม และคัมภีร์ที่ใช้ในพิธีกรรม ในขณะที่เราก็สามารถมองเห็นร่องรอยของวัฒนธรรมหลักแทรกอยู่ในมิติต่างๆ เช่น อิทธิพลของพุทธศาสนาแบบส่วนกลางที่เข้ามามีบทบาทในการประกอบพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” เช่น การสวดมนต์ข้ามปี สวดพระปริตต์แบบภาคกลาง แม้กระทั่งการปรับประยุกต์พิธีกรรมเพื่อตอบสนองกับนโยบายของรัฐ ลักษณะของปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (cultural practice) ที่ผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมหลักนี้เอง มีผลอย่างมากต่อการสืบทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) และการผลิตซ้ำวัฒนธรรม (cultural reproduction) ในสังคมล้านนาปัจจุบัน

การประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมในพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ของสังคมล้านนา จึงจัดเป็นพลวัตทางวัฒนธรรมที่มีพลังเป็นอย่างมาก พิธี “สืบ ส่ง ถอน” ได้ผ่านการเลือกสรรและนำมาปฏิบัติบริบทใหม่ เพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยในรูปแบบต่างๆ ที่ต่างไปจากเดิม และแพร่หลายทั่วไปในภาคเหนือ ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับความหลากหลายของรูปแบบวิธีการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมในพิธี “สืบ ส่ง ถอน” เนื่องจากชาวบ้าน ชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่นเป็นผู้คัดเลือกพิธีกรรมขึ้นมาใช้ แก้ปัญหาเองโดยตรง การรื้อฟื้นพิธีขึ้นใหม่ เช่น กรณีพิธีสงฆ์ในพิธีขอขมาแม่น้ำปิงหลังพิบัติภัยน้ำท่วมเมืองเชียงใหม่ การเลือกสรรแล้วผลิตซ้ำพิธีกรรมจนกระทั่งกลายเป็นประเพณีที่ต้องปฏิบัติ เช่นในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำต่างๆ หรือแม้กระทั่งริเริ่มวิถีปฏิบัติใหม่โดยนำสิ่งที่มีอยู่แล้วมาตีความใหม่ เช่น กรณีพิธีแห่ช้างเผือกของชาวลำปาง ส่งผลให้พิธี “สืบ ส่ง ถอน” เป็นพิธีที่ยังคงมีชีวิตและมีบทบาทอย่างสูงในสังคมล้านนาสมัยใหม่



ปรากฏการณ์การประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” เพื่อใช้แก้ปัญหาพิบัติภัยในภาคเหนือ ดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นถึงประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับรูปแบบวิธีการประยุกต์และลักษณะวิธีการประยุกต์พิธีกรรมกล่าวคือ กระบวนการในการประยุกต์พิธีกรรมนั้น ย่อมเกิดจากการเลือกสรร หรือ คัดเลือกของชาวบ้านและชุมชนเองที่จะปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์องค์ประกอบต่างๆ ที่มีอยู่ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ให้เข้ากับสภาพของปัญหา วิถีชีวิตและความต้องการของคนในยุคปัจจุบัน กระบวนการประยุกต์สะท้อนผ่านวิธีเลือกสรรของชาวบ้านและชุมชน ได้ประกอบไปด้วย

- 1) การเพิ่มเติม คือ เพิ่มสิ่งใหม่เข้าไปในพิธีกรรม
- 2) การลดทอน คือ การปรับลดบางสิ่งบางอย่าง และปรับออกไปจากพิธีกรรม
- 3) การผสมผสาน คือ การนำสิ่งที่ใกล้เคียงกัน หรือ สิ่งที่แตกต่างกันมาผสมจนกลืนกลายเป็นพิธีกรรมเดียวกัน
- 4) การเปลี่ยนแปลง คือ การปรับเปลี่ยนกระบวนการ ขั้นตอน หรือองค์ประกอบที่มีอยู่แล้ว ในพิธีกรรมให้มีลักษณะที่แตกต่างไปจากเดิม
- 5) การสร้างใหม่ คือ การสร้างสรรค์พิธีกรรมขึ้นใหม่บนรากฐานของพิธีกรรมดั้งเดิมที่มีอยู่แล้วของชุมชน

รูปแบบและลักษณะวิธีการประยุกต์พิธีกรรมของชาวล้านนา ชี้ให้เห็นถึงประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นั่นคือ พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่จัดขึ้นอย่างแพร่หลายในภาคเหนือปัจจุบันนี้ ส่วนหนึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่ามีปัจจัยอื่นๆ ที่แอบแฝงอยู่ในการจัดพิธีกรรมด้วย ดังเช่น กรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินที่มีแนวคิดเรื่องการต่อต้านคัดค้านการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินเป็นกรอบในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำยมของชาวตำบลสะเอียบ ก็มีประเด็นเรื่องการรณรงค์คัดค้านโครงการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นทับซ้อนอยู่ในการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำและพิธีบวชป่าสักทอง หรือในกรณีของพิธีสูตรถอนชิตคูกเก่า เชียงใหม่ ก็มีเรื่องของการเมืองท้องถิ่นเข้ามามีส่วนผลักดันในการจัดพิธีกรรม ลักษณะดังกล่าวทำให้เราเข้าใจแนวคิดการเลือกสรรประเพณีได้อย่างชัดเจนมากขึ้นว่า การสืบทอดและการผลิตซ้ำพิธีกรรมในสังคมสมัยใหม่นั้น ผู้จัดพิธีต้องเลือกสรรพิธีกรรมที่สามารถสื่อสารความคิดหรืออุดมการณ์ของตนได้ชัดเจนโดยไม่ขัดกับวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมหลักที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆ

จากประเด็นเรื่องการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมทั้งหมดข้างต้น นำไปสู่ประเด็นที่น่าสนใจในลำดับถัดไปคือ วิธีการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมที่ปรากฏในพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาปัจจุบัน นอกเหนือจากการรื้อฟื้น เลือกสรรและผลิตซ้ำ ตีความใหม่พิธีกรรมแล้ว การประยุกต์ดังกล่าวสะท้อนให้เราเห็น “วิธีคิด” ในการจัดการปัญหาพิบัติภัยในมิติต่างๆ ของชาวล้านนาอย่างไร วิธีคิดนั้นจัดว่าเป็นภูมิปัญญาสำคัญในวัฒนธรรมล้านนาอย่างไร

## บทที่ 4

### วิธีคิดของชาวล้านนากับภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหาพิบัติภัย

#### ด้วยพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”

ศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม ล้วนมีความหมายและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งในบริบทเชิงสังคมวัฒนธรรม และในบริบทของความมั่นคงทางจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นในระดับปัจเจกบุคคล ในระดับชุมชน หรือในระดับรัฐ คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ได้ถูกนำมาปรับประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาพิบัติภัยต่างๆ ทั้งที่เป็นปัญหาที่เกิดจากธรรมชาติและปัญหาที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ตลอดจนปัญหาความเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งต่างๆ ในเชิงสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เป็นพิบัติภัยในทัศนะของชาวบ้าน การประยุกต์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่เกิดขึ้นจากการสืบทอดและผลิตซ้ำวัฒนธรรมในสังคมล้านนาปัจจุบันอย่างชัดเจน

การสืบทอดและการผลิตซ้ำพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” อาจจัดได้ว่าเป็น “ระบบวิธีคิด” อย่างเป็นหนึ่งของชาวล้านนาในการแก้ไขปัญหาหรือเอาชนะภาวะวิกฤตต่างๆ ที่บุคคล ชุมชน หรือบ้านเมืองกำลังประสบอยู่ ดังเช่นที่ สุริยา สมุทคุปต์และคณะ (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2540: 18) ได้อธิบายว่า “มนุษย์ในแต่ละสังคมวัฒนธรรมและในแต่ละสภาพแวดล้อมอาจมี “วิธีคิด” ในการแก้ปัญหาและการใช้เหตุผลที่แตกต่างกันออกไป วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มีส่วนหล่อหลอมวิธีคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ให้แตกต่างกันออกไป การทำความเข้าใจวิธีคิดของกลุ่มคนในแต่ละวัฒนธรรมต้องอาศัยเริ่มต้นศึกษาอย่างละเอียดเฉพาะกรณี”

การศึกษาวิธีการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมของชาวล้านนาเพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยต่างๆ จึงเป็นความพยายามของผู้วิจัยในการตอบโจทย์ที่ว่า ชาวล้านนามีวิธีคิดอย่างไรในการแก้ไขปัญหาพิบัติภัยด้วยพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในขณะเดียวกันเมื่อเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมและบริบทของปัญหาพิบัติภัยได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ชาวล้านนาต้องปรับประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบจารีตโบราณด้วยวิธีการอะไรบ้าง วิธีการประยุกต์ต่างๆนั้นสะท้อนวิธีคิดในฐานะ “ภูมิปัญญา” ของชาวล้านนาอย่างไร

#### 4.1 พิธีกรรมและวิธีคิด

##### 4.1.1 ระบบวิธีคิดของมนุษย์ในพิธีกรรม

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ (2540) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของพิธีกรรมและวิธีคิดของชาวไทยในงานวิจัยเรื่อง **วิธีคิดของคนไทย: พิธีกรรมช่วงผีพ็อนของลาวข้าวจ้าวเจ้า จังหวัด**

**นครราชสีมา** งานวิจัยนี้ได้นำเสนอความหมายของระบบวิธีคิด โดยได้ให้นิยามความหมายของ “วิธีคิด” เอาไว้อย่างน่าสนใจ 2 ประการได้แก่

ประการแรก วิธีคิด คือ วิธีการให้เหตุผล หรือวิธีการทางตรรกะ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการคิดของมนุษย์ ในแง่นี้ วิธีคิด เป็นคุณสมบัติสากลของมนุษย์ เพราะการเรียนรู้เกี่ยวกับเหตุผลหรือการแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยการใช้เหตุผล เป็นพื้นฐานสำคัญของชีวิตมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม มนุษย์เป็นสัตว์โลกเพียงชนิดเดียวที่รู้จักใช้ความคิดและเหตุผล ในทางมานุษยวิทยา เชื่อกันว่า มนุษย์ในสังคมดั้งเดิมกับสังคมสมัยใหม่ต่างก็รู้จัก “วิธีคิด” และใช้ความคิด แต่วิธีคิดของมนุษย์ในสังคมดั้งเดิมถูกกำหนดด้วยความเชื่อทางไสยศาสตร์ ศาสนา และประสบการณ์ชีวิต ในขณะที่วิธีคิดที่เน้นเหตุผลและการค้นหาความจริงตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เป็นเนื้อหาสำคัญของวิธีคิดของมนุษย์ในโลกสมัยใหม่

ประการที่สอง วิธีคิด คือผลรวมของประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์ ในแง่นี้ “วิธีคิด” มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “ความรู้” “ภูมิปัญญา” “โลกทัศน์” “ชีวทัศน์” หรือ “อุดมการณ์” วิธีคิดได้รับการหล่อหลอม สังสมและเรียนรู้ โดยการใช้ชีวิตอยู่ในวัฒนธรรมและปรับเปลี่ยนไปตามสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในช่วงเวลาหนึ่ง “วิธีคิด” ในความหมายนี้จึงเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ ผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่ในยุคสมัยหนึ่งและสภาพแวดล้อมแห่งหนึ่งย่อมมีวิธีคิดเป็นของตนเอง

ในความหมายสองประการข้างต้น “วิธีคิด” จึงสามารถที่จะศึกษาในฐานะที่เป็น “ระบบความรู้” ที่เป็นตัวแทนของประสบการณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคน วิธีคิดจึงเปรียบเสมือน “เทคโนโลยี” หรือ “เครื่องมือ” ที่ใช้ผลิตซ้ำพิธีกรรมและสืบทอดสำนักทางประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนแต่ละกลุ่ม พิธีกรรมจึงสามารถศึกษาได้ในฐานะปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่มีการสื่อความหมายในแง่มุมต่างๆ พิธีกรรมจึงเป็นเทคโนโลยีหรือการแสดงออกของระบบวิธีคิดที่มุ่งเปลี่ยนนามธรรมของความคิดให้กลายเป็นรูปธรรมที่มองเห็นและจับต้องได้ผ่านระบบสัญญาณ (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2540: 40-41)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2548) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ “วิธีคิด” เอาไว้ในงานเอกสารวิชาการเรื่อง **ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม** โดยอานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้นำเสนอเกี่ยวกับวิธีคิดเอาไว้ว่า หากพิจารณาความหมายของวัฒนธรรมในเชิงชีวิตวัฒนธรรมแล้ว น่าจะถือได้ว่า “วัฒนธรรมเป็นวิธีคิด” (ways of thinking) ของผู้คนในสังคมนั้นเอง ตามนัยดังกล่าว วิธีคิดจึงหมายถึงองค์รวมของหลักการหรือระบบเหตุผล ที่ใช้อธิบายคุณค่าหรือให้ความหมายต่ออุดมการณ์ของการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมหนึ่งๆ ซึ่งผู้คนในสังคมนั้นได้สร้างสรรค์และสะสมขึ้น ในความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์และการปรับตัวเข้ากับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติ ภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่ต่างกัน ตามนัยนี้วัฒนธรรมจึง

เปรียบเสมือนพลังที่รองรับศิลปะและวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ ซึ่งมีความหลากหลายและซับซ้อนแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็มีพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ โดยการผลิตใหม่ของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม เพื่อปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขและบริบทของสภาวะแวดล้อม

อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้นำเสนอในประเด็นเกี่ยวกับระบบวิถีคิดของมนุษย์เอาไว้ ดังนี้ คือ วิถีคิดในฐานะองค์รวมของการให้เหตุผลและการอธิบายนั้น ประกอบด้วยระบบใหญ่ๆ อย่างน้อยสามระบบซ้อนอยู่กันอยู่อย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยง

ระบบแรก คือ ระบบคุณค่า ซึ่งหมายถึงศีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์มักแสดงออกในรูปของจักรวาลความคิด ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม ความอุดมสมบูรณ์และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติ บนพื้นฐานของการเคารพส่วนรวม และเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ในสังคมที่เป็นจริงจะเห็นระบบคุณค่านี้ในรูปของศาสนาและความเชื่อ เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น การนับถือผี ซึ่งมีศีลหรือข้อห้าม ไม่ให้เกิดการละเมิดต่อเพื่อนมนุษย์และส่วนรวม ทำหน้าที่เป็นเหมือนกฎเกณฑ์หรือจารีตปฏิบัติ ในสังคมภาคเหนือตอนบนเรียกข้อห้ามนี้ว่า “ซีด” ซึ่งถือว่าเป็นความอัปมงคลที่จะเกิดแก่ผู้ที่ละเมิดของส่วนรวม เช่น ถมน้ำเหมืองหรือคลองส่งน้ำ หรือตัดต้นไม้ใหญ่ที่มีผีสิงสถิตอยู่ เพราะฉะนั้นถือว่าเป็นตัวแทนความเชื่อของชุมชนส่วนรวม เป็นต้น

ระบบที่สอง คือ ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิถีคิดของสังคม โดยเฉพาะการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและธรรมชาติแวดล้อม มักปรากฏให้เห็นในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของภาวะแวดล้อม นอกจากนี้ยังสามารถเห็นได้จากแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและเครือข่าย ตลอดจนแบบแผนการใช้ทรัพยากร เช่น ที่ดิน น้ำและป่า ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนคุณค่าทางศีลธรรมของสังคมนั้นได้เป็นอย่างดี แต่อยู่ภายใต้เงื่อนไขว่า สังคมนั้นต้องมีอิสระและความเป็นตัวของตัวเองพอสมควร เพราะสามารถผลิตและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาใหม่ให้สอดคล้องกับคุณค่าทางศีลธรรมได้ ขณะที่ภูมิปัญญามักขัดแย้งกับระบบคุณค่าและศีลธรรมในสังคมที่ถูกครอบงำจากภายนอก

ระบบที่สาม คือ ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึงศักดิ์ศรีและสิทธิของความเป็นมนุษย์ ซึ่งถือเป็นสิทธิตามธรรมชาติ ที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้แก่คนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญาในการพัฒนาสังคมให้ เป็นไปตามหลักของศีลธรรม ที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของธรรมชาติ นอกจากนี้อุดมการณ์อำนาจนี้ยังแสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการผลิตใหม่ของ ความเป็นชุมชนเพื่อรักษาความเป็นอิสระของตนเองเมื่อต้องเผชิญหน้ากับการครอบงำจากภายนอก เพราะอุดมการณ์

อำนาจนั้นเป็นระบบสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นชุมชน ท้องถิ่น เพศ หรือชาติพันธุ์ ซึ่งสามารถเป็นพลังสำคัญในการพัฒนา

ตามนัยดังกล่าว วิธีคิดจึงถือเป็นทั้งการคิด ระบบคิด และกระบวนการคิด ในการให้ความหมาย การตีความ การจำแนกความแตกต่าง การผสมผสาน การโต้แย้ง ตลอดจนการครอบงำ ความคิดในทางวัฒนธรรม ที่มองความคิดในแง่มุมต่างๆ อย่างเชื่อมโยง อย่างมีบริบทและเงื่อนไข โดยไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกันอย่างเด็ดขาด ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์และค้นหาหลักการที่รองรับความสัมพันธ์ต่างๆ ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับคุณค่า กฎเกณฑ์ และอำนาจของชุมชน อันเป็นพลังสำคัญของชุมชนในการสร้างสรรค์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2548: 101-105)

โดยสรุปแล้ว พิธีกรรมจึงสะท้อนระบบวิธีคิดของมนุษย์ เนื่องจากพิธีกรรมในฐานะปฏิบัติการทางวัฒนธรรมนั้นเป็นระบบความคิดของคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และเป็นการสร้างระบบวิธี “การจัดการ” สิ่งต่างๆ รอบตัวของมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการที่พัฒนาขึ้นจากการสังสรรค์ผ่านการทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ รอบตัว แล้วจึงนำมาสร้างเป็นกรอบแนวทางในการปฏิบัติตัวต่อสิ่งต่างๆ เหล่านั้น

#### 4.1.2 พิธีกรรม : ความหมายและการสื่อสารเกี่ยวกับระบบ “วิธีคิด” ของมนุษย์

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2548: 110-116) ได้อภิปรายเกี่ยวกับระบบวิธีคิดของคนไทย ในการสร้างความคิดเชิงนามธรรมเอาไว้ว่า การสร้างความคิดนามธรรม หรือที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า abstraction มีความสำคัญในทุกวัฒนธรรม เพราะโดยอาศัยการสร้างความคิดนามธรรมนี้ มนุษย์ก็จะสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่อยู่รอบตัว กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การสร้างความคิดนามธรรมเป็นรากฐานแห่งโลกทัศน์ของคนในแต่ละวัฒนธรรมคนในทุกวัฒนธรรมย่อมต้องสร้างความคิดนามธรรมขึ้นทั้งสิ้น เพราะเราไม่สามารถเข้าใจสรรพสิ่งรอบตัวโดยไม่เปลี่ยนระดับของปรากฏการณ์รูปธรรมให้เป็นความคิดนามธรรม

อานันท์ กาญจนพันธุ์ ยังได้อธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบวิธีคิด การสร้างความคิดเชิงนามธรรม กับระบบสัญลักษณ์ในสังคมไทยเอาไว้ที่น่าสนใจยิ่ง กล่าวคือ การสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทยนั้น อาศัยหลักที่อาจกล่าวได้กว้างๆ ก็คือ คนไทยมองปรากฏการณ์รูปธรรมที่หลากหลายต่างๆ ว่าสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างกว้างขวางมาก ไม่ค่อยแบ่งปรากฏการณ์รูปธรรมเป็นส่วนๆ แม้แต่บุคคล คนไทยก็ไม่ค่อยมองในฐานะเป็นปัจเจกบุคคล ทว่านิยมบุคคลจากความสัมพันธ์ของเขากับบุคคลอื่นอีกต่อหนึ่ง ความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์รูปธรรมเหล่านี้ คนไทยมองว่าตั้งอยู่บนฐานของศีลธรรม ศีลธรรมซึ่งเป็นฐานแห่งความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์รูปธรรมต่างๆ นี้ อาจเป็นศีลธรรมของพระพุทธศาสนาหรือของระบบความเชื่อที่มีมา

ก่อนเรารับนับถือพุทธศาสนาก็ได้ ดังนั้นความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทยจึงมักเกี่ยวโยงกับศีลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ

ไม่เพียงแต่ความแตกต่างจากการสร้างความคิดนามธรรมของตะวันตกเท่านั้น ในวัฒนธรรมไทย การแสดงออกซึ่งความคิดนามธรรมและการถ่ายทอดปลูกฝังความคิดนามธรรมยังแตกต่างจากตะวันตกอีกด้วย อันนี้เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เข้าใจผิดว่าไม่มีการสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทย เพราะการแสดงออกและการถ่ายทอดปลูกฝังความคิดนามธรรมของไทยนั้นอาศัยสื่อที่แตกต่างจากของตะวันตกโดยสิ้นเชิง ในวัฒนธรรมไทยไม่นำความคิดนามธรรมมาอภิปรายอย่างตรงไปตรงมาเหมือนฝรั่ง แต่อาศัยสื่อสามอย่างด้วยกัน คือ สัญลักษณ์ พิธีกรรม และการปฏิบัติ

สัญลักษณ์ที่ใช้สำหรับสื่อความคิดนามธรรมมักเป็นการแปรเปลี่ยนให้ความคิดนามธรรมมีลักษณะเป็นรูปธรรมมากขึ้น ส่วนพิธีกรรมและงานประเพณีก็เป็นสื่อแสดงออกและปลูกฝังซึ่งความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมอย่างมาก หากนำเอาพิธีกรรมและงานประเพณีมาวิเคราะห์ ก็จะเห็นความคิดนามธรรมที่แฝงอยู่เบื้องหลัง โดยเฉพาะการหล่อหลอมจิตใจให้มีสำนึกถึงการอยู่อย่างเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นการมองโลกและชีวิตจากฐานทางศีลธรรม พิธีกรรมจึงสื่อและปลูกฝังความคิดนามธรรมอันลึกซึ้งให้แก่สมาชิกของสังคม โดยไม่ต้องใช้ภาษาอธิบายกันอย่างตรงไปตรงมา การที่จะเข้าใจการสร้างความคิดนามธรรมของไทยจึงต้องอาศัยการวิเคราะห์และตีความจากพิธีกรรมไปสู่ความหมายของความคิดนามธรรมอีกทอดหนึ่ง การปฏิบัติในชีวิตประจำวันตามปกติก็แฝงความคิดนามธรรมเอาไว้ โดยเฉพาะการปฏิบัติที่มีจารีตประเพณีกำกับอย่างชัดเจนแน่นอน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2548: 116-126)

#### 4.1.3 การประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”: ภาพสะท้อนวิถีคิดของชาวล้านนา

##### 4.1.3.1 การให้ความหมายใหม่แก่สรรพสิ่งในการประกอบพิธีกรรม

ตามความหมายเกี่ยวกับ “วิถีคิด” ในข้างต้น พิธีกรรมจึงเปรียบเสมือนภาษาที่บ่งบอกถึง “ความศักดิ์สิทธิ์” ในความหมายใหม่ เนื่องจากพิธีกรรมเป็นการเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์กับความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งรอบตัวของมนุษย์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมให้กลายเป็นรูปธรรมที่สามารถเข้าใจได้ผ่านระบบสัญลักษณ์ซึ่งมีอยู่ในปฏิบัติการในพิธีกรรม ดังนั้นในกรณีของชาวล้านนาที่มีการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” เพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยและความขัดแย้ง ในสังคม จึงเป็นการตีความหมายใหม่ให้กับพิธีกรรมโดยเลือกใช้วิธีการผลิตซ้ำพิธีกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาในสังคมสมัยใหม่ ที่มีบริบทแตกต่างไปจากปัญหาในอดีต

นิตี เอียวศรีวงศ์ ได้อธิบายเกี่ยวกับพิธีกรรมเอาไว้โดยมองว่า พิธีกรรมคือ “มาตรการที่จะให้ความหมายใหม่แก่สิ่งต่างๆ ความหมายนั้นต้องมีความสำคัญจนกระทั่งเป็นผลให้ ผู้คนที่เกี่ยวข้องเปลี่ยนแปลงหรือปรับความสัมพันธ์ที่มีกับผู้ถูกกระทำในพิธีกรรมเสียใหม่” นิตีได้ยกตัวอย่าง ประเด็นของพิธีกรรมประยุกต์ในกรณีของพิธีบวชป่าเพื่ออธิบายเกี่ยวกับมาตรการให้ความหมายใหม่ โดยชี้ว่า “เมื่อชาวบ้านเชิญพระสงฆ์แล้วพากันออกไป “บวชป่า” ก็คือการให้ความหมายใหม่แก่ต้นไม้ และป่านั้นเอง” และ “พิธีกรรม “บวชป่า” ไม่ใช่การสืบพระศาสนาหากเป็นพิธีกรรมที่จะให้ความหมายใหม่แก่ต้นไม้และป่าว่าเป็นที่พึ่งของคน เหมือนพระภิกษุเป็นที่พึ่งของฆราวาส ผ้าเหลืองที่นำไปผูกกับต้นไม้ก็สอดคล้องกับประเพณีการห่มผ้าให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (พระธาตุ พระพุทธรูป ต้นไม้ ศาลเพียงตา ฯลฯ) ของคนไทยโบราณ จึงเท่ากับเป็น “ภาษา” ที่บอกให้รู้ว่าต้นไม้และป่านั้นศักดิ์สิทธิ์ในความหมายใหม่” (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2540: 222)

ตามแนวคิด ความหมายและตัวอย่างในข้างต้นของนิตี เอียวศรีวงศ์ ช่วยให้เราเข้าใจว่าพิธีกรรมประยุกต์ในสังคมสมัยใหม่ย่อมเกิดจากการเลือกความหมายหรือการตีความของชาวบ้านเอง ดังนั้นพิธีกรรมประยุกต์จึงเท่ากับเป็น “มาตรการในการให้ความหมายใหม่” กับสิ่งต่างๆ ในทัศนะของชาวบ้าน หากพิจารณาจากการประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาสมัยใหม่แล้ว การประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างไปจากพิธีกรรมแบบจารีตโบราณดั้งเดิมในอดีต จึงเป็นการสร้างสถานภาพใหม่ให้สิ่งกับที่ชาวบ้านทำพิธีสืบชะตา ส่ง และถอนให้นั่นเอง แต่จุดมุ่งหมายของการให้ความหมายใหม่แก่สิ่งต่างๆ ก็ยังคงเป็นจุดมุ่งหมายเดียวกันกับพิธีตามแบบจารีตโบราณ ดังกระบวนการในภาพประกอบที่ 105



ภาพประกอบที่ 104 การสร้างความหมายใหม่ในพิธีกรรมบวชป่า

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกันแล้วจะพบว่า กระบวนการสร้างความหมายใหม่ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นั้นมีการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมตั้งแต่จุดเริ่มต้นแรกสุดของกระบวนการในปฏิบัติการ กล่าวคือ ปรับเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการจะสืบชะตา ส่ง และถอนไปจากกระบวนการในปฏิบัติการพิธีกรรมแบบจารีตดั้งเดิม ไปสู่สิ่งใหม่ คือแม่น้ำลำธาร ภูเขา ป่าไม้ สิ่งปลูกสร้าง อาคาร

รวมทั้งสิ่งเหนือธรรมชาติอื่นๆ ทำให้เกิดภาวะใหม่กับสิ่งดังกล่าว กระบวนการสร้างความใหม่ให้กับพิธีกรรมสามารถแบ่งลักษณะสำคัญออกเป็น 4 กระบวนการ อันได้แก่

1) กระบวนการตัดขาดจากภาวะดั้งเดิมที่เป็นอัมงคล เช่น ในกรณีพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน แม่น้ำกก แม่น้ำยม แม่น้ำโขง แม่น้ำสาละวิน พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง เป็นพิธีกรรมที่ตัดขาดจากสภาวะพิบัติภัยแล้วเริ่มต้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อตัดขาดจากภาวะความเป็นอัมมงคลแล้วจึงรื้อฟื้นภาวะมงคลให้กับสิ่งต่างๆ ที่ประกอบพิธี “สืบ ส่ง ถอน” อีกครั้งด้วยการต่ออายุหรือสืบชะตา

ในระบบความคิดของชาวล้านนานั้น แม่น้ำลำธารมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ผีน้ำ-ผีห้วย” ในบริเวณต้นน้ำลำธารก็เป็นที่ตั้งสถิตของ “ผีขุนห้วย” พิบัติภัยที่เกิดขึ้นจากน้ำไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วมหรือภัยแล้งในทัศนะของชาวบ้านแล้ว ล้วนเกิดขึ้นจากการกระทำสิ่งอัมงคลไม่ถึงงามและกระทำการต่างๆ อันเป็นขีดขวางต่อแม่น้ำซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับระบบศีลธรรมทางสังคมและหลักจารีตของชาวล้านนาที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบคัมภีร์เรื่องขีดขวางต่างๆ (เช่น ในคัมภีร์พิชณูถามแม่นางธรณี) ไม่ว่าจะเป็นการตัดไม้ทำลายป่า การรุกกล้าที่สาธารณะของชุมชน การขุดหรือถมทางน้ำสาธารณะต่างๆ การประกอบพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” จึงมีความมุ่งหมายที่จะตัดขาดจากภาวะเดิมที่เป็นอัมงคลและเริ่มต้นภาวะใหม่ ด้วยการรื้อฟื้นความเป็นสิริมงคลให้กับแม่น้ำอีกครั้ง

2) กระบวนการตอกย้ำอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในกรณีพิธีสืบชะตา ดอยหลวงอินทนนท์ แม้ว่าจะไม่ได้เกิดพิบัติภัยกับชุมชน แต่ชาวบ้านในอำเภอจอมทองร่วมกันประกอบพิธีสืบชะตา ดอยอินทนนท์ และปรับสร้างพิธีดังกล่าวให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบพิธีกรรมทางการเกษตรประจำปีของชุมชนที่ใช้น้ำจากเหมืองฝายหลวงจอมทองร่วมกัน อันได้แก่ พิธีไหว้ผีฝาย พิธีห่อหุ้มเหมือง พิธีบูชาเจ้าพ่ออินทนนท์ และพิธีสืบชะตา ดอยหลวงอินทนนท์ โดยแนวความคิดเรื่อง ดอยอินทนนท์ เป็นภูเขาคือเป็นต้นน้ำหลักของชุมชนนั้นเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ว่าจะเป็นผีขุนน้ำ-ผีดอยที่ชาวบ้านนับถือมาแต่โบราณกาลแล้ว การประกอบพิธีสืบชะตา ดอยจึงเท่ากับเป็นการตอกย้ำอำนาจของความศักดิ์สิทธิ์ของดอยอินทนนท์ในฐานะ “ขุนน้ำ” ให้เข้มข้นมากยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับกรณีพิธีแห่ช้างเผือกของชาวลำปาง แม้ว่าจะไม่ได้เกิดพิบัติภัยแล้ง แต่ชาวบ้านก็ยังประกอบพิธีกรรมแห่ช้างเผือกกันเป็นประจำทุกปี จึงเท่ากับเป็นการตอกย้ำอำนาจความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของเจ้าพ่อขุนตานในฐานะผีบรรพบุรุษร่วมกันของชุมชน



3) การล้างหรือถอดถอนความเป็นอปมงคล ในกรณีพิธีสูตรถอนชัตคูกเก่า เวียงเชียงใหม่ มีลักษณะเป็นพิธีล้างสิ่งอปมงคล และพิธีถอนชัตคูกออกจากพื้นที่ แล้วเปลี่ยนให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่มีภาวะความบริสุทธิ์ปราศจากมลทินด้วยการประกอบพิธีสงฆ์และถอนสิ่งอปมงคลหรือความไม่ดั่งามต่างๆ ให้หลุดพ้นจากพื้นที่ไป สามารถที่จะใช้สอยพื้นที่ในกิจการสาธารณะอื่นๆ ของชุมชนชาวเชียงใหม่ได้ คล้ายคลึงกับกรณีการประกอบพิธีขอขมาแม่น้ำปิงหลังเกิดพิบัติภัยน้ำท่วมเมืองเชียงใหม่ พิธีกรรมขอขมาด้วยการเข่นสรวงสังเวยต่อแม่น้ำปิง ก็คือการส่งสิ่งอปมงคลที่ชาวเชียงใหม่ได้กระทำการที่เป็นชัตคูกต่อแม่น้ำ

4) กระบวนการสร้างภาวะความเป็นมงคล ในกรณีของพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์และสวดมนต์ข้ามปี วัดพระสิงห์วราวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ก็มีลักษณะของสร้างภาวะความเป็นมงคลให้กับกาละใหม่ กล่าวคือ ช่วงเวลาส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ตามแบบปฏิทินสากลตะวันตกนั้นไม่ได้มีภาวะของความเป็นมงคลสำหรับคนไทยเหมือนเช่นในกรณีของประเพณีสงกรานต์อันเป็นช่วงเวลาเปลี่ยนรอบปีตามแบบจารีตประเพณีโบราณ ดังนั้นประกอบพิธีกรรมสืบชะตา ส่งเคราะห์และสวดมนต์ข้ามปีจึงเท่ากับเป็นการสร้างความเป็นมงคลให้เกิดขึ้นกับช่วงเวลาปีใหม่ตามแบบสากลนั่นเอง

กระบวนการสร้างความหมายใหม่ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนประยุกต์ในองค์ประกอบต่างๆ แต่สาระสำคัญของพิธีกรรมยังคงดำรงอยู่อย่างชัดเจน การสืบ (prolong) หรือต่ออายุสิ่งอันเป็นมงคลหรือสิ่งที่ดั่งามของชุมชนบ้านเมือง และการสืบหรือต่ออายุให้กับสิ่งที่ประสพภาวะชะตาร้ายชะตาขาด การส่ง (worship) และ การถอน (expel) สิ่งอปมงคลหรือสิ่งที่ไม่ดั่งามออกไปจากชุมชนบ้านเมือง ซึ่งอยู่ในกระบวนการสร้างความหมายใหม่ให้กับพิธีกรรมนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะให้ได้ว่าเป็นกระบวนการในการจัดการให้เกิดสวัสดิภาพและสวัสดิมงคลกับสิ่งต่างๆ ตามระบบวิธีคิดของชาวล้านนา

#### 4.1.3.2 การสื่อสารความหมายใหม่ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”

ในงานวิจัยเรื่อง วิธีคิดของคนไทย: พิธีกรรมช่วงผีพื่อนของลาวข้าวจังหวัดนครราชสีมา ของสุริยา สมุทคุปต์และคณะ ได้นำเสนอว่า “พลังอำนาจของพิธีกรรมอยู่ที่การสื่อสารความหมายที่เกิดขึ้นในพิธีกรรม ทั้งที่เป็นการสื่อความหมายระหว่างผู้ร่วมพิธีด้วยกันเองและสื่อความหมายไปยัง “ผู้ชม” ในแง่ที่พิธีกรรมจึงเป็น “ภาษา” อย่างหนึ่งที่สามารถอ่าน รับรู้และเข้าใจได้

จากการพิจารณาสัญลักษณ์ คำพูดและพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในบริบทพิธีกรรม” (สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ, 2540: 223)

ภาษาในพิธีกรรมมุ่งสื่อสารกับผู้ร่วมพิธีกรรมทั้งที่เป็นผู้จัดพิธีและผู้ชมพิธี ภาษาในพิธีกรรมจึงมีฐานะเป็น “สาร” (message) ที่ผู้ส่งสาร (sender) ต้องการจะส่งไปยังผู้รับสาร (receiver) ตัว “สาร” ของพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่ผ่านกระบวนการสร้างความหมายใหม่ จึงเป็นสารที่ผู้จัดพิธีต้องการจะสื่อไปยังผู้ร่วมพิธี หรือ “ผู้ชม” โดยที่ “สาร” ดังกล่าวยังคงใช้ระบบสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายของพิธีกรรมเช่นเดียวกับพิธีตามแบบจารีตโบราณ แตกต่างกันตรงที่สัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมตามแบบจารีตโบราณได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยกระบวนการสร้างความหมายใหม่ ชาวบ้าน-ชุมชน และรัฐ (องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นหรือจังหวัด) ในฐานะผู้จัดพิธี จำเป็นต้องประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีกรรมให้เข้ากับบริบทใหม่ที่แตกต่างไปจากอดีต กระบวนการดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้พิธีกรรมสามารถที่จะสื่อสารกับผู้ชมภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมสมัยใหม่ได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการที่ประกอบสร้างให้เกิดภาวะ “ความทันสมัย” ให้กับพิธีกรรม

เจียรชาย อักษรดิษฐ์ ได้เสนอความคิดว่า “ในโครงสร้างของพิธีกรรม ดูเหมือนว่าสัญลักษณ์ถือเป็นหน่วยเล็กที่สุด ซึ่งระบบศาสนาทุกศาสนาจะประกอบด้วยต่างๆ ประกอบกันอยู่อย่างมากมาย และมีความหมายที่แตกต่างกันไป แต่ก็มีลักษณะที่ร่วมกันอยู่ด้วยความหมายของการศึกษาแบบ “สัญลักษณ์นิยม” (symbolism) โดยไม่จำเป็นต้องแสดงเฉพาะสิ่งของ อาจเป็นในลักษณะของอากัปกริยาท่าทาง หรือกิจกรรมที่กระทำร่วมกัน รวมถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรือการใช้พื้นที่และเวลาต่างๆ” (เจียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 59) จากการวิเคราะห์ตามแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยค้นพบว่า การประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” เพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยและความขัดแย้งในสังคม ล้วนน่าจะมีการปรับเปลี่ยนสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายใหม่ดังรายละเอียดในตารางที่ 14-23





ตารางที่ 16 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีกรรม							คัมภีร์ที่ใช้ในพิธี				
		วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี	ผู้ร่วมพิธี	สถานที่ประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธี	การประกอบพิธี	ระยะเวลาในการประกอบพิธี	สูตร	เทศน์				
พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง เชียงราย	พิธีสืบชะตา	เดิม	ครอบครัว / ชุมชน / เมือง	เดิม	บ้าน / หมู่บ้าน (ใจบ้าน) / เมือง (หลักเมือง / ประตูเมือง วัด)	เดิม	โขงชะตา / เครื่องสืบชะตา / เครื่องบูชาทั่วทั้งสี่	เดิม	พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ / พิธีสูตรสืบชะตา / พิธีเทศน์ธัมมัสการา / กรีกวาชานสูตร	เดิม	สูตรสืบชะตา / โดย อากาจารย์ / วัดและพระสงฆ์ (อื่นๆ)	เดิม	สารา / กรีก / วิชาน / สูตร (หรืออื่นๆ)
		ใหม่	กระรวง / ชุมชน / วัฒนธรรม / จังหวัด / ชร.	ใหม่	หาดทรายริมแม่น้ำโขง / อำเภอ / ริมแม่น้ำ / จังหวัด / สปป.ลาว / นักข่าว	ใหม่	ปรับเปลี่ยนย้ายโขงชะตาไปไว้ในรั้วราชวัตรริมแม่น้ำโขง	ใหม่	เพิ่มพิธีบวงสรวงแม่น้ำโขงและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำก่อนพิธีสืบชะตาแม่น้ำ	ใหม่	ในระหว่างการเกิดพิบัติภัยแม่น้ำโขงแห่งยอด	✕	ใหม่

ตารางที่ 17 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีกรรม						คัมภีร์ที่ใช้ในพิธี		
		วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี	ผู้จัด	ผู้ร่วมพิธี	สถานที่ประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธี	การประกอบพิธี	วันเวลาในการประกอบพิธี	สูตร	เทศน์
พิธีสืบชะตาแม่น้ำยมแพร่	พิธีสืบชะตา	เดิม สืบดวงชะตาคนบ้าน หรือเมือง ยามดวงชะตาตก มีการทำนายทายทักว่ามีบาปเคราะห์ หลังเจ็บป่วย หรือประสบอุบัติเหตุร้ายแรง	เดิม ครอบครัว / ชุมชน / เมือง	เดิม ครอบครัว / ชุมชน / เมือง	เดิม บ้าน หมู่บ้าน (ใจบ้าน) เมือง (หลักเมือง ประตุมือง วัด)	เดิม โจงชะตา เครื่องสืบชะตา เครื่องบูชาท้าวทั้งสี่	เดิม พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ พิธีสูตรสืบชะตา พิธีเทศน์ธัมมัสสารา กริกวิฆขานสูตร	เดิม หลังสงกรานต์ หรือเดือน 9 เหนือ หรือ หลังการเกิด พิบัติภัยร้ายแรง	เดิม สูตรสืบชะตา โดย อาจารย์ วัดและ พระสงฆ์ (หรืออื่น ๆ)	เดิม เทศน์
		ใหม่ สืบดวงชะตาให้แม่น้ำยม สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำยม รณรงค์ต่อต้านโครงการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น อนุรักษ์ป่าสักทองแห่งสุดท้ายของประเทศไทย	ใหม่ ชุมชน หลักร 4 หมู่บ้าน อบต. / อุตสาหกรรม แห่งชาติ แม่ยม	ใหม่ ชุมชน หลักร 4 ชุมชน / หน้า ที่รัฐ / NGO / นักวิชา การ / นักข่าว	ใหม่ ริมแม่น้ำยม และป่าสักทองในอุทยานแห่งชาติแม่ยม	ใหม่ ตัดเครื่องสืบชะตา บางส่วนออกในส่วนของสัญลักษณ์แทนชาติทั้ง 4 ของมนุษย์ แทนด้วยผ้าที่ใช้สำหรับพิธีบูชา	ใหม่ เพิ่มพิธีบูชา (บางต้นสักทอง) หลังประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำ	ใหม่ เดือนกุมภาพันธ์-เดือนมีนาคม (ประมาณเดือน 6 เหนือ) *ภายหลังจากมีกระแสของการรื้อฟื้นโครงการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น หลังน้ำท่วมใหญ่ปี 2553-2554	✕	ใหม่ ไม่มีการเทศน์



ตารางที่ 19 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงราย

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีกรรม						คัมภีร์ที่ใช้ในพิธี	
		วัตถุประสงค์	ผู้ร่วมพิธี	สถานที่ประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธี	การประกอบพิธี	ระยะเวลาในการประกอบพิธี	สูตร	เทศน์
พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง เชียงใหม่	พิธีสงฆ์	เดิม เทศบา ลและ ชุมชน	เดิม ชาว บ้าน ใน เมือง เชียง ใหม่	เดิม แม่น้ำปิง เจดีย์แก้ว หน้าสำนักงาน เทศบาลนคร เชียงใหม่	เดิม สะตวงโสดเครื่อง บัตรพัดตีตามแบบ ล้านนา	เดิม ทำพิธีบูชาและ ส่งสะตวงลงใน แม่น้ำปิง	เดิม วันลอยกระทง ประเพณียี่เป็ง เดือนยี่เห่นือ	เดิม คำโอภาส	✕
		ใหม่ ผู้ว่า ราชการ จังหวัด และ หน่วย งานใน จังหวัด	ใหม่ ข้า ราชการ	ใหม่ แม่น้ำปิง หน้าจวนผู้ว่า ราชการจังหวัด เชียงใหม่ เชิงสะพานวรั	ใหม่ เครื่องบูชา บวงสรวง เครื่องบูชาพิธีขึ้น ท้าว ทั้งสี่	ใหม่ เจริญพระพุทธ มนต์ ตักบาตรจากนั้น ทำพิธีส่งแล้วนำ เครื่องบูชาในพิธี บวงสรวงและขึ้น ท้าวทั้งสี่ไปส่งสะ ตวงลงในแม่น้ำ ปิง	ใหม่ หลังเกิดพิบัติภัยน้ำ ท่วมเมืองเชียงใหม่	ใหม่ คำโอภาส (เพิ่มการ เจริญพระ พุทธมนต์)	✕



ตารางที่ 20 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสูตรถอนชัตคุกเก่า จังหวัดเชียงใหม่

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	วัตถุประสงค์ในการ		สถานที่ประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธี	การประกอบพิธี	วันเวลาในการประกอบพิธี	คัมภีร์ที่ใช้ในพิธี	
		ผู้จัด	ผู้ร่วมพิธี					สูตร	เทศน์
พิธีสูตรถอนชัตคุกเก่า เชียงใหม่	พิธีถอน (เพิ่มพิธีสง)	วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี		เดิม อาคารบ้านเรือน วัด ศาสนสถาน สถานที่ซึ่งมีการ ตายผิดปกติ สถานที่เกิดพิบัติภัย เช่น ไฟไหม้	เดิม เครื่องประกอบพิธี ถอนอย่างใดอย่าง หนึ่ง (เฉพาะของแต่ ละพิธี)	เดิม ทำพิธีสูตรถอน ตามแต่แบบแผน ของแต่ละพิธี	เดิม เมื่อทำการทูล อาคารบ้านเรือน วัด ศาสนสถาน หรือ หลังเกิดพิบัติ ภัย หรือ หลังเกิด การตาย	เดิม คำสูตร ถอน เฉพาะ ของแต่ ละพิธี	x
		เดิม ครอบ ครัว หรือ ชุมชน หรือ วัด	เดิม ครอบ ครัว หรือ ชุมชน						
		ใหม่ ถอนอัมงคล ชี ดวงและทำบุญ อุทิศส่วนกุศลให้แก่ ผู้เสียชีวิตในบริเวณ เรือนจำเก่าจังหวัด เชียงใหม่เพื่อล้าง อาถรรพ์แล้วนำพื้นที่ ไปใช้ในการ สาธารณสุขประโยชน์	ใหม่ สำนัก งาน จังหวัด และ สำนัก งาน พระ พุทธ ศาสนา	ใหม่ เรือนจำเก่า	ใหม่ 1) เครื่องประกอบ พิธีถอนชัต ถอน แผ่นดิน 2) เครื่องประกอบ พิธีสังฆิตสูดอบาท 3) เครื่องบวงสรวง สังคัลสิทธิ์ของคูก และพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ 4) เครื่องบูชา พระพุทธรูป	ใหม่ 1)ทำพิธีเข้ากุหล 9 วัน 9 คืน 2)ทำพิธีขบทำลาย กำแพงคุก 3)พิธีแห่ พระพุทธรูปเข้าคุก 4)พิธีสูตรถอน 5)พิธีสังฆิตสูดอบาท	ใหม่ ก่อนทูลอาคาร และกำแพง เรือนจำ	ใหม่ 1)คำ สูตร ถอน 2)คำ สังฆิต	x



ตารางที่ 22 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี จังหวัดเชียงใหม่

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีกรรม											
		วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี	ผู้จัด	ผู้ร่วมพิธี	สถานที่ประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธี	การประกอบพิธี	วันเวลาในการประกอบพิธี	คัมภีร์ที่ใช้ในพิธี				
พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี วัดพระสิงห์ วรมหาวิหาร เชียงใหม่	พิธีสืบชะตา และพิธีส่ง	เดิม	ครอบครัว	เดิม	บ้าน หมู่บ้าน (เจ้านาย) หรือวัด	เดิม	โองงชะตา เครื่องสืบชะตา เครื่องบูชาท้าวทั้งสี่ เครื่องส่งเคราะห์ (สะตวง)	เดิม	พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ พิธีสูตรสืบชะตา พิธีเทศน์ธัมมัสรา กรีกวิชานสูตร และพิธีส่งเคราะห์	เดิม	สูตรสืบชะตา ชะตา คำส่งเคราะห์ สูตร (หรืออื่น ๆ)	เดิม	สารา กรีก วิชาน สูตร (หรืออื่น ๆ)
		ใหม่	วัด	ใหม่	วัด	ใหม่	เพิ่มเติมบูชาปีนักษัตร แผ่นชะตาปีเกิด คัมภีร์ส่งเคราะห์ (ขนดเล็กเฉพาะบุคคล)	ใหม่	1)สวดมนต์ข้ามปี 2)สืบชะตาหลวง 3)ส่งเคราะห์	ใหม่	สูตรสืบชะตา ส่วนส่งเคราะห์ คราะห์ ผู้ส่งอาถรรพ์เอง	ใหม่	แล้วแต่วัน

ตารางที่ 23 การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง

พิธีกรรม	ประเภทพิธี	การประยุกต์สัญลักษณ์ในพิธีกรรม						คัมภีร์ที่ใช้ในพิธี	
		วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี	ผู้ร่วมพิธี	สถานที่ประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธี	การประกอบพิธี	ระยะเวลาในการประกอบพิธี	สูตร	เทศน์
พิธีแห่ช้างเผือก	พิธีสงฆ์	เดิม ส่งเครื่องสังเวทบูชา เทวดา อารักษ์ ผี บรรพบุรุษ ผีบ้านผี เมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในช่วงก่อนฤดูกาล ทำนาในแต่ละปี	เดิม ชุมชน ที่ใช้น้ำ จากลำ น้ำแม่ ตาน ร่วมกัน	เดิม ที่สถิตของสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ที่ ต้องการจะทำพิธี สงฆ์ หรือ สังเวท	เดิม เครื่องสัง และอื่นๆ ตาม แบบล้านนา	เดิม ทำพิธีส่งเครื่อง สังเวทบริเวณ สถานที่ที่เป็นที่ สถิตแต่สิ่ง ศักดิ์สิทธิ์	เดิม สืบทอดมาหลวง จัดได้ทั่วไป ส่วนสังเคราะห์ นิยมจัด 16 เมษายน สวด มนต์ข้ามปีมีธรรม นิยมในช่วง สงกรานต์ 2)แห่ 2-3 วัน	เดิม คำสัง	✘
		ใหม่ ส่งเครื่องสังเวทบูชา เทวดา อารักษ์ ผี บรรพบุรุษ ผีบ้านผี เมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในช่วงก่อนฤดูกาล ทำนาในแต่ละปี และทำพิธีขอฝน ไม่ให้เกิดความแห้ง แล้ง	ใหม่ เทศ บาล ร่วมกับ ชุมชน	ใหม่ 1)ชุมชนในเขต อำเภอเกาะคา และห้างฉัตรที่อยู่ ริมน้ำแม่ตาน ทั้งหมด (แห่ไป ตามหมู่บ้าน) 2)วัดปางยงคก 3)วัดห้างฉัตร 4)เวียงลม (เมือง เก่าเจ้าพ่อขุนตาน)	ใหม่ ทุ่งจำลอง ห้างเผือก (ช้างปัจจัยโยนโคใน ความเชื่อจาก เวสสันดรชาดก)	ใหม่ 1)พิธีแห่ช้างเผือก 2)พิธีไหว้เจ้าพ่อ หนานทิพย์ช้างที่ วัดปางยงคก 3)พิธีพุทธศาสนา ที่วัดห้างฉัตร 4)พ่อนดาบพ่อน เจิงและสัง ช้างเผือกถวายเจ้า พ่อขุนตาน	ใหม่ คำสัง ถวาย ช้างเผือก แต่เจ้า พ่อขุน ตาน	ใหม่ เทศน์ ธัมม ปลา ซอน เพื่อขอ ฝน	

การประยุกต์ปรับเปลี่ยนสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ตามการวิเคราะห์ในตารางที่ 14-23 ข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความหมายของภาษาในพิธีกรรมใหม่เนื่องจากวัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรมได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ผู้ร่วมพิธีก็เปลี่ยนแปลงไป และเพื่อให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอีกด้วย การปรับเปลี่ยนสัญลักษณ์ในพิธี “สืบ ส่ง ถอน” สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ระบบ ได้แก่

**4.1.3.2.1 ระบบวัตถุสัญลักษณ์** การประยุกต์ปรับเปลี่ยนวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แยกย่อยออกเป็น 2 กลุ่มคือ วัตถุสัญลักษณ์ประเภทเครื่องประกอบพิธีกรรม และ วัตถุสัญลักษณ์ประเภทคัมภีร์ วัตถุสัญลักษณ์ทั้งสองกลุ่มมีวิธีการปรับเปลี่ยนที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญกล่าวคือ วัตถุสัญลักษณ์ประเภทเครื่องประกอบพิธีกรรม พบว่ามีการปรับประยุกต์ในทุกพิธีกรรม ในขณะที่วัตถุสัญลักษณ์ประเภทคัมภีร์นั้นไม่พบการปรับเปลี่ยนเลย ดังตารางที่ 24

ตารางที่ 24 การปรับเปลี่ยนระบบวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”

วัตถุสัญลักษณ์	วิธีการเปลี่ยนความหมาย	ความหมายใหม่
โฆงชะตา	เพิ่มจำนวน – สืบชะตาแม่น้ำจัน	ต่ออายุให้แม่น้ำ
	ย้ายที่ตั้ง – สืบชะตาแม่น้ำจัน แม่น้ำโฆง	ต่ออายุให้แม่น้ำ
	แยกส่วน – สืบชะตาแม่น้ำก	ต่ออายุให้แม่น้ำ
เครื่องสืบชะตา	ย้ายที่ตั้ง – สืบชะตาแม่น้ำจัน	คืนความอุดมสมบูรณ์กลับสู่ธรรมชาติ
	เพิ่มสิ่งอื่น – สืบชะตาแม่น้ำยม	อนุรักษ์ป่า อนุรักษ์พันธุ์ปลา ต่ออายุแม่น้ำ
เครื่องบูชา / เครื่องบวงสรวง / เครื่องส่ง	เพิ่มเครื่องบูชาน้ำ – สืบชะตาแม่น้ำจัน	เพิ่มสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ
	เพิ่มเครื่องบูชาพระอุปคุต – สืบชะตาแม่น้ำจัน	เพิ่มสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ
	เพิ่มเครื่องบูชาสถูปเจ้าหลวงเชียงใหม่ – สืบชะตาตอยอินทนนท์	สร้างสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ให้กับตอย
	ปรับขนาดของเครื่องส่ง – ส่งเคราะห์ข้ามปี วัดพระสิงห์	เพิ่มจำนวนของผู้ส่งเคราะห์ให้มากขึ้น / ให้ครบทุกคนในครอบครัว
	ใช้สวดทนต์หลายอย่างในพิธีถอนขีดคุก	เพื่อล้างอัปมงคลขีดขวางให้หมดสิ้นไป
สัญลักษณ์ในพิธีกรรมใหม่	สร้างเครื่องสังเวทใหม่ – แห่ข้างเผือก (เดิมใช้ในพิธีขอฝน)	เพิ่มสัญลักษณ์ในการขอฝน

	เพิ่มสัญลักษณ์ใหม่ – แท้พระพุทธรูป เข้าคุก	เพิ่มสัญลักษณ์ในการล้างสิ่งอัปมงคล และรื้อฟื้นความศักดิ์สิทธิ์ให้พื้นที่อีก ครั้ง
	ตุงบูชาปิ่นกษัตริ์ / แผ่นชะตาปีเกิด – สืบชะตาข้ามปี วัดพระสิงห์	สืบชะตาส่งเคราะห์ในปีใหม่สากล คล้ายกับสืบชะตาส่งเคราะห์ช่วง สงกรานต์

วัตถุสัญลักษณ์หลักในพิธีสืบชะตาคือ โขงชะตา ผู้วิจัยพบว่ามีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมที่เคยเป็นวัตถุสัญลักษณ์หลักที่เป็นประธานของเครื่องประกอบพิธีทั้งหมด ถูกประยุกต์ให้เปลี่ยนไปจากเดิมด้วยการเพิ่มจำนวน การย้ายที่ตั้งจากปะรำพิธีไปยังจุดใหม่ และการแยกส่วนประกอบของโขงชะตาออกจากกัน สำหรับเครื่องประกอบพิธีอื่นๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน โดยมีทั้งการย้ายที่ตั้งของเครื่องบวงสรวงเช่นไห้วใหม่ การเพิ่มเครื่องบวงสรวงใหม่ การเพิ่มเครื่องบวงสรวงสำหรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นที่เคยปรากฏในพิธีสืบชะตา

สำหรับวัตถุสัญลักษณ์หลักในพิธีส่งและพิธีถอน คือ เครื่องเช่นสรวงสังเวจ ตามธรรมเนียมประเพณีใช้สะตวงเป็นหลัก พบว่ามีการเพิ่มจำนวนของเครื่องเช่นสรวงสังเวจในพิธีส่ง และการใช้สะตวงของพิธีถอนหลายๆ แบบร่วมกันในพิธีเดียว และมีการปรับขนาดใหม่จากสะตวงขนาดใหญ่กลายเป็นควักหรือกระทวงขนาดเล็กเพื่อให้รองรับกับปริมาณผู้ร่วมพิธีจำนวนมาก และมีการสร้างเครื่องสังเวจใหม่ที่ไม่เคยปรากฏในพิธีส่งและถอนเลย

**4.1.3.2.2 ระบบพฤติกรรมสัญลักษณ์** การประยุกต์ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” มีลักษณะที่หลากหลายเช่นเดียวกับการประยุกต์ปรับเปลี่ยนในระบบวัตถุสัญลักษณ์ โดยการประยุกต์พฤติกรรมสัญลักษณ์นั้นมีลักษณะร่วมกันคือ มักเป็นการนำพฤติกรรมสัญลักษณ์จากพิธีกรรมอื่นมาเสริมในพิธี “สืบ ส่ง ถอน” หรือสร้างพฤติกรรมสัญลักษณ์ขึ้นมาใหม่ แล้วแทรกลงไปในพิธีกรรม ดังตารางที่ 25

ตารางที่ 25 การปรับเปลี่ยนระบบพฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”

พฤติกรรมสัญลักษณ์	วิธีการเปลี่ยนความหมาย	ความหมายใหม่
เพิ่มการบวงสรวง	การอาราธนาและบวงสรวงพระ อุปัคต – สืบชะตาแม่น้ำจัน	เพิ่มสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้าไปในพิธี มีพระ อรหันต์ดูแลปกป้องรักษาพิธีและดูแล แม่น้ำ
	บวงสรวงพระเจ้าอินทวิชยานนท์ – สืบชะตาดอยอินทนนท์	สร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้กับดอย / เจ้าพ่ออินทนนท์ (ปกป้องรักษาขุนน้ำ)

เพิ่มประกอบพิธีกรรมอื่นๆ	ตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปเข้าพิธีสืบชะตา / เทน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ผ่านการสุตรสืบชะตา กลับลงแม่น้ำ – สืบชะตาแม่น้ำจัน	ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์แก่แม่น้ำมากขึ้น
	อ่านโองการสาปแช่ง – สืบชะตาแม่น้ำจัน	เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ ป้องกันการทำลายป่าต้นน้ำ
	พ้อนบูชาแม่น้ำ – สืบชะตาแม่น้ำจัน	บูชาแม่น้ำในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์
	รดน้ำดำหัว – สืบชะตาแม่น้ำกก	พิธีสืบชะตาและสงกรานต์เป็นพิธีร่วมกัน
	นำไม้ค้ำชะตาไปค้ำไม้ใหญ่ในป่า – สืบชะตาตอยอินทนนท์	ค้ำจุนชะตาป่าต้นน้ำบนยอดตอย
	บวชต้นสัก – สืบชะตาแม่น้ำยม	ทำให้แม่น้ำและป่ากลายเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันของชุมชน
	บูชาควักส่งเคราะห์ (ทำด้วยตัวเอง อ่านคาถาส่งเอง) – ส่งเคราะห์ข้ามปี	สมาชิกในครอบครัวทุกคนได้ส่งเคราะห์ด้วยตนเอง
	ไหว้ผีห้วยผืนน้ำ (กะเหรี่ยง) และ ขอพรพระเจ้ารักษาแม่น้ำ – สืบชะตาแม่น้ำสาละวิน	บูชาแม่น้ำร่วมกับพิธีสืบชะตา สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับแม่น้ำร่วมกับศาสนาพุทธ
	แห่พระพุทธรูปเข้าคุก – สุตรถอนคุกเชียงใหม่	สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่อีกครั้ง
	พ้อนดาบพ้องใจบูชาเจ้าพ่อขุนตาน	บูชาเจ้าพ่อขุนตาน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาต้นน้ำแม่ตาน
สร้างพฤติกรรมสัญลักษณ์ใหม่	เข้ารุกขมูล 9 วัน 9 คืน – สุตรถอนคุกเชียงใหม่	สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่อีกครั้ง อุทิศส่วนกุศลให้ผู้เสียชีวิต
	พิธีทูปทำลายป้ายและกำแพงคุก – สุตรถอนคุกเชียงใหม่	สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่อีกครั้ง
	แห่ช้างเผือกไปตามหมู่บ้าน / ถวายช้างเผือกแด่เจ้าพ่อขุนตาน – แห่ช้างเผือก	สร้างสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันระหว่างชุมชนที่ใช้แหล่งน้ำเดียวกัน

**4.1.3.2.3 ระบบพื้นที่สัญลักษณ์** การประยุกต์ปรับเปลี่ยนพื้นที่สัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ผู้วิจัยพบว่าแม้ว่าจะมีความหลากหลายในการปรับเปลี่ยนพื้นที่สัญลักษณ์น้อยกว่าระบบวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ แต่การปรับเปลี่ยนพื้นที่สัญลักษณ์ก็มี

ความหมายสำคัญต่อการประยุกต์พิธีกรรมมาก กล่าวคือ พื้นที่ซึ่งใช้ประกอบพิธีกรรมจำเป็นต้องมีการเลือกพื้นที่ใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทของปัญหาพิบัติภัยแต่ละชุมชน

ตารางที่ 26 การปรับเปลี่ยนระบบพื้นที่สัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบที่ 1

พื้นที่สัญลักษณ์	วิธีการเปลี่ยนความหมาย	ความหมายใหม่
เปลี่ยนพื้นที่ประกอบพิธี	เปลี่ยนจากพื้นที่เฉพาะไปสู่พื้นที่สาธารณะของชุมชน (เปลี่ยนจากใจบ้านสะดือเมืองหรือวัดไปสู่แม่น้ำ ปาดอย คุก – สืบชะตาแม่น้ำ ขอมมาแม่น้ำปิง สุตรถอนคุก	สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ใหม่หรือ รื้อพื้นที่และตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่เดิมที่เคยมีความศักดิ์สิทธิ์มาก่อนหรือล้างอัปมงคลออกจากพื้นที่

ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนพื้นที่สัญลักษณ์ ในบางกรณีมีความสอดคล้องกับพื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามตำนานของชุมชน หรือสร้างพื้นที่สัญลักษณ์ใหม่แต่ยังคงมีความสอดคล้องกับระบบความเชื่อเดิมของชุมชนอยู่ ซึ่งมีความสำคัญในเชิงการสื่อความหมายเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรมแต่ละพิธี

ตารางที่ 27 การปรับเปลี่ยนระบบพื้นที่สัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบที่ 2

พื้นที่สัญลักษณ์	วิธีการเปลี่ยนความหมาย	ความหมายใหม่
เปลี่ยนพื้นที่ประกอบพิธี	เลือกสถานที่ให้สอดคล้องกับการรับรู้ของชุมชน	สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีมากยิ่งขึ้น
	ผาถ่าน (ตำนานปู่ละหึ่ง) – สืบชะตาแม่น้ำโขง	สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีมากยิ่งขึ้น
	ป่าสักทองริมแม่น้ำยมในจุดที่เป็นพื้นที่สำรวจเพื่อก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น – สืบชะตาแม่น้ำยม	สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นในพื้นที่นั้น (กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน)
	จวนผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ – ขอมมาแม่น้ำปิง	ศูนย์กลางของจังหวัด / ผู้แทนในการขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเมือง
	ยอดดอยอินทนนท์ – สืบชะตาดอยอินทนนท์	ตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นในพื้นที่ (เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน)
	เวียงลม ประตูดอยขุนตาน (ตำนานเจ้าพ่อขุนตาน) – แห่ช้างเผือก	สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีมากยิ่งขึ้น



4.1.3.2.4 ระบบเวลาสัญลักษณ์ การประยุกต์ปรับเปลี่ยนเวลาสัญลักษณ์  
ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ผู้วิจัยพบว่ามีการประยุกต์ปรับเปลี่ยนเกี่ยวกับเวลา คือ

ตารางที่ 28 การปรับเปลี่ยนระบบเวลาสัญลักษณ์ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”

เวลาสัญลักษณ์	วิธีการเปลี่ยนความหมาย	ความหมายใหม่
เปลี่ยนเวลาประกอบพิธี	ปรับเวลาใหม่ให้กลายเป็นพิธีที่จัด ประจำตามปฏิทินประจำปีของชุมชน -สืบชะตาแม่น้ำ -สืบชะตาตอย -แห่ช้างเผือก -สืบชะตา ส่งเคราะห์ สวมนต์ข้ามปี	กลายเป็นพิธีที่ต้องจัดเป็นประจำของ ชุมชน / หน่วยงาน
เปลี่ยนเวลาประกอบพิธี	ปรับจากช่วงเทศกาลตามประเพณี เดิมให้เข้ากับประเพณีใหม่ -สืบชะตาแม่น้ำกอก+สงกรานต์ -สืบชะตา ส่งเคราะห์ สวดมนต์ข้ามปี + ปีใหม่สากล	กลายเป็นพิธีที่ต้องจัดเป็นประจำของ ชุมชน / หน่วยงาน
จัดหลังเกิดพิบัติภัย / ความขัดแย้ง	ขอขมาแม่น้ำปิง สืบชะตาแม่น้ำยมและบวชป่าสักทอง	เริ่มต้นใหม่หลังพิบัติภัย สร้างสัญลักษณ์ต่อต้านการสร้าง เขื่อนในแม่น้ำ กลายเป็นพิธีที่ต้องจัด ประจำ
จัดตามวันสัญลักษณ์สำคัญ	จัดตามวันสำคัญ -จัดวันหยุดเขื่อนโลก – สืบชะตา แม่น้ำสาละวิน	สร้างสัญลักษณ์ต่อต้านการสร้าง เขื่อนในแม่น้ำ กลายเป็นพิธีที่ต้องจัด ประจำ

การปรับเปลี่ยนประยุกต์ในส่วนของเวลาสัญลักษณ์นั้น มีส่วนสำคัญอย่าง  
ยิ่งต่อการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมให้ผู้ที่อยู่นอกชุมชนได้รับรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมที่จัดขึ้น มี  
ความสำคัญในการสร้างสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีในเชิงของการรณรงค์หรือต่อต้านความขัดแย้งที่  
เกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกันการเปลี่ยนเวลาสัญลักษณ์ยังมีผลทำให้พิธีกรรมจำนวนหนึ่งเริ่มกลายเป็น  
ประเพณีที่ต้องจัดทุกปีเป็นประจำไปในที่สุด

สำหรับวัตถุประสงค์สัญลักษณ์ประเภทคัมภีร์นั้น พบว่าคงยังใช้คัมภีร์ในฐานะวัตถุ  
สัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม มีทั้งที่จัดวางคัมภีร์ไว้ร่วมกับเครื่องประกอบพิธีต่างๆ เช่นในพิธีสืบ  
ชะตา บางพิธีใช้เปิดอ่านหรือถือไว้ในขณะทำพิธีซึ่งโดยมากทั้งพระสงฆ์และอาจารย์ผู้ประกอบพิธีมี  
ความเชี่ยวชาญในการสุตรอยู่แล้ว จึงจัดเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ทำเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้

พิธีกรรมในเวลาเดียวกันด้วย มีการปรับเปลี่ยนเฉพาะการเทศน์ธัมม์หลังสืบชะตา เนื่องจากธัมม์ที่ใช้เทศน์ตามแบบธรรมเนียมดั้งเดิมนั้นเป็นเรื่องของการต่อชะตาอายุ พันจากโรคร้าย อันตรายหรือการฟื้นคืนชีวิต จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนเรื่องที่จะใช้เทศน์ให้เข้ากับบริบทของปัญหาใหม่ เช่น กรณีของการเปลี่ยนการเทศน์ธัมม์หลังการสืบชะตาแม่น้ำจันเป็นการเทศน์ธัมม์เรื่อง “ธรรมะ-ชาติ” เพื่อให้เข้ากับวัตถุประสงค์ใหม่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ หรือเช่นในกรณีการเปลี่ยนการเทศน์ธัมม์หลังการสืบชะตาแม่น้ำกอกเป็นการเทศน์เรื่อง “สังขาร” เพื่อให้เข้ากับประเพณีสงกรานต์ปีใหม่เมือง

#### 4.1.3.3 พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในฐานะเครื่องมือสื่อสารของระบบวิถีคิด

เมื่อก้าวถึงการสื่อสารในพิธีกรรม ย่อมต้องมีผู้จัดพิธีและผู้ชมพิธี ซึ่งเป็นผู้ร่วมพิธีด้วยกัน ตามทัศนะของสุริยา สมุทคุปต์และคณะมองว่า พลังอำนาจของพิธีกรรมจัดเป็นอำนาจที่เป็นผลผลิตของอำนาจทางสังคมการเมือง อำนาจประเพณี และอำนาจเหนือธรรมชาติร่วมกัน พลังอำนาจของพิธีกรรมนั้นสามารถที่จะดึงดูดให้ผู้คนจำนวนมากเข้าร่วมพิธีกรรม และทำให้คนจำนวนมากสามารถคิดไปในแนวทางเดียวกันได้ ชาวบ้านในฐานะเจ้าของเทคโนโลยีหรือเครื่องมือมีสิทธิอันชอบธรรมและมีความสามารถในการใช้พิธีกรรมเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ไม่ว่าจะในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม การทำความเข้าใจระบบวิถีคิดจากพิธีกรรม ถ้าฟังแต่เพียงศึกษา “สาร” หรือ ภาษาในพิธีกรรมที่แฝงอยู่ในระบบสัญลักษณ์ต่างๆ อาจไม่เพียงพอ จึงมีความจำเป็นเป็นที่ต้องเข้าใจด้วยว่าใครคือ “ผู้แสดง” (actor) หรือผู้ส่งสาร และใครคือ “ผู้ชม” (audience) หรือผู้รับสาร ผู้ส่งสารหรือผู้แสดงมุ่งสื่อสารกับใครเป็นสำคัญ

พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบประยุกต์ที่ชาวล้านนาได้ปฏิบัติกันในปัจจุบันนี้มีความแตกต่างไปจากพิธีกรรมแบบประยุกต์ในระยะเริ่มแรกค่อนข้างมาก เช่นในกรณีของพิธีกรรมการบวชป่าที่จัดควบคู่กับการสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งนับเป็นพิธีกรรมประยุกต์ในระยะแรกที่เกิดขึ้นในภาคเหนือในช่วงปี พ.ศ. 2536-2539 ที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เคยวิเคราะห์เอาไว้ว่า “พิธีกรรมของชาวบ้านเหล่านี้เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านเป็นใหญ่ เพราะเขาเป็นผู้รู้และผู้ควบคุมพิธีกรรมด้วยตัวเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งนั่นก็คือชาวบ้านมีอำนาจที่จะกำหนดความหมายใหม่ที่เกิดขึ้นจากพิธีกรรมได้ด้วยตนเอง” (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2540: 223) แต่สภาพการณ์ในปัจจุบันพบว่าพิธีกรรมประยุกต์ โดยเฉพาะกลุ่มพิธี “สืบ ส่ง ถอน” นั้นผู้จัดพิธีได้เปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อเกือบสองทศวรรษก่อนกล่าวคือ พิธีกรรมประยุกต์ “สืบ ส่ง ถอน” เกือบทั้งหมดจัดพิธีโดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น วัด หน่วยงานราชการ ท้องถิ่น บางพิธีจัดโดยส่วนราชการท้องถิ่นร่วมกับส่วนราชการระดับจังหวัดและระดับกรมกระทรวง ในส่วนกลาง บางพิธีก็จัดโดยชุมชนและองค์การพัฒนากาชาดเอกชน (NGO) หรือชุมชนจัดพิธีโดยมีองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเจ้าภาพร่วมสนับสนุนงบประมาณ ในขณะที่ผู้ร่วมพิธีก็เปลี่ยนแปลง

ไปจากเดิมเป็นอย่างมาก มีผู้ร่วมพิธี หรือ “ผู้ชม” ที่เป็น “คนนอก” มากขึ้น บางพิธีอาจจัดขึ้นเพื่อ ดึงดูดผู้ร่วมพิธีที่เป็น “คนนอก” มากกว่าที่จะจัดเพื่อคนในชุมชนเหมือนพิธีกรรมในอดีต

เมื่อผู้ส่งสารหรือผู้จัดพิธีเกิดความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต วัตถุประสงค์ของการจัด พิธีกรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากการศึกษาพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบประยุกต์ทั้งหมดพบว่า ผู้ส่งสารหรือผู้จัดพิธีมุ่งที่จะสื่อสารกับผู้ชมพิธีกลุ่มใหม่ ที่ไม่ใช่คนในชุมชนเพียงกลุ่มเดียวเหมือนเช่น ในอดีต ผู้ชมพิธี (audience) ได้เปลี่ยนแปลงไปในแทบทุกพิธี ยกเว้นในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่และพิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปางที่ผู้ร่วมพิธีส่วนใหญ่ยังคงเป็น “คนใน” อยู่เช่นเดิม ผู้วิจัยพบว่าพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบประยุกต์มุ่งที่จะสื่อสารกับผู้ชมอาจแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

- 1) ผู้ร่วมพิธีกลุ่มเดิม ซึ่งยังคงเป็นคนในชุมชนที่ประกอบพิธีกรรม และ/หรือชุมชน ใกล้เคียงที่มาร่วมพิธีกรรมและมีความสัมพันธ์กันในเชิงระบบเครือญาติและ พิธีกรรมทางศาสนา (เช่น เป็นชุมชนใน “หัววัด” เดียวกัน) เช่น พิธีสืบชะตา แม่น้ำกก พิธีแห่ช้างเผือก พิธีสืบชะตาออยหลวงอินทนนท์ นอกจากนี้ยังพบว่ามี ผู้ร่วมพิธีที่เป็นชาวต่างชาติแต่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดติดกันกับชุมชนที่จัดงานพิธี ด้วย เช่นในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงและพิธีสืบชะตาแม่น้ำกก
- 2) ผู้ร่วมพิธีที่เป็นนักท่องเที่ยว สื่อสารมวลชนแขนงต่างๆ โดยพบว่าผู้จัดพิธีต้องการที่จะ สื่อสารสาระที่มีอยู่พิธีกรรมและข้อความที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมผ่านสื่อมวลชนให้ โลกภายนอกได้รับรู้ปัญหาและความขัดแย้งที่ชุมชนกำลังเผชิญหน้าอยู่ เช่น พิธี สืบชะตาแม่น้ำโขง พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม พิธีบูชา และขอขมาแม่น้ำปิง
- 3) ผู้ร่วมพิธีที่เป็นนักวิชาการ พบว่าผู้จัดพิธีได้เชิญนักวิชาการเข้าร่วมพิธีกรรมใน ฐานะผู้สังเกตการณ์ในหลายพิธี เช่น พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สาละวิน พิธีสูตรถอนชัตคูกเก่าเวียงเชียงใหม่ ในบางพิธี เช่นพิธีสืบชะตาแม่น้ำ สาละวินเป็นนักวิชาการชาวต่างชาติ ซึ่งมาศึกษาวิจัยกรณีความขัดแย้งระหว่าง รัฐกับชุมชนเรื่องการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวิน
- 4) ผู้ร่วมพิธีที่เป็นนักท่องเที่ยว พบว่าผู้จัดพิธีได้สร้างพิธีกรรมเพื่อรองรับกลุ่ม นักท่องเที่ยวเป็นหลัก เช่น พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์และสวดมนต์ข้ามปี วัดพระ สิงห์รวรวิหาร และพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน

อย่างไรก็ตามยังมีผู้ชมอีกกลุ่มที่ชุมชนต้องการที่จะสื่อสารข้อความผ่านภาษาใน พิธีกรรมเพื่อกล่าวถึงความต้องการของชุมชน นั่นก็คือ “รัฐ” ในกรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ หรือหน่วยงานของรัฐ จะพบว่า “สาร” ในพิธีกรรมมีความเปลี่ยนแปลงไปจากกรณีอื่นๆ ในข้างต้น

พิธีกรรมที่มีมูลเหตุจากกรณีพิพาทระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ จะนิยมใช้ “สาร” ที่สื่อความหมายที่มีลักษณะต่อต้านหรือโต้แย้งอย่างเด่นชัด และมีเปลี่ยนแปลงสัญลักษณ์ในพิธีกรรมจำนวนมาก ซึ่งจะไม่ปรากฏในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบประยุกต์อื่นๆ

พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แม้ว่าจะไม่ใช่พิธีกรรมที่มีการแสดงหรือการร่ายรำแบบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีและอำนาจเหนือธรรมชาติอื่นๆ ของล้านนา แต่ขั้นตอนและเนื้อหาของพิธีกรรมที่เติมด้วยด้วยความขลังหรือความศักดิ์สิทธิ์จากการสวดบริกรรมคาถา พระปริตต์ คำโองาสและมนต์พิธีทางพุทธศาสนาต่างๆ ผนวกเข้ากับความอลังการและรายละเอียดอันซับซ้อนแต่ประณีตงดงามของเครื่องประกอบพิธีกรรม ล้วนมีพลังอำนาจที่มีส่วนสำคัญในการดึงดูดความสนใจของผู้ชมหรือผู้ร่วมพิธีให้หลุดพ้นจากโลกธรรมดาสามัญ (secular) เข้าสู่โลกแห่งความศักดิ์สิทธิ์ (sacred) ได้เช่นกัน ดังที่สุริยา สมุทคุปต์ได้อธิบายเอาไว้ว่า “พิธีกรรมเป็นมิติพิเศษที่แทบจะเรียกได้ว่า “ไร้กาลเวลา” หรือสร้างบรรยากาศที่เรียกว่า “หยุดโลก” ไว้ที่ตรงนั้น ช่วงขณะนั้นและเวลานั้น เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทุกคนได้ปลดปล่อยตัวเองออกจากพันธะทางสังคมต่างๆ ที่มีอยู่ในโลกของความเป็นจริง” (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2540: 250) ในประเด็นจึงอาจมองได้อีกแง่มุมหนึ่งว่าพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ก็คือ “สื่อ” ที่นำพาผู้ร่วมพิธีเข้าสู่โลกแห่งความศักดิ์สิทธิ์ด้วยองค์ประกอบต่างๆ ที่มีอยู่ในพิธีดังกล่าว

## 4.2 ระบบวิถีคิดของชาวล้านนา

### 4.2.1 วิธีคิดในการยึดโยงระบบแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรม

สังคมล้านนาเป็นสังคมเกษตรกรรมมาแต่ครั้งโบราณกาล ระบบความเชื่อต่างๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวิถีคิดของคนล้านนาเป็นอย่างมาก วัฒนธรรมล้านนาผูกพันกับวิถีทางการเกษตรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบความเชื่อที่มีความโดดเด่นจากการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) ชี้ให้เห็นว่า “การผสมผสานทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้กลายเป็นพลังสร้างสรรค์ทางอุดมการณ์ ที่ช่วยผลักดันให้ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้สามารถปรับตัว และพัฒนาขึ้นมาเป็นปึกแผ่น ในลักษณะที่เป็นรัฐขนาดเล็กจำนวนมาก ที่มีความเจริญรุ่งเรืองในศตวรรษต่อมา ความสามารถในการผลิตอุดมการณ์ขึ้นได้ใหม่นี้ (Ideological Reproduction) ชี้ให้เห็นศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเลือกสรรวัฒนธรรมจากภายนอก และการผสมผสานระบบคุณค่าของตนเองได้เป็นอย่างดี ทั้งๆ ที่มาจากกลุ่มชนต่างชาติพันธุ์กันก็ตาม”

ในงานศึกษาเรื่อง “ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา การศึกษาจากตำนานและพิธีกรรม” ของอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2555) พบว่า ความเชื่อดั้งเดิมหรือความเชื่อพื้นฐานที่ชาว

ล้านนาใช้เป็นภาษาในการแสดงคุณค่า อารมณ์ และความรู้สึกต่อการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอในสังคมล้านนา ผูกพันอย่างใกล้ชิดกับอุดมการณ์เกี่ยวกับอำนาจ ซึ่งประกอบกันเป็นระบบศีลธรรมของสังคม สอดคล้องกับงานศึกษาของเอกวิทย์ ณ ถลาง (2544) ใน **ภูมิปัญญาล้านนา** ซึ่งได้อธิบายเกี่ยวกับระบบภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนา ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานตามระบบนิเวศของคนล้านนา การเลือกทำเลเพาะปลูกและการตั้งชุมชน ลักษณะของชุมชนเมืองของล้านนา การยังชีพที่สอดคล้องกับระบบนิเวศของคนล้านนา การจัดการระเบียบทางสังคมของคนล้านนาโดยเฉพาะระบบเหมือง ระบบคุณค่าหรืออุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของล้านนา ประกอบไปด้วย

1) ระบบความเชื่อเกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษย์และจักรวาล เช่น นิทานปรัมปราเรื่องมนุษย์เกิดจากน้ำเต้า มนุษย์คู่แรก พลังเหนือธรรมชาติต่างๆ เช่น แถน 2) ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมการเกษตร 3) ความเชื่อเกี่ยวกับผีซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการมองเห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลกทางวัตถุและโลกทางจิตใจ ซึ่งแสดงออกผ่านพิธีกรรมในการเคารพธรรมชาติ และมีผลสำคัญต่อการรักษาสมดุลของชุมชนและบ้านเมือง 4) ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ และ 5) ความเชื่อในยุคอุดมคติและการปลดปล่อย

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยพบว่า ระบบต่างๆ ที่ชาวล้านนาให้ความสำคัญและเป็นพื้นฐานของระบบสังคมวัฒนธรรมล้านนา ประกอบไปด้วย

- 1) ระบบความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ
- 2) ระบบความเชื่อและการให้ความสำคัญกับความอุดมสมบูรณ์
- 3) ระบบความเชื่อเรื่องขวัญและชะตา
- 4) ระบบความเชื่อและการให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชน
- 5) ระบบการให้ความสำคัญกับธรรมชาติ

สำหรับชาวล้านนาแล้วระบบต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นระบบที่ผ่านพัฒนาการอันยาวนานถูกสร้างให้มีความสอดรับประสานซึ่งกันและกัน ระบบต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญอย่างมากต่อการรักษาความเข้มแข็งของชุมชนเอาไว้

**ระบบความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ** การนับถือผีและสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สำคัญมากในสังคมล้านนา สำหรับชาวล้านนาแล้วความเชื่อเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นตัวแทนสิ่งที่มีอำนาจที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของมนุษย์ที่อยู่เหนือจากการควบคุมของมนุษย์ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับระบบการนับถือบรรพบุรุษ ซึ่งส่งผลต่อ**ระบบความเชื่อและการให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชน** ในรูปแบบของผีบรรพบุรุษ และพัฒนาขึ้นสู่ระดับผีอารักษ์ในหน่วยทางสังคมที่ใหญ่ขึ้น คือระดับชุมชนและระดับเมือง ซึ่งก็คือผีเสื้อบ้านและผีเสื้อเมือง ที่

สำคัญความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ ยังต่อยอดระบบความเชื่ออื่นๆที่เป็นพื้นฐานระบบแบบแผนวัฒนธรรมของล้านนา ได้แก่ ระบบความเชื่อเรื่องขวัญและชะตา ระบบความเชื่อและการให้ความสำคัญกับความอุดมสมบูรณ์ ระบบการให้ความสำคัญกับธรรมชาติ ทำให้เกิดการผลัดซ้ำทางวัฒนธรรมเรื่อยมา จนกระทั่งกลายเป็นอุดมการณ์ (ideology) หลักอย่างหนึ่งของสังคมล้านนาที่ครอบคลุมชีวิตเกือบทุกด้านและทุกระดับในสังคม เคียงคู่กับพุทธศาสนา

ในประเด็นดังกล่าวข้างต้น ศิราพร ณ ถลาง ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของระบบความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีเอาไว้ตรงกันว่า “แต่เดิมมา ประชาชาติไท (Tai speaking peoples) ซึ่งรวมทั้งคนไทย (Thai) ในประเทศไทย มีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีหลายประเภท เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีดำ (ancestor spirits) ซึ่งเป็นผีในสายตระกูลครอบครัว ผีที่เกี่ยวกับธรรมชาติ (natural spirits) ไม่ว่าจะเป็นผีฟ้า แม่โพสพ ผีไร่ ผีนา ผีน้ำ ผีดิน และผีอารักษ์ (guardian spirits) ซึ่งเป็นผีที่ปกป้องรักษาให้ความปลอดภัยกับผู้คนในขอบเขตของพื้นที่ (territorial spirits) (ศิราพร ณ ถลาง, 2555: 45) ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ จำนวนมากเกี่ยวกับผีที่ “เป็นกลไกทางวัฒนธรรมอันหนึ่งที่มีบทบาทในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจและสังคมซึ่งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติอย่างแพร่หลายในวัฒนธรรมของชนชาติไท” (ศิราพร ณ ถลาง, 2555: 65)

**ระบบความเชื่อและการให้ความสำคัญกับความอุดมสมบูรณ์** สังคมเกษตรกรรมนั้นขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอนของธรรมชาติ การยอมรับนับถือว่าความอุดมสมบูรณ์เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตในอุดมคติ จึงเป็นสิ่งสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อความอยู่รอดของชุมชน ด้วยเหตุนี้เองชาวล้านนาจึงให้ความสำคัญอย่างมากกับความอุดมสมบูรณ์ (fertility) ซึ่งมีความเกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับ **ระบบการให้ความสำคัญต่อธรรมชาติ** จนก่อให้เกิดระบบความเชื่อที่ว่า ความอุดมสมบูรณ์นั้นมีอำนาจที่สามารถส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและความต่อเนื่องของชุมชน ชาวล้านนาจึงสืบทอดและผลัดซ้ำความคิดดังกล่าวออกมาในรูปสัญลักษณ์ทางความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ และความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์นี้ แสดงพลังอำนาจออกมาในรูปของจารีตประเพณีและความเชื่อเกี่ยวกับ “**ชิต**” ซึ่งหมายถึงข้อกำหนด หรือ ข้อห้ามที่มีต่อการกระทำใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อความสมดุลของบุคคลชุมชน และบ้านเมือง คุณภาพดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญของความอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งเป็นการควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล และการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชน และระหว่างชุมชนด้วยตนเอง เพื่อให้ได้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม

ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ มีอำนาจบันดาลคุณโทษได้ จึงกลายเป็นระบบแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรมที่ชาวล้านนาให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ดังเช่นในงานศึกษาของมณฑนา กิตติวรากุล (2547) และ ชีเกฮารุ ทานาเบ (2555) ล้วนชี้ให้เห็นประเด็นดังกล่าวผ่านประเพณีการบูชาอินทขิลของชาวเชียงใหม่ซึ่งเป็นพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ โดยมีเสาอินทขิลเป็นสำคัญ

ของการค้าชุมชน และทำให้เกิดกรอบจารีตประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับการบูชาอินทิลเกิดขึ้น ถือเป็นจารีตที่ชาวเมืองทุกคนต้องปฏิบัติ เมื่อถึงกำหนดเทศกาลงานประเพณีทุกคนต้องทำการรักษาศีลและมาประกอบพิธีบูชา หากละเลยอาจก่อให้เกิดเหตุที่ทำให้บ้านเมืองวิฤตหรือล่มสลายได้ ความคิดเรื่องซิดจึงเป็นตัวอย่างสำคัญที่อยู่คู่สังคมล้านนาโดยตลอดในกระทั่งปัจจุบัน ความคิดเรื่องซิดนี้ก็ได้ปรากฏในพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ด้วย เช่น กรณีพิธีสูตรถอนซิดคุกเก่า เชียงใหม่ ที่เชื่อกันว่าการสร้างคุกในเขตกลางเวียงเชียงใหม่เป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดซิดบ้านซิดเมือง เมื่อเลิกใช้พื้นที่ดังกล่าวและเปลี่ยนเป็นพื้นที่สาธารณะ จึงจำเป็นต้องมีการถอนซิดขวงออกจากพื้นที่

เมื่อเกิดพิบัติภัยทางธรรมชาติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น น้ำท่วม แผ่นดินไหว ภัยแล้ง ชาวล้านนามีความเชื่อว่าการกระทำที่เป็นซิดต่อธรรมชาติ เช่นในกรณีของการประกอบพิธีขอมาแม่น้ำปิง อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่าชาวบ้านชาวเมืองได้กระทำการไม่ดีงามต่อแม่น้ำปิง จนทำให้เกิดพิบัติภัยครั้งใหญ่ เช่นเดียวกับกับวิฤตการณ์แม่น้ำโขงแห้งขอด ที่จัดว่าเป็นอุบาสหรืออาเพศ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผิดธรรมชาติไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน นำไปสู่การจัดพิธีบวงสรวงแม่น้ำและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำพร้อมกับประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงร่วมกัน นอกจากความคิดเรื่องซิดแล้ว พิธีกรรมเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบการให้ความสำคัญกับธรรมชาติในฐานะบ่อเกิดของความอุดมสมบูรณ์ของชีวิตและชุมชน

**ความเชื่อเรื่องขวัญและชะตา** เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา มีความสำคัญมากในการอธิบายระบบความคิดต่างๆ ในสังคม ชาวล้านนาเชื่อว่าขวัญและชะตาเป็นพลังของชีวิตที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง เป็นสาระสำคัญของชีวิตของแต่ละคน แต่ละสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะบ้าน ชุมชน เมือง และอาณาจักรล้านนาแต่มีขวัญและชะตาทั้งสิ้น ซึ่งสามารถทำให้สิ่งนั้นหรือคนนั้นดำรงตนเองอยู่ได้ เมื่อเกิดพิบัติภัยหรืออันตรายใด จึงจำเป็นต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อให้เกิดความสมดุลกลับคืนสู่ชีวิตอีกครั้งหนึ่ง ความเชื่อเรื่องขวัญและชะตาตัวเองที่เป็นพื้นฐานของการทำพิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ ฮ้องขวัญของชาวล้านนา

ระบบความคิดความเชื่อเหล่านี้ มีลักษณะเป็นอุดมการณ์เชิงอำนาจที่อิทธิพลอย่างมากต่อระบบวิถีคิดของคนล้านนาเกี่ยวกับจักรวาล โลก ธรรมชาติ และมนุษย์ ทุกสิ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แยกขาดจากกันไม่ได้ และมีผลต่อการดำรงชีวิตและความมั่นคงของทั้งปัจเจกบุคคล ชุมชนและบ้านเมืองโดยรวม ชาวล้านนาสร้างระบบระเบียบในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องและประสานรับกับธรรมชาติ พยายามคิดค้นกลวิธีการที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน ผ่านการตั้งข้อสังเกตและการเรียนรู้สิ่งต่างๆ เกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว แล้วจึงนำมาประกอบสร้างให้เป็นระบบความเชื่อซึ่งมีลักษณะเป็นอุดมการณ์เชิงอำนาจ พร้อมกับการสร้างระบบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (Cultural Practice) โดยให้ความสำคัญกับการบันทึกองค์ความรู้ทั้งความ

เชื่อและพิธีกรรมเหล่านั้นในรูปแบบลายลักษณ์อักษรที่เป็นคัมภีร์จำนวนมาก อันเป็นที่มาของระบบภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ชาวล้านนาผลิตขึ้นเพื่อรองรับความต้องการในการป้องกันปัญหาและการแก้ไขปัญหาชีวิตในยามวิกฤตและเมื่อเกิดพิบัติภัยต่างๆ

กระบวนการวิธีคิดดังกล่าว สอดคล้องกับการศึกษาของสนั่น ธรรมธิ (2549) ที่มองว่าสังคมล้านนาเป็นสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติสูง สังคมล้านนามีค่านิยมและโลกทัศน์ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับความเชื่อทางศาสนาและการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สังคมล้านนาเป็นสังคมที่มีการจัดระเบียบและแนวทางในการประพฤติปฏิบัติในสังคมที่เคร่งครัด และสังคมล้านนาเป็นสังคมที่มีการเรียนรู้และการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติเฉพาะถิ่นของทางล้านนาเอง สิ่งเหล่านี้ต่างก็ยึดโยงกันอย่างเป็นระบบที่เหนียวแน่นในวัฒนธรรมล้านนา

สรุปแล้ว ความสำคัญของกระบวนการผลิตซ้ำพิธีกรรมสำหรับชุมชน ก็คือ ความเชื่อและพิธีกรรมนั้นเป็นเครื่องมือสำคัญในการยึดโยงชุมชนและสมาชิกในชุมชนต่างๆ ให้อยู่ร่วมกันได้ภายใต้กฎระเบียบเดียวกัน ซึ่งกฎระเบียบนี้ถูกสืบทอดมาด้วยความสำคัญไว้ด้วยระบบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ทำให้เกิดพลังขับเคลื่อนทางสังคมเกิดขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่ากระบวนการประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาปัจจุบัน เป็นพลวัตทางวัฒนธรรมที่ผลักดันให้สังคมหรือชุมชนผูกยึดอยู่กับคุณค่าและความหมายในเชิงจิตวิญญาณ สัญลักษณ์ และระบบจริยธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความเข้มแข็งและความมั่นคงต่อการดำรงอยู่ของชุมชนทั้งในยามปกติและในภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นจากพิบัติภัยต่างๆ

#### 4.2.2 วิธีคิดในการใช้พุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อม

พุทธศาสนามีบทบาทอย่างสูงต่อวิธีคิดของชาวล้านนา กล่าวคือพุทธศาสนามีหน้าที่สำคัญในการยึดโยงและเป็นตัวเชื่อมระบบต่างๆ เข้าด้วยกัน นับตั้งแต่การยึดโยงระบบความเชื่อเรื่องผี สิ่งเหนือธรรมชาติ ความคิดเรื่องอำนาจความอุดมสมบูรณ์ การให้ความสำคัญกับธรรมชาติ และระบบเครือญาติและชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน หลักธรรมทางพุทธศาสนาก็เป็นกรอบสำคัญในการมองโลกและการดำเนินชีวิตให้กับชาวล้านนาซึ่งแอบแฝงอยู่ในพิธีกรรม แม้ว่าพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” จะเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในทางโลกทั่วไป แต่องค์ประกอบในพิธีกรรมสะท้อนให้เห็นญาณทัศนะที่อิงแอบอยู่กับหลักพุทธธรรมอย่างชัดเจน

พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” สะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนามองสรรพสิ่งต่างๆ รอบตัวตามหลักไตรลักษณ์ บนพื้นฐานของความไม่เที่ยง ความทุกข์ อันเป็นลักษณะที่เป็นจริงทั่วไปของทุกสรรพสิ่งในโลก แม้ไม่เข้าใจหลักพุทธปรัชญาอย่างจริงจังหรือลึกซึ้ง แต่การได้อยู่ในบรรยากาศของการประกอบพิธีกรรม การคุ่นเคยและสัมผัสกับสัญลักษณ์ในแง่มุมต่างๆ ทั้ง วัตถุสัญลักษณ์ พฤติกรรมสัญลักษณ์ พื้นที่สัญลักษณ์ และการได้สดับฟังธรรมที่พระสงฆ์ได้แสดงในพิธีกรรมซ้ำแล้วซ้ำเล่า ก็ย่อม



ก่อให้เกิดการฝังรากลึกในจิตสำนึก จนเข้าใจความทุกข์ เหตุแห่งทุกข์และหนทางการดับทุกข์ตามหลักอริยสัจ 4 ของพุทธศาสนา

ในขณะที่เดียวกันพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ยังสะท้อนมุมมองของชาวล้านนาที่มองทุกสรรพสิ่งอย่างเป็น “ทวิลักษณ์” หรือการมองลักษณะ 2 อย่างอยู่ในสิ่งเดียวกันเสมอ คือ ความดี-ความชั่ว ชะตาดี-ชะตาร้าย การเกิด-การดับ ทำให้ชาวล้านนายังยึดเรื่องหลักธรรมนิยมเป็นสำคัญมากกว่าที่จะยึดติดกับบุคคลและวัตถุ ผลก็คือชาวล้านนาจึงรู้จักความพอดีในการดำเนินชีวิต ยึดมั่นกับชุมชนและส่วนร่วมเป็นสำคัญ ไม่ทำลายสรรพสิ่งรอบตัวและรู้จักวิธีการจัดการตามความพอดีและเหมาะสม

นอกจากนี้พุทธศาสนายังมีบทบาทในการยกระดับพิธีกรรมให้เป็นที่ยอมรับทั้งจากชุมชนเองและคนนอกชุมชน ด้วยการผสมผสานความเชื่อต่างๆ โดยมีพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นกรอบในการปฏิบัติ แม้ว่าโดยเนื้อแท้แล้ว พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” จัดเป็นพิธีทางไสยศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องชะตาและพรหมชาติ อำนาจเหนือธรรมชาติ ผีและบรรพบุรุษ แต่พิธีทั้งสามในปัจจุบัน ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนามากขึ้นเรื่อย โดยมีลักษณะเป็นพิธีกรรม “สาธารณะ” เพื่อต่อยอดอุดมการณ์ (ideology) อันเป็นแบบแผนของสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิมของล้านนา โดยใช้กระบวนการประกอบพิธีกรรมตามแบบวิถีปฏิบัติดั้งเดิม ด้วยการเช่นสรวงบวงพลีซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของอาจารย์วัดหรือหมอธรรม แล้วเพิ่มเติมความเป็นพุทธผ่านคาถา มนต์ พิธี และพระสูตร ที่มีพระสงฆ์เป็นผู้สูตร หรือบริกรรมมนต์คาถาต่างๆ พัฒนาให้พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” กลายเป็นพิธีพุทธสมบูรณ์แบบเช่นในปัจจุบัน

#### จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

#### 4.2.3 วิธีคิดในการเน้นสำนึกความหลากหลายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่ปรากฏในสังคมล้านนาปัจจุบันสะท้อนให้เห็นถึงวิธีคิดที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวล้านนาคือการเน้นสำนึกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิธีคิดที่เคารพต่อประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ วิธีคิดที่เน้นสำนึกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นี้จึงเป็นการสื่อสารกับคนภายในชุมชนเดียวกันและชุมชนที่เป็นเครือญาติกันว่ามีความเป็นมาร่วมกัน และเป็นการสื่อสารกับคนนอกชุมชนว่าตนเองเป็นใคร โดยใช้การแปลความหมายพิธีกรรมในฐานะเครื่องมือสำคัญในการสร้างรากฐานความเป็นตัวตน (identity) ของแต่ละชุมชน ตัวตนของชุมชนนั้นแสดงออกผ่านรูปแบบของจิตสำนึกเกี่ยวกับระบบอำนาจเหนือธรรมชาติ ภายใต้ระบบการผลิตและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของคนทั้งชุมชนและระหว่างชุมชนด้วยตนเอง

ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินและพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน ปรากฏวิธีคิดนี้อย่างเด่นชัด กล่าวคือ แม้ว่าจะใช้ชื่อว่าพิธีสืบชะตาตามแบบพุทธ แต่ในชุมชนเจ้าของพื้นที่ทั้งสองพิธีกรรมมีชนเผ่าที่อยู่อาศัยร่วมกับประชากรที่เป็นชาวไทยวน ความคิดที่เคารพและเน้นสำนึกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่หลากหลายในสังคมล้านนา ทำให้เกิดการประกอบพิธีกรรมในลักษณะ “คู่ขนาน” กัน ในขณะที่พิธีสืบชะตาพุทธดำเนินอยู่ ชาวบ้านที่เป็นชนเผ่าก็ประกอบพิธีตามแบบความเชื่อของตนร่วมกันอย่างอิสระ แต่กลมกลืนกันและเคารพซึ่งกันและกัน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษที่สำคัญของวิธีคิดของชาวล้านนาอีกประการ

### 4.3 วิธีคิดในฐานะภูมิปัญญาของชาวล้านนา

#### 4.3.1 องค์ประกอบของวิธีคิดแบบล้านนา

ลักษณะองค์ประกอบของวิธีคิดแบบล้านนานั้น จะเห็นได้ว่าเมื่อเกิดภาวะวิกฤตในสังคม หรือเกิดพิบัติภัยต่างๆ พิธีกรรมจะถูกนำมาใช้แก้ไขปัญหาอยู่เสมอ พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ของล้านนานั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อดั้งเดิมในสังคม อันด้วยประกอบระบบต่างๆ 5 ระบบ ได้แก่

- 1) ระบบความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ
- 2) ระบบความเชื่อและการให้ความสำคัญกับความอุดมสมบูรณ์
- 3) ระบบความเชื่อเรื่องขวัญและชะตา
- 4) ระบบความเชื่อและการให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชน
- 5) ระบบการให้ความสำคัญกับธรรมชาติ

องค์ประกอบทั้งหมดนี้ เป็นส่วนสำคัญของการประกอบสร้าง “โลกทัศน์” ในสังคมล้านนาให้พัฒนาระบบความเชื่อดั้งเดิมทั้งหมดนี้ให้กลายเป็นระเบียบแผนทางสังคมที่มีการเชื่อมโยงทุกระบบเอาไว้ด้วยกันด้วยพุทธศาสนาจนทำให้ ระเบียบแบบแผนทางสังคมกับศีลธรรมนั้นเป็นเรื่องเดียวกัน มีอาจแยกออกจากกันได้ ดังเช่นกรณีของเรื่อง “ชิต” เมื่อมีการละเมิดระเบียบแบบแผนทางสังคมเกิดขึ้น เท่ากับเป็นการละเมิดระบบศีลธรรมของสังคมชุมชนในคราวเดียวกัน การล่วงละเมิดข้อห้ามต่างๆ นำไปสู่การแก้ไขด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งพิธี “สืบ ส่ง ถอน” คือ ระบบพิธีกรรมสำคัญที่ชาวล้านนานิยมใช้มากที่สุดในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

กลไกสำคัญที่สุดที่ทำให้โลกทัศน์ที่ประกอบด้วยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และระบบศีลธรรม ได้รับการสืบทอดและยังคงผลิตซ้ำ ดำรงอยู่ได้ในสังคมล้านนาก็คือ ภูมิปัญญาการบันทึกองค์ความรู้ในรูปลายลักษณ์อักษร นั่นคือ ระบบคัมภีร์ ลักษณะพิเศษของวิธีการบันทึกของสังคมล้านนานั้นไม่อยู่ในรูปของการบันทึกความรู้โดยตรง แต่มักบันทึกผ่านวิธีการที่

แยกย่อยด้วยการเล่าผ่านนิทานที่มีตัวละครซึ่งอยู่ในสถานะศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะเป็น พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ เทวดา ซึ่งมีผลการต่อการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับเอกสารในฐานะคัมภีร์

พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” มีการบันทึกองค์ความรู้ในรูปของลายลักษณ์ ในรูปแบบของคัมภีร์ และตำราพิธีกรรม คัมภีร์และตำราดังกล่าวมีทั้งที่เป็นพิธีตามแบบไสยศาสตร์และพิธีพุทธศาสนา ร่วมกัน โดยบรรจุนต์พิธี คาถา และพระสูตรในพระพุทธศาสนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ เกี่ยวกับพิธีกรรมดังกล่าว องค์ประกอบทั้งหมดนี้ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อดั้งเดิม 5 ระบบ การสร้างระเบียบแบบแผนทางสังคม กับการสร้างระบบคัมภีร์และตัวพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ต่างถูกยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่นผ่านตัวเชื่อมประสานที่สำคัญยิ่งนั่นคือ พุทธศาสนา จนกระทั่งกลายเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดของแบบแผนวิถีคิดของชาวล้านนา

#### 4.3.2 ลักษณะสำคัญของวิถีคิดในฐานะภูมิปัญญาล้านนา

##### 4.3.2.1 วิถีคิดเป็นส่วนหนึ่งของระบบทางสังคมวัฒนธรรม

ระบบทางสังคมวัฒนธรรมคือระบบที่มีกฎเกณฑ์และแบบแผน เนื่องจากวิถีเป็นผลผลิตที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ที่คนในสังคมล้านนายึดถือและเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นระเบียบแบบแผนและธรรมเนียมปฏิบัติ โดยเฉพาะระบบแบบแผนที่เราเรียกกันว่า “ชีวิต” ในสังคมล้านนา สะท้อนให้เห็นว่าโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของชาวล้านนานั้นผูกพันอยู่กับเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยนำระบบคิดดังกล่าวมาเป็นหลักเกณฑ์ในการสร้างหลักจริยศาสตร์ โดยมีลักษณะที่สัมพันธ์และกลมกลืนกับพุทธปรัชญา แล้วหลอมรวมกันกลายเป็นระบบโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของล้านนา ซึ่งความเชื่อเรื่องชีวิตนี้มีความสัมพันธ์กับการประกอบพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเมื่อมีการละเมิดชีวิต หรือเกิดอุบาสวและเภทภัยร้ายแรงอันสืบจากการละเมิดดังกล่าว พิธี “สืบ ส่ง ถอน” จะเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาเสมอ

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับความหมายของภูมิปัญญาที่ว่า “**ภูมิปัญญาเป็นแบบแผนของชีวิต**” หมายถึง แผนการดำเนินชีวิต เป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชน เป็นกระบวนการทัศน์ของกลุ่มคนในชนบทหรือในท้องถิ่นที่มีต่อต้านต่างๆ เป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งที่เหนือธรรมชาติในท้องถิ่นนั้นๆ (สุกัญญา สุจฉายา และคณะ, 2550: 40)

แบบแผนการดำเนินชีวิตข้างต้น ก็คือระบบวัฒนธรรมนั่นเอง แบบแผนดังกล่าวที่ชัดเจนที่สุดในวัฒนธรรมล้านนาก็คือเรื่อง “ชีวิต” ซึ่งเป็นแบบแผนที่ใช้ควบคุมคนในสังคม (social control) การรักษาเอกภาพของสังคม (social solidarity) และเมื่อเกิดพิบัติภัยหรือข้อขัดแย้งก็จะมีแบบแผนในการแก้ไข ทั้งที่เป็นกฎหมายจารีตและธรรมเนียมการปฏิบัติพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบ

แผนนี้มีผลอย่างมากต่อการสร้างสมดุลให้กับสังคมล้านนา จึงมีการเรียนรู้และส่งผ่านแบบแผนดังกล่าวเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับความหมายของภูมิปัญญาในแง่ของ **“ภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้”** หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมซึ่งแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน สอดแทรกในพิธีกรรมต่างๆ เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติที่ผู้ใหญ่สั่งสอนเยาวชนจนเป็นที่รู้จัก เกิดการยอมรับและนำไปถ่ายทอดพัฒนา และเป็นพลังจิตที่หลอมรวมผู้คนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข (สุกัญญา สุจฉายา และคณะ, 2550: 40)

#### 4.3.2.2 วิธีคิดที่มีลักษณะยืดหยุ่น

การที่พิธีกรรม **“สืบ ส่ง ถอน”** เปลี่ยนแปลงได้ และปรับเปลี่ยนได้เสมอในทุกสถานการณ์ ไม่ยึดติดตายตัวกับรูปแบบพิธีกรรมเดิมๆ เพราะพิธีกรรม **“สืบ ส่ง ถอน”** ก็คือส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมที่ไม่หยุดนิ่ง มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง สร้างสรรค์ มีทั้งการเพิ่มเติม การลดทอน การปรับเปลี่ยน การผสมผสาน จนกระทั่งไปถึงริเริ่มสร้างใหม่เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสถานการณ์ของปัญหาในสังคมปัจจุบัน

กระบวนการในวิถีคิดของชาวล้านนาข้างต้นสามารถจัดให้เป็นภูมิปัญญาได้เนื่องจากสอดคล้องกับความหมายของภูมิปัญญาในแง่ของ **“ภูมิปัญญามีลักษณะเป็นกระบวนการ”** ซึ่งเป็นผลรวมที่สั่งสมสืบทอดกันมา โดยเป็นกระบวนการทางปัญญาที่คนไทยคิดค้นขึ้นจากการเรียนรู้ การถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ใช้ในการปรับตัวและการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคมวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมอันเป็นศักยภาพความสามารถของชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยพื้นบ้าน การลองผิดลองถูกหรือการสังเกต และสั่งสม สืบทอด กลั่นกรอง ปรับปรุง พัฒนาและเลือกสรรกันมาเป็นเวลานาน จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างกลุ่มชนหลายๆ ชาติพันธุ์จนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นแต่ละแห่งในประเทศไทย และ **“ภูมิปัญญาเป็นความสามารถ”** ซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่คิดค้น สั่งสม สืบทอด ปรับปรุง เรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นใหม่ เป็นศักยภาพ หรือเป็นแก่นของชุมชน เป็นความสามารถในการสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาและดำรงชีวิตในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านและชุมชน (สุกัญญา สุจฉายา และคณะ, 2550: 39)

#### 4.3.2.3 วิธีคิดในการสร้างระบบคัมภีร์

การเปลี่ยนพิธีกรรมที่เป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมให้เป็นองค์ความรู้ในรูปปลายลักษณ์อักษรในระบบคัมภีร์และตำราพิธีกรรมแล้วผนวกเอาความศักดิ์สิทธิ์เข้าไว้ด้วยกัน เป็นวิธีคิดที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้องค์ความรู้เรื่องพิธีกรรม **“สืบ ส่ง ถอน”** ได้รับการสืบทอดและผลิตซ้ำเพื่อใช้แก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมของปัญหาและเกิดความ

ทันสมัยตลอดเวลา ในขณะที่เดียวกันก็ไม่เกิดการผลิตซ้ำในลักษณะที่ออกนอกกลุ่มนอกรทางเพราะถูกกำกับไว้ด้วยความศักดิ์สิทธิ์ของตัวคัมภีร์

วิธีคิดในการสร้างระบบคัมภีร์และตำราพิธีกรรมของชาวล้านนา ยืนยันถึงวิธีคิดที่เป็นภูมิปัญญาในฐานะ **“ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน”** หมายถึงองค์ความรู้หรือมวลความรู้ ที่คิดขึ้นจากสติปัญญาของของชาวบ้าน เป็นศักยภาพหรือความสามารถที่ใช้ในการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม โดยได้รับการสั่งสม ถ่ายทอด ปรับตัวผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย เพื่อให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข (สุกัญญา สุจฉายา และคณะ, 2550: 39)

#### 4.3.2.4 วิธีคิดในการปรับเปลี่ยนพิธีกรรม **“สืบ ส่ง ถอน”** ให้เป็นพิธีเปลี่ยนผ่าน

เมื่อพิจารณาจากความหมายของภูมิปัญญาที่ว่า **“ภูมิปัญญาเป็นประสบการณ์”** หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ปรับตัวและดำรงชีวิตในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อาจจะเป็นปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกันและระหว่างกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ มีลักษณะเป็นองค์รวม มีบูรณาการสูง โดยมีวัฒนธรรมเป็นฐาน มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ สั่งสม เรียนรู้ กลั่นกรอง พัฒนา สืบทอดตามวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมกันมาเป็นเวลานาน จนตกผลึกเป็นองค์ความรู้ โดยกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือการดำเนินชีวิต (สุกัญญา สุจฉายา และคณะ, 2550: 39) การปรับเปลี่ยนพิธีกรรม **“สืบ ส่ง ถอน”** ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (rite of passage) จึงมาจากการสั่งสมประสบการณ์ของชุมชน ที่ผสมผสานความคิดในเชิงพุทธศาสนาแล้วเปลี่ยนวิธีการมอญพิบัติภัยในเป็นส่วนหนึ่งของระบบวงจรชีวิตปกติของมนุษย์ เมื่อเกิดพิบัติภัยจึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อตัดขาดและลาจากสภาวะเดิม เข้าสู่สภาวะใหม่ด้วยพิธี **“ถอน”** ปฏิบัติพิธี **“ส่ง”** เพื่อปกป้องรักษาไม่ให้เกิดพิบัติภัย ในขณะที่เดียวกันก็ปฏิบัติพิธี **“สืบชะตา”** เพื่อสร้างสิริมงคลให้กับชุมชนจนกระทั่งกลายเป็นประเพณีที่ต้องกระทำเป็นประจำทุกปีจะขาดไม่ได้

#### 4.3.2.5 วิธีคิดที่มีความเป็นอิสระ

ชาวล้านนาให้ความสำคัญกับสิทธิเฉพาะของคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่นที่จะทำการเรียนรู้ สร้างสรรค์ สืบทอดและผลิตซ้ำพิธีกรรม ในฐานะภูมิปัญญาสำหรับใช้แก้ปัญหาพิบัติภัยต่างๆ โดยมีความสอดคล้องกับระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมและระบบภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ไม่ขัดแย้งซึ่งกันและกัน ชาวล้านนาจึงมีความเป็นอิสระในการคิดเพื่อแก้ไขปัญหาในสภาวะการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภัยธรรมชาติ ความขัดแย้งและปัญหาในชุมชน หรือความขัดแย้งและการครอบงำเชิงอำนาจ

จากภายนอก วิธีคิดดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ชาวล้านนายังคงดำรงอัตลักษณ์และจิตสำนึกของความเป็นล้านนาเอาไว้ได้ไม่สูญเสียความเป็นตัวเอง

อย่างไรก็ตาม ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบประยุกต์ ยังมีกระบวนการวิธีคิดที่ไม่ใช่แบบล้านนา กล่าวคือ ผู้วิจัยพบว่าในบางพิธีกรรม มีการใช้วิธีคิดตามแบบตะวันตกด้วย โดยเฉพาะในพิธีกรรมที่มีผู้จัดเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ซึ่งเป็นการปรับวิธีคิดเพื่อสื่อสารกับคนภายนอก ชุมชน เช่น นักข่าว สื่อมวลชน นักวิชาการ นักรณรงค์ชาวต่างประเทศ ซึ่งผ่านการศึกษา มีประสบการณ์และคุ้นเคยกับวิธีคิดตามแบบตะวันตก วิธีคิดดังกล่าวอยู่ในรูปของการแสดงออกและการถ่ายทอดอภิปรายอย่างตรงไปตรงมา เช่น การสื่อสารในพิธีกรรมผ่านการจัดนิทรรศการในงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน แม่น้ำยมและแม่น้ำสาละวิน การเขียนข้อความในเชิงต่อต้านในงานพิธีต่างๆ ซึ่งเข้าใจได้ว่าผู้จัดพิธีกรรมมุ่งที่จะสื่อสารสัญลักษณ์ผ่านไปยังผู้ร่วมพิธีกรรมที่เป็น “คนนอก” ที่มีวิธีคิดแตกต่างไปจากคนในชุมชน

โดยสรุปแล้ว กรณีศึกษาต่างๆ เกี่ยวกับพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ทั้งหมดสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อเกิดวิกฤตการณ์หรือพิบัติภัย ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ วิกฤตที่เกิดขึ้นจากกระทำของคน วิกฤตที่เกิดจากอำนาจของรัฐหรือความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่มีผลกระทบร้ายแรงต่อชุมชน ชาวบ้านจึงได้นำพิธี “สืบ ส่ง ถอน” มาผลิตซ้ำภายใต้การปรับประยุกต์ในรูปแบบต่างๆ มีทั้งการดัดแปลงพิธี การเพิ่มเติมพิธี และการลดทอนองค์ประกอบต่างๆ ในพิธี หรือแม้กระทั่งการผสมผสานพิธี เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ประเด็นเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความโดดเด่นของวิธีคิดในฐานะภูมิปัญญาเฉพาะตัวของชาวล้านนาในการนำเอาพิธีกรรมมาปรับใช้แก้ไขหรือเยียวยาปัญหาที่เกิดขึ้นจากพิบัติภัยและวิกฤตการณ์ต่างๆ ซึ่งสะท้อน “วิธีคิด” ของชาวล้านนาที่มีต่อการแก้ไขปัญหาสถานการณ์ในปัจจุบัน อันได้แก่

ประการแรก พิธีกรรมไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวหรือต้องอนุรักษ์แบบแข็ง ชาวล้านนาสามารถที่จะปรับเปลี่ยนพิธีกรรมแบบโบราณได้ตลอดเวลา ทำให้สามารถสืบทอดและผลิตซ้ำพิธีกรรมในรูปแบบประยุกต์ที่เข้ากับปัญหาใหม่ๆ สิ่งที่ชาวบ้านปรับประยุกต์ก็คือ องค์ประกอบของพิธีกรรม เช่น ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี เครื่องประกอบพิธี วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี ซึ่งเป็นการตีความใหม่ของชาวบ้านเพื่อให้เข้ากับบริบทของปัญหาในสังคมสมัยปัจจุบัน ในขณะที่คัมภีร์หรือตำราพิธีกรรมยังคงมีความสำคัญสูงสุดในฐานะสัญลักษณ์หลักในพิธีกรรมซึ่งมีหน้าที่สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับการประกอบพิธีเช่นเดิม

ประการที่สอง รูปแบบการต่อรองระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับชุดความรู้ใหม่ ไม่ได้มีลักษณะของการขัดแย้งหรือครอบงำซึ่งกันและกัน วิธีคิดของชาวล้านนานั้นเลือกที่จะประสานระบบภูมิปัญญา

ดั้งเดิมคือ ระบบการนับถือผี อำนาจและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ขวัญและชะตา การให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติและชุมชน การให้ความสำคัญกับธรรมชาติ และพิธีกรรม เข้ากับชุดความรู้สมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืนโดยไม่ต้องละทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิมของตน

แม้ว่าในสังคมล้านนาเองจะมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่เป็นกรอบสำคัญของโลกทัศน์ในการดำเนินชีวิตอยู่บ้างสำหรับคนบางกลุ่ม แต่โดยรวมแล้ว วิธีคิดที่ปรากฏในการประยุกต์พิธีกรรม “สืบสังถอน” ทั้งหมดนี้ล้วนชี้ให้เห็นว่า ชาวล้านนาเลือกที่จะไม่เปลี่ยนแปลงหรือละทิ้งกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่เป็นกรอบหลักสำคัญในแบบแผนทางวัฒนธรรมของตน ชาวล้านนาเลือกที่จะปรับเปลี่ยนสิ่งต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบในพิธีกรรม “สืบสังถอน” โดยเฉพาะระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ผ่านการตีความใหม่ให้เข้ากับบริบทของปัญหาใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปมากกว่าที่จะยกเลิกและเปลี่ยนกระบวนทัศน์หลักในชีวิต “วิธีคิด” เช่นนี้เอง คือปัจจัยสำคัญที่ทำให้การประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมเพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยของชาวล้านนาอยู่ในฐานะ “ภูมิปัญญา” สำคัญที่ก่อให้เกิดความมั่นคงและเข้มแข็งในการสืบทอดและธำรงรักษาแบบแผนทางสังคมและวัฒนธรรมของตนท่ามกลางกระแสของความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน

## บทที่ 5

### สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาล้านนาในการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่เกี่ยวกับพิธีกรรมในปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลคติชนประเภท ความเชื่อ พิธีกรรม และคัมภีร์ในกลุ่มพิธี “สืบ ส่ง ถอน” สังคมล้านนาปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ใน 3 ประเด็นสำคัญได้แก่

- 1) พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในสังคมล้านนาปัจจุบัน
- 2) องค์ความรู้และภูมิปัญญาของชาวล้านนาในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นจากพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางธรรมชาติหรือเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ รวมทั้งปัญหาที่สืบเนื่องจากความขัดแย้งทั้งในเชิงสังคม การเมือง และวัฒนธรรมซึ่งชาวบ้านมองว่าเป็นภัยสำหรับชุมชน
- 3) วิธีการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมเพื่อเยียวยาปัญหาอันเกิดจากพิธีกรรมในสังคมล้านนาปัจจุบัน

งานวิจัยนี้ใช้การรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ซึ่งได้ปริวรรตและตีพิมพ์เผยแพร่เรียบร้อยแล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่สะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนา ซึ่งมีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และศีลธรรมที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และศึกษาข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่มีประยุกต์เพื่อใช้แก้ปัญหาวินิจฉัยต่างๆ เพื่อให้เห็นถึงวิธีการประยุกต์ด้วยการตีความคัมภีร์และสัญลักษณ์ใหม่ในพิธีกรรม ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยโดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อค้นพบที่น่าสนใจในงานวิจัย

#### 5.1 สรุปผลการวิจัย

พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” เป็นพิธีกรรมที่มีความแพร่หลายและจัดเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวล้านนาที่มีความสำคัญ ได้รับการสืบทอดและปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นี้ มีความแตกต่างกันในรายละเอียดของวัตถุประสงค์ ขั้นตอน องค์ประกอบต่างๆ ของพิธี ตลอดจนคัมภีร์ที่ใช้ในการประกอบพิธี แต่พิธีกรรมทั้งสามนี้เป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกัน ไม่สามารถตัดขาดออกจากกันได้



### 5.1.1 พิธีกรรมและคัมภีร์ “สืบ ส่ง ถอน”

พิธีสืบ หรือพิธี “สืบชะตา” ในสังคมล้านนาปัจจุบันมี 3 ประเภทได้แก่ **พิธีสืบชะตาคน** **พิธีสืบชะตาบ้าน** และ**พิธีสืบชะตาเมือง** ส่วนที่หายไปจากการรับรู้และการปฏิบัติของชาวล้านนา คือ **พิธีสืบชะตาพิช** ซึ่งปรากฏหลงเหลืออยู่แต่ในคัมภีร์โบราณเท่านั้น พิธีสืบชะตามีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การต่ออายุหรือดวงชะตาของสิ่งที่ต้องการจะสืบ ไม่ว่าจะเป็น คน บ้าน หรือเมือง ด้วยความเชื่อที่ว่าคน บ้าน หรือเมืองล้วนมีชะตาเป็นของตนเอง หากเมื่อใดที่ถึงคราวเคราะห์ มีบาปเคราะห์จะเกิดเหตุเภทภัยร้ายแรงกับเจ้าชะตา ไม่ว่าจะเป็นการเจ็บไข้ได้ป่วย ถูกทำร้าย มีอุบัติเหตุ ต้องคดีความ หรือประสบเหตุพิบัติภัยต่างๆ นานา จึงจำเป็นที่จะต้องมีการต่ออายุหรือ “สืบ” ดวงชานั่นให้ยืดยาวออกไป เมื่อประกอบพิธีสืบชะตาแล้ว เจ้าชะตาจะประสบแต่ความสุข อายุมันขวัญยืน ไม่มีเภทภัยมารบกวนกล้ากรายอีก จนกว่าดวงชะตาจะตกอีกครั้ง

ในบางกรณีพิธีสืบชะตาอาจจัดเพื่อฉลองการวาระการเปลี่ยนผ่านสำคัญในชีวิต เช่น การฉลองอายุ การฉลองตำแหน่งฐานะต่างๆ รวมทั้งความสำเร็จในชีวิต ถ้าเป็นบ้านเมืองอาจฉลองในวาระสำคัญของเมือง เช่น วาระครบรอบการสมโภชเมือง ขึ้นปีใหม่ บางครั้งอาจจัดหลังจากเกิดพิบัติภัยต่างๆ เพื่อบำรุงขวัญและกำลังใจของประชาชนในบ้านเมือง

พิธีสืบชะตานั้นจัดเป็นพิธีที่มีขนาดใหญ่และมีองค์การประกอบในการประกอบที่ละเอียดซับซ้อนมากที่สุดในบรรดาพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ซึ่งจะต้องประกอบด้วยสามขั้นตอนตามลำดับเสมอ ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ 1) การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนเริ่มพิธี ได้แก่ พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ (พระอินทร์ ท้าวจตุโลกบาล และแม่ธรณี) ขั้นตอนที่ 2) การสวดสืบชะตา (สูตรสืบชะตา) และขั้นตอนที่ 3) การเทศน์ธัมม์หลังพิธีสวดสืบชะตา

คัมภีร์ที่ใช้ในพิธีสืบชะตาประกอบด้วยคัมภีร์สองส่วน คือคัมภีร์สืบชะตา ซึ่งจัดเป็นตำราพิธีกรรมสำหรับอาจารย์วัดเป็นคู่มือในการจัดพิธีและพระสงฆ์ใช้เป็นคู่มือในการสวดสืบชะตา มีการจัดลำดับของคาถา พระสูตรและมนต์พิธีต่างๆ ที่ชัดเจนซึ่งจะเริ่มต้นด้วยมนต์พิธีในพุทธศาสนา ก่อน ตามด้วยพระปริตต์ตามแบบการสวดเจ็ดตำนาน คาถาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการสืบชะตา โดยเฉพาะ “*อุณหิสวิษยคาถา*” และ “*อินทชาตาคาถา*” แล้วจึงจบด้วยมนต์พิธีในพุทธศาสนาเสมอ ลักษณะลำดับการสวดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แม้ว่าพิธีสืบชะตาจะเป็นพิธีที่มีพื้นฐานของความเป็นพิธีทางไสยศาสตร์และเกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องโหราศาสตร์ แต่เลือกใช้มนต์พิธีทางพุทธศาสนาและพระปริตต์มาประกอบเข้ากับคาถาที่เป็นหลักการสืบดวงชะตา เกิดการเปลี่ยนแปลงพิธีไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนธรรมดาสามัญทั่วไปให้กลายเป็นพิธีทางพุทธศาสนาที่ชาวล้านนาเชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์และมีอานุภาพสูง สามารถแก้ไขปัญหาหรือเสริมสร้างสิริมงคลให้กับเจ้าชะตาด้วยพลังของ “พุทธคุณ”

คัมภีร์ที่ใช้เทศน์หลังพิธีสืบชะตานั้น ในอดีตเคยมีการใช้ธัมม์ที่มีลักษณะเป็นพระปริตต์เฉพาะของล้านนาเอง ได้แก่ **ธัมม์นครฐาน** ประกอบด้วยพระปริตต์หลายบท คือ นครฐานปริตต์ อาธารณปริตต์ และเมตตาปริตต์ รวมทั้งบางส่วนของบทรัตนปริตต์ ธรรมเนียมเมตปริตต์ มงคลปริตต์ และอุตมังปริตต์ ซึ่งเป็นลักษณะการรวมพระปริตต์หลายๆ สูตรเข้าไว้ด้วยกัน แล้วรวมเรียกว่านครฐานปริตต์ ส่วนในปัจจุบันยังมีการเทศน์ธัมม์หลังประกอบพิธีสืบชะตา ได้แก่ **ธัมม์โลกาวุฒิ ธัมม์ไชยสังคะ ธัมม์พุทธสังคะโลก ธัมม์อุณหิสวิชัย และธัมม์สารากริกวิชขานสูตร** มีทั้งที่ใช้เฉพาะกับพิธีสืบชะตาบ้าน หรือพิธีสืบชะตาเมือง และบางธัมม์ก็สามารถใช้ได้ทั้งสองพิธี นอกจากนี้ยังมีธัมม์ที่มาจากปัญญาสชาดก ได้แก่ **ธัมม์อรินทุม** ซึ่งใช้ในพิธีสืบชะตาบ้านเท่านั้น ส่วนธัมม์ที่เป็นคาถาใช้สวดนั้นพบว่ามี 1 ธัมม์ คือ **อุปปาดสันติปกรณ์**

ธัมม์ต่างๆ ที่ใช้เทศน์ประกอบหลังการสูตรสืบชะตานั้น มีลักษณะเด่นที่สำคัญร่วมกันที่เด่นชัดก็คือ นิยมเทศน์ธัมม์ที่มีเนื้อหาเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการทำให้เกิดสิริมงคล การมีอายุยืนยาว การพ้นจากโรคาพยาธิ การพ้นคืนจากความตายการพ้นจากเวรกรรมและบาปเคราะห์ทั้งหมด ปัจจุบันนี้พบว่านิยมเทศน์เรื่อง **สารากริกวิชขานสูตร** เป็นหลัก แทบไม่พบการเทศน์เรื่องอื่นแล้ว

**พิธีสง** เป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการเช่นสรวงสังเวชซึ่งต้องมีการนำเครื่องสังเวชบูชา หรือ ส่งให้แก่เทวดา ภูตผีปีศาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่ได้บูชาหรือบนบานศาลกล่าวเอาไว้ เมื่อเกิดเหตุเภทภัยที่ไม่อาจสามารถแก้ไขได้ เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีก เกิดเภทภัยร้ายแรงอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน หรือผิดไปจากธรรมชาติที่เคยเป็น จึงจำเป็นต้องมีการส่ง หรือสังเวชแก่เทวดา ผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุนั้นๆ

พิธีสงนั้นมีจำนวนรูปแบบที่หลากหลายมากที่สุดและมีรายละเอียดปลีกย่อยของแต่รูปแบบพิธีที่แตกต่างกันไป แต่ลักษณะของขั้นตอนหรือองค์ประกอบในพิธีจะไม่ซับซ้อนเท่าพิธีสืบชะตา พบว่ามีพิธีสงอยู่จำนวน 28 พิธี อันได้แก่ ส่งกิว ส่งชีขวย ส่งชิต ส่งข้าวให้ผี ส่งไข่/ส่งเทวดา/ส่งผี ส่งเคราะห์ ส่งเคราะห์ข้าวจี ส่งเคราะห์ 3 ชั้น ส่งเคราะห์นรา ส่งเคราะห์ปีใหม่ ส่งเคราะห์เรือน ส่งเครื่องปีเครื่องเรือน ส่งชน ส่งถน ส่งเทวดา 9 ตน ส่งนพเคราะห์ ส่งผีสองนาง ส่งพระญานาค ส่งพระสระแก้ว ส่งไฟไหม้ ส่งพ่อเกิดแม่เกิด ส่งราหู ส่งโลกาวุฒิ ส่งสุญ ส่งหาบส่งหาม ส่งอภิไทโภภิบาทว์ และส่งบัง เพลี้ย-แมลง-นก-หนู

คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีสงนั้น มีลักษณะเป็นตำราพิธีกรรมซึ่งประกอบด้วยส่วนที่อธิบายองค์ประกอบและขั้นตอนในการประกอบพิธี กับส่วนที่เป็นคาถา เนื่องจากพิธีสงในแต่ละพิธีเป็นการส่ง หรือสังเวชเทวดา ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีลักษณะแตกต่างกันไป ลักษณะของคัมภีร์จึงแยกพิธีสงต่างๆ ออกจากกัน โดยคาถาที่ใช้ในพิธีสง จะมีลักษณะเหมือนกันกล่าวคือ ประกอบด้วยคำ

โอกาสและคาถาของแต่ละพิธีเป็นสำคัญ ส่วนลำดับของการสวดในพิธีส่งแต่ละประเภทนั้นจะแตกต่างกันไป บางครั้งอาจขึ้นด้วยคาถาก่อนตามด้วยคำโอกาส หรือ อาจขึ้นด้วยคำโอกาสก่อนแล้วลงท้ายด้วยคาถา บางพิธีอาจมีคำโอกาสเป็นหลักและมีคาถาสั้นๆ ปิดหัวปิดท้าย หรือบางครั้งในบางตำราอาจมีเฉพาะคาถา บางกรณีก็เป็นคำสังเวช บางครั้งเป็นโองการสังเวช ไม่มีรูปแบบและลำดับที่ตายตัวแน่นอนแบบพิธีสี่สัปดาห์หรือพิธีถอน

**พิธีถอน** หรือเป็นที่ทำการตัด ถอน หรือปลดปล่อยความผูกพันกับสถานที่ต่างๆ หรือถอดถอนวิญญาณออกจากสถานที่ เป็นการถอดถอนความผูกพันของคน หรือวิญญาณที่ยึดติดกับสิ่งของหรือสถานที่นั้นๆ หรืออาจถอดถอนความศักดิ์สิทธิ์ออกจากสถานที่นั้นๆ ในกรณีที่เป็นพื้นที่ในศาสนสถาน หรือแม้กระทั่งถอดถอนความอัปมงคลออกจากพื้นที่ซึ่งเกิดเหตุเภทภัยอันไม่เป็นมงคล

พิธีถอนเป็นพิธีที่ประกอบด้วยพิธีพุทธในไสยศาสตร์ในพิธีเดียวกันคล้ายคลึงกับพิธีสี่สัปดาห์ แต่มีบริบทเฉพาะที่จำกัดมากกว่าพิธีสี่สัปดาห์ หรือพิธีส่ง กล่าวคือ ต้องประกอบพิธีหลังเกิดเหตุหรือมีเหตุให้จำเป็นต้องประกอบพิธีเท่านั้น ไม่สามารถประกอบพิธีก่อนหน้าหรือประกอบพิธีเพื่อฉลองวาระอย่างใดอย่างหนึ่งได้ พบว่ามีพิธีถอนอยู่ด้วยกันทั้งหมด 13 อย่าง ได้แก่ ถอนชีวิต ถอนคนตาย ถอนคนตายในที่ปัสสาวะ ถอนตัดพราย ถอนตายโหง ถอนที่ดิน-ถอนบ้านเรือน ถอนโรง-ถอนกุฎิ-ถอนวิหาร ถอนพยาธิ ถอนพระสระแก้ว ถอนไฟไหม้ ถอนมหาทูปหลวง ถอนสัพพะ และถอนสัพพะชีวิต

ในส่วนคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีถอนนั้น แม้จะมีรูปแบบและประเภทไม่มากเท่ากับพิธีส่ง และองค์ประกอบของพิธีถอนและขั้นตอนการประกอบพิธีก็ถอนไม่ซับซ้อนเท่ากับพิธีสี่สัปดาห์ แต่บริบทเฉพาะตัวของพิธีถอน ทำให้ไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมในตำราพิธีกรรมอื่นๆ ได้ มักจะจดจาร บันทึกลงหรือตีพิมพ์แยกต่างหากจากพิธีอื่นๆ โดยมีโครงสร้างที่ประกอบด้วย 3 ส่วนคือ คำโอกาส คาถา และคำให้พร ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละประเภท คาถายังคงเป็นหัวใจหลักของคัมภีร์ อย่างไรก็ตามทุกพิธีจะต้องมีการเริ่มต้นด้วยการขึ้นบทนมัสการพระรัตนตรัยเสมอเหมือนกันหมดทุกพิธี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าถึงแม้พิธีถอนจะจัดเป็นพิธีไสยศาสตร์อย่างหนึ่ง แต่การที่มีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีร่วมกับอาจารย์มีการใช้มนต์พิธีพุทธศาสนา คาถา คำโอกาสและคำให้พรร่วมอยู่ในพิธีเดียวกัน จึงมีลักษณะของการผสมผสานกันทางศาสนาอย่างชัดเจน

ในปัจจุบันพบว่าพิธีกรรม “สี่ สัปดาห์ ถอน” มีทั้งส่วนที่ยังได้รับการสืบทอดและผลิตซ้ำพิธีกรรมอยู่ในรูปแบบดั้งเดิม บางส่วนเริ่มเปลี่ยนแปลงได้รับการผลิตซ้ำพิธีกรรมในรูปแบบประยุกต์เพื่อให้เข้ากับบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่บางส่วนเริ่มสูญหายและไม่ได้รับการสืบทอดและปฏิบัติกันแล้ว แต่เนื่องจากวัฒนธรรมการบันทึกองค์ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมใน

รูปแบบคัมภีร์ ทำให้พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นั้นยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาพิบัติภัยของชาวล้านนาในสังคมล้านนาปัจจุบัน

### 5.1.2 การประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาปัจจุบัน

สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ปัญหาพิบัติภัยต่างๆ มีลักษณะที่แตกต่างไปจากบริบทของปัญหาในอดีตเป็นอย่างมาก ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงการประกอบพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ชาวล้านนาจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแบบแผนในการประกอบพิธีกรรมทั้งสามกลุ่ม เพื่อรองรับปัญหาพิบัติภัยซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน หรือรับมือกับปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น หรือผิดเพี้ยนไปจากบริบทของปัญหาที่เคยเผชิญมาในอดีต

งานวิจัยนี้ได้ศึกษาพิธีกรรมจำนวน 10 พิธี ซึ่งมีลักษณะการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากพิธี “สืบ ส่ง ถอน” แบบจารีตดั้งเดิมของล้านนา ประกอบด้วย

- 1) พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย
- 2) พิธีสืบชะตาแม่น้ำกก จังหวัดเชียงใหม่
- 3) พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง จังหวัดเชียงราย
- 4) พิธีสืบชะตาแม่น้ำยมและบวชป่าสักทอง จังหวัดแพร่
- 5) พิธีสืบชะตาดอยหลวงอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่
- 6) พิธีบูชาและขอขมาแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่
- 7) พิธีสูตรถอนขีดคุกเก่า จังหวัดเชียงใหม่
- 8) พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 9) พิธีสืบชะตา ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี จังหวัดเชียงใหม่
- 10) พิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง

ลักษณะและรูปแบบของการประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” นั้นพบว่าในส่วนของพิธีสืบชะตามีการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์หลักของการสืบชะตา จากเดิมที่สืบชะตาให้กับคน บ้าน และเมือง เปลี่ยนเปลี่ยนสืบชะตาให้กับแม่น้ำลำธาร ป่า ภูเขา และสรรพสิ่งในธรรมชาติ ในขณะที่พิธีส่งและพิธีถอนยังคงวัตถุประสงค์สำคัญดั้งเดิมเอาไว้คือ พิธีส่งประกอบพิธีเพื่อส่งเวทเวทอาวร้าย ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนพิธีถอนจัดขึ้นเพื่อการถอดถอนความผูกพันและสิ่งอับมงคลออกจากพื้นที่

ในส่วนของผู้ร่วมพิธีนั้นพบว่า ทั้งพิธีสืบชะตา พิธีส่ง และพิธีถอนที่มีการประยุกต์นั้น มีความเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ของผู้จัดพิธีและผู้ร่วมพิธี กล่าวคือ ผู้จัดพิธีได้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิม พิธีสืบชะตาในกรณีสืบชะตาคน ผู้จัดพิธีจะเป็นครอบครัว หรือชุมชนจัดพิธีให้เจ้าชะตา กรณีสืบชะตา

บ้านชะตาเมืองก็จะเป็นชุมชนเป็นผู้จัดพิธี แต่ในปัจจุบันพบว่าพิธีสืบชะตา พิธีสงฆ์ และพิธีถอนแบบ ประยุกต์นั้นผู้จัดพิธีไม่ใช่ครอบครัวหรือชุมชนเท่านั้น แต่เป็นหน่วยงานของรัฐหรือบุคคลภายนอก ชุมชนเป็นผู้จัดพิธี ซึ่งมีทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบล-เทศบาล) หน่วยงาน ของรัฐ (รัฐบาล-กระทรวง-กรม-กอง) ส่วนบุคคลภายนอกพบว่ากลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ เอ็นจี โอ (NGO) มีส่วนสำคัญในการเป็นผู้นำในการจัดพิธีกรรมโดยมีชุมชนเข้าร่วมพิธีแทน ส่วนผู้ร่วมพิธี พบว่าในหลายพิธี มีคนนอกชุมชนเข้าร่วมพิธีกรรมด้วย บางพิธีก็จัดขึ้นเพื่อรองรับคนภายนอกชุมชน โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวต่างถิ่นเป็นหลัก ทำให้พิธีกรรมซึ่งในอดีตเคยเป็นเรื่องเฉพาะของชุมชน กลายเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเป็นพิธีสาธารณะไป

ด้านองค์ประกอบของพิธีกรรมนั้นพบว่า มีความเปลี่ยนแปลงหลายประการที่ แตกต่างไปจากพิธี “สืบ สงฆ์ ถอน” แบบจารีตดั้งเดิม ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ด้านได้แก่

- 1) องค์ประกอบด้านสถานที่ในการประกอบพิธี
- 2) ด้านเครื่องประกอบพิธีกรรม
- 3) ด้านการประกอบพิธี
- 4) วันเวลาในการประกอบพิธี

**องค์ประกอบด้านสถานที่ในการประกอบพิธี** พบว่ามีการประยุกต์ให้เข้ากับ วัตถุประสงค์ที่เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เคยจัดพิธี “สืบ สงฆ์ ถอน” ในสถานที่เฉพาะเปลี่ยนมาเป็น พื้นที่ใหม่ที่เข้ากับวัตถุประสงค์หลักของพิธีแทน เช่น การสืบชะตาแม่น้ำเปลี่ยนมาประกอบพิธีริม แม่น้ำ พิธีสืบชะตาโดยใช้อวดคอดอยเป็นพื้นที่ประกอบพิธี หรือนำพิธีมาประกอบในสถานที่ใหม่ซึ่งไม่เคยปรากฏในคัมภีร์เลย เช่น ปรับเอาพิธีถอนที่ดิน-บ้านเรือนไปใช้กับคุก

**องค์ประกอบด้านเครื่องประกอบพิธี** พบว่ามีการปรับประยุกต์เครื่องประกอบพิธี ใหม่ในหลายส่วนเพื่อให้เข้ากับวัตถุประสงค์และสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป มีตั้งการ ประยุกต์ปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ลักษณะต่างๆ ให้เข้ากับวัตถุประสงค์ใหม่ เช่น เพิ่มเครื่องบวชป่าเข้าไป เครื่องสืบชะตา หรือปรับเปลี่ยนโดยย้ายที่ตั้งของวัตถุประสงค์ของพิธี เช่น ย้ายโขงชะตาไปไว้ใน แม่น้ำ หรือใกล้แม่น้ำ หรืออาจใช้วิธีสร้างสัญลักษณ์ใหม่ในพิธีกรรม เช่น ช้างเผือกในพิธีแห่ช้างเผือก

**องค์ประกอบด้านการประกอบพิธี** พบว่ามีการปรับประยุกต์ขั้นตอนในการประกอบ พิธีในหลากหลายรูปแบบ โดยพบว่ามี 5 วิธีการในการประยุกต์การประกอบพิธีกรรม อันได้แก่

- 1) การเพิ่มเติมพิธีกรรม เช่น กรณีของการเพิ่มเติมอาราธนาและบวงสรวง พระอุปคุตในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ
- 2) การลดทอนพิธีกรรม เช่น กรณีการปรับลดไม่เทศน์ธัมม์หลังพิธีสืบชะตา

- 3) การผสมผสานพิธีกรรม เช่น การนำพิธีไหว้ผีน้ำผีห้วยของชนเผ่ามาผสมผสานในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ การนำพิธีคริสต์ศาสนามาผสมผสานในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ
- 4) การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม เช่น ในกรณีการเปลี่ยนให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอ่านบทอัญเชิญเทวดา (สัคเคหลวง) แทนพระภิกษุ หรือการเปลี่ยนลำดับการประกอบพิธี
- 5) การสร้างพิธีใหม่ เช่น การอ่านโองการสาปแช่ง การพ่อนบูชาแม่น้ำ การแห่พระพุทธรูปเข้าคุก

**องค์ประกอบด้านวันเวลาในการประกอบพิธี** พบว่ามีการปรับเปลี่ยนประยุกต์พิธี “สืบ ส่ง ถอน” ในด้านวันเวลาที่ประกอบพิธีใหม่ เพื่อให้เข้ากับบริบทของปัญหาใหม่ เช่น การปรับเปลี่ยนวันเวลาจากปีใหม่เมืองไปสู่ปีใหม่แบบสากล การปรับเปลี่ยนเวลาให้เข้ากับวันที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญ เช่น สืบชะตาในวันหยุดเชื่อนโลก การเปลี่ยนเดือนให้เข้ากับพิธีอื่นๆ เช่น เปลี่ยนจากสืบชะตาเดือน 9 เหนือไปเป็นเดือน 6 เหนือ เป็นต้น

**คัมภีร์ที่ใช้ในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”** พบว่าไม่ได้มีการปรับประยุกต์ในรายละเอียดแต่อย่างใด แต่เป็นการปรับลำดับของพิธีกรรมบางส่วน เช่น การย้ายลำดับการเทศน์ธัมมมาไว้ลำดับแรกก่อนการสวดสืบชะตา หรือการปรับเปลี่ยนคำในคาถาหรือคำโอกาสให้เข้ากับสิ่งที่ต้องการจะสืบส่ง และถอนในบริบทปัญหาปัจจุบัน สำหรับคาถา พระสูตรและมนต์พิธีที่ใช้ในพิธีกรรมทั้งสามนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับประยุกต์เลย ยังคงใช้คาถา พระสูตรและมนต์พิธีตามแบบจารีตดั้งเดิม ยกเว้นในกรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำจันที่มีการเปลี่ยนให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอ่านบทอัญเชิญเทวดา (สัคเคหลวง) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผู้สวดเท่านั้น

### 5.1.3 วิธีคิดของชาวล้านนา กับ ภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหาด้วยพิธี “สืบ ส่ง ถอน”

วิธีคิดของชาวล้านนาที่เป็นข้อค้นพบจากงานวิจัยเรื่องนี้ การประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมปัจจุบันแสดงให้เห็นลักษณะสำคัญของวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาพิบัติภัยที่ประกอบด้วย วิธีคิดที่ยึดโยงระบบแบบแผนทางสังคมต่างๆ เอาไว้ด้วยกันทั้งหมดโดยมีพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมประสาน กับวิธีคิดที่เน้นสำนึกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่หลากหลาย วิธีคิดดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาที่มีลักษณะเฉพาะตัวของชาวล้านนา ประกอบด้วยลักษณะสำคัญได้แก่

ประการแรก วิธีคิดในการแก้ไขปัญหาพิบัติภัยต้องเป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรม ไม่ขัดแย้งกับระเบียบแบบแผนทางสังคม หรือกฎเกณฑ์เดิมของสังคม ที่ยืนอยู่บนอุดมการณ์หลักของ

สังคม โดยเฉพาะเรื่อง “ชิต” วิธีคิดนี้ยังมีลักษณะที่ใช้ควบคุมคนในสังคม แก้ไขปัญหาต่างๆ และทำให้เกิดเอกภาพทางสังคม

ประการที่สอง วิธีคิดนี้มีลักษณะที่ยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลงแก้ไข ปรับประยุกต์ได้ตลอดเวลา ไม่ยึดติดตายตัวกับรูปแบบพิธีกรรมดั้งเดิม ในขณะที่สถานะอันศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์ที่ใช้ในการประกอบพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ก็ยังคงทำให้พิธีกรรมคงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม

ประการที่สาม วิธีคิดในการสร้างระบบคัมภีร์และตำราพิธีกรรม ทำให้พิธีกรรมกลายเป็นองค์ความรู้ที่สามารถสืบทอด ผลิตซ้ำ ปรับประยุกต์ได้ด้วยวิธีการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มเติม การลดทอน การปรับเปลี่ยน การผสมผสาน หรือการสร้างใหม่

ประการที่สี่ วิธีคิดของชาวล้านนามีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือการปรับเปลี่ยนให้พิธีสืบ ส่ง ถอน กลายเป็นพิธีเปลี่ยนผ่าน และการสร้างความรับรู้ให้ชาวบ้านเข้าใจว่าพิธีกรรมของส่วนหนึ่งของลำดับในวงจรชีวิตปกติของมนุษย์ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง การปรับพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ให้กลายเป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านจนกระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีที่ปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปีของชุมชนในระบบวิธีคิดของชาวล้านนา มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการสืบทอดและการผลิตซ้ำพิธีกรรมที่ทำให้วงจรของพิธีกรรมไม่ขาดตอนลง

ประการที่ห้า ความเป็นอิสระของชุมชนในการคิดประยุกต์พิธีกรรมเพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิธีกรรมทั้งทางธรรมชาติ ความขัดแย้งต่างๆ รวมทั้งการต่อต้านการครอบงำจากภายนอกจัดเป็นภูมิปัญญาสำคัญที่เป็นสิทธิสำคัญยิ่งของชุมชนที่จะเลือกใช้หรือเลือกประยุกต์พิธีกรรมตามความเหมาะสมของบริบทปัญหาในแต่ละชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้เกิดความสมดุลและสอดคล้องกับระบบแบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง

แบบแผนวิธีคิดของชาวล้านนาที่ปรากฏในการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” เพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิธีกรรมในสังคมปัจจุบันนี้ สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาที่สำคัญซึ่งมีลักษณะเป็นองค์ความรู้ที่มีร่วมกันของชาวล้านนาที่สะท้อนโลกทัศน์ซึ่งมุ่งเน้นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และระบบศีลธรรมอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งไม่สามารถแยกขาดออกจากกันหรือตัดส่วนใดส่วนหนึ่งทิ้งได้ ปัจเจกบุคคล ชุมชน และบ้านเมือง จะสามารถดำรงอยู่และจัดการกับปัญหาพิธีกรรมต่างๆ ได้จำเป็นต้องยึดมั่นในระบบความเชื่อดั้งเดิมอันเป็นพื้นฐานของการกำหนดระเบียบแบบแผนทางสังคม ทั้งในลักษณะหลักจารีตประเพณี (mores) ขนบประเพณี (customs) และธรรมเนียมประเพณี (folkways) โดยเฉพาะเรื่องการล่วงละเมิดข้อห้ามต่างๆ ซึ่งอาจทำให้เกิดผลร้ายต่อสังคมโดยรวม หากเมื่อมีการล่วงละเมิดเกิดขึ้น และหรือเกิดพิธีกรรมตามมา พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” จะเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการแก้ไขและเยียวยาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการล่วงละเมิดดังกล่าว ในขณะเดียวกันพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ก็มีบทบาทสำคัญในการป้องกันและสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้กับชาวบ้านอีกด้วย

## 5.2 อภิปรายผลการวิจัย

### 5.2.1 พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน”

การประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่ปรากฏในสังคมล้านนาปัจจุบันชี้ให้เห็นว่า ระบบวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนไหวหรือการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาในลักษณะที่เป็นพลวัต การเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมจะมีมาก มีน้อย หรือหยุดนิ่ง ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของระบบวัฒนธรรมและความอ่อนแอของระบบวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น

การประยุกต์พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” คือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในรูปแบบของความต่อเนื่องของระบบวัฒนธรรมในรูปของปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (cultural practice) ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันและสามารถคาดเดาแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตได้ด้วย กลไกหลักสำคัญที่ทำให้เกิดพลวัตดังกล่าวก็คือการสืบทอดและการผลิตซ้ำพิธีกรรมภายใต้เงื่อนไขของการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของปัญหาพิบัติภัยในสังคมสมัยใหม่

จากการศึกษาของรังสรรค์ จันต๊ะ (2552) ในงานวิจัยเรื่อง “บ้าน โหล่งและเมือง เขตความสัมพันธ์ฐานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตอนบน” ที่พบว่าชุมชนชาวนาในเขตแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนได้ใช้พิธีกรรมเป็นสิ่งเชื่อมโยงผู้คนทั้งในระดับหมู่บ้านไปจนถึงระดับโหล่งและระดับเมือง โดยพิธีกรรมของชาวบ้านในชุมชนต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของพิธีกรรมรูปของอุดมการณ์ทั้งพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม (ผี) ที่มีบทบาทอย่างสูงต่อการจัดระเบียบทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีเสื่อบ้าน พิธีกรรมขึ้นธาตุสืบชะตาหมู่บ้าน พิธีเลี้ยงผีผายผิขุนน้ำ ซึ่งเกี่ยวกับกับอำนาจของชุมชนในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ การผลิต ก่อรูปให้เกิดการสร้างระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ระหว่างชุมชนต่างๆที่อยู่ในโหล่งเมืองเดียวกัน ซึ่งมีอุดมการณ์และจิตสำนึกของความเป็นคนในบ้านในโหล่งเดียวกัน ความมั่นคงของอุดมการณ์และจิตสำนึกดังกล่าวเกี่ยวพันกับการผลิตซ้ำประเพณีพิธีกรรมของชาวบ้านอย่างแนบแน่น ดังนั้นการผลิตซ้ำพิธีกรรมจึงเป็นกลไกหลักทางสังคมที่ยังปรากฏในระดับจิตสำนึกของชาวบ้าน แม้ว่าจะมีการโยกย้ายถิ่นฐานใหม่ก็ยังคงใช้การผลิตซ้ำพิธีกรรมในลักษณะดั้งเดิมอยู่ สอดคล้องกับประยุกต์พิธี “สืบ ส่ง ถอน” ในลักษณะที่พิธีกรรมของชุมชนเป็นการผลิตซ้ำพิธีกรรมอยู่บนพื้นฐานของการผสมผสานและยึดโยงระบบต่างๆ ทั้งอุดมการณ์พุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี และการจัดระเบียบทางสังคมชาวบ้านเลือกที่จะผลิตซ้ำพิธีกรรมโดยใช้วิธีปรับประยุกต์และตีความสัญลักษณ์ในพิธีกรรมใหม่ให้เข้ากับปัญหาพิบัติภัยในปัจจุบัน โดยยึดมั่นกับอุดมการณ์หลักของสังคมวัฒนธรรมล้านนา ทำให้ไม่เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm) ของสังคม



ในงานศึกษาของพรพิไล เลิศวิชา และคณะ (2552) ในงานวิจัยเรื่อง “เหมืองฝายจัดการน้ำ จัดการคน บนพื้นฐานภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม” ก็มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของผู้วิจัยในเรื่องเกี่ยวกับกระบวนทัศน์ (paradigm) กล่าวคือ พรพิไลและคณะพบว่าในกรณีของชาวบ้านในเขตลุ่มน้ำลี้ในตำบลแม่หวางลุ่ม ซึ่งเป็นพื้นที่ประสบปัญหาพิบัติภัยขาดแคลนน้ำมากในช่วงฤดูแล้งเป็นประจำทุกปี วิกฤตการณ์จากพิบัติภัยดังกล่าวทำให้ชาวบ้านทั้งคนเมืองและชาวกะเหรี่ยงรวมตัวกันประกอบพิธีขอฝน ณ บริเวณต้นน้ำที่ขุนห้วยแม่แตง แต่เนื่องจากการเดินทางนั้นยากลำบาก ชาวบ้านจึงเปลี่ยนสถานที่ในการประกอบพิธีพิธีกรรมของฝนใหม่ แล้วมีการตั้งเสาอินทขิลขึ้นในบริเวณดังกล่าว อันเป็นที่มาของพิธีกรรม “เลี้ยงเสาอินทขิลขอฝน” โดยมีครูบาชาวปี เป็นผู้นำชุมชนในการสร้างเสาอินทขิล เสาอินทขิลที่ตำบลแม่หวางลุ่มนี้จัดเป็นวิถีคิดของชาวบ้านที่ใช้พิธีกรรมในการแก้ไขปัญหาพิบัติภัยให้ชุมชน ชาวบ้านตำบลแม่หวางลุ่มเลือกใช้การคิดค้นพิธีกรรมใหม่โดยนำเอาพิธีกรรมแบบจารีตโบราณมาเป็นพื้นฐานนั่นคือ พิธีกรรมบูชาเสาอินทขิลเพื่อขอฝนพร้อมกับพิธีสืบชะตาฝาย พิธีกรรมดังกล่าวเป็นการผลิตซ้ำพิธีกรรมบนรากฐานของการยึดโยงความคิดความเชื่อเรื่องคติกำเนิดโลกของชนชาติไท เข้ากับคติเสาอินทขิลของชาวลัวะ การเคารพธรรมชาติของชาวกะเหรี่ยง โดยมีพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมประสาน พิธีกรรมประกอบด้วยการยื่นโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เข้ากับเสาอินทขิล ประกอบด้วย ปู่แฉนย่าแฉน พระเจ้า พระธรรม พระอุปัศตู เทวบุตรผู้รักษาเสาอินทขิล และเทวบุตรผู้รักษาลำห้วยสาขาทั้ง 8 ของแม่น้ำลี้ จนกลายเป็นพิธีกรรมสาธารณะที่ยึดโยงคนหลากหลายชาติพันธุ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ทั้งคนเมือง กะเหรี่ยง และลัวะ สามารถอยู่ร่วมกันได้ไม่เกิดความขัดแย้งกันในการจัดสรรทรัพยากรน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดในฤดูแล้ง

ข้อค้นพบของพรพิไล และคณะในงานข้างต้นชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของความพยายามในการรักษากระบวนทัศน์ (paradigm) ที่เป็นอุดมการณ์หลักของสังคมล้านนาเอาไว้อย่างเหนียวแน่น ชาวบ้านเลือกที่จะปรับใช้คติดั้งเดิมที่มีของระบบอุดมการณ์เดิม อันได้แก่ อุดมการณ์พุทธศาสนา (พระรัตนตรัยและพระอุปัศตู) ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ (เทวดารักษาห้วย) และ คติเรื่องกำเนิดมนุษย์และชนชาติ (เสาอินทขิล) มาผสมผสานเข้ากับพิธีสืบชะตา กลายเป็นพิธีกรรมประยุกต์ที่แก้ไขปัญหาให้กับชุมชนได้อย่างยั่งยืนบนไม่ขัดกับกระบวนทัศน์ของสังคมดั้งเดิม ในกรณีนี้การประยุกต์พิธี “สืบ ส่ง ถอน” ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ มีการปรับประยุกต์ในรูปแบบต่างๆ ทั้งการเพิ่มเติม การลดทอน การปรับเปลี่ยน การผสมผสาน และการสร้างใหม่บนรากฐานของพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แบบจารีตดั้งเดิม ทำให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ระบบต่างๆ ของสังคมและไม่ขัดแย้งกับกระบวนทัศน์ที่มีอยู่แต่เดิมของสังคม

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาของพรพิไล เลิศวิชา และคณะ (2552) ในงานวิจัยเรื่อง “เชียงใหม่-ลำพูน เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม พลวัตและพัฒนาการ” เป็นอีกหนึ่งงานวิจัยที่พบว่าในพื้นที่เศรษฐกิจวัฒนธรรมในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนนั้น สิ่งสำคัญที่ยึดโยงผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์เอาไว้

ด้วยกันก็คือวัฒนธรรม แนวคิดสำคัญทางวัฒนธรรมที่ใช้ยึดโยงผู้คนในแต่ละโหล่งบ้านและเมืองเข้าด้วยกันได้แก่

1) พุทธศาสนา ซึ่งมีบทบาทต่อวิถีคิดของคนในชุมชนเชียงใหม่-ลำพูนอย่างเข้มข้น (ที่ล้านนามีพระสงฆ์ที่มีความสามารถนับตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีส่วนสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนาในล้านนามีความโดดเด่นในแง่ของการปรับเอาพุทธศาสนาเป็น “วิทยากร” เฉพาะของท้องถิ่น วิทยากรดังกล่าวสะท้อนผ่านของการเก็บรักษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของบ้านเมืองให้มีระบบระเบียบ ในรูปของการจารลงในใบลานพับสาและจิตรกรรมฝาผนัง เปลี่ยนเรื่องเล่ามุขปาฐะให้กลายเป็นลายลักษณ์อักษร นำไปสู่การสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย พิธีกรรมทั้งหลายถือว่ากลไกสำคัญอย่างหนึ่งในการยึดโยงผู้คนในแต่ละโหล่งและเมืองเข้าด้วยกัน ด้วยการไปมาหาสู่พบปะปฏิสัมพันธ์กันจนนำไปสู่การสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน ตัวอย่างที่เด่นชัดของแนวคิดพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อระบบวิถีคิดของชาวล้านนา ก็คือคติการนับถือพระธาตุ และวรรณกรรมพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับตำนานพระธาตุอันได้แก่ ตำนานพระเจ้าสิบโลก คติและและตำนานดังกล่าวเป็นรากฐานของการผลิตซ้ำประเพณีการ “ขึ้น ธาตุ” ซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างเข้มข้นในการขยายและยึดโยงชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน

ในประเด็นดังกล่าวนี้ คล้ายคลึงกับงานวิจัยของผู้วิจัยในประเด็นที่พุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากต่อการสืบทอดและผลิตซ้ำพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แต่อาจแตกต่างกันในประเด็นที่ผู้วิจัยมองเห็นว่าพุทธศาสนาอาจไม่ได้มีบทบาทโดยตรงต่อระบบวิถีคิดของชาวล้านนา แต่พุทธศาสนามีอิทธิพลในฐานะของเครื่องมือสำคัญที่ใช้ยึดโยงระบบต่างๆ ในวิถีคิดของชาวล้านนาเข้าไว้ด้วยกันได้แก่ ระบบความเชื่อผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ ระบบความเชื่อเรื่องขวัญและชะตา ระบบความเชื่อเรื่องความสำคัญของความอุดมสมบูรณ์ ระบบการให้ความสำคัญแก่ชุมชนและเครือญาติ และระบบการให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติ พุทธศาสนาคือเครื่องมือเชื่อมประสานและยกระดับของพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่ยอมรับของคนทั้งในและนอกชุมชน

2) ระบบความเชื่อเรื่องผี เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการยึดโยงระบบบ้านเมืองไว้ด้วยกัน ผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงผีบ้านผีเมือง แม้ว่าระบบเมืองดั้งเดิมจะถูกยกเลิกไป แต่ชาวบ้านก็ยังคงยึดถือพิธีกรรมเลี้ยงผีเช่นเดิม การผลิตซ้ำพิธีกรรมนี้จึงเป็นการตอกย้ำความสำคัญของเมืองและชุมชนที่เคยมีมาในอดีต และเป็นกลไกพยายามยึดโยงรักษาระบบดั้งเดิมเอาไว้ในวิถีคิดของชาวบ้าน

ในประเด็นข้างต้นนี้ก็มีความสอดคล้องกับงานของผู้วิจัย เนื่องจากพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” แม้ว่าจะถูกปรับให้กลายเป็นพิธีกรรมที่มีการประกอบพิธีทางพุทธศาสนาซึ่งปัจจุบันอยู่ในการจัดการของภาครัฐร่วมกับชุมชน แต่เนื้อแท้ดั้งเดิมของพิธีกรรมทั้งสามยังคงเป็นพิธีไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีผลอย่างมากต่อการสืบทอดและการผลิตซ้ำพิธีกรรมในลักษณะที่พิธีสืบชะตาซึ่งมีการปรับให้มีการประกอบพิธีทางพุทธศาสนาอยู่ในลำดับของ

พิธีกรรมมากที่สุด จึงเกิดความเปลี่ยนแปลงได้มากกว่า ส่วนพิธีสงฆ์และพิธีถอนยังมีความเป็นพิธีทางไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับผีและสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างเข้มข้นอยู่ จึงเปลี่ยนแปลงได้น้อยกว่า เนื่องจากชาวล้านน่ายังคงยึดถือความเชื่อเรื่องการนับถือผีนี้อย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังคงสภาพทางสังคมแบบเกษตรกรรม ตามพื้นที่ชนบทนอกหัวเมืองใหญ่ต่างๆ

3) ระบบความเชื่อเรื่องผี ยังมีส่วนสำคัญต่อการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ การรักษาระบบครอบครัว ระบบเครือญาติ และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน พิธีกรรมเกี่ยวกับผีจึงเป็นส่วนหนึ่งของระบบกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ช่วยค้ำจุนระบบต่างๆ ในสังคมล้านนา

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่าพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่ใช้ที่ระบบวิถีคิดในการยึดโยงระบบต่างๆ เอาไว้ ย่อมต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา เมื่อสังคมเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคที่ใช้ความรู้ใหม่และเทคโนโลยีแบบใหม่ วิถีชีวิตย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามส่งผลให้ชุดความรู้ หรือ วิทยาการหรือภูมิปัญญาแบบเดิมเริ่มถูกท้าทาย ทำให้ชุมชนและผู้จัดพิธี “สืบ ส่ง ถอน” จำเป็นต้องมีการผลิตความรู้ใหม่ กฎเกณฑ์ใหม่ และคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ ทดแทนความรู้ชุดเดิม เพื่อให้สามารถใช้พิธีกรรมแก้ไขปัญหาพิบัติภัยและเพื่อจัดการปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ที่สังคมกำลังเผชิญอยู่ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

### 5.2.2 พลวัตของพิธี “สืบ ส่ง ถอน” กับการประยุกต์พิธีกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาพิบัติภัย

ปรากฏการณ์วัฒนธรรมที่ชาวล้านนาได้รู้หรือพินและประยุกต์ปรับเปลี่ยนพิธีกรรมโบราณด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อนำมาใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยที่แพร่หลายในเขตภาคเหนือตอนบน ไม่ว่าจะเป็วิธีกรรมผสมผสานพิธีกรรม วิธีการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบต่างๆ ในพิธีกรรม หรือแม้กระทั่งวิธีการสร้างสรรค์พิธีกรรมใหม่ วิธีการประยุกต์พิธีกรรมดังกล่าวล้วนเป็นกระบวนการที่สะท้อนให้เห็นพลวัตของพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมปัจจุบัน

ปฐม หงษ์สุวรรณ (2556: 269) ได้อธิบายความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในลักษณะข้างต้นว่า “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม คือการเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมที่บุคคลในสังคมได้เคยประพฤติปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ไปสู่แบบแผนใหม่ที่ยังไม่เคยชินมาก่อน ในปัจจุบันนี้วัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นชัดเจน โดยบางครั้งกลุ่มคนเองนั้นไม่ได้รู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงนั้นเลย รูปแบบของวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอันเกิดจากการรับและปรับเปลี่ยนที่เกิดจากการสังสรรค์กันทางวัฒนธรรม ซึ่งเราอาจเรียกปรากฏการณ์ของการเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ว่า “พลวัตทางวัฒนธรรม” (Cultural Dynamic)”

ลักษณะพลวัตของพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในล้านนาสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในการปรับประยุกต์พิธีกรรมเพื่อใช้แก้ไขปัญหามุมชนของตนเอง โดยไม่ขัดแย้งกับพื้นฐาน

วัฒนธรรมดั้งเดิม ในงานวิจัยนี้พบว่า ชาวล้านนาสามารถนำพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” มาใช้แก้ไข ปัญหาพิบัติภัยได้ในหลากหลายมิติ อันได้แก่

### มิติด้านการฟื้นฟูชุมชนจากภัยพิบัติและการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ได้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติในภาคเหนือ เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นภัยแล้ง น้ำท่วม ดินโคลนถล่ม พายุ ไฟไหม้ป่า และแผ่นดินไหว สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติเอง และการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยการกระทำของมนุษย์ อันเป็นผลพวงของการเติบโตและการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว ในช่วงเวลาดังกล่าว จากข้อมูลของรายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม ของสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปี พ.ศ. 2554 จนถึงปี พ.ศ. 2555 พบว่า ภัยพิบัติในเขตภาคเหนือมีความถี่มากขึ้นและมีแนวโน้มที่จะเกิดภัยพิบัติที่มีความรุนแรงมากขึ้น เช่น สถานการณ์ภัยแล้ง พบว่าพื้นที่ภาคเหนือมีพื้นที่ประสบปัญหาภัยแล้งมากขึ้น ร้อยละ 0.9 ด้านสถานการณ์อุทกภัย พบว่า ภาคเหนือได้รับผลกระทบจากพายุและมีอุทกภัยครั้งใหญ่เกิดขึ้นหลายครั้ง โดยเฉพาะในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงราย พะเยา แพร่ น่านและตาก อุทกภัยครั้งใหญ่ของภาคเหนือ ในปี พ.ศ. 2554 ที่ผ่านมา ยังส่งผลกระทบทำให้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในเขตภาคกลางและกรุงเทพมหานครอีกด้วย สำหรับแผ่นดินไหวนั้น ก็มีความถี่และความรุนแรงมากขึ้นเช่นกัน ทำให้เกิดความเสียหายต่อโบราณสถานหลายแห่งในเขตภาคเหนือ ทั้งในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา และจังหวัดน่าน

จากสถานการณ์ดังกล่าว พบว่าชาวบ้านในภาคเหนือ รวมทั้งองค์กรส่วนท้องถิ่นทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนหรือเอ็นจีโอจำนวนมาก ได้นำพิธีสืบชะตาและพิธีส่งแบบโบราณดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากพิบัติภัยและการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ในลักษณะของการฟื้นฟูชุมชนและการเยียวยาจิตใจของคนในชุมชน สร้างขวัญกำลังใจให้แก่ชุมชนภายหลังจากการเกิดพิบัติภัย โดยเฉพาะเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ครั้งใหญ่ที่มีความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินจำนวนมาก หรือวิกฤตการณ์ที่ผิดปรกติธรรมชาติหรือไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน จึงมีความนิยมในการประกอบพิธีสืบชะตา พิธีส่งและการขอขมาธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดภัยร้ายแรงกับผู้คนและชุมชน เช่น เมื่อเกิดน้ำท่วม ก็จะมีการทำพิธีขอขมาแม่น้ำและพิธีสืบชะตาแม่น้ำ หรือเมื่อเกิดเกิดภัยแล้งก็จะมีพิธีส่งและพิธีสืบชะตาต้นน้ำหรือขุนน้ำ ล่าสุดเมื่อเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่จังหวัดเชียงราย ในปี พ.ศ. 2557 ซึ่งเกิดความเสียหายอย่างรุนแรงและมีผู้เสียชีวิต ทางจังหวัดเชียงรายจึงได้ประกอบพิธีสืบชะตาเมืองเพื่อรักษาขวัญกำลังใจให้กับประชาชน

ในปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมหลายพิธีได้ปรับเปลี่ยนไปกลายเป็นพิธีประจำปีหรือพิธีกรรมตามระบบปฏิทินของชุมชน ดังเช่นพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง ที่แม้ว่าแม่น้ำโขงจะไม่ได้แห้ง

ขอลงเช่นในปี พ.ศ. 2553 แต่ยังคงจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำอยู่ พิธีแห่ช้างเผือก ที่จังหวัดลำปางในปัจจุบันก็จัดพิธีเป็นประจำทุกปี แตกต่างจากในอดีตที่เคยจัดเฉพาะปีที่เกิดความแห้งแล้งมากเท่านั้น

### มิติด้านการต่อต้านอำนาจรัฐและโครงการที่มีผลกระทบเป็นภัยต่อชุมชน

การนำพิธีสืบชะตา รวมทั้งการสร้างพิธีกรรมใหม่อย่างการบวชป่า บวชแก่งน้ำ ที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นร่วมกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน พิธีสืบชะตาแม่น้ำยมและพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงนี้ ทำให้เห็นถึงความพยายามของชาวบ้านที่นำพิธีกรรมแบบโบราณมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารหรืออาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้านโครงการพัฒนาต่างๆที่เป็นภัยกับชุมชน สอดคล้องกับที่ Eric W. Rothenbuhler (1998: 8) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมในฐานะการสื่อสารว่า “พิธีกรรมประกอบไปด้วย รูปแบบของการกระทำและกระบวนการคิด พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่คนปฏิบัติ และแสดงออกผ่านพฤติกรรมออกมาเช่นเดียวกับที่คิด” พิธีกรรมที่ผลิตซ้ำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการต่อต้านรัฐหรือโครงการต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อชุมชน จึงเป็นเสมือนการสื่อสารวิถีคิดของชาวบ้านโดยแสดงออกผ่านทางปฏิบัติการทางวัฒนธรรมหรือพิธีกรรมซึ่งปรับประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์และบริบทเฉพาะของแต่ละชุมชน

รูปแบบการผลิตซ้ำพิธีกรรมในข้างต้นสอดคล้องกับที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2532: 42) ได้อภิปรายเกี่ยวกับความสำคัญของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมเอาไว้ว่า การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) หรือ การผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมเพื่อปรับปรนให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการนำภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วในสังคมไทยมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน เพื่อจะเผชิญหน้ากับกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยม พาณิชยกรรม และอำนาจนิยมที่ครอบงำสังคมไทยสมัยใหม่ สังคมไทยสามารถจะนำภูมิปัญญามาประยุกต์และ “ผลิตซ้ำ” หรือ “ผลิตใหม่” เพื่อรับใช้คนปัจจุบัน ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์และบริบททางสังคมใหม่ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมยังรวมถึงการนำพิธีกรรมหรือความเชื่อนั้นมาจรรโลงประโยชน์ในปัจจุบัน (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2532: 195) การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมเพื่อรองรับความต้องการและความคิดของชาวบ้านนั้นจึงเป็นเสมือนเครื่องมือสำคัญของชุมชนที่จะใช้ต่อสู้กับสิ่งที่ตนเองคิดว่าเป็น “ภัย” ต่อการดำรงอยู่ของชุมชนรวมทั้งความต้องการที่จะสื่อสารให้คนภายนอกรับรู้ “ภัย” ดังกล่าวด้วย

### มิติด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

แม้ว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำจันและพิธีสืบชะตาออยหลวงอินทนนท์จะเป็นพิธีสืบชะตาซึ่งมีการรักษารูปแบบและขั้นตอน รวมทั้งองค์ประกอบต่างๆ ตามแบบธรรมเนียมโบราณอย่างครบถ้วน หากแต่วัตถุประสงค์สำคัญในการจัดพิธีสืบชะตานั้น เป็นกุศโลบายในการสร้างจิตสำนึกและ

ความเข้าใจต่อความสำคัญในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารและธรรมชาติ การสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมในรูปแบบนี้จึงมีความน่าสนใจ เนื่องจากการผลิตซ้ำวัฒนธรรมที่พยายามรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้ แต่ประกอบพิธีกรรมเพื่อรองรับบริบทของปัญหาใหม่ที่แตกต่างไปอดีต และรวมพิธีสืบชะตาเข้ากับพิธีอื่นๆ เพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

### มิติด้านการท่องเที่ยว

พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน แม้จะดำรงลักษณะของพิธีตามแบบโบราณและคงรูปแบบท้องถิ่นเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น หากแต่การนำเสนอพิธีกรรมในฐานะส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยว ทำให้มีการปรับเปลี่ยน ดัดแปลง และเพิ่มเติมสิ่งใหม่ในพิธีกรรมเพื่อให้เข้ากับกระแสของการท่องเที่ยวที่กำลังเป็นที่นิยมในปัจจุบัน ดังได้มีการเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวในงานพิธีด้วย แม้ว่าจะยังไม่เป็นส่วนหนึ่งในลำดับของการจัดพิธีกรรมก็ตาม เช่น การขี่จักรยานเสือภูเขาเข้าร่วมพิธี การจัดงานสินค้า OTOP การจัดการแสดงดนตรี กิจกรรมบันเทิงต่างๆ เช่น รำวงย้อนยุค เพื่อดึงดูดชาวบ้านและนักท่องเที่ยวให้มาร่วมงาน ซึ่งลักษณะดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการผลิตซ้ำพิธีกรรมในอนาคตต่อไปได้เช่นกัน

พิธีสืบชะตาหลวง ส่งเคราะห์ และสวดมนต์ข้ามปี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ก็มีลักษณะของการผลิตซ้ำวัฒนธรรมที่น่าสนใจเช่นกัน กล่าวคือ เป็นพิธีที่มีการทับซ้อนของพิธีหลายพิธีที่ผลิตซ้ำในเวลาเดียวกัน พิธีสืบชะตาหลวงเป็นพิธีที่นิยมทำกันในเวลาเปลี่ยนผ่านสำคัญๆ ของชุมชน หรือนิยมจัดกันในวาระหลังจากการเกิดภัยร้ายแรงต่างๆ กับชุมชนบ้านเมือง ส่วนพิธีสวดมนต์ข้ามปีเดิมก็มีการประกอบพิธีนี้อยู่ในแบบล้านนา คือ ในช่วงปีใหม่สงกรานต์ แต่ในปัจจุบันเป็นการสวดมนต์ข้ามปีตามแบบส่วนกลาง และเปลี่ยนมาจัดในช่วงปีใหม่ตามแบบสากลแทน รวมทั้งรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ เช่น การบูชาตุ้ ง เสริมดวงชะตาด้วยการบูชาแผ่นชะตาปีเกิด การส่งเคราะห์ สวดส่งนพเคราะห์ พิธีกรรมเหล่านี้เป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่ถูกผลิตซ้ำในบริบทใหม่ทั้งกาล (time) และเทศะ (place) แม้แต่ผู้ร่วมพิธีกรรมซึ่งพิธีที่เคยเป็นเรื่องของ “คนใน” ก็เปลี่ยนไปสู่การเป็นพิธีที่เปิดรับ “คนนอก” อย่างนักท่องเที่ยวเข้าร่วมพิธีอย่างเต็มรูปแบบ

### มิติด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมล้านนา

จากกรณีของพิธีสูตรถอนชัตคูกเก่า จังหวัดเชียงใหม่ แม้ว่าจะเป็นพิธีที่จัดกันตามความเชื่อและประเพณีแบบโบราณของล้านนา แต่ให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามีการปรับประยุกต์พิธีเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ในบริบทใหม่ กล่าวคือ ในอดีตไม่ได้มีพิธีถอนคูกหรือสิ่งปลูกสร้างที่ต้องชัตใหญ่ชัตหลวงกลางเวียงเช่นนี้มาก่อน จึงจำเป็นต้องประยุกต์โดยประกอบพิธีกรรมหลายพิธีร่วมกัน นับตั้งแต่การการทำพิธีเข้ากรรมหรือเข้ารุกขมูลเพื่อล้างมลทิน ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์และ

วิญญานในคุก มีพิธีการบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่และการขึ้นท้าวทั้งสี่เพื่อขออนุญาตทุบรื้อคุก พิธีการ ถอนสัฟพะชิตและสูตรถอนซึ่งนำมาปรับใช้กับการรื้อถอนคุก และการส่งสัฟพะชิตและอุบาทว์ ซึ่งพิธี ดังกล่าวทั้งหมดประกอบขึ้นเพื่อสร้างความมั่นใจ ความสบายใจและความเชื่อมั่นให้กับชาวเชียงใหม่ โดยรวมว่าพื้นที่ดังกล่าวได้ปราศจากอัปมงคล ถอดถอนอาถรรพ์และเสนียดจัญไรต่างๆ ออกไปจน หมดสิ้นแล้ว สามารถนำพื้นที่ไปใช้ในการสาธารณประโยชน์ได้อีกครั้ง นอกจากนี้พิธีสูตรถอนชิตคุก เก่ายังนำไปสู่การเสนอรูปแบบใหม่ในการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาคมชาวเชียงใหม่ในการ อนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมล้านนาและการรื้อฟื้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองเชียงใหม่ ผ่านการประกอบพิธีกรรมสูตรถอนชิตคุกเก่าดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการจัดเสวนาวิชาการเกี่ยวกับการ พัฒนาพื้นที่คุกภายหลังจากการรื้อถอนเพื่อใช้กิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมของชาวเมืองเชียงใหม่ และ ยังมีการจัดกิจกรรมนำเที่ยวคุกเก่าสำหรับประชาชนและนักท่องเที่ยวที่สนใจในวันประกอบพิธีอีกด้วย

### มิติด้านเศรษฐกิจ

หากพิจารณาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของ “พิธีสืบ ส่ง ถอน” ที่จัดขึ้นทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ ว่าไม่เพียงแต่เป็นการสร้างขวัญกำลังใจ การเปลี่ยนผ่านสถานภาพหรือการตัดขาดจากสภาวะวิกฤต และการเยียวยาหลังเหตุการณ์พิบัติภัยต่างๆ เท่านั้น แต่พิธี “สืบส่ง ถอน” ในปัจจุบันยังมีบทบาท สำคัญในมิติทางเศรษฐกิจด้วย โดยเฉพาะเรื่องของการระดมทุน เนื่องจากเป็นพิธีที่มีความซับซ้อนใน รายละเอียดและองค์ประกอบต่างๆ และเป็นพิธีที่มักจะจัดขึ้นในระดับชุมชน หรือจัดร่วมกันหลาย ชุมชน การจัดพิธีกรรมจึงจำเป็นต้องมีการระดมทุนจากหน่วยงานต่างๆ องค์กรส่วนท้องถิ่นและจาก สมาชิกของชุมชน เพื่อนำไปใช้ในการจัดพิธี ในขณะที่เดียวกันการระดมทุนนี้ยังเป็นการต่อยอดให้เกิด การจัดพิธีกรรมสืบเนื่องต่อไป

กรณีของพิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปางนั้น แม้ว่าพิธีนี้ได้รับการจัดสรรงบประมาณ และเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานของเทศบาลตำบลลำปางหลวง แต่ชาวบ้านก็มีส่วนร่วมในการ ระดมทุนด้วยเช่นกัน เมื่อขบวนแห่ช้างเผือกเริ่มต้นการแห่แทนจากชุมชนที่เป็น “พญาท่ายน้ำ” ใน เขตอำเภอเกาะคาไปจนถึงชุมชนสุดท้ายที่เป็น “ประตูดอย” ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้า พ่อขุนตานในเขตอำเภอกำแพงแสน ชาวบ้านในแต่ละชุมชนที่ขบวนแห่ช้างเผือกผ่าน ก็จะพากันออกมา สักการะและร่วมกันทำบุญกับขบวนแห่ช้างเผือก เงินทำบุญดังกล่าวของทุกชุมชน คณะกรรมการจัด พิธีจะนำไปใช้สำหรับการเตรียมจัดพิธีแห่ช้างเผือกในปีถัดไป ลักษณะการระดมทุนดังกล่าวจึงทำให้ พิธีกรรมได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาไม่ขาดตอน ส่วนพิธีสืบชาติาหลวงและสวดมนต์ข้ามปี ของวัดนั้น ก็มีส่วนสำคัญในการระดมทุนจากคนท้องถิ่นทั้งที่เป็นศรัทธาวัดเดิม คนนอกชุมชนและ นักท่องเที่ยว เพื่อนำไปใช้ในกิจการพัฒนาด้านต่างๆของวัด ในช่วงเวลาที่ผ่านมาวัดต่างๆ ใน ภาคเหนือจึงนิยมจัดงานพิธีสืบชาติาหลวงและสวดมนต์ข้ามปีกันอย่างกว้างขวางด้วยเหตุดังกล่าว

### 5.3 ข้อค้นพบที่น่าสนใจจากงานวิจัย

ผู้วิจัยพบว่าการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่ปฏิบัติอยู่ในสังคมล้านนาในเวลานี้ปัจจุบันนอกจากจะสะท้อนวิถีคิดและภูมิปัญญาของชาวล้านนาในการจัดการปัญหาพิบัติภัยและความขัดแย้งในมิติต่างๆที่หลากหลายนแล้ว การประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” มีความน่าสนใจในประเด็นการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบในพิธีกรรมบางประการให้เข้ากับ “วัฒนธรรมประชานิยม” หรือ “วัฒนธรรมสมัยนิยม” อีกด้วย รวมทั้งยังเกิดปรากฏการณ์การผลิตซ้ำพิธีกรรมในลักษณะที่ข้ามท้องถิ่น

#### 5.3.1 การปรับเปลี่ยนองค์ประกอบในพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ให้เข้ากับกระแสวัฒนธรรมประชานิยมในสังคมปัจจุบัน

ผู้วิจัยพบว่าการประกอบพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในปัจจุบันมีองค์ประกอบบางประการในพิธีกรรมที่ได้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกระแสวัฒนธรรมประชานิยม ตอบสนองต่อความชื่นชอบในการบริโภคหรือเสพสัผัสวัฒนธรรมท้องถิ่นตามกระแสนิยมที่มากับการท่องเที่ยวซึ่งได้หันมาเน้นการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวิถีชีวิตของท้องถิ่นต่างๆ กระแสดังกล่าวได้ทำให้ผู้จัดพิธีกรรมและชุมชนจำเป็นต้องปรับตัวในการจัดพิธีกรรมเพื่อรองรับ “คนนอก” จนกระทั่งในบางพิธีกรรมนั้นพบว่ามีคนนอกเข้าร่วมพิธีมากกว่าคนชุมชนด้วยซ้ำไป

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของวัฒนธรรมประชานิยมแล้ว ผู้วิจัยพบว่าพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ในปัจจุบันมีองค์ประกอบบางประการในพิธีกรรมที่กำลังเริ่มเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนที่เข้าสู่การเป็นวัฒนธรรมประชานิยมอย่างชัดเจน เช่น ในพิธีสืบชะตาหลวงส่งเคราะห์ สวดมนต์ข้ามปีที่จัดขึ้นในเขตภาคเหนือ มีคนเข้าร่วมพิธีจำนวนมากโดยเฉพาะนักท่องเที่ยว และเป็นสิ่งที่ออกแบบหรือสร้างขึ้นเพื่อให้คนจำนวนมากชื่นชอบหรือยอมรับเพื่อประโยชน์ร่วมกันระหว่างวัด ชุมชน และนักท่องเที่ยว จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าพิธีกรรมดังกล่าวถูกประกอบสร้างขึ้นเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและคนต่างถิ่นให้เข้าร่วมพิธี ซึ่งมีส่วนสำคัญในการระดมทุนเข้าสู่วัดจากการทำบุญ





ภาพประกอบที่ 105 กระแสความนิยมในการสืบทอดประเพณีและสวดมนต์ข้ามปีในวัดทั่วภาคเหนือ  
ในภาพพิธีสืบทอดประเพณีและสวดมนต์ข้ามปี วัดอินทขิล (สะตือเมือง) จังหวัดเชียงใหม่ มีนักท่องเที่ยว  
ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าร่วมพิธีกรรมจำนวนมาก

ในบางพิธีกรรมผู้วิจัยพบว่าได้มีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์องค์ประกอบของพิธีกรรม เพื่อตอบสนองวิถีชีวิตแบบใหม่สังคมเมือง (urbanization) อันเป็นผลการเติบโตในกระแสของการพัฒนาอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ซึ่งเริ่มขยายเข้าสู่สังคมภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะในจังหวัดที่เป็นหัวเมืองใหญ่อย่างเชียงใหม่ ลำปาง เชียงราย ซึ่งมีการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการอย่างมากในระยะไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา ลักษณะของการปรับประยุกต์ตามกระแสดังกล่าวเห็นได้ชัดเจนว่ามีลักษณะที่แตกต่างและแปลกปลอมไปจากสิ่งที่เคยมีอยู่ในพิธีกรรมของวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม เช่น การจัดมหรสพรื่นเริงต่างๆ ทั้งการเต้นรำ การแสดงดนตรี กิจกรรมการท่องเที่ยวอื่นๆ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับพิธี “สืบ ส่ง ถอน” แต่อย่างใด



ภาพประกอบที่ 106 การเตรียมพื้นที่มหรสพรื่นเริงซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับพิธี “สืบ ส่ง ถอน”  
ในภาพเวทีร่ายในงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จังหวัดเชียงราย

### 5.3.2 พิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” กับการผลิตซ้ำพิธีกรรมข้ามท้องถิ่น

ผู้วิจัยยังพบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจบางประการเกี่ยวกับพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ในปัจจุบัน คือ มีการผลิตซ้ำพิธีกรรมในบริบทใหม่ หากแต่เป็นการผลิตซ้ำที่อยู่นอกท้องถิ่นล้านนา โดยเป็นการหยิบยืมพิธีกรรมข้ามท้องถิ่น ซึ่งบางพิธีเป็นการผลิตซ้ำอย่างเต็มรูปแบบในบริบทใหม่ และบางพิธีก็เป็นเพียงแค่การหยิบยืมรูปแบบและชื่อของพิธีเท่านั้น เช่น

- พิธีสืบพระชะตาหลวงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งจัดขึ้นโดยมหาเถรสมาคมร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่วัดเทพศิรินทราวาส วัดสระเกศวรมหาวิหาร วัดปากน้ำภาษีเจริญ วัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร และวัดกระพังสุรินทร์ จังหวัดตรัง
- พิธีสืบพระชะตาหลวง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร
- พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงใน 7 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- พิธีสืบชะตาในวัดหลายวัดทางภาคตะวันออก
- พิธีสืบชะตาหลวงที่วัดหลายแห่งในกรุงเทพมหานคร เช่นที่ วัดนางชี

การผลิตซ้ำพิธีกรรมสืบชะตาข้ามท้องถิ่นดังกล่าวมีความน่าสนใจในแง่มุมมองของการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมบางพิธีพบว่าไม่เกี่ยวข้องกับการสืบชะตาแบบล้านนาเลย เช่น พิธีสืบพระชะตาหลวง ซึ่งมีลักษณะเป็นพิธีสะเดาะนพเคราะห์และจำเริญอายุแบบภาคกลางมากกว่า องค์ประกอบต่างๆ ในพิธีก็เป็นการจัดแบบพระราชพิธีในราชสำนัก และ

ไม่ได้ประกอบพิธีตามแบบพิธีสืบชะตาล้านนา หรือเช่นในกรณีของการจัดพิธีสืบชะตาที่วัดนางชี เขต ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ซึ่งจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบในส่วนของเครื่องประกอบ พิธี เนื่องจากไม่สามารถจัดหาได้ในกรุงเทพมหานคร ทำให้รูปแบบและองค์ประกอบของพิธีสืบชะตา แตกต่างไปจากแบบอย่างของทางล้านนา



ภาพประกอบที่ 107 พิธีสืบพระชะตาหลวงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ  
พิธีนี้จัดขึ้นโดยมหาเถรสมาคมร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่วัดเทพศิรินทราวาส

#### 5.4 ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากงานวิจัยนี้เลือกศึกษาเฉพาะกลุ่มพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ซึ่งเกี่ยวข้องกับการการ ประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมเพื่อใช้แก้ไขปัญหาพิบัติภัยในสังคมล้านนาปัจจุบัน ซึ่งเป็นงานวิจัยใน รูปแบบกรณีศึกษาเฉพาะพิธีกรรมในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและชาติพันธุ์อื่นๆ ในวัฒนธรรมล้านนา เท่านั้น ยังมีกลุ่มพิธีกรรมในท้องถิ่นอื่นที่สามารถศึกษาวิเคราะห์ได้ในแนวทางนี้เช่นกัน โดยผู้ที่สนใจ สามารถเลือกวิธีวิทยาให้เหมาะสมกับข้อมูลในแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีเงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างไปจาก วัฒนธรรมล้านนา

ในขณะเดียวกันงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยพยายามศึกษาวิเคราะห์และถอดรูปแบบ “วิธีคิด” ให้เห็นถึง ภูมิปัญญาของชาวล้านนาในการปรับประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรมตามแบบจารีตโบราณให้สามารถใช้ แก้ไขปัญหาพิบัติภัยและความขัดแย้งในสภาพแวดล้อมและบริบทสังคมสมัยใหม่ ซึ่งมีลักษณะเป็น “วิธีคิด” และ “ภูมิปัญญา” เฉพาะตัวของชาวล้านนาเท่านั้น ซึ่งในปัจจุบันพบว่าในท้องถิ่นอื่นๆ ก็มีการประยุกต์พิธีกรรมเช่นเดียวกัน หากมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ “วิธีคิดในฐานะภูมิปัญญา” ระหว่างท้องถิ่นต่างๆ ก็อาจทำให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันของวิธีคิดในแต่ละท้องถิ่น รวมทั้ง ลักษณะร่วมกันของ “วิธีคิด” ที่มีอยู่ในสังคมไทย

## รายการอ้างอิง

### ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ. (2545). **เมื่อสื่อส่องและสร้างวัฒนธรรม**. (2 ed.). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กิติ แก่นจำปี. (2525). "ความเชื่อเรื่องผีปู่แสะและย่าแสะ". ใน **ศึกษาศาสตร์ ม.ช.**. ปีที่ 10 (ตุลาคม-กันยายน 2524-2525).

เขมิกา อัครรัตน์. (2542). พุทธสังคโลก. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 9**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

คณะกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี**. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่.

คมเนตร เชษฐพัฒน์นิช และคณะ. (2539). **ชิต: ข้อห้ามในล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

**กรม. ยกสิบชะตาแม่น้ำโขงเป็นนโยบายระดับชาติ**. (2554). Retrieved 30 กรกฎาคม 2554, from <http://www.komchadluek.net/detail/20100119/45222/%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%A1%E0%B8%A2%E0%B8%81%E0%B8%AA%E0%B8%B7%E0%B8%9A%E0%B8%8A%E0%B8%B0%E0%B8%95%E0%B8%B2%E0%B9%81%E0%B8%A1%E0%B9%88%E0%B8%99%E0%B9%89%E0%B8%B3%E0%B9%82%E0%B8%82%E0%B8%87%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B9%87%E0%B8%99%E0%B8%99%E0%B9%82%E0%B8%A2%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%94%E0%B8%B1%E0%B8%9A%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B4.html>

จำลอง คำบุญชู. (2542). สงหาบสงหาม. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

**ชาวเชียงใหม่จัดพิธีล้านนาโบราณขอขมาแม่น้ำปิง**. (2554). Retrieved 16 ตุลาคม 2554, from <http://www.thairath/content/208477>

**ชาวสารภีสิบชะตาใหญ่แบบล้านนา-สู่ชาวเอาขวัญเหยื่อทวารบุญตกเหวดดับ 22 ศพ**. (2556). Retrieved 10 พฤศจิกายน 2556, from <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9560000139306>

ชិเกฮารุ ทานาเบ. (2555). **ชนพื้นเมืองกับความเชื่อเรื่องเสาอินทขิลแห่งเชียงใหม่**. (สรณัฐ ไตลังคะ, Trans.). In ขวัญชีวัน บัวแดง (Ed.), **พิธีกรรมและปฏิบัติการในสังคมชาวนาภาคเหนือของประเทศไทย**. เชียงใหม่: ศูนย์ชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

**เชียงใหม่ขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนรื้อ “น้ำพุข้างฝือก”**. (2554). Retrieved 30 กรกฎาคม 2554, from <http://www.muangboranjournal.com/modules.php?name=News&file=article&sid=1533>

**เชียงใหม่นักท่องเที่ยวแน่นรถติดยาว-ชาวบ้านแห่สับชะตาส่งท้ายปี**. (2556). Retrieved 5 มกราคม 2556, from <http://www.manager.co.th/CBizReview/ViewNews.aspx?NewsID=9550000158139>

ญาณสมปนโน. (มปป.). **สรากริกวิธานสูตร**. ลำพูน: ร้านภิญโญ.

ทวี เชื้อนแก้ว. (มปป.). **โลกอุทมิ**. ลำปาง: ทวีสังฆภัณฑ์.

ธนิต อยู่โพธิ์. (2547). **อานุกาพย์พระปริตต์**. (7 ed.). กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

ธิดินัดดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาแสง. (2547). **นิทานประจำถิ่นล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เรียรชาย อักษรดิษฐ์. (2552). **พิธีกรรมพ่อนผี: ภาพสะท้อนปรากฏการณ์ต่อรองอำนาจทางสังคม**. เชียงใหม่: ธารปัญญา.

นิตยา จันโทภาสกร. (2526). **สับชะตา : การศึกษาเชิงวิจารณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บานจิตร สายรอดคำ และณัด ใบชา. (2549). **บวชป่า สับชะตาแม่น้ำ: การจัดการป่าและน้ำเชิงวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: นันทกานต์กราฟฟิค - การพิมพ์.

บารมี, บ. (2542). **ส่งพระญานาค. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

บำเพ็ญ ระวิน. (2542a). **ไชยสังคหะ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 14**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

บำเพ็ญ ระวิน. (2542b). **เมตตปริตตะ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 10**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.



- บำรุง บารมี. (2542o). ส่งแม่เกิด. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ  
สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- บำรุง บารมี. (2542p). ส่งราหู. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ  
สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- บำรุง บารมี. (2542q). ส่งวานเกิด หรือส่งพ่อเกิดแม่เกิด. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม  
13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- บำรุง บารมี. (2542r). ส่งสุญ. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ  
สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- บำรุง บารมี. (2542s). ส่งหาบ. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ  
สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- บำรุง บารมี. (2542t). ส่งฮ่า แผลงเพลิงง แผลงบัง นก หนู. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ  
เล่ม 13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2556). **นานมาแล้ว มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61**. (2516). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 72 ตำนานเมืองสุวรรณโคimbra**. (2504). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พรพิไล เลิศวิชา นนทชัย นามเทพ และสุพชัย เมธิน. (2552). **เหมืองฝาย : จัดการน้ำ จัดการคน  
บน พื้นฐานภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: ธารปัญญา.
- พรพิไล เลิศวิชา นนทชัย นามเทพ และสุพชัย เมธิน. (2552). **เชียงใหม่ลำพูน : เขตเศรษฐกิจ  
วัฒนธรรม พลวัตและพัฒนาการ**. เชียงใหม่: ธารปัญญา.
- พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). (2504). **พงศาวดารโยนก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**.  
กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ.
- พระราชวิจิตรธรรมาภรณ์. (2556). **ประวัติพิธีสวดมนต์ข้ามปี**. Retrieved 22 มกราคม 2557,  
from <http://www.jariyatam.com/en/news/general-news/1087---2557>
- พระสิริมังคลาจารย์. (2523). **จักรวาลที่ปณี** ; แปลจากภาษาขอม โดย ทินกร ทองเศวต. กรุงเทพฯ:  
หอสมุดแห่งชาติ.
- พิมพ์นภัส จินดาวงศ์. (2554). **การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์  
เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา  
ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ภัททิรา วิริยะสกุลธรรม. (2551). **บทบาทของสื่อพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-  
ยวน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสระบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชา  
นิเทศศาสตร์พัฒนาการ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มณี พยอมยงค์. (2533). **ประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อ**. เชียงใหม่: วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- มณี พยอมยงค์. (2539). ชิต-ขวง. เอกสารประกอบการประชุม (หมายเลข 1) **องค์ความรู้ของชุมชน  
ในการจัดการทรัพยากรและความเชื่อพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม  
มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- มณี พยอมยงค์. (2542a). เข้าโสมานกัมม. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 2**. กรุงเทพฯ:  
มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- มณี พยอมยงค์. (2542b). สืบชาติบ้าน. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ:  
มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- มณี พยอมยงค์. (2547). **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มณฑนา กิตติวารกุล. (2547). **แนวคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ในพิธีบูชาอินทขิล จังหวัด  
เชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา คณะ  
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มาลา คำจันทร์. (2548). **มองโลกแบบล้านนาผ่านอรุณวัติสูตร**. กรุงเทพฯ: พิงคชนนี.
- ยงรัตน์ มีสัตย์. (2553). **บทบาทพิธีสืบชาติต่อวิถีชีวิตคนเชียงราย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสต  
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- ยศ สันตสมบัติ. (2543). **หลักข้าง : การสร้างของอัตลักษณ์ไทในใต้คง (1 ed.)**. กรุงเทพฯ: โครงการ  
วิถีทรรศน์.
- ยุพิน เข้มมุกต์. (2554). **ความเชื่อ พิธีกรรม สายใยในวิถีล้านนา**. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษา ศิลปะ  
และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- รังสรรค์ จันดี. (2552). **บ้าน โหล่ง และเมือง เขตความสัมพันธ์บนฐานเศรษฐกิจและวัฒนธรรม  
ชุมชนในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตอนบน**. เชียงใหม่: ธารปัญญา.
- วัชรภรณ์ ดิษฐปาน. (2556). "ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตปราบมาร การสืบทอดและการผลิตซ้ำใน  
สังคมไทยปัจจุบัน". ใน **วารสารอักษรศาสตร์**. ปีที่ 42 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556).  
หน้า 221-258.
- ศรีเลา เกษพรหม. (2542a). ส่งโลกาภูตมิ. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ:  
มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ศรีเลา เกษพรหม. (2542b). สืบชะตาเข้า. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ:  
มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.



- ศรีเลา เกษพรหม. (2542c). สืบชาติตา. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ศิราพร รัฐะฐาน. (2533). "แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม" ใน **ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศิราพร ณ ถกลาง. (2548). **ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิราพร ณ ถกลาง. (2555). “อารักษ์บ้าน-อารักษ์เมือง การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในวิถีชีวิตไทย-ไทในปัจจุบัน” **วารสารไทยศึกษา**. ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม 2555). หน้า 41-68.
- ศิวพร ตุ่นแก้ว. สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2555). In เชิดชาติ หิรัญโร (Ed.).
- ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2557). ประเพณีการสืบชะตาและบวชต้นยางนา. Retrieved 22 มกราคม 2557, from [http://www.m-culture.in.th/moc\\_new/album/120589/%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%9E%E0%B8%93%E0%B8%B5%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%AA%E0%B8%B7%E0%B8%9A%E0%B8%8A%E0%B8%B0%E0%B8%95%E0%B8%B2%E0%B9%81%E0%B8%A5%E0%B8%B0%E0%B8%9A%E0%B8%A7%E0%B8%8A%E0%B8%95%E0%B9%89%E0%B8%99%E0%B8%A2%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%99%E0%B8%B2/](http://www.m-culture.in.th/moc_new/album/120589/%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%9E%E0%B8%93%E0%B8%B5%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%AA%E0%B8%B7%E0%B8%9A%E0%B8%8A%E0%B8%B0%E0%B8%95%E0%B8%B2%E0%B9%81%E0%B8%A5%E0%B8%B0%E0%B8%9A%E0%B8%A7%E0%B8%8A%E0%B8%95%E0%B9%89%E0%B8%99%E0%B8%A2%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%99%E0%B8%B2/)
- ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่และสถาบันราชภัฏเชียงใหม่. (Ed.) (2539). **พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคเหนือ**. เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2512a). **ประเพณีไทยภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2512b). **ประเพณีและวัฒนธรรมของภาคเหนือและเชียงใหม่**. เชียงใหม่: สงวนการพิมพ์.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (มปป.). **ตำราพิธีสงฆ์และอุบายทั่วไป**. เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2554). **สืบชะตาแม่น้ำปาย พลิกฟื้นการอนุรักษ์ต้นน้ำปายหลังวิกฤตน้ำท่วม**. Retrieved 30 กรกฎาคม 2554, from <http://www.codi.or.th/index.php/news/documentary-communities-news/42-2009-09-22-05-47-57/694-2010-08-27-07-52-25>
- บันทึกเหตุการณ์น้ำท่วม. สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) retrieved 20 สิงหาคม 2552 from <http://tiwrm.haii.or.th/datasummary.html>

- สนั่น ธรรมธิ. (2549). **การศึกษาระบบวันตามความเชื่อในปักขทินล้านนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สนั่น ธรรมธิ. (2550). **โชคกลางของขลัง อารักษ์**. เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมหมาย เปรมจิตต์. (2540a). "ความเชื่อเรื่องบุญกรรมของชาวพุทธมาจากไหน" ใน **มรดกศาสนาในเชียงใหม่**. เชียงใหม่: คณะอนุกรรมการด้านการศึกษา งานสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี.
- สมหมาย เปรมจิตต์. (2540b). **ตำนานสิบห้าราชวงศ์ (ฉบับสอบชำระ)**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. (2557). พิธีสืบชะตาป่าสักทอง. Retrieved 22 มกราคม 2557, from [http://www.livingriversiam.org/3river-thai/kst/kstd\\_n127.html](http://www.livingriversiam.org/3river-thai/kst/kstd_n127.html)
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2551). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. (4 ed.). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สำนักเฝ้าระวังแผ่นดินไหว กรมอุตุนิยมวิทยา. (2553). สถิติข้อมูลแผ่นดินไหวที่มีผลกระทบต่อประเทศไทย. Retrieved 20 สิงหาคม 2553, from <http://www.seismology.tmd.go.th/earthquakestat.html>
- สุกัญญา สุฉายา. (2553). "เช่นสรวงบวงพลี". ใน **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (สิงหาคม 2552-มกราคม 2553), หน้า 115-140.
- สุกัญญา สุฉายา และคณะ. (2550). **โครงการวิจัยภาคสนามการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย (ตามแผนพัฒนากฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาปี 2550 กิจกรรมที่ 2)**. กรุงเทพฯ: ศูนย์คติชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2542). **ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และ วัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: รุ่งอรุณพับลิชชิง.
- สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาว์. (2529). "ภาษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมสืบชะตา : ตัวอย่างวรรณกรรมเงียบ" ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ภาษา**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรียา รัตน์กุล. (2547). **พิธีกรรมทางศาสนา**. (1 ed.). กรุงเทพฯ: วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุรียา สมทคุปต์ และคณะ. (2540). **พิธีกรรมช่วงผีพ่อนของลาวข่าเจ้า จังหวัดนครราชสีมา**. นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- สุรียา สมทคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา. (2545). **ทำไม "คนอีสาน"ในอดีตจึงใช้ผ้าซิ่นห่อคัมภีร์ใบลาน : "คัมภีร์ใบลานอีสาน" กับแนวการวิเคราะห์ทางมานุษยวิทยา**. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

- สุวรรัฐ แลสันกลาง. (2541). **การศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่องชีวิตในล้านนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- หน่วยวิจัยคัมภีร์โบราณภาคเหนือ. (2524). **ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ม.ป.ท.
- อดุลย์ กันธิดา. สัมภาษณ์. 5 พฤษภาคม 2556. In เชิดชาติ หิรัญโร (Ed.).
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ. (2543). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). **ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2548). **ทฤษฎีและวิวิธวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม : การทะลุกรอบและกับดักรับของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555). **เจ้าที่และผีปู่ย่า : พลวัตความรู้ชาวบ้าน อำนาจ และตัวตนของคนท้องถิ่น**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542a). กัมพีร์. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542b). ชีต. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542c). ถอน. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542d). ถอนคนตายในที่ป่าสมควร. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542e). ถอนตัดพราย. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542f). ถอนตายโหงตายนพราย. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542g). ถอนพยาธิ. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542h). ถอนพระสระแก้ว. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542i). ถอนไฟไหม้. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542j). ถอนมหาพุทธหลวงและถอนอักขระ 4 หมู่. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542k). ถอนสัพพะ. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542l). ถอนสัพพะขีด. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542m). ถอนหอโรงกุฎวิหาร. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542n). อัมม. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542o). พุทธศาสนาในล้านนา. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 9**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542p). ส่งพระสระแก้ว. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542q). ส่งไฟไหม้. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 13**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542r). สูตร. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 14**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542s). สูตรสี่ขาตา. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 14**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542t). อุณหิสสวิชัย. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 15**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2546). **วรรณกรรมล้านนา**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542u). ถอนคนตาย. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี และกรรณิการ์ พันชนะ. (2542a). ฉัดทันตชาดก. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 4**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรม วัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี และกรรณิการ์ พันชนะ. (2542b). วัฏฏกชาดก. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 12**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

อุดม รุ่งเรืองศรี และกรรณิการ์ พันชนะ. (2542c). อรินทุมราชชาดก. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย**

**ภาคเหนือ เล่ม 15.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2532). **การสืบทอดและปรับปรนวัฒนธรรมให้สมัย สู่โฉมหน้าใหม่ของ**

**วัฒนธรรมและการพัฒนา.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). **ภูมิปัญญาล้านนา.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

### **ภาษาอังกฤษ**

Genep, A. V. (1960). **The Rite of Passage.** S.I.: University of Chicago Press.

Rothenbuhler, E. W. (1998). **Ritual Communication: From Everyday Conversation to Mediated Ceremony.** Thousand Oaks, California: Sage Publications.

William, R. (1963). **Culture and Society.** Hamondsworth: Penguin.





## ภาคผนวก 1

พระปริตต์ในพิธีสืบชะตาของล้านนามงคลสูตรและบทช้ตตำแนวมงคลสูตร

## บทช้ตมงคลสูตร

ยถจ ทวาทส วสสานิ	จินตยีสุ สเทวกา,
จิรสส์ จินตยนตาปี	เนว ชานีสุ มงคลั,
จกกวาพสทสเสสุ	ทสสุ เยน ตตตกั,
กาลั โกลาหลั ชาตั	ยาว พรหมนิเวสนา
ยั โลกนาโถ เทเสสิ	สพพปาปวินาสนั,
ยั สุตวา สพพทุกเขหิ	มุจจนตาสงขิยา นรา,
เอวมาทิกุณุปตั	มงคลนตมภณาม เท

## บาลีมงคลสูตร

เอวมเม สุตั ฯ

เอกั สมยั ภควา สาวตถิยั วิหริติ เขตวเนน อนาถปิณตทิกสส อาราเม. อถ โข อณญตรา เทวตา  
 อภิกกนตตาย รตติยา อภิกกนตวณณา, เกวลกปปั เขตวณั โอบาเสตวา, เยน ภควา เตนุปสงกมิ  
 อุปสงกมิตวา ภควนตั อภิวาเทตวา เอกมนตั อฏฐาสี. เอกมนตั ฐิตา โข सा เทวตา ภควนตั คาถาย  
 อชฌภาสิ ฯ

พหู เทวา มนุสสา จ	มงคลานิ อจินตยु
อากงขมานา โสตถานั	พรุหิ มงคลมุตตมั.
อเสวนา จ พาลานั	ปณชิตานถจ เสวนา
ปุชา จ ปุชนียานั	เอตมมงคลมุตตมั.
ปฏฐิรูปเทสวาโส จ	ปุพเพ จ กตปุณญตา
อตตสมมาปณิธิ จ	เอตมมงคลมุตตมั ฯ
พาหุสจจถุ จ สิปปถจ	วินโย จ สุสิกขิโต
สุภาสิตา จ ยา วาจา	เอตมมงคลมุตตมั ฯ
มาตาปีตุอุปภูฏานั	ปุตตทารสส สงคโห

อนากุลา จ กมมนตา	เอตมมงคฺลมุตตมํ ฯ
ทานนฺจ ฐมฺมจริยา จ	ญฺาตกานนฺจ สงฺคโ
อนวชฺชานิ กมฺมานิ	เอตมมงคฺลมุตตมํ ฯ
อารตี วิรตี ปาปา	มชฺชปาณา จ สญฺญโม
อปปมาโท จ ฐมฺเมสุ	เอตมมงคฺลมุตตมํ ฯ
คารโว จ นิวาโต จ	สนฺตญฺญูญฺี จ กตณฺญตา
กาเลน ฐมฺมสฺวานิ	เอตมมงคฺลมุตตมํ ฯ
ชนฺตี จ โสวจสฺสตา	สมณานนฺจ ทสฺสนํ
กาเลน ฐมฺมสากจฺฉา	เอตมมงคฺลมุตตมํ ฯ
ตโป จ พุรหมจฺริยณฺจ	อริยสจฺจานทสฺสนํ
นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ	เอตมมงคฺลมุตตมํ ฯ
ฝุญฺฐสฺส โลกฐมฺเมหิ	จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ
อโสภํ วิรชํ เขมํ	เอตมมงคฺลมุตตมํ ฯ
เอตาทิสานิ กตฺวาน	สพฺพตถมปฺราชิตา
สพฺพตถ สโตถึ คจฺฉนฺติ	ตนฺเตสํ มงคฺลมุตตมํ.

### รตนะปริตต์และบทขัดตำนานรตนะปริตต์

#### **บทขัดรตนะปริตต์**

ปณฺธานโต ปญฺญาย, ตถาคตสฺส ทส ปารมิโย, ทส อุปฺปารมิโย ทส ปรมตถปารมิโย,ปณฺจ มหาปริจฺจาเค  
ติสฺโส จริยา, ปจฺฉิมพฺภเว คพฺภาวกฺกนฺตี ชาตี อภินิภฺขมณฺ, ปธานจฺริยํ โโพธิปลลฺงเก มารวิชฺขํ สพฺพณฺญต  
ญฺาณปฺปฏิเวธํ นว โลกุตฺตรฐมฺเมติ, สพฺเพปิเม พุทฺธคฺุณฺ อวชฺชิตฺวา, เวสาลิยา तीสุ ปาการนฺตเรสุ,ติยา  
มรตตี ปริตต์ กโรนฺโต อายสฺมา อานนฺทตเถโร วिय,การุญญจิตฺตํ อุปฺญฺฐเปตฺวา,

โกฏฺฐิตสฺสทสฺเสสุ	จกฺกวาเพสุ เทวตา,
ยสฺสาณมฺปฏิกคฺณหนฺติ	ยณฺจ เวสาลิยมฺปุเร
โรคามนุสฺสทฺพภิกข	สมญฺุตนฺตวิธมฺภยํ,
จิปมฺนตฺธาเปสิ	ปริตฺตนฺตมฺภณาม เ



### บาลีรตนะปริตต์

ยานีธ ภูตานิ สมากตานิ  
 สพเพว ภูตา สุมณา ภวณตุ  
 ตสฺมา ทิ ภูตา นิสามเถ สพเพ  
 ทิวา จ รัตโต จ หรณติ เย พลี  
 ยํ กิณฺจิจิ วิตตํ อิช วา หุรํ วา  
 น โน สมํ อตฺถิ ตถาคเตน  
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑  
 ขยํ วิราคํ อมตํ ปณฺตี  
 น เตน ฌมฺเมน สมตฺถิ กิณฺจิจิ  
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑  
 ยมฺพุทฺธเสฏฺฐโฐ ปวิรณฺณยํ สุจฺฉิ  
 สฺมาธินา เตน สโม น วิชฺชติ  
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑  
 เย ปุคฺคลา อฏฺฐสฺตํ ปสฺสฺฐา  
 เต ทกฺขิณฺยยา สุกตสฺส สาวกา  
 อิทฺมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺตี  
 เย สุปฺปยุตฺตา มนฺสา ทพฺเพน  
 เต ปตฺติปตฺตา อมตํ วิคฺยห  
 อิทฺมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺตี ๑  
 ยถินฺทสิโล ปฐวี สิโต สียา  
 ตถูปมํ สบฺบุริสํ วทามิ  
 อิทฺมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺตี  
 เย อริยสจฺจานิ วิภาวณฺติ  
 กิณฺจาปี เต โหนฺติ ภูสฺปมตฺตา  
 อิทฺมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺตี  
 สหาวสฺส ทสฺสนสมปทาย  
 สกฺกายทิกฺกุฏฺฐิวิจิกฺกฉิตฺตยจ  
 จตฺตฺวาเยหิ จ วิปฺปมุตฺโต  
 อิทฺมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺตี  
 กิณฺจาปี โส กมฺมํ กโรติ ปาปกํ

ภูมฺมานิ วา ยานิ ว อนฺตฺลิกฺเข  
 อโถปี สกฺกจฺจ สฺนฺนตุ ภาสิตํ  
 เมตตํ กโรธ มาณฺสิยา ปชาย ๑  
 ตสฺมา ทิ เน รกฺขถ อปฺปมตฺตา ๑  
 สคฺเคสุ วา ยํ รตนํ ปณฺตี  
 อิทฺมปิ พุทฺเธ รตนํ ปณฺตี  
 ยทฺชณฺคคา สกฺยมฺุณี สฺมาทิตฺโต  
 อิทฺมปิ ฌมฺเม รตนํ ปณฺตี  
 สฺมาธิมานนฺตริกิณฺณฺมาหุ  
 อิทฺมปิ ฌมฺเม รตนํ ปณฺตี  
 จตฺตาริ เอตานิ ยุกานิ โหนฺติ  
 เอเตสุ ทินฺนานิ มหฺปผลานิ  
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑  
 นิกฺกามีโน โคตมสฺสาสนมฺหิ  
 ลทฺธา มุธา นิพฺพุตี ภูณฺชมานา  
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑  
 จตฺตฺวาปี วาเตภิ อสมฺปกมฺปิโย  
 โย อริยสจฺจานิ อเวจฺจ ปสฺสติ  
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑  
 คมฺภีรฺปณฺณฺเยน สุเทสิตานิ  
 น เตภวํ อฏฺฐมาทियนฺติ  
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑  
 ตยสฺสุ ฌมฺมา ชหิตา ภวณฺติ  
 สิลฺพพฺตํ วาปี ยทฺตฺถิ กิณฺจิจิ  
 ฉ จาภิญญานานิ อภพฺโพ กาทฺถ  
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑  
 กาเยน วาจาญฺท เจตฺสา วา

อภัพโพ โส ตสส ปฏิจณทาย	อภัพพตา ทิฏฐูปทสส วุตตา
อิทมปิ สงฺฆะ รตนํ ปณฺีตํ	เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑
วนปฺปคฺคฺมเพ ยถา ผุสฺสิตคฺเค	คิหมานมาเส ปฐฺมสมฺี คิหม
ตถูปมํ ฌมฺมวโร อเทสยิ	นิพฺพานคามิ ปรมํ หิตาย
อิทมปิ พุทฺเธ รตนํ ปณฺีตํ	เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑
วโร วรณฺญ วรโท วรทโร	อนุตฺตโร ฌมฺมวโร อเทสยิ
อิทมปิ พุทฺเธ รตนํ ปณฺีตํ	เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑
ซีณํ ปุราณํ นวํ นตฺถิ สมภวํ	วิรตฺตจิตฺตตายติเก ภวสมฺี
เต ซีณพีชา อวิรุฬฺหิณฺนา	นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมปทีโป
อิทมปิ สงฺฆะ รตนํ ปณฺีตํ	เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ๑

ยานีธ ภูตานิ สมากตานิ	ภุมฺมานิ วา ยานิว อนตฺถิกฺเข
ตถาคตํ เทวมนุสฺสสุชิตํ	พุทฺธํ นมสฺสาม สุวตฺถิ โหตุ ๑
ยานีธ ภูตานิ สมากตานิ	ภุมฺมานิ วา ยานิว อนตฺถิกฺเข
ตถาคตํ เทวมนุสฺสสุชิตํ	ฌมฺมํ นมสฺสาม สุวตฺถิ โหตุ ๑
ยานีธ ภูตานิ สมากตานิ	ภุมฺมานิ วา ยานิว อนตฺถิกฺเข
ตถาคตํ เทวมนุสฺสสุชิตํ	สงฺฆํ นมสฺสาม สุวตฺถิ โหตุ ๑

### กรณียเมตตะปริตต์และบดขั้ตตำานกรณียเมตตะปริตต์

#### **บดขั้ตกรณียเมตตะปริตต์**

ยสฺसानุภาวโต ยกฺขา	เนว ทสฺเสนฺติ ภิสนํ
ยมฺหิ เจวานุญฺญชนโต	รตฺตินทิวมตฺนทิตโต
สุขํ สุปฺติ สุตโต จ	ปาปํ กิณฺจि น ปสฺสตี,
เอวมาทิกุณฺเฏปโต	ปริตฺตตฺนตฺมภณาม เหา

#### **บาลีกรณียเมตตะปริตต์**

กรณียมตฺถกฺกุสเลน	ยนฺตํ สนฺตํ ปทํ อภิสเมจฺจ
สภโก อฺุชฺช จ สุหฺุชฺช จ	สุวโจ จสฺส มฺุทฺท อนตฺติมานิ
สนตฺตฺสสโก จ สุภโร จ	อปปกิจฺจ จ สลลหฺุทฺติ
สนตฺตินทฺริโย จ นิปโก จ	อปปคพฺโถ กุเลสุ อนนฺุคิทฺโธ ๑
น จ ชุทฺทํ สมากเร กิณฺจ	เยน วิณฺญ ปเร อฺุพวเทยฺยุ

สุชีโน วา เขมิโน โหนต	สพเพ สตดา ภาวนตุ สุชิตตดา
เย เกจิ ปาณภูตตถิ	ตสา วา ถาวรา วา อนวเสสา
ทีฆา วา เย มหนตา วา	มชฌิมา รสสกา อณุกถุลา
ทิฏฐา วา เย จ อทิฏฐา	เย จ ทูเร วสนติ อวิทูเร
ภูตา วา สมภเวสี วา	สพเพ สตดา ภาวนตุ สุชิตตดา
น ปโร ปรี นิคุพเพถ	นาติมณญเถ กตถจิ น กิถจิ
พยาโรสนา ปฐิมสญญา	นาถญมณญสส ทุกขมิจเจยย ฯ
มาตา ยถา นิยํ ปุตต	อายุสา เอกปุตตมนุรกเข
เอวมปิ สพพภูเตสุ	มานสมภาวเย อปริมาณํ
เมตตถจ สพพโลกสมิ	มานสมภาวเย อปริมาณํ
อุทฺธํ อโธ จ ติริยถจ	อสมพาทํ อเวรํ อสปรตํ
ติฏฐญจํ นิสินโน วา	สยาโน วา ยาว ตสส วิคตมิทฺโธ
เอตํ สตี อธิญญุยย	พรหมเมตํ วิหารํ อิธมาหุ
ทิฏฐิถจ อนุปคมม	สีลวา ทสสเนน สมปนโน
กาเมสุ วิเนยย เคธ	น ทิ ชาตุ คพภเสยยํ ปุนเรตีติ ฯ

### ขันธะปริตต์ บทขัดตำนานขันธะปริตต์ และฉันทันตะปริตต์

#### บทขัดขันธะปริตต์

สพพาสีวิสชาตินํ ทิ	พพมนตาคทํ วย
ยมนาเสติ วิสํ โฆรํ	เสสญจาปี ปริสสยํ
อาณกเขตตมทิ สพพตถ	สพพทา สพพปาณินํ
สพพโสปี นิวาเรติ	ปริตตฺนตมภณาม เท.

#### บาลีขันธะปริตต์

วิรูปกฺเขทิ เม เมตตํ	เมตตํ เอราปเกทิ เม
ฉพยาปุตเตทิ เม เมตตํ	เมตตํ กณหาโคตมเกทิ จ
อปาทเกทิ เม เมตตํ	เมตตํ ทิปาทเกทิ เม
จตุปปเททิ เม เมตตํ	เมตตํ พหุปปเททิ เม
มา มํ อปาทโก ทิสิ	มา มํ ทิสิ ทิปาทโก
มา มํ จตุปปโท ทิสิ	มา มํ ทิสิ พหุปปโท

สพเพ สดตา สพเพ ปาณา                      สพเพ ภูตา จ เกวลา  
 สพเพ ภทรานิ ปสสนตุ                              มา กิลฺจึ ปาปมาคมา

อปปมาโณ พุทฺโธ, อปปมาโณ รมฺโฆ, อปปมาโณ สฺงโฆ,  
 ปมาณวนตานิ สิริสฺปานิ, อหิ วิจฺฉิกา สดปที อุณฺณนาภี สรพฺมุสิกา  
 กตา เม รกฺขา, กตา เม ปรีตฺตา, ปฏิกฺกมนตุ ภูตานิ,  
 โสหนํ นโม ภควโต, นโม สดตฺตณฺณํ สมนฺมาสมพุทฺธานํ.

### ฉัทฺถันตฺเตปรีตต์

#### บาลีฉัทฺถันตฺเตปรีตต์

วธิสฺสเสนฺนติ ปรามสนฺโต                      กาสาวมทฺทกฺขิ ฐชฺ อีสฺนํ  
 ทุกฺเคน ญฺจฺฐสฺสทฺปาที สญฺญา                      อรทฺทฺโธ สพฺพิ อวชฺฌรูปฺ.  
 สลฺเลน วิทฺโธ พยฺถิโตปี สนฺโต                      กาสาวตฺถมฺหิ มนฺ นํ ทฺสฺสยิ  
 สฺเจ อิมํ นาควเรน สจฺจํ                              มา มํ วเน พาลมิกา อคฺคฺญํ

### โມระปรีตต์และบดขั้ตตำนาณโມระปรีตต์

#### บทขั้ตโມระปรีตต์

ปุเรนตฺมโโพธิสมภาเร                              นิพฺพตต์ โມรโยนฺยํ  
 เยน สฺวีหิตารกฺขํ                                      มหาสตต์ วเน จรฺรา  
 จิรฺสฺสํ วายมนฺตปิ                                      เนว สกฺขีสุ คณฺหิตฺตุ  
 พรหมมนฺตติ อกฺขาตํ                                      ปรีตฺตฺนตฺมณฺม เท.

#### บาลีโມระปรีตต์

อุเทตฺยณฺจกฺขุมา เอกฺราชา  
 หริสฺสวณฺโณ ปฐฺวิปฺภาโส  
 ตํ ตํ นมฺสฺสามิ หริสฺสวณฺณํ ปฐฺวิปฺภาสํ  
 ตยชฺช คฺคฺตฺตา วิหเรมฺ ทิวสํ  
 เย พฺราหฺมณา เวทคฺ สุพฺพธฺมเม  
 เต เม นโม เต จ มํ ปาลยฺนตุ  
 นมตฺถ พุทฺธานํ นมตฺถ โโพธิยา

นโม วิมุตตานํ นโม วิมุตตยา  
 อิมํ โส ปริตตํ กตวา โมโร จรติ เอสนา.  
 อเปตยถจกขุมา เอกกราชา  
 หริสสวณฺโณ ปฐฺวิปภาโส  
 ตํ ตํ นมสฺสามิ หริสสวณฺณํ ปฐฺวิปภาสํ  
 เย พฺราหมณา เวทคุ สพฺพธมฺเม  
 เต เม นโม เต จ มํ ปาลยฺนตุ  
 นมตฺถ พุทฺธานํ นมตฺถ โปธียา  
 นโม วิมุตตานํ นโม วิมุตตยา  
 อิมํ โส ปริตตํ กตวา โมโร วาสมกฺปปีติ.

### วิภวกรรมและบทชัตต่านาณวิภวกรรม

#### บทชัตต่านาณวิภวกรรม

ปุเรนตมโฬิสมาภาเร  
 ยสฺส เตเชน ทาวคฺคิ  
 เถรสฺส สารีปุตฺตสฺส  
 กปฺปฐฺฐายิมหาเตชํ

นิพพตฺตํ วิภวชาตียํ  
 มหาสตฺตํ วิวชฺชยิ  
 โลกนาเถน ภาสีตํ  
 ปริตตฺตมฺภณฺนาเม เห.

#### บาลีวิภวกรรม

อตฺถิ โลเก สีลคฺคฺโณ,  
 เตน สจฺเจน กาทามิ,  
 อาวชฺชิตฺวา ธมฺมพลํ,  
 สจฺจพลมวสฺสาย,  
 สนฺติ ปกฺขา อปตฺตนา,  
 มาตา ปิตา จ นิกฺขนฺตา,  
 สห สจฺเจ กเต มยฺหํ,  
 วชฺเชสิ โสฬส กรีสานิ,  
 สจฺเจน เม สโม นตฺถิ,

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
 CHULALONGKORN UNIVERSITY

สจฺจํ โสเจยฺยนุทฺทยา,  
 สจฺจกิริยมนฺตฺตรํ.  
 สริตฺวา ปุพฺพเก ชิเน,  
 สจฺจกิริยมาสฺหํ.  
 สนฺติ ปาทา อวณฺจนา,  
 ชาตเวท ปฏิกฺกม.  
 มหาปชฺชลิโต สีซี,  
 อุทกํ ปตฺวา ยถา สีซี,  
 เอสา เม สจฺจปารมี.

### รัชคະปริตต์และบทชัตต่านาณรัชคະปริตต์

#### บทชัตตรัชคະปริตต์

ยสฺसानุสฺสรณนาปี	อนตลิกฺเขปี ปาณินโน
ปติภฺฐมฺริคฺจณฺติ	ภูมียํ วิย สพฺพทา
สพฺพปทฺทวชาลฺมฺหา	ยกฺขโจราทิสฺมภาว
คณฺนา น จ มุตฺต่านํ	ปริตฺตณฺตมฺภณาม เทฯ

#### บาลีรัชคະปริตต์

เอวฺมเม สฺตุํ

เอกํ สมฺมํ ภควา สวาทฺถิยํ วิหฺรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. ตตร โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ  
ภิกฺขโวติ. ภทฺนเตติ เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺโสสุ. ภควา เอตทโวจ.

ภูตฺปุพฺพํ ภิกฺขเว เทวาสฺรสงฺคาโม สมฺบุพฺพยฺโพนฺท อโหสิ. อถ โข ภิกฺขเว สกฺโก

เทวานมฺินฺโท เทเว ตาวตฺีเส อามนฺเตสิ

“สเจ มาริสฺสา เทวานํ สงฺคามคตฺานํ อุปฺปะชฺเชยฺย ภายํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมฺหฺโส วา, มเมว ตสฺมี สมเย  
ชชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, มมณฺหิ โว ชชคฺคํ อุลฺโลกยตฺํ ยมฺภวิสฺสติ ภายํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา  
โลมฺหฺโส วา, โส ปหฺียฺสฺสติ.”

โน เจ เม ชชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, อถ ปชาปติสฺส เทวราชสฺส ชชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, ปชาปติสฺส ทิ โว  
เทวราชสฺส ชชคฺคํ อุลฺโลกยตฺํ ยมฺภวิสฺสติ ภายํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมฺหฺโส วา,  
โส ปหฺียฺสฺสติ.

โน เจ ปชาปติสฺส เทวราชสฺส ชชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, อถ วรฺณสฺส เทวราชสฺส ชชคฺคํ  
อุลฺโลเกยฺยาถ, วรฺณสฺส ทิ โว เทวราชสฺส ชชคฺคํ อุลฺโลกยตฺํ ยมฺภวิสฺสติ ภายํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมฺหฺโส  
วา, โส ปหฺียฺสฺสติ.

โน เจ วรฺณสฺส เทวราชสฺส ชชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, อถ อีสานสฺส เทวราชสฺส ชชคฺคํ  
อุลฺโลเกยฺยาถ, อีสานสฺส ทิ โว เทวราชสฺส ชชคฺคํ อุลฺโลกยตฺํ ยมฺภวิสฺสติ ภายํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมฺหฺโส  
วาล, โส ปหฺียฺสฺสติ.

ตํ โข ปน ภิกฺขเว สกฺกสฺส วา เทวานมฺินฺทสฺส ชชคฺคํ อุลฺโลกยตฺํ, ปชาปติสฺส วา เทวราชสฺส ชชคฺคํ อุล  
โลกยตฺํ วรฺณสฺส วา เทวราชสฺส ชชคฺคํ อุลฺโลกยตฺํ, อีสานสฺส วา เทวราชสฺส ชชคฺคํ อุลฺโลกยตฺํ, ยมฺภวิส  
สติ ภายํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมฺหฺโส วา, โส ปหฺียฺเยถาปี โนปี ปหฺียฺเยถ.

ตํ กิสฺส เหตุ. สกฺโก ทิ ภิกฺขเว เทวานมฺินฺโท อวิตฺตราโค อวิตฺโทโส อวิตฺโมโห, ภีรฺุ ฉมฺภิ อุตฺตราสี ปลาปีติ.

อหฺลจ โข ภิกฺขเว เอวํ วทามิ. สเจ ตุมหากํ ภิกฺขเว อรณฺญคตํ ภา รุกฺขมฺลคตํ ภา สุณฺญาคารค  
 ตํ ภา อุปฺปชฺเชยฺย ภยํ ภา ฉมฺภิตตํ ภา โลมฺหํโส ภา, มเมว ตสฺมี สมเย  
 อนุสฺสเรยฺยาถ “อิตฺปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมฺพุทฺโธ วิชชาจรณสมปนฺโน สุคโต โลกวิทู, อนุตฺตโร ปุ  
 ริสทมฺมสารถิ, สตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควา” ติ, มมํ หิ โว ภิกฺขเว อนุสฺสรตํ  
 ยมภวิสฺสตี ภยํ ภา ฉมฺภิตตํ ภา โลมฺหํโส ภา, โส ปหียิสฺสตี ฯ

โน เจ มํ อนุสฺสเรยฺยาถ, อถ ฉมฺมํ อนุสฺสเรยฺยาถ “สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สนฺทิฏฺฐิโก  
 อกาลิโก เอหิปสฺสิโก, โอปนยิโก ปจฺจตตํ เวทิตฺตํ วิญญูหิ” ติ, ฉมฺมํ หิ โว ภิกฺขเว อนุสฺสรตํ  
 ยมภวิสฺสตี ภยํ ภา ฉมฺภิตตํ ภา โลมฺหํโส ภา, โส ปหียิสฺสตี.

โน เจ ฉมฺมํ อนุสฺสเรยฺยาถ, อถ สงฺฆํ อนุสฺสเรยฺยาถ “สุปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ  
 อฺขุปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ, ฌายปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ, สามิจิปฏิปนฺโน ภควโต สวากสง  
 โฆ, ยทิตฺถํ จตฺตาริ ปุริสยฺคานิ อญฺจ ปุริสยฺคคฺลา, เอส ภควโต สวากสงฺโฆ, อาหุเนยฺโย,  
 ปาหุเนยฺโย, ทกฺขิณฺเนยฺโย, อลฺขลิกฺรณฺนิยฺโย, อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตฺตํ โลกสฺสา” ติ, สงฺฆํ หิ โว  
 ภิกฺขเว อนุสฺสรตํ ยมภวิสฺสตี ภยํ ภา ฉมฺภิตตํ ภา โลมฺหํโส ภา, โส ปหียิสฺสตี.

ตํ กิสฺส เหตุ. ตถาคโต หิ ภิกฺขเว อรหํ สมมาสมฺพุทฺโธ, วีตฺราโค วีตโทโส วีตโมโห,  
 อภีรุ อจฺฉมฺภี อนุตฺตราสี อปลาโยติ.

อิทฺมวโจ ภควา. อิทํ วตฺวาน สุคโต, อถาปรํ เอตทวโจ สตถา

อรณฺญเ รุกฺขมฺล ภา

สุณฺญาคารเว ภิกฺขโว

อนุสฺสเรถ สมพุทฺธํ

ภยํ ตุมหาก โน สียา

โน เจ พุทฺธํ สเรยฺยาถ

โลกเชฏฺฐํ นราสภํ

อถ ฉมฺมํ สเรยฺยาถ

นียยานิกํ สุเทสิตํ

โน เจ ฉมฺมํ สเรยฺยาถ

นียยานิกํ สุเทสิตํ

อถ สงฺฆํ สเรยฺยาถ

ปุณฺณกฺเขตฺตํ อนุตฺตรํ

เอวํ พุทฺธํ สรณฺตํ

ฉมฺมํ สงฺฆญจ ภิกฺขโว

ภยํ ภา ฉมฺภิตตํ ภา

โลมฺหํโส น เหสฺสตีติ.

### อาณาจักรยะปรีตต์และบพชัตต่านอาณาจักรยะปรีตต์

#### บพชัตอาณาจักรยะปรีตต์

อปปสนเนหิ นางสฺส

สาสเน สารุสมฺมเต

อมนุสเสหิ จณฺเทหิ

สทา กิพฺพสการิกิ

ปริสสานญจตสฺสนน

มหีสาย จ คฺคฺติยา

ยฺนเทเสสิ มหาวีโร

ปรีตตนตมภณาม เห.

### บาลีอภินาฏิกะปริฉติ

วิปลสิสส นมตถุ	จกขุมนตสส สิริมโต
สิขิสสปี นมตถุ	สพพภูตานุกมปีโน
เวสสภูสส นมตถุ	นุหาคกสส ตปสสิโน
นมตถุ กกุสนุชสส	มารเสนบปมททีโน
โกนาคมนสส นมตถุ	พราหมณสส วุสิมโน
กสสปสส นมตถุ	วิปมุตตสส สพพธิ
องคิรสสส นมตถุ	สกุยปุตตสส สิริมโต
โย อิมิ ฐมมมเทเสสิ	สพพทุกขาปนุหนิ
เย จาปี นิพพุตา โลเก	ยถาภูต วิปลสิสุ
เต ชนา อปีสุณา	มหนตา วิตสารทา
หิติ เทวมนุสสานิ ยิ	นมสสนติ โคตมิ
วิชชาจรณสมปันนุ	มหนต วิตสารท
นโม เม สพพพุทธานิ	อุปปนนานิ มहेสินิ
ตณหงกโร มหาวิโร	เมธงกโร มหายโส
สรณงกโร โลกहित	ทีปงกโร ชุตินุชโร
โกณฑลญญ ชนปาโมกโข	มงคโล ปุริสาสโก
สุมน โสมโน ธิโร	เรวโต รติวฑฒโน
โสภิติ คุณสมปโน	อนอมทสิ ชนุตตโม
ปทุโม โลกปชโชโต	นารโท วรสารถิ
ปทุมุตตโร สตตสาโร	สุเมโธ อปปฏิปุคคโล
สุชาโต สพพโลกคโค	ปิยทสสิ ตโมนุโท
สิทธตถโธ อสโม โลก	ติสโส จ วทติ วโร
ปุลโส จ วรโท พุทโธ	วิปลสิ จ อนุบโม
สิขี สพพทิตโต สตถา	เวสสภู สุขุทยาโก
กกุสนุชโร สตถาวาโท	โกนาคมนโน รณญชโท
กสสโป สิริสมปโน	โคตโม สกุยปงคโว.
เอเต จญญเอ จ สมพุทธา	อเนกสตกุญญโย
สพเพ พุทธา อสมสมา	สพเพ พุทธา มหิทถิกา



สพเพ ทสพลุปเตตา  
 สพเพ เต ปฏิกษานนติ  
 สีหนาทํ นทนต์เต เต  
 พรหมจกํ ปวตเตนติ  
 อุเปตา พุทฺธมเมหิ  
 ทวตฺตีสลกขณฺเฎตา  
 พยามปฺปกาย สฺอุปภา  
 พุทฺธา สพพณฺเฎโน เอเต  
 มหปฺปภา มหาเตชา  
 มหาการุณิกา อีธา  
 ทปา นาธา ปกฺกฺจจา จ  
 คตฺติ พนฺธฺม มหาสสาธา  
 สเทวกสฺส โลกสฺส  
 เตสหาํ สิริสา ปาเท  
 วจสา มนสา เจว  
 สยเน อาสเน ฐาเน  
 สทา สฺุเขน รกฺขณฺตุ  
 เตหิ ตฺวํ รกฺขิตฺวา สนฺโต  
 สพพโรควินมฺุตโต  
 สพพเวรมติกกนฺโต  
 เตสํ สจฺเจเน สึเลน  
 เตปิ ตฺเมห อนฺรกฺขณฺตุ  
 ปฺรตฺถิมสฺมี ทิสภาเค  
 เตปิ ตฺเมห อนฺรกฺขณฺตุ  
 ทกฺขินฺสฺมี ทิสภาเค  
 เตปิ ตฺเมห อนฺรกฺขณฺตุ  
 ปจฺฉิมสฺมี ทิสภาเค  
 เตปิ ตฺเมห อนฺรกฺขณฺตุ  
 อุตฺตรสฺมี ทิสภาเค  
 เตปิ ตฺเมห อนฺรกฺขณฺตุ  
 ปุริมทิสํ ธรรมฺโฐ

เวสารชเชหุปาคตา  
 อาสภณฺฐานมฺุตตมํ  
 ปริสาสุ วิสารถา  
 โลกเ อปฺปฏิวตฺตียํ  
 อภฺฐารสฺหิ นายกา  
 สึตฺยานุพฺยณฺชนาธา  
 สพเพ เต มฺุณิกฺุณฺชธา  
 สพเพ อีณาสวา ชินา  
 มหาปณฺญา มหพฺพลา  
 สพเพสานํ สฺุชวาหา  
 ตาณา เลณา จ ปาณินฺ  
 สรณา จ ทิตฺเตสิโน  
 สพเพ เอเต ปฺรายนา  
 วณฺทามิ ปุริสฺุตตเม  
 วณฺทาเมเต ตถาคเต  
 คมเน จาปี สพพทา  
 พุทฺธา สนฺติกรธา ตฺวํ  
 มฺุคฺโต สพพภเยน จ  
 สพพสนฺตาวชฺชิตฺโต  
 นิพฺพุโต จ ตฺวํ ภา  
 ขนฺตีเมตฺตาทเพลน จ  
 อาโรเคยน สฺุเขน จ.  
 สนฺติ ภูตา มหิทฺธิกา  
 อาโรเคยน สฺุเขน จ.  
 สนฺติ เทวา มหิทฺธิกา  
 อาโรเคยน สฺุเขน จ.  
 สนฺติ นาคา มหิทฺธิกา  
 อาโรเคยน สฺุเขน จ.  
 สนฺติ ยกฺขา มหิทฺธิกา  
 อาโรเคยน สฺุเขน จ.  
 ทกฺขินฺเณน วิรุพฺพทิกเ

ปจฉนิเมน วิรูปกโข  
 จตตารโ เต มหารราชา  
 เตปี ตูเมห อนุรกขนตุ  
 อากาสภูฐา จ ภูมมภูฐา  
 เตปี ตูเมห อนุรกขนตุ  
 นตถิ เม สรณั อังณั  
 เอเตน สจจวชเชน  
 นตถิ เม สรณั อังณั  
 เอเตน สจจวชเชน  
 นตถิ เม สรณั อังณั  
 เอเตน สจจวชเชน  
 ยัม กณจจิ รตนั โลเก  
 รตนั พุทธสมั นตถิ  
 ยัม กณจจิ รตนั โลเก  
 รตนั ฌมสมั นตถิ  
 ยัม กณจจิ รตนั โลเก  
 รตนั สงฆสมั นตถิ  
 สกุกตวา พุทธรัตนั  
 หิตั เทวมนุสสานั  
 นสสนตุปททวา สพเพ  
 สกุกตวา ฌมมรัตนั  
 ปริฬาหุปสมนั  
 นสสนตุปททวา สพเพ  
 สกุกตวา สงฆรัตนั  
 อาหุเนยยัม ปาหุเนยยัม  
 นสสนตุปททวา สพเพ  
 สพพิตโตโย วิวชชนตุ  
 มา เต ภาตวณตราโย  
 อภิวาทนสีลิสส  
 จตตารโ ฌมมา วทฒนติ

กุเวโร อุตตัม ทิสั.  
 โลกपालา ยสสสิโน  
 อาโรเคยน สุเชน จ.  
 เทวา นาคา มหิทธิกา  
 อาโรเคยน สุเชน จ.  
 พุทโธ เม สรณั วรึ  
 โหตุ เต ชยมงคัล  
 ฌมโม เม สรณั วรึ  
 โหตุ เต ชยมงคัล  
 สงโฆ เม สรณั วรึ  
 โหตุ เต ชยมงคัล  
 วิชชติ วิวิธั ปุณ  
 ตสมา โสตถิ ภาวนตุ เต.  
 วิชชติ วิวิธั ปุณ  
 ตสมา โสตถิ ภาวนตุ เต.  
 วิชชติ วิวิธั ปุณ  
 ตสมา โสตถิ ภาวนตุ เต.  
 โอสถั อุตตัม วรึ  
 พุทธเตเชน โสตถินา  
 ทุกขา วุปสมนตุ เต.  
 โอสถั อุตตัม วรึ  
 ฌมมเตเชน โสตถินา  
 ภยา วุปสมนตุ เต.  
 โอสถั อุตตัม วรึ  
 สงฆเตเชน โสตถินา  
 โรคา วุปสมนตุ เต.  
 สพพรโรโค วินสสตตุ  
 สุขี ทิฆายุกโก ภา.  
 นิจจัม วุฑฒาปจายินโน  
 आयु वण्णो सुखं पल्लि.

## ภาคผนวก 2

### คำโอกาสและคาถาในพิธีสง

#### คำสั่งเคราะห์ ส่วนวันที่ 1

##### คำโอกาส

สร้อยสิทธิตวิสต์ อัจจะโย อัจจะโย อัจจะในวันนี้นี้ก็เป็นวันดี สร้อยศุภะมังคละอันผาเสริฐู ล้ำเลิศยิ่งกว่าวัน และยามตั้งหลาย วันเม็งก็หมดใส วันไต่ยกก็หมดปลอด เป็นวันยอดแห่งพญาวัน บัดนี้หมายมี นาย-นาง.....(ออกจื่อ) ก็ได้ต้องทรงนั่งเคราะห์ถ้อยจ้า ผู้ช้ำก็จักปิดปไล่หื้อออกจาก ได้ค้ายพรากไปใน วันนี่ยามนี้แต่ดีหลี เคราะห์อันปติแต่ก่อนปางหลัง เคราะห์เมื่อยังแรกเกิด เคราะห์อันบผาเสริฐูมวลมี เคราะห์สิบสองราศีเกี่ยวกอด ลักษณะสอดเกาะกุม อาตัจย์ขี้มาสุ่มแก่นกล้า พระจันทร์ส่องหล้าสวัค สวาด ถ้วยสามอังคารรังหยากเลิศแล้ว ถ้วยสี่พุทธ่องแผ้วใสงาม พัสถ้วนห้าห้าตามแถมเล่า สุขโขบถ้วน หกบเส้าดวงใสโสริ ถ้วนเจ็ดรัศมีไวหลายล้ำ สัพพะเคราะห์พร้อมพรำนา นามมีกายาในแห่งเจ้า นว ฆาตตั้งเก้ามวลมีตั้งนตฤกษ์สสิ 27 ตัวน้บหมาย แม่นว่าเคราะห์ตั้งหลายมาพร้อมอยู่แล้ว จุ่งหื้อได้ กลาดแกลื้อหนีเสียไกล ถือเคราะห์จิงไรถ้อยจ้า เคราะห์ 13 นาม 15 ก็หื้อหนี ตั้งเคราะห์ปี เคราะห์ เดือน เคราะห์วัน เคราะห์ยาม เคราะห์บตีปางมจี้ใส่ เคราะห์น้บยเคราะห์ใหญ่มวลมี เคราะห์กำลีเมื่อ หลับเมื่อตื่น เคราะห์เมื่อเย็น เมื่อเตียว เคราะห์เมื่อเกี่ยวเมื่อกิน เคราะห์เมื่อคืนบหัน เคราะห์เมื่อวันบรู๋ เคราะห์เมื่ออุ้เมื่อจำ เคราะห์นานาตัวกล้า เคราะห์ดำจำจาดเจือ เคราะห์เหนือเคราะห์ใต้ เคราะห์เมื่อ เจ็บเคราะห์เมื่อไข้ เคราะห์วันตวันออก อยู่ด้าวขอกแดนใดก็ดี ก็หื้อค้ายหนีไปวันนี่ยามนี้ เคราะห์ดำ กล่ำก็ตัวกล้า เคราะห์จนวน้ำจนวนหลัง แม่นว่าเคราะห์ตัวไดยัง 108 อย่าง ก็อย่าได้ข้องค่างในตัวตน แห่ง นาย-นาง.....(ออกจื่อ) สักเยื้องสักประการ แม่นเคราะห์ตัวหาญเกี่ยวหนอง ก็จุ่งหื้อได้ดับล่อง ไปด้วยไฟ หื้อได้ไหลไปด้วยน้ำ อย่าหื้อได้คืนมาเถพช้ำบสอง หื้อได้บองดับหานไปบัดนี้แต่เตอะ หูร หูร สวาหาย

เมื่อสัพพะเคราะห์ตั้งหลายได้ค้ายออก หื้อตกไปยังขอกฟ้าจักรวาท ไปอยู่สถานตีแผ่นดินสุดไกล และ หากตัวใดได้กลับมาเป็นป่าปะเคราะห์แล้ว ขอจุ่งได้กลาดแกลื้อมาเป็นโสมะ และตัวใดหากเป็นโสมะ แล้วก็ดี ขอจุ่งเป็นศรีนำมายังโจคปี โจคเดือน โจควัน โจคยาม อายุปี อายุเดือน आयวัน आयยาม หื้อ มีอายุหมั้นยืนยาว ร้อยชวขบเข้าวัสสา ได้อยู่ก้ำจูสาสนะไปใจๆ ตื่อไตสวัสติ แต่เตอะ แม่นจักอยู่ก็ หื้อตีขามิจัย แม่นจักไปก็หื้อมีโจคลาภ ผาบแป้สตรู หลับตาก็หื้อได้เงินหมั้น ตื่นยกก็หื้อได้ค่าแสน ได้ เป็นเสริฐูเจ้าเงินเจ้าค่า เจ้าจ้างเจ้าม้า มีข้าหญิงข่าจาย ไปตางใดก็มีคนหุมคนรัก แม่นจักผาถานาสิ่งใดก็ หื้อได้สิ่งนั้นล้ำเลิศยิ่งกว่าโลกโลก้า...

## คาถา

สัพพะพัตถะ สัพพะตา สัพพะเคราะห์ สัพพะภัยยา สัพพะตุกขา สัพพะโรคา วินาสันตุ เตฯ ชะยะสิทธิ  
 ณะนัง ลาภัง โสทธิ ภาคะยัง สุขัง พะลัง สิริ อายุ จะวัณโณ จะโกคัง วุขฒิ จะ ยะสะวา สะตะวัสสา จะ  
 อายุ จะ ชีวะ สิทธิ ภาวันตุเตฯ

## คำสั่งเคราะห์ ส่วนวันที่ 2

### คำโอกาส

อัจจะชัยโย อัจจะชัยโย อัจจะในวันนี้ก็เป็นวันดี เป็นวันศรีใส่มะใส่ม้า เป็นวันอะมะริสะจัยโจคหลังเข้ามา  
 หา บัดนี้น่าจักปิดเคราะห์ถ้อยจ้า เคราะห์ 13 นาม 15 หี้นี้ เคราะห์ปดีหื้อค้ายออก เคราะห์ปายน  
 ออกปายน ก็หื้อตกไปยามนี้ เคราะห์ก่อนก็เป็นโต๊ะ เคราะห์ตัวโหดเป็นความ เคราะห์ปดีบงามจีใส่  
 เคราะห์น้อยใหญ่ก็หื้อหนีหาย เคราะห์ตั้งหลายมวลมากก็หื้อค้ายจากไปป็น เคราะห์เมื่อคืนบ่หัน  
 เคราะห์เมื่อวันบู้ ก็หื้อค้ายไปสู่เมืองผี สัพพะเคราะห์ปดีหม่นเหมี้ยง ก็หื้อออกไปเลี้ยงตัวตน เคราะห์  
 ตั้งบนถ้อยจ้า เคราะห์ตั้งหน้าตั้งหลัง อย่าได้มาปะบึงยังจอต หื้อได้ม้วยมอดหายไป เคราะห์จิงไรหลาย  
 ล่ำ เคราะห์เบื่องตำก็หื้อหนี สัพพะเคราะห์ปดีถ้อยไว้ เคราะห์เมื่อใช้ได้หนาว ก็หื้อได้ปาวค้ายออก  
 หื้อได้ตกไปยังขอฟ้าจักรวาล เคราะห์ตัวหาญเหนือได้ ตกออกไคว่กูดิสสา เคราะห์นานาตัวกล้า อย่า  
 ้วยหน้ามาชน เคราะห์ตัวจนอย่ามาอยู่ หื้อหนีไปสู่แผ่นดินสุด เคราะห์อาตัจย์ จันทร อังคาร พุธ พัส  
 ศุกร เสาร์ ราหู เกตุ หื้อออกจากเขตกำยา สัพพะเคราะห์นานาอันบ่ติงาม เคราะห์ 13 นาม 15 ก็หื้อ  
 ตกไปปาดงดอน พรำตั้งน้ำตกใบบัวบอนนั้น จุงจักมีเตียงแต่ดีหลี ดังพระมุนีตันผ่านแผ้ว ได้กล่าวไว้  
 แล้วเป็นคาถาว่า...

## คาถา

สัพพะพัตถะ สัพพะตา สัพพะเคราะห์ สัพพะภัยยา สัพพะตุกขา สัพพะโรคา วินาสันตุ เตฯ ชะยะสิทธิ  
 ณะนัง ลาภัง โสทธิ ภาคะยัง สุขัง พะลัง สิริ อายุ จะวัณโณ จะโกคัง วุขฒิ จะ ยะสะวา สะตะวัสสา จะ  
 อายุ จะ ชีวะ สิทธิ ภาวันตุเตฯ

## คำสั่งชน

### คาถา

ตะญาเตอะมะหาเตโว สะมิงติสะภาเกมะสิมะโสมะหิธิโก มหาสุภาโว โสปีตัง อนุรักขันตุ ปริฎฐันตุ  
 โภชะนัง อะหารัง อากัดสันตุ หุรุ หุรุ สวาหาย สัพปะตุกขัง สัพปะโลกััง สัพปะปาปัง สัพปะอุปัตตะวัง  
 สัพปะอันตะรายัง สัพปะสัดถุ วินาสันตุ สุขเขม้ง สุขัง สุริยััง โสภิตัง ตีรัง โภกััง ภาวันตุเต สัพปะตา นะ

โหมพุทธานะ นะโหมธัมมาเยะ นะโหมสังฆาเยะ นะโหมพุทธานุสสะ นะโหมธัมมัสสะ นะโหมสังฆัสสะ ไสยะตีตัง หุรุ  
หุรุ สวาหาเย

### คำส่งไฟไหม้

#### คาถา

โอม อะมะระระณี ทิวันทิเยียะ โอมภาคิหุรุ มหาหุรุ หุรุ สัพพะมหาอนตราโย เสวตะเสลา เอสัพพะภยยา  
สัพพะโรคา สัพพะอันตรายา วินาสันตุ อาระขันตุ วิเสสโต ติเม ทิเม  
โอม สิทธิกัญจะ กัตตะ โตนาคะ มุนิมะหาเวะ เทละ ยะถา กัมมะ ยะหา อาตัญจะ สัพพะธัมมัง ตะทา  
กะ เสระสีโน นะโม เม มะหา การุณีโก นาโถ  
สัพพะพัทธะ สัพพะตา สัพพะเคราะห์ สัพพะภยยา สัพพะทุกขา สัพพะโรคา วินาสันตุ เต  
ชะนะสิทธิ ณะนะ ลากัง โสทธิ ภาคะยัง สุขัง พะลัง สิริ อายุจะ วัฒนโณ จะ โภคัง วุฑฒิ จะ ยะสะวา  
สะตะวัสสา จะ อายุ จะ ชีวะ สิทธิ ภาวันตุเต

### คำส่งกิว

โอม สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัม สิทธิเตชะ สกตัม พหิลัม เยเกปิ คตา ยถาปิ  
ยทุกขา กุมภณฺธา นาคา ยทุกขปิวิสวาวารปิกเทวานิ เวรฺณา จตุตถจิตตา  
โย กิตตา อมิตตจิตตา ปาปามิสฺสปรตฺตาปากเวสิ คทตถ สาสหัม  
นาคหนฺติ พุทฺธิปินํ อนุเวสพเพ เอตา ปฺรยญฺตุ พุทฺธเทตฺวา ธมฺมเตเชน  
โอม สิทธิการ พ่อมหออาจารย์หือแก่คุณ  
โอมพระสัพพัญญูอันได้ห้าหมื่นปลายสองพันห้าร้อยชาวเจ็ด  
อันข้ามล่วงพันไฟแล้วค้มาตั้งอยู่ในตนคุณ  
โอม พระพุทธสัพพัญญูตญาณอันจักมาพายหน้า  
อันได้ห้าพันค้มาตั้งอยู่ในตนคุณ  
โอมพระธัมมะเจ้าทั้ง 8 มีปฏิภอกธัมมาวินัย  
ค้มาแจกเปนขันธว่าได้ 84000 พระธัมขันธค้มาตั้งอยู่ในตนคุณ  
โอมพระสังฆะเจ้าทั้ง 5 จำพวก  
ค้มาตั้งอยู่ในตนคุณทั้งมวล  
อาฬวกยักข์คันธัพพรโมยไอสวรร  
ทั้งพระวิษณุกัมม ภูมิพิศวาส  
ผู้มีฤทธิ์เหลือยิ่งกว่าชายในน้ำมหาสมุทร  
มีอานุภาพโลกาเตชะเรื่องราบปราบแพ้ได้ฟ้าปกกล้วย

คี้อีมาช่วยกูขับเคราะห์ดัดไข้อยะหื้อหนี  
 มีต้นว่าเคราะห์ปีเคราะห์เดือนเคราะห์วันเคราะห์ยาม  
 เคราะห์ไฟลามหมาดไหม้เคราะห์ใช้รุ่มเนื้อแลแรมตน คี้อีหายเสียในปีนี้เดือนนี้วันนี้ยามนี้  
 เคราะห์หนักยิ่งฟ้าหนายังดินคี้อีหายเสียในวันนี้  
 ทิงเคราะห์ไหย่น้อยเร่งมาแต่งหื้อเปนมุ่มเปนมณี  
 ในเนื้อในตัวในสบในปากในดั่ง  
 เปนเลือดเปนนองออกเจ็บทั้งนอทางใน  
 เยียะหื้อเปนหวัดไอคอไค่คอปอง  
 เจ็บเค้าเขี้ยวเค้าลิ้นคางพอง  
 เคราะห์เจ็บหัวมัวตาปวดท้องเจ็บแขนเจ็บขาตีนมือ  
 เคราะห์เพิ่นมาพานมารเพิ่นมาแปดเปนภัย  
 เคราะห์เจ็บในใจเพียวมาถูกต้อง  
 เคราะห์พื่อน้องมาไซ คี้อีหายเสียในวันนี้  
 เคราะห์งัวควายตัวกล้า  
 เคราะห์ซ่างม้าตัวไหย่มาแยงตนเววนเปนถ้อย  
 เคราะห์ไหย่น้อยแรงมี  
 เคราะห์หัวปีอันมาถูกต้อง  
 คี้อีหายเสียในวันนี้ปิ่นเดือนนี้  
 ทั้งสัพพะเคราะห์สัพพะสัตว์คี้อีหลีกวันไฟ  
 สัพพะเคราะห์สัพพะภัยสัพพะจัญไรคี้อีเจียรจาก  
 พลัดพรากจากคิงผู้มีชื่อว่า....ดั่งนี้เทอะ  
 โอม สัพพะสัพพะเทวา  
 โอมสัพพะเคราะห์หมาดไหม้คี้อีหนีไฟ  
 โอมสิทธิวานทสนะ  
 สัพพะสัตว์ปิตุฆาตสวาหาย  
 โอมสิทธิการ  
 พ่อหม่ออาจารย์หากปิ่นกัมมสิทธิ์แก่กู  
 กูจักส่งกิวยังขุนไหย่เท่าซ่าง  
 กิวบ้านเท่าพูเท่าดอยคูคี้อีจักส่งเสีย  
 กิวขี้ไร่พรากบ่มีเรือน  
 คูคี้อีจักส่งเสีย



อันอยู่หน... (ดูตามวันที่ใช้)  
 ร่องน้ำคลองทางโห่งบ้าน  
 บัดนี้ผู้มีชื่อว่า...นี้  
 มีขันคำใบนี้มีเครื่อง 4  
 มีขันตบแต่งขึ้นแต่งบ่ต้ม  
 พรว้าตาลกล้วยอ้อยหมากเหมี้ยงปุนพลูอยา  
 คีเพื่อจักส่งไฟสู่ที่อยู่ของสู  
 ตั้งแต่นี้ไฟพายหน้าถ้าตาวันตก  
 ไก่อเข้าเล่าคืออย่าได้มาไซ้เข้าเนอ  
 สพพ อนุตราโยปี วินาสนตุ เตฯ  
 สกตวา พุทธธณั โอสถั วรี หิตั เทวมนุสสานั พุทธเตเชน โสตถินา นสสนตุปททวา สพเพ ทุกขา วุปล  
 เมนตุ เตฯ  
 สกตวา ธมมรณั โอสถั อุดตมั วรี ปริพาหุปลสมนั ธมมเตเชน โสตถินา นสสนตุปททวา สพเพ ภายา  
 วุปลเมนตุ เตฯ  
 สกตวา สงฆรณั โอสถั วรี ปาหุเนยยั สงฆเตเชน โสตถินา นสสนตุปททวา สพเพ โรคา วุปลเมนตุ เตฯ

### คำสั่งเคราะห์นรา

สรีสวัสสตี ขยสพพ สตถุ วินาสนตุ  
 อชชะในวันนี้คือเป็นวันดี สรือมริสสโชคชูสรี่หมั้นเที่ยงเท่าที่ขามหาลาก  
 ข้าจักส่งเคราะห์ชั่วช้า หื้อตกพรากจากคิงไพอวันนี้  
 แม่นกูกเคราะห์ปีเคราะห์เดือนเคราะห์วันเคราะห์ยาม คีหื้อตกไพอวันนี้  
 ถูกเคราะห์ลามติดหมาดใหม่ใช้รุ่มเนื้อแรมตน คีหื้อตกไพอวันนี้  
 แม่นมิโทษหนักยิ่งฟ้าหนายังแผ่นดิน คีหื้อตกไพอวันนี้  
 ถูกกัมม์เวรแต่ชาติเก่า คีหื้อตกไพอวันนี้  
 ถูกหนี้สิ้นเก่าแต่ภาวะพายหลัง คีหื้อตกไพอวันนี้  
 พยาธิ 96 จำพวก คีหื้อตกไพอวันนี้  
 ลมพยาธิร้าย 85 จำพวก คีหื้อตกไพอวันนี้  
 ภัยยะใหญ่ 25 คีหื้อตกไพอวันนี้  
 เคราะห์ชั่วช้า 68 คีหื้อตกไพอวันนี้  
 เคราะห์บังท่านพาคอย คีหื้อตกไพอวันนี้  
 เคราะห์เปนเชญใจ คีหื้อตกไพอวันนี้



ถูกมนต์ยాయ่าหมอแสนช่าง	คือหื้อตกไผวันนี้
ถูกช่างชนไพร	คือหื้อตกไผวันนี้
ถูกคำขมใจที่น้องเพื่อนบ้าน	คือหื้อตกไผวันนี้
ถูกจัญไรรอยาแฝด	คือหื้อตกไผวันนี้
ถูกพิษอยาแฝดอยาย่า	คือหื้อตกไผวันนี้
ถูกผีจัญไรชวนชวนไผกาด	คือหื้อตกไผวันนี้
ถูกผีซ่างคราดอยู่ดงใหญ่	คือหื้อตกไผวันนี้
ถูกผีเขนใจอยู่คิงลี้ลับเบียดเบียนเจ้าของ	คือหื้อตกไผวันนี้
ผิอยู่ป่าทำน้ำทางหลวงทักทอ	คือหื้อหนีไผวันนียามนี้
แรกแต่นี้ไผเมื่อหน้า	หื้อผู้เปนพยาธิมีเตชะอานุภาพ
อายุหมั้นยืนยาวโยชน์	สัพพะสิทธิโชคบรมวล
อยู่สวัสดีเที่ยงแท้	ตราบร้อยชาวขบเข้าพระวัสสา
สมบัติมีมามวลมาก	หิวหายเคราะห์ไข้พยาธิโรคา
หื้อเปนที่วันทาการวะ	สัพพะโภคามีมาก
สพพกิจจมนรธา	สพพสิทธิ ภาวนตุเม

### คำส่งเคราะห์ปีใหม่

คหภูฐา สุนนตุ เทวนวราชา	ฟังราพระญาปาปเคราะห์เจ้าทั้งเกล้า
อันเข้ามาเที่ยวแวดในทวาทสราสีปีเดือนวันยามทั้งหลาย	หมายมี 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 (อ่าน “อาทิตย จันทร...”)
เจ้ากูทั้งหลายจูงมาอายุกันอยู่เปนถ้อย ในกาละบัดนี้จึงถ้วนฯ	ขออัญเชิญมาฟังคำใหม่่น้อยอันผู้ข้าจักกล่าว
โอมสิทธิการครูบาอาจารย์	ผู้ข้ากล่าวไว้คือได้ตกแต่งห้านำมา
ยังเครื่องนานาต่างๆ มาปูชายังนวเคราะห์	ยิงชายทั้งหลายแล้วเถ้าหนุ่มน้อยปานกลาง
ทั้งสัตว์ตัวน้อยตัวใหญ่เปิดไก่อหุมหามาซ่างม้าจ้วควาย	อาณาธิรัฐะโงเขตประเทศบ้านเมือง
เอ๋ยเรือนานาต่างๆ	จึงพร้อมใจกันตกแต่งพร้อมน้อมนำมา
ยังเครื่องกรียาบูชาทั้งหลายมวลฝูงนี้แล้ว	ขอเจ้าทั้งหลายจูงจักมาพรำพร้อมพรับกับ ด้วยกัน
มากินยังแกงส้มแกงหวานพรำพร้อม	กับทั้งกล้วยอ้อยหมากพลูยาทั้งหลายมวลฝูงนี้
คั้นว่าท่านทั้งหลายหากเสวยแล้ว	ผู้ข้าจักส่งหื้อท่านทั้งหลายหนีเสีย

ขอท่านทั้งหลายจงชักชวนกันหนีไปซะไว

สองปีอย่ามาทำเก้าล้านปีอย่าได้มาไซ

สัพพัตถุ วินสันตุ สวาหาย

อันเจ็บแต่เนื้อตัวแลเหตุาทุกแห่งคือยาห้อมมี

เคราะห์อันเจ็บแต่ท้องน้อยแลหัวเข่าหน้า

เคราะห์อันเจ็บแต่ขาหลวงลงรอดหัวเข่า

เคราะห์อันเจ็บแต่หลังตีนแปลปลายมือคือยาห้อมมี

เคราะห์อันลุกเข้ามาตายคือยาห้อมมี

30 เคราะห์อยู่พายหน้า

เคราะห์อันเที่ยวไฟช่างพบงูตอดคือยาห้อมมี

เคราะห์อันไฟทางป่าเถื่อนช่างพบเสื่อคือยาห้อมมี

แลขโมยขโจรคือยาห้อมมีเนอ

หื้อท่านทั้งหลายไปอยู่สูงขอบฟ้าจักกวางพหลัน  
นักเทอะ

โอมสัพพะอุปาทวะกังวนอนตราย

เคราะห์ทั้งหลายมวลงนี้

เคราะห์เจ็บแต่อกแลท้องพุงลงแหวคือยาห้อมมี

ลงรอดขาหลังคือยาห้อมมี

แลหน้าแค้นแลตาตีนคือยาห้อมมี

เคราะห์อันเจ็บตาม้ามืดคือยาห้อมมี

เคราะห์อันลุกขวยมาไขคือยาห้อมมี

ห้าสิบเคราะห์อยู่พายหลังคือยาห้อมมี

เคราะห์อันไฟทางน้ำช่างพบเงือกคือยาห้อมมี

เคราะห์อันไฟเมืองไกลช่างพบข้าเส็กีร้าย

โอมสัพพะภยยาสวาหาย

### คำสั่งเครื่องปีเครื่องเดือน

โจนโต ดุราเจ้าคุณ

เท่าว่าเราอยู่จุ่มกันบได้

เจ้าคุณจุงเอาเครื่องปีเครื่องเดือน

เคราะห์ยามสัพพะเคราะห์ทั้งมวล

แล้วจุงกะทำยังความสุขสวัสดิ

แล้วจุงกระทำหื้อผู้ชื่อว่า...นี้

จุงหื้อเปนที่บูชาคารวะมโนรัมมา

เปนตั้งจิตตคหปัญชิตะแลมหาฉิมพลีเถรเจ้าทั้งมวล ตลอดเสียงทั้งปีแก่ผู้มีชื่อว่า...ตั้งนี้

ว่าฉันนี้แท้ดีหลีเทอะ

ผู้ข้าเกิดมาพึ่งเจ้าคุณแล

ด้วยว่าภยยะจักเกิดมีมากนักชาแล

เคราะห์ปีเคราะห์เดือนเคราะห์วัน

เจ้าคุณจุงเอาไฟกับตนกับตัวเจ้าคุณ

มีที่ขมาอายุหมั้นยืนเปนไฟ

จุงหื้อจำเจริญใจไฟด้วยยศศักดิ์สัมปัตติสมบัติอันมากนัก

แก่คนแลเทวดาทั้งหลาย

### คำสั่งแถบ

สารุ สารุ ปิตตุ ปิตตา

ผู้มีชื่อว่า...

คือหากังวลบได้

แม่นว่าเข้าของเงินคำคัมมี

ความทุกข์ร้ายเหลือประหมาด

มารดาพ่อแม่ปู่แถบย่าแถบเจ้าผู้สร้างปั้นหล่อเปนผู้ข้า

คือได้ลงมาเกิดเปนคน

เท่ามาทุกข์ไร้หลายสิ่งหลายอัน

กะทำอันใดคัมมาแสนอันทุกข์ยาก

แม่นว่าจักกินแลทานคัมมี

บ่เปนดีสังข์สังข์  
 คีพากันตักแต่งทำตามมีขันคำใบนี้  
 ส้อยสังข์วาลซ้องแวงแห้วพิกเงินพิกคำ  
 ลูกส้มของหวานพลั่วตาลกล้วยอ้อย  
 อาหารของกินเสื่อผ้าใหม่  
 เพื่อกว่าจักมาส่งไพสมนาคุณ  
 ปู่เถยนย่าเถยนเจ้าได้สั่งไว้ว่า  
 คุณแม่จักหื้อฝนท่าแก้ว 7 ประการ  
 คุณแม่บ่หื้อลูกเต้าไร้โฉดฉันใด  
 ตกลงไฟจำเริญใจอยู่ใจี้  
 วัตถุบานชมชื่นไหลหลังลง  
 คุณแม่จักกรุณณาตามจารีต  
 บัดนี้หมายมี...นี้  
 ปู่เถยนย่าเถยนได้รับแล้ว  
 ทางดาวันตอกอย่าได้มาเฝ้า  
 สพพ อนุตราโย วินาสนตุ หุรุ หุรุ สวาหาย

ด้วยเหตุนี้ ผู้เข้าผู้มีชื่อว่า...ตั้งนี้  
 มีทั้งม้าไล่แซนแหวนไล่ก้อย  
 ควักเข้าเปลือกเข้าสานควักน้ำ  
 เข้าตอกดอกไม้ลำเทียน  
 แลรูปสัตว์นานาต่างๆ เชื้อแล 12 ตัว  
 เลียงปีตตามารดา  
 คั้นว่าลูกเต้าได้ส่งขึ้นมาหาคุณแม่แล้ว  
 กับทั้งเงินคำมีประมาณว่าได้ 18 โกฎิ  
 คุณแม่จักหื้อท่าฝนเงินคำ  
 หื้อลูกเต้าหน่อไร่ได้จ่ายกินทาน  
 ตามประสงค์แห่งลูกเต้าจำเอาคำ  
 คำอันได้ปั้นหล่อหื้อเปนคนว่าฉันนี้แท้ดีหลีเทอะ  
 จักได้ส่งเครื่องบูชาไพหา  
 ตั้งแต่นี้ไฟพายหน้า  
 โก่อเข้าเฝ้าอย่าได้มาไซ้เข้าเฝ้า

### คำสั่งเทวดา 9 ตน

โภณโต เทวดาโย  
 บัดนี้ผู้มีชื่อว่า...นี้  
 จักว่าถูกต้องตัวชน ตัวเสวยลัคนา  
 จักว่าถูกต้องยอดโหราศึบรูู้ได้  
 เท่ามีแต่เทวดาเจ้า 9 ตน  
 บัดนี้ ผู้เข้าทั้งหลายจึงได้ตกแต่ง  
 มีทั้งขานนียะโกลนียะ  
 หมากเหมี้ยงพญาทังคิลาของไขว้  
 เพื่อกหื้อเจ้าพยธิผู้ชื่อว่า...นี้

เทวดาโย  
 คือ ว่าอาทิตย์จันทร์อังคารพุธพรหัสศุกร์เสาร์ราหูเกตุ เฮย เคยเที่ยวเทศทวาทศ 12 ราศี  
 หากเกิดมีแต่ปฐุมะหัวที่ตามโลก  
 ย่อมหื้อเปนอนตราย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
 CHULALONGKORN UNIVERSITY  
 ดูราเทวดาเจ้า 9 ตน  
 ก็ได้ทรงยังพยาธิโรคาเปนฉันนี้  
 ขาตาปีเดือนวันยามเอียงใดศึบรูู้  
 อันเปนใหญ่กว่าเคราะห์ทั้งหลาย  
 หากครอบงำได้ทั้งหมดว่าฉันนี้  
 น้อมนำมายังเครื่องกรียาบูชาชานานาต่างๆ  
 มีทั้งแกงส้มแกงหวานหมากพลั่วหมากตาล  
 ผู้เข้าได้แต่งไว้บูชา  
 หื้อพ้นจากยังอุปัทวะกังวลอนตรายทั้งหมดแท้ดีหลี  
 ดูราเทวดาเจ้า 9 ตน  
 ผู้มีลัคนาแลศัทรูปาปเคราะห์เที่ยวถึงต้อง  
 ขพร้องคี่หื้อเปนโสภา

พร่องคื้หื้อมรณาเมี้ยนชาติ	พร่องคื้หื้อพลัดพรากจากที่อยู่ทีกิน
พร่องคื้หื้อบังเกิดเปนหมูโรคา	ขอเจ้าคัจงมีสุภมิตร
พอยังเมตตอย่าหื้อหายจาก	คื้หากเปนสุภาพแห่งเทวดาทังหลาย
บัดนี้ ปาปเคราะห์หามาถูกต้องยังลัคนาชาตา	ผู้มีชื่อ...ตั้งนี้
เหตุนี้จึงได้แต่งเครื่องบูชา	ยังนักชัตตาแลยอดโคราแลทับห้องชาตา
ด้วยเข้าน้ำโภชนาหารนานาต่างๆ	ทั้งขาทนียะโภคนียา
แกงส้มแกงหวานของไขว่	เบ็ร่อยหมากไหมใส่หื้อเปนของสักการะบูชา
มีทั้งขึ้นปลาเนื้อใหม่	ลูกไม้ใส่ศิลา
ทั้งบุปผาลาซาเข้าตอกดอกไม้หมากพลุกกล้วยอ้อย	แต่งตามขันตุสมสะพราด
ขออังกาสอาราธนาเจ้าทังหลายมาเสวย	ทั้งปรีวารเลยชู่หมู่
จุงเอาอันมาตั้งแต่อยู่สำราญ	
แรกแต่กาละนี้ไฟพายหน้า	ขอหื้อเจ้าผู้อันเปนพยาธิดีบุชานี้
ขอหายโสกาแลอาพาส	หื้อหายพยาธี่แลกัวงล
อย่าหื้อมีเคราะห์ในตนตัวสักอียด	หื้อเปนตั้งน้ำกลิ้งตกจากใบบัว
ภัยยะโรคาอันเพิงกลัวทุกสิ่ง	มีต้นว่าโจรน้ำโจรไฟราชภัยมนุสสภัยแลอมนุสสภัย
สิ่งมีต้นว่าเสื่อหมีแลชะแคร่	แต่เนื่อกล้าคระนองของป่า
หอกดาบแลเครื่องฆ่า หื้อหายด้วยอาณุภาพ	อันได้บุชายังเทวดา 9 ตน 9 หมู่
ตั้งแต่นี้ไฟเมือหน้า	จุงหื้ออยู่สุขสำราญบานใจเที่ยงแท้
มีลาภสักการต่อหน้า	จุงหื้อได้อุดมสมริทธิ
จุงหื้อมีอายุหมั้นยืนยาวได้ร่อยชาวขบเข้าปี	จุงหื้ออยู่สวัสสันดีแก่เจ้าแลของเลี้ยง
ชู่เยื้องชู่อันดีหลีเทอะ	
เทวดาโย	ดูราเทวดาเจ้าทังหลาย
ได้เสวยยังน้ำโภชนาหาร	เครื่องเยื้องพลิกกัมมบูชาต่างๆ ผุงนี้แล้ว
จุงจักเมือสุปราสาทแก้ววิมานคำ	แห่งตนชู่ตนดีหลีเทอะ
โอมสพพ นกขตตา	คณานี้จิ มา นงคสนต์
อมินา ปุชาสการานุภาชวน	อายุ วณณั ฝนตุ เต
โอมโมสทิน ทวาทสราสี	เทวดา อาคจณตุ
อิมิ อาสนั ดิภูฐนตุ	ภุณชนตุ คเหตุวา เสยยถิทั
หุรุ หุรุ สวาหาย	
อิมิ พลิกกัมมิ ภาเสยย สวามิ สวาหาย	

(คำให้พร)

บัดนี้ ตัวข้าได้บูชาเคราะห์ชั่วช้า	หือตตกจากคิงไปวันนี้
ถูกเคราะห์ปีเคราะห์เดือนเคราะห์วันเคราะห์ยามทั้งมวล	คือหือตตกไฟในวันนี้
ถูกเคราะห์ลามาที่หมาดใหม่ใช้รุ่มเนื้อแรมตน	คือหือตตกไฟในวันนี้
แม่นมีโทษหนักยิ่งกว่าฟ้าหนายิ่งกว่าดิน	คือหือตตกไฟในวันนี้
ลมพยาร์ 14	คือหือตตกไฟในวันนี้
ภัยยะใหญ่ 25	คือหือตตกไฟในวันนี้
เคราะห์ชั่วช้า 19 ประการ	คือหือตตกไฟในวันนี้
แรกแต่ไฟเมื่อหน้า	จุงหือหายพยาธิโรคาทั้งมวลอันมีในตน
ตัดบัดเดียนี่คือดี อันบมาบังเกิดเพื่อคือดี	คือจุงหือร้างกลับหายไปวันนี้แท้ดีหลี
แต่นี้ไปเมื่อหน้าจุงหือมีอายุยืนยาวโยด	สัพพะสิทธิบริบูรณ์ อยู่สวัสดิ์เสดีเที่ยงแท้
ตราบได้ 120 ขวบเข้าพระวัสสา	หือมีสมบัติมูลมั่งหายโศกเคราะห์ไข้โรคา
หือเปนที่ปียาแก่คนแลเทวดาทังหลาย	ทุกอันอยู่แลอันไหนน้ออย่าคลาดอย่าคลา
นั้นจุงมีเที่ยงแท้ดีหลีเทอะ	

### คำส่งผีสองนาง

ภทเท ตูราสองศรีพี่น้องเหย	อันอยู่แห่งห้องคิริ
สองนางนารีเคยแอ้วเหล่น	หกวิ้งเต้นแอ้วไพมา
ตามมัคคาทางไขว่	ตันไม้ใหญ่แฝงกัน
ได้สนุกอยู่ทุกวันบ่ขาด	ตามหาดห้วยและผาชัน
ที่ตั้งตันป่าไม้	ที่ป่าเครือลุ่มใต้เถาว์ลลี้
นางคี่ชวนกันแอ้วเหล่น	ตามเส้นหนทางไพร
ที่น้ำใสสะอาดที่ผาลาดหินคม	ที่สองอุดมเคยอยู่
เปนคู่กันที่แดนผาสีก้อน	เคยแอ้วฟ้อนเชยบาน
เปนส้นฐานอันม่วนเหล่น	นางคี่วิดวิ้งเต้นรำงาม
เปนส้นฐานอันอ่อน	เคยพักผ่อนยินดี
สองนารีทั้งคู่	เคยอยู่ปราสาทส้อยวิมานคำ
บัดนี้ผู้ข้าขออังเชิญ	นางบุญพิมพ์เขี้ยวมาก่อน
นางบัวค้าย่อมถ่อมตามหลัง	รีบเร็วพลันอย่าช้า
มาด้วยฟากฟ้าวิมานคำ	จุ่มมารับเอาสะไบผ้าเสื่อ
สวมสอดเนื้อคิงบาง	กับทั้งชันคำใบงามสะอาด

มารับเอามากๆ นานา  
 เข้าตอกดอกไม้แลเทียนดี  
 น้ำมันดีหอมหื่น  
 มีทั้งม้าใส่แซน  
 ผืนผ้าตัดแต่งตามา  
 ทั้งน้ำอบกาเดาเอามา  
 หื้อมาสุนสอดเนื้อเซยชม  
 จุงรีบมาเวียเวียอย่าช้า  
 แห่งสองพี่น้องตามถูกต้องมีมา  
 กับทั้งขันคำใบใหญ่  
 จุงชวนกันเอาน้ำไฟคู่  
 มารับเอาไฟแล้วก็ขอหื้อ...ผู้นี้  
 หื้อหายโสกเส้าโสกา  
 แม่นเจ็บทางในคี่หื้อถอนออก  
 เปนอ่อนเปนเปลี้ยคี่หื้อหายตั้งเก่า  
 ทั้งโรคพยาธิ  
 ทั้งเจ็บสันหลังแลเอวก็หื้อหายขาด  
 เจ็บเปนถ้อยทางใด  
 สัพพะทุกอันคี่หื้อหายขาด  
 ตั้งแต่นี้ไฟเมือหน้า  
 หื้อได้พ้นเสียยังสัพพะเคราะห์สัพพะภัย  
 หื้อมีโชคกลางภะสการแก้วแหวนเงินคำ  
 ชูเอียงชูประการแท้ดีหลี แต่เทอะ

### คำสั่งพระญานาค

โพนโต ดุรานาครราชา  
 อันเปนใหญ่กว่านาคทั้งหลายมากกว่าแสนตน  
 แลรักษาเมืองแห่งพระยาอินทาทิราชเจ้ากลุ่ม  
 อันเปนเจ้าของเคหาหอเรือนอันใหม่  
 คี่จึ่งได้ตกแต่งยังเครื่องพลีกรรมบูชานมัสการ  
 พลิวตาลกล้วยอ้อยช่อทุงจองแหลงเอียงแล 6

ทั้งปูพาดวงดอก  
 มีทั้งแว่นแลหวี  
 หอมชมชื่นใจนาง  
 แหวนใส่ก้อยส้อยสังวาล  
 ทั้งดอกสบันงามสะอาด  
 ทั้งวัตถุลิ้นเสื่อ  
 นางร่างคิงกลมสองเจ้าเหย  
 จุงรีบอวยหน้ามาเอาเครื่องอ้อยอง  
 หากมีหนี้ร่ำพร้อม  
 ใส่เครื่องไว้บัวรวมล  
 ปราสาทแก้วคุ้มณเทียร  
 หื้อได้อยู่สุขเสถียรทุกคำเช่า  
 หื้อหายภัยยาใหร่น้อย  
 เจ็บทางนอกคี่หื้อหายเสีย  
 ทุกซ้โสกเส้าก็หื้อหายไฟ  
 คี่หื้อคลาดลาดเพพัง  
 แม่นเจ็บปากแลห้วงอกแลท้องน้อย  
 แม่นเปนหวัดไอแลตั้งตัน  
 สัพพะพยาธิก็หื้อคลาดหายไฟ  
 คี่ขอหื้อเจ้าเครื่องกรียาผู้มีนามว่า...นี้  
 สัพพะจัญไรแลอุบาทว์  
 แม่นว่าจักกะทำอันใดคี่หื้อสมฤทธิ

ตนเปนเจ้าเปนใหญ่ตนประเสริฐ  
 อันรักษาแผ่นดินได้สองแสนสี่หมื่นโยชนะ  
 บัดนี้ หมายถึง...  
 คี่จึ่งมารำเพิงถึงบุญคุณแห่งเจ้าคุณ  
 เข้าน้ำโภชนาหารแกงส้มแกงหวาน  
 มีผ้าผ้าแดงสองผืน

คือเพื่อว่าจักมาขอเอายังโชคชัยลาภสักการกับด้วยเจ้าคุณ ว่าฉันนั้นแท้ดีหลี  
 ขอเจ้าคุณจงจักมารับเอายังเครื่องกรียาปูชานมัสการมวลฝูงนี้ แล้วขอเจ้าคุณจงนำมายังยศสปริวาร  
 สรีโภครนโคณมหิงสา ทาสาทาสีสูวณณโชคชัยแก่ผู้ข้าทั้งหลาย  
 อันเปนเจ้าเรือนที่นี้แท้ดีหลีเทอะ

### คำสั่งพระสระแก้ว

โอมสิทธิการ	ครุบาอาจารย์ผู้ประเสริฐล้ำเลิศกว่าหมอทั้งหลาย
โปรดปรานเผ่าอาคม	โอม หุรุ หุรุ สวาหาย
คุณจักรระเคราะห์บาปให้เสีย	อย่าหื้อมาแฝงแลมาพาน
คุณจักรระยังยานเสีย	อย่าหื้อยังยานสั่งมาไกล้มาแฝด
แม่ันได้ต้องอย่าแฝด คุณจักรแก้เสียทั้งหมด	แม่ันใช้ปู้แควน คุณจักรแก้เสียแย่นแย่น
ท่านอยู่แค้นรูป คุณจักรแก้เสีย	ผีมักหลอกอำคุณ คุณจักรแก้เสีย
หื้อตกไฟด้วยอาคมคุณจักร	เป็นคนซื่อบ่แรก คุณจักรแก้เสีย
เปนตนเสียบ่ออก คุณจักรแก้เสีย	ผีมักหลอกอำคุณ คุณจักรแก้เสีย
เปนคำปู้แล้ว คุณจักรแก้เสียแค้นแค้น	อยู่สะอืดสะออน คุณจักรแก้เสีย
คับซบอยู่ในคิง คุณจักรแก้เสียคิง	คิงอยู่ในไหว คุณจักรแก้เสีย
แม่ันจัญไรท่านมาบ้อ คุณจักรแก้เสีย	แม่ันท่านได้ความตกลีบสีบมาถูก คุณจักรแก้เสียชูดขาด
ท่านดูตาย คุณจักรแก้เสียชุยชวย	ท่านดูลืบ คุณจักรแก้เสีย
ท่านมักหนีบักเหมง คุณจักรแก้เสีย	ท่านแสงกันบองข้า คุณจักรแก้เสีย
ท่านตั้งหน้าดาวยิง คุณจักรแก้เสีย	เคราะห์ค้ายเปนเสื่อมาคาบ คุณจักรแก้เสีย
เคราะห์เกิดเนื้อจำเปน คุณจักรแก้เสีย	ผีเขนตคิงบู้เมี้ยน คุณจักรแก้เสีย
ท้าวพระญาซึ่งอยู่ยอนยอน คุณจักรแก้เสีย	ขวันท่านทำขัวเขือก คุณจักรแก้เสีย
เยือกเยือกขวันกินเพื่อน คุณจักรแก้เสีย	เขือนเขือนน้ำตาดก คุณจักรแก้เสีย
ชั้นชั้นน้ำตาไหล คุณจักรแก้เสีย	กลางอกร้อนยิ่งกว่าไฟลน คุณจักรแก้เสีย
สัตว์ตัวโตมาหิงสาราวี คุณจักรแก้เสียชะมุดชุมาด	ปากเสียสึล คุณจักรแก้เสีย
ทะยานชนหิวตืนตกตันไม้ คุณจักรแก้เสีย	เคราะห์ทั้งหลายเป็นต้นว่า 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
เกิดเปนเหตุหื้อได้ถูกต้องช่องฤกษ์ลัคนาซาตา	เคราะห์สัพพะว่าเคราะห์ คุณจักรแก้เสีย
แม่ันได้ถูกต้องอุบาทว์คี่ดี	พระพายอุบาทว์คี่ดี
พระอินท์อุบาทว์คี่ดี	พระนารายณ์อุบาทว์คี่ดี
พระยมอุบาทว์คี่ดี	พระโสมอุบาทว์คี่ดี
พระอัคคีอุบาทว์คี่ดี	พระวิษณุอุบาทว์คี่ดี คุณจักรแก้เสีย

เปนพยาธินักหนาคุศัจกแกเสียวันนี้	หื้อตกไปด้วยอาคมคุ
โอม ไก่กระตาคเหนหนี	คี่หื้อหนีไปวันนี้
ผีเขนอยู่คิงเยยะร้ายหื้อแก่เจ้า	คี่หื้อหนีไปวันนี้
เงือกอยู่วังน้ำเก่าจักหนี	คี่หื้อหนีเสียในวันนี้
ผีจักหนีเสียขน	คี่หื้อหนีเสียในวันนี้
หนอนจักหนีเสียเนื้อ	คี่หื้อหนีในวันนี้
ผีเสื่อจักหนีเสียจากตง	คี่หื้อหนีเสียในวันนี้
โอมเพชรชะเบงไพร	โอมสัพพะโทษ
โอมสัพพะภัย	โอมสัพพะกิเลสจัญไร
โอม สัพพะไสยะ สัพพะเส	โอมสัพพะสวาหาย
หื้อตกไปด้วยน้ำส้มป่อยย้อยไปด้วยอาคมคุ	โอมสวาหาย

### คำสังหาบ

สไป เอกทิวส์	ดูราท่านเหี้ย พ่อนางแม่นางเปนเจ้า
บัดนี้ดูข้าพทั้งหลายคี่บรูจักชื่อสุเสียง	ที่พ่อแม่ได้มาราวีกับด้วยเด็กน้อยคนนี้
บัดนี้ ดูข้าคี่ได้ดาพราพร้อม	น้อมนำมายังเครื่องทงหลายมวลฝูงนี้
มีทงปุปผาลาชาตวงดอกพร้อม	น้อมนำมายังเครื่องทงหลายมวลฝูงนี้
มีทงกวยสานไม้คานสอด	มีทงรูปสัตว์ต้วพี
ช่างงาริตัวใหญ่	ทงเปิดไก่อหมูงัวควาย
เพื่อว่าจักส่งหื้อพ่อนางแม่นาง	สไป เหี้ย พ่อนางแม่นาง
พอขออินดูปลดปล่อยเด็กน้อยผู้มีชื่อว่า...ดั่งนี้	
ลูกหลานคนนี้ดูข้าขอไว้	เพื่อบหื้อพ่อแม่ได้หอบหิ้วตัวพาเมื่อ
ดูข้าหากจักส่งหื้อพ้นจากเขตบ้าน	ขอพ่อแม่อย่าพาเมื่อสู่ลุ่มไต้
ขอพ่อแม่ลาปลดพยาธิ	เคราะห์พยาธิทงมวลออกจากเนื้อตนเด็กคนนี้
ตั้งแต่นี้ไพบหน้า	ขอหื้อเด็กน้อยคนนี้อยู่ดีกินลำ
ขอพ่อแม่เปนเจ้าปลงบัน	ยังเข้าขวัญอยู่กับเนื้อตนตัว
สิบปีขอพ่อแม่อย่ามาเท้า	เก่าปีอย่าได้มาไซ
หื้ออยู่จำเริญใจเที่ยงเท้า	ตลอดอายุได้ร้อยชวชวบเข้าพระวัสสา
แม่พ่อแม่พายลุ่มพายบน	มีคำขัดข้องประการฉันใด
คี่ขอไฟเข้านิมิตคำฝืน	ในคืนนี้แท้ดีหลีแต่เพอะ
เซยยตุ ภาวี เซยยมมงคลี	



**คำส่งอุบาทว์****คำส่งอุบาทว์พระอินทร์**

โอม ปุรวทิส อินทเวตา สหคณปรีวารรา อาคจณนตุ ปริภูณชนตุ สวาหาย

โอม สพพอุปทว สพพโรคา สพพทุกุขา วินาสาย สพพสตุถุ ปมฺณชนตุ

โอม อินทเวตา สทารกชนตุ สวาหะ สวาหาย

**คาถาส่งอุบาทว์พระเพลิง**

โอม อากณณยทิส อคคิเทเวตา สหคณปรีวารรา อคจณนตุ ปริภูณชนตุ สวาหาย

โอม สพพอุปทว สพพโรคา สพพทุกุขา วินาสาย สพพสตุถุ ปริภูณชนตุ

โอม อคคิเทเวตา สทารกชนตุ สวาหะ สวาหาย

**คาถาส่งอุบาทว์พระพาย**

โอม พายวทิส วาโยเทเวตา สหคณปรีวารรา อาคจณนตุ ปริภูณชนตุ สวาหาย

โอม สพพอุปทว สพพทุกุขา สพพโรคา วินาสาย สพพสตุถุ ปริภูณชนตุ

โอม วาโยเทเวตา สทารกชนตุ สวาหะ สวาหาย

**คาถาส่งอุบาทว์พระนารายณ์**

โอม หรติทิส นารายณเทเวตา สหคณปรีวารรา อาคจณนตุ ปริภูณชนตุ สวาหาย

โอม สพพอุปทว สพพทุกุขา สพพโรคา สพพสตุถุ ปริภูณชนตุ ปมฺณชติ

โอม นารายณเทเวตา สทารกชนตุ สวาหะ สวาหาย

**คาถาส่งอุบาทว์พระยม**

โอม ทักขิมทิส ยมเทเวตา สหคณปรีวารรา อาคจณนตุ ปริภูณชนตุ สวาหาย

โอม สพพอุปทว สพพทุกุขา วินาสาย สพพสตุถุ ปมฺณชนตุ

โอม ยมเทเวตา สทารกชนตุ สวาหะ สวาหาย

**คาถาส่งอุบาทว์พระวรุณ (บางตำราว่าพระวิสณุ)**

โอม ปจฺฉิมทิส วรุณเทเวตา สหคณปรีวารรา อาคจณนตุ ปริภูณชนตุ สวาหาย

โอม สพพอุปทว สพพทุกุขา สพพโรคา วินาสาย สพพสตุถุ ปมฺณชนตุ

โอม วรุณเทเวตา สทารกชนตุ สวาหะ สวาหาย

### คาถาส่งอุบารห์พระไพศรพณ์

โอม อีสานทิส วิสณวเทวดา สหคณปริวารา อาคจณนตุ ปริภุณชนตุ สวาหาย

โอม สพพอุปทว สพพทุกขา สพพโรคา วินาสาย สพพสตุฏ ปมุณชนตุ

โอม อีสานเทวดา สทารกชนตุ สวาหะ สวาหาย

### คาถาส่งอุบารห์พระโสม

โอม อุตตรทิส โสมเทวดา สหคณปริวารา อาคจณนตุ ปริภุณชนตุ สวาหาย

โอม สพพอุปทว สพพทุกขา สพพโรคา วินาสาย สพพสตุฏ ปมุณชนตุ

โอม อุตตรเทวดา สทารกชนตุ สวาหะ สวาหาย

### คำสั่งบั้งส่งเพรียง

สารุ สารุ โอกาสะ

ภันเต ข้าแต่ทวารราชา

พระญาอินทร์พระญาพรหมพระญายมราช

พระญาเวสสุวรรณท้าวจตุโลกะทั้งสี่ชู้ตุนชูงองค์

อันได้ใช้ยังบ่าวไพร่ทั้งหลาย

อันเป็นราชทูตมาจัดมาเลียบมาถูกมาต้องยังไร่ยังนา

เรือกสวนคามเขตแห่งตู่ข้าทั้งหลาย

อันมีชื่อว่าอายเหล็กแจะอายมองแคอายผีป่า

อายจัวล่าอายหมากขามอายสามเข้าไหม้

อายใต้ไฟลนอายชนไก่ไหม้ ว่าอัน

บัดนี้ตู่ข้าทั้งหลายก็ได้รับจักยังชื่อ

เขาทั้งหลายเสี้ยงชูงตุนชูงตัวแล้ว

บัดนี้ตู่ข้าทั้งหลายก็ได้ตักแต่งห้างยังสัพพะเครื่องปูชามวลฝูงนี้ได้น้อมนำมาเป็นปณณาการ

เพื่อต้อนรับยังท่านทั้งหลาย

ขอเจ้าทั้งหลายจงได้รับรู้โมทนา

แล้วขอจงได้ไคลคลาลาพราก

ได้ขุดคล้ายจากคามเขตต์แดนนาแลเรือกสวนของตู่ข้าทั้งหลาย

ได้ไปเลียบกลายเป็นเขตต์ไร่นาแดนนาคามเขตต์

แห่งบ้านอื่นเมืองอื่นที่ไกล

อย่าได้อาลัยอยู่ลบลี้

ในสถานที่นี้สักผู้สักตัวตน แต่เทอะฯ

(วางสะทวงลง แล้วกล่าวต่อไปว่า)

ทุดิยะ ขอตไว้เป็นคาถา

ตุดิยะวาดไว้บังหน้า

พันดั่งขายมาเยียนาน้ำฟ้า

ยังบ่พอเหือดแห้งเสียแรง

สายที่แพง พี้จักแปลง

ตามคำโบราณมากล่าวไว้

พายพุนตัวนาย แม่ล้อมดอกไม้

แม่หน้าส้วยผิวมอย

อายเยียนาน้ำแล้ง

ยังบ่พอตายฝอย

อายเยียนาน้ำไร่ยังคอย

เพรียงน้ำเพรียงไฟยังบ่มาไหม้

อายเยียน้ำสัง ก็พอได้พำพร้อม

ทั้งถั่วงาแลเข้า

กล้วยอ้อยพลั่วตาล ลูกส้มของหวานหน่วยไม้สัพพะ มีมาบ่ละคูปี

นกจอกฟ้านกแหวนหลาว	ยังป่มาคาบศรวิกวนเข้า
แม่งนกลาดงนกขีปากเส้า	นกจอกฟ้านกปิดพิวแดง
ทั้งหนูพุก หนูคาจ๋อนแจ	บ่บินแสวงเหนือใต้ บ่ลี้คุ่มราวี
เข้าสู่กเต็มมีท่งกว้าง	บั้งเพ็รียงไฟมีฉับแผ่บ่มาราวี
ก็ยงสถิตเสถียร	หมู่สัตว์ทั้งหลายบ่อ้างมาบิเบียน
ต่อเท้ายาวะชีวัง	แลนายเฮยฯ



## ภาคผนวก 3

คำโอกาสและคาถาในพิธีถอนคำโอกาสและคาถาในพิธีถอนขีดคำถอนขีด ส่วนวนที่ 1

โขนโต ดุราพระญาขีด	แม่น้ำว่าขีดน้ำขีดดินขีดหินและห่อเรื่อน
ขอแปลคาบแลตงกลอน	ลุ่มต่ำแม่น้ำนาที่
ที่นี้มาเป็นที่เจ้าฟ้าแผ่นดิน	เป็นที่หิน 4 ก้อนใหญ่
เป็นที่พระสังฆะเจ้าไสศีลประจำอยู่	สู้อย่าฆ่าอยู่หนี
สู้อย่าลื้ออยู่ในเคหัง	พุทธี สรรณ คจฉามี สูจ่งหนีออกไฟเนอ
ธมม์ สรรณ คจฉามี	จุงออกไฟรีบ
สงฆ์ สรรณ คจฉามี	จุงหนีไปเร็วๆ
ที่นี้เนาบิไชป่าไม้ดงเขียว	บิไชเป็นที่อยู่ของท่าน
หากเป็นที่บ้านแห่งท้าว 4 ตน	เป็นที่ริพลแห่งพระพุทธรพระธัมม์พระสังฆะเจ้าทั้งหลายอยู่แลนา
โอม โต โต พุติโต ตติโต	โอม กาเสโต สวาหาย
สมุหนะย ขาโต สมุหนะย เอกา สมนา	สมุหนะย สวาห
โอม พุทโรพุทระกำจัดออกไฟ	ธัมโมธัมมะกำจัดออกไฟ
โอม สังโฆสังฆะกำจัดออกไฟ	โอม ทุเร ทุรา สวาหาย
พา มา นา อุก ก ส น ทู เอ	โอม เท เท ติฏฐิติ
พนธนิรุทธาเลยย เทวทตต เทวกตต	อุ่งนามินี สวาหายฯ

คำถอนขีด ส่วนวนที่ 2

โขนโต ดุราพระญาวิสุกัมม์เลิศแล้ว	ดุราพระสระแก้วตนมีอิทธิฤทธิ์
อันมีเตชะอันยิ่งได้ฟ้าปราบชมพู	เจ้าคู่ทั้งสองเทียรยอมรับรู้ถอดถอนเสีย
ยังสัพพะขีดสัพพะเส้อมสัพพะเคราะห์	สัพพะภัยสัพพะจัญไรสัพพะอุบาทว์
	สัพพะวินาศ
อันจักฉิบหายทั้งหลายต่างๆนานา	แม่น้ำตายเสื่อขบข้างข้า
งูตอดตายแลตกต้นไม้ตายแขวนคอตาย	ตกน้ำตายแลตายไฟไหม้ตั้งอันคี่ดี

อันนี้ แม่นว่าปู่คุณละเขาเจ้าทั้งหลายเท่านี้  
มีต้นว่าเบิกกระแสน้ำทวารานศรี  
คุณกะโศกทุมพะจะลายลอนแลกล้า  
ประเภทาแถมเล่า  
ปริวัตตะตายถอนแถมแลกล้า  
ยังกัมม์ทั้งหลายมวลผู้นี้คือดี

ตัดต้นหมากลากเครือพลู  
ถมขุมน้ำบ่อตีปากกล้าโคหา  
ย้ายประตูบ้านประตูเรือนค้ายรั้วถ่ายคันไค  
ได้ถ่ายชื่อถ่ายแปลถ่ายเสาดถ่ายฝาฟากหลังคา  
ได้ลีส้ม้างปรากฏการกำแพงอันใหญ่  
ได้แปลงกรรมน้ำบ่อแลรูหลาวจอมปลวกบวควาย  
ได้แปลงกรรมกรมองหลองเข้าแลป่าช้าที่มีผี  
มีต้นว่ากรรมดูคิ้วดาวแลตระหมองผีอันดีมีในดิน

รูปยิงชายทั้งหลายอันท่านฝังหุ่นร่างคือดี  
แปลงยังกาดแลอัยวเรือน  
ต้นกิ่งตายปลายต้นไม้แปนแถมหางปลา  
ไม้ตกเหวไม้นอนนอนท่า

ไม้ใจมุ่นใจดอกในขาวไม้หวาไม้คราง  
ริมร้อมห้วยแลหลีบดอย  
เจ้าคุณทั้งสองเทียรย้อมช่างถอดถอนเสียเสียงแท้ดีหลี  
บัดนี้ หมายถึง (บอกชื่อเจ้าบ้าน/เจ้าวัดผู้ถูกถอน)  
คือกลัวแต่ภัยยะอันจักวินาศฉิบหายตายวาย คีวงได้ตกแต่งแปลงยังเครื่องพลิกัมม์บูชาสักการ  
คือว่าเข้าน้ำโภชนะอาหารแกงส้มแกงหวาน  
หมากยาล้างวาพริกเกลือ  
ช่อเทียนเยื้องแล 15 สำรับ  
เพื่อจักถวายบูชาแก่เจ้าคุณทั้งสอง

ผู้ใดผู้หนึ่งหากได้กะทำอันบตี  
ถมสมุทท์ธรณียุทธโหดตรีโองฐ์  
สัพพะทุกกล้าถ่มมารอมมา  
สัพพะของเก่ามารอม  
ปู่คุณละผู้ใดบ่พิจารณาแลได้กะทำ  
ประการหนึ่ง แม่นว่าปู่คุณละผู้ใดได้ปล้ำรานพล้าว  
ตาล

ได้ถมร่องช่องน้ำเปือกถม  
ได้ย้ายคันท้ายย้ายเรือนปลิ้นบ้านปลิ้นเรือน  
ถมชีไฟใหม่เก่าคือดี  
(เปลี่ยน)ถ่ายตงกลอนใหม่เก่าคือดี  
ไฟได้แปลงเรือนกรรมหลักตอ  
อยู่คิบบลองสายน้ำต้องเปลวน้ำชนคือดี  
ได้แปลงกรรมอันบตี  
แปนของอันคลาดมีต้นว่ารูปนาค  
กุมภภัณฑ์คันทัพพะ

ประการหนึ่ง แม่นได้ไฟตัดไม้ที่ซิดขาม  
มีต้นว่าไม้ดงกำงัมเงาเครือเขาเกี่ยว  
สายตาวันม่วงามไม้ฟ้าฝาดตายชัน  
ไม้เกิดยังจอมปลวกไม้ท้าวพะไม้เน็งงำ  
เงา

ไม้ใจกลางเปลวปล่องฟ้า  
ไม้ที่ซิดทั้งหลายผู้งนี่

คือได้ตกแต่งเครื่องนำต่างๆ ฉนั้น  
หน่วยไม้ปล้าวตาลกล้วยอ้อย  
หมากแคว้งหมากเชือกไม้ดอกไม้  
มารูปนาตั้งไว้ในสถานที่นี่  
ในกาละวันนียามนี้แท้ดีหลี

ขออาราธนาท่านทั้งสองจงเสด็จลีลามานในที่นี้  
 มารับเอาเครื่องพลีกรรมบูชาทั้งหลาย  
 มวลฝูงนี้  
 แล้วจงจักเลงหันคุณปฏิกุณแห่งเขา  
 อันได้ตกแต่งแปลงเครื่องพลีกรรมบูชา  
 แล้วขอจงถอดถอนเสียยังภยยะอุปีทวะ  
 กังวลอนทรายยังมวล  
 หื้อได้อยู่เอยนเปนสุข  
 แล้วด้วยเดชฤทธิบุญคุณแห่งเจ้าคุณทั้งสอง  
 สัพพะภยสัพพะจัญไรร้ายทั้งมวล  
 หื้ออยู่เอยนเปนสุขไพชูนชยามใจี้  
 ในสถานที่นี้ในปีในเดือนในวันในยามอันนี้  
 เจ้า (วัด/บ้าน/เรือน) ที่มีผู้ชื่อ...  
 กับด้วยเจ้าคุณทั้งสองนี้  
 แล้วจงหื้อเจ้า (วัด/บ้าน/เรือน) ที่มีผู้ชื่อ...  
 เพื่ออันได้บูชาท่านทั้งสอง  
 หากได้ถอนเสียยังสัพพะขัตติสัพพะเสื่อม  
 จงได้ขุมขางรักษายังเขาเจ้าเขาท่านทั้งหลาย  
 เทียงแท้ดีหลีเทอะ  
 (คำให้พร หลังเสด็จพิธี)  
 สุนัขขตต์ สุมงคล สุปภาส สุกุณัตต์ สขโณ  
 สมุหตุโต จ สยิภุณฺฑี พรหมจริสุ  
 อชช ในวันนี้คี่เปนวันดี  
 เปนวันอุตตมโศคยิ่งกว่าวันแลยามทั้งมวล  
 ดิถิมริสสโศค  
 เปนวันตระหมวลมายังไชยะโศคลามปราบ  
 ฟีนันนทา  
 บัดนี้น่าผู้ชื่อว่า...  
 คี่ได้มาสักการบูชายังสัพพะขัตติ  
 สัพพะภยยะสัพพะจัญไรสัพพะอาพาธ  
 สัพพะพยาธีแลอนตรายแล้ว  
 จงหื้อร้างกลับหายถอดถอนออกไพเสี้ยงแล้ว  
 ตั้งแต่ขณะกาละปีเดือนวันยามนี้เพพายหน้า  
 จงหื้อเจ้าหอเจ้าเรือนที่นี้  
 ชูผู้ชูนชูน้อยใหญ่ยังชาย  
 หื้อได้พ้นเสียยังอุปีทวะสัพพะภยยะ  
 สัพพะโทษสัพพะจัญไรสัพพะอุบาทว์  
 สัพพะพยาธีแลโรคา  
 อนันตระกันตะภย 5 ประการ  
 มีต้นว่าราชภย โจรภย มนุสสภย อัคคิภย  
 อุทภย ภยแต่เสื่อหมมีผีป่าชะแคว  
 เนื้อแก่กล้าคระนองกล้องหน้าหอกดาบ  
 อาวุธเครื่องข้าหลายสิ่ง  
 สัพพะภยยะยังหลายประการ  
 หื้อได้อยู่สุขสำราญบานใจ  
 ด้วยเดชะคุณอันเขาได้กะทำสักการบูชา  
 แก่พระญาวิสสุกัมมและพระสระ  
 ตนมีอิทธิทธิอันนุภาพนี้  
 แล้วขอจงหื้อบังเกิดได้ยังโภคสัมปัตติ  
 อีสสรียลาภสักการหันต่อหน้า  
 จงหื้อได้วัดถาอาภระแผ่นผ้าและเงินคำ  
 กะทำอันใดจงหื้อสมริทธิทุกสิ่ง  
 หื้อมีอายุยืนยิ่งที่ชา  
 ร้อยชวขบเข้าพระวัสสา  
 สัพพะภยยะอันใดบตี

คัจจหื้อร้างกลับหายไพลัน

เปดั่งน้ำกลิ้งคลาดจากใบบัวใบบอน  
นั้นแท้ดีหลี

อันใดบ่มาบังเกิดเพื่อคืออย่าอาจสามัตถา

ว่าจักมาเกิดได้สักวันสักยามเที่ยงแท้  
ดีหลีเทอะ

### คำถอนสัพพะชิต

พุทโธ เสฎฐโฐ โลกสมมีฯ จนจบ

นनुโทปนนทกุชคฺ วิพุธฺ มหิทฺธิ

อิทุธูปเทสวริณา ชิตฺวา มุนินฺโท

ทุกคาหทิฏฐิฏฺษเคน สุกฺกมฺหตฺถํ

ญานาคเทน วิธินา ชิตฺวา มุนินฺโท

ปุตเตน เถรภูชเคน ทมาปยุโต

นุเตชสาภวตุ เต ชยมงฺคลานิฯ

พรหมํ วิสุทฺธิชุตฺติมิตฺธิภาภิธานํ

ตนฺเตชสาภวตุเต ชยมงฺคลานิฯ (3 หน)

(เสกใส่สรวงและน้ำส้มป่อย จากนั้นให้ว่าบท พุทโธ จ มชฌิม 3 หน)

ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ อวมงฺคลญเจ

ปาปคฺคโห ทุสฺสุปฺนิ อกนฺตํ

ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ อวมงฺคลญจ

ธมฺมานุภาเวน วินาสเมนฺตุ

สงฺฆานุภาเวน วินาสเมนฺตุ

สกกฺตวา พุทฺธรัตนํ

หิตํ เทวมนุสฺसानํ

นสฺสนตฺตฺปทฺทวา สพฺเพ

สกกฺตวา ธมฺมรัตนํ

ปริฬาหฺอุปสมนํ

นสฺสนตฺตฺปทฺทวา สพฺเพ

สกกฺตวา สงฺฆรัตนํ

อาหฺุเนยฺยํ ปาหฺุเนยฺยํ

นสฺสนตฺตฺปทฺทวา สพฺเพ

โย จามนาโป สุกฺกนฺสส สทฺโธ

พุทฺธานุภาเวน วินาสเมนฺตุฯ

ฯเปฯ

ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ อวมงฺคลญจ ฯเปฯ

โอสถํ อุตฺตมํ วรํ

พุทฺธเตเชน โสตฺถินา

ทุกฺขา วุปฺสเมนฺตุ เต

โอสถํ อุตฺตมํ วรํ

ธมฺเมเตเชน โสตฺถินา

ภยา วุปฺสเมนฺตุ เต

โอสถํ อุตฺตมํ วรํ

สงฺฆเตเชน โสตฺถินา

สพฺพโรคา วุปฺสเมนฺตุ เตฯ

## คำโอกาสและคาถาพิธีถอนพระสระแก้ว

### สวดถอนพระแก้ว

สาธุ สาธุ ดุราพระญาพิสดนุตนเลิศแล้ว  
 ตนปราบได้ฟ้าโลกชุมพู่  
 สัพพะเสื่อม สัพพะเคราะห์ร้ายสัพพะจ้งไร

คือว่าตายเสียขบข้างขำมาติด  
 แลไฟไหม้ตายตั้งอันคีดี  
 ผู้ใดผู้หนึ่งหากได้กะทำกัมมอันปดีบงาม  
 มีต้นว่าได้ขุดกระแสะแหมรุทวารรานศรี  
 ติดหลุมคล้ายลอดแลกล้ำ  
 ของเก่ามารอมสัพพะ

มีต้นว่าได้ปล้ำลานพลั่วตาลตัดต้นหมากลากเครือพลู ได้ถมห้วยหนองร่องน้ำ  
 เปอะเปิกตมถมิชีไฟคุมปะตุถมน้ำบ่อติดแลต่อปากถ้ำคูลา ได้ย้ายคันทนย้ายเรือนอ่วยปลิ้นบ้าน  
 ได้ตัดซื้อตัดแป่ได้ตีตปะตุยย้ายปะตุบ้านปะตุเรือน แลย้ายรั้วบ้านถมิชีใหม่เก่าคีดี  
 ได้ตัดเสาดัดตั้งถ้ายดินถ้ายคาแป้นฟากตงกลอนหอเรือนตั้งอันคีดี ได้สิดม้างปรากการกำแพง  
 อันไหยอันน้อยคีดี ได้แปลงเรือนกวมหลักกวมตอ  
 แปลงเรือนกวมน้ำบ่อแลรูลาวน้ำจิดน้ำซิม มีจอมปลวกแลบวกควายอยู่คิบคลองบ้านทางเที่ยว  
 สายน้ำล่องปลาน้ำซิมน้ำไหลคีดี ได้แปลงเรือนกวมครกมองหลองเข้าแลป่าช้าเผา  
 ฝึ

ได้แปลงเรือนกวมที่อันปดี  
 อันมีในดินของประหมาท  
 ยกชะผู้ยงผู้ชายคีดี

ประการนี้ แม่นว่าได้ตัดไม้ที่ซิดมาแปลงเคหาเหย้าเรือน  
 เครือเถาว์ลี้เกี้ยวกิ่งตาย  
 แลไม้สองนางไม้สายดาววันฟ้าผ่าตายทั้งซัน

ไม้เกิดยังจุมปลวกไม้ท่าวเน็งไม้จุ่มนใจเสีย ไม้ใจดอกใจผาวไม้ค่างไม้ใจกลวงเปลวปล่องฟ้า

ไม้ริมร้อมห้วยผาซันไม้ตายเก็งตายขานริมตอย ไม้อันซิดทั้งหลายมวลผุนี้

เจ้าคุทั้งสองยอมรู้ช่างถอดช่างถอนเสียเสียงแท้ดีหลี บัดนี้หมายมีนาย...นาง...

คีได้ตักต่างห้ำยังเครื่องต่างๆ นานา

ดุราพระสระแก้วตนมีอิทธิทธิเตชะอันยงโยด  
 เจ้าคุทั้งสองยอมรู้จักถอนเสียยังสัพพะซิด  
 สัพพะอุบาทว์ สัพพะวินาสอันจักนิบหายทั้ง  
 หลาย

งูดอดตักต้นไม้แขวนคอตายดำน้ำตาย  
 อันนี้ แม่นปุกคละข้าพเจ้าทั้งหลาย  
 บ่ต้องตามลักษณะธัมมอันใดอันนี้คีดีตั้งอัน

ถมสมุทท์ขุดธรณียุทโหด

สัพพะกัมมมารอมปะเภทาถมเล่า

ปุกคละผู้ใดผู้หนึ่งได้พิจจณาได้กะทำยังกัมมทั้ง  
 หลาย

ได้ถมห้วยหนองร่องน้ำ

ได้ย้ายคันทนย้ายเรือนอ่วยปลิ้นบ้าน

แลย้ายรั้วบ้านถมิชีใหม่เก่าคีดี

ได้สิดม้างปรากการกำแพง

ได้แปลงเรือนกวมหลักกวมตอ

มีจอมปลวกแลบวกควายอยู่คิบคลองบ้านทางเที่ยว

ได้แปลงเรือนกวมครกมองหลองเข้าแลป่าช้าเผา  
 ฝึ

มีต้นว่ากวมกะตุกดำวากะโหล้งหัวผี

มีต้นว่ารูปนาคราชครุฑคันธัพพะ

ได้กวมยงหุนอันท่านฝังไว้ร้อมไว้คีดี

มีต้นว่าไม้ดงกำงา

ทั้งไม้ปลายดัวอันมีแ่งมทางปลา

ไม้ตักเหวไม้ขอนนอนท่าว

ไม้เกิดยังจุมปลวกไม้ท่าวเน็งไม้จุ่มนใจเสีย ไม้ใจดอกใจผาวไม้ค่างไม้ใจกลวงเปลวปล่องฟ้า

ไม้อันซิดทั้งหลายมวลผุนี้

บัดนี้หมายมีนาย...นาง...

อันเปนเครื่องพลิกัมมมาสักการบูชา





## คำถอนคนตาย ส่วนวนที่ 2

นะโม 3 จบฯ

สุณาตะ เม ภันเต สังโฆ ยสาอาพาธา ยทิ สังฆัสสะ ปัตตกัลลัง สังโฆ อัยัง (..บอกชื่อผู้ตาย ... ) มรณโท สัสสุทฺถุทฺถุเลยยะ เอสาญฺติติ สุณาตุ เม ภันเต สังโฆ อัยัง (บอกชื่อผู้ตาย) มตกะ สิริระโทสัง อุทฺธะรัตติ ยัสสา ยัสมาโต ขมติ อัยัง (บอกชื่อผู้ตาย..) มรณะโทสัสสุ อุปกโต โสตุณหัสส ยัสส นขมะติ โสภาเสยยะ อุปกโต สังเขนะ อัยัง (บอกชื่อ) มตกะโท สัง อุทฺธะรัตติ ขมติ สังฆัสสตัสมา ตฺวนที เอวเม ตัง ธารยามิ

สุณาตุ เม ภันเตสังโฆ สมันตาคาเมฆะเรหิ มนุสฺสา อากตังคิลา ทินิอตะ ตราเยเสนลาเลหิ ปาจันติ เทตา ละคะสลานิ เทป็นนะสา ปญฺจะ ลัตตะถี เสลานิ อัตตาหิ อนิธรณัง อัมปะกัง รุขตฺโต ภินนัง ตังอนิธรณัง อุลลัปตฺตัง ถาสุขัง รุจฺจติ สังฆัสส สุมฺห เนยย สุมฺหกตฺติ สุมฺหคะโต เอสาสิมมา ยัง สุมฺหเนยย สุมฺหคตฺติ สุมฺหคตฺโต เอสา สิมามายัง สุมฺหัง เนยยยัง สุมฺหเนยยฆาโต สุมฺหตา สุมฺหติ เอวํ เปกฺขมา สุมฺหิตฺตฺวา พุทฺธัง ปัจจักขามิ ฐมฺมํ ปัจจักขามิ สังฆัง ปัจจักขามิ ธาระยามิ อวิเนยยัง ปาฎิ โมกฺขัง ปัจจักขามิ -3 รอบ-

## คำถอนคนตาย ส่วนวนที่ 3

นะโม 3 จบฯ

สุณาตุ เม ภันเต สังโฆ	ยทิ สังฆัสสะ ปัตตกัลลัง
สังโฆ อิมะ ชนา (ชื่อผู้ตาย)	มรณโทสํ อุทฺธะเรยย เอสา ญฺติติ
สุณาตุ เม ภันเต สังโฆ	อิมะ ชนา (บ่งชื่อผู้ตาย)
มตกสิริระโทสา วสฺสา อุทฺธะรัตติ	ยสฺสา ยสฺสมโต ขมติ
อิมะ ชนา (ชื่อคนตาย)	มรณโทสัสสุ อุปกโต
โส ตฺวนหสฺสยสฺส นกฺขมติ	โส ภาเสยย อุภตฺตํ สงเขนะ
อิมะ ชนา (ชื่อผู้ตาย)	มตโทสํ อุทฺธะรัตติ ขมติ สังฆัสส
ตัสมา ตฺวนที เอวเมตํ ธารยามิฯ (ว่า 3 ครั้ง)	

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ)

## คำโอกาสและคาถาพิธีถอนคนตายโหงและตายพราย

### คำถอนคนตายโหงตายพราย ส่วนวนที่ 1

สาธุ สาธุ โอกาสะ ข้าแต่พระสังฆะเจ้า อันเป็นผู้มีธรรมเมตตา ผู้เป็นลูกศิษย์พระสัถยาตน์ผา เสริฐใสงามล้ำเลิศยิ่งกว่ามนุษย์โลก้า มีองค์พระสัถยาตน์ผาผู้บุญพระพุทฺธเจ้า เป็นแก้วเป็นประธาน อังคะในวันนี้ก็หากเป็นวันดี ดีถึอันวิเศษ เหตุว่าปะฐะมะมุละศรัทธา ผู้ข้าดังหลายหมายมี (ออกชื่อ

เจ้าภาพ) พร้อมด้วยญาติกวางสาพี่น้องมิตรสหายผู้จูงคน ก็ได้อาศรัยแข่งคนผู้มีจื่อว่า (ออกจื่อผู้ตาย) อันได้จืดตายไปสู่ปรโลกหน้าตามกรรมวิบากกล้าหากปาไป แม่นว่ายังอาลัยได้วางจิตใจเจตนาไปบ่จ่าง ได้ไปตกช่องค้ำ อันเป็นโทษเป็นเป็ตะวิสัย อันบตีบงาม บ่ตามลักษณะธรรมตั้งอัน ผู้ช้ำก็ได้นิมนต์มายังพระสังฆะเจ้าต้งหลาย หมายมีองค์พระสัตถาสัพพัญญูพระพุทธเจ้าเป็นเก้าเป็นประธาน มาเมตต้ายังในสถานที่นี้ และได้ให้น้อมนำมายังเครื่องสักการะบูชา เพื่อจักสวดถอน หื้อได้ห้ามเสียยังอุบาทว์ สัพพะพยาธิ สัพพะภัยยะจั้งไร สัพพะอันตรายต้งหลาย สัพพะตายโหงต้ายพราย สัพพะอันบตีบงามต้งมวล หื้อแก่ผู้ตายไปอันมีจื่อว่า (ออกจื่อผู้ตาย) หื้อได้ป็นจากตี้ยาก หื้อได้พรากออกจากตี้ยัก ก็ด้วยเต้จะผลบุญแห่งพระแก้วเจ้าต้งสามประการ อันมีพระสัพพัญญู พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆะเจ้า ตั้งแต่บัดนี้ไปขอหื้อได้ร้างบกลับหายเสียยังสัพพะภัยยะ สัพพะอันตราย หื้อได้นำต้นต้วแห่ง (ออกจื่อผู้ตาย) ไปเกิดดีดี ได้เสวยสรี่สัมปัตตีสุข ป็นจากสัพพะตี้ยักต้งมวล อย่าหื้อมากวณมากวิ เป็นเผดเป้นฝืออาลัย อยู่ในสถานที่นี้ รือในที่ลี้ลับบ้านจ่องหอเรือน เงินค่า ไร่นาคามเขต พี่น้องวงสา ญาติกากลูกเต้า เหลนหลานสักเยื้องสักประการ นั้นจั้งจักมีแต่ดีหลีแต่เต้อะ

### นะโม 3 จบ

สุณาตุ เม ภันเต สังโฆ ยาสา (แล้วว่าตามศัพท์ตายด้วยอะไรก็ว่าตามศัพท์นั้นพร้อมบ่งชื่อผู้ตาย) สังฆนะ สัมมะตา สะมานะสังวาสา เอกุโปสะธา ยะที สังฆัสสะ ปัตตะกัลปลัง สังโฆ ะยัง (ออกจื่อผู้ตาย) สมุหะเนยยะ เอสา ญัตติ สุณาตุ เม ภันเต สังโฆ ยาสา ะยา (ออกจื่อผู้ตาย) สังฆนะ สัมมะตา สะมานะ สังวาสา เอกุโปสะธา สังโฆ ตัง (ออกจื่อผู้ตาย) สมุหะนะติ ยัสสา ยัสสะมะโต ขะมะติ โส ภาเสยยะ เอตัสสะ ะยัสสะ (ออกจื่อผู้ตาย) สะมุคฆาโต โส ตุณหัสสะ ยัสสะ นักขะมะติ โส ภาเสยยะฯ สมุหะโต ะยะ (ออกจื่อผู้ตาย) สังฆนะ ขะมะติ สังฆัสสะ ตัสมา ตุณหิ เอวะเมตัง ธาระยามิฯ (คัมภีร์)

### ศัพท์ที่ต้องใช้เปลี่ยนเมื่อสวดถอน

ตำยรถจนว่า – มะนุสสะ ะละปะฐิตะ มะระณา

ตำยตกรถว่า – มะนุสสะ ะละปะตะนะ มะระณา

ตำยงูตอว่า – มะนุสสะ ะหิวิเส มะระณา

หลับตำยว่า – มะนุสสะ เสยยะ มะระณา

ตำยคลอดลูกว่า – มะนุสสะ คัพพะ มะระณา

ตำยควายขวิดว่า – มะนุสสะ มะหิงสา เกทะนะ มะระณา

ตำยเขวนค่อว่า – มะนุสสะ คิวะพันธนะ มะระณา

ตำยหมี่ขบว่า – มะนุสสะ อัจฉะขาทะนะ มะระณา

ตำยฟ้าผ่าว่า – มะนุสสะ ะสุนิเสติ มะระณา

ตำยถูกอาวุธว่า – มะนุสสะ หัฎฐาอาวุธะทัณเต มะระณา

ตายตกหน้าว่า – มະนุสสะ อุทะกะ ปะตะนะ มะระณา

ตายข้างขวาว่า – มະนุสสะ หัตถิ มะระณา

ตายตกต้นไม้ว่า – มະนุสสะ รุกขะปะตะนะ มะระณา

ตายไฟไหม้ว่า – มະนุสสะ อัคคิทะหะติ มะระณา

(คัมภีร์)

## คำถอนคนตายโหงตายพราย ส่วนวันที่ 2

สาธุ สาธุ โอกาส	ข้าแต่พระสังฆะเจ้าอันเป็นผู้มีธัมเมตตา
ผู้เป็นลูกศิษย์พระสถิตาตนะประเสริฐ	ใสงามล้ำเลิศยิ่งกว่ามนุสส์โลกา
มีองค์พระสถิตาสัพพัญญูพระพุทธรูปเจ้า	เป็นเค้าเป็นประธาน
อชช ในวันนี้คือหากเป็นวันดีดีอันวิเศษ	เหตุว่าปฐมมุลัสัทธาผู้ข้าทั้งหลาย
หมายมี (ออกชื่อเจ้าภาพ)	พร้อมด้วยญาติวงศ์
พี่น้องมิตรสหายผู้ชู้ชู้คน	ก็ได้เอาไสเรเชิงคนผู้มีชื่อว่า (ชื่อผู้ตาย)
อันได้จุดตายไฟสู่ปรโลกพวยหน้า	ตามกัมมวิบากกล้าหากพาไฟ
แม้ว่ายังอาจล้วยได้วางจิตใจเจตนาไปบ่ช่าง	ได้ไฟตกข้อหว่างอันได้เป็นเปตวิสัยอันบ่ปีบ่าง
บ่ตามลักษณะธัมมตั้งอัน	ผู้ข้าทั้งหลายก็ได้มีนมนต์มา
ยังพระสังฆเจ้าทั้งหลาย	หมายมีองค์พระสถิตาสัพพัญญู
พระพุทธรูปเจ้าเป็นเค้าเป็นประธาน	มาเมตตายังในสถานที่นี้
แลได้น้อมนมามายังเครื่องสักการบูชา	เพื่อจักสวดถอนหื้อได้ห้ามเสียยังอุบาทว์
สัพพะพยาธีสัพพะภัยสัพพะอนตรายทั้งหลาย	สัพพะตายโหงตายพราย
สัพพะอันบ่ปีบ่างทั้งมวล	หื้อแก่ผู้ตายไฟอันมีชื่อว่า (ออกชื่อผู้ตาย)
หื้อได้พ้นจากที่ขากหื้อได้พราวจากที่ทุกข์	ด้วยเตชะผละบุญแห่งพระแก้วเจ้าทั้งสาม
ประการ	
อันมีพระสัพพัญญูพระพุทธรูปเจ้า	พระธัมมะเจ้าพระสังฆะเจ้า
ตั้งแต่บัดนี้ไฟขอหื้อได้ร้างกลับหายเสีย	ยังสัพพะภัยยะสัพพะอนตราย
หื้อได้นำตัวตนแห่ง (ชื่อผู้ตาย) ไฟเกิดที่ดี	ได้เสวยสรีสัมปัตตีสุข
พ้นจากสัพพะทุกข์ทั้งมวล	อย่าหื้อมากวนมาควิ
เป็นเปรตเป็นผีอาลัยอยู่ในสถานที่นี้	ฤในที่ลับบ้านช่องหอเรือน
เงินคำไร่นาคามเขตต์	พี่น้องวงสาญาติกา ลูกเต่าเหลนหลาน
สักเอื้องสักประการ	นั้น จุงจักมีแท้ดีหลีแต่เทอะ

นะโม 3 จบฯ สุนาตุ เม ภนเต สงโฆ ยา สา ระบุชื่อผู้ตาย)	(ว่าตามศัพท์ ตายด้วยอะไรก็ตามนั้น พร้อม สงเขน สมมตา สมานสวาสา
เอกุโปสเถา ยทิ สงฆสส ปตตกลลั	สงโฆ ภยั สมุหเนยย
เอสา ญตติ สุนาตุ เม ภนเต	สงโฆ ยาสา ภยา (ชื่อผู้ตาย)
สงเขน สมมตา สมานสวาสา	เอกุโปสเถา สงโฆ ตั (ชื่อผู้ตาย)
สมุหนติ ยสสา ยสสมโต ขมติ	โส ภาเสยย เอตสส ภยสส (ชื่อผู้ตาย) สมุคชาโต
โส ตุณหสส ยสส นกขมติ	โส ภาเสยยฯ สมุหนโต ภยา
(ชื่อผู้ตาย) สงเขน ขมติ สงฆสส	ตสมา ตุณหิ เอวเมตํ ธารยามิฯ (ว่า 3 จบ)

### คำถอนคนตายโหง ตายคลอดลูก (ตายพราย) ส่วนวันที่ 3

นะโม 3 จบ

สุนาตุ เม ภนเต สงโฆ ยาสา (...บอกเหตุการณ์ตายและชื่อผู้ตาย..) สงเขน สมมตา สมานสงวา  
สา เอกุโปสเถา ยทิ สงฆสส ปตตกลลั สงโฆ ภยั (บอกเหตุที่ตาย ชื่อผู้ตาย...) สมุหเนยย เอสา ญตติ  
สุนาตุ เม ภนเต สงโฆ ยาสา ภยา (...บอกชื่อเหตุที่ตาย ชื่อผู้ตาย..) สงเขน สมมตา สมาน  
สงวาสา เอกุโปสเถา ยทิ สงฆสส ปตตกลลั สงโฆ ภยั (บอกเหตุที่ตาย ชื่อผู้ตาย...) สมุหเนยย เอสา  
ญตติ

สุนาตุ เม ภนเต สงโฆ ยาสา ภยา (...บอกชื่อเหตุที่ตาย ชื่อผู้ตาย..) สงเขน สมมตา สมาน  
สงวาสา เอกุโปสเถา สงโฆ ตั (บอกชื่อผู้ตาย...) สมุคคติ สมุคคตา ยสสมโต ขมติโส ภาเสยย  
เอตสสภยสส (...บอกชื่อผู้ตาย...) สมุคคชาโต โส ตุณหสส ยสส นกขมติ โส ภาเสยย สมุคคชาโตภยา (...  
บอกชื่อเหตุการณ์ตายและชื่อผู้ตาย..) สงเขน ขมติ สงฆสส ตสมา ตุณหิ เอวเม ตํ ธารยามิฯ ว่า 3  
จบ แล้วเคลื่อนย้ายสະทวงออกจากที่เดิม

### คำศัพท์ที่เป็นภาษาบาลีสำหรับเปลี่ยนเวลาสูตรถอนเป็นชื่อเหตุของการตาย

ตายด้วยอาวุธ	เวลาสูตรถอนเปลี่ยนว่า	หุฎฐาวุธทณะเท มรณา
ตายตกต้นไม้	เวลาสูตรถอนเปลี่ยนว่า	รูกข ปตน มรณา
ตายตกน้ำ	เวลาสูตรถอนเปลี่ยนว่า	อุทกปตน มรณา
ตายฟ้าผ่า	เวลาสูตรถอนเปลี่ยนว่า	อสนิเสติ มรณา
ตายไฟไหม้	เวลาสูตรถอนเปลี่ยนว่า	อคคิททโธม มรณา
ตายแขวนคอ	เวลาสูตรถอนเปลี่ยนว่า	กณฐเนน มรณา
ตายงูกัด	เวลาสูตรถอนเปลี่ยนว่า	อหิวีเส มรณา
ดื่มยาพิษ	เวลาสูตรถอนเปลี่ยนว่า	สปปเภสัชช มรณา

ตายด้วยรถคว่ำรถชน	เวลาสุตรถอนเปลี่ยนว่า	รถ ป ต น มรณา
หลับตาย	เวลาสุตรถอนเปลี่ยนว่า	เสยย มรณา
ตายคลอดลูก	เวลาสุตรถอนเปลี่ยนว่า	คพภ มรณา

### คำถอนตัดพราย

นะโม 3 จบฯ สุณาตุ เม ภนฺเต สฺงฺโฆ อํยํ สฺงฺโฆ สพฺพภาย เวมตฺติโก ภวิสฺสตี ตทา ตํ ตสฺส สนฺติเก ตํ รุกฺขํ อมนุสฺสํ โปราณา มาตาคพฺเภ อีสํ เว เตชม อุพฺททวา พยาธิโรคฺ อมนุสฺสา วินาสนฺตุ เอวเมตํ ธารยามิฯ

แล้วให้พระที่อาวโสสูงที่สุดในคณะเสกตาดบด้วยคาถาว่า “ทิริโตนปป ปนวชช สวาหะ” (3 ครั้ง) แล้วตัดตัดายดำแดงที่โยงนั้นให้ขาด

### คำโอกาสและคาถาในพิธีถอนคนตายในที่ไม่สมควร

#### คำถอนคนตายในที่ปัสุมควร

นะโม 3 หนาฯ

สุณาตุ เม ภนฺเต สฺงฺโฆ อะยัง สัพฺเพชะนา สมะนฺตา คาเมที มะนุสฺสา อาคะตัง คิลาทีนึ อะละยิสฺเสลาณี อาละนัง ยะถามะมะ รุจจะตีตี ภิกฺขุ สฺงฺขัสสะฯ สุณาตุ เม ภนฺเต สฺงฺโฆ โยโส สฺงฺเขนะ ภยฺยะโรเคนะ อะวิปฺระปาวาโส สมะโตะ ยะทา สฺงฺขัสสะ ปัตตะกัลป์ลึง สฺงฺโฆ ตัง พยาธิโร เคนะ อะวิปะ ปาวาโส สัสสะ มะคะโต โส ตุนหัสสะ เอวะเม ตัง ธาระยามิฯ

(ว่า 3 ที ไคว่ตีสะตัง 4 แล้วเอาคาถาบทนี้เสกน้ำส้มป่อยปิดใส่สะตวงแล้วส่งเสีย ตามหนั้นเตอะ)

โอมพุทฺธังอะระหัง กันนะจານามิ โอม รัมมัง อะระหังกันนะจานามิ โอม สฺงฺขัง อะระหัง กันนะจานามิ สวาหะ นะโม จยยะ สัพฺพะสัตฺถุ สวาหันตะเร มะกัง ภาคิยัง ยัตถวา สะปุญฺญะ จิณะโร สัพฺพะจยยัง สิทธิกัมมัง รัมมัง สวาหายฯ (คัมภีร์)

### คำโอกาสและคาถาในพิธีถอนที่ดินและบ้านเรือน

#### คำถอนที่ดิน บ้านจองหอเรือน

นะโม 3 หนาฯ

อตฺถาระโก คามะเคหะสัจเจนะ มะหามุละโทสัง เกทาตัพพังฯ สุณาตุ เม ภนฺเต สฺงฺโฆ ยะที สฺงฺขัสสะ ปัตตะกัลป์ลึง สฺงฺโฆ คามะเคหะ สะปะริวาระโทสัง อุทระเรยยะ เอสา ญัตติฯ สุณาตุ เม ภนฺเต สฺงฺโฆ คามะเคหะโทสัง อุทระระติ ยัสสา ยัสมะโต ชมะมะติ โส ภาเสยยะ คามะเคหะ โทสัสสะ อุทระโร โส ตุนหัสสะ ยัสสะ นกชมะมะติ โส ภาเสยยะฯ อุพฺภะโต สฺงฺเขนะ คามะเคหะ มุละโทโส ชมะมะติ สฺงฺขัสสะ ตัสสา ตุนหี เอวะเม ตัง ธาระยามิฯ (คัมภีร์)

อถถารโก คามเคทสจเจน มหามูลโทสั ฎทาทพพั สฎนาคู เม ฎนเต สงโฆ ยถิ สงฆสส ปต  
ตคคัลล สงโฆ คามเคทสปริวารโทสั อุทเธเรยย เอสา ฎุตติฯ  
สฎนาคู เม ฎนเต สงโฆ คามเคทโทสั อุทธรติ ยสสา ยสสมโต ชมติ โส ฎาเสยย คามเคทโทสส อุทธรโร  
โส ตุณหสส ยสส นกชมติ โส ฎาเสยยฯ อุพฎโต สงเขน คามเคทมูลโทสั ชมติ สงฆสส ตสมา ตุณหี  
เอวเมตั ฎารยามีฯ)

### ค้ำโอกาสและคากาในพิธีถอนหอโรง ฎฎิ ฎิหาร

#### ค้ำถอนถอนหอโรงฎฎิ ฎิหาร

นละโม 3 ทนฯ

อถถารโก ฎิหาระสัจเจนะ มหามูละโทสั ฎทาทพพั สฎนาคู เม ฎันเต สงโฆ ยะถิ สงฆัสสะ  
ปตตะกัลลัง สงโฆ ฎิหาระสะปะริโทสั อุทเธเรยยฯ เอสา ฎุตติฯ สฎนาคู เม ฎันเต สงโฆ ฎิหาระ  
โทสั อุทเธระติ ยัสสา ยัสมะโต ชมะมะติ ฎิหาระโทสัสสะ อุทเธโร โส ตุณหัสสะ ยัสสะ นกชมะมะติ โส  
ฎาเสยยฯ

อุพฎโต สงเขนะ ฎิหาระโทสั ชมะมะติ สงฆัสสะ ตัสมา ตุณหี เอวเมตัง ฎารยามีฯ

(คัมฎิร)

อถถารโก ฎิหารสจเจน

มหามูลโทสั ฎทาทพพั

สฎนาคู เม ฎนเต สงโฆ

ยถิ สงฆสส ปตตคคัลล สงโฆ

ฎิหารสปริโทสั อุทเธเรยยฯ

เอสา ฎุตติฯ

สฎนาคู เม ฎนเต สงโฆ

ฎิหารโทสั อุทเธรติยสสา ยัสสมโต ชมติ

ฎิหารโทสส อุทเธโร โส ตุณหสส

ยสส นกชมติ โส ฎาเสยยฯ

อุพฎโต สงเขน ฎิหารโทสั ชมติ

สงฆสส ตัสมา ตุณหี เอวเมตัง ฎารยามีฯ

### ค้ำโอกาสและคากาในพิธีถอนพยารั

#### ค้ำถอนพยารั

ตั้งนละโม 3 จบ

สฎนาคู เม ฎันเต สงโฆ โยโส สงเขนะ พะยารัโรเคนะ อะวิปะวะโส สัมมะโต, ยะถิ สงฆัสสะ  
ปตตะกัลลปัลลัง, สงโฆ ตั้ง พะยารัโรเคนะ อะวิปะวะสัง สะมุหะเนยยะ เอสา ฎุตติ, สฎนาคู เม ฎันเต  
สงโฆ, โย โส สงเขนะ พะยารัโรเคนะ อะวิปะวะโส สัมมะโต สงโฆ ตั้ง พะยารัโรเคนะ อะวิปะวะสัง  
สะมุหะนะติ ยัสสา ยัสมะโต ชมะมะติ เอตัสสะ พะยารัโรเคนะ อะวิปะวะสังสะ สะมุคฆาโต โส ตุณหัส  
สะ ยัสสะ นกชมะมะติ โส ฎาเสยยะ สะมุหะโต สงเขนะ พะยารัโรเคนะ อะวิปะวะโส ชมะมะติ สงฆัสสะ  
ตัสมา ตุณหี เอวเมตัง ฎารยามีฯ สฎนาคู เม ฎันเต สงโฆ ยัสสา สงเขนะ พะยะโรคะ สะมานะสัง วา

สา เอกะภะยะโรคะ สมะนณะสัง วาสา สัมมะตา ยะที สังฆัสสะ ปัตตะกัลป์ลัง สังโฆ ตัง ภะยะโรคัง  
 สมะหะเนยยะ เอสา ญัตติ, สุณาตุ เมกัันเต สังโฆ ยาสา สังฆะนะ ภะยะโรคะ สมะนณะสังวาสา เอ  
 กะภะยะโรคะวาสา สัมมะตา สังโฆ ตัง ภะยะโรคัง สมะหะนะติ, ยัสสา ยัสมะโต ขะมะติ ภะยะโรคะ  
 สมะนณะสังวาสา ยะ สมะคฆาโต, โส ตุณห์สสะ ยัสสะ นัักขะมะติ โส ภาเสยยะ สมะหะตา สังฆะนะ  
 ภะยะโรคะ สมะนณะสังวาสา เอกะภะยะโรคะ วาสา ขะมะติ สังฆัสสะ ตัสมา ตุณห์ เอวะเมตัง ธาระ  
 ยามิฯ





### รายการอ้างอิงภาพประกอบ

ภาพการบวชต้นยางนาบนถนนสายเชียงใหม่ – ลำพูน แหล่งที่มา: <http://www.teeneelanna.com>

ภาพพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม จังหวัดแพร่ ลำพูน แหล่งที่มา: <http://www.livingriversiam.org>

ภาพผู้ร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม แหล่งที่มา: <http://www.livingriversiam.org>

ภาพพื้นที่ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม แหล่งที่มา: <http://www.livingriversiam.org>

ภาพเครื่องประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม แหล่งที่มา: <http://www.livingriversiam.org>

ภาพพิธีสูตรสืบชะตาและพิธีบวชป่าสักทองในพิธีสืบชะตาแม่น้ำยม แหล่งที่มา:

<http://www.livingriversiam.org>

ภาพผู้ร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน แหล่งที่มา: <http://www.livingriversiam.org>

ภาพการจัดนิทรรศการล้อมรอบพื้นที่จัดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน แหล่งที่มา:

<http://www.livingriversiam.org>

ภาพกิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรมในพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวิน แหล่งที่มา:

<http://www.livingriversiam.org>

ภาพพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินตามแบบชนเผ่าปกาเกอะญอ แหล่งที่มา:

<http://www.livingriversiam.org>

ภาพพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินตามแบบชนเผ่าปกาเกอะญอโดยผู้นำของชุมชน แหล่งที่มา:

<http://www.livingriversiam.org>

ภาพพิธีแห่ช้างเผือก จังหวัดลำปาง แหล่งที่มา: เทศบาลตำบลลำปางหลวง

ภาพชาวบ้านที่มาร่วมพิธีแห่ช้างเผือก แหล่งที่มา: เทศบาลตำบลลำปางหลวง

ภาพขบวนแห่ช้างเผือกในพิธีแห่ช้างเผือก แหล่งที่มา: เทศบาลตำบลลำปางหลวง

ภาพฟ้อนดาบฟ้อนเจิงบูชาเจ้าพ่อขุนตาน แหล่งที่มา: เทศบาลตำบลลำปางหลวง

ภาพพิธีส่งช้างเผือกถวายเจ้าพ่อขุนตาน แหล่งที่มา: เทศบาลตำบลลำปางหลวง

### ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายเชิดชาติ หิรัญโร เกิดเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2515 ที่อำเภอพญาไท กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร ในปีการศึกษา 2532 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี เกียรตินิยมอันดับ 2 สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2536 สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา จากสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท (สถาบันวิจัยวัฒนธรรมเอเชียในปัจจุบัน) มหาวิทยาลัยมหิดล ในปีการศึกษา 2546 และเข้าศึกษาในหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย (คติชนวิทยา) ในปีการศึกษา 2552 โดยได้รับทุนอุดหนุนการศึกษาประเภทเผยแพร่ผลงานวิจัยจากโครงการวิวัฒน์ไทยศึกษา (ENITS) สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปี 2554 และได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ภายใต้โครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. ในชุด “คติชนสร้างสรรค์ : พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย” ระหว่างปี 2554 - 2557

ปัจจุบันปฏิบัติงานในตำแหน่ง อาจารย์ ประจำสาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมไทย สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย